

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**HALİDE EDİB ADIVAR VE HALİDE NUSRET
ZORLUTUNA'NIN ESERLERİNDE ÖĞRETMEN VE
EĞİTİM**

(DOKTORA TEZİ)

Kelime ERDAL

BURSA 2005

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**HALİDE EDİB ADIVAR VE HALİDE NUSRET
ZORLUTUNA'NIN ESERLERİNDE ÖĞRETMEN VE
EĞİTİM**

(DOKTORA TEZİ)

**Danışman
Doç. Dr. Alev SINAR ÇILGIN**

Kelime ERDAL

BURSA 2005

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**HALİDE EDİB ADIVAR VE HALİDE NUSRET ZORLUTUNA'NIN
ESERLERİNDE ÖĞRETMEN VE EĞİTİM
(ÖZET)**

**Kelime ERDAL
(Doktora Tezi)**

Eğitim, insan hayatının her safhasına yayılmış önemli bir süreçtir. Eğitim sayesinde insan kendini yeniler, değişen çağ şartlarına ayak uydurabilir, çevresi ile iyi ilişkiler kurar, kısacası hayata hazırlanır.

Edebiyat ile toplum hayatı arasındaki yakın ilişki, aynı zamanda toplumsal bir olgu olan eğitimin edebiyat eserlerine yansımaları da kaçınılmaz hale getirmiştir. Halide Edib Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna da eserlerinde eğitim ve öğretmenlik konusuna değinen iki önemli yazarımızdır. Her ikisi de öğretmenlik yapmış olan bu yazarlar, meslekî tecrübelerinden yola çıkarak yazdıkları eserlerinde, günümüzde de devam eden eğitim sorunlarına değinmişlerdir. Bu yazarların eserlerinde, iyi bir öğretmenin nitelikleri ve öğretmen öğrenci ilişkisi geniş yer tutmaktadır. Her iki yazar da eğitime sadece okul eğitimi açısından bakmamış, okul dışında bireyin eğitimine de yer vermişlerdir. Özellikle kadının ve çocuğun eğitimi, Halide Edib ve Halide Husret'in üzerinde durduğu iki önemli konudur.

Yatılı okullar, üniversitelerin sorunları, yabancı okullar, okul eğitimi sonucunda meslek edinme, din eğitimi ve genel olarak eğitimin sonuçları Halide Edib ve Halide Nusret'in üzerinde durdukları diğer konulardan bazılarıdır. Araştırmanın sonuç kısmında, Halide Edib Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın yetişme tarzlarındaki ve eğitim ve öğretmen konusuna bakışlarındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir.

Her iki yazar da, yaşadıkları dönemlerde eğitim sahasındaki aktif hizmetleriyle, bugün ise eserlerindeki fikirlerle günümüz eğitim anlayışına ve öğretmenlik mesleğinin özelliklerinin belirlenmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.

ANAHTAR KELİMELER: Eğitim, öğretmen, öğrenci, kadının eğitimi.

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**LECTURER AND EDUCATION IN HALİDE EDİB ADIVAR'S AND HALİDE
NUSRET ZORLUTUNA'S OF WORKS
(ABSTRACT)**

Education is an important process that is spread out every stage of human life. Thanks to training someone renews oneself is able to keep in step with changing time condition, establishes good relations with surroundings, in brief he gets ready to life.

Close relationship between literature and society life, however, brings education of being a social fact is reflected on literature works to inevitable state. Also Halide Edib Adıvar and Halide Nusret Zorlutuna are valuable writers who mention about education and teaching topic in their works. Both of these writers, who did teaching, refer to education problems, which also continues in these days, in their works by way of their professional experiences. In these writers works, qualities of a good teacher and teacher-student relation have an important place. Both writers pay attention to education not only from point of view school training, but also discuss someone's training outside of school. Especially, woman and child training, which Halide Edib and Halide Nusret give a lot of attention, are two important topics.

Boarding schools, universities problems, foreign schools, getting an occupation in the end of schools, getting an occupation in the end of school training, religion training and in general education outcomes are some of topics which Halide Edib and Halide Husret give a lot of attention. At conclusion part of the study, it is determined similarities and differences about Halide Edib Adıvar and Halide Nusret Zorlutuna's raising style, their point of view education and teaching.

Both of writers assist in determining characteristics of teaching occupation and today's education understanding by the way of either their active duty on education stage along their life span and today also thoughts in their works.

KEY WORDS: Education, teacher, student, woman training.

ÖN SÖZ

Hayatlarının bir bölümünde öğretmenlik yapan ya da mesleği öğretmenlik olup da edebî eser veren şair ve yazarların meslekî gözlem ve tecrübelerinin eserlerine de yansıdığı görülür: Ahmet Midhat Efendi, Süleyman Nesib, Tevfik Fikret, Halit Ziya Uşaklıgil, Ali Ekrem Bolayır, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Ali Canib Yöntem, Ömer Seyfettin, Halide Edib Adıvar, Halide Nusret Zorlutuna, Hamdullah Suphi Tanrıöver, İbrahim Alaaddin Gövsa, Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde öğretmenlik mesleğinden gelen ilginç ve canlı gözlemler yer alır. Adı geçen bu yazarlardan Halide Edib ve Halide Nusret'in ön plana çıkarılıp araştırma konusu olarak seçilmesinin nedeni, her iki yazarın öğretmenliğinin ve eğitime bakış açılarının daha önce kapsamlı bir araştırmaya konu olmamasıdır.

Halide Edib, Türk kadın yazarları arasında önemli bir yere sahiptir. Hatta birçok kadın yazara örnek olmuş eserler vermiştir. Eserleriyle, kadın kimliğinin dışında da edebiyatımızın önemli bir ismi olmuştur. Halide Edib, öğretmenlik eğitimi almamasına rağmen, okullar açarak, öğretmenlik ve müfettişlik yaparak eğitime önemli hizmetlerde bulunmuş bir yazardır.

Halide Nusret ise öğretmenlik eğitimi almış bir kadın yazar olarak öğrenciler, öğretmenler, eğitim teşkilatı konularındaki görüşleriyle araştırmada yer almıştır.

Her iki yazar da Türkiye'nin sıkıntılı dönemlerinde öğretmenlik yapmışlardır. Halide Edib çöküş devrinin sıkıntılarının yaşandığı dönemde, Halide Nusret ise savaştan yeni çıkmış ve yeni kurulan bir devletin sancılı döneminde öğretmenlik mesleği içinde yer almıştır.

Bu iki yazarın özellikle hatıralarında, romanlarında ve makalelerinde eğitim ve öğretmen konusu üzerine bolca malzemeye rastlanmıştır. Bu malzeme, konularına göre bölümler halinde anlatılmıştır. Çalışmada, bölümler arası konular incelenirken, öncelikle makalelerdeki görüşlere yer verilmiş, daha sonra diğer eserlere geçilmiştir. Romanlardan yapılan alıntılarda, ilk baskıların kullanılmasına özen gösterilmiştir. Yazarların makaleleri dışındaki eserlerindeki fikirleri tasnif edilirken, eserlerin kronolojik sırası dikkate alınmıştır. Bütünlüğü sağlamak amacıyla, her iki yazarın kitap halinde basılmış eserlerinin tamamı incelenmiş, eğitim ve öğretmenlerle ilgili makalelerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Halide Edib'in makalelerinde belirttiği görüşleri anlatılırken bu makalelerden alıntılara geniş yer verilmiştir. Bunun sebebi, gazete sütunlarında kalan bu makalelerin, daha önce kitap halinde neşredilmemesidir.

Konu başlıkları ile ilgili olarak verilen genel bilgiler, ilk olarak Halide Edib'in incelenmesi dolayısıyla, tezin Halide Edib ile ilgili kısmında verilmiştir.

Araştırmada, öncelikle yazarların aldıkları eğitim ve eğitim faaliyetleri incelenmiştir. Daha sonraki bölümlerde ise, yazarların aile içinde eğitim ve okulda eğitim konularına bakışları tespit edilmiştir. Yurt dışı eğitimi, eğitimin çeşitli unsurları (mürebbiye, öğretmen, öğrenci), öğretmenin bakış açısıyla öğretmenlik mesleği, eğitimde eski yeni çatışması, eğitimin kişiye kazandırdıkları, vatan savunmasında öğretmenin rolü, eğitim camiasından olmayanların eğitime katkıları araştırmada incelenen konulardan bazılarıdır.

Araştırmanın sonuç bölümünde ise, öğretmen ve eğitim konusuna bu iki yazarın bakış açıları verilerek, eğitim konusundaki eleştirilerinin ortaya konmasına ve günümüzdeki eğitim sistemine ve eğitim politikalarına ışık tutacak noktalar belirtilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma esnasında, tarihimiz açısından önemli birer vesika olan ve nüshaları nadir bulunan gazetelerin, hor kullanıldığını ve ne yazık ki yazarlara ait makalelerin bir kısmının kesilerek alınmış olduğunu gördüm. Bu makalelerin çoğunu, hocam Sayın Prof. Dr. İnci Enginün'den aldım.

Araştırmam için gerekli olan belgelerin temininde yardımlarını ve tezimin her aşamasında ilgisini esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. İnci Enginün'e katkılarından dolayı teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum. Kendisiyle yaptığım görüşmelerde, annesi Halide Nusret Zorlutuna ile bilgileri benimle paylaşan değerli yazarımız Sayın Emine Işınsu'ya, teşvikleri ve anlayışlarından dolayı Sayın Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu'na teşekkür ederim.

Çalışmam esnasında bana yol gösteren, yaptığı değerli tenkitlerle tezimin oluşmasını sağlayan danışmanım Sayın Doç. Dr. Alev Sınar Çılgın'a çok teşekkür ederim.

Kelime ERDAL
Bursa, 2005

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM	
HALİDE EDİB ADIVAR.....	20
1. HALİDE EDİB ADIVAR VE EĞİTİM.....	20
1.1. Halide Edib Adıvar'ın Aldığı Eğitim.....	20
1.2. Halide Edib Adıvar'ın Eğitim Faaliyetleri.....	47
1.3. Halide Edib Adıvar'ın Eğitim Ve Eğitim Teşkilatı İle İlgili Görüşleri.....	80
2. AİLE İÇİNDE EĞİTİM.....	92
2.1. Kadının Eğitimi.....	92
2.1.1. Eş seçiminde eğitim faktörü.....	144
2.1.2. Eşler arasındaki eğitim farkı.....	147
2.1.3. Erkeğin eşini yetiştirmesi.....	153
2.2. Çocuğun Eğitimi.....	160
2.2.1. Anne-babanın çocuğun eğitimi ile ilgilenmesi.....	160
2.2.2. Anne-baba dışındaki kişilerin çocuğun eğitimi ile ilgilenmesi.....	173
3. OKULDA EĞİTİM.....	182
3.1. Okullar.....	182
3.1.1. Mahalle mektebi.....	182
3.1.2. Yatılı okullar.....	184
3.1.3. Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultanî).....	186
3.1.4. Üniversite.....	190
3.2. Yabancı Okullar.....	230
4. YURT DIŞI EĞİTİMİ.....	236
5. EĞİTİMCİLER.....	250
5.1. Mürebbiyeler.....	250
5.2. Öğretmenler.....	252
5.3. Özel Öğretmenler.....	287
6. VATAN SAVUNMASINDA ÖĞRETMEN VE EĞİTİM.....	298
7. ÖĞRETMENİN GÖZÜYLE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ.....	304
8. ÖĞRENCİLER.....	306
9. EĞİTİMDE ESKİ-YENİ ÇATIŞMASI.....	316
10. DİN EĞİTİMİ.....	320
11. EĞİTİMİN NETİCELERİ.....	323
11.1. Olumlu Eğitimin Neticeleri.....	323
11.2. Hatalı Eğitimin Neticeleri.....	327
12. İDARECİLERİN EĞİTİM FAALİYETLERİ.....	331
İKİNCİ BÖLÜM	
HALİDE NUSRET ZORLUTUNA.....	341
1. HALİDE NUSRET ZORLUTUNA VE EĞİTİM.....	341
1.1. Halide Nusret Zorlutuna'nın Aldığı Eğitim.....	342

1.2. Halide Nusret Zorlutuna'nın Öğretmenliği Ve Öğretmenliğe Bakış Tarzı.....	356
2. AİLE İÇİNDE EĞİTİM.....	398
2.1. Kadının Eğitimi.....	398
2.2. Çocuğun Eğitimi.....	401
2.2.1. Anne-babanın çocuğun eğitimi ile ilgilenmesi.....	401
2.2.2. Anne-baba dışındaki kişilerin çocuğun eğitimi ile ilgilenmesi.....	406
3. OKULDA EĞİTİM.....	409
3.1. Okullar.....	409
3.1.1. Üniversite.....	409
3.1.2. Yabancı Okullar.....	411
4. EĞİTİMCİLER.....	415
4.1. Mürebbiyeler.....	415
4.2. Öğretmenler.....	416
4.3. Özel Öğretmenler.....	421
5. ÖĞRENCİLER.....	421
6. OKUL EĞİTİMİ NETİCESİNDE KAZANILAN MESLEKLER.....	424
7. DİN EĞİTİMİ.....	425
SONUÇ.....	429
KAYNAKÇA.....	448

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
e.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
dr.	Doktor
haz.	Hazırlayan
nr.	Numara
ord.	Ordinaryüs
prof.	Profesör
s.	Sayfa
vb.	Ve benzeri
vs.	Ve saire
y.b.d.	Yazarı belli değil
y.t.y.	Yayın tarihi yok
y.y.y.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

İnsanın değişen çağ şartlarına uyum gösterebilmesinde, çevresi ile iyi ilişkiler kurabilmesinde, meslek edinmesinde, kısacası insan hayatının her aşamasında eğitimin payı büyüktür.

Eğitim konusu üzerinde çalışan araştırmacılar, bu kavram için ortak bir tanımda birleşememektedirler. Eğitimin “canlı bir organizma gibi büyüyüp gelişme” özelliğine sahip oluşu, bu kavramı tek bir tanımla açıklamayı engellemektedir. “*Eğitimin değişmez verileri bulunmakla birlikte, durmadan değişmekte ve yeni isteklerle yeni koşullara uymaktadır.*”¹ Eğitimin değişmesi sadece zamanın ilerlemesine bağlı değildir. Farklı memleketlerde ve farklı sosyo ekonomik bölgelerde de eğitim anlayışı değişiklik gösterir.

John Stuart Mill, eğitimi: “*Her kuşağın kendisini izleyecek olanlara, o güne dek ulaşılmış gelişme aşamasını korumak ve mümkünse yükseltmek niteliğini kazandırma amacıyla verdiği kültürdür*”² şeklinde tanımlar. Bu tanımda, eğitimin devamlığı ön plana çıkarılmıştır.

Alman filozofu Leibnitz ise eğitimi, “aksiyona devamlı bir surette hazırlıklı olmayı sağlamak” olarak görür. Bir başka Alman, Johann Basedow için önemli olan, topluma uyum göstermek, kendini tanımak ve “iyi birer vatandaş” olmaktır. Pestalozzi, eğitimin “fertleri yetiştirmek yoluyla toplumsal sonuçlara hizmet etmesini” ister. Herbart, eğitim sayesinde “çocuğun topluma uyumunun sağlanmasını ve şahsiyetinin gelişmesini” bekler.³

John Milton’un eğitim tanımı şöyledir: “*Bu yüzden ben, tam ve cömertçe eğitim diye, insanı özel ve kamu işlerinde, barışta ve savaşta, her türlü ödevde dürüst, ustaca, iyi yürekli olarak davranmaya yatkın kılan bir eğitime derim.*”⁴

Eğitim ile ilgili tanımlarda özellikle toplumun ihtiyaçları, toplum hayatına uyum, iyi vatandaş olma, ahlâklı, dürüst, fazilet sahibi olma gibi noktaların müşterek olduğu görülmektedir. J. F. Wolfenden: “*Eğitim, özellikle bir kişinin başka birini etkilemesidir. Her zaman için bir kafanın, bir kişiliğin, bir karakterin öbürünü etkileyişidir*” der.⁵

Eğitimin, bireyi olumluya sevk ederek etkileme ve davranış değişikliği oluşturma fonksiyonu son derece önemlidir. “*O halde genel anlamı ile eğitim, doğruya, iyiye, güzele ve yararlıya doğru yapılan bir davranış değiştirme işi, bir etkileme sürecidir.*”⁶

Eğitimin Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer alan tanımı ise şöyledir: “*Belli bir konuda, bir bilgi ve bilim dalında yetiştirme ve geliştirme, eğitme işi. Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye.*”⁷

¹ W. O. Lester Smith, *Çağdaş Eğitim*, Çeviren: Nurettin Özyürek, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 5.

² W. O. Lester Smith, a.g.e., s. 7-8.

³ Kavcar, Cahit, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, 1988, s. 10.

⁴ W. O. Lester Smith, *Çağdaş Eğitim*, s. 8.

⁵ Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*, s. 12.

⁶ Kavcar, a.g.e., s. 12.

⁷ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara, 1988, 8. Baskı, Cilt I, s. 435.

Edebiyatın da, eğitimin de konusu insandır. Edebiyatın amacı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun dediği gibi “insanı daha iyi hissetmeye yönlendirmektir”. Bu, duyguların eğitilmesi anlamını taşır. Edebî eserler, öncelikle insan ruhunu tanıtır. Eğitim faydalı olabilmesi için öncelikle insanı iyi tanımak gerekir. Bu da edebiyat ve eğitim arasında önemli bir münasebet olduğunu göstermektedir.

Edebiyat ile toplum hayatı arasında da çok yakın bir ilişki vardır. Edebiyat ile toplum hayatı arasındaki ilişki, 1800'lü yıllardan itibaren incelenmeye başlanmıştır. Edebî eserler için toplum, bir laboratuvar vazifesi görür. Toplum hayatı edebî eserlere de yansır. Alain, “sosyolojiyi Balzac'ın romanlarından öğrendiğini” söyler.⁸

Bu açıklamalardan yola çıkarak, edebiyatın ferde ve topluma hizmetle yükümlü olduğunu söyleyebiliriz. Edebiyat sadece insanın duygularını eğitmek ve sosyal hayatı yansıtmakla kalmaz, Oscar Wilde'ın da işaret ettiği gibi aynı zamanda toplum hayatını şekillendirir. Toplumdaki düzeni sağlayan, ilerlemenin ve milletleri ayakta tutan değerleri içeren eğitimin edebî eserlere yansması kaçınılmazdır. Milletler, bireylerin eğitimine verdikleri önem derecesinde yükselirler. Bireye verilen eğitim, toplumu şekillendirir. Kısacası nasıl bir toplum istiyorsak, eğitimimize bu doğrultuda yön vermemiz gerekir.

İnsanoğlunun yeryüzüne gelişi ile başlayan eğitim faaliyeti, başlangıçta aile üyeleri, kabile büyükleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bilgiler artıp karmaşılaştıkça, genç nesile bilgi aktaracak, onun hayata hazırlanmasına yardımcı olacak bilgilerin bu iş için ayrılan özel bir kurumda (okulda) ve görevi yalnızca öğretmek olan kişilerce (öğretmenlerce) yapılması benimsenmeye başlamıştır. Bugün okulun ve öğretmenlik mesleğinin tarihçesi hakkında kesin bilgiler vermek mümkün olmamakla birlikte, öğretme-öğrenme işinin insanlık tarihi ile başladığını kabul edersek, öğretmenliğin de dünyanın en eski mesleklerinden biri olduğu söylenebilir.⁹

Öğretmenlik, Fransız Devrimi'nden sonra, bağımsız, profesyonel bir meslek haline gelmiştir. Bu devrimle birlikte gelen laik cumhuriyet, teokratik monarşinin eğitim tarzını değiştirmiştir. Bu devrimi gerçekleştirenler, geleneksel eğitim sistemine ve çoğunluğu din adamı olan öğretilere karşı çıkarak, laik ve cumhuriyetçi bireyler yetiştirmek üzere, dünyanın ilk öğretmen yetiştiren kurumlarını Fransa'da açmışlardır. Fransız Devrimi ile başlayan bu süreçte öğretmenlik, belli bir formasyon gerektiren bağımsız bir mesleğe dönüşmüştür.¹⁰

Bizde, 1869 yılında Saffet Paşa'nın Nazırlığı zamanında hazırlanan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nin 63. maddesine göre, öğretmen okulundan mezun olanlar, bir okula yapılacak öğretmen atamalarında, diğer adaylara tercih edilecekti. Bu, öğretmen okulu açılmasından sonra, öğretmenliğin ayrı bir meslek olarak ilk kez tanınması anlamına gelmektedir.¹¹

⁸ *Türk Dili Dergisi, Roman Özel Sayısı, Sayı 154, Ankara, 1964, s. 705.*

⁹ Oktay, Ayla, “Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmenin Nitelikleri”, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl 1991, Sayı 3, s. 187-193.

¹⁰ Öztürk, Cemil, “21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, Yayına haz: Oğuz, Orhan- Oktay, Ayla- Ayhan, Halis, Sedar Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul, 2001, s. 223-280.

¹¹ Binbaşoğlu, Cavit, *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1995, s. 13.

Birçok alanda yenilikler getiren ve yönümüzü Batı'ya çeviren Tanzimat Fermanı'nda, eğitime ait her hangi bir konuya değinilmemektedir. Oysa eğitim, her alanda yapılacak yeniliklerin temelini teşkil eder.

12 Nisan 1845'te, eğitim işlerini çekip çevirmek üzere “Meclis-i Maarif-i Muvakkat” kurulması, eğitim sahasında önemli bir gelişmedir. Bu meclis, ilk, orta ve yüksek eğitim kademelerini kabul etmiş, Sıbyan okullarının ıslah edilmesini, rüştiyelerin geliştirilmesini, Darülfünun, Encümen-i Daniş ve Meclis-i Maarif-i Umumiye adıyla sürekli bir meclisin kurulmasını kararlaştırmıştır.¹²

1856 yılında hazırlanan Islahat Fermanı'nda eğitimle ilgili düzenlemeler yer almıştır. Böylece eğitim konusu, devletin anayasa metinleri arasına girmiştir: “*Osmanlı tebaasına dâhil olan herkes, mekteplerin yönetmeliği dışına çıkmamak suretiyle gerek yaşça ve gerek yapılan kabul imtihanı sonucunda gereken şartları haiz oldukları takdirde cümlesi birbirinden ayrılmaksızın, Osmanlı Devleti'nde açık bulunan ve tedrisat yapan askerî ve sivil bütün mekteplere alınmaları İrade-i Padişahî iktizasıdır. Bundan başka her cemaat, maarif ve harf ve sanayie dair milletçe mektepler yapmağa izinlidir. Fakat bu çeşit mekâtib-i umumiyyenin ders verme şeklini ve muallimlerini seçme işi, üyeleri padişah tarafından seçilmiş Türk ve ekalliyet bilginlerinden karma bir Meclis-i Maarifin nezaret ve teftişi altında olacaktır.*”¹³

Millî Eğitim Bakanlığı, öğretmen yetiştirmede önemli roller üstlenmiş bir kurumdur. 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ve buna bağlı olarak çıkarılan 41 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnameden önce, öğretmen yetiştiren okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermişlerdir. 20 Temmuz 1982 yılına kadar devam eden bu durum, bu tarihten sonra öğretmen yetiştiren okulların üniversitelerin bünyesine alınmasıyla son bulmuştur.

Ülkemizde, Darülmualimin'in açılmasından 1970 yılına kadar, ilkokuldan sonra altı ya da yedi yıl, ortaokuldan sonra üç ya da dört yıl eğitim alarak, ilkokul öğretmeni yetişmiştir.

1973'te çıkan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 43. maddesi “Hangi öğretim kademesinde olursa olsun öğretmen adaylarının yüksek öğrenim görmelerinin esas olduğu bu öğrenim yatay ve dikey geçişlere de imkân verecek biçimde düzenlenmelidir” dedikten sonra, lise seviyesinde okullara dayalı iki yıl süreli Eğitim Enstitüleri açılmış ve ilkokul öğretmenleri buralardan yetişmeye başlamıştır.

Farklı öğrenim süreleri ve farklı programlardan yetişen bu öğretmenler arasındaki anlayış farklılığını ortadan kaldırmak amacı ile 1979–1980 yılında başlatılan (İÖYKP) Projesi ve sonra ortaöğretimli öğretmen okulları mezunları “uzaktan öğretim” ile ön lisans programından geçirilmişlerdir. İlkokul öğretmeni yetiştiren iki yıllık öğretim enstitüleri eğitim yüksek okulu adı ile üniversitelerin bünyesine alındıktan sonra bu okulların öğrenim süreleri önce iki yıl, 1989–1990 öğretim yılından itibaren dört yıla çıkartılmıştır.¹⁴

¹² Başar, Erdoğan, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 547–548.

¹³ Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, I. Baskı, İstanbul, 1970. s. 62.

¹⁴ Ada, Sefer, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin Genel Durumu”, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl 1990, Sayı 2, s. 15–19.

Eserlerinin konusunu hayatın içinden alan yazarların, topluma yön veren eğitim meselesine duyarsız olmaları beklenemez. Eğitimin, hem kişileri, hem de toplumu değiştirecek önemli bir kuvvet olduğuna inanan Halide Edib'in eserlerinde eğitim büyük yer tutar. Hayatı boyunca eğitim faaliyetlerinin içinde olan Halide Edib, hiçbir zaman öğretmenlik yapmayı düşünmemiştir. Ancak, 1912 yılında, Maarif Nazırı Said Bey'in teklifi üzerine, ülkenin zor durumda olduğunu düşünerek, öğretmenliği bir "görev" olarak görmüş ve bu yüzden kabul etmiştir.

Halide Edib'in eğitim faaliyetlerine başladığı II. Meşrutiyet döneminin ilk Maarif Nazırı, Hakkı Bey'dir. Dönemin siyasal istikrarsızlığı eğitimi de olumsuz etkilemiş, Mütareke dönemine kadar, toplam on sekiz defa Maarif Nazırı değiştirilmiştir. Bu nazırlardan yalnız Emrullah Efendi ve Şükrü Bey bir yılın üzerinde görevde kalmış, diğerleri bir yıldan az görev yapmışlardır. Dört nazır da bir ayın altında nazırlık yapabilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin çöküşüne denk gelen bu dönemde, eğitim sistemi de istikrarsızlık içindedir. Bu dönemin Maarif Nazırları içinde, yaptığı hizmetlerle en fazla dikkati çeken, Emrullah Efendi'dir. Emrullah Efendi, eğitimi modernleştirme konusunda kafa yoran, gayret sarf eden bir nazırdır. Türk eğitim tarihinde, "Tûba Ağacı Nazariyesi" ve "Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkati" ile özel bir yer edinmiştir. Tûba Ağacı Nazariyesi, Türk eğitim sisteminde yenileştirme çalışmalarının ilköğretimden değil, yükseköğretimden başlamasını savunan bir görüştür. Bu fikir, uzun yıllar tartışılmış, ancak Emrullah Efendi de savunduğu bu tezi gerçekleştirememiştir.¹⁵ Yine Emrullah Efendi'nin "Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkati" adıyla geliştirdiği geçici ilköğretim yasası, eğitim tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir. Bu yasanın yerine, Cumhuriyet hükümetleri bile uzun yıllar yenisini koyamamışlardır. Emrullah Efendi dışındaki Meşrutiyet ve Mütareke devri nazırları önemli bir icraatta bulunmamışlardır.¹⁶

Beş yıl süre ile Kız Öğretmen Okulu ve İstanbul Kız Lisesi'nde öğretmenlik ve vakıf kız mekteplerinde müfettişlik yapan Halide Edib, bir süre Darülmuallimat'ta tedris usulü hocası olarak çalışmıştır ve Türk öğrencilerle ilk kez bu okulda tanışmıştır.

1911 yılında İngiltere'ye giden ve Balkan Savaşı başlayınca yurda dönen Halide Edib, Maarif Nazırı Şükrü Bey ile eğitim konularında fikirleri uyuşmadığı için görevinden ayrılmıştır.

Maarif Nazırı Şükrü Bey zamanında, Meclis-i Kebir-i Maarif kaldırılmıştır. Daha sonra, Telif ve Tercüme Heyeti kurulmuş ve geniş bir yayın faaliyeti başlamıştır. 1914 yılında, maarif müdürlerinin görev ve yetkilerini düzenleyen bir tüzük yayınlanmıştır. 1916 yılında, Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatindeki hükümlere

¹⁵ Emrullah Efendi, yüksek bilim yuvalarının etkin olabilmesi için idadîlerin kaldırılmasını, yedi sınıflı sultanîler açılmasını, Darülfünun'un en ileri düzeye kavuşturulmasını savunmuştur. Buradan yetişenler çoğaldıkça, halk da büyük ölçüde eğitilecektir. Bu görüşü destekleyenler yanında karşı çıkanlar da olmuştur. Satı Bey, çürük temele dayalı bir yüksek öğretimin tutarsızlığını vurgulayarak, ıslaha ilköğretimden başlanmasını tavsiye etmiştir. Ziya Gökalp da Tûba Ağacı Nazariyesinin tepesinde yer alan akademinin "kurmaktan çok korumaya" yönelik bir işlevi olduğunu ve millî eğitimin oluşmadığı bir yerde koruyucu olan akademilere de gerek olmadığını belirtmiştir. (bkz. Tekeli, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 483.)

¹⁶ Başar, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, s. 53-54.

göre, ilköğretim kurumlarını denetlemekle yükümlü olan müfettişlerin görevlerini nasıl yapacaklarına ilişkin bir talimatname yayınlanmıştır.¹⁷

Halide Edib'in ikinci öğretmenlik tecrübesi, Hayri Efendi'nin kurduğu evkaf okullarındadır. Yazar, 1916 yazında, Türk Ocağı'nda verdiği Ermeni konferansı sonrasında aldığı olumsuz tepkiler ve Cemal Paşa'nın daveti üzerine, Suriye'ye gitmiştir. Cemal Paşa, Halide Edib'in Suriye'de okul açmasını istemiştir. Halide Edib, Suriye'ye, Nakiye Hanım, Hamdullah Suphi ve Falih Rıfkı ile birlikte gitmiştir. Burada, kız okulları genel müfettişliğine tayin edilen Halide Edib, 16 Eylül 1916'da tekrar İstanbul'a dönmüştür. Evkaf okullarının maarife geçmesi üzerine, evkaf okullarındaki görevinden ayrılan Halide Edib, Aralık ayında, Cemal Paşa'nın daveti ile tekrar Suriye'ye gitmiştir. Burada okullar açan yazar, 4 Mart 1918'de Suriye'den ayrılmıştır.

1918–1919 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde Batı edebiyatı dersleri okutan Halide Edib, 1931 yılında Colombia Üniversitesi Bernard College'a davet edilmiş, 1 Şubat 1931'den itibaren, bir sömestre, Bernard College Tarih bölümünde hocalık yapmıştır. Halide Edib'in buradaki dersleri öğrencilerin yoğun ilgisini çekmiştir.

Halide Edib, 1940 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde İngiliz Edebiyatı profesörü olarak göreve başlamış, 1940–1950 yılları arasında on yıl süreyle burada çalışmıştır. Ölümünün birinci yılında, Edebiyat Fakültesi'nde bir amfiye, Halide Edib Adivar Amfisi adı verilmiştir. Ayrıca, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde bir oda, Halide Edib müzesi olarak düzenlenmiştir.

Halide Edib'in üniversitede görev yaptığı Cumhuriyet döneminde, Darülfünun'un beklentilere cevap veren bir kurum olup olmadığı tartışılmaktadır. Ayrıca, üniversiteye yönelik iki önemli eleştiri yapılmaktadır. Bunlardan biri, Darülfünun'un, inkılaplara karşı olumsuz tutum takınması, diğeri ise Darülfünun'da ciddî, topluma yararlı, bilimsel çalışmalar yapılmamasıdır. Kurumun ıslahı için hükümet 1932 yılında, İsviçre'den Profesör Albert Malche'ı çağırmıştır. Malche'ın, Darülfünun'u inceledikten sonra hazırladığı raporda belirttiği aksaklıklar şunlardır: Fakülteler arasında bilimsel işbirliği yoktur. Hocalar ders vermekle yetinmekte, araştırma yapmamakta, çevirileri tez olarak kabul etmekte, derslerde çok yüzeysel not tutturmaktadırlar. Öğrenciyi araştırmaya yöneltmeyen, düşünmeden kabule zorlayan ezberci bir yöntem uygulamaktadırlar. Hocaların öğrencilere rehberlik yapmaya ve görevlerini ciddiye almaya zamanları yoktur. Kurum dışındaki özel işleri ön plândadır. Hocalar arasında bilimsel işbirliği değil, çekişme, sürtüşme, nefret, makam ihtirasları hâkimdir. Bunlar, günümüzde de zaman zaman üniversitelerin eksiği olarak dile getirilen önemli sorunlardır. Aradan geçen zamana rağmen, üniversitelerin ilerleyememe nedenleri değişmemiştir.

Mayıs 1933'te 2252 sayılı kanunla Darülfünun kaldırılmış, Eğitim Bakanlığı, İstanbul Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirilmiştir. Aynı kanunla üniversitenin işleyişinde pek çok değişiklik yapılmıştır. Üniversitenin özerkliği kaldırılmış, Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuş idarî yönden herhangi bir okuldan farkı kalmamıştır. Darülfünun hocaları geniş ölçüde elenmiş, yüz elli bir olan hoca sayısı,

¹⁷ Başar, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)*, s. 52.

elli dokuza indirilmiştir. Yeni üniversitedeki öğretim kadrosu farklı iki kaynaktan sağlanmıştır:

a)Eğitimi Batı’da alanlar, doktora şartı aranmaksızın, doçent olarak atanmışlardır.

b)Nazi baskısından kaçan Alman ve Orta Avrupalı profesörlere üniversite kapıları açılmıştır. Bu yabancı profesörlerin Türk Üniversite ve bilim hayatına önemli katkıları olmuştur. Bunlar, birçok öğretim üyesinin yetişmesine katkıda bulunmuş; enstitü, klinik, laboratuvar, kürsü kurulmasını sağlamışlardır. Bu hocalar, aynı zamanda çok sayıda öğrenci yetiştirmişlerdir.

1933 yılından itibaren, “üniversite”, “fakülte”, “rektör”, “dekan” gibi terimler kesin olarak yerleşmiştir. Ders programları ve araştırmalar sıkı bir denetim altına alınmıştır.

İstanbul’da reform çalışmaları yapılırken, Ankara’da 1925’te Hukuk Mektebi, 1930’da Ziraat Enstitüsü, 1935’te Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1943’te Fen Fakültesi, 1945’te Tıp Fakültesi, 1949’da İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin adını Atatürk vermiş, böylece onun bir Edebiyat Fakültesi değil, hem daha geniş, hem de hedefleri daha belirli bir kurum olmasını istemiştir. Atatürk, uygar ve mutlu bir ulus olmada üniversitelere önemli görevler düştüğünü belirtmiştir.

1933 reformundan sonra da üniversitelerin bekleneni veremediği söylenebilir. 1933–1952 yılları arasında Türkiye’de kalan, ayrılırken bir rapor veren Ord. Prof. Philippe Schwartz, 1933 reformunun bekleneni vermediğini belirtmiş, bunun da başlıca şu nedenlerden ileri geldiğini öne sürmüştür:

a) Birçok Türk aydınındaki yetersizlik duygusu ve bunun sonucu olarak böbürlenmek, gerçekten çalışkan, başarılı olanları çekememek.

b) Yine bu aydınlardaki güvensizlik duygusu ve bunun sonucu olarak da bizzat bilimsel çalışmaya değil, mevki ve makamlara, özel işlere önem vermek.

Eğitimci ve yazar Cevat Dursunoğlu da, üniversitenin geri kalma sebebi olarak, Cumhuriyet’ten sonra kayırma yoluyla birçok gencin Batı’ya öğrenim için gönderilmelerini, bunların çoğunun başarılı olamadıkları halde dönüşlerinde üniversiteye alınmalarını göstermiştir.

1 Kasım 1937’de, Atatürk’ün TBMM’de söyledikleri, yüksek öğretim tarihinde önemlidir: *“Memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde düşünüp, batı bölgesi için İstanbul bölgesinde başlamış olan düzeltme programını daha radikal bir şekilde uygulayarak Cumhuriyet’e modern bir kurum kazandırmak, merkez bölgesi için Ankara Üniversitesi’ni az zamanda kurmak lâzımdır. Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde her şubeden okulları ve üniversitesi ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden faaliyete geçilmelidir.”*

1946’da 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılarak, üniversiteler ile ilgili yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme ile üniversitelere özerklik ve tüzel kişilik tekrar verilmiştir. Üniversitelerin görevleri de bu kanunla şöyle gösterilmiştir:

- a) Öğrencileri bilim anlayışı kuvvetli, sağlam düşünceli aydınlar, Türk devriminin ülkülerine bağlı, millî karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek, çeşitli mesleklere iyi elemanlar sağlamak.
- b) Ülke sorunlarına öncelik veren bilimsel araştırmalar yapmak.
- c) Resmî makamlarla işbirliği halinde ülkenin gelişmesine katkıda bulunmak.
- d) Araştırma ve inceleme sonuçlarını yayınlamak, doktora yaptırmak.

e) Toplumun genel düzeyini yükseltici bilimsel verileri yaymak.

1946 tarihli üniversiteler kanunu, 1973 yılına kadar geçerli kalmış, yüksek öğretimde en uzun süreli kanun olma özelliğine sahiptir.¹⁸

Halide Edib, on yıl süren üniversite hocalığı boyunca, özellikle yazdığı makalelerle üniversite personelinin sorunlarını ve üniversitenin ilerlemesi için neler yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Araştırmanın konusu olan diğer yazar Halide Nusret Zorlutuna, maddî zorluklardan dolayı çalışma hayatına atılmak zorunda kalmıştır. Devam etmekte olduğu okulundan son sınıfta ayrılarak Darülmüallimat'ta sınava girmiş, öğretmen olma hakkını kazanmış ve bir tanıdığı aracılığıyla Kadıköy'deki Özel Aşşyan İdadîsi'nin ilk kısmına öğretmen olmuştur. Bir süre bu okulda görev yapan Halide Nusret, 1924 yılında, tayin için Ankara'ya başvurarak, ücra bir okulda çalışmak istediğini belirtmiştir.

1924 yılında Edirne Kız Öğretmen Okulu'na tayin edilen Halide Nusret'in göreve başladığı bu dönem, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sıkıntılarının her sahada yoğun olarak görüldüğü bir dönemdir. Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuçlandırmış ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilân ederek, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuştur. Türk milleti ve devleti, bütün imkânlarını ve gücünü, düşmanı yurttan atmak için kullanmıştır. Eğitimin, ülkenin içinde bulunduğu bu olumsuz koşullardan etkilenmemesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eğitimi değerlendirirken, ülkemizin yaşamış olduğu acı dolu günler göz ardı edilmemelidir. Bu dönemdeki maarif vekillerinin çözemedikleri çeşitli eğitim sorunlarının da vekillerden değil, çoğunlukla, dönemin olumsuz koşullarından kaynaklandığı unutulmamalıdır.¹⁹

Cumhuriyet döneminde, toplumun %10'u bile okuryazar olmadığı için, dönemin kültürel, hukukî, siyasal gelişmelerinin kitlelere benimsetilmesinde ve kökleşmesinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden fazla anlaşılmalı ve bu nedenle eğitime önem verilmiştir.

Atatürk, "Başöğretmen" unvanı ile eline tebeşiri alarak, tahta başında halka ders vermiş, kitlelerin eğitim düzeyinin yükselmesi için büyük çaba harcamıştır. O, bu gayretleriyle öğretmen ve eğitimcilere manevî destek sağlamıştır.

1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (öğretim birliği) kanunu ile tüm okullar Maarif Vekâletine bağlanmış ve medreseler kaldırılmıştır. Cumhuriyet döneminde eğitimde laik ve demokratik yaklaşımlar benimsenmiştir. Özellikle dil ve tarih konularında millî bir amaca yönelme başlamıştır. Lâtin harfleri kabul edilmiştir. Kadın eğitimine önem verilmiş, erkek - kız karışık (karma) eğitim gerçekleştirilmiştir. Atatürk ilkelerine bağlı, laik, aktif, yeni bir insan tipi yetiştirmek eğitimin en önemli amaçlarından biri olmuştur. Bu, sosyal hayata karışan, fikrini özgürce söyleyen, "kimseye haksızlık yapmayan, haksızlıklara da duyarsız kalmayıp tepki gösteren" yurttaş tipidir ve önceki dönemlerin insan tiplerinden çok farklıdır.

1945'lerden itibaren, eğitim bilimlerinde, Amerika'daki eğitim görüşleri ve uygulamalar örnek alınmıştır. 1961'de, eğitim plânlamasında dânişılan bir kurum olan

¹⁸ Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara, 2004, s. 325.

¹⁹ Başar, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)*, s. 55.

Devlet Plânlama Teşkilâtı kurulmuştur. Zaman zaman, eğitim sorunlarının tartışıldığı şûralar toplanmıştır.

Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yaşanan bu olumlu gelişmelerin yanında, bazı eksikler ya da olumsuz durumlar da yok değildir. Bu dönemde, öğrencileri yetenekleri doğrultusunda ve ülkenin gerçekten ihtiyacı olan mesleklere ve teknik eğitime yönlendirici bir örgün eğitim sistemi kurulamamıştır. Eğitim ve öğretimde şekle önem verilmiş, bu da bazen “öz”ü unutturmuştur. Hükümetler, zaman zaman kendi partilerinin isteklerini eğitime aşırı ölçüde yansıtmışlar, bu nedenle, istikrarlı bir millî eğitim politikası izlenememiştir. Çok partili rejime geçildikten sonra, mahallî seçmeni tatmin etmek için, ihtiyaç düşünülmeden, çeşitli yerlerde gereksiz okul açılmıştır.

Kimi zaman öğretmen yetiştirmede nitelik gözetilmemiş, bunun sonucu olarak, eğitim ve öğretim zarar görmüştür. Öğretmenlik mesleği, toplumda, lâıyk olduğu düzeye yükselememiştir. Eğitimin sorunları tümüyle çözülememiş, başka sorunlar ortaya çıkmış, bu sorunlardan bazıları büyük boyutlara ulaşmıştır. Siyasal etkenler, bozuk kentleşme, kaynak yetersizliği, umursamazlık, şekle önem verme gibi nedenlerle eğitimde nitelik yeterince sağlanamamıştır.²⁰

Ülkemizin zorlu bir sınavdan geçtiği bir dönemde öğretmenliğe başlayan Halide Nusret, 1924 yılının Ocak ayından 1926 yılının Eylül ayının ortasına kadar kaldığı Edirne Darülmuallimatı’nda hayatının en mutlu günlerini geçirmiştir. Buradaki görevi esnasında, Trakya’daki öğretmenlerden oluşan yirmi beş kişilik bir grupta meslekî faaliyetler için bir ay süre ile Bulgaristan’da kalmıştır.

Halide Nusret, Edirne’den sonra, 1926 yılında İstanbul Kız Lisesi’ne tayin edilmiştir. Burası çok büyük bir okuldur. Edirne’deki okulda öğretmen sayısı yirmi iken bu yeni okulunda yüz yirminin üzerindedir. Halide Nusret Zorlutuna’nın bu okuldaki öğretmenliği, gönüllü olarak Kars Lisesi’ne tayin edilene kadar devam etmiştir.

Halide Nusret, 1926 yılında Binbaşı Aziz Vecihi Bey’le evlenmiş ve 1930–1948 yılları arasında, eşinin görevi dolayısıyla, Kırklareli, Kars, Karaman, Urfa, Maraş ve Sarıkamış’ta öğretmenlik yapmıştır. Halide Nusret, bu yörelerin halkıyla çok çabuk kaynaşmış ve sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. 1948 yılında Ankara Cebeci Ortaokulu’na atanan Halide Nusret, son görev yeri olan Kız Teknik Öğretmen Okulu’ndan 1957 yılında emekli olmuştur.

Öğretmenlik eğitimi alan Halide Nusret’in hatıralarında öğrencileri ve öğretmen arkadaşları ile ilgili olarak anlattıkları son derece samimi ve ilgi çekicidir. Yazarın öğrencilerine karşı sevgisi, adeta kitaplarının her satırında hissedilmektedir. Özellikle *Benim Küçük Dostlarım* isimli hatıra kitabı, her dönemde öğretmenlerin ve öğrencilerin okuyabileceği sade bir dile sahiptir. Halide Nusret, akıcı anlatımıyla okuyucuyu sıkmaz. Bazı kesimler onun şiirlerini beğenirken, bazıları da romancılığını ön plana çıkarırlar.²¹

Edebî eserlere eğitim konusunda neler ihtiva ettiği açısından bakıldığında destanlardan başlayarak bütün eserlerde çocuk ve ferdin, o toplumun örneklerine göre yetişmesinin hedeflendiği görülür. Bu konuda önemli bir edebî eser, Nabi’nin *Hayriyye*’sidir. Yeni Türk Edebiyatına gelince, 1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilanıyla

²⁰ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 297.

²¹ İsmet Kür, Halide Nusret’in adının sadece şairlerle anılmasından rahatsızdır. Ona göre, Halide Nusret’in romancılık yönü, şairliğinden üstündür. İsmet Kür, Halide Nusret’in Türk romancıları arasında birinci sırada yer alacak kadar başarılı bir yazar olduğunu vurgular. (bkz. Kür, İsmet, *Yarı Roman*, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1995.)

yeni bir toplumu oluşturacak fertlerin yetiştirilmesi açısından edebî eserlerin büyük bir kısmı eğitici olmayı hedeflemiştir. Bu konuda dikkati çeken eserlerden biri, Münif Paşa'nın *Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan*'ıdır. Bu eserlerle yazarlar, Batı edebiyatı ve Batı dünyasında yer alan eğitim ile ilgili fikirlere de açılmıştır. Şinasi'nin, bütün toplumu genel olarak hedef alan yazılarından sonra Namık Kemal, hem aile-çocuk eğitimi üzerine makaleler yazmış, hem de eserlerinde bu soyut fikirleri somutlaştıran örnekler vermiştir.²² Tanzimat döneminin bir diğer yazarı olan Ahmet Mithat Efendi'nin bütün eserleri eğitim açısından incelenmeye değer. Hatta o, kadın eğitimine, sadece ailenin emanet edildiği kadının eğitilmesi açısından bakmaz, her mesleğe girebilecek kızların eğitimi konusunu da ele alır.

Edebiyatta eğitim konusu denince akla, kadın eğitimi ve çocuk eğitimi gelmektedir. Bunda, Tanzimat yazarlarının kendilerini birer öğretmen olarak görmeleri rol oynar. Tanzimat'ın bu kendi kendilerini yetiştiren yazarlarından sonra okuldan mezun olan Servet-i Fünuncular, daha ziyade güzel sanatlar ve duygu açısından eğitim üzerinde durmuşlardır. Bu konuda Tevfik Fikret'in oğlu Halûk ve kızı Şermin için yazdığı şiirler ayrı bir grup oluşturur.

II. Meşrutiyet döneminde, siyasî ve ideolojik görüşlerin çeşitlenmesi dolayısıyla, hemen hemen belli başlı bütün yazarlar eğitimin bir ucundan tutmuşlardır. Ziya Gökalp çocuk eğitime ve kadın eğitimine büyük önem vermiş ve bunu Türkçülüğün programına da dâhil etmiştir. Gökalp'a göre, Türk çocuğu Türk milletinin içinde yaşayacaksa, Türk milletinin harsına göre terbiye edilmelidir.²³ Ziya Gökalp'ın açtığı bu yol, Ömer Seyfettin tarafından da takip edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy'un daha yaygın bir eğitim anlayışıyla Asım'ı Almanya'ya göndermesi, Tevfik Fikret'in aynı amaçla Haluk'u İngiltere'ye göndermesi, Ziya Gökalp'ın Ay Hanım'a bütün Türk dünyasına aydınlatici bir üniversiteyi kurdurması, bu dönemde yazarların eğitime verdikleri önemi göstermektedir. İşte Halide Edib Adıvar, bu dönemde *Talim ve Terbiye* adlı kitabı çevirerek, öğretmenlere yol göstermek istemiş, bütün eserlerinde halkı eğitmeyi hedeflemiştir.²⁴

Halide Nusret Zorlutuna ise, Halide Edib'in de ders verdiği Darülfünun'dan mezun olmuş, genç yaşında şair olarak şöhret kazanmış bir öğretmendir. O, Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'nin her yerinde mesleğini devam ettirmiştir.

II. Meşrutiyet sonrasında ve Cumhuriyet dönemlerinde öğretmen yazarların maarif konusunu ele alan çeşitli eserleri bulunmaktadır. Reşat Nuri Güntekin başta

²² Enginün, İnci, "Namık Kemal'in Eğitim Konusundaki Görüşleri", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 400–408.

²³ Enginün, "Ziya Gökalp ve Çocuk", a.g.e., s. 426–435.

²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, Halide Edib'in eserlerinin önemini şöyle değerlendirir: "*Halide Edib Adıvar, yukarıda söylediğimiz gibi, yeni Türk romanını 1908 ve 1920 yılları arasında tek başına temsil etmekle kalmaz, o kadar cesaretle ve faydalı şekilde katıldığı İstiklâl Savaşı yıllarında ve ondan sonra da Garp vilâyetlerini (Vurun Kahbeye), Doğu Anadolu'yu (Zeyno'nun Oğlu) keşfeder. Küçük hikâyelerinde millî dayanışın sırlarını açar. Son eserleri içinde (1935'den sonra) aslı İngilizce yazılan Sinekli Bakkal, edebiyatın ve resmin bize ait şark olarak tanıdığı yerli bir dekor içinde (II. Abdülhamid devrinin çok melez ve içten çok şarklı havası ve dekoru) fantastik kahramanlarıyla kaybedilmemesi lâzım gelen değerlerin ve yeni, kurtarıcı düşüncelerin sentezini veren güzel, romanesque tarafı bol bir geçmiş zaman rüyasıdır. Biraz sonra Yolpalas Cinayeti ve Döner Ayna'da tatlı ve hüznümlü rüya ikinci Cihan Harbi'nden hemen evvel ve daha sonraki yıllarda gençliğin geçirdiği değer buhranının sıkı tenkidi olur.*" (bkz. Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Türk Edebiyatında Cereyanlar", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 101–127.)

olmak üzere bu yazarlar, Anadolu'nun perişan halinden söz ederek, sorumluların yetersizliklerini, eğitim konusunda sağlam sonuçlara ulaşılmamasını eleştirmişler ve eğitimin önemini eserlerinde vurgulamışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALİDE EDİB ADIVAR

1. HALİDE EDİB ADIVAR VE EĞİTİM

1.1. Halide Edib Adıvar'ın Aldığı Eğitim

Halide Edib'in çocukluktan itibaren aldığı eğitimi en geniş olarak yansıtan eser, bizzat yazarın kaleminden çıkmış olan *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratıdır. Kitabın büyük bölümünde, yazarın yetişme tarzı anlatılır. Gerek evde aile bireylerinden ve özel öğretmenlerden, gerekse, Amerikan Koleji'nde aldığı eğitim, yazarın bütün hayatında önemli rol oynamıştır.

Halide Edib, evde aldığı eğitimle önce kendi işlerini halletmeyi öğrenir. Küçük yaşlardan itibaren birçok işini tek başına halleden Halide Edib, zaman zaman sıkıntı yaşamış, bu sıkıntılara kendince çözümler bulmuştur.

Annesini çok küçük yaşta kaybeden Halide Edib'in, *Mor Salkımlı Ev* isimli kitapta dile getirdiği ilk önemli sorunu, giyinirken ona yardım edecek ve saçını tarayacak kimsenin olmamasıdır. Saçlarının çok gür olması, taramasını ve örmesini güçleştirir. Halide Edib, bu sorununa kendince bir çözüm bulmuştur. Saçlarının içinden bazı parçaları, saçları azalsın diye keser. Yazar, yaşadığı bu çocukluk hatırasından yola çıkarak, çocuklara küçük yaşta öz bakımlarını kendi başlarına halletmeyi öğretmek gerektiğini vurgular. Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren, anne babanın himayesi olmadan, kendilerine ait ufak tefek işleri yapmayı öğrenmelidirler. Bu, çocukların karşılaşılabilecekleri sıkıntıları daha kolay atlatabilmeleri yanında, kendilerine güven duymalarını da sağlar. Çocuğun bazı işlerini kendisinin halletmesi, birey olmaya doğru giden yolda atılan ilk adımlardan biridir. Halide Edib, çocukluktan itibaren öz güvene sahip bir birey olarak yetiştirilmiştir.

Halide Edib de her çocuk gibi masumdur ve bu nedenle her duyduğunu gerçek sanır. Halide Edib'e, Yemen'den, Reşe adlı bir halayık getirilir. Reşe, sekiz-on yaşlarında güzel bir kızdır. Haminne, Halide Edib'e piliçler ve Habeşlerin dünyanın en nazik yaratıkları olduğunu söylemiştir. Reşe, evdekilerin yüzüne korku ile bakmaktadır. Reşe için ayrı bir yer hazırlanıncaya kadar Halide Edib'in odasında, yer yatağında yatacaktır. Halide Edib, odasını kardeşi Nilüfer ile paylaşmaktadır. Nilüfer, Reşe'den

korkar. Onun yamyam olabileceğini, kendisini yiyeceğini düşünür. Bunun nedeni, dinlediği yamyam hikâyeleridir. Halide Edib de bu hikâyeleri dinleyerek büyümüştür. Yamyamların önlerinde iki uzun köpek dişi, arkalarında kuyruk olduğunu duyan Halide Edib, Reşe'nin dişlerine bakar ve Nilüfer'e korkmamasını, Reşe'nin dişlerinin de kendilerinininki gibi olduğunu söyler. İkna olmayan Nilüfer, Halide Edib'den, kuyruğu olup olmadığına da bakmasını ister. Ancak Halide Edib bunu yapamaz.²⁵ Okuyucuyu tebessüm ettiren bu çocukluk anısı, çocuk ruhunun saflığını, bu saflık dolayısıyla her söylenilene hemen inanıp etkilendiği gerçeğini bir kere daha göstermektedir. Yazar, bu anısıyla, çocuğa okunan kitabın ya da anlatılanların çocuğun dünyasına uygun olması gerektiğine dikkati çeker. Aksi takdirde çocuk ruhu olumsuz etkilenmektedir.

Evde, Halide Edib'in eğitimi ve bakımıyla babası dışında ilgilenenler, lalası, ablası Mahmure ve "Saraylı Hanım Teyze" diye hitap ettiği birisidir.

Halide Edib, bayramlarda önce büyükbabasının elini öpmeye gider. Sonra üst kata "Saraylı Hanım Teyze"nin yanına çıkar. "Saraylı Hanım Teyze" ona lokum ikram ederek ipekli mendil verir. Daha sonra Saraylı Hanım Teyze, kütüphaneden bir *Afrika Seyahatnâmesi*²⁶ çıkarıp Halide Edib'e okur. Okurken, bir yandan da kitaptaki resimleri göstererek açıklama yapar. Afrika, Saraylı Hanım Teyze'nin bu anlatımı sayesinde Halide Edib'in gözünde canlanır. "Saraylı Hanım Teyze"nin "taşa bile okuma öğretecek özel bir kabiliyeti" olduğu söylenir. Komşularından birçok kızı okutmuş ve yetiştirmiştir. "Saraylı Hanım Teyze"nin okuduğu bu seyahatnâme, Halide Edib'e yeni bir dünya açar. İçinde, müthiş bir okuma hevesi uyanır.

Halide Edib okumayı söker sökmez *Afrika Seyahatnâmesi*'ni okumak ister. Gözleri ağrıyınca kadar yazıları sökmeye çalışır. Yazı harekesiz olduğu için Halide Edib'e *Kur'an*'ı okumaktan daha zor gelir.

Mahmure, Halide Edib'in üvey annesinin ilk eşinden olan çocuğudur. Halide Edib *Afrika Seyahatnâmesi*'ni okumaya çalışırken, ablası Mahmure, ona *Serencâm-ı Mevt* adlı bir kitap verir. Bu, harekeli ve okuması daha kolay bir kitaptır. Fakat Halide Edib bu kitabı okuduğuna pişman olur. *Serencâm-ı Mevt*, korkunç bir kitaptır ve Halide

²⁵ Halide Edib Adıvar, *Kubbede Kalan Hoş Sada* isimli eserde yer alan "Ah Vatan, Vah Vatan" başlıklı yazısında halayık Reşe'nin macerasını anlatır. (bkz. Adıvar, Halide Edib, "Ah Vatan, Vah Vatan", *Kubbede Kalan Hoş Sada*, haz: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 156-161.)

²⁶ Schweinfurth, Georg, *Afrika Seyahatnamesi*, çeviren: Bahriye Kolağası Ahmed, İstanbul, 1292/1875.

Edib bu kitap yüzünden kâbuslar görür. Çünkü kitapta, Azrail'in can almaya geldiği andan itibaren, ahiret yolculuğu bütün ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu hatıralar doğrultusunda değerlendirildiğinde, ablanın çocuk ruhunu tanımadığı söylenebilir. Cezalandırmak amacıyla okuttuğu kitabın, ileriki yaşlarda olumsuzluklara neden olabileceği Mahmure'nin aklına bile gelmez. Aslında bu, çok doğaldır. Çünkü Mahmure henüz çok gençtir. Çocuk eğitiminde ve çocuğa kitap seçiminde bilinçli bir yetişkinin denetimine neden ihtiyaç duyulduğu böylece bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Halide Edib, babası tarafından Batılı tarzda bir eğitime tâbi tutulurken, bir yandan da anneannesinin evinde Süleyman Ağa ve Ahmet Ağa'dan halk hikâyeleri dinleyerek büyümüştür. Bu hikâyeler, Halide Edib'in muhayyilesinde derin izler bırakacaktır.²⁷ Bu örnekler, küçük yaşlarda çocuğa okunan ya da okutturulan eserlerin önemini somutlaştırmaktadır. Dinlediği hikâyeye, masal ya da okuduğu kitap, çocuğun dünyasını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çocuğa masal okumanın ya da anlatmanın doğru olup olmadığı tartışılan bir konudur. Bazıları masalları çocuk için zararlı bulurken, bazılarına göre masal, çocuğun dünyasında vazgeçilmez bir yere sahiptir.²⁸

Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*'de üzerinde etkisi olan eğitimcilerin arasında lalası Eğinli Ahmet Ağa'yı anmadan edemez. Eğinli Ahmet Ağa, okuryazar ve "efendilerini parmağında oynatacak kadar kurnaz" biridir. Halide Edib, muhayyilesinin gelişmesinde başta gelen etkenlerden biri olarak, Eğinli Ahmet Ağa'yı görür. Halk edebiyatını ondan öğrenir. Halide Edib, Batı metotlarına göre ve yabancı dile önem veren bir ortamda yetişmesine rağmen, Türk edebiyatının ruhunu Eğinli Ahmet Ağa sayesinde kavrayabilmiştir. Çocuğun eğitim aldığı kişi çok önemlidir. Romanlarında bunu değişik kişi ve olaylar aracılığıyla çok sık vurgulayan yazar, burada da bu düşüncesini hayatından verdiği örnekle belirtmiştir.

²⁷ Yazarın aldığı eğitim daha sonraki hayatını ve dünya görüşünü etkilemiştir: "*Batı edebiyatı ile beraber Şark-İslâm eserlerini de okuyan Halide Edib, yalnız bir romancı değil, kendi kendisini yaratan bir roman kahramanı ve dünya meseleleri hakkında olgun görüş sahibi bir mütefekkir.*" (bkz. Yücebaş, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Halide Edib*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1964, s. 4.)

²⁸ Masalın çocuğa okutulmasına ya da anlatılmasına karşı çıkanlar, masalın çocuğu hayatın gerçeklerinden uzaklaştırdığını, yanlış inançlara sürüklediğini, doğru ve mantıklı düşünme alışkanlığının gelişmesini engellediğini iddia ederler. Boileau ve Rousseau, masala karşı çıkarken, Anatole France, "*insanı hayvandan ayıran tebessümden ziyade hayaldir. İnsanın hayvana üstünlüğünü de sağlayan hayaldir.*" sözleriyle, masalın önemini vurgulamıştır. (bkz. Kantarcıoğlu, Selçuk, *Eğitimde Masalın Yeri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 21.)

Halide Edib'i hem piyano, hem de diğer derslerine “Saraylı Hanım Teyze” çalıştırır. Fakat Halide Edib bu derslerden çok, Ahmet Ağa ile dışarıda gezmeyi sever. Ahmet Ağa üç yıl yanlarında kalır. Halide Edib'e hikâyeler okur. Halide Edib, bu hikâyelerin içinde en çok “Battalgazi” hikâyesini beğenir:

*“Bir gün elinde kocaman siyah bir kitap gördüm, bana okumasını söyledim. O okurken ben kendimden geçiyor ve mütemadiyen sual soruyordum. Eski yeniçerilerin kahramanlık hikâyelerini anlatan bu kitap, muhayyilemi adeta tutuşturdu. Bana eski zamanın askerî destanlarını açtı. Bu kitapta beni teshir eden taraf, belki kahramanlık tarafından çok fazla olan şarkvarî hayali idi.”*²⁹ (s. 73)

Halide Edib'de halk edebiyatı etkisi çok fazladır. Bu edebiyatın türküsü, musikisi ve mistik ruhu adeta onu cezbeder. Halk edebiyatını, lalası Ahmet Ağa'nın okuduğu Türk masalları ile tanır ilk kez.³⁰ Daha o zaman bu eserlerde bir çocuk samimiyeti görür ve benimser.

Halide Edib'in eğitimiyle, babası Edib Bey de yoğun bir şekilde ilgilenmiştir. Halide Edib'in babası, İngilizlere ve İngiliz terbiye usullerine hayrandır. İngilizlerin ilerlemesinin nedenini, uyguladıkları terbiye usullerine bağlayan Edib Bey, kitaplardan öğrendiği İngilizlerin terbiye usullerini ve beslenme alışkanlıklarını kızına uygulamak ister. Kızının hem kıyafetleriyle, hem de beslenmesiyle yakından ilgilenir. Ona modern kıyafetler alır. Kızının başı açık gezmesini ister. Halide Edib'in elbiselerinin boyları hep kısadır. Böylece Halide Edib, yaşlılarından farklı kıyafetleriyle dikkat çeker. Bu farklı görünüş, Halide Edib'i o yaşlarda çok rahatsız etmiştir. O, sıradan çocuklar gibi renkli, ipekli, kurdeleli kıyafetler giyinmenin, incik boncuk takmanın özlemini çekmiştir. Babasının uyguladığı beslenme tarzı, yazarın çocukluğunda rahatsız olduğu bir başka konudur. Okulda bütün çocuklar istedikleri her şeyi yiyebildikleri halde, Halide Edib'e

²⁹ Adıvar, Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1963. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

³⁰ Halide Edib, cin ve peri masallarının çocukları korkuttuğu için kaldırılmasını teklif edenlere karşı çıkar. Yazar, cin ve peri masallarının verdiği korkunun zannedildiği gibi zararlı olmadığını düşünür. Tam tersine, bu masallar, hayal gücünün gelişmesinde önemli rol oynar. Halide Edib'e göre, korkuyu hayatımızdan silemeyeceğimize göre, onu yenmeye çalışmak daha akıllıcadır. Yazar, cin ve peri masallarının ortadan kaldırılması bir yana, unutulmuş olanların da derlenmesini ve korunmasını ister. Bu masallar, insanların hayal gücünü genişleterek, milletlerin ilerlemesini sağlar: “*Bunlar, bir zaman için korku dahi tevlid etseler, insanlar için mutlak geçilmesi lâzım bir geçittir. Çünkü dünyada büyük ve ebedî eserler bırakan edebiyat, cin ve peri masallarında zengin olanlardır.*” (bkz. Enginün, “Halide Edib ve Halk Kültürü”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 335–351.)

sadece et, sebze ve az miktarda meyve verilir. Oysa Halide Edib, diğer çocuklar gibi dilediği gibi giyinmek ve abur cubur yemek istemiş, babasının kendisine karşı gösterdiği bu özeninden rahatsız olmuştur. Burada, bütün çocukların hissettikleri bir duygunun ağır bastığı görülmektedir: Çocuk, arkadaşlarının arasında farklı görünmek istemez. Etrafındaki diğer çocuklara özenir, onlara benzemek ister. Halide Edib, başka çocuklardan farklı olarak geçen çocukluk yılları içinde bu eğitim tarzından şikâyetçi olmuşsa da hayatının ilerleyen yıllarında babasının kendisine uyguladığı İngiliz usulü terbiye tarzını benimseyecek, hatta babası gibi o da İngilizlerin ilerlemesini, uyguladıkları terbiye sistemine bağlayacaktır.

Halide Edib, bir süre sonra babasının kararıyla Kiria Eleni'nin idaresindeki bir çocuk yuvasına verilir. Bu okula, saraya mensup tanınmış Hıristiyanların küçük çocukları gitmektedir. Okuldaki tek Türk çocuğu Halide Edib'tir. Halide Edib, Kiria Eleni'yi çok sever. Kiria Eleni'nin dış görünüşü çok çirkindir, hatta yazarın ifadesiyle Kiria Eleni “çirkinlik rekoru kırabilir.” Fakat Halide Edib, bu çirkin görünüşün arkasındaki insancıl kişiliği sezmiştir. Çocuk ruhu, kendisini kimin sevip sevmediğini hisseder. Küçük Halide de çocuğa has o sezgi ile Kiria Eleni'nin samimiyetini hissetmiştir: *“Bu daima kırılan gözlerin belirttiği şefkatin güzelliği küçük kızın gönlünü sarmıştır. Hiç şüphesiz bu çökük yanakların derin çizgileri, bu kadının başkaları uğrunda, başkaları namına katlandığı meşakkat ve ıstırabın markaları idi. Bu daima öne doğru eğilen uzun vücutta kendini yalnız hisseden çocukları kollarının arasına almak, göğsüne basmak isteyen bir ifade vardı.”* (Mor Salkımlı Ev, s. 24)

Halide Edib, Kiria Eleni ile karşılaşınca kadar bu “garip” dünyada yapayalnız yaşadığının farkına varır:

“O zamana kadar tâbi olduğu hisler, hatta zevkler bile haricî idi. İçi tamamen, etrafında ve aşılamayan bir duvar ile ayrılmıştı. Yani gönülden gönüle giden ve insan saadetinin hakikî mânâsını ifade eden bir temasa kavuşmuş değildi.

O zamana kadar, içindeki bu aşılmaz duvar içinde, varlığı daima bir şey bekler gibi bekler, kendi cinsine ait olmayan hayvanlar arasına düşmüş bir hayvan yavrusu gibi, gariplik duyardı. Bu ihtiyar hoca ona iç-hayat temâsını ilk defa hissettirmişti. Biraz anormal, biraz herkesten fazla uzak duran mahlûk artık oynuyor, sıçırıyor, koşuyor ve yaşıyordu. İhtiyar Eleni'nin varlığı ve huzuru ona sonsuz bir emniyet

veriyordu. *Küçük kız şarkı söylüyor, ihtiyar kadını memnun edecek Rumca şiirler ezberliyordu.*” (Mor Salkımlı Ev, s. 24)

Halide Edib’in Kiria Eleni’ye bağlılığı had safhadadır. Kiria Eleni çarşıya gittiği zamanlar, Halide Edib bağıra bağıra ağlar. Annesini çok küçük yaşta kaybeden Halide Edib’in çocukluğu, çok kalabalık bir ortamda geçmiştir. Kendisini çok seven ve her şeyiyle yakından ilgilenen bir babası vardır. Böyle bir ortamda annesinin yokluğunu çok fazla hissetmese de Kiria Eleni’ye duyduğu yakınlık, aslında içindeki anne özleminin dışa yansımasıdır.

Halide Edib’in gittiği bu çocuk yuvası tamamen Türk usulüne uygun bir şekilde döşenmiştir. Ancak odalardan birinin köşesinde, önünde kandil yanan bir Meryem Ana resmi durur. Ablası Mahmure, Halide Edib’i her ziyarete gelişinde yukarı çıkar, bu resmin önünde durur ve kulağına “bu gâvurluk, bu günah, bu kandili söndürmeli” diye fısıldar. Halide Edib ise bu düşüncelerden çok uzaktır: “*Fakat küçük kız, insanları birbirinden ayıran din, dil, ırk farkları hâkim olan ve insanları birbirini boğazlamaya sevk eden yola henüz ayak basmamıştı. Onun dünyasının şevki ve saadeti, insanlar arasında kalbi kalbe ulaştıran tabîî yol idi.*” (Mor Salkımlı Ev, s. 32) Bu dönemde çok küçük olan ve insanlar arasındaki etnik farklılığı bilmeyen Halide Edib, daha sonraki hayatında da çocukluğundan itibaren yabancılarla bir arada bulunmanın ve aldığı eğitimin etkisiyle hiçbir zaman böyle bir ayırım yapmaz. Aldığı eğitim, onun diğer insanlara hoşgörü ile bakmasını sağlamıştır. Yabancı uyruklu öğrencilerin gittiği okullarda okuması yazarın içindeki bu hoşgörü duygusunu daha da geliştirmiştir.

Babası, Halide Edib’e özel öğretmenler bularak çeşitli dersler aldırır. Halide Edib’in, “*Bana güzellik ve fikir bakımından emsâlsiz ve yeni bir dünya tanıttı.*” (Mor Salkımlı Ev, s.103) dediği Doktor Rıza Tevfik de bu öğretmenler arasındadır.³¹ Rıza Tevfik, dersler ilerledikçe, Halide Edib’teki halk edebiyatına olan eğilimi fark eder. Rıza Tevfik, şark edebiyatının karışık yönlerini anlatırken, Halide Edib halk şiirlerini, masallarını ve türkülerini tekrar eder. Battalgazi hikâyesi, yazarın daha önce okuduğu

³¹ Halide Edib, Rıza Tevfik’in kendisi üzerindeki etkisini şöyle anlatır: “*Herkes gibi evvela günlük hatıralarımı karaladım. On dört on beş yaşlarındaydım. Bazı mevzuları alıp bunları genişletmeye çalışırdım. Hocam Rıza Tevfik Bey beğenirdi. Meselâ “Harap Mâbetler”deki “Eller”i o vakit yazdım.*” (bkz. Ünaydın, Ruşen Eşref, *Diyorlar Ki*, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1972, s. 160.)

Afrika Seyahatnâmesi kadar uzundur. Halide Edib, bu kitabı okumayı altı ayda bitirir. Kitaptaki olayların yanısıra, güç, ses ve renkler de Halide Edib’i etkiler.

Rıza Tevfik, Halide Edib’in Sultantepeci’ndeki son öğretmenidir. Rıza Tevfik’ten, Halide Edib’e Fransız edebiyatını öğretmesi istenmiştir. Rıza Tevfik çok iyi taklit yapar. Memleketin her sınıf halkının şivesini ve yaşayışını canlandırmada başarılıdır. Aynı zamanda şairdir. Halide Edib’e saatlerce İngiliz filozof H. Spencer’den bahseder. Fakat onun Halide Edib’i etkileyen tarafı, Şark edebiyatının ve felsefesinin mistik yanını açıklamış olmasıdır.³² Rıza Tevfik’in Arapça ve Farsça’sı çok iyidir. Fakat Halide Edib üzerinde asıl etkili olan yanı, halk edebiyatı alanındaki bilgisidir. Özellikle halk müziği ve türküler başta olmak üzere halk edebiyatı mahsullerinin mistik ruhu Halide Edib’i cezbeder. Halide Edib, halk edebiyatını ilk kez lalası Ahmet Ağa’nın okuduğu Türk masalları ile tanımıştır. Daha o zaman bu eserlerde bir çocuk samimiyeti görür ve benimser. Halk edebiyatına olan bu merakı, Halide Edib’in daha sonra yazacağı eserlerine de yansımıştır. Onun eserlerinde halk kültürü ve edebiyatından gelen tesirler geniş yer tutar.³³

Çoğu geceler Sultantepeci’nde kalan Rıza Tevfik, Halide Edib ve babasıyla saatlerce sohbet eder. Edib Bey, bir süre sonra uyuyakalır; fakat Rıza Tevfik, Halide Edib ile sohbeta devam eder. Bu sohbetlerle adeta büyülenen Halide Edib, kendisinde yazma isteği uyanmasında hocasının etkisini şu sözlerle belirtir: “*Ben, güneşi de yağmuru da içine alan işlenmiş toprak gibi hocamın zengin hafızasının bütün servetini içime sindirmeye çalışıyordum. O da, o zaman yazmaya çalıştığım küçük şeyleri okur, beğenir ve beni bu yolda teşvik ederdi.*” (Mor Salkımlı Ev, s. 104)

³² Rıza Tevfik, Halide Edib’in şiir zevki üzerinde etkili olmuştur: “*İlk Türk şairleri hakkındaki duygu ve düşüncelerim, İngilizleri okuduktan sonra Türklere dönmek suretiyle oldu. Ve en çok Hâmid’i sevdim tabii. Eserleri içinde evvelâ “Makber”i ve “Ölü”yü okudum. O vakitler on beşle on yedi arasındaydım. Hâmid’i bana Rıza Tevfik Bey açıklar, tanıttirdi.*” (bkz. Ünaydın, a.g.e., s.162.)

³³ Halide Edib halk kültürüne iki kaynaktan sahip olur. Bu kaynaklardan biri, anneannesinin evi, diğeri, halk şiirine yepyeni bir nefes katan hocası Rıza Tevfik’tir. Fakat Halide Edib’in bu kültürün şuuruna varması daha sonraları Ziya Gökalp’ın tesiriyledir. Halide Edib, anneannesinin evinde, o devir İstanbul folklorunu yakından tanır, halk kültürü mahsulleriyle karşılaşır. Kemah’tan gelip Sultan Reşad’ın kahvecibaşılığına kadar yükselmiş olan büyükbabası, Anadolu şivesini hâlâ muhafaza etmektedir. O ve evdeki başka kişilerin çocuğa anlattığı masallar, Halide Edib’in hayalini daha küçücük yaşlarından itibaren besler. Halide Edib bunları geniş olarak *Mor Salkımlı Ev* adlı hatıratında anlatır. Yazar, çocukluğunda edindiği bu kültürü, sonraki yıllarda bütün eserlerinde işler. (bkz. Enginün, “Halide Edib ve Halk Kültürü”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 336.)

Bu devir, Türk dilinde Arap ve Fars etkisinin azaltılmaya çalışıldığı bir dönemdir. Bu alanda, özellikle Mehmet Emin Yurdakul'un çalışmaları yoğundur. Fakat Rıza Tevfik de bu sadeleşmeye ayak uydurur ve yeni eserlerini bu anlayışla yazar.³⁴ Osmanlıca'ya karşı sade Türkçe'yi, aruza karşı da hece ölçüsünü savunmaya başlar. Halide Edib, hocasının bu yönünden de etkilenmiştir.³⁵

Mor Salkımlı Ev isimli hatıratında Halide Edib, ilk defa Mahmure ablası ile gittiği mahalle mektebinden bahseder. Ablasının okuluna gitmek istediğinde ablası, onu okula götürmeden önce iki şart koşar:

1. Hallim kadından korkmamak. (Hallim kadın, Halide Edib'i korkutmak için uydurulan “dişi bir umacı”dır.)

2. Dayak yemeyi kabullenmek. Mahalle mektebindeki hoca Cavide Hanım, “Dayak cennetten çıkmıştır” görüşüyle harfleri öğretirken öğrencilerine sürekli tokat atar. Halide Edib, Hallim Kadın'dan korkmamaya karar verir; ancak Cavide Hanım'ın öğretme yöntemi hiç hoşuna gitmez.

Halide Edib'in ablası, gittiği Cavide Hanım okulunda kulak çekme ve değnek cezasına alışmıştır. Bu yüzden, evde aldığı özel dersler esnasında, kendisine bu tür cezalar uygulamayan özel öğretmenini dinlemez. Eski tarz eğitimde ceza ağır basar.³⁶

³⁴ Rıza Tevfik'in tekke ve halk edebiyatı ile ilgili görüşleri için bkz. Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik'in Tekke Ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

³⁵ Rıza Tevfik'in şiir konusundaki tercihlerini biraz da beğendiği şairler belirlemiştir: “*Şiir yazmaya Abdülhak Hâmid'in tesiri altında başlamasına ve onu hayatı boyunca üstad kabul etmesine rağmen mizacı olarak hiçbir edebî akımın dar kalıplarına giremeyen Rıza Tevfik, 1905 tarihinden itibaren bu sefer Mehmed Emin tesiriyle hece vezni ve sade Türkçe ile şiirler yazmaya başlar. Mehmed Emin'in Türkçe Şiirler'inin başında yer alan takrizinde, bu konuda yapılan münaakaşaları başından beri çok yakından takip ettiğini, şahsen kendisinin de “parmak hesabı” dediği hece vezni ve sade Türkçe ile şiirler yazılacak zamanı beklediğini belirten şair, “ümidime sûret, iddiama kuvvet verdiniz” sözleriyle de, bu şiirlerin yayımlanışına en çok sevinenlerden biri olduğunu belirtir.*” (bkz. Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 28.)

³⁶ Batıdaki eğitimcileri ve onların terbiye usullerini öven Ahmet Midhat Efendi de, eğitimde zor kullanma ve şiddete karşıdır. Ona göre eğitimde şiddete başvuran hocayı öğrenci sevmez ve böyle bir hocanın başarılı olması da çok zordur. Ahmet Midhat Efendi, Avrupa'daki eğitim sistemine hayrandır. *Bahtiyarlık* isimli eserinde, bu konu ile ilgili görüşlerini iki öğretmen örneği ile anlatır: “*Avrupa'nın “İnstitutris” denilen muallimeleri ne kadar müstaid olurlar. Çocukların damarlarına girmeyeği ne güzel bilirler! Bunlar “eti benim kemikleri babasının anasının” diye terbiye-i etfâli deruhte etmezler. Ders zamanlarını çocuklara bir işkençe edip bırakmazlar. Belki çocuklara hem kendilerini, hem tahsili sevdirecek muayyen olan zamanlarda derslerine seve seve devam ettirdikleri gibi yine muayyen olan zamanlarında dahi çocuklarla beraber oynayarak hiçbir zaman yanlarından ayrılmazlar.*

İşte İskenderiyeli Abdülcabbar Bey'in Fransa'dan getirtmiş olduğu muallime dahi böyle müstaid şeylerden olup her gün çocukların iki saat kadar zamanı Türkçe ve Arapça tedris edecek olan hoca efendiye mahsus olmakla hoca efendinin düşman üzerine kılıç sallarcasına deynek sallayarak çocukları

Bu tarz eğitime alışan çocuk, farklı bir eğitim ortamına girdiğinde de aynı ceza usulü olmayınca çok rahat davranmakta, aslında nasıl davranması gerektiğini bilememektedir. Bu nedenle öğretmenin öğrenciye karşı takındığı tavır çok önemlidir. Okul sadece bilgi öğretilen yer değildir. Öğrenci burada aynı zamanda şahsiyetini de şekillendirmektedir. Öğretmenin üzerine düşen ise öğrencilerine örnek olacak davranışlar sergilemektir.

Mahmure'nin gittiği okul, erkek çocuklara mahsus bir okuldur. Teneffüslerde çocuklar caminin önünü altüst eder ve birbirleriyle didişirler. Yazar, burada gördüğü manzarayı hiç unutamaz hatta bu nedenle okuldan soğur:

“Yerde bir sürü çocuk yer minderlerine oturmuş, önlerinde rahleler, mütemadiyen eğilip oturuyorlar. Kapının karşısında yüksekçe bir yer minderinde, yeşil sarıklı bir hoca efendi. O da, öne arkaya aynı ahenkle sallanarak oturuyor. Arkasındaki duvara dayalı, ucu tavana değen bir değnek. Halide'nin gözleri bu değneğe saplandı kaldı. Arkada oturan çocuklar arasında bir ses mi oldu, ne oldu, hoca efendi hemen bu değneği eline aldı ve en arkadaki çocuğun kafasına nişan alarak bir yılan sür'ati ile indirdi. Evet, hoca efendi yerinden kalkmadan ikide bir de bu uzun değneği, gürültü yapmaya cesaret eden herhangi bir rahle başındaki çocuğun kafasına indiriyordu. İşte bu manzaranın hatırasından dolayı, küçük kız mektebe gitmeden okutulup yetiştirilmiş olmasından çok memnundu.” (Mor Salkımlı Ev, s. 16–17) Bu kötü tecrübe, Halide Edib'in mahalle mektebinden soğumasına neden olur. Bu çocukluk hatırası, korkuya dayalı eğitimin eleştirisi için aktarılmıştır. Ne öğretmenin davranışları, ne de okul ortamı pedagojiktir. Bu ortam Halide Edib'i olumsuz etkiler ve bütün okulları böyle zanneder.³⁷

Halide Edib, Haminne'sinden kendine okuma yazma öğretmesini ister. Bunun için sürekli ağlar. Babası ise yedi yaşından önce okuma yazma öğrenmesini uygun

tehdit ve ihâfesi bunları kendisinden ne kadar soğutur ise muallime Madam Terniye'nin nazikâne ve muhibbane muameleleri çocukları kendisine o nisbette ısıdırır. Gerek Mansur Bey ve gerek Nusret Hanım hoca efendinin yanına sanki asılmağa giden mahkûm veyahut “emâterin”in(?) i'lâlini yapmaya giden suhte gibi gittikleri halde Madam Terniye'nin yanına bil'akis bir dost, bir penah nezdine gelen biçareler gibi gelip sığınurlar idi.” (bkz. Ahmet Mithat Efendi, “Bahtiyarlık”, *Letâif-i Rivâyât*, haz: Gökçek, Fazıl- Çağın, Sabahattin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 312.)

³⁷ Rüşti Necdet'in “Mektep” isimli hikâyesinde, okula yeni başlayan bir çocuğun hayal kırıklığı anlatılır. Altı yaşındaki çocuk, okula başlayacağı için çok sevinçli ve heyecanlıdır. Çocuğun gittiği okul, eski ve harap bir camidir. Avludaki teneşirleri ve kapakları açık tabutları görünce çok korkar. Arkadaşları tarafından alayla karşılanan ve ilk gün hocasından dayak yiyen çocuk, okuldan soğur ve okula gitmek istemez. (bkz. Rüşti Necdet, “Mektep”, *Servet-i Fünûn*, Cilt 12, nr. 311, 13 Şubat 1312.)

bulmaz. Haminne de çocuğun erken okuması gerektiğine inanır ve Halide Edib'in babasını eleştirir: “*Baban kızımı yedi yaşından evvel okutmam diyor. Ben üç yaşında başladım, bizim günlerimizde yedi yaşındaki çocuklar hafız bile olurlardı.*” (*Mor Salkımlı Ev*, s. 57) Bu sözler, Halide Edib'in babasının çocuk eğitimini bildiğini göstermektedir. Çağdaş eğitimciler de öncelikle çocuğun kas gelişimini düşünerek, okuma yazmanın öğretilmesi için altı-yedi yaş uygun bulmaktadırlar.³⁸ Haminne ise eski tarz eğitime göre düşünmektedir.

Halide Edib'in ısrarlarına dayanamayan babası, beş yaşını bitirince okuma yazma öğrenmesine izin verir. Babasının bu kararından sonra Halide Edib'e bir hoca bulunur. Okula başlama töreni de evde yapılır. Babası onu evde okutmaya karar verince, Halide Edib çok sevinir. Çünkü âmin alayında herkesin kendisiyle ilgilenmesinden çekinmektedir.³⁹ Bu törenlerde, herkesin gözü okula başlayan çocuğun üzerindedir.⁴⁰ Halide Edib, kendisi için düzenlenmese de daha önce tanık olduğu bu okula başlama törenini *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratında uzun uzun anlatır⁴¹:

³⁸ Çocuklar yedi yaşındayken küçük kaslarını kullanmada yetersiz oldukları için bu kaslarını kullanmayı gerektiren öğrenme görevlerini yerine getiremezler. Bilek ve parmak kemikleri de ince işleri yapabilecek olgunlukta değildir. İlköğretim okulu birinci sınıftaki öğrencilerin çoğu için kalem uygun biçimde tutup, düzgün çizgiler çizmek çok güç bir beceridir. Zamanla hem küçük kaslarının, el ve bilek kemiklerinin olgunlaşması, hem de okulda küçük kaslarını kullanma alıştırmaları yapma olanağı bulmaları sayesinde küçük kaslarını kullanma yeterlilikleri artar. (bkz. Ulusoy, Ayten – Güngör, Abide – Köksal Akyol, Aysel – Subaşı, Güzin – Ünver, Gülsen – Koç, Gürcü, *Gelişim ve Öğrenme*, Anı Yayıncılık, II. Baskı, Ankara, 2002, s. 35.)

³⁹ “Âmin alayı” Osmanlı toplum hayatına yerleşmiş geleneklerden biridir. Bu tören, çocukların mahalle mektebine başlaması sırasında yapılan bir dini tören idi. Bu törenler için çocukların dört yaş, dört ay, dört günlük olmaları âdeti kabul edilmiş ise de bu her zaman aynen tatbik edilememiştir. Mübarek sayılan günlerde, (mesela perşembe) çocuğa yeni elbiseler giydirilir, fesine nazarlık takılır ve omzundan beline kadar uzanan bir şal ile kuşatılırdı. Bazen çocuk ata bindirilirdi. Alayı teşkil eden davetli çocuklar ilahiler okuyarak mektepten çocuğun evine gider, evin kapısında hoca dua ederdi. Sonra alay yeni talebeyi de alıp mektebe dönerken arada bir hep bir ağızdan “âmin” diye bağırırlardı. Çocuk törenle hocaya teslim edilirdi. Âmin alayının saraydaki ismi “bed’i- besmele cemiyeti” idi ve oldukça görkemli yapılırdı. (bkz. Enginün, İnci, “Âmin Alayı”, *Meydan Larousse*, I. Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 460.)

⁴⁰ Mehmet Akif Ersoy da *Safahat*'ta yer alan “Âmin Alayı” şiirinde bu törenden bahsetmiştir. Mehmet Akif, bu şiirinde, âmin alayındaki çocukları geleceğin kurucusu olarak düşünür:

“...
O ruhtan daha sâfi olan yüreklerden,
Zaman zaman bir ilâhî terâne yükseliyor;
Bu cûş-i saffetin aksiyle tâ meleklerden

Zemîne doğru bir “âmin!” sadâsıdır geliyor.” (bkz. Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat*, haz: M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 128.)

⁴¹ Ahmet Rasim de Falaka isimli eserinde kendisi için düzenlenen âmin alayını şu cümlelerle anlatmaktadır: “*Boynuma yine o kıymettar Lahur geçti. Bu ihtişamla sofaya çıktım. Herkes bana bakakaldı. Şehzade misin mübarek? Beni doğruca arabaya götürdüler. Araba da doğruca konağa gitti.*

“Kızlara ipekli, süslü esvaplar giydirelerdi, göğüslerine sırma işlemeli, içlerinde Elif be cüzü bulunan keseler asarlar; arabaya bindirirler, ayaklarının altına ipekli bir yastık koyarlardı. Başlanacak mektebin çocukları arabanın arkasından gelirler ve öndeki büyük çocuklar ekseriyetle:

“Şol cennetin ırmakları,
Akar Allah deyu deyu
Cennette huri kızları
Gezer Allah deyu deyu !”

diye çocukluğumuzun en meşhur ilâhisini söylerler, her mısraın arkasında küçükler de “Amin Amin” diye alaya katılır ve gırtlaklarını patlatuncaya kadar bağırlardı. Sokaklarda alay geçerken başka çocuklar da sürüye katılır, mektebe kadar giderler. Okula başlayacak çocuk hocanın elini öperek “Elif be”yi tekrar ederdi. Ondan sonra bütün çocuklara lokma ve çil para dağıtırdı. Artık ertesi sabahtan itibaren mektebin kalfası gelir, mahallenin mektebe giden diğer çocukları ile birlikte onu da alır, mektebe götürürdü.

Bu alay, düğün merasimi kadar mühim sayılır, aileler çok para sarfeder ve Osmanlı devrinin sisteme bağlı içtimaî yardım hissine uyararak, o mahallenin birkaç fakir çocuğu da mektebe verilir, masrafları görülürdü. Bu alaylar bende büyük bir heyecan uyandırır, fakat arabanın içine oturup, üzerime dikkati çekmek beni korkuturdu. Çok şükür babam da beni evde okutmaya karar verdi.” (Mor Salkımlı Ev, s. 57–58)

Halide Edib’in okula başlama töreni evde yapılır.⁴² Babasının saraydan erkek arkadaşlarına ziyafet çekilir. Haminne, bu tören için çiçekli, şampanya renkli, topuklara kadar uzun bir entari ile aynı renkte tül den bir de başörtüsü hazırlatır. Halide Edib bu

Biz vardık, varmadık mektep de söküün etti. Meğer bizim mektep Tezgâhcılar Mektebi’nin ilâhici takımını tutmuş. Cici babam öyle istemiş.

Seven, öpen, ağlayan, dua eden, maşallah diyenler arasından beni süzdüler. Konağın selâmlık avlusuna inen iki taraflı merdivenlerden indirdiler ki, mâhaşerallah. Belki yüz kişi var... Ne dersiniz, ben bu yüz kişiden hiç birini görmeyeyim de dizgini Büyükağa’nın elinde duran midilliği göreyim!

Beni birdenbire bindirmediler, ilâhiciler bir fasıl geçtiler, âminciler bir hengâme kopardılar. Binişinin kol yenleri kalkık bir hoca dua okudu, bir âmin daha koştu. Akabinde, kendimi midillinin üzerinde, kırmızı bir kolan geçmiş yeşil ince altlıklı eğeri üzerinde buldum. Hakikaten Başağa midilliği yedeğine almış, iki ağalardan ikisi de birer tarafıma geçmiş idi. Arş efendim, arş!” (bkz. Ahmet Rasim, Falaka, Hâmit Matbaası, İstanbul, 1927, s. 111.)

⁴² Halide Edib, “Mektebe Nasıl Başladım?” başlıklı yazısında da evde yapılan okula başlama törenini anlatır. (bkz. Adıvar, Halide Edib, “Mektebe Nasıl Başladım?”, Arkadaş, 17 İkinci Kanun 1941; Yücel Yayınevi, Cilt 1, Sayı 2, s. 24.)

kıyafeti giyer, Mahmure ablası ile el ele salona girerler. Bir genç hafız *Kur'an* okur. Halide Edib ve ablası Hoca Efendi'nin önündeki rahleye diz çökerek elif- be'yi yüksek sesle tekrar ederler.

Halide Edib için bulunan hoca, Makedonyalı bir göçmendir. Halide Edib'in evine yakın oturur. Gündüzleri bir iptidaî mektebinde öğretmenlik yapar. Akşamları da Halide Edib'i ve ablasını okutmaya gelir. İki kardeş, iki yanında mum yanan rahlede her gece *Kur'an* okurlar. *Kur'an*'ın ahengi Halide Edib'in hoşuna gider. Halide Edib'in ablası, Cavide Hanım okulunda okumuştur ve burada kulak çekme ve değnek cezasına alışmıştır. Bu okulda öğretmen, öğrencileri üzerinde otoriteyi dayak ve ceza ile kurabilmiştir. Aslında dayak, otoriteyi nasıl sağlayacağını bilemeyen öğretmenin çaresizliğini ortaya koymaktadır. Öğretmen, şiddete başvurmadan otoriteyi sağlamayı bilmelidir. Doğası gereği hareketli olan çocuğu eğitmenin en doğru yolu, çocuk psikolojisini bilmektir.

Bu yeni öğretmenin ceza verme alışkanlığı yoktur. Bunu anlayan Mahmure, zaman zaman çok yaramazlık yapar. Hoca ara sıra "Mahmure yirsina" diye onu tehdit eder. Bu tehditlerin asla harekete dönüşmemesi, Mahmure'nin yaramazlığını odada top oynamaya kadar götürmesine neden olur. Dayak korkusu ile eğitilen çocuk, biraz serbest kaldığında nasıl davranması gerektiğini bilememekte ve davranışlarında ölçüyü kaçırmaktadır. Öğretmen öğrenciyi gerçekleştirmeyeceği cezalarla tehdit etmemelidir. Böyle bir davranış, çocuğun öğretmene güvenini ve öğretmenin otoritesini sarsar ve çocuğu şımarık yapar.

Halide Edib'in Makedonyalı *Kur'an* hocası okula yeni başlayan bir çocuk için düzenlenecek törene küçük Halide ve Mahmure'nin katılmaları için Haminne'den izin alır. Ablası "ilâhiciler", Halide Edib "âminciler" arasına girer. Okula başlayan çocuk, fakir bir aileden olduğu için araba yoktur. Sadece çocuk, alayın önünde yürür. Halide Edib "âmin" diye bağırmaktan sıkılır. Yanındaki bir öğrenci ise ona sürekli olarak bağırması gerektiğini hatırlatır. Okula ulaşıldığında, çocuklara bir tencere sulu aşure ikram edilir. Çocukların ellerine birer kaşık verilir. Hepsi bu tenceden yiyeceklerdir. Çocuklar yemeye başlarlar. Halide Edib'in ablası, "sakın yeme" diyerek onu uyarır. Bunu hocaları da fark eder ve darılır. Halide Edib, hem hocasının kırılmasından hem de oradaki fakir çocukları ile aralarındaki maddî ve manevî ayrılıktan çok etkilenir. Bu

duygudan uzun süre kurtulamaz. Halide Edib, halkla kaynaşmayı başarmış bir aydındır. Bu sahnede yazarın, daha çocukken bu konuda ne kadar hassas olduğu görülmektedir.

Halide Edib'in babası, kızını Amerikan Koleji'nde okutmak istediği için Halide Edib yedi yaşındayken babası koleje başvurur. Fakat koleje on bir yaşından küçük öğrenci alınmadığı gerekçesiyle başvuru reddedilir. Bu arada İcadiye'ye taşınırlar. Babası orada yeni bir nüfus kâğıdı çıkartarak Halide Edib'in yaşını büyütür ve koleje yazdırır. Kolejin başındaki kişi olan Doktor Patrick, Halide Edib'in yaşının büyütülmesinden haberdardır ve bu kadar küçük bir kız çocuğunu okula yatılı olarak alamayacaklarını belirtir. Fakat yine de Halide Edib koleje başlar. Doktor Patrick'in nasıl ikna olduğu eserde belirtilmemiştir.

Halide Edib, yıllar sonra, Doktor Patrick'in ölümünün birinci yıldönümü münasebetiyle düzenlenen törende, Doktor Patrick'in eski bir öğrencisi sıfatıyla konuşma yapar. "Kadın Tahsilinin Bir Büyük Bayraktarı: Kirkpatrick" başlığını taşıyan bu konuşma, *Akşam* gazetesinde yayınlanır. Halide Edib'e göre Doktor Patrick, kadın eğitiminin öncüsüdür. Kız kolejini kuran da odur. Bu okulda bilim sahasında tanınmış kadınlar yetişmiştir. Türkiye'nin ilk kadın doktoru olan Profesör Fazıla Şevket bunlardan biridir.

Doktor Patrick, İrlanda'dan Amerika'ya göç etmiş bir ailenin kızıdır. Üniversite tahsilini Amerika'da tamamladıktan sonra ilk hocalığını yapmak üzere Şark'a ve bilhassa Erzurum'a gitmiştir. İhtisasını, felsefe alanında yapmıştır. Fakat Erzurum'da lisan hocalığı yapar. İstanbul'da çok genç yaşta kız kolejinin başına geçtikten sonra tekrar felsefe öğretmenliğine döner. Yaklaşık yarım asır sonra Amerika'ya giderek, Türkiye'deki hayatını, *Beş Sultan Devrinde* adını taşıyan eserinde anlatır. Otobiyografi niteliğini taşıyan bu eserinde, Cumhuriyet devrinden bahsederken: "*Türklerin tahsil sistemi artık bizimkinden pek başka değildir. Tahsil seviyesi yükselmiştir. Kadın erkek beraberce üniversitenin muhtelif fakültelerine devam etmektedirler*" der.⁴³ Halide Edib, Doktor Patrick'in bu sözlerindeki samimiyetten emindir:

"Doktor Patrick'in bunları söylerken içten, derin bir haz duymuş olduğuna, kendisini yakından tanıyan bir eski talebesi sıfatıyla eminim. Onun uzun ömrünün bütün

⁴³ Adivar, Halide Edib, "Kadın Tahsilinin Bir Büyük Bayraktarı: Kirkpatrick", *Akşam*, nr. 11281, 9 Mart 1950.

yıllarını vakfettiği gaye bütün dünyada kadının kıymet ve kabiliyeti tanıtmak insaniyete hizmet yolunda erkeğe müsavi olduğunu ispat etmektir.”⁴⁴

Üsküdar Amerikan Kız Mektebi, Doktor Patrick’ten önce de mevcuttur, fakat onun müdüriyete geldiği 1890 senesinde bu okul, kolej derecesine yükseltilmiştir ve Doktor Patrick’in şahsiyeti bunda önemli bir rol oynamıştır. Bu, kolej seviyesine yükseltilme günü, her yıl törenlerle kutlanır. Bu törenlere dünyanın her yerinden tanınmış fikir adamları katılırlar ve konferanslar verirler. Böylece kolej, bir bilgi akışına sahne olur.

Doktor Patrick, müdüriyetinin bu yıllarında, yerine bir vekil bırakarak, Zürih, Leipzig, Bern üniversitelerine gitmiş, Bern’de felsefe doktorluğu derecesini almıştır. Bundan başka, Amerika’nın başlıca üniversitelerinden aldığı bir sürü fahrî unvanı vardır. Doktor Patrick, hayatı boyunca bu okul için çalışmış, bir yandan da kendini geliştirmeyi ihmal etmemiştir:

“1908’de Üsküdar kolejinin bir kısmının yanması üzerine, Doktor Patrick, bugünkü Arnavutköy kolejinin yerini ve binalarını temin için Amerika’ya gitmiş, muvaffakiyetle dönmüş, 1914’te koleji bugünkü binalara nakletmişti. Bütün bu faaliyeti esnasında, Paris’te, Münih’te, Harvard’da ve Bologne’da toplanan muhtelif psikoloji konferanslarına da iştirak etmiş, “Sextus Empiricus and Greek Skepticisme”, “Sapho and the Island of Lesbos” adlı felsefe eserlerini neşretmişti. Doktor Patrick 1924’te Amerika’ya döndükten sonra da, kolejin Emeritus yani fahrî olarak müdüriyet unvanını taşımıştır.”⁴⁵

Halide Edib daha sonra Doktor Patrick’in üzerinde bıraktığı ilk izlenimlerden de bahseder:

“Babamın ne suretle kolejden ve Doktor Patrick’ten haberdâr olduğunu bilmiyorum. Fakat çok küçük yaşımdan itibaren beni buraya vermek istediğini, benim orada yetişmem için husûsî olarak kolejin beni almasını müteaddit defalar teklif olduğunu kendisinden işittim. Fakat kolejin on bir yaşından küçük çocuk almadığını işitince bir hayli zaman sabrettikten sonra, nihayet yaşımı iki yıl büyüterek, İcadiye’de anneanneme bir ev tutarak beni koleje gündüzlü vermişti. Abdülhamid’in ecnebî

⁴⁴ Adıvar, a.g.m.

⁴⁵ Adıvar, a.g.m.

mekteplere karşı fikrini bildiği halde beni elimden tuttu, götürdü, yazdırdı. Ve Doktor Patrick'i ilk defa babamla bu mülâkatı esnasında gördüm.

Bu mülâkattan tek hatırladığım şey evvela fena halde sıkılmış olmam, sonra da Doktor Patrick'in şark vilâyetleri şivesiyle konuştuğu güzel Türkçe'dir. Evimizde ilk konuşmağa başladığım andan itibaren işittiğim şive bana o kadar aşına gelmişti ki, eğer Doktor Patrick'in kudretli şahsiyetinden ürkmesem, boynuna, muhakkak boynuna sarılacaktım.”⁴⁶

Okulda Doktor Patrick öğrencilere çok az görünür, fakat otoritesi her yerde hissedilir. Öğrenciler ve öğretmenler arasında ayırım yapmaz. Herkese âdil davranır. Doktor Patrick okuldaki başarılı öğretmen kadrosunun oluşumunda etkili olmuştur. Halide Edib, kendisi üzerinde derin etkiler bırakmış ve hayranı olduğu hocasının öğrencileriyle ilişkisini şöyle anlatır:

“Doktor Patrick, müdür ve hoca olarak ne tedris heyeti arasında, ne de talebe arasında kimseyi ayırt etmezdi. Başka hocaların birçok peykleri olduğu halde o daima temas ettikleri ile kendi arasında muayyen bir mesafe muhafaza ediyordu. Bu yıllarda, gerek edebiyat ve fen, gerek tarih hocaları seviye itibariyle kolaylıkla elde edilemeyecek kudrette şahsiyetlerdi. Bu kadar zengin bir zümre bulmak her zaman için, hattâ üniversitelerde dahi kolaylıkla elde edilecek bir şey değildi. Bunda da Doktor Patrick'in büyük bir hissesi olduğuna eminim.

Kendisi felsefe okuturdu. Gerek felsefe, gerek tek talebe olarak tarihten seçtiğim mevzular, o devirde en büyük hazla, en çok üzerlerinde durduğum ve okuduğum şeylerdir. Doktor Patrick'in kendisi bilhassa vuzuh ve sadelik itibariyle başta gelen hocalardandı. Sınıfta daima en hür şekilde fikir münakaşası mümkündü. Doktor Patrick, gerek ideal meselesinde, gerek tedris seviyesini yüksek tutmak için, emsalsiz bir hoca ve müdürdü. Bu tarihte hususî bir toplantıda hiç unutamayacağım bir hadise vardır. Herkes bir şey söylüyor, bir şey çalıyor ve şakalaşıyordu. Doktor Patrick'ten birisi bir şarkı istedi. Evvela irkildi. Bu adeta Sphinx'den bir şarkı istemek gibi idi. Doktor Patrick biraz durduktan sonra sandalyesine iyice yerleşti, iki elini iki dizinin üstüne koydu, tam bir Erzincanlı gibi,

“Erzincan'da bir kuş var

⁴⁶ Adıvar, a.g.m.

Kanadında gümüş var”

diye başlayarak bu içli Şark türküsünü baştan başa adeta Kant üzerine bir ders verirmiş gibi bir ciddiyet ve itina ile söyledi.”⁴⁷

Halide Edib, Doktor Patrick’i en son Columbia Üniversitesi’nde misafir hocalığı esnasında görmüştür. Halide Edib, üniversiteye yakın bir otelde kalmaktadır ve hocasını sık sık ziyaret eder. Doktor Patrick Halide Edib’i fikirleriyle ve çalışkanlığıyla etkilemiştir. Halide Edib, yazısını şu cümlelerle bitirir: *“Bugün onu, büyük insan, büyük kadın, büyük hoca olarak minnetle ve muhabbetle selâmlıyorum. Ve biliyorum ki bütün talebesi benimle beraber onu hürmetle anacaktır.”⁴⁸*

Halide Edib, kolejde sınıfın en küçüğüdür. Öğrenciler ona yukarıdan bakarlar. Halide Edib, burada büyük bir çekingenlik duyar ve yalnızlık hisseder. Kolejde eğitim dili İngilizce’dir. Halide Edib, dil öğrenmeye meyillidir. Bu yüzden, İngilizce’yi çok çabuk öğrenir. Yazar, yabancı dile bu ilgisinin nedeninin, babasının yakın dostu olan ve Türk bahriyesinde görevli Woods Paşa’nın kendisi için seçip gönderdiği hikâyeler olduğunu belirtir.

Okulda Halide Edib’le ilgilenen tek kişi, üst sınıflarda bulunan Gülfaris isimli kız öğrencidir. Halide Edib, bir sene sonra kolejden ayrılır. Halide Edib, kolejden ayrılmak zorunda oluşunun nedenini Abdülhamid’e bağlar. Yazar, Abdülhamid’in, liberal fikirleri öğrenmelerinden çekindiği için Türk çocuklarının yabancı okullara gönderilmelerini istemediğini belirtir.⁴⁹ Halide Edib koleje gidemediği zamanlarda evde özel dersler alır.

Halide Edib, koleje yakın olduğu için İcadiye’deki evlerinde oturmaktadır ve burada babasından uzaktır. Babası, Halide Edib’in “abla” diye hitap ettiği yeni hanımı ile Beşiktaş’ta kalmaktadır. Haftada bir kez İcadiye’ye gelen babası, bazen Halide

⁴⁷ Adıvar, a.g.m.

⁴⁸ Adıvar, a.g.m.

⁴⁹ Abdülhamid, okullardaki eğitime müdahale eder. Fikir hürriyeti bu dönemde azalır. Aydınlar ya sürgüne ya da hapse gönderilir. Bu olumsuzlukların yanında, bu dönemde eğitim sahasında bazı olumlu gelişmeler de görülür. Birçok sanat ve meslek okulu açılır. İlk kez sağır, dilsiz ve körler için okul açılmıştır. Yerli ve yabancı özel öğretim büyük gelişme göstermiştir. Nicelik bakımından kaydedilen bu ilerlemeye rağmen, bu önemde eğitimin niteliğinin zayıflığı dikkati çeker. Bunun nedeni, okulların, öğretmenlerin, programların, kitapların ve basının sıkı bir denetim altına alınmasıdır. Bu ortamda yeni düşüncelerin üretimi de engellenir. Eğitimdeki sayısal artışın yanında eğitimin niteliği de yükseltilmiş olsaydı, bu dönem eğitim tarihi açısından büyük önem kazanabilirdi. (bkz. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 206, 207.)

Edib'i Beşiktaş'a götürür. Halide Edib, birkaç gece orada misafir olarak kalır. Bu ziyaretler onu çok üzer. Beşiktaş'ta ona, rakip evden gelen kişi gözüyle bakılır ve “abla” diye hitap ettiği üvey annesinin akrabaları soğuk davranır. İcadiye'ye döndüğünde ise Beşiktaş'taki evde olup bitenler ile ilgili sorguya çekilir. Bu arada kalmışlık onu daha çocukluk çağında huzursuz eder ve poligamiye karşı olumsuz düşüncelere sahip olmasında etkili olur.

Halide Edib kolejden ayrıldıktan sonra İcadiye'de oturması için geçerli bir sebep kalmaz. Mor Salkımlı Ev'e taşınırlar. Halide Edib'in babası, kızının eğitimi hiçbir zaman aksatmamıştır. Taşınmanın ertesi günü Arapça öğretmeni Şükrü Efendi evlerine gelerek Halide Edib'e özel ders vermeye başlar. Şükrü Efendi, Arapça'nın gramerini öğretmek için kendine has bir metot bulmuştur ve bu metodu ilk olarak Halide Edib'e Arapça öğretirken dener, başarılı da olur. Halide Edib, *Kur'an*'ı çok geçmeden anlamaya başlar. Şükrü Efendi, metodun ilk başarısı olarak Halide Edib'in *Kur'an* okuyuşunu dinletmek ve herkese bu başarıyı göstermek için eve sürekli misafir çağırır:

“Merhum Şükrü Efendi'nin sistemi benim için çok faydalı olmuştu. Sistemin ilk muvaffakiyeti diye beni dinletmek için mütemadiyen eve büyük misafirler getirirdi. Maamafih, erkeklerden kadınlar kadar çekinmez ve sıkılmazdım. Her halde erkekler insana kadınlar gibi şahsî sualler sormazlardı. Aynı zamanda Şükrü Efendi gibi bir hocadan İslâmiyet'i öğrenmek bana, dinimiz hakkında sarih fikirler veriyordu. Beş vakit namazımı kılıyor, perşembe ve pazartesileri yüksek sesle ölülerin ruhuna Yasin okunurken, benden başka kimse bulunmayan üst katın sofasına ve odalarına akseden sesimde âdeta geçmiş günleri çağırın garip bir mânâ vardı.” (Mor Salkımlı Ev, s. 89–90)

Halide Edib, kısa bir süre de, Miss Dood'dan düzenli olarak İngilizce dersi alır. Fakat bir süre sonra Üsküdar'a taşınırlar. Babası, Halide Edib'in mutlaka kendi yanında, Mor Salkımlı Ev'de yaşamasını ister. Bir hayli tartışmadan sonra babasının istediği olur ve Halide Edib, daimî olarak Beşiktaş'a, yani Mor Salkımlı Ev'e taşınır. Üsküdar'a sadece misafir olarak gelip gider.

Halide Edib, bu gelişinde Mor Salkımlı Ev'i değişmiş bulur. Kimsenin kendisiyle ilgilenmediğini düşünür. Fakat babası çok sevinçlidir. Halide Edib'e onun için hazırlattığı odaları gezdirir. Teyze'nin eski odası, Halide Edib'e yazı ve ders odası

olarak hazırlanmıştır. Ortada büyük bir yazı masası, “rahat İngiliz koltukları” ve bir de salıncaklı sandalye bulunmaktadır. Yatak odası ise Kemal Dayı’nın odasıdır. Halide Edib, kendisi için özel bir odanın hazırlandığı bu evde, büyük bir yalnızlık hisseder. Babasının eşyalarıyla şahsen ilgilenmesi, yadırgadığı bu çevrede Halide Edib’i tek rahatlatan hadisedir. Edib Bey, kızının hem eğitimi, hem de diğer ihtiyaçları ile yakından ilgilenir.

Edib Bey bu dönemde, okula gitmediği için kızına özel öğretmenler tutar. Halide Edib’in arka arkaya pek çok özel öğretmeni olmuştur. Bunlardan biri, vaktiyle İtalyan sahnesinde oynamış olan Liverdali’dir. Liverdali, yaşlı ve eski bir primadonnadır. Halide Edib’e musiki dersi verir. Halide Edib, kendisinde musikiye bir yatkınlık görmez, fakat babası bunun farkına varamamıştır. Halide Edib’in babası, musikiye hayran olduğu için kızının musiki ile uğraşmasını istemiştir. Halide Edib, bu derslerde çok isteksizdir fakat ders veren hocayı çok başarılı bulur. Çocuğun musikiye özel yeteneği olmayabilir ancak musiki öncelikle kulak eğitimidir ve kaliteli müziğe fert, çocuk yaşta alıştırılmalıdır. Halide Edib’in babası bu gerçeğin farkındadır.

Halide Edib’in babası, kızına daha sonra, Devlet Efendi isminde bir piyano öğretmeni tutar. Halide Edib bu derslerde de pek isteksizdir. Küçük yaşta piyano çalmak ona çok zor gelmiştir. Boyu piyanoya bile yetişmez ve tuşlara tam basamaz. Aslında Halide Edib’in babası, eğitim görüşleri açısından ve kızının eğitimiyle yakından ilgilenmesi bakımından örnek biridir. Ancak kızının müzik eğitimindeki isteksizliğini fark edemez ve müzik eğitimi alması konusunda ısrarcı davranır. Halide Edib ise istemeden devam ettiği bu derslerde başarılı olamaz. Tanzimat Fermanı’nın ardından ülkede başlayan yeni hayat içinde piyano, Batılı yaşam usullerinin benimsenmesinin bir işaretidir. Kadın eğitimi içinde piyano çalmayı bilmenin önemi büyüktür. Piyano çalmak, Batılı yaşam şeklinin gereği ve göstergesi olarak görülmüştür. Halide Edib’in babası, sadece kızının kabiliyetli olduğunu düşünerek piyano dersleri almasını istememiştir. Bu, aynı zamanda dönemin modasıdır.

Aldığı bu eğitim, -her ne kadar isteksiz olsa da- Halide Edib’in görüşleri üzerinde etkili olmuştur. Halide Edib, ilkokullarda çocukların mutlaka güzel sanatlarla tanışmalarını, kendilerini bu değişik vasıtalarla ifade edebilmelerini şart koşar. Müzik,

resim ve jimnastik gibi dersler, çocuğa her şeyden önce neşe vermesi için okutulmalıdır.⁵⁰

Woods Paşa'nın tavsiyesi üzerine Halide Edib'e bir İngiliz öğretmen tutulur. Bu öğretmen eve yerleşir. Vaktiyle Hindistan'da büyük bir çay tüccarının eşi olan bu kadın, kültürlü ve akıllı biridir. Kocasını öldükten sonra tekrar evlenmiş ve bir süre sonra yeni eşi onu terk etmiştir. Kadın, on bir yaşındaki kızına bakmak için çalışmak zorundadır. Halide Edib, bu öğretmenin kızının aralarında olmasını, İngilizce'sinin gelişmesi açısından faydalı bulur. Bu öğretmen, Halide Edib'in Hindistan'ı merak etmesini sağlar ve yazar, Hindistan ile ilgili kendisinde uyandırdığı meraktan dolayı da öğretmene minnettardır. Halide Edib, diğer öğretmenleriyle bu öğretmeni kıyaslar. İngiliz öğretmen diğer öğretmenlerden kültürlüdür. Ayrıca, bu öğretmen Halide Edib'i yetişkin biri olarak görüp ciddi meseleleri onunla konuşur ve özel hayatına dâir olayları da onunla paylaşır. Öğretmenin kendisine duyduğu güven ve verdiği değer Halide Edib'i gururlandırır. İngiliz öğretmen, diğer çocuklara sadece çocuk hikâyeleri ve çocuk şiirleri okurken, Halide Edib'e İngiliz edebiyatından özellikle Shakespeare ve G. Elliot'a dâir parçalar okutur. Halide Edib: "*Romancı olarak ihtisasımın kurumlarını bu kadın atmıştı diyebilirim*" (*Mor Salkımlı Ev*, s. 102) sözleriyle bu öğretmenin duygu dünyasının gelişmesinde sağladığı büyük etkiyi anlatır. Bu öğretmenle edebiyat parçaları okumanın yanında, *Mother* adlı bir kitaptan çeviriler de yaparlar. Bu çevirileri, Mahmut Esat Efendi düzeltir. Mahmut Esat Efendi bu eseri çok beğenir ve Halide Edib ismiyle basılmasını ister. Halide Edib'in eserin basılması teklifini babası hemen kabul eder. Eser basılır. Edib Bey, bu çeviriyi 1897'de Yıldız'da Türk-Yunan Harbi şehitlerinin aileleri menfaatine açılan sergiye gönderir. Oradaki komisyon, *Mader* adıyla çevirilen esere büyük önem vermiştir. Bu eser dolayısıyla Halide Edib'e şefkat nişanı lââyık görülür. Fakat bu nişanın verilmesi Halide Edib'i memnun edeceği yerde, rahatsızlık duymasına yol açar. Çünkü eserin kendisine değil, Mahmut Esat Efendi'ye ait olduğuna inanır. Diğer yandan, Abdülhamid daha o yaşta Halide Edib'de olumsuz duygular uyandıran biridir ve onun tarafından taltif edilmeyi, şereften ziyade, zillet olarak görür.

⁵⁰ Enginün, İnci, "Halide Edib'te Musiki ve Zihniyet Değişikliği", *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s. 153-167.

İngiliz öğretmen, yaşadığı bir olumsuzluk sonucunda Edib Bey'in evinden ayrılmaya karar verir. Evin bahçesinde çalışan genç bir bahçıvan, İngiliz öğretmenin kızına “halayık” diye takılır. İngiliz hoca Halide Edib'e “halayık”ın ne anlama geldiğini sorar. Halide Edib de açıklar. Bunun üzerine öğretmen, bahçıvanı şemsiye ile döver. Hâlbuki o dönemlerde sevilen çocuklara “halayık” diye takılmak çok yaygındır. Bahçıvan bu dayığı hazmedemez ve bir gün öğretmen geç vakit eve dönerken, birkaç arkadaşıyla hücum ederek onu korkutur. Bunun üzerine öğretmen evden ayrılır.

Halide Edib kolejde okurken derslerinde çok başarılı olmuştur. Bu başarıda, evde aldığı özel derslerin payı büyüktür. Özel ders, okulu destekleyici niteliktedir. Halide Edib, aldığı özel dersler sayesinde, kendisinde eksik bulunduğu yanları tamamlamış ve bu dersler gelişimi açısından da çok yararlı olmuştur. Her derste başarılı olan Halide Edib, matematik dersinde arkadaşlarından kötü durumdadır. Ancak Halide Edib, bu başarısızlıktan şikâyetçi değildir. Arkadaşlarına ve hatta kendinden büyüklere karşı üstünlük hissetmektedir. Onu rahatsız eden bu üstünlük duygusu, matematik dersindeki geriliğiyle biraz olsun azalır.

Halide Edib, aldığı birçok özel dersten sonra babasının kararıyla ikinci kez koleje yatılı olarak verilir. Kardeşi Nilüfer de bu kolejde okur, ancak o yatılı değildir. Halide Edib, kolejin bu defa hayatında kuvvetli bir etki yaptığını inanır. Halide Edib, çevredeki diğer çocuklarla kendini kıyaslar. Kafa bakımından kendi yaşındaki çocuklardan tamamen farklıdır. Bu, onu daha çok büyüklerin ortamında bulunmaya sevk eder. Bu şartlar altında Halide Edib şu sonuca varır: “*Küçük yaştakilerin serbest ve tabii inkişafı ancak etraflarının lüzûmundan fazla tesiri altında kalmaları ile mümkündür.*” (Mor Salkımlı Ev, s. 107) Bu görüş, *Seviye Talib* romanında Fahir tarafından da dile getirilir. Üstelik Fahir, sadece küçük yaştakilerin değil, her bireyin gelişimi için kimsenin baskısı altında kalmamayı şart koşar.

Halide Edib, bu defa kolejde yatılıdır ve ayda bir defa eve çıkmaktadır. Kolejde yatılı okumaktan çok memnundur. Böylece çevrenin sürekli hâkimiyetinden kurtulur. Halide Edib, kolejde yatılı olduğu için evdeki huzursuz ortamdan uzaktadır. Hatta yazar, evdeki huzursuz ortam nedeniyle yaşayamadığı çocukluğunu kolejde yaşadığını inanır. Hıristiyanlığı da burada tanımıştır. Bu sayede, Hıristiyanlık ile Müslümanlığı mukayese etme imkânına sahip olmuştur. Hıristiyanlık da İslâmiyet gibi kendinden

olmayanları çekmeye çalışan bir dindir. Bu nedenle Halide Edib bu dönemde Budizm'e ilgi duyar. Kolejde İncil derslerini veren Miss Fensham ile geniş bir dünya görüşüne sahip olan Doktor Patrick'in etkisinde kalır. Bu okul, Halide Edib'in eğitim, aile, hürriyet, demokrasi başta olmak üzere pek çok konuda fikir kazanmasına vesile olur. Bu okulda aldığı eğitim sayesinde Halide Edib, geniş bir hoşgörü de kazanmıştır. Kültürümüzü başka kültürlerle mukayese etmeyi de yine bu okulda öğrenmiştir. Halide Edib, kolejde arkadaşlar edinir ve yardımlaşma duygusu gelişir. Sürekli yabancılarla bir arada bulunmak, onun millî şuurunu geliştirir. Halide Edib, burada kişiliğinin geliştiğine, farklı bakış açıları kazandığına inanır:

“Kolejde bilhassa geceli olmak ve ayda bir eve çıkmak beni muhitimin yeknesak ve ekseriyetle acı olan hakimiyetinden kurtardı. Talebe hayatımın çeşitli olayları ve hayat tarzları, daha serbest ve tabî bir şekilde şahsiyetimin inkişafına yol açtı. İçimde kapalı kalmış olan fikrî temâyüller önlerinde yeni ve geniş sahalara bulabildiler.” (Mor Salkımlı Ev, s.107)

Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev* isimli eserinde iki kolej arkadaşından bahseder. Birisi, iyi piyano çalan fakat dersleri iyi olmayan bir Ermeni kızı, diğeri de kendisinden bir sınıf üstte olan bir Bulgar kızıdır. Halide Edib, bu Bulgar kızıyla birçok dersi beraber aldığı için daha sık görüşür. Ayrıca kolejde son sınıf öğrencilerine özel bir oda verilir. Halide Edib de geceleri onun odasında oturur, birlikte gelecekle ilgili planlar yaparlar. Halide Edib, hiç yeteneği olmadığını bile bile keman dersi almaya başlar. Gelecekte birlikte Paris'e gitmeyi planlarlar. Arkadaşı doktor olacak, Halide Edib ise keman çalacak, birlikte bir oda tutup, Paris'in bilim ve sanat çevresinde isim yapacaklardır.

Koleje devam ettiği süre boyunca hem Ahmet Ağa, hem de Teyze, Halide Edib'i zor durumda bırakırlar. Ahmet Ağa, Halide Edib'in okul kitaplarındaki bütün resimlerin gözlerini çıkarır, yazıları bozar. Fakat yerli destanlardaki resimlere bunu yapmaz. Halide Edib bunun nedenini sorduğunda şu cevabı alır: *“Onlar insana benzemiyorlar ki, bir kere bunlara bak, Allah'ın yarattığı insanların aynı, neredeyse konuşacaklar, bu*

gibi olmaz.”⁵¹ (*Mor Salkımlı Ev*, s. 85) Şark dünyasında resim günah sayılmıştır.⁵² Bununla ilgili farklı kaynaklarda farklı yorumlara rastlamak mümkündür.⁵³

Teyze de Halide Edib’in elindeki *İncil*’i gördüğünde isyan eder. Kolejde *İncil* kültür derslerindedir ve başlı başına bir ders sayılır. Halide Edib, kolejde bu dersin

⁵¹ “İslâmiyet’te resim sorununun birçok tartışmalara yol açtığı bilinir ve İslâmî inanç çerçevesi içinde bazı yorumlara göre resim yasağının bulunduğu da görülür. Gerçi Kur’an’da, tasvir ya da suretlerin yasak olduğunu açık ve kesin bir şekilde belirleyen herhangi bir ifade yoktur. Ancak bazı hadisler, resim yasağı hakkında bir kanı yaratmışlardır. Bu hadislerden biri kabirlere, veli ve nebi sûretlerine tapanları lanetler. Başka bir hadiste sûret, yani insan şekli yapmanın, Tanrı’yla boy ölçüşmeye kalkışmak olduğu ve son yargılamada, yani kıyamet gününde bu suretleri yapanların onlara can vermek, onları diriltmek cezasına çarptırılacakları söylenir. Tasvir yasağı hakkındaki üçüncü hadis, resimli yastık ve perde kullanmamakla ilgilidir. Böyle perdelerin asılı olduğu yere meleklerin girmeyeceğine inanılır. Bu hadisler İslâmiyet’te tasvir yasağının kesinliği konusunda bir açıklık getirmezler. Buna rağmen suret yasağı üzerinde fazlasıyla durulmuştur. Fıkıh bilginlerinden bazıları, sözgelişi Nevevî, oyuncak bebekleri ve resimli kurabiyeleri bile yasaklamıştır. Canlı varlıkların tasvirleri aynı zamanda onlardaki özün bir yansıması (gölgesi) niteliğinde olduğu için, Nevevî, bir ev içinde bu tür tasvirleri yasaklamıştır. Bu da kuşkusuz insan ve öbür canlıların resimlerinin bulunmaması anlamına gelmektedir.” Bu gölgesizlik sorunu, İslâm suret anlayışının temel ilkelerinden biri olacaktır. Bir hayal sahnesi içindeki figürlerin ipleri nasıl İlâhî kudretin elindeyse, tasvir dünyasındaki canlılar da aynı teslimiyet ifadesine sahiptirler.” (bkz. Tansuğ, Sezer, Resim Sanatının Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 128.)

⁵² Yahya Kemal de Edebiyata Dair isimli kitabında resimsizlik ve nesirsizlikten şikâyet eder: “Milliyetimizi kendime göre idrâk ettiğimden beri dilimden düşmeyen cümle budur: Resimsizlik ve nesirsizlik... (Bu) iki fecî noksanımız olmasaydı bizim milliyetimiz bugün olduğundan yüz kat daha kuvvetli olurdu.” Resimsizlik, atalarımızın yüzlerini, eski şehirleri, kıyafetleri, meydan muharebelerini, bu muhabereleleri gerçekleştiren orduları görmemizi engellemiştir. Resim yapmayı İslâmiyet yasaklamıştır. Fakat İslâmiyet’te yazı yazmaya dair bir yasak yoktur. Yahya Kemal, bizdeki nesir yokluğunu da Arap ve Acem etkisine bağlar. Bizde nesir olsa bile çok azdır ve başarılı değildir. Şaire göre bunun nedeni de İran nesrinin kötü olması ve bizim bu kötü nesri örnek almamızdır. Latin nesri iyidir ve onu örnek alan milletlerin yazarları başarılı olmuşlardır. Bizdeki nesir eksikliği tıpkı resimdeki eksiklik gibi geçmişe ait değerlerimizi yitirmemize neden olmuştur: “Mazimizi muhayyilenin bütün kudretiyle kâğıtların üzerinde enine boyuna tecessüm ettirmek şöyle dursun, doğru dürüst kayıt ve tescil bile edemedik.” (bkz. Beyatlı, Yahya Kemal, “Resimsizlik ve Nesirsizlik”, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1984, s. 69–71.)

⁵³ “İlk İslâm eserleri, Batı eserlerinden sanıldığı kadar uzak değillerdi, İslâm’ın dekoratif anlayışı, Batı’nın aynı konudaki anlayışına, Bizans’ın kutsal imge dünyasından daha yakındı, İslâm sanatını kavrayışımız, bu sanatın Kur’an’daki bazı yasaklamalar uyarınca, canlı varlıkların herhangi bir görüntüsünü ortaya koymayı bir yana bırakmış olduğu suçlaması dolayısıyla çarpık bir hale gelmiştir. Oysa Kur’an’da bu tür bir yasaklama yoktur ve sadece daha sonra yazılmış metinlerde, sanatçılar, canlı varlıkların gerçekçi bir anlayışla canlandırılmaması konusunda uyarılmışlardır. Ne var ki, Müslümanlar, matematik soyut düşüncelere düşkün olduklarına tanıklık ettiğini söyleyebileceğimiz ve süslemeyi amaçlayan bir geometrik şekiller sistemi yaratmalarına rağmen, günlük yaşam mekânlarındaki dekorasyonlarda, hayvan, bitki, çiçek ve hatta insan formlarını da bol bol kullanmışlardır. Ama bu formlar, Batı’da Gotik sanattan sonra geçerli olan estetikte görüldüğü gibi hiçbir zaman kendileri amaç edinilerek gerçekçi bir biçimde “canlandırılmamışlardır” ve daha çok, sonsuz zenginliği olan bir plastik dil yaratmak için özgürce yorumlanmışlardır. Bu dinin bütün terimleri ise, Doğu hayalgücünün büyük üstünlük gösterdiği birbirinin yerine geçme sistemi içinde birbirlerini pekiştiriyor ve destekliyorlardı. Nitekim mecazların kullanılmasına dayanan üslup, İslâm edebiyatına, çok özel bir çekicilik ve rüyamsı bir nitelik kazandırmıştır (şairler, hayvanları çiçeklerle, çiçekleri taşlar ve yıldızlarla karşılaştırırlar; bir ceylanın yarısı “çiçek” olarak ele alınır, vb.)” (bkz. Bazin, Germain, *Sanat Tarihi*, Çeviren: Üzra Nural, Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998, s. 223–224.)

okutulmasındaki amacın sanıldığı gibi misyonerlik olmadığını belirtir. Halide Edib, okuduğu kutsal kitapların hiçbirini belirli bir dinin parçası olarak görmemiştir. Bu kitapları, felsefî ve edebî düşüncenin birer anlatımı olarak görür. Din kitaplarının savaş kısımlarını Battal Gazi hikâyelerine benzetir. Halide Edib İncil'in dilini beğenir. İngiliz edebiyatında, edebî olmayan yazılarda bile İncil'den cümleler yer aldığını belirtir. İngilizce var olduğu sürece, Hıristiyanlık ortadan kalksa bile siyasî veya diğer ilmî konularda mutlaka İncil'den cümlelerin yer alacağına inanır. Bundan dolayı, her İngilizce bilenin kültür ve bilimle ilgilenecekse mutlaka İncil'i okuması gerektiğini düşünür. Bunu bir zorunluluk olarak görür.

Halide Edib, kolejde okurken üç kez İncil satın almış fakat kitap eve girer girmez ortadan kaybolmuştur. Kitabı olmadığı için derslerine hazırlanamayan Halide Edib, sınıfta arkadaşlarına karşı mahcup olur. Halide Edib evdeki bu durumdan rahatsız olur ve korkar. Bu korku ve rahatsızlık onu, aynı duyguları hissettiği *Serencam-ı Mevî*'i okuduğu zamana götürür. Teyze, çocuğunun doğumuyla, Halide Edib'in İncil'i okuduğunu unuttur. Bu sayede Halide Edib rahatlar. Halide Edib aslında son derece şanslıdır. Onun okuduğu Amerikan Koleji'nin tıpkı devrin diğer yabancı okulları gibi misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumlar olduğu bilinmektedir. Birçok yazarımız, bu okullarda okutulan Türk çocuklarının Hıristiyanlık propagandası neticesinde nasıl millî ve dinî kimliklerinden uzaklaştırıldıklarını ibretle anlatırlar.⁵⁴

⁵⁴ Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında, yabancı kültürlerin Türklük üzerindeki olumsuz etkilerine değinilir. Tahsil hayatı yabancı okullarda geçen Müfide Ferit, evde öğrendiği ve kendisini hayata bağlayan manevî değerlerin okulda kötülenmesiyle bocalar. Romanda, okudukları Heybeliada'daki Bizans Kolej'de kendilerine aşılınmaya çalışılan Amerikan kültürünün etkisinde kalan genç kızlar anlatılır. Bu kızlar, kendi kültürlerini tam olarak benimseyemedikleri için iki kültür arasında kalırlar. Kitapta, yabancı okulların Türk çocuklarına yabancı kültürleri ve Hıristiyanlığı empoze eden bir nevi misyonerlik teşkilatı olduğuna dikkat çekilir.

Necmettin Halil Onan'ın, önce *İşleyen Yara* adıyla tefrika edilen, daha sonra dönemin siyasî havası nedeniyle *Kolejli Nereye?* başlığıyla yayınlanan eseri de benzer bir temayı işler. Bu roman, Amerikan Koleji ve Dame de Sion'da eğitim gören kahramanlara yer verir. Bu romanda da yabancı okullarda okudukları için millî benliklerini yitiren tipler anlatılır. Okulda, Hıristiyanlık propagandası yapılmaktadır.

Kolejde okuyan Nihal, adeta düşünmeden yaşayan biridir. Öğretmenleri onun nabzına göre şerbet verir, düşünmesini sağlayacak sorular sormazlar. Bu yüzden Nihal, hayatı boyunca hiç düşünmek zorunda kalmamıştır. Romanda, kolejlin öğrencilere sadece dil öğrettiği, bunun dışında öğrencileri olumsuz etkilediği görüşüne yer verilir. Yazara göre, çocuğun eğitimde bir dili mükemmel öğrenmekten önemli şeyler de vardır. Öğrenciler yabancı okullarda millî benliklerini yitirmektedirler. Bu bakımdan gençler için en faydalı okullar resmî liselerdir. Necmettin Halil Onan, eserinde kolejlin öğrenciyi çekecek alt yapıya sahip olduğunu belirttikten sonra, bu okuldaki öğrenciye tanınan sınırsız özgürlüğü de eleştirir.

Halide Edib, ailesinden aldığı sağlam terbiye ve çocukken kendisini rahatsız eden bu sıkı kontrol nedeniyle yolunu asla kaybetmemiştir. Evdeki bu kontrol, o yıllarda Halide Edib'in derslerini hazırlarken zorlanmasına veya okulda mahcup olmasına yol açmış olsa da, evinden aldığı bu sıkı terbiye, onun bir misyoner okulunda okumasına rağmen bozulmasını engellemiştir.

Halide Edib'in babasından aldığı Batılı eğitim tarzı ile anneannesinin evinde aldığı eğitim tarzı birbirinden farklıdır. Fakat bu farklılık henüz çocuk denilebilecek yaşlarda olan yazarın dünyasında çatışma yaratmaz. Çocukluğunda aldığı eğitim tarzlarını tamamen özümseyen yazar, çocukken yapmaya başladığı Doğu-Batı sentezini daha sonra, eserlerine de aksettirir.

Halide Edib bu kolejde, erken gelişen zihni yapısı nedeniyle arkadaşlarından ziyade hocalarıyla sohbet eder. Fikirlerini onlarla paylaşır. Philip Brown, kolejde Halide Edib'in etkilendiği bir hocadır. Philip Brown'un teşvikiyle okuduğu Ömer Hayyam tercümesi yazara, öğrencilikten sonraki hayatında da tesir eder. Halide Edib, kolejde aldığı eğitim sırasında edindiği tecrübeleri ömrü boyunca muhafaza eder ve Batı'nın değerleri ile Türklüğe ait değerleri daima mukayese eder. Kolejde müsamaha ve geniş bir dünya görüşü edinir. Din duygusunu asla kaybetmez. Yazar, Hıristiyanlığın ağır bastığı bir kültür içinde, bir misyoner okulunda yetişmesine rağmen olumsuz yönde etkilenmez. Bunda, evinde aldığı İslâmî terbiye etkilidir.

Halide Edib on beş yaşına geldiğinde, bu yaştaki bir çocukta olamayacak kadar fazla dine eğilimi vardır; ancak dinde her şeyin nedenini ve niçinini merak eder. Müslüman olmayanların toptan cehenneme mahkûm olduklarını duymak onu üzer. Bu düşüncelerle çeşitli dinler hakkında bilgi edinmeye karar verir. Kolejin zengin bir kütüphanesinin olması, kültürünün bu kısmının gelişmesini sağlamıştır. Okulun iyi bir kütüphaneye sahip olması çok önemlidir. Çocuğun aradığı bilgiye ulaşması ona yeni merakların kapısını açar.

(bkz. Enginün, İnci, "Romanımızda Yabancı Okullar", *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1992, s. 241-246.

Küçük yaştan itibaren olgun insanların içinde olması Halide Edib'in yaşının üzerinde bir olgunluğa erişmesini sağlamıştır.⁵⁵ Yine bu nedenle, Halide Edib'in dine eğilimi artmıştır. Dinleri okuyarak araştırır. Bu okuma faaliyeti esnasında en fazla Budizm'den etkilenmiştir.

Halide Edib, kolejin son sınıfında iken unutamayacağı olaylar yaşar. Bu olaylardan biri, yazara ömür boyu unutmayacağı bir ders verir:

“Birincisi, Cenubî Amerika’da, İngiliz ve Boer’ler arasındaki geçmiş olan harpte, hangi tarafın haklı olduğuna dair münazara ekibimizin bir münakaşasıdır. İngiliz tezini tutanlar, beni reis seçmişler ve zaferlerinden emin olarak münakaşaya girmişlerdi. Ben de ömrümde ilk defa inanmadığım bir tezi müdafaa ediyordum. Biz yenildik, benim için bu ömrüm boyunca bir ders olduğundan dolayı çok memnunum. Çünkü daha evvel de dediğim gibi, herhangi bir mevzu müdafaa eden bir adamın ona inanması muvaffakiyetinin birinci âmilidir.” (Mor Salkımlı Ev, s. 111) Halide Edib, yaşadığı olaylardan dersler çıkarmasını bilen biridir. Anlattığı bu olay, onun bu özelliğinin bir ifadesidir.⁵⁶

Kolej eğitimi, Halide Edib'in kendisinde eksik bulduğu yanları tamamlamış ve gelişimi açısından çok yararlı olmuştur. Öğretmenleriyle arası çok iyidir. İsmi vermediği bir öğretmenle ata biner, Üsküdar'ın eski mahallelerini dolaşır. Kendisi kolejde okuyan Halide Edib, çocuklarını da Robert Kolej'de yatılı olarak okutmuştur.

⁵⁵ Halide Edib, *Yeni Turan* romanının kahramanlarından Samiye'yi de sürekli büyüklerin arasında bulunan bir kahraman olarak çizmiştir. Samiye, bu ortamda bulunduğu için yaşının üzerinde bir olgunluğa ve “başına buyruk bir erkek tavrına” sahip olur. Samiye de Halide Edib gibi çok küçük yaşta annesini kaybetmiştir.

⁵⁶ Halide Edib'in burada bahsettiği Boerler konusu Servet-i Fünûn yazarlarının başına iş açmıştır: “*Bu arada ortaya çıkan ve kendileriyle hiçbir alâkası bulunmayan bir meseleye lüzumsuz bir hassasiyetle Servet-i Fünûncular da karıştılar. Şubat 1909’da İngilizler’le Güney Afrika’daki Bauerler arasında bir savaş çıktı ve İngilizler Bauerleri yendiler. Ekim 1899’da başlayan bu savaş, Şubat 1900’de İngilizler’in Bauerleri yenmesiyle sonuçlandı. Bauerlerin hürriyet mücadelesi, İngilizler’in de sömürgecilik hürsundan başka bir şey olmayan bu savaş yüzünden bütün dünya milletleri İngilizler’in aleyhindeydi. Avrupa basınında İngiltere aleyhinde yazılar çıkıyordu. Şubat 1900’de İngiltere’nin kazandığı Padelberg Zaferi dolayısıyla bazı Türk aydınları İngiltere lehine gösteri yapmak istediler. Bir beyanname hazırlandı ve bazı Servet-i Fünûncuların da içinde bulunduğu bir grup tarafından imzalandı. Bu arada İngiliz elçiliğine giderek çelenk verenler de vardı. Bu, Abdülhamid’in politikasına asla uymayan bir durumdur. İmzacılar ve gösteri yapanlar tutuklandı. Bunlar arasında Fikret, İsmail Safa ve Hüseyin Sîret de vardı. Fikret üç gün sonra serbest bırakıldı, fakat hepsi bir müddet daha sıkı takibe alınmışlardı. Bir müddet sonra İsmail Safa Sivas’a, Hüseyin Sîret Adıyaman’a sürüldüler.”* (bkz. Ercilasun, Bilge, “Servet-i Fünun Edebiyatı”, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*, Akçağ Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1997, s. 293–330.)

Halide Edib, kolejde pek çok yabancı uyruklu öğretmen tanır. Bu öğretmenlerin hepsi yazarın gelişimine faydalı olmuşlardır. Bunlardan kendisi üzerinde etkili olanlar Miss Pensham ile Doktor Patrick'tir. Bu iki insan birbirinden hem mizaç hem de görüş bakımından tamamen farklıdır.

Halide Edib, Miss Pensham'ın İncil derslerinden çok faydalanır. Miss Pensham, Halide Edib'in İncil'i dinî olduğu kadar fikrî cephesinden de idrak etmesini sağlayan kişidir. Halide Edib, hitabeti kuvvetli olan bu kadının, kolejin başında olması durumunda misyonerlik yanını sürdüreceğine inanır:

“Miss Pensham'ın en kudretli tarafı belki hitabetteki kabiliyeti idi. İnsanlara musiki, sahne ve yazıdan başka belki sözün daha büyük etkisi vardı. Çünkü iyi bir hatip olmak için sadece sanat sahasında ve fikir itibariyle bir kültürü olmak, hatta sesinin ve görüşünün cazip olması dahi yetmez. Halk üzerinde devamlı bir tesir ancak ve ancak konuşmacının kanaatlerine evvela kendisi iman etmiş olması, sonra da bu kanaatleri çırılçıplak ve bütün samimiyeti ile dinleyiciye sokması lâzımdı. Bu kabiliyet Miss Pensham'da çok bârizdi.

Bir Noel gecesi talebeye yaptığı konuşmayı hiç unutmam. En sade, fakat vâzih bir şekilde Hazreti İsa'nın doğumunu, insanlığa getirdiği muhabbet ateşini anlatırken herkes ağlıyordu. Benim de gözlerimden yaş boşandı, fakat neden bilir misiniz, kendimi Süleyman Dede'nin o ezelî şaheserindeki, yani Mevlüd'ündeki Velâdet bahsini dinliyor gibi oldum. Adeta Peygamberimizin doğduğu, yani gözlerini dünyaya açtığı andaki günahkârlar için Allah'a yalvardığını görüyor ve işliyor gibi oldum.”⁵⁷ (Mor Salkımlı Ev, s. 109)

Halide Edib, Profesör Brown ile de kolejde tanışmıştır. Sık sık okula gelen Profesör Brown, Halide Edib'i arar, bulur, sohbet eder. Türkleri seven birisi olan Profesör Brown, o devrin siyasî münasebetlerinin iç yüzünü realist bir bakış açısıyla anlatan *Bağdat Demiryolu* adlı eserin yazarıdır. Türkleri seven biridir. Halide Edib'in

⁵⁷ Halide Edib'in anneannesi Mevlevî'dir. Bu yüzden, yazarın eserlerinde Mevlevîliğin izleri görülmektedir. *Sinekli Bakkal* romanında Rabia, Saffet Bey'in evinde Mevlid okurken Robert Kolej'deki İngilizce öğretmenin hanımı Missis Hopkins de oradadır ve çok etkilenir. Kendisini Noel akşamındaymış gibi hisseder. Halide Edib'in yaşadığı olay ile romandaki bu sahne benzerlik göstermektedir.

Amerikan Koleji çevresi içinde yetişmesi, onun pek çok kişi ile tanışmasına ve bunun sonucunda ufkunun genişlemesine yol açmıştır.

1900 senesinin sonunda Halide Edib babasına, matematik dersini kuvvetlendirmek için yaz tatilinde ders almak istediğini söyler. Babası da Salih Zeki Bey'den kızına ders vermesini rica eder. Halide Edib, Salih Zeki'den ders alacağını öğrenince hem merak, hem de korku hisseder. Çünkü küçüklüğünden beri Salih Zeki'nin matematikte dâhi olduğunu işitmiştir. Salih Zeki o sırada hem Beyoğlu'ndaki rasathanenin müdürü, hem de iki büyük okulun öğretmenidir.

Salih Zeki, Halide Edib'e son sınıfta evlenme teklif eder. O da bu teklifi kabul eder. Halide Edib'in babası yaş farkı dolayısıyla bu evlilik kararına karşı çıkar. Salih Zeki birinci hanımından ayrılmıştır. Bu hanım başka biriyle evlenmek üzeredir. Salih Zeki'nin ilk hanımından bir de çocuğu vardır. Ancak Edib Bey, kızının ısrarlarına dayanamaz ve bu evliliğe izin verir. Böylece yazar ilk evliliğini yapar.

Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratında, Rıza Tevfik ile Salih Zeki'yi kıyaslar:

“Salih Zeki Hoca'nın Rıza Tevfik Hoca'dan fikir itibariyle bambaşka tarafları vardı. Rıza Tevfik Hoca edebiyat ve sanat unsurlarının mistik taraflarına temayül eden bir zihniyet taşırdı. Şiirde de keyfiyet itibariyle dâhi derecesine yükselmiş bir kudreti vardı. Mistik olmayan felsefe görüşünde de tamamen H. Spencer'e saplanmış kalmıştı.

Salih Zeki Hoca'nın bilim ve felsefe mevzularında ifade ettiği çetin ve daimi alâkası, daha fazla müspet ilimlere saplanmıştı. Bu devirde en fazla Auguste Comte ile meşgul oluyordu. Ona göre, hakikî insan dünyasının realitesini yalnız ilim adamları anlamış ve onların sayesinde insanlar vahşetten kurtulmuştu. Fikir sahasına girmeyen herhangi bir görüşle alay ederdi. Ona göre sadece bir milletin değil, bütün insanîyetin tek yüksek sınıfı, insanları sevk ve idare edebilecek sınıf âlimlerdi. Buna rağmen kendisi siyasetle hiç alâkadar olmamıştır.

Tabiidir ki o bana, Rıza Tevfik Hoca'dan daha fazla ve yeni bir dünya görüşü açmıştı. Hâlbuki ben o günlerde fikir itibariyle daha fazla mistik ve ruhî etkilere tâbi idim. Salih Zeki Hoca benim tabî temayülümün ifratının önüne geçti ve fikrî tekâmülümü ayarladı.

Salih Zeki Hoca ele aldığı herhangi bir muğlak mevzuu çok sade, fakat göz kamaştırıcı bir vuzuhla tahlil ederdi. Bu bir yandan yeni bir istikamette kafamın

inkışâfına yardım etti, olanca gayreti ile beni müspet bilim anlayışına sevk etti. Aynı zamanda kolejde başlayan genç ve serbest temâyülün de önüne bir set çekti.” (Mor Salkımlı Ev, s. 113–114)

1.2. Halide Edib Adıvar’ın Eğitim Faaliyetleri

Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratında: “*Benim hayatımın yazar ve öğretmen olarak iki ayrı yönü vardır.*”⁵⁸ (*Mor Salkımlı Ev*, s. 214) der. Halide Edib, çok yönlü bir öğretmendir. O, öğretmenliğe sadece belli bir yerde ve belli saatler içinde icra edilen bir meslek olarak bakmaz. Halide Edib, hem öğretmen, hem müfettiş, hem de ihtiyaç duyulan yerlerde okul açan kişidir. Halide Edib bunlarla da yetinmez, gerek ülke içinde, gerekse ülke dışında eğitimle ilgili konferanslar verir. Bu konferanslarla, hitap ettiği kitleyi aydınlatma ve eğitmeyi amaçlar. Yazdığı eserler aracılığıyla daha geniş kitleleri bilinçlendirmek için gayret sarf eder. Onun romanlarındaki aktif kadın tiplerini hem bir özlemin, hem de okuyucuya gönderilen mesajın ifadesi olarak telakki etmek yanlış olmaz.⁵⁹ Buradan yola çıkarak Halide Edib’in, eğitim faaliyetini hayatının her anına yaymış önemli bir öğretmen-yazar olduğu söylenebilir.

1911 Trablusgarp ve 1912 Balkan savaşları sonucunda ülke zor durumdadır. Maarif Nazırı Said Bey, eğitimle ilgilenmesi nedeniyle Halide Edib’e öğretmenlik teklif eder. Öğretmenlik yapmayı hiç düşünmeyen Halide Edib, ülkenin zor durumda olması nedeniyle bu teklifi kabul eder. Ona göre bu dönemde tahsilli her Türk gencinin görevi, ihtiyaç duyulan yerlerde öğretmenlik yapmaktır. Halide Edib, Nakiye Hanım’la beraber işe başlar. Nakiye Hanım Darülmuallimat’a müdür olur. Halide Edib de tedris usulü hocası olarak burada göreve başlamıştır. Bu öğretmenlik tecrübesi, yazarın öğretmen ve öğrencileri yakından gözlemlemesi açısından faydalı olmuştur. İki yıl sonra Maarif

⁵⁸ Ruşen Eşref Üneydin, Halide Edib ile yaptığı mülakatta onun eğitim faaliyetleri ile ilgili değerlendirmelerine yer verir: “*Önce vilâyetlerdeki mekteplerden, köylü terbiyesinden bahsetti. O zaman Yahya Kemal’i hatırladım. Bana demişti ki: “ Ziyaretine gidersen eğer, bu sefer pedagog bir Halide Hanım bulacaksın!...” Doğru. Fakat öyle canlı konuşuyordu ki, cümleleri birer ilim ve terbiye mevzuu açıklamasından fazla, yakından gören ve güzel gören bir edibin tasvirlerine benziyordu.*” (bkz.Üneydin, *Diyorlar Ki*, s. 156.)

⁵⁹ Şerif Aktaş, Halide Edib’in eserlerini ve faaliyetlerini imparatorluktan cumhuriyete geçiş döneminde kadınların rolünü en iyi anlatan belgeler olarak değerlendirmiştir. Şerif Aktaş, Halide Edib’in romanlarındaki kadın kahramanların da bu açıdan değerlendirilmesini tavsiye eder. Yazarın Sultanahmet mitingindeki unutulmayacak başarısını örnek göstererek, yeni devir Türk kadınının varlığını Halide Edib ile hissettirdiğine dikkat çeker. (bkz. Aktaş, Şerif, “Halide Edip Adıvar”, *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötügen-Söğüt Yayınları, 11. Cilt, İstanbul, 1992, s. 60–66.)

Nezaretî bir idadî ve yeni bir yatılı Darümuallimat açar. Halide Edib, bu okulda bir süre çalıştıktan sonra beş yıl süreyle idadide öğretmenlik yapmıştır. Halide Edib, bu deneyimlerinin ışığında ve yurt dışında edindiği tecrübelerine dayanarak, Suriye, Hindistan, Amerika gibi çeşitli ülkelerdeki öğretmen-öğrenci ilişkisini değerlendirme fırsatı da bulmuştur.

Halide Edib, bir süre sonra Maarif Nazırı Şükrü Bey ile eğitim konusundaki fikirleri uyuşmadığı için görevinden ayrılır. Şükrü Bey, bütün okulların maarif tarafından ele alınmasını, yani merkezileştirilmesini teklif ettiğinde, Ziya Gökalp onu destekler. Evkafa bağlı okulların sadece bir din kurumu olduğuna inananlar ise bu fikrin karşısındadırlar. Halide Edib de Şükrü Bey'e karşı çıkanlar arasındadır. Halide Edib, Hayri Efendi'nin evkaf okullarının fikir ve bilim alanında modern ve ileri bir yol tuttıklarını belirterek, Şükrü Bey'in fikirlerinin doğru olmadığını vurgular. Yazar, fikirlerini tasvip etmediği insanlarla çalışmak istemez.

Öğretmenlik, öncelikle ekip çalışması gerektiren bir meslektir. Öğretmenin, birlikte çalıştığı meslektaşları ile anlaşması öğrenciye daha faydalı olabilmesi için şarttır. Halide Edib, istifasıyla bu gerçeği düşündürmektedir. Görevinden ayrıldıktan bir hafta sonra Talat Paşa, Doktor Nazım ve Ziya Gökalp Halide Edib'i ziyaret ederek istifasını geri almasını isterler. Halide Edib, ısrarlara dayanamayarak istifasını geri alır ancak üç ay sonra ikinci ve son istifasını verir. O, prensip sahibi, meslek ahlâkı olan ve prensiplerinden asla taviz vermeyen bir öğretmendir.

Yazarın ikinci eğitim tecrübesi ise Hayri Efendi'nin kurduğu evkaf okullarındadır. Hayri Efendi evkaf okullarında esaslı değişiklikler yapmıştır:

“O günün medreseleri kız, erkek karışık ilkokulları özellikle hepsi, geri ve iskolaistik zihniyetin etkisi altında idiler. Bunların hepsini Hayri Efendi kökünden düzeltmeye karar vermişti.

Camilere bağlı okullar o zaman hemen hemen sadece Kur'an okuturlar ve okulların kendileri de oldukça harap ve izbe bir halde idi. Bunların modern işleme için, önce on iki tanesini birleştirerek okul denilecek bir nitelikte ve merkezî bir semtte bir tek binaya aldılar. Bunlardan biri erkek, öbürü kızlar içindi. Kızlarınkinin müdürü Nakiye Hanım'dı. Ben de kız okullarının genel müfettişi olmayı kabul ettim.” (Mor Salkımlı Ev, s. 172) Kız okullarının merkezi Sultanahmet civarındaki bir binadadır.

Burada, iyi bir öğretmen grubu çalışmaktadır. Öğretmenlerin çoğu kolej mezunudur. Bir kısmı da Halide Edib'in çekildiği Kız İdadisi'nden yetişmiştir. Halide Edib, hem öğretmen kadrosunu, hem de ortamı çok beğenir. Halide Edib'in müfettişlik görevi, halkı ve çeşitli semtleri içinden görebilmesi için bir vesile olur. Her hafta İstanbul'un hiç bilmediği arka sokaklarına, fakir semtlerine gider ve burada çocukların ailelerini tanır. Kasımpaşa ve Sineklibakkal en fazla dolaştığı yerlerdir.

Halide Edib, Hayri Efendi'nin zekâsına ve pratik kabiliyetine saygı duyar. Fakat Hayri Efendi, partisinin kısa görüşlü akımlarına kurban olmuş, çekilip gitmiştir. Yazar, Hayri Efendi'nin yürüttüğü faaliyetin, ülkenin geleceği açısından önemini de şu sözlerle vurgular:

“İnanıyorum ki, eğer Hayri Efendi, Evkaf mekteplerinde başladığı ıslahatı iletmeye zemin ve zaman bulsa idi, bugün hepimizin yürekten bağlı olduğumuz Cumhuriyet'in lâiklik reformu büyük bir sarsıntı yapmadan geçirdi. Çünkü o kalmış olsa idi, memlekette derin görüşlü, modern kafalı bir din hocası kafilesi bırakmış olacaktı.” (Mor Salkımlı Ev, s. 179) Hayri Efendi ile Şükrü Bey eğitim görüşleri bakımından anlaşamamaktadırlar. Hayri Efendi de Halide Edib gibi bu görüş ayrılığı nedeniyle görevinden istifa eder.

Halide Edib, *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında da Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin eğitim faaliyetlerinden bahseder. Hayri Efendi, İstanbul'daki vakıf mekteplerini ıslah etmiş, bu okulları maarif mekteplerinden daha iyi bir seviyeye getirmiştir. Modern bir medrese kurmaya çalışan Hayri Efendi, eğitimde Batı metodlarının uygulanmasından yanadır. Devrin maarifinin tedrisatı merkezîleştirilmesiyle vakıf okulları maarife devredilir ve Hayri Efendi istifa eder. Onun çabalarıyla açılan modern medrese de kapatılır. Halide Edib, okulların hükümetin kontrolü altında olmasını makul karşılamakla beraber, hepsinin maarife devrinin zararlı olduğuna inanır. Ona göre modern medresenin kapatılması ise “büyük bir hata”dır:

“Hele modern bir yol tutmuş olan medresenin kapatılması o zaman için büyük bir hata olmuştur. Çünkü evvel ilk Vakıf mektepleri kalmış olsaydı, din ile devleti ayırdığımız zaman, bunlar din tedrisatı yapmakta devam ederler, gene tekrar İlahiyat Fakültesi tesisi, bu atılmış temeller üzerine otururdu. Bu, bir taraftan bizi Ortaçağ softalık zihniyetinden kurtarır, diğer taraftan da, din ihtiyacıyla uyanan tabî insiyak,

cehalete dayanan ve dışarıdan giren İslâmiyet'in medenî ve yüksek esasları ile alâkası olmayan cahil bir tarikat vasıtasıyla irticain ve yobazlığın uçurumuna yaklaşmazdık."⁶⁰
(s. 104)

Sürekli eğitim meselesi üzerinde düşünen ve çözümler üretmeye çalışan Halide Edib, *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında günümüze kadar gelen yanlış bir uygulamaya da dikkat çeker. Bu da maarifi tamamen siyasete bağlamaktır. Eğitim alanında yapılan icraatların devamlılığı çok önemlidir. Oysa bizde vekil değişir değişmez, daha öncekinin icraatlarının iyiliğine ya da kötülüğüne bakılmaksızın, yapılanlar kökünden silinir ve yeni bir şeyler yapılmaya girişilir. Eğitimde köklü değişiklikler gerekebilir ancak bu değişiklikler, siyasetin dışındaki insanlardan oluşan bir uzmanlar heyetinin çalışmalarıyla gerçekleştirilmelidir:

"Bazı radikal tedbirlerin gerçi maarifte de lüzumu ihtimalini kabul etmek lâzımdır. Fakat bunu tek şahsın hatta partinin değil, siyaset harici bir ihtisas heyetinin, uzun vadeli çalışmaları ve plânlaştırmaları sayesinde yapmak, ancak payidar ve faydalı olabilir." (*Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, s. 104)

Halide Edib, eğitimi hayatın her safhasına yaymıştır. Yazar, eski evkaf okulunun öğretmenlerine kurs açmak ister. Bunun ne kursu olduğu kitapta belirtilmez. Kurs açma isteği evkaf tarafından kabul edilir. Evkaf öğretmenleri kursa ilgi gösterirler, isteyerek gelirler ve bu ilgi Halide Edib'i memnun eder.

Yazar, *Mor Salkımlı Ev* isimli kitabının "1909 ile 1912 Yılları Arasında Geçen Olaylar" bölümünde bu tarihlerde pedagoji içerikli makaleler yazdığını söyler. Bu makaleler, Maarif Nezareti müsteşarı Sait Bey'in dikkatini çekmiş ve müsteşar, Halide Edib'i ziyaret etmiştir. Halide Edib'ten istenilen, Kız Öğretmen Okulu'nu gezmesi, inceleme yapması, gerekli gördüğü değişiklikleri bir rapor halinde bildirmesidir. Halide Edib bunu bir görev telakki eder: *"Münevver kadın sınıfının, tedris meselesine yabancı kalmasını şiddetle tenkit ediyordum."* (*Mor Salkımlı Ev*, s. 152)

Halide Edib, Nakiye Hanım'la beraber Kız Öğretmen Okulu'nu inceler. Nakiye Hanım ve diğer öğretmenleri dinledikten sonra okulu değerlendiren bir rapor yazar.

⁶⁰ Halide Edib Adıvar, *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, İstanbul, 1955. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir)

Halide Edib, 1913–1915 yılları arasındaki dönemi değerlendirirken, Maarif Nezareti'ni yönetenlerin ortaya attığı esasların ve planların yeteri kadar açık olmadığını belirtir. En açık fikri ortaya koyan Emrullah Efendi'dir. Emrullah Efendi en fazla yüksek öğrenime ve üniversitelere önem verir. Avrupa üniversitelerine de bir hayli öğrenci göndermiştir.

Halide Edib, Cihangir'de dikkate değer bir öğretmenin başında bulunduğu okuldan bahseder. Yazarın adını vermediği bu okulun öğretmeni, sık sık teftiş edilmektedir. Bu öğretmen kibar bir aile çocuğudur. Adı Fikriye Hanım'dır. Arapça Farsça bilir, kültürü yüksek ve tarih bilgisi de çok iyidir. Yüzünde daima ciddî, fakat dikkate değer bir anlam belirten hoşgörü vardır. Halide Edib bu okulu şöyle anlatır:

“Mektebi çiçekle dolu, yerleri daima ovulmuş, pencerelerinde kar gibi beyaz perdeler vardı. Erkek yavruların hepsi birer efendi, kızların hepsi o zamanın tabiri ile birer hanımdı. Çiçeklere onlar bakar, mektepleriyle iftihar eder ve konuşmalarında tabî bir nezaket hissedilirdi. Bahçeleri, Boğaziçi'nin tepesine bir kartal yuvası gibi kurulmuş, oradan aşağıdaki bahçelere, nihayet Boğazın kıvrılıp giden mavi sularına bakardı.

Bu bahçede bilhassa karanfil ve kıpkızıl sardunya çiçekleri görülürdü. Oğlan çocukların elleriyle yaptıkları küçük tahta iskemlelere oturup oyunlarını seyredebilirdiniz. Gariptir ki, bugün bütün dünyada çocukların boş saatlarında elleriyle çalıştırıp onları meşgul etmek bir cereyan halini almıştır.” (Mor Salkımlı Ev, s. 183)

Halide Edib, çocuğun çevreyle ilgilenmesi ve okulun kuru bilgiler vermekle yetinmeyip, çevreye karşı duyarlı olmayı da öğretmesi gerektiğine inanır. Bahçe bakımı, çiçek yetiştirme ve gezilerle bu duyarlılık, dikkat ve bilinç çocuğa kazandırılabilir. Çocukların el becerilerini ortaya çıkarma da önemlidir. Bu konuda en büyük görev öğretmenlere düşmektedir. Gayretli öğretmen, öğrencilerini de aktif ve çevresine yararlı hale getirebilir.

Ailede verilen eğitim ve içine girdiği her çevre, çocuğun hayata bakışı üzerinde etkilidir. Halide Edib, 1914 yılında, müfettişlik yaptığı dönemde yaşadığı bir tecrübe dolayısıyla bu görüşünü dile getirme fırsatı bulur. Halide Edib bir gün Hayri Efendi ile görüşükten sonra Sultanahmet'teki evkaf okulunun arkasında bulunan Arasta sokağına sapar. Bu sokakta oturanlar, şehrin aşağı tabakalarından fakir insanlardır. Halide Edib,

okuldan geç çıkmış, vakit kazanmak için bu dar sokağa girmiştir. Bir yandan da şehir halkının geçmekten çekindiği bu yeri görmek ister. Fakat kıyafeti uygun değildir. Halide Edib, eski mahallelerdeki evkaf okullarını teftişe gittiğinde, bol ve uzun bir çarşaf giymektedir. Oysa o gün üzerinde modern bir kıyafet vardır. Sokakta bir grup kız çocuğu oyun oynamaktadır. Çocuklardan birinin elinde, muhtemelen çaldığı şık bir semsiye vardır. Bu çocuk, o günün sosyete hanımlarını taklit eder, kırıtarak yürür. Halide Edib, o günün “aydın” sayılan kadın sınıfının ne kadar gülünç olduğunu ancak bu çocukları görünce anlar. Çocuklar, Halide Edib ile de alay etmeye başlarlar. Halide Edib, bu alaylarda bir tehlike işareti görür. Çocukların yüzlerinde, çarşafını parçalamaya ve kendisini taşlamaya hazır bir ifade sezer. Peçeyi kaldırarak çocuklarla konuşmaya başlar:

“Hemen peçeyi kaldırdım, onlarla konuşmaya başladım. Herhangi insan sözünün siyah bir peçeden daha büyük bir tesiri vardır. Çünkü gözleri, yüzü kapalı bir insana hücum etmek, hatta parçalamak herhalde gözlerini size dikmiş, korkudan yüzünde eser olmayana taarruz etmekten çok daha kolaydır.” (Mor Salkımlı Ev, s. 181)

Halide Edib, çocukların arasına sokulup onlarla konuşmaya başlar. Bu sohbet çocukları biraz oylar. Bir süre sonra çocuklar kendi aralarında kavga etmeye başlarlar. Halide Edib bu kargaşadan faydalanıp, sokağın sonuna kadar sırtını duvardan ayırmayarak ilerler. Gürültüyü duyan bakkal ve kasap, Halide Edib’in imdadına yetişir. Elllerinde sopalar vardır. Çocuklar, onları görünce çığlık atarak dağılır. Kasap, Halide Edib’i uyarır: *“Bu sokaktan bu kıyafetle geçmeyin ha. Ben birçoğunu taşlanmaktan kurtardım.” (Mor Salkımlı Ev, s. 182)* Halide Edib, kasaba hak verir. Fatih, Cihangir ve Kasımpaşa’da yüzü açık, bol ve eski bir çarşafıyla dolaşırken, çocuklar ona saygı göstermiş ve “Hanım teyze” diye hitap etmişlerdir. Burada, çocuğun evinde ve yakın çevresinde gördüğü yaşamı benimsemediğine ve aldığı eğitimin etkisiyle kendisinden farklı olan insana verdiği tepkiye dikkat çekilmektedir. Öncelikle annesi, çocuk için bir model teşkil eder. Annesine ve çevresindeki kadınlara benzemeyeni görünce çocuk, garipsemekte ve duygularını kontrol etmeyi henüz bilmediği için bu garipseme hareketlerine de yansımaktadır. Anne veya komşu kadınlara benzeyen örneklerle karşılaşınca da onlara saygı göstermektedir. Çünkü bu benzer kadınlar kendi dünyalarındandır.

Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratında, okul açma ile ilgili faaliyetlerini de anlatmıştır. Halide Edib, Suriye ve Arap diyarına öğretmen ve eğitimci olarak gitmiştir.⁶¹ Burada okullar açmadan önce, Cemal Paşa ile beraber, açılacak okulun planlarını konuşurlar. Halide Edib, plan yapmadan önce Araplarla temasa geçmesi gerektiğini, kendi ihtiyaçlarını en iyi Arapların bileceğini belirtir. Bunun için de en batılılaşmış yer olan Lübnan'dan başlamayı uygun görür. Sonra düşüncelerini uygular ve planı hazırlar. Rapor haline getirir. Raporun özeti kısaca şöyledir:

“Beyrut, Lübnan ve Şam için Beyrut'ta müşterek bir muallim mektebi tesis etmek, her üçü için şimdilik zikri geçen şehirlerde altı sınıflı birer mektep hazırlamak. Bu bir taraftan ekseriyetin tahsil hududunu teşkil etmesi ihtimaline rağmen, aynı zamanda bunların “ idadî” ve muallim mektebi devresine de bir hazırlık olduğunu göz önünde tutarak programı ona göre tespit etmek; Arapça, Türkçe ve Fransızca'yı dil olarak öğretmek, Fransızca yerine İngilizce'yi tecvir edenler de yok değildi. Ben Fransızca'da ısrar ettim, çünkü ekseriyet o güne kadar Fransız kültürü -biraz mübalağalı taklit vaziyetinde olsa da dahi- içinde yetişmişti. İnsanları köklerinden koparmak çok kolay olmadığı gibi, az zamanda çok muzır ve marazî bir vaziyete de sokabilirdi.

Bu planı hazırlarken, birkaç ay sonra bunun bir kısmını tatbik için kendimin Lübnan ve Arap diyarına geri gelebileceğini hiç düşünmedim. Bence önemli olan şey, tahsil vasıtası ile millette uyandırılması lâzım gelen yeni bir zihniyetin ilk temelini atabilmektir.” (*Mor Salkımlı Ev*, s. 200)

Halide Edib, Suriye'de okul açmayı çok önemli görür. Türk devletinin çeşitli zıt unsurlarını birleştirmek için Türk kültürünün ve dilinin öğretilmesi gereklidir. Bunu da ancak devletin açacağı yeni okullar gerçekleştirebilir. Halide Edib, Arap ulusunun tüm özgürlüğünü kazandığı zaman, iktisadî, coğrafî, hatta dinî kültür bakımından Türklerle uygarlık ve barış yolunda el ele yürüyeceğine inanır. 1914 yılındaki parlamentoda, Arap mebusları da vardır. Bu mebuslar, anayasadaki bütün hak ve sorumluluklara

⁶¹ Yahya Kemal, Halide Edib'in Suriye'ye gitmesini pek hoş karşılamaz. Yahya Kemal'e göre Anadolu'da ihtiyaç varken Halide Edib'in Suriye'ye gitmesi gülünçtür: *“Bu manzarada biraz hiffet ve gülünç bir şey vardı, Anadolu bomboş dururken, yalnız Cemal Paşanın muvakkat bir hükümrânlığını tezyin etmek için, bizi ve lisanımızı pek özlemeyen Suriye'de bir maarif fezeyanı, bahusus o felâketler ortasında, birçok insanı acı acı gülümsetiyordu.”* (bkz. Beyatlı, Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebî Portreler*, “Halide Edib Hanım”, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1968, s. 30–40.)

katılmalarına rağmen, tam olarak Türk ulusuna bağlı değildirler. Halide Edib bunun nedenini şöyle açıklar: “*Bana öyle geliyor ki, Türkiye tahsil istikametini ve idaresini tesbit ederken, istikbâlde kendisiyle işbirliği yapabilecek bir müstakil Arap diyarını ve milletini göz önünde tutması lâzımdı.*” (Mor Salkımlı Ev, s. 201) Türkler, Araplar için kanlarını döktükleri halde, Araplar Türkleri istemezler. Bunun nedeni, eğitim yönetiminde gerekli anlayışı aşlamayı başaramamasıdır. Halide Edib, açılacak okulların önce kendi toplumunun ihtiyaçlarını yansıtması ve bu ihtiyaçlara cevap verir nitelikte olması gerektiğini düşünür. Okul açma hazırlıklarını da bu düşünceler doğrultusunda yönlendirir.

Halide Edib’in eğitim faaliyetleri içinde Suriye’deki okul açma girişimleri önemli yer tutar. Kâzım Şinasi, Halide Edib ile Suriye’deki faaliyetleri konusunda bir mülâkat yapmıştır. Suriye, savaş günlerinde imar işlerine en fazla önem veren ve bu konuda da en başarılı olan ülkedir. Halide Edib Suriye’de, mektep ve diğer hayır işlerinde özellikle Batılıların bıraktığı boşluğu doldurmak istemiştir.

Kâzım Şinasi Halide Edib ile mülâkat yapacağı için çok heyecanlıdır. Çalışkanlığı dolayısıyla Halide Edib’e hayrandır. Kâzım Şinasi, Suriye’den yeni dönen Halide Edib ile görüşmek için evine gider. Halide Edib Suriye’ye, kadınların eğitimi ile ilgilenmek, okullar açmak ve ders vermek için gitmiştir. Fakat gazeteler Halide Edib’in buradaki faaliyetleri hakkında yeterince bilgi vermemektedirler. Bu nedenle Kâzım Şinasi, Halide Edib ile görüşmek ve faaliyetlerini kendi ağzından aktarmak istemiştir. Onun soru sormasına gerek kalmadan Halide Edib Suriye’ye gidiş amacını, orada karşılaştığı durumu ve faaliyetlerini anlatır:

“*Geçen sene Suriye’ye ne için çağrıldığımı biliyorsunuz: Suriye kızlarına iyi tahsil vermek, onlara Türk harsını telkin etmek, Suriye kadınlığı arasında müşterek duygular tesisine çalışmak. Ve bu mühim gayeleri elde etmek için hazırladığım programın tamamen tatbiki vaadini aldıktan sonra Suriye’ye gittim.*”⁶²

Yazar önce Suriye’deki kadın eğitiminin ne durumda olduğunu araştırmış, Batılıların bu konudaki faaliyetlerini öğrenmiştir:

“*Tahsil gören Suriye kızlarının ekseriyeti, harbe iştirâkimize kadar Fransız*

⁶² Kâzım Şinasi, “Suriye Mektepleri”, Halide Edib Hanımefendi ile Mülâkat, *Servet-i Fünûn*, c. 52, nr. 1351, 14 Haziran 1333/1917.

*papazlarının mekteplerine devam ediyorlardı; Beyrut'taki papaz mektebi pek büyük âdeta bir şato denilecek derecede olmakla beraber hiç de mektep ittihazına bütün mânâsıyla elverişli bir bina değildir. Bu binada bir mektebin câmi bulunması icap eden şerâit-i sıhhiyeden eser bulamazsınız. Bu müessesede tahsil görmüş Suriye kızlarından birçoğuyla temas ettim; bu tedkikâtım neticesinde gördüm ki bu kızların tahsili yaldızdan ibarettir. Lisan öğrenmişler, fakat esaslı tahsil namına hemen hiç bir şey elde etmedikten başka Arapça'yı unutmuşlar, kendi hayatlarına yabancı kalmışlar, şahsiyetlerini mahvetmişlerdir. Bu kızlarla görüşürken bir kelimenin Arapça mukabilini sorsanız, Fransızca olarak: "Durunuz bakayım şey... bir türlü hatırıma gelmiyor" cevabını alır, Suriye millî rakslarından bahsetseniz kendilerini tahkîr edilmiş addettiklerini görürsünüz."*⁶³ Halide Edib, eğitimin insanı kültürüne yaklaştırmasını bekler. İyi bir eğitim alan kişi, kültürünü daha iyi tanıyacak ve benimseyecektir. Kendisi, Amerikan Koleji'de okumuş ama bu eğitim onu kültüründen uzaklaştırmamış, tersine, kendi kültürüne daha da yaklaştırmıştır. Yazar, açtığı okullarda, bu okulların vereceği eğitimin, eğitim alacak çocukların kültürlerine yakın olmasına dikkat eder. Çünkü eğitim, aynı zamanda milletlerin devamını sağlayan önemli bir vasıtaadır.

Fransız kadın ve erkek misyonerler de Suriye'de okullar açmışlardır. Bu misyonerler, memlekete daha kolay ve etkili bir şekilde nüfuz edebilmek için, bütün gayretlerini özellikle erkek çocuklara yöneltmişler, kızların eğitimini ihmal etmişlerdir. Beyrut'ta bir Amerikan ve bir de Alman kız okulu vardır. Yazar, bu okullarda eğitim görmüş kızlarla yeteri kadar görüşmediği için bu okullarda verilen eğitim konuda kesin bir fikir edinememiştir. Fakat bu iki okulda kızların eğitimine Fransız okullarından daha fazla özen gösterildiğini tahmin eder. Türk okullarının da talepleri karşılamadığını gören Halide Edib, Suriye'de yapılacak ilk işin, "Frenkler"ın bıraktığı boşluğu doldurmak olduğunu düşünür. Özellikle Fransızların kız mekteplerinde verdikleri eğitim o kadar zayıftır ki onlarla rekabet etmek çok kolay olacaktır.

Yazar, bu ilk tetkikten sonra bir program hazırlayarak Şam, Beyrut ve Lübnan'da uygulamaya başlar. Halide Edib, açılacak ilkokullarda öğretmen eksiği olacağını fark eder. Bu eksiği karşılamak amacıyla, Beyrut'ta açılan okulun programı, aynı zamanda öğretmen yetiştirecek şekilde düzenlenir:

⁶³ Kâzım Şinasi, a.g.m.

“Açılacak ibtidâî mekteplerine ders verecek muallimeler bulunmadıkça bu hususta esaslı bir şey yapılamayacağı aşikârdır. Bundan dolayıdır ki en evvel düşündüğüm şey bu mekteplere mükemmel tahsil görmüş, vazifelerini hakkıyla ifa edecek unsurlar yetiştirecek müessesenin temellerini kurmak oldu. İki vilâyetle liva hususi bütçelerinin iştirakiyle Beyrut'ta tesis edilen mektebin programları, hem sırf tahsil etmek maksadıyla devam eder, hem de muallimelik mesleğine hazırlanmak arzusunda bulunan kızların bir kısmı tahsili müştereken görebilecekleri surette tanzim edilmiştir, bu suretle ki muallime olmak isteyenler üçüncü seneden itibaren, iki sene devam etmek üzere, ihtisas derslerine devam edeceklerdir.”⁶⁴

Halide Edib, öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Anadolu'dan da öğretmenler çağıracaktır. Anadolu'dan gelecek genç öğretmenler sayesinde iki toplum birbirini yakından tanıma imkânı bulacaktır:

“Şam, Beyrut ve Cebel-i Lübnan muhasebe-i husûsiyyelerinin her birisi senede üç bin lira tahsisat vermeği taahhüt etmiştir, buna mukabil her sene bu üç yerden Darümuallimat için yirmişer ve sultanî kısmı için de, on beşer kız gönderilebilecektir. Şu halde her sene bu üç yerden gerek Darümuallimat gerek sultanî tahsili görmek üzere müessesemize yüz beş kız alınacak demektir. Bu yerli kızlardan maada, Anadolu'dan da, ücretleri mensup oldukları vilâyetlerden tesviye edilmek üzere, birkaç kız alacağız, Anadolu kızlarının Suriye'deki hemşireleriyle mektep sıraları üzerinde temas etmelerine bir ehemmiyet-i mahsusa atfediyorum; böyle bir temasın birbirimizi yakından tanımak hususunda icrâ edeceği tesiri uzun uzadıya izaha hâcet yoktur.”⁶⁵

Halide Edib, Darümuallimât ile Sultanî'ye talebe yetiştirmek için Şam ve Cebel-i Lübnan'da birer yatılı okul açar. Beyrut'taki kız numune mektebinin yatılıya çevrilmesini de tasarlamaktadır. İlkokullarda eğitim üçüncü sınıfa kadar Arapça yapılmakta, Türkçe yalnız dil olarak öğretilmektedir. Halide Edib, genç kızların millî değerlerine bağlı yetiştirilmesine büyük önem verir: “Gerek sultanî ve Darümuallimâtta, gerek numunelerde Arapça tahsiline ve kızları Suriye'nin millî ve tabîî güzelliklerini hissedebilecek bir halde büyütmeğe itina ediyoruz.”⁶⁶

Halide Edib, Suriye'de bir yandan okullar açarken, bir yandan da yaşlı hanımlara

⁶⁴ Kâzım Şinasi, a.g.m.

⁶⁵ Kâzım Şinasi, a.g.m.

⁶⁶ Kâzım Şinasi, a.g.m.

serbest Türkçe ve terzilik dersleri tertip eder. Resim ve musiki için de serbest dersler açmayı planlamaktadır. Türkçe derslerine rağbet, özellikle Şam'da çok yoğundur. Beyrut'ta bu serbest derslere yüz hanımla başlanmış, otuz beş kişi ile son verilmiştir. Şam'da, derslere kaydolan doksan beş hanım, son derse kadar aynı istekle devam etmişlerdir. Gerek okullara, gerekse serbest derslere gösterilen rağbet o kadar fazladır ki, müracaatların birçoğu reddedilir. Halide Edib, Fransızların Suriye'de eğitim alanında bıraktıkları boşluğu doldurabildiği için çok mutludur ve içi rahattır.

Halide Edib, Mehmet Cavit'e yazdığı mektupta, Suriye'de geçirdiği günleri anlatmıştır. Yazar, bu yoğun çalışma ortamında çok yorulmasına rağmen, hayatından memnundur:

“İşte ben de burada bir eski manastırın Akdeniz ve Lübnan'a bakan açık koridorlarında bir rahibe hayatı yaşıyorum. Kendi hayatımın nasıl geçtiğini pek bilmiyorum. Gündüz gece birbirini baş döndürücü bir süratle takip ediyor. Dört mektep birden ve muhtelif yerlerde açtığımız için masa başı işleri, seyahat bittiği yok. Esasen biterse sıkılıyorum. Suriye'ye pek bedbaht oldukları bir zaman geldim. Onun için Suriye'yi ve Suriyelileri çok seviyorum. Esasen ben bu kadar ince, bu kadar kusursuz güzel bir memleket görmedim. Güzel insanların, sevgili insanların gözleri gibi, akşamları ufuklar dağlar, denizler insanın kalbini ağlatıyor. Esasen bu memleket bugünlerde hep insanı ağlatacak gibi. İçinde o kadar derin ve ezilmiş bir şey var. Bilhassa Ermeniler, Cemal Paşa'nın aziz başına Allah'la beraber yemin eden sırf burada yaşamak hakkını bulan bir sürü bedbaht Ermeni var. Mektebe bağlı bir binada da birçok var. Çöllerde ot yiyerek, karınları şişlikten sonra kimi anasını, kimi babasını birçokları da çocuklarını kaybettikten sonra buraya düşmüşler. Daha doğrusu Cemal Paşa getirtmiş. Belediye biraz yiyecek veriyor. Oturuyorlar. Mu'tezir? Bu bedbahtlarla hemen birbirimizi sevdik. Çocuklarıyla kadınlarıyla ayrıca meşgul oluyorum. Küçüklerine bir sınıf açtık, okutuyoruz. Rusya Türklerinden beraber getirdiğim bir küçük muallime bir melek gibi fedakâr ve muhabbetli, aralarında çalışıyor.⁶⁷ Dışarıdan anası açlıktan ölen, babası yanında öldürülen on iki yaşında bir Ermeni kızı geldi, iltica

⁶⁷ Bu küçük öğretmen Aynelhayat Hanımdır. Aynelhayat Voynof (Orakoğulları) (1889–1948)'nin hatıralarında Halide Edib ve buradaki eğitim faaliyetlerinden bahsetmektedir. (Recai, *Kızıl Rusya'da Bir Türk Kadını*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, y. t. y., s. 26–54.)

etti. Mahzun, büyük gözleriyle etrafımda dolaşiyor. Lüzumlu lüzumsuz elimi öpüp ağlıyor. Bahçede bir facia daha var. Oğlunu yanında öldürürlerken birdenbire dilini kaybeden bir bedbaht, öteki oğlunu ve ailesini nereye attıklarını bilmiyor. Ayakları çıplak, gözleri elem içinde mütemadiyen işaretle felâketini haykırıyor. Bazen geceleri çocuğu ölen bir kadın gibi başı elleri içinde dövünüyor, dövünüyor. Gündüzleri yazımı yazarken bazen hıçkırdığını işitiyorum. Pencereye koşuyorum. Aşağıda bahçede ellerini sallıyor, oğlunun kalbinden kurşun geçerken çıkan sesi göklere uluyor, söylüyor. İşte bunlardan binlerce yüzlerce var. Yetimhaneler hayatta bir şeyin telâfi edemeyeceği şeyi kaybetmiş yarı aç, bedbaht çocuklarla dolu. Ermeniler bana diyorlar ki senin Suriye'ye gelmeni iki aydır uykumuz kaçarak bekledik. Bizim için bir şey yap. Dünyada bir Cemal Paşa bir seni severiz. Ben ne yapabilirim? Her gittiğim yerde bana mutlak sefalet manzaralarını gösterip ağlıyorlar. Şam'da beni bir saat eski dar sokaklarda dolaştırdıktan sonra götürdükleri bir yerde kadın erkek söylediler, söylediler ve birdenbire çok metin görünen bir erkek başını kollarının arasına alarak yüksek sesle ağlamağa başladı. Bu hep böyle! İşte yeni kabine bu emsalsiz zulüm ve cinayetin hiç olmazsa netâyicini tahfif edemez mi? Şimdi bugün yaşayanlara insan hakkı veremez mi? Ben kendi hayatımla bu fena ve çirkin şeyi ödeyebilsem öderdim. Fakat benim hayatım nedir ki! Hiç hem de pek gülünç ve küçük bir hiç!

Artık tamamen öğrendim ve inkıyad ettim ki hayatta insan yalnızdır. Sevdiği ve sevildiği insanlar birer geçici hayaldir. Bunu sakın düşündüm, hayatı olduğu gibi kabul ettim; fakat oğullarım büyüyünceye kadar kendilerine sahip oluncaya kadar, kuvvetli ve itimat edeceğim bir yere bırakabileceğimi hissetmek istiyorum ve bunu pek ciddi surette düşünüyorum.

İşte şimdi bu kadar! Siz ne yapıyorsunuz? Sizin hayatınızı da hemen ezber biliyorum. Kulüp, nezaret, ev, Beyoğlu madamlarına ziyaret! Şişli hanımlarıyla yarenlik! Değil mi? Bazen otomobille kar altında beyaban ve vahşi yerlerden geçerken İstanbul birdenbire gözümün önünden geçiyor. Bu İstanbul hayatı teferruatını düşünüyorum, çok uzun düşünmüyorum bakkal defteri gibi bir defterim var hemen çıkarıp mekteplerin birine ait eşya listesi yapmağa uğraşıyorum.

Düşünüyorum ki insanın ruhunu hiç bir elem, hiç bir şey mağlup edememeli! Öldürse, kırsa, ezse, parçalasa kanları arasından kuvvetli, nâmağlup bakmalı!”⁶⁸

Halide Edib, 16 Eylül 1916 tarihinde İstanbul’a döner. Dönerken, Lübnan ve Arap diyarına, eğitim ve öğretim alanında hizmet vermek üzere bir kez daha gideceğini aklına bile getirmez. Fakat Aralık ayında, Cemal Paşa’nın daveti ile Suriye’ye gider. Evkaf okullarının Şeyhülislâm Hayri Efendinin yönetiminden maarife geçmesi üzerine Halide Edib, bu okuldaki görevinden istifa ederek ayrılır. Öğretimin sıkı bir “merkeziyetçiliğe” bağlı olması onu rahatsız etmektedir. Halide Edib’e göre evkaf okulları, Hayri Efendi idaresinde en iyi eğitim yöntemini uygulamaktadır. Bu okullar maarif okullarından çok üstündür.

Halide Edib’in Suriye’ye gittiği 1916 yılının Eylül ayı, savaşın insanları sürüklediği acı ve yoksulluk ile doludur. Halide Edib bu dönemde hiç yazı yazamaz. Eğitim faaliyetlerine ağırlık verir. Yazar, içinde bulunduğu durumu şöyle anlatır:

“Bu vaziyette her insan mutlak insaniyete elinden geleni yapmak ister. Benim için tek saha, talim ve terbiye sahası olabilirdi. O hizmet sahasını bana Lübnan ve Arap diyarı açtı. Aintoura Yetimhânesi’ndeki çocukların sayısı sekiz yüze çıkmış olduğunu, gerek orası ve gerekse Lübnan ve Suriye’de hazırlanmış plana göre mektep açma faaliyetini deruhte etmemi Cemal Paşa tekrar teklif ettiği zaman düşünmeden kabul ettim.” (Mor Salkımlı Ev, s. 219)

Halide Edib, bakımsızlık içinde bulunan Aintoura adlı bir yetim evinin düzeltilmesi görevini üstlenmiştir. Halide Edib, burada müfettiş olarak görev yapmıştır. Daha önce Kızılay’da çalışan bir kişi, Aintoura’ya müdür olarak atanır. Bu müdürün eşi de yetim evi için gerekli öğretmenleri bulacaktır.

Cemal Paşa, Nakiye Hanım, Hamdullah Suphi ve Halide Edib’e Aintoura Yetimler Yurdu’nu gezdirir. Bu yurt, Jezvitler tarafından yapılmıştır. Eskiden geniş bir bahçe içinde, sağlam taş binalardan kurulu bir kolejdir. Şimdi ise içinde dört yüz yetim çocuğun barındığı ve Türk hükümetine ait bir yetim evidir. İki kadın, iki de erkek öğretmeni vardır. Bu yetim evinde kalan çocuklar zayıf, üzgün ve bakımsız görünmektedir. Bunlar, Kürt, Ermeni ve Türk çocuklarıdır. Buradaki çocuklar, toplu öldürmeler, göç ya da savaş nedeniyle kimsesiz kalmışlardır.

⁶⁸ Enginün, “Halide Edib’in Mektupları”, *Araştırmalar ve Belgeler*, s. 492–521.

Bu yetimler evi ile ilgili Halide Edib ve Cemal Paşa arasında bir hayli çetin ve uzun tartışmalar olur. Halide Edib, Ermeni çocukların Türk ve Müslüman ismi taşımalarına karşı çıkar. Cemal Paşa'nın ise bu isim değiştirmeye ilgili haklı bir gerekçesi vardır. Ermeni çocukların barındığı bazı yetim evleri mevcut ise de bunlarda yer yoktur. Yeni bir yetim evi açmak için gerekli olan parayı temin etmek de mümkün değildir. Tek çare, bu kimsesiz çocukları Aintoura'ya yerleştirmektir. Aintoura ise sadece Müslüman çocuklar içindir. Bu Ermeni çocuklarını burada barındırmak için onlara Müslüman veya Türk ismi vermek tek çözümdür. Burada din dersi de verilmemektedir. Bu nedenle çocukları zorla Müslüman yapmak gibi bir amaç söz konusu değildir. Halide Edib sonunda durumun gerçek nedenini anlar: *“Din ve milliyete dokunulmazlık taassubunun bazı feci vaziyetlerde ve hayatî ihtiyaçlar karşısında kuvvetini kaybedeceğini o zaman hiç düşünmemiştim.”* (Mor Salkımlı Ev, s. 218) Halide Edib, koşullar ne olursa olsun din ve milliyete müdahale edilmesine karşıdır. Açtığı okullarda da bu konudaki hassasiyeti görülen Halide Edib'in din ve milliyete sonsuz bir saygısı vardır. Yazarın bu konuda hassas olmasının en önemli nedeni, uzun yıllar yabancıların arasında kalmasıdır.

Eğitim faaliyetleri içinde Halide Edib'i rahatlatan en önemli olay, Aintoura Yetimler Evi'ndeki çalışmalarıdır. Bunun nedeni, orada kalan çocukların “acı çekenlerin yavruları” olmasıdır. Hiçbir günahları olmadığı halde hastalık ve çaresizlik içinde kıvranan çocuklardır bunlar. Yetim evinde müdür ve öğretmen kadrosu yerleştikten sonra Halide Edib'in görevi sadece müfettişlik olacaktır. İstanbul'dan gelen heyet göreve başladığında yetim evleri çok pis ve bakımsızdır. Düzen yoktur.⁶⁹ İdare,

⁶⁹ Aka Gündüz, *Sansaros* adlı romanında, Millî Mücadele yıllarında yaşanan göç esnasında babası cephede kalan, annesi ise göç esnasında veremden ölen Karadenizli Sansar Osman'ın kaldığı yetim evini anlatmıştır. Sansaros, bu yetim evinde sürekli aşağılanmış ve hırsızlıkla suçlanmıştır. Hırsızlık yapmadığı halde hırsızlıkla suçlanan ve sürekli cezalandırılan Sansaros, bir süre sonra gerçekten hırsızlık yapmaya başlar.

Bu yetim evinin idarecileri, çocuklara çok kötü davranmaktadırlar. Buraya çocuklar için gönderilen yiyecekler ve giyecekler çocuklara dağıtılmamaktadır. Hepsinin görünüşü perişandır. Aylardır banyo yapmamışlardır. Buranın idarecilerinin tek korkuları, yetim evlerinin genel müdürünün teftişe gelmesidir. Teftiş haberi duyulur duyulmaz, çocuklar banyo yaptırılır, yeni kıyafetler giydirilir ve depoda saklanan yiyecekler ortaya çıkarılır. Bu müdür, çocukları çok seven ve koruyan biridir. Teftişe geldiğinde, bu yetim evindeki düzensizliği de hemen fark etmiştir. On ay önce gönderdiği elbiseler, teftiş nedeniyle çocuklara giydirilmiştir: *“Eğer bu çocuklar bakımlı olsalardı, şimdi elbiseleri, kunduraları eskimiş olurdu. Ne şaşıyorsun? Ben bu elbiseleri, kunduraları tam on ay önce gönderdim. Yani mektebin açıldığı gün. Demek oluyor ki bu elbiseler, pabuçlar ambarda yatmış. Çocuklar, bütün kış, geldikleri şeylerle yaşamışlar. Ben onları, kimlere yüzü suyu dökerek aldım, bilir misin? Elin itine, hayvanına yalvardım, el*

iyi yürekli fakat elinden bir şey gelmez bir kadın, birkaç erkek ve bir düzine askere kalmıştır. Yetim evinde kalan sekiz yüz çocuğun beş yüzden fazlası hastadır. Yataklar ve çocuklar bit içindedir. Hatta koridorda yürürken bile hareket halinde bir bit sürüsü görmek mümkündür. Yeterli yiyecek vardır fakat düzene sokulmamıştır. Yazar, özellikle hasta çocukların insan yavrusu olmaktan çıktıklarını belirtir. Bu çocuklar “hayvanlar gibi” bütün ihtiyaçlarını buldukları yerde, yatak içinde ve buldukları odalarda gidermektedirler. Kıyafetlerinden ve yüzlerinden cinsiyetlerini ayırmak mümkün değildir. Fakat bazı kız çocuklarının kulakları delinmiş ve delikten geçirilen tire parçası küpe gibi bağlanmıştır. Halide Edib, bu kulak delme işinin çocukların aileleri tarafından yapılmış olabileceğini tahmin eder.

İstanbul’dan gelen eğitimciler, yetim evinin durumunu gördüklerinde önce ürkerler ancak hemen çalışmaya başlarlar. Müdür, bütün eşyayı dezenfekte etmekle işe başlar. Kaynaması mümkün olan her şeyi kaynatır. Cepheden Doktor Lütfi isimli biri görevlendirilir. Bitler imha edilir. Yapılan çalışmalar sonucunda, bulaşıcı hastalık olan “murdarlık” sona ermiştir.⁷⁰ Fakat Halide Edib’e göre çocukların görüntülerindeki gariplik devam etmektedir. Yoksullukları hâlâ yüzlerinden bellidir. Bir grup güçlü ve yaşları büyük çocuk, bütün kuruma hükmetmektedir. Küçüklerin ekmeklerini alıp köyde satmakta ve kumar oynamaktadırlar. Halide Edib öğretmen ve öğrencilerle konuştuğundan sonra bu duruma müdahale etmesi gerektiğine inanır. İstanbul’dan gelen müdür, heyetten bazılarıyla İstanbul’a dönmüştür. Halide Edib, Doktor Lütfi Bey’e kurumun müdürlüğünü teklif eder; o da kabul eder. Ordu da bu müdürlüğü uygun bulur ve bu yeni müdür, yetim evinin geleceği açısından büyük kazanç olur.

Halide Edib, Aintoura’da teftişe ilk olarak okulun yemekhanesinden başlar. Çünkü yemek vakti gelişen olaylar, İstanbul’dan gelen heyeti ürkütmüştür. Yemekhane, gayet uzun, geniş ve birbirine açılan üç kocaman salondan oluşur. Dört yüz elli çocuk yemekhaneye sığar. Kapıların önünde ellerinde ekmek çuvalıyla bir asker bekler ve her

etek öptüm de bu harp yetimlerine bunları koparabildim. Ambarda kalsın, ben gelince gösteriş yapın diye göndermedim.” (Aka Gündüz, *Sansaros*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1945, s. 77.)

⁷⁰ Falih Rıfki Atay da İstanbul’dan Suriye’ye giden heyet içinde yer almaktadır ve Zeytindağı isimli eserinde, Halide Edib’in Suriye’de nasıl gayretle çalıştığını anlatır: “*Bir akşam Arap çocuklarının bitlerini nasıl ayıkladığını, başka bir gün Lübnan müstakil mutasarrıfını, yolun üstünde yatan bir açığı görmediği için, nasıl azarladığını dinledim. Cemal Paşa’ya rağmen, okulun içindeki kiliseyi olduğu gibi saklamaya muvaffak oldu.*” (Atay, Falih Rıfki, *Zeytin Dağı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 74.)

giren çocuğa bir ekmek verir. Halide Edib'in İstanbul'dan idare müdürü olarak getirdiği Makbule Hanım, birkaç öğretmen ile yemek dağıtır. Çocuklar yemek için kavga ederler. Halide Edib bu sahneyi şaşkınlıkla seyrederek:

“Bu sahneyi antropoloji âlimlerinin görmesini çok isterdim, çünkü en ibtidâî hayvanlar arasındaki hayat mücadelesinin insan yavruları arasında nasıl olabileceğini gösteriyordu. Kuvvetliler, zayıfların ekmeklerini ellerinden kaptırıyor, zayıflar vermemek için çabalıyordu. Bu vahşi ve umumî döğüşmede bütün çocuklar birbirini yumrukluyor, turnaklıyor, ağlıyor ve avazları çıktığı kadar bağıyorlardı. Mektebin muhasebecisi elinde bir sopa, sağa sola indirerek kavgayı durdurmaya çalışıyordu. Çocukların bir kısmı yerde yatıyor ve idare müdürü Makbule Hanım yaralanmış, boynundan ve ellerinden kan akıyordu. O gün, daimî olan sahnenin en azgını olmuştu ve ben, insan denilen mahlûkun sefaletin bir derecesinde nasıl hayvaniyete dönüştüğünü görmekten duyduğum ıstıraba rağmen, bu sahneyi görmüş olduğuma memnundum. Nihayet bu bana, nasıl bir harekete geçmek lâzım geldiğini gösteriyordu.” (Mor Salkımlı Ev, s. 226) Halide Edib, yaşadığı olumsuz durumlara bile iyimser bakabilen bir yazardır. Yetim evinde şahit olduğu kötü sahneler, bir yandan onu üzerken, bir yandan da gideceği yolu aydınlatır.

Bu görüntülere İstanbul'a dönmüş olan müdür de tanık olmuştur ve bu durumun vahametini Halide Edib'in de gözlemlemesinden memnuniyet duymuştur. Fakat Halide Edib, en geç bir hafta sonra çocukların sükûn içinde yemek yiyeceklerini belirtir. Ve o günden sonra Halide Edib'in çabasıyla yemekler düzene girer, öğretmenler ve Halide Edib de öğrencilerle beraber yemek yer.⁷¹

Halide Edib, yetim evindeki depoları gezer, eşyaları kaydeder. Depo, dokuma ipliği, pamuk, yün ve deri ile doludur. Yatak, masa ve sedir yapılabilecek kadar tahta da

⁷¹ Tefvik Fikret de Galatasaray Sultanisi'ne müdür olduğu zaman benzer bir düzensiz ortamla karşılaşır. Oradaki düzensizliğin sebebi açlık değil, tamamen disiplin eksikliğidir. Tıpkı Halide Edib gibi Tefvik Fikret de kısa bir sürede yemekhaneyi temizletmiş ve düzene sokmuştur: *“Gerçekten Tefvik Fikret, çevrenin öğrenci üzerindeki büyük etkisini göz önünde bulundurarak, önce okulun düzen ve temizliğinde büyük bir özen gösterdi. Şüphesiz ki çocuk, eğitim için elverişli bir ortamın içine alındıktan sonra her şey kolaydı. Yapılacak iş, tam ham madde olan çocuğu, inceden inceye ve istenilen tarzda işlemek oluyor, yeni ve pırıl pırıl bina ile kendi eliyle hazırladığı uygun imkânlar onun işini kolaylaştırıyordu. Beylerbeyi'ndeki baraka hayatından çıkararak bu pırıl pırıl okulun giren ve eski yaşayışı içinde temizliği, düzeni, disiplini ve terbiyeyi unutmuş veya hiç tamamamış olan öğrenciler, kendilerinde birden bir sarsılma duyular. Daha ilk günden başlayan bu sarsıntı, yavaş yavaş onlardaki bütün dikkatsizlik, ilgisizlik ve dağınıklığı sildi.”* (Kavcar, Cahit, II. Meşrutiyet Döneminde Edebiyat ve Eğitim, s. 67)

vardır. Halide Edib, çocukların bu malzemeleri kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde kullanmayı öğrenmelerini ister. Böylece bir de sanat sahibi olacaklardır. Bunun için bir marangozhane, bir kunduracılık atölyesi, bir örücülük, bir de terzi atölyesi açmak gerekir.⁷² Halide Edib o gece, gerekli ustaları temin için yazışmaları hazırlar ve plan yapar. Sonra okulu gezer ve görüşlerini not eder. Yatakhane, çoğu yerde olmak üzere bir sürü çocuk üst üste yatmaktadır.

İstanbul'dan gelen kadınlardan biri terzidir. Köydeki kadın ve kızlarla beraber çocukların kıyafetlerini hazırlar. Doğramacı ve kunduracı da gelecektir. İki usta örücü ve birkaç tane de dokuma tezgâhı elde edilir. Üç gün sonra bütün ustalar gelir. Bunlar, büyük çocuklardan uygun bulduklarını seçer ve hummalı bir çalışmaya girişirler. Okulu altüst eden, düzelmeyecek gibi görünen haylaz çocuklar bu işlerde son derece verimli olurlar. Halide Edib onlarla sık sık konuşur. Bu durum, çocuğun enerjisini sadece yaramazlıkta değil, olumlu işlerde de kullanabileceğini göstermektedir. Önemli olan çocuğu yönlendirmektir. Eğer doğru bir yönlendirme olursa, çocuk hem enerjisini sarf etme imkânı bulur, hem de özgüven kazanır. Bu sayede çocuk iş birliğini öğrenir, emek verdikten sonra ortaya çıkardığı eserin tadına varır, el becerisi kazanır.

Bir haftanın sonunda, en küçüklerin yatakları ve elbiseleri hazırlanmıştır, kunduraları da bitmek üzeredir. Yedi yaşın altında çocuklar onar kişilik gruplara ayrılır ve bunların başına büyük öğrencilerden bir “abla” verilir. Ablalar, küçük öğrencilerin yıkanmalarını, giyinmelerini, derslerine gitmelerini kontrol edeceklerdir. Her yatakhanein içine açılan odada bir öğretmen yatar. Hamam yeri de hazırlanır. Her grup, kendi ablasının yönetiminde banyo yapar. Çocuklar gün boyu banyodan

⁷² Tefvik Fikret, *Şermin* isimli kitabunda yer alan şiirlerinde çocukları marangozluk gibi el sanatları öğrenmeye teşvik eder. Amaç meslek adamı yetiştirmektir. Bu bakımdan Halide Edib ile benzerlik göstermektedir. Tefvik Fikret, yeni insan tipinin yeni bir terbiye metodu ile geliştirilebileceğine inanır. Bu yeni insan tipi, iradeli, şahsiyetinin bütün melekelerini geliştiren, hayatta faydalı ve pratik şeylere ehemmiyet veren, “Amerikalı insan tipi”dir. Tefvik Fikret, yeni insan tipini yetiştirmek amacıyla, “Yeni Mektep” adlı bir okul kurmak ister. “Yeni Mektep”in programında sık sık “amelî” kelimesi tekrarlanır. “Yeni Mektep”in amacı çocuğun hafızasını geliştirmek değil, çocuğu amelî hayata hazırlamaktır. Anglo-Sakson memleketlerinde olduğu gibi bu okulda da spora ve el işlerine mücerret bilgiden daha çok önem verilir. “Yeni Mektep” ilim adamı değil, iş adamı yetiştirmek ister ve çocuğa vücudunu ve elini kullanmayı öğretir. *Şermin*'deki şiirlerden birçoğu bu düşünceleri anlatır. Çocuklara “amelî” terbiye vermenin yollarından biri, onlara aletleri kullanmasını, bizzat kullandırarak öğretmektir. “Yeni Mektep”de bir “iş salonu” vardır. Çocuklar orada hocaları ile elişine çalışırlar. Örnek olarak “Marangoz” şiiri, marangozluk yapan bir öğrencinin ağzından söylenmiştir. “Hasbıhal” şiiri de çalışan insanın üstünlüğünü, eski okul ile yeni okulu karşılaştırarak verir. (bkz. Kaplan, Mehmet, *Tefvik Fikret*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987, s. 186–188.)

çıkamazlar. Halide Edib, bu durum karşısında duygularını şöyle ifade eder: “*O gece, o gün, yıkanmış, temiz yataklara yatırılmış yavruları seyretmek için üç defa yatakhanelerine gittim.*” (*Mor Salkımlı Ev*, s. 227–228)

Bu çocuklar ilk defa böyle temiz bir ortamla yüz yüze gelmişlerdir. Bunun tadını çıkarırlar. Halide Edib, aynı zamanda çocuklarla konuşarak onlara değer verdiğini hissettirir. Halide Edib’in çocuğu kazanmak için çaba harcadığı görülmektedir. Çocuklar da kendilerine değer verildiğini hissettiklerinde hemen karşılık verirler. Eğitimin tek taraflı olmadığı, iki tarafın da çabasını gerektirdiği bu örnekle somutlaşmaktadır. Halide Edib, çocukluğunda kendisine yapıldığı gibi sorumluluğunu üstlendiği bu çocuklarakendine yetmeyi öğretir, onları hayata hazırlar.

İki ay sonra çocuklar kendi kıyafetlerini, ayakkabılarını, yataklarını kendileri hazırlar duruma gelirler. Halide Edib hiçbir çocuğun yerde yatmasını istemez. Bu nedenle doğramacılara yatak yaptırır. Yine bu doğramacılar, hazırlanmakta olan Montessori⁷³ sınıfları için gereken masa ve diğer araçları da yaparlar. Okulda düzeni sağlamak için yedi yaşını geçmiş erkek çocukların yirmi beşi için büyük erkek çocuklardan biri çavuş seçilir. Bu çavuşlar sorumluluk sahibidirler. Bu sorumlulukları ve öğretmenlerle işbirliği içinde olmaları onların kendileriyle gurur duymalarını ve gruplarını mümkün olduğunca iyi idare etmelerini sağlar. Böylece çocuklar arasındaki ilişkiler normale döner. Okula bir de musiki öğretmeni getirilir ve bir bando hazırlanır.

Halide Edib, ilk zamanlarda Kürt ve Ermeni çocukları arasında açıkça görülen düşmanlık ve geçimsizliğin bir işbirliğine dönüşmesini görmenin mutluluğunu yaşar. Halide Edib bu ortamı şu çarpıcı sahne ile anlatır:

⁷³ Doktor Montessori, çağdaş çocuk eğitimi konusunda en önemli isimdir. Montessori, kendi deyimiyle ilk “Çocuk Evi”ni 1907’de Roma’da açmış İtalyan bir doktordur. Roma Üniversitesi Tıp Fakültesi’nin ilk kadın mezunudur. Montessori, zihnen sakat ya da gelişmemiş çocuklarla ilgilenerek onları normal çocuklar için düzenlenen sınavlara hazırlamıştır ve bu çocuklar sınavlarda başarılı olmuşlardır.

Montessori yöntemi çocuğa önceden hazırlanmış bir çevrede kendi kendini geliştirebileceği şekilde hareket ve faaliyet özgürlüğü tanımaya amaçlayan, kendi kendine oluşan ve gelişen bir eğitim sistemidir. Montessori yönteminin ilkeleri şöyle sıralanabilir: Emici zihin ve işleyişi, gelişimdeki duyarlılık dönemleri, tekrarın önemi, önceden hazırlanmış bir çevrenin gerekliliği, çocuğu iç disipline yönelten bir özgürlük anlayışı, dikkatin yoğunlaşması, çalışma şevki ve sevinci, çocuğun toplumsal bir varlık olarak gelişmesi. Montessori yönteminin uygulanması bu ilkelerin evrensel nitelikte olduğunu ortaya koymuştur. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki Montessori Çocuk Evlerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. (bkz. Montessori, Maria, *Çocuk Eğitimi*, “*Montessori Metodu*”, Çeviren: Güler Yücel, Sander Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1982.)

“İlk günlerde -şimdi örücülükte en ileri olan- iki Kürt çocuk başları beyaz sargı ile bana gelmişler ve:

“Biz Şam’a gitmek için izin istiyoruz” demişlerdi.

“Niçin gitmek istiyorsunuz?”

“Ermenileri öldüreceğiz.”

“Niçin öldüreceksiniz?”

“Anamızı, babamızı Ermeniler öldürdü. Buradaki Ermeni çocukları bize her gün dayak atıyorlar.” (Mor Salkımlı Ev, s. 228)

Halide Edib, çocuklara anne ve babalarını öldürenlerin buradaki çocuklar olmadığını, onların da anne-babalarının başkaları tarafından öldürüldüğünü anlatır. Kürt çocuklar başlarından yaralanmışlardır. Halide Edib, bu çocuklara başlarının nasıl yaralandığını sorar ama çocuklar söylemezler. Bu iki çocuğun bütün kızgınlık ve nefretlerine rağmen kafalarını yaralayanların isimlerini vermemeleri, Halide Edib’te bu çocuklara karşı saygı uyandırır.

Bu olaydan iki ay sonra çocuklar dokuma tezgâhlarında birlikte çalışır ve arkadaşlık ederler. İnsanlar arasında barışı sağlamak için işe çocuklardan başlamak, çocuğa düşmanlık telkin etmemek gerekir. Farklı din ve ırktan, farklı milletlere mensup çocuklar arasında kurulacak sağlam dostluk, gelecekte barışın sağlanması açısından çok önemlidir. Halide Edib bunu fark etmiştir ve sık sık vurgular.

Halide Edib’e göre, Kürt çocukları doğru sözlü, insana bağlı ve şefkatlidirler. Onları yönetebilmek için adalete ve hakka bağlı olmak ve güçlü bir irade gerekir. Liderlik yönleri zayıftır. Çabuk kızarlar ve duygularına yenilirler.

Türk çocukları, yönetilmesi en kolay olanlarıdır. Disiplin ve liderlik yetenekleri çok kuvvetlidir. Çok sakindirler ve okulun barış unsurunu teşkil ederler. Yazar çocukları tanımlamaya şöyle devam eder:

“En ağır ve zor işlerde, bilhassa nefsinde fedakârlık lâzım olan sahada onlara tamamen güvenebilirdiniz. Yemekhanede sükûn ve intizamı onların sükûnuna ve aynı zamanda metanetine borçluyum. Şimdi artık yüzü gözü temiz, üstü başı muntazam, saçları taranmış yavrular, ablalar ve çavuşlarıyla yemekhaneye geliyorlar, sükûn içinde yemek yiyorlardı. Pek beğendikleri ve sevdikleri bir yemek bazen küçükleri coşturur, içinden sonsuz bir hasret sezilen bir Anadolu türküsü söylemeye başlardı. Hayatları

ne şekil alırsa alsın, bu yavruların hepsinin içinde normal olmayan bir sakat taraf, ömürlerinin sonuna kadar zaman zaman sızlayacaktı. Ermeni çocuklarının bilhassa musikiye istidatları büyüktü ve ekseriyetini teşkil ettikleri bando, yetimhanenin çok iftihar ettiği bir muvaffakiyet teşkil ediyordu.” (Mor Salkımlı Ev, s. 229)

Bu yoğun tempo içinde yazarın tek dinlendiği vakit, okulların yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını temin için yapılması gereken haberleşmeyi hazırladığı saatlerdir. İki ay boyunca geceli gündüzlü çetin bir mücadele vermiştir. Okulda öğrenci sağlığının düzelmesi ve çocukların birbirlerine karşı davranışlarındaki olumlu değişim bu çalışmanın en büyük mükâfatıdır.⁷⁴ Halide Edib, bu yoğun çalışmadan bitkin düşer ve birdenbire bayılır. Doktoru, “dimağ kansızlığı” teşhisi koyar. Halide Edib, bir hafta yatakta zorla yatar. Aintoura’da yaptıklarını düşünür. İki ay önce burayı düzeltmeye başladığında sadece daha az gözyaşı ve daha az hastalık beklemiştir. Fakat düşündüklerinin çok üstünde gelişme olur. Artık bu yetim evinde tumbul ve pembe yüzlü çocuklar oynamaktadır. Çocukları böyle mutlu ve sağlıklı görmek ona çaktığı bütün sıkıntıları unutturur.

Halide Edib, Cemal Paşa’dan, Arapların büyük musikişinas dedikleri Vedi Sabra’nın okullarına davet edilmesini istemiştir. Cemal Paşa bu isteği kabul etmiş ve Vedi Sabra, Der-Nassıra’nın musiki kısmının başına getirilmiştir. Halide Edib, bunun musiki alanında çığır açacak bir gelişme olduğunu düşünür. Yazarın en büyük isteği,

⁷⁴ Aynelhayat Vaynof, hatıralarında bu yetim evi ile ilgili gözlemlerinden bahseder. Aintora, Beyrut’a iki saat uzaklıktadır: “Anture’deki Fransız manastırının büyüğü erkekler, küçüğü de kadınlar içindi. Erkek manastırında insanın günlük hayattaki ihtiyaçlarını karşılayacak hemen her türlü zanaat mevcuttu: Dokumacılık, çorapçılık, ayakkabıcılık, terzilik, marangozluk, demircilik, değirmen, fırın... Kadınlar tarafında ise böyle şeyler yoktu.

Biz gittiğimiz zaman, manastırdaki erkekleri tamamen dağıtmışlar, onların yerine 1200 kadar, babaları harpte ölen Ermeni, Kürt ve bir miktar da Arap çocuklarını koyarak, burayı bir darüleytam yapmışlardı. Kadınlar tarafı olduğu gibi bırakılmıştı.

Darüleytamın müdürü Dr. Lütfi (Kırdar) Bey, dâhiliye müdürü de eski Maarif Vekili merhum Dr. Reşit Galip Bey’di. Ve erkek, kadın birçok öğretmenler, hastabakıcılar, mürebbiyeler vardı.

Burada, birçok şubelere ayrılmış iptidai mektep halinde ders veriliyordu. Halide Edip Hanım, yeni açılmış olan bu mektep ve darüleytamların umumî müdürü yahut müfettişi sıfatıyla bize sık sık gelir, çocuklara küçük küçük, gayet güzel piyesler oynatır, onları memnun etmeye, mektebe ısındırmaya çalışırdı.

Bir gelişinde, Darüleytamın kızlarını erkeklerden ayırarak kadınlar manastırına naklettiler ve bunların idaresini Dr. Lütfi (Kırdar) Bey’in nezareti altında bana verdiler.

Bir iki ay kadar böyle geçirdik. Bir gün Cemal Paşa, yanında Cenap Şebabettin ve Süleyman Nazif Beyler olduğu halde Anture’ye geldi. Cemal Paşa, “Yirminci asırda erkek ve kız çocukların mekteplerini ayırmak doğru değildir!” diye erkek ve kızları yine aynı yere topladı.” (Sanay, Recai, Kızıl Rusya’da Bir Türk Kadını, s. 51–52.)

sonsuz bir şefkat ve sevgi eseri olan okullarının hükümetin yeni eğitim-öğretim politikalarının ilk adımı olmasıdır.

Halide Edib, Doktor Adnan Adıvar ile 1917 yılının Nisan ayında evlenir. Nikâh esnasında Halide Edib Suriye'dedir. Nikâh Bursa'da kıyılır. Babası, Halide Edib'in vekili olur. Halide Edib Haziran ayında İstanbul'a döner ve aynı yılın Eylül ayında tekrar bir sene için Suriye'ye gider. Aintoura'da kurulan düzen aynı şekilde devam etmektedir. Burada kalan yetimlerin sayısı da bin iki yüze çıkmıştır. Öğrencilerin arasından yetiştirilen kunduracı grubu, dışardan sipariş alabilecek duruma gelmiştir.

Doktor Lütfi Bey, yetim evinde en fazla küçük çocuklarla uğraşır. Bunların arasından sekseni kendilerine gösterilen dikkate rağmen ötekiler kadar gelişmemişlerdir. Bu çocuklar, güneş banyosu yapar ve okulun verebileceği gıdaların en iyisini alırlar. Buna rağmen yüzlerindeki hüznün değişmez. Vücutları da tamamen gelişemez. Halide Edib bu konudaki görüşlerini şöyle aktarır: *“İnanıyorum ki, eğer aile sisteminin yerini tutabilecek resmî bir sistem bulunsa ve tatbik edilse, mutlak insan cinsinin hüvviyetinde esaslı bir değişme olacak ve bu değişme daha iyi değil, daha çok fena olacaktır.”* (Mor Salkımlı Ev, s. 223)

Okulda vücutları gelişmeyen seksen küçük çocuğun en büyüğü yazarda acı fakat derin bir ilgi uyandırmıştır. Onu ilk kez bir yıl önce görmüştür. Halide Edib, bu çocuğu şöyle tasvir eder:

“Bir sene evvel onu hasta ve sefalet içinde sürünen çocukların arasında görmüştüm. Sırtında ancak belden yukarısını, o da yer yer örten, parça parça bir gömlek, belden aşağısı tamamen çıplak, kirden yüzünün rengini fark etmek müşkül, fakat hiç taranmamış kıvrıkcıklarını sallayarak bize derin bir tecessüsle bakan küçük gözlerde ihtiras ve irade parlıyordu. Konuştuğu dil, dil değil en fazlası Türkçe ve Kürtçe kelimeler, arada bir de Kürtçe veya Ermenice kelime duyuyorsunuz. Esasen yaşı da pek dürüst konuşmaya müsait değildi. Belki üç, belki beş yaşında idi. Adı Jale idi, fakat bu ona her halde yetimhanede verilmişti. Çünkü Anadolu'nun bilhassa şarkında böyle bir isim yoktu. Kendisi, ne adını, ne geldiği yeri, ne de nerede bulup onu oraya getirdiklerini bilemiyordu. Esasen böyle kayıtlar hiçbir çocuk için tutulmuş değildi.” (Mor Salkımlı Ev, s. 233–234)

Hastabakıcılardan İsmet adlı biri, bu çocuğu koruması altına almış, bütün zamanını ona harcamış ve çocuk da ona bağlanmıştır. Bu ilgi sonunda Jale, yetimhanenin en sıhhatli ve neşeli çocuğu haline gelir. Bunun nedeni, İsmet'in ona anne sevisi vermesidir. Halide Edib, sağlıkları bozuk ve beden gelişimleri geri kalmış seksen çocuğun her birinin anne yerine geçecek bir kadın tarafından bakılması durumunda hiçbir sorun kalmayacağını düşünür.

Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*'de, Suriye'de açılan diğer yetim evlerinden de kısaca bahseder. Beyrut Valisi Azmi Bey, Beyrut ve Lübnan sokaklarından toplattığı yedi yüz Arap çocuğu için bir yetimler evi açmıştır. Eserde bu yetim evi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Lübnan Mutasarrıfı Ali Münif Bey, sokak çocukları ve kimsesizler için birkaç tane aşhane kurar. Onun halefi İsmail Hakkı Bey, aşhane sayısını artırır. Amerikalılar da bu kimsesiz çocuklara yardım ederler. Amerikan okulunun müdürü Doktor Bliss'in damadı Dodge, kendi başına işlettiği birinci derece bir yetimler evi kurmuştur. Doktor Bliss, Halide Edib'in isteği doğrultusunda okullara Arapça öğretmenleri bulur. Beden eğitimi bölümünün başında çalışan Miss Fisher'i de Doktor Bliss bulmuştur.

Beyrut ve Lübnan'ın zengin ve modaya düşkün hanımları da okullar için çalışırlar.

Halide Edib, şubat ayında Aintoura'yı tekrar ziyaret eder. Montessori sınıflarıyla daha çok ilgilenecektir. Küçük çocuklar mutlu ve sağlıklı görünmektedirler. Neşe içinde oyun oynayıp şarkı söylemektedirler. Bunların arasında en küçüğü zayıflamış ve hasta görünmektedir. Bu, birkaç ay önce iyileşen Jale'dir. Halide Edib, Jale'ye neden şarkı söylemediğini sorar. Jale, artık annesi olmadığı için üzgündür. Jale'ye bakan İsmet, ağır bir malarya geçirmiş, ciğerlerinden rahatsız olduğu için Lübnan'da oksijeni fazla olan yüksek bir yere nakledilmiştir. Halide Edib, Jale'yi avutmak için onu yanında götüreceğini söylediğinde çocuk çok sevinir:

“Annen yakında döner, o gelinceye kadar sen, Beyrut'ta benim misafirim olursun.

Birden bire gözleri parladı: “Sen benim annem olursun artık” dedi. Aintoura'da o gün hocalara veda ederken, içeriden bir çocuk çığılığı koridorlarda çınladı. Doktor Lütfi, “Jale'nin sesi” dedi. “Acayip çocuk, mutlak dediğini yaptırmak ister.”

Biraz sonra elinde küçük bir bohça, Doktor Lütfi'nin elini sımsıkı tutuyordu. Burnu ağlamaktan kıpkırmızı, gözleri isyanla parlıyordu. Çünkü benim onu o gün götürmeyeceğimi duyunca, ortalığı altüst etmiş, sonunda hazırlamışlar, bana getirdiler.” (Mor Salkımlı Ev, s. 242) Halide Edib, Jale'yi de alıp Der-Nassıra'ya döner. Rahibeler onu çok severler. Jale, Halide Edib'in çalışma odasında yatar. Geceleri ikide bir: “Orada mısın anne?” diye sorar, Halide Edib'in yanında olduğundan emin olunca uyur. Çocuk, annenin eksikliğini hissetmekte ve onun yerine koyabileceği sevgi ve şefkat dolu bir yürek aramaktadır.

Halide Edib, Vedi Sabra ile Jale hakkında konuşur. Onun hangi ırktan olduğunu tahmin etmeye çalışırlar. Bu sırada Jale de yanlarındadır. Jale'nin kendilerini dinlediğini fark etmezler. Fakat çocuk onları dinlemiştir ve duyduklarının etkisiyle birden adeta bir tiyatro sahnesi canlanıyormuşçasına geçmişini hatırlamaya başlar:

“Koştuk koştuk koştuk, (Bunu söylerken odanın içinde makine ile kurulmuş gibi koşuyordu) işte Sait, hani şu et kıyan, şöyle şöyle (bunu da, eliyle canlandırıyor), hani şu koyunların boğazını kesen... Haççe de (Hatice) var. Elimi tutuyor, koşuyoruz, koşuyoruz. Kilisedeki adamlar, aman duymasın (ayağının ucuna basıp yürüyor) geliyorlar, geliyorlar, kiliseden çıktılar, Said'in gırtlamağına şöyle, ha şöyle kesiyorlar. Bıçağı Haççe'nin karnına saplıyorlar, çeviriyorlar, çeviriyorlar, barsakları ha şurada...” (Mor Salkımlı Ev, s. 243) Jale, heyecandan ter içinde kalır. Bu sahneden, Sait ve Hatice isminde Kürt bir ailenin çocuğu olduğu ve anne ve babasının Ermeniler tarafından öldürüldüğü ortaya çıkar. Halide Edib çocuğu kucaklayarak rahatlatmaya çalışır.⁷⁵

Halide Edib yetimler evindeki çocukların, anne ve babaları tarafından, kimliklerini bildirmek suretiyle alınabileceğini ilân eder. Bu ilân üzerine birçok Ermeni kadın yetim evine gelerek çocuğunu alır. Fakat Beyrut ve Lübnan'da pek az Kürt ve Türk olduğu için kimse çocuğunu almaya gelmez. Bir gün Kürt çocuklarının kaldığı yetimler evini soran bir kadın ve erkek gelir. Erzurum'dan gelmişlerdir. Doğuya, Rus ordusuyla gelen General Artenik zamanında göç etmişler ve bu göç sırasında Hasan isimli çocuklarını kaybetmişlerdir. Anadolu'dan Arap diyarına kadar yürümüş ve

⁷⁵ Ermeniler'in katlettiği aileler ve çocukların içinde buldukları zor koşullar, Halide Edib'in “Muhlis'in Ağabeyisi” hikâyesinde de vardır. (bkz. Adıvar, Halide Edib, *Dağa Çıkan Kurt*, İkbâl Kütüphanesi, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1338–1340. s. 98.)

oğullarını aramışlardır. Bakabilecekleri son yetimler evi burasıdır. Hasan buradadır. Halide Edib, bu anne babanın çocuklarına kavuşmuş olmasına çok sevindir.

Halide Edib'in faaliyetleri bu yetimler eviyle sınırlı değildir. Beyrut'ta kızlar için lise ve aynı zamanda öğretmen okulu kurulacak ve Halide Edib orada kalacaktır. Lübnan ve Şam'da iki yatılı ilkokul açılacaktır. Halide Edib, bu yeni açılacak okullar için evkaf okulunun modernleştirilmesine hizmet eden eski öğrencilerini çağırır. Beyrut'ta kurulacak lise ve bu iki ilkokul için elliye yakın kadın ve birkaç tane de erkek öğretmen Arap diyarına ve Lübnan'a gelir. Beyrut'a ulaşıldığında erkek memurları otele gönderirler. Halide Edib ve kadın öğretmenler ise Beyrut, Nigâr Edib'in çalıştığı okula misafir olurlar.

Beyrut, Lübnan ve Şam valileri öğretmenlere ellerinden gelen yardımı yaparlar. Öğretmenler günde on altı saat çalışırlar. Ocak ayı içinde okullar açılır ve öğretim başlar.

Lise ve öğretmen okulu Der-Nassıra'da üç vilayete öğretmen yetiştirmek üzere açılır. Halide Edib, bu okulu ayrıntılı olarak anlatır:

“Yüksek bir teras üstünde, uzun, üç köşeli bir bina idi. Yüksekteki terastan portakal ve muz ağaçları, altındaki teraslardan da hurma ağaçları ve Akdeniz'in muhteşem mavi su alanı görünüyor.

Bu binalar vaktiyle dinî fakat rahibelerin idare ettiği, yüksek sınıf aile kızlarının geldiği oldukça moda bir mektep imiş. Biz geldiğimiz vakit rahibeler orada idiler. Ertesi gün, badana ve hazırlık başladı. Rahibelerin başı benimle beraber etrafta dolaştı.” (Mor Salkımlı Ev, s. 219–220) Ordu, bu rahibeler için Kudüs'te bir manastır hazırlamıştır. Ertesi gün oraya hareket edeceklerdir. Halide Edib, başrahibe Mére Freige ile baş başa kahve içerken zihni, onları burada alıkoyma çareleri ile meşguldür. Çünkü bu rahibelerin, okulda öğretim bakımından olmasa da yönetim hususunda büyük bir boşluğu dolduracaklarına inanır. Bunların içinde en çok başrahibe Mére Freige'yi beğenir: *“Uzun kestane renginde gözleri, metin ve iradeli ağzının aynı zamanda merhamet ve anlayış ifade eden hatları, büyük bir kıymet, geniş bir kadın kalbi hissettiriyordu.”* (Mor Salkımlı Ev, s. 220)

Halide Edib, rahibeleri göndermemeyi başarır. İş bölümü yapılır. Binanın sol tarafı okul için elverişli olmadığından, rahibelere ayrılır. Mére Freige, Der-Nassıra'da kalmalarını sağladığından dolayı Halide Edib'e teşekkür eder.

Okulun hazırlandığı sıralar, Halide Edib'in tek dinlendiği vakit, odasında geçirdiği yarım saattir. Bu süre içinde Mére Freige ile sohbet eder. Aralarında eğitim ve öğretime bakış açısından büyük bir fark vardır. Buna rağmen, Halide Edib onu dinlerken huzur duyar. Mére Freige, öğrenciye her hafta banyo yaptırmaya şiddetle karşı çıkar. Hâlbuki Halide Edib buna çok önem verir. Rahibeler ayda bir yıkanır. Onlara göre bu kadar sık yıkanmak kızları kendilerini beğenmeye, kendi nefislerine ve vücutlarına fazla önem vermeye sürükler. Rahibeler öğrenciye fazla özgürlük verilmesine de karşıdırlar. Özgürlüğün insanları haylaz ve saldırgan yapacağına inanırlar. Özellikle iki öğrenci arasındaki dostluk ve yakınlığı zararlı bulurlar. En az üç kişi bir arada olmalıdır.⁷⁶

Rahibelerin Der-Nassıra'da bulunmasını istemeyenler veya jurnalle hükümetin gözüne girmek isteyenler Halide Edib'i zor duruma sokarlar. İlk olarak, okulun çatısında bir telsiz teşkilatı bulunduğu ve rahibelerin Fransızlara işaret verdikleri iddiası ortaya atılır. Halide Edib, çatıyı dolaşır ve bunun yalan olduğunu anlar. Zaten kendilerini böylesine dine vermiş ve bir dakika bile boş zamanı olmayan bu insanların siyasetle ilgileri olmayacağından emindir. Halide Edib, Fransız taraftarı olan Mére Freige'den bile şüphelenmez. Ancak yine de vatani ve ordunun selameti için dikkatli ve uyanık davranması gerektiğinin bilincindedir. İkinci jurnal, her gece yarısından sonra papaz kılıklı bir adamın rahibelerin yanına gittiğini, sabaha karşı çıktığını haber verir. Halide Edib bunu da araştırır. Bu adam bir Katolik papazıdır ve rahibelerin gece dualarına başkanlık etmektedir.

Der-Nassıra'da üst sınıflara yirmi beş öğrenci alınacaktır. Ancak çoğu Lübnan ve Beyrut'tan olmak üzere yüz yetmiş beş kişi başvurur. Seçme sınavı yapılır. Halide Edib, açtığı okullarda öğrencilerin kendi kültürlerini öğrenmelerine önem verir. Fransız okullarından gelen Arap kızlarının Arapça'yı küçümsemeleri onu rahatsız eder. Bu yüzden açtığı okullarda Arapça'ya çok önem verir.

⁷⁶ Reşat Nuri Güntekin'in *Tanrı Misafiri* isimli kitabında bu zihniyeti eleştiren bir hikâyesi vardır. "Gece Ziyaretçileri" adlı hikâyede, iki kızın bir araya gelerek konuşmaları şüphe ile karşılanır. (bkz. Güntekin, Reşat Nuri, *Tanrı Misafiri*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1966, s. 86.)

Der-Nassıra'da dil ve dikiş nakış için ayrı sınıflar açılır. Dumani adlı bir Arap, fabrikasından üniforma ve önlük yapılmaya uygun kumaşlar getirir. Kumaşların karşılığında para yerine buğday verilecektir. Vali Azmi Bey bu adamı himayesine alır, okulun üniforma ve önlükleri o fabrikadan alınan kumaşlardan dikilir. Halide Edib, Dumani'nin annesini de tanır. Bu kadının asil bir görünümü vardır ve Halide Edib bu anne oğula büyük bir saygı duyar.

Yazarın Suriye'deki eğitim faaliyeti çok yoğundur. Bu yoğun çalışma esnasında Halide Edib, dinlenmeye zaman bulamaz. Okulun işlerine öylesine dalmıştır ki, Suriye'nin düşman işgaline uğrama tehlikesinin bile farkında değildir. Şam'daki okulun başındaki öğretmenden, halkın korku içinde olduğunu, bir karar almak gerektiğini bildiren bir mektup aldığı anda yaklaşan tehlikenin farkına varır. Savaş ulaşımı da etkilemiştir ve Halide Edib bir cephaneye vagonunda Şam'a gider.

Okuldaki öğretmenlerle görüşükten sonra Cemal Paşa'yı ziyaret eder. Cemal Paşa geri çağırılmıştır ve giderken, İstanbul'dan gelen bütün öğretmen heyetini beraberinde götürmeyi teklif eder. Çünkü anarşi ihtimali vardır. Halide Edib bu teklifi reddeder. Hükümet, açtığı okulları resmen kapatıncaya kadar görev başında kalmalarının bir "namus borcu" olduğunu söyler. Cemal Paşa, Halide Edib'e tehlikenin çok yakında olması ihtimalini hatırlatır. Halide Edib'in görüşü değişmez. Burayı terk etmesinin Türk kadınının şeref ve haysiyetini kırabileceğini düşünür. Halide Edib'de sorumluluk duygusu çok fazladır ve davranışlarıyla bir öğretmende öncelikli olarak sorumluluk duygusu bulunması gerektiğini gösterir.

Halide Edib, ertesi gün Şam'daki okulun öğretmenlerini toplayarak, Cemal Paşa'nın söylediklerini aktarır. Gitmek isteyenlerin gidebileceğini söyler. Fakat öğretmenlerin hepsi sonuna kadar görevlerinin başında olacaklarının belirtirler. Halide Edib çok mutlu olur. Fakat onların bu fedakârlığı Halide Edib'e zor anlar yaşatır. Erzakları bitmek üzeredir ve yiyecek temin etmek için bir sürü yazışma yapmak zorundadırlar. Halide Edib, bu sorunu halletmek üzere Şam'a gitmeye karar verir. Fakat Şam'a gitmesine gerek kalmadan, Aintoura için dört aylık erzak gönderileceği haberini alır. Aynı gün okulların bir ay sonra tatil edeceği duyurulur. Halide Edib, Beyrut'a döner.

Halide Edib Der-Nassıra'dan ayrılmadan, “*Kenan Çobanları*” adlı tiyatro eseri burada sahnelenir. Çocuklar rollerini çok iyi oynarlar. Arap çocukları en başarılı olanlardır. Bu çocuklar rol yapmaz, adeta olayı yaşarlar. Bu oyun çok ilgi görür. On üç kez oynanır. Aintoura'nın çocuk bandosu her cuma Der-Nassıra'ya gelip konser vermiştir. Biraz da bunun karşılığı olmak üzere, Der-Nassıralı çocukların bu oyunu Aintoura'da oynamaları kararlaştırılır. Oyun, Aintoura'da sahnelenir. Böylece oradaki çocukların da eğlenmesi sağlanmış olur.

Halide Edib, Mart ayında okulların kapanmasıyla birçok öğretmenle birlikte İstanbul'a döner. Aintoura'da Lütfi Bey başta olmak üzere birçok öğretmen kalır. Halide Edib, Doktor Bliss ile damadı Mister Dodge'dan askerî harekât başlar başlamaz Aintoura'yı himayelerine almalarını rica eder. Kurumdaki Ermeni çocuklarının Kızılıay'a teslim edilmesini ister. Mister Dodge ve Doktor Bliss bu istenilenleri yapacaklarına söz verirler ve sözlerinde dururlar.

Halide Edib, yurt dışında da eğitim faaliyetlerinde bulunmuş, çeşitli ülkelerde dersler vermiş, konferanslara katılmıştır. Yazarın, yurt dışında verdiği bu konferanslar çok beğenilmiştir. 1931 yılında Profesör Earl'ün davetiyle, Columbia Üniversitesi Bernard College'a davet edilmiş, Tarih bölümünde, Türkiye'de kadın meselelerinin tarihçesi hakkında dersler vermiştir. Halide Edib, haftada ikişer saat olmak üzere bir sömestre burada ders vermiş, dersleri yoğun ilgi uyandırmıştır. Yazar, üniversite mezunu olmadığı için buraya öğretim üyesi olarak değil, özel konferansçı sıfatıyla çağırılmıştır. Halide Edib hakkında yazılan bazı yazılarda da “misafir profesör” ifadesi geçmektedir. Halide Edib'in burada verdiği konferanslar, *Turkey Faces West* adıyla yayınlanır.

Halide Edib, buradaki dersleri ile ilgili olarak eşi Adnan Adıvar'a yazdığı bir mektupta duygularını ifade eder:

“Dün fakülte ve talebenin (to meet Mme Edib)⁷⁷ resmî bir çayı vardı, talebe Rauf'un⁷⁸ mektepte bir nevi kahraman olduğunu, hikâyenin umum koleji dolaştığını söyledi. Bu akşam Darülfünun Kadınları Cemiyeti'nde ziyafet ve nutuk, yarın iktisat talebe ve muallimlerinin öğle yemeği ve nutuk. Evet, ben de talebe arasında André

⁷⁷ Bayan Edib'le tanışma.

⁷⁸ Rauf Orbay (1881-1964), Atatürk'ün arkadaşı, Hamidiye kahramanı.

Maurois kadar popülerim. Yemekten sonra ya onlar benim dairemde, ya ben onların hususî salonunda birer sigara içeriz, fakat etvar, ciddiyet ve terbiye itibariyle ben, Barnard talebesine hayranım. Eski dünyanın terbiyesini kat kat geçmişlerdir. Eski dünyanın eski terbiyesini, çünkü yeni terbiyesi yok. Geçen gün sofrada gece darülfünun talebesinin vereceği “demokrasi”ye ait alenî bir münakaşaya gitmek istediğimi söyledim. Yemekten sonra iki levent gibi hanım kız belirdi, (burası kolej, darülfünun değil, bir payitaht) beni götürdüler, oturtular, döndüler.

*Sınıf gittikçe enteresan oluyor. Sonuna kadar bu entereseyi muhafaza edebilirsem, bu senenin “rekor” dersi olacak, fakat hariç ziyafetler vesaire çok yoruyor.”*⁷⁹ Halide Edib, arasıra çok yorulduğunu hissetse de eğitim faaliyetlerini ara vermeden devam ettirmiştir.

Halide Edib’in eğitim faaliyetleri, Hindistan’a kadar uzanır. Yazar, 1912 yılında Hint Hilâl-i Ahmer heyetinin başkanı olarak İstanbul’a gelen Dr. Ansari’den aldığı davet üzerine, 7 Ocak 1935 yılında Hindistan’a gitmiştir. Üniversite çevrelerinde çeşitli konferanslar veren Halide Edib, 14 Mart 1935 tarihine kadar burada kalır.⁸⁰

Delhi’de kurulacak İslâm Üniversitesi olan Jamia Millia İslâmîa’nın temel atma törenine katılmak üzere Hindistan’a giden Halide Edib’in, Hindistan’la ilgili pek çok anısı ve gözlemi vardır.⁸¹ Halide Edib, Bu gözlemlerini gazetelerde okuyucularıyla paylaşmıştır. “Delhi’deki Müslüman Üniversitesi: Camia”⁸² yazarın daha çok, üniversitenin müdürü Doktor Zakir Hüseyin’i anlattığı bir yazıdır. Zakir Hüseyin, siyasî görüşü olmayan biridir. Bu yüzden etrafındaki insanlar için bir muammadır. Sadece eğitim öğretim meseleleri ile ilgilenmektedir. Bu üniversitede çalışan hocalar çok az ücret alırlar. Zakir Hüseyin’in aldığı para ile diğer hocaların maaşı arasında fark yoktur. Halide Edib, müdür ve öğretmenler arasındaki bu eşitliğe dikkat çeker. Hepsi fakir hayatı yaşarlar. Bu okuldan mezun olan gençler de üzerlerine marka vurulmuşçasına

⁷⁹ Enginün, “Halide Edib’in Mektupları”, *Araştırmalar ve Belgeler*, s. 492–521.

⁸⁰ Yorulmaz, Osman Bülent, *Türk Edebiyatında Hindistan*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991, s.133.

⁸¹ Halide Edib’in Hindistan’daki konferansları için bkz. Yorulmaz, Osman Bülent, *Halide Edib Adivar’ın Hindistan Hayatı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.

⁸² Halide Edib Adivar, “Delhi’deki Müslüman Üniversitesi: Camia”, *Tan*, nr. 1090, 13 Mayıs 1938.

birbirlerine benzer ve her yerde ayırt edilirler. Hintliler ekseriyetle yarı çıplak giyinirken, burada okuyan gençler, daha kapalı giyinirler.

Halide Edib, iki ay süreyle bu insanlarla beraber bulunmuştur. Hintli hocalar, yemek yerken, sofrada bulunmasına rağmen, çatal kullanmazlar. Bunun nedeni, Batı'nın dış görünüşünü değil, fikirlerini aldıklarını savunmalarındır. Halkın çoğunluğu çatal kullanabilecek seviyeye gelmeden, aydınlar da çatal kullanmama kararı almışlardır.

Halide Edib, Camia Üniversitesi'nin eğitim sistemini, "Camia'nın Terbiye ve Tahsil Usulleri" başlıklı yazısında anlatır. Hindistan'da din çok etkilidir, hatta her hareketin esası dindir. Camia da, "dinin hayattan ayrılamayacak bir gerçek olduğu" anlayışına sadık bir üniversitedir.

Hindistan'daki okullarda din terbiyesi çok önemlidir ve her sınıftan çocuğa din eğitimi verilir. Yedi yaşından itibaren her çocuk, mensubu olduğu dinin dualarını bilir. Çocuklar, okul dışında iken ezan sesini duyduklarında, oyunlarını bırakır ve namazlarını kılarlar. Hintliler, beraber dua etmenin ve temizliğin hem maddî, hem manevî bir düzen sağladığına inanırlar.

Hintlilerde serbest düşünceye önem verilir. Halide Edib, Camia'daki terbiye usulünü "hem ölçülü, hem de makul" olarak niteler. Küçük sınıflarda hürriyet inzibatla karışıktır. Çocuk, yeteneklerini sergilemekte serbest bırakılmış, günlük hayatında ise bir program dahilinde yaşamaktadır. Sınıflar ilerledikçe, öğrencilerin hürriyeti daha da artar. Öğrenciler, eğlencelerini, çalışmalarını, kısaca hayatlarını kendileri planlar. Gazetelerini çıkarır, okuyacakları kitapları seçer ve her türlü sosyal faaliyette serbesttirler.

Hintliler, tarih ve edebiyat sahasında kendi değerlerine çok önem verirler. Hint tarihi ve edebiyatı önemlidir. El işleri şubelerinde çocuklar çok serbesttir. Hocalar sadece lâzım olduğu zaman öğrencilere rehberlik ederler. Bu öğrencilerin yaptığı oyuncaklar, tahta oymalar ve resimler yazarın ilgisini çeker. Halide Edib, Hintli çocukların muhayyilesini Avrupalı ve Amerikalı çocuklarıinkiyle kıyaslar. Yazara göre, Hintli çocukların hayal gücü güzellik bakımından daha olgundur. Yazar, bu çocukların eski masalları resimlemelerini çok beğenir. Çocuklar, masaldaki korkunç şahısları çok sevimli çizerler. Yazar, Camialı çocukların korku unsurunu resimlerinde yok etmelerine

hayran kalır. Halide Edib, küçük çocuklarla ilgilenen Doktor Ekber ile konuşur. Doktor Ekber'in bu çocuklarla ilgili değerlendirmeleri son derece ilginçtir:

“Çocuklar buraya ilk geldikleri zaman altı ay müddetle gayri tabiidirler. Hoca ağzını açıp bir lâf söylerken hemen arkasından yumruk vuracakmış gibi korku ile ellerini başlarına götürürler.

Biz yaştaki eski hocalar, zannedersem çocuğun elini başına götürüşünü eski Şark tahsilinin en mânidar bir alâmeti olarak hatırlar.

Bu hareket, eski Şarkın içini harap eden çürük esasın bir ilmidir. Daima başına inecek yumruğu bekleyen bir zihniyetin ifadesi. Ana, baba, hoca, jandarmadan, hulâsa herkesten çocuk ve genç yumruk bekler. Onun için sinik, bütün teşebbüsünü ve cesaretini kaybetmiş bir fert olarak büyür. Buna mukabil, kendi fırsat bulur bulmaz o da hemen yumruk atanlar arasına girer.”⁸³

Eğitimde dayak, olumsuz bir yaklaşımdır. Halide Edib, “ya yumruk yersin, ya atarsın” şeklinde özetlenen eski Şark'ın hayat felsefesini tasvip etmez. Kendisi de küçükken gittiği bir okulda dayak yiyen öğrencileri görmüş ve çok korkmuştur.⁸⁴

Yazar, Şark'ın, tahsilde ve terbiyede inzibatla hürriyeti tam ölçü ile karıştırması gerektiğini vurgulayarak, istikbalin ancak bu şekilde parlak olacağını belirtir. Bu bakımdan Halide Edib, Camia'yı Hindistan'daki Müslümanlar için çok faydalı bulur.

“Kalküta'da Hindu Üniversiteleri Arasında” başlıklı yazısı da Hindistan izlenimlerini içerir.⁸⁵ Yazar, Hindu üniversitesinde iki konferans verir. Burada bilim çok ilerlemiştir. Nobel ödülü almış bilim adamlarının çalıştığı bu üniversitede, bir hayli Müslüman öğrenci eğitim görmektedir.

Hindistanlı üniversite öğrencilerine Halide Edib, Türk edebiyatından tercüme edilmiş parçalar okur. Bu parçalar içinde, Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi, Mehmet Akif'in Şark ve Müslüman dünyasının geri kalmışlığını anlatan mısraları ve Nazım Hikmet'in Piyer Loti'ye yazdığı, yine Şark'ın geriliğini anlatan birkaç satır öğrencilerin

⁸³ Halide Edib Adıvar, “Camia'nın Terbiye ve Tahsil Usulleri”, *Tan*, nr. 1092, 15 Mayıs 1938.

⁸⁴ Halide Nusret Zorlutuna da *Benim Küçük Dostlarım* kitabında, kendisinden korkan ve ona her yaklaştığında, öğretmeninden dayak yiyecekmiş gibi ellerini başına siper eden bir öğrencisinden bahseder.

⁸⁵ Halide Edib'in Hindistan'da kurduğu dostluklar uzun süre devam etmiştir. Bu dostluğu gerek Halide Edib'in yazdığı mektuplarda, gerekse kendisine Hintlilerin gönderdiği mektuplarda bulmak mümkündür. (bkz. Enginün, “Halide Edib'in Hintli Dostlarıyla Mektuplaşmaları”, *Araştırmalar ve Belgeler*, s. 556–591.)

dikkatini çeker. Yazar, Nazım Hikmet'in *Benerci Kendini Niçin Öldürdü* kitabındaki Kalküta tasvirini çok seven öğrencilerin çoğunlukla sol görüşe yakın olduklarını belirtir. Halide Edib, bu öğrencileri çok beğenir. Bunun nedeni, hepsinin vatanlarını çok sevmeleridir:

*“Talebe fikir itibariyle ekseriyetle sola doğrudur. Fakat ister sağ, ister sol olsun, hepsinin kalbinde istiklâl için ezelî bir yanardağ var. Vatan, istiklâl gibi kelimeler geçtikçe, yedi bin küsur çift gözlerde şimşek çakıyor, “selam sana ey ana” avazı gırtlaklarını parçalar gibi çıkıyor.”*⁸⁶ Öğrencilerin siyasî görüşleri ne olursa olsun, vatan sevgisine öncelik vermeleri, Halide Edib'in Türk gençleri için de özlediği bir davranıştır. Vatan, bütün siyasî kaygıların üzerinde bir değere sahiptir. Gençler, bu bilinçle hareket etmelidirler.

Halide Edib'in eğitim camiasındaki bir başka görevi, üniversite hocalığıdır. 1918–1919 yılları rasında kısa bir dönem İstanbul Üniversitesi'nde Batı edebiyatı dersleri okutan yazar, 1940 yılından itibaren, on yıl süreyle İstanbul Üniversitesi'nde profesör olarak dersler vermiştir. Amerika ve Hindistan seyahatlerinden dönüşte Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Filolojisi'ne Ordinaryüs Profesör olarak giren Halide Edib, burada birçok gencin yetişmesini sağlamıştır.

Yazar, üniversitedeki görevi esnasında yaşadığı bir olayı anlatırken, üniversite hocasının nasıl olması gerektiği konusunda görüşlerini belirtir. Parlamento, İngilizler tarafından basılmıştır. Halide Edib arandığı için çevresi tarafından tanınmak istemez. Bir gün, bindiği vapurda bir kız öğrencisini görür. Bu, üniversitedeki öğrencilerinden biridir. Kızın kendisine baktığını fark eder. Halide Edib, öğrencisinin kendisini tanıdığını anlar fakat soğukkanlı davranır. Öğrencinin davranışlarından kendisinin yanına gelmek istediğini sezen yazar, öğrencisinin kendisine yaklaşmaması için sigara içer ve ilgisiz görünür. Sigarası bitince fıstık yemeğe başlar. Fıstıkların kabuklarını özellikle yere atar. Bunu yapmasının nedeni, öğrencisinin, bu hareketi yapan kişinin hocası Halide Edib olamayacağını düşünmesini istemesidir. Gerçekten de öğrenci böyle bir davranışı gerçekleştiren şahsın Halide Edib olamayacağını düşünür ve onunla ilgilenmekten vazgeçer. Halide Edib'in, öğrencinin kendisini tanımasından çekinmesinin nedeni kendisini ele vereceğini düşünmesi değildir. Hatta böyle bir şey

⁸⁶ Halide Edib Adıvar, “Kalküta'da Hindû Üniversiteleri Arasında”, *Tan*, nr. 1169, 31 Temmuz 1938.

yapmayacağından emindir. Öğrencisinin kendisine yaklaşmasını istemez, çünkü kendisine yardım edenler de ölümlle tehdit edilmektedir. Halide Edib'in amacı öğrencisini korumaktır. Halide Edib, bu hatırasıyla öğretmeninin davranışlarıyla her yerde kendisini belli edeceğini ve öğrencilerine örnek olacağını vurgulamıştır. O, her zaman bilgisi ve çalışma azmiyle öğrencilerine örnek olmuştur.

İngiliz Edebiyatı profesörü ve Halide Edib'in öğrencilerinden Vahit Turhan, Halide Edib'i üniversite hocalığı yönünden değerlendirir. Halide Edib, Batı dünyasını ve burada verilen eğitimi çok iyi bilir. Yazar, bu bilgilerini bir Türk üniversitesinde öğrencilerle paylaşmayı adeta kendine görev edinmiştir. Vahit Turhan, on yıl Halide Edib ile birlikte çalıştığı için onu yakından tanımıştır. Vahit Turhan, ilk kez romanlarıyla tanıdığı Halide Edib'e hayrandır. Edebiyat Fakültesi'nde görevliyken askere giden Vahit Turhan, askerlik dönüşü, Halide Edib'in yeni kurulan İngiliz Edebiyatı kürsüsünün başına getirildiğini gazeteden öğrenir. Bu habere, eserlerine hayran olduğu Halide Edib'le çalışma imkânı bulacağı için çok sevinir. Ancak Halide Edib gibi birinin kendisini asistanlığa kabul edip etmeyeceğinden endişe duyar. Bu endişelerle Halide Edib'in yanına gider. Halide Edib, arka arkaya pek çok soru sorduktan sonra, Vahit Turhan'ı asistanlığa kabul eder.

İngiliz Edebiyatı kürsüsünde kayıtlı öğrenci sayısı altı kişi olmasına rağmen, dersler çok kalabalık geçmektedir. Fakültenin hemen hemen tüm öğrencileri Halide Edib'in derslerini dinlemeye gelirler ve dershanede ayakta duracak yer bile kalmaz. Halide Edib ders notlarını özenle hazırlar, derste kürsüye yayar fakat notlarına ders boyunca bir kez bile bakmaz. Böylelikle öğrenciye, hocanın derse hazırlanarak gelmesi gerektiğini, dersin ciddiyetini ve hitap ettiği gruba önem verdiğini hissettirir. Her dersi irticalî bir konferans havasında geçer. Öğrencilerin kitaplarda bulabilecekleri teferruat üzerinde hiç durmaz. Derslerde sık sık Batı ile Doğu'yu kıyaslar. Ortaçağ İngiliz halk destanlarıyla Türk halk edebiyatını karşılaştırır.

İngiliz Filolojisi, Halide Edib'in çabalarıyla kısa zamanda gelişir. Halide Edib, burada bir seminer kitaplığı kurmuş, İngiltere'den hocalar getirtmiş, asistan sayısını birden dörde çıkartmıştır. Vahit Turhan'a göre Halide Edib'in kabiliyetleri görmede özel bir sezisi vardır. İngiltere'den gelen genç bir lektöre profesörlük payesi verilmesi için uğraşır. Bu kişi, Londra Üniversitesi'nin dünyaca tanınmış dilcisi Profesör

Bazell'dir. Halide Edib, bu yakın ilgiyi yalnız kendi kürsüsündekilere göstermez, üniversitedeki bütün genç yeteneklerle ilgilenir. Edebiyat Fakültesi'nin çeşitli dallarındaki kıymetli hocalardan Profesör Fahir İz, Profesör Ahmet Ateş ve daha birçokları ona çok şey borçludur.

Halide Edib, on yıl çalıştığı üniversiteden yaş haddinden emekliye ayrılır. Fakat son ana kadar görevinin başında kalmış ve çalıştığı süre boyunca kalplerini kırdığı insanların gönüllerini alarak veda etmiştir. Profesör Halide Edib Adıvar, ayrıldığı kürsüyle ve fakülteyle ilgisini hiç bir zaman kesmemiş, hem eski, hem de yeni öğrencilerin durumu ile hep yakından ilgilenmiş, imtihanlara misafir öğretim üyesi olarak gelmiştir. Halide Edib'in ölümünden önceki ders yılının başında bütün bölüm çalışanları ziyaretine gider. O gün rahatsız olmasına rağmen hepsini teker teker odasına alır, çalışmalarını sorar ve tatlı sözlerle onları çalışmaya teşvik eder. Bütün öğrencileri Halide Edib'in yanından içleri çalışma isteği ile dolu ayrılırlar. Vahit Turhan, çok sevdiği ve örnek aldığı hocası hakkında yazdığı yazıyı şu sözlerle bitirir: “*Ölüm bizi sevgili hocamızdan şimdi ayırmış bulunuyor; fakat aziz hatırası her zaman en büyük dayanağımız olacaktır.*”⁸⁷

Halide Edib aynı zamanda bilgili bir öğretmendir. Ölümü üzerine yazdığı bir yazıda Zahir Güvemli, Halide Edib'in yazarlığını ve öğretmenliğini değerlendirirken şu sözleri söyler: “*Sadece romancı ve sanatçı olarak memlekete içeride ve dışarıda hizmet etmekle kalmamış, bir eğitimci olarak da bilgili nesillerin yetişmesine, Türkiye’de en büyük İngiliz tiyatro şairi William Shakespeare’in daha iyi anlaşılıp sevilmesine yardım etmiştir.*”⁸⁸ Halide Edib, Shakespeare ile ilgili seminerler verir ve bu seminerlerin resmî bitiş saatine uymaz. Resmî olarak saat dörtte biten seminer, saat beş ya da altıya kadar uzar. Halide Edib, ders dışı zamanlarda da öğrencileriyle çalışır. Yaz aylarında da asistanlarını ve öğrencilerinin bir kısmını sık sık evine çağırır, toplu çalışmalara yönlendirir.⁸⁹ Mükerrerem Yörükoğlu, Ercüment Atabay ve Kasım Küfrevî, Gibb'in *Osmanlı Şiiri Tarihi*'nin ilk cildini sıcak yaz günlerinde beraberce tercüme ederler.

⁸⁷ Turhan, Vahit, “Hocalık Yönüyle Profesör Halide Edib Adıvar”, *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1964, 26. Yıl, nr. 8927, s. 2.

⁸⁸ Güvemli, Zahir, “Halide Edib Adıvar”, *Yeni Sabah*, 10 Ocak 1964, 26. Yıl, nr. 8919, s. 3.

⁸⁹ Mina Urgan da *Bir Dinozorun Anıları* kitabında Halide Edib Adıvar'ın üniversite hocalığını değerlendirir. Halide Edib bölüm başkanı iken Mina Urgan asistandır. Halide Edib otoriter bir yöneticidir. Mina Urgan'a göre, İngiliz Edebiyatı bölümünün başına getirilen Halide Edib'in İngilizcesi

Halide Edib, çeşitli zaman ve yerlerde vermiş olduğu konferanslardan, *Türk'ün Ateşle İmtihanı* isimli hatıratında bahseder. Bunlardan biri, İzmir'in işgalinden iki gün sonra Üsküdar'da Kız Koleji'nde yaptığı konuşmadır. Bu konferansta konu eğitimidir. Konferans salonu doludur. Her milletin temsilcisi konuşacaktır. Fransız ve İngiliz subaylarının üniformaları pırl pırıldır ve yüzlerinde galibiyet sevinci görülmektedir. Hıristiyan azınlık öğrenciler bu manzara karşısında çok memnun görünmektedirler. Konuşma sırası Halide Edib'e geldiğinde, neler söyleyeceğini düşünür. Önceden konuşma metni hazırlamamıştır. Kürsüye çıkar çıkmaz sayıları az olan Türk öğrencilerinin kendisine endişe ile baktıklarını fark eder. Halide Edib, kürsüde kendisini Türk milletin temsilcisi olarak görür. Tıpkı ülkenin karalara bürünmesi gibi o da siyahlar giymiştir. Konuşmasında, tahsilin insanları benzerlerine karşı insanca bir duygu ve davranışa göre yoğurmazsa nafiye olduğunu söyler. Bu, çok etkili bir sahnedir. Halide Edib konuşmasında eğitimin insana, hemcinsine hoşgörülle yaklaşmayı öğretmesi gerektiğini sık sık vurgular. Hiç işgalden, Türklerin kendi memleketlerinde düşürüldükleri durumdan bahsetmez. İtilaf güçlerini eleştirmez. Medenî olduklarını iddia eden bu insanlara, aslında “insan” olmadıklarını sözleriyle hissettirir. İnsanın insana, yani hemcinsine karşı davranışlarını belirleyen unsurun eğitim olduğunu vurgulayarak onlardaki beşerî eksiklikleri yüzlerine vurur.

1.3. Halide Edib Adivar'ın Eğitim Ve Eğitim Teşkilatı İle İlgili Görüşleri

Halide Edib, eğitimin nasıl olması gerektiği ve eğitim teşkilatının aksayan yönleri konusunda görüşlerini çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Yazarın, bu konuda müstakil yazıları olduğu gibi romanlarında da yer yer görüşlerini belirtmiştir. Halide Edib'in eğitim teşkilatı ve eğitimin işleyişi ile ilgili olarak eserlerinde dile getirdiği

çok iyidir ancak gerekli eğitimi görmediği için İngiliz edebiyatını bilmemektedir. Ara sıra eserlerle yazarları birbirine karıştırır. Üniversite eğitiminin, burada hazırlanan doktora ve doçentlik tezlerinin insana çok şey öğrettiğini dile getiren Mina Urgan, Halide Edib'in, böyle bir eğitimden geçmediği için bazı konularda yetersiz kaldığını iddia eder. Zor durumda kaldığında Halide Edib tarafından korunsada onun hakkındaki görüşleri değişmemiştir: “*Bazı Amerikan üniversitelerinde çok güzel bir gelenek vardır: Ünlü bir yazar ya da bir şair, hiçbir diploması olmasada, üniversite kampüsünde haftalarca, bazen aylarca konuk edilir. Canı isteyince öğrencilerle konuşur, hatta konferanslar verir. Öğrenciler de, öğretim üyelerinden öğrenemeyecekleri şeyleri bu adamdan öğrenirler. Bizlerin de öğreneceği çok şey vardı Halide Edip'ten. Ama İngiliz edebiyatı tarihi değildi öğreneceklerimiz. Kimi zaman düşünürüm de, keşke bu görevi kabul etmeseydi, keşke evinde oturup güzel güzel roman yazsaydı derim kendi kendime.*” (bkz. Urgan, Mina, *Bir Dinozorun Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, 48. Baskı, İstanbul, 1998, s.199–205.)

görüşlerin bugüne ışık tutucu nitelikte olduğu görülmektedir. Modern eğitim anlayışına uygun beklentiler Halide Edib tarafından dile getirilmiştir.⁹⁰

Halide Edib'in eğitim, öğretmenlik, öğrenciler, öğretim yöntemleri gibi pek çok konu hakkında fikirlerini dile getirdiği en kapsamlı çalışması, Herman Harrell Horne'dan tercüme ederek yazdığı ve *Talim ve Terbiye* adını verdiği pedagojik eserdir. Horne'un *İlm-i Talimin Psikolojik Esasları* adlı eserini tercüme eden Halide Edib, bu eserde belirtilen pek çok noktayı, bizim ihtiyaçlarımız doğrultusunda yeniden değerlendirmiştir.⁹¹

Tercüme olmasına rağmen, eserde, Halide Edib'in fikirleri geniş yer tutar. Halide Edib, İstanbul Kız Öğretmen Okulu'nda öğretmen olarak çalıştığı 1908 yılında, meslek dersleri okutmuştur. Bu dersler esnasında, ihtiyaca cevap verecek bir ders kitabı olmadığını gören yazar, Horne'un eserini tercüme etmiş ve derslerinde kullanmıştır. Kitapta çeşitli konularla ilgili yirmi ders ve bu derslerin sonunda konuyla ilgili sorular yer almaktadır.⁹²

Eserin önsözünde Halide Edib, Türklerin inkılâptan sonra amaçlarını gerçekleştirmek ve yeni devleti koruyup devam ettirmek için çözüm aradıklarını belirtir.

⁹⁰ Halide Edib, kadın hürriyeti, Türkçülük ve yenilik fikri davalarında büyük rol oynamış bir yazardır. "Seviye Talib adlı romanı kadın davasının, Yeni Turan'ı nasyonalist idealin va halkçılığın kitaplarıdır. 1921 yılına kadar Türk edebiyatında roman nev'inin en yeni ve şahsî mahsulleri olan Son Eseri, Mevut Hüküm adlı romanları, değerler karşısında daima dikkatli ve az çok muhafazakâr olan bu hürriyet ve yenilik âşıkının kaleminden çıkar." (bkz. Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Türk Edebiyatında Cereyanlar", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, haz: Zeynep Kerman, 2. Baskı, İstanbul, 1977. s.101-127.)

⁹¹ Herman Harrell Horne, 22 Kasım 1874 yılında Amerika'da doğmuştur. Yerel okullarda ve Davis Askerî Akademisi'nde okumuştur. 1895'te, Kuzey Calorina Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü öğrenimini tamamlamıştır. 1899'da, Harvard'da felsefe doktoru olmuş, Berlin Üniversitesi'nde araştırmalar yapmıştır. Yarım yüzyıl boyunca süren öğretim üyeliği görevine 1894-96 yılları arasında Kuzey Calorina Üniversitesi'nde Fransızca dersleri vererek başlamış, daha sonra New York Üniversitesi'nde lisans üstü okuluyla Pedagoji Okulu'nda eğitim felsefesi profesörü olarak çalışmıştır. 1922 yılında, Pedagoji Okulu'nun Eğitim Okulu'na dönüşmesinden sonra burada eğitim tarihi ve felsefe dersleri vermiştir. 1942 yılında emekliye ayrılan Horne, yirmiden fazla kitap ve çok sayıda makale yazmıştır. Radyoda konferans veren ilk üniversite üyesi olarak da bilinir. Eğitim metodolojisi, genel felsefe din üzerine yazıları bulunan Horne'un kitaplarından bazıları şunlardır: *The Democratic Philosophy of Eucaition* (Demokratik Eğitim Felsefesi), *The Philosophy of Education* (Eğitim Felsefesi), *Psychological Principles of Education* (Eğitimin Psikolojik İlkeleri), *İdealism and Education* (İdealizm ve Eğitim), *This New Education* (Bu Yeni Eğitim). (bkz. "Horne, Herman Harrell", *Ana Britannica*, haz: Arıkan, Özden- Görmüş, Alper- Gürbilek, Nurdan- Elhüseyni, Nurettin- Karabağlı, Çiğdem-Karkın, Muhittin, Cilt 11, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 213.)

⁹² Sarı, Binnaz, *Halide Edib Adıvar'ın Talim ve Terbiye Kitabında ve Çocukluk Dönemini Anlatan Kitaplarında Din Motifleri ve Din Eğitimi (Mor Salkımlı Ev)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.

Bu konuda herkes farklı çözüm önerileri getirir. Ancak eğitime önem verilmesi gerektiği konusunda bütün fikirler birleşir.

Halide Edib bu kitabında öncelikle, talim ve terbiyenin bir ilim olup olmadığı konusunda fikirlerini beyan etmiştir. Halide Edib'e göre, talim ve terbiye bir ilim değildir. Çünkü talim ve terbiyenin içerdiği bilgiler tasnif edilebilir nitelikte değildir. Daha sonra yazar, talim ve terbiyenin öncelikle bir sanat, sonra ilim olduğunu belirtir. Şahısların farklı yaradılışı, şartların değişmesi ve talim ve terbiyenin bir sanat olması nedeniyle, umumî bir talim ve terbiye oluşmamıştır. Eğitimin iki önemli unsuru olan öğretmen ve öğrencilere uygulanacak genel bir talim ilmi yoktur. Çünkü öğretmen de öğrenci de birer şahsiyettir. Şahsiyetlerde de farklılıklar esastır.

Halide Edib'e göre, talim bir sanattır ve bilim olmasına gerek yoktur. Ancak öğretmen, ihtiyaç duyduğunda fenden yararlanabilir. Her devir, çocuklarına nasıl bir eğitim vereceğini tayin etmiştir. Yazar, daha sonra talim ve terbiyenin bir ilim olduğu sonucuna varır ve Darülmualiminlerin var olmasını da bu fikrine kanıt olarak gösterir.

Yazar, bugünün talim ve terbiye usullerini anlamak için, tarihteki talim ve terbiye usullerine bakmayı tavsiye eder. Ona göre, eğitimde devamlılık esastır ve bugünün çocukları, mazinin çocuklarından tamamen farklı terbiye edilemez. Maziye tetkik etmek, gelecek açısından son derece faydalıdır.⁹³ Bu tetkik esnasında tarafsız olmak gerekir. Hangi eğitim usullerinin faydalı, hangilerinin faydasız olduğu da bu tetkikten sonra anlaşılacaktır. Mazideki talim ve terbiyenin sonucu, âtinin sebebi olabilir. Tarih ile talim ve terbiye arasında ortak bir nokta vardır.

Halide Edib, milletlerin ilerlemesinde talim ve terbiyeyi şart koşar. Bir memleketin talim ve terbiye ölçüsü, o memleketin nasıl talebe yetiştirmek istediği ile yakından ilgilidir.

⁹³ Ziya Gökalp da tarihe çok önem verir. Tarih, hem bugüne hem de geleceğe yön verir: “*Bir milletin istikbâli, çocuklarının tahsil ve terbiyesine tâbidir. Türk çocukları, bu devirde nasıl tahsil edebilsin? Fakat tahsildeki bu mahrumluklar, terbiye sahasında telâfi ediliyor; çünkü geçirmekte olduğunuz buhranlar, en kıymetli derslerden daha ziyâde terbiyekârdır. İnsanları kitaplardan daha iyi terbiye edecek şey vak’alardır. Bu zamanın çocukları tarihi, kitaplardan okumağa muhtaç değillerdir; çünkü tarih, canlı vak’alar suretinde gözlerinin önünde cereyan ediyor. Okumak yazmak bilmeyenler bile, zamanlarının tarihini bilirler; çünkü hayatı öğrenmek için yalnız görmek kâfidir. Millete âit olan her şey – ister muzafferiyet, ister felâket olsun- ferdleri terbiye eder. Yalnız, bu terbiyelerden hakkıyla istifâde edebilmek için, tahsil de lâzımdır.*” (Tansel, Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Külliyyâtı- II Limni ve Malta Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989. 3. Baskı, s. 275.)

Halide Edib'in bu kitabı kaleme aldığı dönemdeki talim ve terbiyenin kabul ettiği tasavvur edilen amaçlar şunlardır: "Hirâset, ehliyet, riyâzet, malûmat, tekâmül ve ahlâk."

Halide Edib, eğitim meselesinin en mühim unsurlarını şöyle sıralar:

1. Gaye-i talimiyyeyi tayin.
2. Talebenin mektebe devamını temin.
3. İyi bir program tertibi.
4. İyi bir eğitim ortamı düzenlemek.
5. Tayin edilen gaye-i talimiyyeyi uygulama.

Halide Edib'e göre, öğrencinin okula devamını toplum ve anne baba tayin eder. Ebeveyn, çocuğu okula göndermek, toplum ise, eğitimi zorunlu kılmak için kanunlar çıkarmak ve eğitimini tamamlayanlara haklar vermekle yükümlüdür.

Program, hem okulun, hem de dersin düzenini sağlamak için yapılır. Halide Edib, bizde programın Maarif Nezareti tarafından yapılmasını eleştirir. Ona göre bu, eğitimin hızla gelişmesine engeldir. Bizde, Maarif Nezareti'nden izin almadan, -olumlu da olsa- en ufak bir adım atmak mümkün değildir. Yazar, Maarif Nezareti'nin bazı konularda okul idarelerine yetki vermesi, ancak teftişi de elden bırakmaması gerektiğini düşünür. Eğitimde ileri milletler hep bu yolu izlemektedirler. Halide Edib, Türkiye'nin de ilerlemek için modern dünyanın usullerini örnek alması gerektiğine inanır:

*"Program ile muhit-i talimi mektebin heyet-i idaresi ile heyet-i talimiyyesi tanzim eder. Bizde bunun Maarif Nezareti tarafından yapılması derece-i tahsilimizin süratle terakkisine bir hâil oluyor. Mesela görüyoruz ki, İstanbul'da en yakın mekteplerde bile terakkiye doğru bir adım atmak, en ufak bir mektep eşyası satın almak, hatta müstevli bir halde devam eden hastalığa karşı tedâbir-i sıhhiyede bulunmak için nezarete müracaata mecbur oluyorlar. Maarifin en ziyade terakkisi, iyi ve faal mektep idarelerine geniş bir salâhiyet vermek, fakat kendisi de bütün mektepleri sıkı ve anlayışlı bir teftişte bulundurmakla olur."*⁹⁴ (s. 31) Pratik bir eğitimden yana olan Halide Edib, bürokrasiyi arttıran merkezîyetçiliğin eğitimin gelişmesini engellediğine

⁹⁴ Adıvar, Halide Edib, *Talim ve Terbiye*, Tanin Matbaası, 1327/1911. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

kanidir. Bu görüşün haklı yönleri olduğu gibi, devrindeki adem-i merkezîyetçilikle de ilgisi vardır.

Halide Edib'e göre eğitimde muhayyileye mutlaka yer verilmelidir. Halide Edib, *Talim ve Terbiye* kitabını yazdığı dönemde, okullarda çocuğun muhayyilesinin geliştirilmemesini güzel sanatlara önem verilmemesine bağlar. Okul hayatı –liseler dâhil- öğrencinin muhayyilesini güçlendirecek eser ve unsurlardan yoksundur. Çünkü okullar sadece menfaat üzerine kurulmuştur.⁹⁵ Hatta yazara göre ticaret okullarının açılması da bu maddeci zihniyetin sonucudur. Halide Edib, ticaret okullarına değil, bu ticaret zihniyetinin eğitimi tüm alanlarına hâkim olmasına karşı çıkar. O dönemde yeni kurulan ticaret okulları, öğrenciye, hayal gücünü harekete geçirecek eğitim imkânı sunmayan bir sistem içinde işlemektedir. Bu durum Halide Edib'i rahatsız etmiştir.⁹⁶

Halide Edib, gazete ve dergilerde yer alan yazılarında da eğitim ile ilgili fikirlerine yer vermiştir. “Bazı Endişelerim” başlıklı yazısında Halide Edib, Kânun-ı Esasî ilân edildiği gün duyduğu bir endişeden bahseder. Bu endişe, halkın hürriyeti

⁹⁵ Türk toplumunda ticaret okullarının açılması bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Ticaret okullarının açılmasına birkaç kez teşebbüs edilmiş fakat başarılı olunamamıştır. Bu teşebbüsler sonucunda açılan okul ise bir süre sonra tekrar kapatılmıştır. Bunun sebebi, biraz da yaşayış tarzı ve geleneğe bağlanmıştır: “*Türk ve İslâm unsurunun pek çoğu evvela: Harple, yani ganimet malları ile, saniyen: Dinî ve siyasî memuriyetlerle hayatını kolayca kazanarak hırfet denilen san’atla ticareti zahmetli ve hakir görmüş ve bunları İslâm olmayanlara bırakmıştır. San’atkâr veya tâcir demek olan herif tâbirinin dilimize sonradan alınmış olduğu aşağı ve hakaret mefhumu bu telakkinin en göze çarpan misallerindendir.*

İslâm olmayan unsurlar da askerlik ve hükümet kapılarını kendilerine kapalı buldukları için ilk zamanlarda ister istemez yaşamak için san’at ve ticaret yoluna gitmişlerdir.

Fakat harp kapıları kendilerine kapandıktan sonra İslâmlar da san’at ve ticarete sülûk etmek istemişlerse de İslâm olmayanlar kendilerine yaklaşmak ve rızıklarını paylaşmak isteyen Türkleri bu yoldan uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapmaktan geri durmamışlardır.” (Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1941, 3. Cilt, s. 932.)

⁹⁶ 1956 Yılında Ankara’da sekreterlik öğretmeni yetiştirmek üzere, üç yıl öğretim süreli Ticaret Öğretmen Okulu açılmıştır. 1959 yılında öğretim süresi dört yıla çıkarılmış; 1966 yılında da, Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu yönetmeliğinde okul; “Ticaret Liseleri, Sekreterlik ve Otelcilik Okulları ile Kolejlerin ve diğer orta dereceli genel ve mesleki okulların ticaret ve turizm ile ilgili derslerine öğretmen ve turizm işletmeciliği konusunda işletme idarecisi yetiştiren 4 yıllık (sekiz sömestr), yüksek dereceli bir meslek okulu” olarak tanımlanmıştır. Yönetmelikte 1970’te yapılan değişiklikte okula turizm işletme ve tesislerindeki personelin yaygın eğitim yoluyla eğitim ve öğretimini yapacak eğitimcileri yetiştirme görevi de verilmiştir.

Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu, Milli Eğitim Bakanlığı örgütü bünyesinde Mesleki ve Teknik Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlı idi.

1965 tarihli yönetmeliğe göre; okulda “İşletme ve Muhasebe”, “Büro İdaresi ve Sekreterlik”, “Turizm Öğretmenliği” ihtisas şubeleri mevcut olup, ayrıca Turizm İhtisas Şubesinde “Turizm İşletme İdaresisi” de yetiştiriyordu. Ancak, turizm işletme idarecisi olacak grup, son sınıfta kendi branşları ile ilgili ders ve uygulamaları alıyorlardı. İlk iki sınıf ortaktı. (bkz. Öztürk, Cemil, *Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 298–299.)

doğru telakki edip etmeyeceğidir. Halide Edib, hürriyetin hayatın her safhasında yeni teşebbüslere öncülük etmesini bekler. Bu teşebbüsler arasında, eğitim teşkilatını kuvvetlendirmek yazarın en önemli beklentisidir. Memlekette mektepsizlikten şikâyet had safhadadır. İstibdat idaresi, maarif teşkilatının ilerlemesine engeldir. Halide Edib, Meşrutiyet'in ilânıyla bu engelinin ortadan kalktığını, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da hürriyetin önünün açıldığını ifade eder. Yazar, eğitim alanında şahsî teşebbüslerin hızlanmasını arzu eder. Her şeyi devletten beklemek doğru değildir. Hendese-i Mülkiye ve Darüşşafaka öğrencileri, devletin onlara verdiği eğitim hizmetini, yine devlet için çalışıp borçlarını ödeyerek iyi bir örnek olmuşlardır.

Halide Edib, "Gökalp Ziya" başlıklı yazısında Ziya Gökalp'ın eğitime verdiği hizmetlerden bahseder.⁹⁷ Yazıda, Halide Edib'in eğitimle ilgili yorumları da yer almaktadır. Eğitim konusunda bu iki yazarın fikirlerinin tamamen uyuşmadığı görülmektedir.⁹⁸ Ziya Gökalp, eğitimin birleştirilmesinden yanadır. Halide Edib ise tedrisatın yalnız maarif nezaretinden çıkmasına karşıdır:

*"İbtidâî, orta ve yüksek tahsilin umumî hututunda muayyen ilmî bir vecheyi zarurî görürüm fakat bütün mekteplerin idaresi sıkı bir merkezîyetle bir nezarete bağlanmasına taraftar değilim. Makul bir teftiş altında ihtisas mektepleri hattâ umumî tahsil halkın teşkilâtıyla (belediyeler, evkaş vesaire) yahut hususi teşkilâtla idare edilmesinde bir mahzur görmüyorum."*⁹⁹ Halide Edib sık sık, eğitimde özgürlüğün önemine temas etmiştir. Sıkı bir kontrol altında olan kişi, ister okul yöneticisi, ister öğretmen, isterse öğrenci olsun, başarılı olamaz.

Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri kitabında Halide Edib, eğitim ve eğitimciler özgür olmalı, devletler eğitime müdahale etmemelidirler görüşünü savunur. Eğitimde, bakış açılarının farklı olması ve hür düşünce önemlidir. Yazar, fikirlerini desteklemek için Almanya örneğini verir. Almanlar, "Allah'ın seçtiği millet"

⁹⁷ Ziya Gökalp'ın eğitim ile ilgili görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz., Aksu, M. Hakkı, *Ziya Gökalp'ın Eğitim ve Din Eğitimi ile İlgili Görüşleri*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1989.

⁹⁸ Halide Edib'in bu makalesinde bahsettiği görüş ayrılıklarının dışında her iki yazarın, özellikle kadın eğitimi konusunda aynı fikirleri savundukları dikkat çekmektedir. Aileyi cemiyetlerin en küçüğü ve canlısı olarak gören Gökalp, aileyi "millî cemiyetin başı" olarak nitelendirir. Aileyi çekip çeviren kadının iyi yetişmiş olması milleti de yükseltecektir. Gökalp, bizde kadınların iyi eğitim görmemesi nedeniyle ailenin de yükselmediği vurgular. İlerlemenin temeli, kadın terbiyesi ve kızların iyi yetişmesidir. (bkz. Enginün, "Ziya Gökalp ve Aile", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 436-444.)

⁹⁹ Adıvar, Halide Edib, "Gökalp Ziya", *Vakit*, nr. 2454, 27 Teşrin-i sani 1340/1924.

nazariyesini bütün millete aşılatabilmek için, ilkokuldan üniversiteye kadar tarih derslerini kendi fikirlerini destekleyecek şekilde değiştirmişlerdir. Böylece bu ülkede nazarî ilimler gerilemeye başlamıştır:

“Almanya gibi laboratuvarları, teknik mekanizması dünyanın en ileri derecesinde işleyen bir memlekette nazarî ilimler iptidaî ve geri bir “bir örneklik” şeklini almağa bağladı. Rejimin verdiği örneklerden en küçük inhiraf, rejimi en hafif bir şekilde tenkid, sadece vatana hıyanet değil, aynı zamanda küfür telâkki edildi ve bu mekteplerin yetiştirdiği çocuklar, babalarının ağzından dahi böyle bir tenkid işittikleri zaman, derhal babalarını jurnal etmeyi bir vatan hizmeti telâkki ettiler. Bu zihniyet artık garp medeniyetini bir kuta üstünde, bütün milletlerin kendilerine göre tatbik ettikleri, fikir bakımından müşterek, fakat hayat, kültür ve idare bakımından başkalık gösteren bir medeniyet olmaktan çıkarmıştı.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 12) Eğitimde hükümetlerin aşırı kontrolü Halide Edib’i hep rahatsız etmiştir. Hükümetler değişikçe eğitim politikaları değişirse, eğitimde başarı için gerekli olan “devamlılık” ortadan kalkar.

Halide Edib, azınlıklara Türkçe öğretilmesi konusunda fikirlerini de *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında dile getirmiştir. Yazar, azınlıklara Türkçe öğretilmesine olumlu bakar. Ona göre bu hem zarûrî, hem de doğal bir durumdur. Azınlıklar, bunu “zorla Türkleştirilme çabası” olarak görmüş ve karşı çıkmışlardır. Halide Edib, en ileri demokrasilerde dahi azınlıkların kendi dillerinin okutulduğu okulların yanında, o milletin ana dilini öğrenmenin tabîî karşılandığını belirtir. Halide Edib, “demokrat bir cumhuriyet” mefhumuna çok önem verir. Ona göre, milletin çoğunluğunu bu konuda aydınlatmak ve bu anlayışı eğitim sisteminde öğrencilere de aşılama gerekir. Bu, Cumhuriyet idaresinin devamlılığı açısından son derece önemlidir:

“Bizim için mühim olan nokta demokrat bir cumhuriyet mefhumuna milletin ekseriyetini bağlamak, bu mefhumu bugünkü mânâsı ile talim ve terbiye sistemimizde çocuklarımıza aşılamaaktır. Yani, Osmanlı İmparatorluğu nasıl “devlet-i ebed müddet”i bir iman telâkki etmiş ve asırlarca yaşatmış ise, Demokrat-Cumhuriyet Devleti de ancak millete böyle bir iman aşılarsa payidar olabilir.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 144)

Latin harflerinin kabulü okuma yazma öğretiminin kolaylaşması açısından olumlu bir gelişmedir. Halide Edib, dil inkılâbının bizde gerçekleşme nedeninin sadece Arap harfleri ile okuma yazmanın güçlüğü olduğuna inanmaz. Bu inkılâbın bir nedeni de bizde Tanzimat'tan evvel başlayan ve hızını süratle arttıran Batı'ya yönelmedir. Yazar, İttihatçılar döneminde, bilhassa Şükrü Bey'in özen gösterdiği çalışmalar sonucunda Arap harfleri ile okuyup yazmanın öğretilmesinin çok kolaylaştığına dikkat çekmiştir. İttihatçıların amacı, en kısa zamanda, en fazla sayıda kişiyi okutmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Arap harflerinin öğretiminde hiçbir yerde bulunmayan kolaylıklar yapılır.

Halide Edib, *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında, dil inkılâbı ile birlikte görülmeye başlayan bir olumsuzluğa değinmiştir. Dildeki Türkçeleşme temayülü ile birlikte, bir taraftan Arapça ve Farsça grameri okullardan kaldırırken, aynı zamanda Türkçe gramer de yıllarca okullarda okutulmamıştır.

Yazar, tarih ve dil öğretimine çok önem verir. Tarih öğretimi zorunlu olmaz ve dil de birkaç neslin birbirini ve o dilde yazılmış önemli eserleri anlamayacak şekilde değiştirilirse, milletin kökleri yok edilmiş olur:

“Maziyi unutturmak için en kuvvetli iki âmilden biri tarih öğretimi, öteki dili değiştirmektir. Tarih öğretimini keyfe tâbi tutar, bir kaç nesil boyunca dili de bir milletin harsını, birikmiş sanat veya fikir eserlerini anlayamayacak kadar değiştirirseniz, mazinin yalnız kötü taraflarıyla değil, milletin köklerini teşkil eden taraflarını koparır atarsınız. Bu gayeyi güden iki totaliter rejim, yani Rusya ile Almanya, daha fazla tarih öğretimi ile istedikleri kadar oynamışlardı. Dil meselesini ele alan Almanya, birçok Alman münevverlerinin anlattıklarına göre, dil meselesine bizdeki kadar resmî bir şekilde müdahale etmemiştir.” (*Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, s. 166)

Halide Edib'e göre tarih öğretimini çok önemlidir. Yakın tarihin çocukların anlayabileceği bir dille anlatılması gerekir. Yazar, gençlere daha çok tarihe mal olmuş şahsiyetlerin öğretilmesi taraftarıdır. Tarihin olumsuz yanları lise ve üniversitelerde eleştirilmelidir. Küçük yaştaki çocuklara, geçmişi ile gurur duymaları gerektiği öğretilmelidir. Bu, milletin geleceği açısından hayati önem taşıyan bir meseledir:

“Tarih öğretimini ayarlamanın da zamanı çoktan gelmiştir. Gerek bizim topraklarımızda yetişmiş olan ve dünyaca ebediyen büyük tanınan şahsiyetlerin, gerek Ortaçağ, gerek Yeniçağda insaniyete hizmet etmiş, karakter bakımından misal olabilecek büyüklerin hayatını sade bir lisanla çocuklara anlatmak lâzımdır. Fakat, kendi tarihimizin de verdiği büyük misalleri ihmal etmemek gerektir. Bilhassa, sırf dünyanın üzerinden rüzgâr gibi geçmiş olan, Osmanlı tarihinden öncekiler üstünde durup, çocukları hattâ tarihten önceki devirlere sürüklemek, yakın tarihimizin altı yüz yıldan beri verdiği büyüklerden hiç bahsetmemek biraz gariptir. Artık Hülâğû Han, Cengiz örneklerinden ziyade, Sultan Osman, Fatih, Üçüncü Selim, İkinci Mahmut ve bilhassa Tanzimat’ın büyük fikir ve hürriyet kahramanları, Cumhuriyetin kurucusu Atatürk’ün millete bıraktıkları maddî ve bilhassa manevî mirası vazih misallerle çocuklara anlatmak lâzımdır.

Burada, bilhassa pek acı ve Türk milletinin haysiyetini kıran bir meseleyi unutmamak lâzımdır. Çünkü gerek hariçte, gerek dâhilde, propagandalarla, Türk milleti beş yüz sene bir sürü halinde yaşadı, Cumhuriyet devri Türkleri bir millet haline soktu, gibi palavraları hâlâ aramızda tekrar edenler vardır. Çocuklarımıza tarihin büyük bir milletinin evlâdı olduklarını anlatmak lâzımdır. Tarihteki kusurlarımızı tenkid etmek de lâzımdır. Fakat bu, ölçülü bir surette liselere ve belki daha ziyade üniversite kürsülerine düşer. Aynı zamanda, daha evvel de zikredilmiş olan, Anayasamızın beşinci faslını çocuklara ezberletmek, Anayasamızın her ferde sağladığı insan haklarının mânasını imkân dairesinde ölçülü bir surette çocuklara anlatmak - kanaatimce - vakit kaybetmeden bir program meselesi yapmak istikbalimizin emniyeti ve istikrarı bakımından başta gelen bir ihtiyaçtır. Bunu öğrenen çocuk, her ferdin müsavi olduğunu, fakat üstünlüğün yalnız fazilet ve ilimden gelebileceğini küçük yaşında öğrenmelidir.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 257–258) Halide Edib, tarihi bugüne ışık tuttuğu ve güç verdiği için öğretmeyi hedeflemiştir. Gençler, atalarından güç alarak daha büyük işler yapmak için kuvvet bulacaklardır.

Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri kitabında sürekli bir mukayese içinde olan Halide Edib, Amerika’daki seçim tarzını beğenir ve bu seçim tarzının bizdeki faydaları ve zararları üzerinde durur. Amerika’da, seçimlerde oy kullanacak her vatandaş, okuma yazma bildiğini bir heyet önünde ispat etmek zorundadır. New-

York'ta, ilkokulun beş sınıfını bitirenler, sınava girmeden oy hakkına sahip olabilirler. Halide Edib, bu uygulamanın, bizde ilköğretimin yaygınlaştırılması açısından faydalı olacağına inanır. Diğer yandan, hiç okuma yazma bilmeyen ya da okuma yazmayı kendi kendine öğrenenlerin hayat tecrübesinin ve olgunluğunun herhangi bir ilkokul mezunundan daha iyi olabileceği gerçeği de unutulmamalıdır. Özellikle bizim toplumumuzda okuma yazma oranı çok düşüktür. Ancak Halide Edib, gelecekte umutludur ve bu konuda yapılan çalışmalardan memnundur. İlköğretim, o dönemdeki kadar hızlı yaygınlaşırsa, birkaç nesil sonra ilkokul mezunu olmayan vatandaş kalmayacaktır. Yazar, medenî memleketlerdeki okuma yazma oranının yüksekliği ile bizdeki oranın düşüklüğü arasındaki uçuruma dikkat çeker. Halide Edib'in özlediği ve gerçekleşmesini ümit ettiği ilkokul mezunu olmayan vatandaşın kalmaması hayali ne yazık ki bugün bile gerçekleşmemiştir.

Amerika'da oy kullanma hakkına sahip olan vatandaşlar anayasayı da bilmek zorundadırlar. Yazar, bunun Amerikalıların anayasalarına verdikleri önemi gösterdiğini belirtir ve bizde bunun temini için neler yapılması gerektiği konusunda fikirlerini sıralar:

“Bunu temin edebilmek için, yapılacak en mühim şey kanaatimce şudur: İlk mektebi bitiren her çocuğa, Anayasanın beşinci faslının yani, 68 inci maddeden 88 inci maddesine kadar ezberletmektir ve ancak ondan sonra ilk mektep diploması vermektir. Bilhassa bunlar arasında 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76 ncı maddeler; eğer insaniyet medenî seviyesini muhafaza edecekse, her hür ve medenî memleketin anayasasında mevkilerini muhafaza edeceklerdir.¹⁰⁰ Beşinci faslın bu maddeleri, değil çocuklar, hattâ her Türkün ve vatandaşının, hangi yaşta veya başta olursa olsun bir dua ezberler gibi ezberlemesi, kendi kendine tekrar etmesi faydalıdır Hattâ değil sadece bunlar, ilk mekteplerde ezberletmek, aynı zamanda, her partinin bu faslı bastırarak, merkezleri vasıtasıyla

¹⁰⁰ Halide Edib'in burada belirttiği maddeler, 1924 Anayasasında yer almıştır. Bu maddelerin neler olduğu, kitabın sın sayfasında açıklanmıştır. Yazarın önemli gördüğü bu Anayasa maddelerinden 72. ve 76. maddelere kitapta yer verilmemiştir. 1924 Anayasasının 72. ve 76. maddeleri şöyledir:

Madde 72. – Kanunen muayyen olan ahval ve eşkâlden başka bir suretle hiçbir kimse derdest ve tevkif edilemez.

Madde 76. – Kanun ile muayyen olan usul ve ahval haricinde kimsenin meskenine girilemez ve üzeri taharri edilemez. (bkz. Kili, Suna- Gözübüyük, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze”*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 125–126.)

erkek ve kadın bütünü azalarına dağıtması da lâzımdır. Buna ilâve olarak, her hangi partiye âza yazılacak şahsın bu faslı bilmesi iki parti tarafından da şart olarak konursa, bunun, bizi sol veyahut sağ herhangi diktatörlük rejimden sakınacağı muhakkaktır denilebilir.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 223)

Yazarın çok önemli gördüğü anayasa maddeleri şunlardır:

“Madde 68 — Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufatta bulunmaktır.

Hukuku tabiiyeden olan hürriyetin herkes için hududu başkalarının hududu hürriyetidir. Bu hudut ancak kanun marifetiyle tesbit ve tâyin edilir.

Madde 69 — Türkler kanun nazarında müsavi ve bilâistisna kanuna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.

Madde 70 — Şahsî masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sây ü amel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabî hukukundandır.

Madde 71 — Can, mal, ırz, mesken her türlü taarruzdan masundur.

Madde 73 — İşkence, eziyet, müsadere ve angarya memnudur.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 260–261)

Halide Edib’e göre bu anayasa maddeleri her Türk’ün içinde “mukaddes inanç” olarak saklanmalı ve bilinmelidir.

Halide Edib, Amerika ile kıyaslayarak, bizdeki eğitimin kalitesini değerlendirir. Eğitimde kemiyet ve keyfiyet tartışması Amerika için önemlidir. Amerikalı pek çok düşünür, Amerika’da eğitim kalitesinin düşmesini, kemiyetten çok keyfiyete önem verilmesine bağlar. Halide Edib kitabında, bizim eğitimimizin kemiyete mi keyfiyete mi önem vermesi gerektiği konusunda fikirlerini belirtir. Yazar, bizim ülkemizde ilkökul tahsilinin genele yayılması, bu eğitimi herkesin alması taraftarıdır. Bizim gibi teknik ne sanayi bakımından ilerlemek isteyen ülkelerde, ilkökoldan sonraki eğitimin mecbur tutulmaması daha uygundur. Eğitim almak isteyenleri, yeteneklerine göre sanat ve meslek okullarına yönlendirmek gerekir. Özellikle köylerdeki okul binalarının yapımına çok fazla para sarf edilmemelidir. Yazar, ülkenin o tarihlerdeki ihtiyaçları doğrultusunda meseleyi değerlendirmiştir:

“İlk mektep ihtiyacından bahsederken bunların Amerikanın iç bölgelerinde dahi az görülen lüks binalar ve lüks vasıtalarla temini için milyonlar sarf ederek, malî kudretimizin haricine çıkmak, bilhassa bunları henüz izbelerde yaşayan köylerde yapmak hiç de doğru değildir. Bu binaların bir tanesine sarf edilecek para beş on köye temiz, mütevazı, içinde çocuk okutabilecek binalar temin edebilir. Eğer, köyden gelmiş milyonerler, kendi köyelerine böyle binalar hediye etmek isterlerse diyecek bir şey yoktur. Maamafih, onlar da, bu milyonların bir kısmını, asıl köyün kendisinin en iptidâî halde olan meskenlerini, medenî bir cemaate yaraşabilecek şekilde yaptıрмаğa doğru giderlerse, daha çok hizmet etmiş olurlar.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 256)

Halide Edib, *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında, ilkokul programları hakkındaki görüşlerine de yer vermiştir. İlkokul programları lise, hatta üniversite programı kadar iddialı ve gösterişlidir. Bu programla yetiştirilen öğrencilerin kafalarının gelişigüzel bir yığın bilgi ile dolu olduğuna dikkat çeker. Halide Edib, eğitim programlarının öğrencinin seviyesine uygun olmasına önem vermektedir. Aksi takdirde öğrenci verilenleri sadece ezberler, bu bilgileri nerede ve nasıl kullanacağını da bilemez. Bu da eğitim açısından son derece sakıncalıdır.

Halide Edib, bir yandan eğitim faaliyetini devam ettirirken, bir yandan da eğitimin daha iyi olması için düşünceler üretir ve bu düşüncelerini ilgili kişi ve kurumlarla paylaşır. Kendisi iyi bir eğitim almış olan yazar, eğitimin işleyişi ile ilgili tavsiyelerinde bu tecrübelerinden de faydalanır. Küçük yaşlarda dil eğitimi almaya başlamış olan Halide Edib, bir Batı dilinin okullarda mutlaka okutulması taraftarıdır.

Mor Salkımlı Ev, isimli eserinde Halide Edib, Aksaray’daki Kız Öğretmen Okulu’nda Arapça, Farsça ve din derslerinin yoğunluğuna dikkat çeker. Yazar, bu derslere karşı değildir. Ancak bunların yanında yaşayan bir Batı dilinin öğretilmesini ister. Modern öğretime ve öğretim metotlarına ihtiyaç vardır. Öğrencilerin yeni görüşlerle yenedünyaya ayak uydurabilmesi için öğretimde modern metotları kullanmak hayatî bir meseledir.

2. AİLE İÇİNDE EĞİTİM

2.1. Kadının Eğitimi

Türk ve Osmanlı terbiye sisteminde kadınların erkeklerden farklı yetişme tarzına tâbi olmaları, eğitim konusunda da bu iki cins arasında bir farklılık doğurmuştur.¹⁰¹ Tanzimat ile birlikte üzerinde durulmaya başlanan kadın hakları ve kadının iyi yetişmesi konusu, Halide Edib'in eserlerinde önemle vurgulanır. Halide Edib, adeta bu konunun savunuculuğunu üstlenmiştir.¹⁰² Günümüzde, Türk kadınının sahip olduğu hak ve hürriyetlerin kaynağını Halide Edib'in eserlerine kadar götürmek mümkündür.¹⁰³

1859 yılına kadar, sıbyan mektepleri dışında, kız öğrencilerin gidecekleri okullara rastlanmamaktadır. İlk olarak Sultanahmet'te bir kız rüştiyesi açılır. Bu okulun açılışını haber veren yazı, *Takvim-i Vakayi'*de yayınlanmıştır:

“Osmanlı Devleti’ni dinç ve sağlam bir halde ayakta tutacak, onu mamur kılacak olan biricik şey, umumî terbiyenin artmasıdır.

Umumî terbiyeye ne kadar fazla önem verilirse memleketin fikir üstünlüğü o derece artacak, bayındırlığı o derece çoğalacaktır.

Aşağı yukarı şimdiye kadar açılan resmî okullar her ne kadar erkek çocuklara tanınmış bir hak ise de, eğitim yapmak isteyen kız ve erkek, bir ayırım yapılmaksızın bu nimetten faydalanılmalıdır. Şimdiye kadar bu eğitim nimetinden yalnız erkek çocuklar yararlanmakta, kızlar bütüin istek ve arzularına rağmen, bu eğitimden yoksun kalmaktaydılar. Ancak, evli erkekleri mesut edecek, eve saadet getirecek olan kadın, din ve dünyasını bilip, emre itaat etmekte ve yasaklanan şeyleri yapmamakla olabilir ki, bu

¹⁰¹ Eski Türklerde kadınlar, doğrudan doğruya hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabilirlerdi. Ailelerde ev, kadın ile erkeğin ortak malıydı. Anne de baba kadar çocuğun üzerinde hak sahibi idi. Eski Türkler eşlerine daima saygı gösterirlerdi. Feminizm Türklerde adeta bir yaşayış tarzı idi. Eski kavimler arasında hiçbir kavim Türkler kadar kadınlara hak vermemiş ve saygı göstermemiştir. (bkz. Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 166.)

¹⁰² İlk kadın yazarımız olan Fatma Aliye Hanım da Halide Edib gibi iyi bir eğitim almıştır. Babası Ahmet Cevdet Paşa, kızının eğitimi ile ilgilenmiş, ona Arapça ve Farsça öğretmiş, özel öğretmenler tutarak, Fransızca öğrenmesini de sağlamıştır. Taha Toros, *Mâzi Cenneti* adlı kitabında, Fatma Aliye Hanım'ı anlatırken, Halide Edib'ten de bahseder: *“İki Meşrutiyet arasında ünü doruğuna çıkan Fatma Aliye'nin, bundan sonraki yıllarda, basın alanının kenarlarına çekilmesinin dış ve iç nedenleri vardır. Bir kere, kendisinden sonraki kuşaktan yetişen bir genç kalem, bu alanın parlayan bir yıldızı oluvermiştir. Bu yeni kalem, 1908'den sonra İttihat ve Terakki'nin, bir bakıma, desteklediği Halide Edip Hanım'dır. Fatma Aliye ünlü yerini âdeta bu yeni yıldızla terk eder.”* (Toros, Taha, *Mâzi Cenneti*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1992. s. 209.)

¹⁰³ Bekiroğlu, Nazan, *Halide Edib Adivar'ın Romanlarının Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 1987.

da kadınların eğitim görmeleri ile mümkündür. Bu yüzden, kız çocuklarının dahi iyi bir eğitim görmeleri ve bilgili ve görgülü bir kadın olarak yetiştirilmeleri, anne ve babaya borçtur. Bu Müslüman kuralını her tarafa yaymak için daha önce İstanbul'da At Meydanı civarında, kızlar için özel olarak açılan bir mektepte kız çocuklarının eğitimleri yapılmaktaydı. Kız çocuklarına ders verecek, onları eğitecek öğretmenler daha dikkatli olarak seçilmiştir. Bu sebepten kız okulunun idaresi daha disiplinli ve daha modern eğitici ve öğretici bir hale sokulmuştur. Kız çocukları olanların durumu bilmeleri ve kızlarını bu okula yollayıp gereken eğitimi yaptırmaları uygun olur.”¹⁰⁴

Halide Edib, gerek gazetelerde yazdığı müstakil yazılarla, gerekse diğer eserleri ile kadın eğitimi konusunda hassasiyetini dile getirmiş ve diğer insanları da bu konuda hassas olmaya davet etmiştir. Halide Edib, özellikle gazetelerde yer alan bu yazılarından ötürü, kadınların toplum hayatında yer almalarına ve söz sahibi olmalarına itiraz eden ve bunu dine aykırı sayan imzasız mektuplar almıştır.¹⁰⁵

Yazar, “Bazı Endişelerim” başlıklı yazısında, kadınlar için okullar açılması gereğini vurgulamıştır. Bu açılan okullar sayesinde, aynı zamanda pek çok insan iş sahibi olacaktır:

“Bütün bu teşebbüsler devâir-i devletin kapılarını aşındıran işsizlerin, tensikat ile açığta kalanların bir kısmına ciddi bir mâîşet temin edecektir. Hele mektepler, hele bu kız mektepleri! Düşününüz, İstanbul halkı ne kadar memnuniyetle çocuklarını bu mekteplere göndereceklerdir. İstanbul'da bir milyon nüfus tasavvur etsek ve her ailede bir kız olsa bugün bir milyon kız için hiç hakiki bir vasıta-ı tedris olmadığını itirafa mecburuz. Demek ki Maarif Nezareti ne kadar himmet etse, ne kadar mektep açsa yine büyük bir kumpanya için yapılacak mühim, muazzez bir vazife, kazanılacak büyük bir servet vardır.”¹⁰⁶

Halide Edib, ülkenin içinde bulunduğu sorunlar üzerinde düşünen ve çözüm yolları arayan bir yazardır. Ülkede özellikle kadınların eğitimi için açılacak okullara ihtiyaç duyulduğunun da farkındadır. Bu yüzden özgürlük denilince yazarın aklına gelen ilk şey, yeni okulların açılması olmuştur. Özellikle kadınların eğitimi Halide Edib

¹⁰⁴ Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, s. 67.

¹⁰⁵ Öner, Olcay, “Halide Edib’in Yeni Turan’ı ve Ziya Gökalp”, *Türkoloji Dergisi*, Cilt II, nr. I, Eylül, 1965, s. 251–258.

¹⁰⁶ Adivar, Halide Edib, “Bazı Endişelerim”, *Tanin*, nr. 42, 29 Ağustos 1324 / 11 Eylül 1908.

için çok önemlidir. Kadınlar, iyi bir eğitim aldıklarında özgürlükleri için mücadele edecekler ve bunu daha kolay kazanacaklardır.

Kadınlar, eğitim almak isteseler de onlara, ihtiyaçları olan eğitimi verecek okul yoktur. Daha önce açılan okulların hepsi, sadece erkek öğrenci kabul etmektedir.¹⁰⁷ Bir gün Talat Paşa, Halide Edib'i evinde ziyaret eder. Talat Paşa, kadın okullarının kuruluşu için Miss Fry'ı davet etmiştir. Miss Fry, bir karar vermeden önce inceleme yapmak istemiştir. Talat Paşa, Halide Edib'ten bu işi kabul etmesi için Miss Fry'ı ikna etmesini rica eder. Miss Fry İngiltere'den gelir ve Halide Edib'in evinde misafir olur. Talat Paşa ile de görüşür. Fakat Miss Fry, Şükrü Bey'le bazı meselelerde anlaşamadıkları için İngiltere'ye geri döner. Halide Edib ile Isabel Fry bu vesile ile çok yakın dost olurlar.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Halide Edib, Isabel Fry'a bir mektup yazarak, Türk kadınlarının eğitilmesi konusunda yardım ister. Bu mektupta Halide Edib, Anglo-Saksonlara ve Amerikan kadınlara övgülerini ifade ettikten sonra, Türkiye'de kadınların eğitim görmesi için İngilizlerin okul açmasını önerir. Halide Edib bu mektubuyla, İngiliz kadınlarını, Türk kadınların eğitimi konusunda model olarak gördüğünü belirtir. Halide Edib'in yazdığı bu mektuba, Isabel Fry cevap verir. Isabel Fry, bir süre sonra İstanbul'a gelerek, hem erkek, hem de kız çocukları için okullar açılmasına dâir bir rapor hazırlar.¹⁰⁸ Maarif Nezareti'ne sunulan bu rapor, *Tanin* gazetesinde yayınlanmıştır. Halide Edib'in tercüme ettiği bu raporda, önemli tespit ve tavsiyeler yer almaktadır.

Fry'ın raporunda kız okullarının eksikleri ile ilgili olarak belirttiği hususlardan biri, okulların sahasının yetersiz olmasıdır. Dershaneler hıncahınc doludur. Teneffüs için uygun bir bahçe ya da salon bulunmamaktadır. Dershanelerde sıraların yeri uygun

¹⁰⁷ Kadının erkek karşısında eşit muamele görmesi, devlet kademelerinde ve hatta idaresine kadar yükselmesi elbette eğitime bağlıdır. Ancak katı kurullarla oluşmuş Osmanlı-Türk terbiye sisteminde kadın, eğitim konusunda ayrıcalıklı tutumlara maruz bırakılmıştır: "*Türk-İslâm ortak kültüründe cemiyet içinde kadınlara da yer verilmesi İslâm sosyal hayatında bir Türk yeniliği idi. Elbette İslâm çağında kadın Cahiliye devrinin eşya sayılan bir metai değildi, onun da bir insan olduğu kabul edilmiş, aile hayatı ve miras işleri az çok te'minat altına alınmıştı...*" (bkz. Kafesoğlu, İbrahim, *Türk İslâm Sentezi*, Aydınlar Ocağı Yayını, Özal Matbaası, İstanbul, 1985, s.198.)

¹⁰⁸ Isabel Fry, Sir Edward Fry ile Lady Fry'in altı kızından biridir. Bir özel okul açmak üzere 22 yaşında evinden ayrılmıştır. Bu ailenin kızları içinde bağımsız bir hayat sürmek üzere evden ayrılan ilk kişi odur. Kurduğu çiftlik okullarında, çocukları hayata hazırlayacak pratik bir eğitim verilmesi yolundaki fikirlerini uygulamaya sokmuştur. Bu okulların ders programlarında, yemek pişirme gibi ev işlerinin yanı sıra, süt sağma ve kümes hayvanlarına bakma gibi çiftlik işlerinin öğretilmesi hedeflenir. (Durakbaşa, Ayşe, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s.192.)

değildir. Dershane düzeninde, ışığın gelişine, öğretmenin, görsel araçların ve kara tahtanın yerine dikkat edilmemiştir. Okullar eski, düzensiz, rahleler çok küçük ve fazla yüksektir. Kitaplar, haritalar... v.s.yetersizdir. Okutulan dersler ve eğitim tarzı hiç iyi ve yeterli değildir.

Isabel Fry'ın, kız okullarını teftişi esnasında dikkatini çeken diğer bir aksaklık, okullarda düzenin olmamasıdır. Öğrenciler, sınıfta öğretmenlerine karşı itaatli davranmaktadırlar. Fakat Isabel Fry bunu, düzenin sağlanması açısından tek başına yeterli bulmamaktadır.

Isabel Fry'a göre, öğretmenlerin sınıfları ve dersleri, öğrencilerin dikkatlerini uyandırabilecek ve onları meşgul edebilecek tarzda idare etmeleri gerekir. Fakat teftiş edilen okullarda bu düzene rastlanamamıştır.

Fry, tavsiye ettiği eğitim düzeninin Amerika'da ve Avrupa'da son derece mükemmel uygulandığını belirttikten sonra, Türkiye'deki kız okullarında bu tarz bir düzenin, yaklaşık beş sene boyunca, Avrupalı ve başarılı öğretmenlerin çalışmasıyla sağlanabileceğini dile getirir. Bu eğitim düzenini kuracak öğretmenleri yetiştirmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamalıdır.

Memlekete iyi öğretmenler yetiştirmek önemli bir meseledir. Amerika ve Avrupa'da bu konuda iki usul takip edilmektedir. Bunlardan birincisi öğretmen okulları veya liselerdir. Avrupa ve Amerika'da, mesleğe yeni başlayan öğretmenler, tecrübeli öğretmenlerin derslerini izler ve bu tecrübeli öğretmenlerin gözetimleri altında ders anlatırlar. Avrupa'da, öğretmen yetiştiren okullara bağlı bir lise bulunmaktadır.

Avrupa ve Amerika'da öğretmen yetiştirmede ikinci usul, "muavinlik" yöntemidir. Öğretmen olacak öğrenciler, üç sene veya dört sene boyunca, düzenli bir okulda okul müdürünün nezaretinde hem çalışır hem ders verirler. Öğretmen olacak talebe, ister doğrudan doğruya bir Darülmualimat'tan mezun olsun, ister bir müdire gözetiminde çalışmış olsun, hükümet tarafından yapılan iki-üç resmi sınavdan sonra kendisine diploma verilir. Fry, bu iki usülden her birinin bizde de uygulanabileceğini, yalnız ikinci usulün düzenli okullar ve müdürler gerektirdiğini bildirerek, her şeyden önce mükemmel bir öğretmen okulu kurmanın zorunluluğunu belirtir. Fry, Darülmualimat'ın nasıl düzenleneceği konusunda fikirlerini de belirtir:

“1. Darümuallimat müdiresi usul-i cedide, talim ve tedrisi bihakkın bilir bir kadın olmalı ve mümkün mertebe İngiliz, Amerikan, İskandinav veyahut İsviçre usullerinden birini tatbik etmelidir.

Müdire Türkçe bilmiyorsa kendisine bir Türk müdire-i saniye terfık edilmeli; fakat bunu müdireye verilecek iktidar-ı mutlaka katiyyen iştirak ettirilmelidir.

2. Darümuallimata dâhil olan talebâtın iptidai hatta ikinci derecede tahsil görmüş olması lâzım ise de ilk dâhil olacak talebâttan beklenen malumat, tabî birkaç sene sonra dâhil olacaklardan dûn olacaktır.

Darümuallimat talebatı bila istisna leylî olmalıdırlar ki tahsilleri müddetince, mütemadiyen sıhî, ahlâki ve ilmî bir tesir altında bulunsunlar.

3. Mektebin binası yeni ve bir büyük bahçe ile muhat olmalı ve bütün eşya ve âlât-ı tedarisiyyesi son tarzda intihâb olunmalıdır.

4. Darümuallimata mümkün ise bir tecrübe mektebi merbût olmalıdır. Bu mektebin neharî olmasında be's yoktur. Eğer bu kabil olmaz ise Darümuallimat -usul-i tedrisin amelî bir surette tahsili için- talebâtın ders verebileceği birkaç ibtidai mektebe yakın olmalıdır.

İhtar: Bence böyle bir Darümuallimatın tesisi, bir zaruret-i mutlaka hükmündedir. Bunun tesisinde hiçbir fedakârlıktan çekinilemeyeceği gibi tasarruf da düşünülmemelidir. Darümuallimat, ileride aşı alınacak en mühim bir ağaçtır. Binaenaleyh, memlekette tesis edilecek diğer mektepler için son tarzda bir nümune ittihazına lâyük olmalıdır.”¹⁰⁹

Isabel Fry, Darümuallimatın eğitim ve öğretim metodlarını bilen, iyi yetişmiş öğretmenler elinde olduktan sonra, diğer okullar için de örnek teşkil edeceğini belirtir. Yabancı okullardan mezun kadınlar, kız okullarında çalışmak üzere öğretmen olarak toplanmalıdır.

Fry, ibtidaî tahsiline çok önem verir. Bu sınıflarda verilen eğitim, rüştiyeye gidemeyeceklerin de işine yarayacak tarzda olmalı ve rüştiye tahsilinin de tarz-ı ibtidaîsi bulunmalıdır. İbtidaî mekteplerin sayısı çok fazla olmalıdır. Bu okulların programları

¹⁰⁹ Adıvar, Halide Edib, “Kız Mektepleri Hakkında Bir Mütalaa-i Mühimme”, (Miss Fry’ın raporunun tercümesi), *Tanin*, nr. 167, 18 Kânûn-ı Sâni 1909.

mektepe müdireleri tarafından ya da kadınlar teftiş heyetinin onayından geçmelidir. İlk beş yıl için programın yeknesak olması zaruridir.

Fry, raporunda öğretmenlerin okullarda dikkat etmeleri gereken hususları da vurgulamıştır.

Öğrencilerin ilerlemeleri en çok sağlıklarının iyi olmasına bağlı olduğu için öğretmenler, öğrencilerinin sağlık durumlarını yakından takip etmelidirler. Sadece teorik eğitim ile öğrenciyi uzun zaman uğraştırmak yanlıştır. Beden terbiyesi dersleri de programda yer almalıdır ve bu dersler, öğrencilerin uzun zihin yorgunluklarından sonra yer almalıdır. Öğrenci, beden ve zihin meşguliyeti arasında dinlenmeye ihtiyaç duyar. Öğrencilere, düzenli müzik ve beden eğitimi verilmelidir. Çocukların gelişmelerinde oyun da önemli yere sahiptir ve okullarda çocukların oynayabileceği büyük bir bahçe ya da iyi havalandırılmış, geniş, eşyasız, sıcak bir salon bulunmalıdır. Zihin, görevini yapabilmek için sürekli oksijene ve bir miktar da ısıya muhtaçtır. Fry'ın teftiş ettiği okullarda en büyük sorun, oksijen eksikliğidir. Bu konuda acele tedbirler alınmalı, odalar devamlı havalandırılmalıdır. Oda ısısı, on beş ile yirmi derece olmalı fakat bu ısı pencereler kapalı tutularak oluşturulmamalıdır. Sınıfların havalandırılması, pek çok hastalığı da önleyecektir.

Talim ve terbiyenin amacı da, Fry'ın üzerinde durduğu bir konudur. Talim ve Terbiye'den maksat, çocuğu bütün hayatı için hazırlamaktır. Bu nedenle eğitim hem teorik hem de uygulamalı olmalıdır. Fry, bir kızın yemek pişirmek, dikiş dikmek ve çocuk büyötmek konusunda okulda eğitim alması gerektiğini vurgulayarak, eğitimin cinsiyetle ilgili rolleri öğretmesine dikkat çeker.

Düzen ve okula devam etme, öğrencide alışkanlık haline getirilmelidir. Öğrencilerin okula devamının işlendiği bir defter tutulmalı ve belli zamanlarda yoklama alınmalıdır. Okullar da belli saatlerde açılıp kapanmalıdır.

Okullarda bir teftiş heyeti oluşturulmalıdır. DarülmuaUllimat müdiresi, aynı zamanda kadın teftiş heyetinin başkanı olacaktır. Kadınlardan oluşan teftiş heyeti, mümkün olduğu kadar Avrupa usulünde yetişmiş, iyi eğitim görmüş ve yeni tarzda eğitim usullerini bilenler arasından seçilmelidir. Bu kişiler, İngiltere, Amerika, Fransa, Belçika ve İsviçre hükümetlerinin yayınladığı resmî maarif raporlarını düzenli olarak takip etmelidirler.

Müfettişler, senede bir kez okulları teftiş etmeli ve okul binası ve işleyişi ile ilgili rapor hazırlamalıdır. Darümuallimat müdiresi de kız ve erkek çocukların beraber okudukları okulları senede bir kez teftiş etmelidir.

Fry'a göre, erkek ve kız çocukların öğrenim gördüğü ibtidaî mekteplerin kadınlar tarafından teftiş edilmesi çok önemlidir. Kadınlar, küçük çocukların ihtiyaçlarını ve nasıl rahat edeceklerini erkeklerden daha iyi bilirler. Kadınlardan oluşan teftiş heyeti, kız mekteplerini altı defa teftiş etmeli ve bunlardan ikisi okullara haber verilmeden, ansızın yapılmalıdır. Teftiş sonunda yazılan raporlar, umumî müfettişlere verilmeli ve bu rapor senede bir kez maarif nazırına iletilmelidir.

Fry, hazırlanacak raporların özelliklerinden de bahseder. Raporlar, okulların bulunduğu ortamlardan, okulların genel düzeninden, ihtiyaçlarından, yönetiminden, talim heyetinin yeterliliğinden, öğrencilerin düzeninden ve okula devamından bahsetmelidir.

Okulun her türlü ihtiyacı için okul müdireleri ya bizzat, ya da teftiş heyeti aracılığıyla nezarete müracaat etmelidirler.

Fry, yazısında son olarak tekliflerini sıralar. Darümuallimat kaldırılarak yerine yenisi kurulmalıdır. Sultanahmet sanayi rüştiyeleri yeni binalar ve yeni usuller ile yeniden düzenlenmelidir. Camilere bağlı ibtidaîler kesinlikle kaldırılmamalıdır. Ancak bu okulların binaları yenilenmeli, programları ve sağlık şartları ıslah edilmelidir. Görevini iyi yapan, başarılı öğretmen ve yöneticiler, maaşlarına zam yapılarak ödüllendirilmelidirler.

Halide Edib, Isabel Fry aracılığıyla yabancı aydınlarla tanışmıştır. Hatıralarında, bu aydınlarla tanışmasının, kendisini Türk milliyetçiliği davasını savunan bir kadın olarak yetiştirmesine katkıda bulunduğu dikkat çeker.¹¹⁰

Halide Edib, kadın eğitiminde İngiliz ve Amerikan modellerinin kullanılmasını ister. Amerikalılar, uygulamaya dayalı eğitim modelleri ile kendine güvenen, faal, çalışkan insanlar yetiştirmişlerdir. Halide Edib Adıvar'a göre, bu eğitim modeli bizde de örnek alınmalıdır.¹¹¹

¹¹⁰ Durakbaşı, Ayşe, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s.191,192,193.

¹¹¹ Halide Edib Adıvar, "Maarif Nezareti Daire-i Aliyyesine", *Tanin*, nr. 56, 12 Eylül 1324/25 Eylül 1908.

Halide Edib'e göre kadın, çocuğun yetiştiricisi olması bakımından eğitimine özen gösterilmelidir. İyi eğitim almış bir anne, iyi eğitilmiş bir toplumun temelidir. Bu nedenle, yazarın eserlerinde kadının eğitimi geniş yer tutar.¹¹²

Tanzimat'tan itibaren yaygın eğitimi hedefleyen yazarlarımız, kadının mutlaka eğitimden faydalanması gerektiğini savunup, kadının ilk öğretmeni olarak erkeği görmüşlerdir. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi gibi yazarlarımız, özellikle kadınların eğitimi üzerinde dururlar. Ahmet Mithat Efendi, kadınların da erkekler gibi eğitim alarak meslek sahibi olacakları zamanları özler.¹¹³ O, özlemini çektiği bu zamanı göremez. Fakat öldüğü yıl, İstanbul'da kızlar için bir "İnas Darülfünun"u açılmıştır.¹¹⁴

"Maarif" başlıklı makalesinde Namık Kemal, medenî ülkelerde kadınların da erkekler gibi eğitim aldıklarına dikkat çeker. Bu ülkelerdeki kadınlar, aldıkları eğitim sayesinde toplumda önemli mevkilere gelmişlerdir.¹¹⁵ Namık Kemal, eğitimden mahrum bir kadının çocuğunu da yetiştiremeyeceğini ifade eder.¹¹⁶ Sağlıklı nesiller

¹¹² Halide Edib Adıvar'ın ölümü üzerine yazdığı bir yazıda Behzad Bilgin, Halide Edib'in kadının eğitimine verdiği önemden bahseder: "*Meclis kürsüsünde, zaman zaman, asıl hüviyetiyle, öğretmen ve profesör olarak konuşmuş, dikkatle dinlenmiştir. Türk kadınının yükselmesi onun hayat davası idi. Seçim bölgemizde yaptığımız gezilerde, o bizden ayrılarak kadınlar arasına dalar, onlarla uzun uzun görüşürdü.*" (Bilgin, Behzat, "Halide Edip..." *Yeni Asır*, 14 Ocak 1964, s. 2.)

¹¹³ Ahmet Midhat Efendi'ye göre, iyi bir evlilik yapmak için kadının iyi bir eğitim alması şarttır. Yüksek tahsil görmüş gençler, kültürlü ve iyi yetişmiş kızları tercih ederler. Hatta gençler tahsilli kız bulamazlarsa yabancı kızlarla evlenme yoluna giderler. Bu yüzden kızların iyi bir eğitim almaları gerekir. Ahmet Midhat Efendi, toplumda kadının rolünü erkekle eşit sayar. Eğitim meselesinde kadın-erkek ayırımı yapmak doğru değildir. Yazarın *Diplomalı Kız* adlı eserinde bu fikirler anlatılır: "*Bir kız her ne olacak olursa olmalı, talim ve terbiyesini ikmâl etmiş bulunmalı. "Bizde kızların talim ve terbiyesine lüzum yoktur" demek için "Bizde erkeklerin talim ve terbiyesine lüzum yoktur" diyebilmek cesâretini peyda etmelidir ama kızların terbiyesine o kadar lüzum olmadığı dâvâ edilebilecek imiş. Terbiye ve talimin o kadarı bu kadarı olamaz. Nisvan dahi cemiyet içinde yaşadıkları medeniyet-i insâniyenin âzâsından tanındıkça erkeklerin talim ve terbiyeye ne kadar ihtiyaçları var ise kadınların da o kadar ihtiyaçları vardır. Bunu şimdiki zamanlarda inkâra cesâret edecek olanları müstakbel mutlaka tekzip edecektir. Kadınlardan dahi tabîbeler, eczâcılar, cerrahlar, kâbileler, muharrirler, feylesoflar, muallimler falanlar filânlar çoğalıp meydan aldıkları zaman o tekzip-i maddî vukua gelecektir. Ama o zaman ne zamandır? Daha çok uzakta mıdır? Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.*" Bu görüş, sadece bu eserde değil, Ahmet Midhat Efendi'nin diğer eserlerinde ve özellikle gazete yazılarında vurguladığı temel fikridir. O, Namık Kemal gibi siyasî hamlelerle, ihtilallerle değil, toplumun eğitim vasıtasıyla gelişeceğine inanır. (bkz. Ahmet Mithat Efendi, "Diplomalı Kız", *Letâif-i Rivâyât*, haz: Gökçek, Fazıl-Çağın, Sabahattin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 662.)

¹¹⁴ Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s.320.

¹¹⁵ Namık Kemal, "Maarif", Kaplan, Mehmet- Enginün, İnci- Emil, Birol, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II (1865-1876)*, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 235-238.

¹¹⁶ Enginün, "Namık Kemal'in Eğitim Konusundaki Görüşleri", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 400-408.

yetiştirebilmek için kadınların eğitilmeleri şarttır.¹¹⁷ Bunu gerçekleştirecek olanlarsa, erkeklerdir.

Osmanlı aydınlarının çoğunun kadının eğitimine karşı olmadıkları görülmektedir. Hatta bütün fikir akımlarına mensup aydınlar, konuyu ayetlere ve hadislere dayanarak savunma ihtiyacı duymuşlardır. İslâmcıların, genel olarak kadının liseden sonra eğitim almasına taraftar olmamalarına karşılık, Türkçüler ve Batıcılar, üniversite kapılarının da kadınlara açılması gerektiği görüşünü savunmuşlardır.¹¹⁸

II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamında kadının eğitilmesi daha fazla konuşulur hale gelmiştir. Bu dönemde, kadınların eğitimi konusundaki tartışmalar hem devlet uygulamaları çerçevesinde, hem de aydınlar arasında önemli bir gündem haline gelmiştir. Kız çocuklarını eğitmek amacıyla okullar açılması plânlanmıştır.¹¹⁹ Yusuf Akçura ve Halide Edib gibi isimlerin de taraf oldukları bu tartışmalar, bir süre sonra çeşitli kademelerde kadınların eğitim almalarıyla başarıya ulaşacaktır.¹²⁰

Halide Edib'in ilk romanlarında, Tanzimat yazarlarında olduğu gibi erkek kahramanına kadını eğitmek görevini verdiğini görüyoruz. Erkek, kadını eğiterek onu kendi seviyesine çıkartmayı amaçlamaktadır. Ancak Halide Edib'in Tanzimat döneminin erkek yazarlarından farklı bir yanı vardır. Tanzimat yazarları, iyi eğitim almış kadının sosyal hayattaki yerini düşünmezler. Bu yazarların çoğunda, eğitim düzeyi ne olursa olsun, "kadının yeri evidir" görüşü hâkimdir. Dış dünyayı ve sokağı tanımak için kadına fırsat verilmez.¹²¹ Halide Edib ise, kendisi iyi eğitim almış bir kadın

¹¹⁷ Namık Kemal'e göre erkek veya kız olsun her çocuk ilk terbiyeyi anneden alır. Annenin verdiği eğitim çocuğun ilerideki hayatına da etki eder. Bu fikirlerine paralel olarak Namık Kemal'in eserlerinde yücelttiği kadın kahramanların hemen hepsi iyi eğitim almışlardır. Bu eğitilmiş kadınlar, ailelerinin saadeti uğruna her türlü fedakârlığı göze alırlar. (bkz. Kerman, Zeynep, "Romancılarımızın İdeal Kadın Tipleri", *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 259-267.)

¹¹⁸ Kurnaz, Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 41.

¹¹⁹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* isimli kitabında yer alan Süleymaniye Kürsüsünde başlıklı bölümde kızların eğitimi için açılacak okullara değinmiştir:

"...

Demiş olsaydı eğer: "Kızlara mektep lâzım...

Şu kadar vermelisin." Kahrolayım kaçmazdım." (bkz. Ersoy, *Safahat*, s. 152.)

¹²⁰ Doğan, İsmail, *Bizde Kadın*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

¹²¹ İnci Enginün'e göre, Tanzimat'tan sonraki kadın statüsünün, gazetelerin, sosyal olayların, kanun ve nizamnamelerin, eğitim tarihinin ve edebî eserlerin verilerinden hareketle incelenmesi gerekir. Tanzimat devri yazarlarının hepsi cemiyetin ilerlemesi için kadının eğitiminin şart olduğunu anlatan yazılar yazmışlardır. (bkz. Uğurcan, Sema, "Türk Kadın Yazarları Hakkında İnci Enginün'ün Görüşleri" *İnci Enginün'e Armağan*, Dergâh Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1997, s. 72-85.)

olarak, tahsiline dikkat edilen hemcinslerinin bu bilgilerini nerede ve nasıl kullanacaklarını da düşünür. Kadın her sahada çalışmaktadır ve çalışmaya devam etmelidir.¹²² Halide Edib’e göre, kadının çalışması medeniyetin bir gereğidir ve bunun tartışılması bile yanlıştır. Yazar, “kadın çalışmalı mı?” sorusunu abes bulur. Kadınlar her zaman çalışma hayatının içindedirler. Dünyayı avcılıktan ziraate götüren, erkeği aileye bağlayan, aileyi topluluk halinde yaşayacak duruma getiren yine kadınlardır. Sanayileşme devrinde de kadın çalışma hayatının içindedir. Nesillerin devamı konusu gündeme geldiğinde, kadının çalışma sahası ve çalışma saatleri üzerinde önemle durulmuş, münakaşa konusu olmuştur. İnsan nüfusunun yarısını oluşturan kadının çalışıp çalışmaması, yazara göre “işsiz münevverlerin” mevzu kıtlığında “garabet olsun diye” tartışmaya açtığı bir konudur.

Halide Edib’e göre, kadının günün meselesi olarak konuşulmaya başlanması, yirminci asrın başına tesadüf eder. Halide Edib, bu asırda konuşulan konunun kadının çalışması olmadığını belirtir:

“Fakat bunun kadın çalışmalı mı mevzuuyla esas itibariyle alakası yoktur. Çünkü emek artık her insan için bir realitedir. Kadının o yıllarda bilhassa çok münakaşa mevzuu olması siyasî ve sosyal olduğu kadar iktisadî ve psikolojik sebeplere dayanır. Bunlar sıra ile şöyle izah edilebilir:

Kadın, ilerleyen demokrasilerde müsavî hak istemiştir. Müsavî hak tabîî siyasî sahaya da girer. Kadınlar, kendi evlerini, çocuklarını, şahıslarını, anası oldukları milleti temsil etmek, yani rey ve parlamentoda yer istemişlerdir. Bunlara mâlik olmak tabîî iş sahasının ihtisas şubelerine, yüksek makamlarına da geçebilmek hakkını kadınlara verecekti. Buna erkekler, hatta kadınların bir kısmı şiddetle itiraz ettiler. Bilhassa İngiltere’de bulunduğum 1909 ve 1911 senelerinde bu mesele bin bir cepheden münakaşa ediliyordu. Evvela, kadınların ihtisas mevkilerini almağa kafaları müsait midir diye ilim ortaya atıldı; bunu, kadınlar acaba erkeğin elinden işini alır mı diye

¹²² Özellikle Tanzimat’tan sonra şehirli kadınlar, pek çok konuda haklarını aramaya ve elde etmeye başlamışlardır. Evlilik, boşanma, miras ve kadının erkeğin koruması altında olması konusunda geleneksel yapı değiştirilmiştir. Bu dönemde kadınlar eğitim alanındaki faaliyetleriyle de kendilerini göstermişler, çeşitli yayın faaliyetleri ve dernekler aracılığıyla kadın hak ve çıkarlarını özellikle kadınlara anlatmaya çalışmışlardır. (bkz. Güzel, Şehmus, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Ayhan Matbaacılık, İstanbul, 1985, Cilt 3-4, s.858-876.)

küçük bir zümrenin endişesi takib etti; en nihayet erkek, kadının umumî hayata girmesi acaba kendi gönlinü gözünü hoş eden hususiyetlerini kaybetmesi imkânını öne sürerek davaya cinsî bir veçhe vermek istedi. Bütün bunlar hakkında kütüphaneler dolusu kitaplar yazıldı, münazaralar oldu, kadınlar, İngiliz polisini şaşkırtan acayip şeyler yaptılar. Fakat gene bütün bunlar vakti boş sözde münevverleri ve kadınların henüz çalışmağa atılmamış küçük lüks içinde yaşayan kısmını alâkadar ediyordu.”¹²³

Halide Edib, yukarıda bahsedilen şeylerin kadının çalışması gerektiği gerçeğini değiştirmeyeceğini belirtir. Kadının çalışması, yeni medeniyetin ihtiyacından doğan bir realitedir.¹²⁴ Dünyanın düzlüğü ya da yuvarlaklığı bile tartışılabilir, ancak kadının çalışmasının gerekliliği tartışılmaz. Kadının ağır işlerde çalışamayacağını iddia edenler vardır. Halide Edib, teknolojinin geliştiği bir devirde ağır işlerin makineler tarafından yapıldığını belirterek, ağır yük taşımamanın, erkekler için de uygun bir iş olmadığını belirtir. Ancak hamallık erkeklerin yaptığı bir iştir ve erkeklerin bu konuda rakibi yoktur. Yazara göre bütün mesele, erkeği hamallıktan kurtaracak vasıtaları temin etmektir.

Yazar, çalışıp hayatını devam ettirecek kadar para kazanmanın kadın ve erkek için şart olduğunu belirtir:

“Kadın veya erkek, insanı insan yapan, başkalarının sırtında yaşamamak, içinde yaşadığı cemiyetin en küçük topluluğundan (aile gibi) en büyüğüne kadar, verdiği emek mukabilinde hak ve maddî mukabele beklemektir.

Erkekle kadın bünyesi arasında, tahammül kabiliyetleri derecesinde, en fazla emekleri işe yarayacağı sahalarda farklar olduğu dünyaca kabul edilmiş bir hakikattir. Ve medenî dünya iş ve vazifeyi bir dereceye kadar bunları düşünerek ayarlar. Fakat kadının emeğini sadece ev sahasına inhisar ettirmek imkânı kalmamıştır. Çünkü küçük bir ekalliyet müstesna, ailenin karnını doyurmak, başının üstüne bir dam, sırtına bir esvap tedarik etmek için bugün erkek, kadın, hatta yaşlıları ve çocukları bile çalışmak

¹²³ Adıvar, Halide Edib, “Kadın Çalışmalı mı?” *Akşam*, nr. 10083, 14 Kasım 1946.

¹²⁴ Kadının, özellikle Cumhuriyet döneminden itibaren etkin rol alması ve bunun sonucunda ekonomik bağımsızlığını elde etmeye başlaması, çağdaşlaşmasının ve batılılaşmasının göstergesidir. Doğudaki Müslüman toplumlarına bakıldığında, bu ülkelerde yaşayan kadınların çalışma hayatında yeterince yer almadıkları ve ekonomik hayatta etkili bir rol üstlenemedikleri görülür. (bkz. Karakuş, Afsaneş Sh. Z., *Türk Kadınının Siyasî Kimliğinin Oluşma Süreçleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 44.)

mecburiyetindedir. Fakat kadın emeğine ailenin beslenmesi haricinde de ihtiyaç büyüktür.”¹²⁵

Halide Edib, fikrini isbat için İngiltere’yi örnek gösterir. İngiliz kadınlar, savaşta hava hücumlarına karşı toplarla ülkelerini savunmuşlardır. İngiltere, hür bir memleket olmasını bu cesur kadınlara borçludur. Almanya ise “kadın mutfakta gerektir” anlayışıyla, neredeyse insanlığını kaybetme tehlikesi yaşamıştır. Halide Edib, kadının yerinin mutfak olduğuna inanmanın geri bir düşünce olduğunu vurgular.¹²⁶ Bu, yazara göre aynı zamanda cinsleri mevki itibariyle birbirinden üstün tutmak ve insanları hayvan ya da makine ile eşit kılmaktır.

Halide Edib, yazısında daha sonra ülkemizde kadının konumuna göz atar. Bizim ülkemizde kadın, başlangıçta ziraat sahasında çalışırken, daha sonra farklı mesleklere yönelmiştir:

*“Kadın, yarım asırdan çok fazla zamandan beri hocadır. Ev hayatı, iktisadî ve içtimaî vaziyet müsait oldukça kadın, aile sınırlarını geçemedi, fakat içinde yaşadığı cemiyet ve cemaatle yardım ve hayır sahasında bugünden çok fazla meşgul oldu. 1908’den sonra yavaş yavaş diğer sahalara yayıldı. Üniversiteye gireli galiba otuz sene oluyor. Fakat Cumhuriyet inkılâpları kadının iş hayatını, mevkiini, vazifesini arttırmakla kalmadı, müsavi hak dahi verdi. Bu inkılâplarımızın en uzun vadeli fakat en kurtarıcı cephesi olduğundan ne biz, ne de dünya şüphe edebilir.”*¹²⁷

Osmanlılar zamanındaki batılılaşma hareketleri sonucunda Türk kadınlarının sosyal hayattaki yeri değişmeye başlar. Tanzimat öncesinde aile içindeki faaliyetleriyle sınırlı kalan kadın, sonraki yıllarda ev dışında da çeşitli roller üstlenir.¹²⁸ Türkiye’nin modernleşme tarihine bakıldığında, kadın eğitimi konusunda en büyük adımların 1870 ile 1920 yılları arasında atıldığı görülür. Kadınlar eğitim hakkını bu dönemde kazanırlar.

¹²⁵ Adıvar, Halide Edib, “Kadın Çalışmalı mı?” *Akşam*, nr. 10083, 14 Kasım 1946.

¹²⁶ Ziya Gökalp da kızı Seniha’ya yazdığı bir mektupta kadının eğitimine değinmiş ve Halide Edib’in fikirlerine benzer fikirleri aktarmıştır. Eskiden kızların terbiye edilmesi denince akla, onları ev işleri konusunda yetiştirmek gelmektedir. Değişen değerlerle birlikte, kızların üniversitede eğitim almalarının önemi anlaşılmıştır. Onlar için üniversiteler, yüksek okullar açılmıştır. Ziya Gökalp’a göre kadının eğitimi önemlidir çünkü kadın sadece çocuğun değil, milletin de terbiyecisidir ve erkekleri doğru yola sevk etmek kadınların görevidir. (bkz. Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı- II Limni ve Malta Mektupları*, s. 322.)

¹²⁷ Adıvar, Halide Edib, “Kadın Çalışmalı mı?” *Akşam*, nr. 10083, 14 Kasım 1946.

¹²⁸ Kurnaz, Şefika, *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 9.

1870'ten itibaren, kız çocukları ilk ve orta öğretim kurumlarına kabul edilirler. Bu okullara kaydolan kız çocuklarının sayısı çok azdır ve İstanbul, Selanik ve İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır. İstanbul Üniversitesi, ilk kez 1914'te kız öğrencilere kapılarını açar. Kadın, kültür ve çalışma hayatıyla, siyasî mücadelelerle bu dönemde tanışır.¹²⁹

Halide Edib'e göre, hayatlarını emekleri karşılığında kazanan kadınlar, saygıya değer insanlardır. Ömrü kumar masalarında geçen, halk fakirlik içindeyken, mevsimine göre kürk ve mücevherler isteyen ve eşlerini zor duruma sokan kadınlar, yazarın gözünde saygıyı hak etmezler. Çalışan kadınlar ise bu tür istek ve ihtiyaçlarını eşlerine ihtiyaç duymadan karşılayabilmektedirler.

Çalışan kadının çocuğuna nasıl bakacağı önemli bir meseledir. Kadının çalışmasını istemeyen bazı insanlar, çalışan kadının gece uyanıp çocuğuna bakamayacağını iddia etmişlerdir. Yazar, bu düşünceyi "traji-komik" bulur. Bazı kadınlar, çocuklarını çalıştıkları iş yerlerine götürmek pahasına, çalışma hayatının içinde yer almışlardır. Halide Edib'e göre, çocuğunu çalıştığı fabrikaya götüren, orada hem çalışıp hem çocuğunun ihtiyaçlarını aksatmayan gayretli bir kadının, gece çocuğunu ihmal etmesi beklenemez. Bazılarının endişesi de çalışan kadının çocuk doğuramayacağı ve dolayısıyla neslin devamının sağlanamayacağıdır. Yazar, bu konuda da kadının çalışmasının engel olmadığına inanır:

*"Çocuk doğurmak meselesine gelince, iş mekanizmamızın bu hususta neslimizin idamesi için alacağı yahut aldığı tedbirlerden bahsedecek değilim. Fakat bu hususta da nesli çoğaltan kadının iş kadınları arasında olduğuna işaret edeceğim. Refah arttıkça, lüks ihtiyacı ve tembellik çoğaldıkça, kadınlar çocuk doğurmak istemiyor. On bir çocuklu anaları ancak Topkapı Fıkraperver merkezine bayramlık almaya gelen aziz ve gayur analar arasında gördüm."*¹³⁰ Çalışan kadının ortaya çıkan yeni sıkıntılarını, erkek yazarların pek çözemedikleri dikkat çekerken, kadın yazarların bu konuyu derinlemesine irdeledikleri ve eserlerinde enine boyuna işledikleri görülmektedir.¹³¹

¹²⁹ Tekeli, Şirin, "Türkiye Aydınlanması Kadınlara Nasıl Baktı?", *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi, Dünü, Bugünü, Sorunları*, Adam Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1998, s. 171-181.

¹³⁰ Adivar, "Kadın Çalışmalı mı?" *Akşam*, nr. 10083, 14 Kasım 1946.

¹³¹ Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s. 13.

Kadının çalışmasına taraftar olmayanların bir başka itirazları da iş kadınlarının erkek arkadaşlarıyla ilişkilerinde bazen arkadaşlığı aşan münasebetlere girmeleridir. Halide Edib, bunun son derece doğal bir tabiat kanunu olduğuna dikkat çeker. Bu, sadece çalışan kadının değil, kafes arkasında yaşayan kadının da yaşayabileceği bir durumdur. Yazar, fikrini ispat için Enderunlu Vasıf'ın “varayım kendime on beş yaşında bir oynaş arayım” dizelerini hatırlatır. Halide Edib, kadının çalışması konusunda en büyük desteği erkeklerden bekler.

Halide Edib, “Kadınlar Arasında” başlıklı yazısında, meslekî eğitime temas eder. Beş-altı kişilik bir kadın toplantısının anlatıldığı yazıda, bu kadınların yaşlarının yirmi beş ile elli beş arasında olduğu belirtilir. Bu toplantıda kendisini en çok dinleten, elli yaşında ve hiç evlenmemiş olan Rukiye Hanım'dır. Rukiye Hanım lise mezunudur ve dil bilir. Çevresindeki insanlar onun fikirlerine değer verir ve pek çok konuda fikrini sorarlar. Rukiye Hanım okumayı çok sever ve günlük olayları yakından takip eder. Kadınlar, genellikle Rukiye Hanım'ın evinde toplanır ve çeşitli konularda sohbet ederler. Bu sohbetlerden birinde, kadının vazifeleri konuşulur. Rukiye Hanım, kadının sayısız vazifeleri arasında en önemlisinin, kızlarını yetiştirmek olduğunu belirtir. Kızları yetiştirme gayesiyle açılan sanat okulları, Rukiye Hanım'a göre “israf yuvası”dır:

*“Mektep için diyeceğim yok. Ama hepsi israf yuvası. Oraya giden kızlar, kırk türlü pasta, kek, alafranga tatlı öğreniyor ama ıspanak pişirmesini belki öğrenmiyor. Sanat mektepleri orta halli aile kızlarına hem doyuran hem de besleyen en ucuz tarafından yerli yemekler öğretseler sıkıntımız kalmaz.”*¹³² Halide Edib'in burada vurguladığı eğitim açısından çok önemli bir meseledir. Özellikle sanat eğitiminde, verilen bilgilerin kullanılabilir olması çok önemlidir. Sanat okullarında öğrencileri, kitaba dayalı ve günlük hayatın ihtiyaçlarına cevap vermeyen bilgilerle donatmak doğru değildir.

“Nereden...? Üniversite Arkadaşlarıma”¹³³ başlıklı yazıda konu yine kadının eğitimi ve çalışma hayatında yer almasıdır. Yazar, Ankara Üniversitesi'nde bir münazara dinlemiştir. Bu münazaranın konusu, “kadınlar doktor olmalı mı, olmamalı mı?” sorusudur. Halide Edib bunu, tıpkı “kadın çalışmalı mı?” sorusu gibi tartışılmaması

¹³² Adıvar, “Kadınlar Arasında”, *Yeni İstanbul*, nr. 2387, 9 Temmuz 1956.

¹³³ Adıvar, “Nereden? Üniversite Arkadaşlarıma...” *Akşam*, nr. 10956, 13 Nisan 1949.

gereken bir münazara konusu olarak görür. Yazara göre, kadının doktor olmaması için hiçbir geçerli neden öne sürülemez.

Münazara grubunun bir tarafında, dört Ankaralı Tıbbiye öğrencisi, karşı tarafta ise İstanbul'dan dört Tıbbiye öğrencisi vardır. Ankaralı öğrencilerin hepsi erkektir, İstanbullu öğrenciler ise kızlardan oluşmaktadır. Halide Edib, öncelikle bu haremlik selamlık anlayışını yadırgar. Yazar, en azından, inkılâpların merkezi olan Ankara'yı temsil eden öğrencilerin kız erkek karışık olması gerektiğini belirtir.

Münazara grubundaki İstanbullu öğrenciler, kadının doktor olabileceğini, Ankaralıları ise olamayacağını savunurlar. Halide Edib, münazara sonuçlanmadan salondan ayrılır. Ertesi gün gazeteden, olumlu görüşü savunan grubun münazarayı kazandığını öğrenir. Yazar, bu konunun tartışılacak bir yanı olmadığını ve kadının her alanda çalışabileceğini bu münazara vesilesiyle bir kez daha vurgulamıştır.

Halide Edib, bu münazara ile ilgili görüşlerini “Nereye? Üniversiteli Arkadaşlara” başlıklı yazısında anlatmaya devam eder. Yazar, gençlerin kadının doktor olamayacağı fikrini savunmasını tehlikeli bulur. Münazaraya katılan genç grup, geleceğin kurucusudur ve son derece eski bir fikrin savunmasını yapmıştır. Halide Edib, gençlerin savunduğu fikirlerde inkılâpların öncesine dönme özlemi görür ve endişelenir. Kadın doktor olamaz diyen gençlere göre, ilim sahasında kadın bir hiçtir, âlim kadın sayısı çok azdır. Karşı görüşü savunan öğrenciler, bilim sahasında adını duyurmuş bazı kadınların isimlerini zikrettikten sonra, kadınların toplumsal hayata girişlerinin yeniliğinden bahsederler. Halide Edib, bir tek âlim kadın olmasa bile, kadının çalışması gerektiği gerçeğinin yok edilemeyeceğini vurgular:

*“Belki bunları bile söylemeğe lüzum yoktu. Çünkü ilimde kadın bir hiç de olsa, aralarında bir tek dâhi çıkmamış ve çıkmayacak dahi olsa, gene kadın çalışacaktır. Çünkü bugünkü içtimaî durum yalnız birkaç kâşifle, hatta birinci derecede büyük kafaların çalışmasıyla da yürüyemez. İçtimaî mekanizmayı, tahsil, sıhhat, iktisadî durum, her nevi hayat müdafaası ve idâmesi bakımından yürütebilmek, ikinci, beşinci, bilmem kaçınıcı derecede muazzam bir insan kalabalığına bağlıdır.”*¹³⁴ Kadın her zaman, her sahada -hatta savaşta bile- çalışmak durumunda kalmıştır. Bizim tarihimizdeki başarılarda da kadınların yeri yadsınamaz.

¹³⁴ Adivar, Halide Edib, “Nereye? Üniversiteli Arkadaşlara...” *Akşam*, nr. 10963, 20 Nisan 1949.

Kadının yumuşak kalpli ve nazik yaradılışı, doktor olmasını istemeyenlerce öne sürülen bir başka asılsız nedendir. Bunlara göre, cerrahlık kasaplığa benzer ve kadınlar böyle “kanlı işlerde” çalışamazlar. Kadının doktor olmasında bir sakınca olmadığını savunan grup, delil olarak, erkekler arasında da kan görmeye dayanamayanlar olduğunu vurgular. Halide Edib, öncelikle cerrahlığın kasaplığa benzetilmesine karşı çıkar. Bilakis, doktorluk can kurtaran bir meslektir. Üstelik doktorluk sadece ameliyat yapmak demek değildir. Tıbbın birçok dalında kadın çalışabilir. Yazar, Amerika’da sağlık mekanizmasının yüzde altmış ikisinin kadınlardan oluştuğuna dikkat çeker.

Kadının doktorluk yapamamasının diğer nedeni olarak, kadının çiçek gibi nazik olması ve ellerinin iş görmemesi gerektiği öne sürülür. Bu görüş, karşı grup tarafından komik bulunur. Kadın, toplum üzeninin ilk koruyucusu olmuş, sosyal sorunlarda üzerine düşen vazifeyi en iyi şekilde yapmıştır. Çiçek benzetmesini ancak el üstünde tutulan küçük bir kadın grubu kabul edebilir, onun dışındaki kadınlar bu benzetmeyi komik bulur.

Kadının tırnaklarını boyaması ve evlenmesi, doktor olması yolunda gösterilen diğer engellerdir. Evlenen kadının çalışamayacağı görüşü savunulur. Halide Edib, modern dünyada en fazla evlenen ve anne olan kadının çalışmasının gerektiğine inanır. Ona göre, evlenemeyen kadın veya erkek anormal bir mahlûktur. Kadın ve erkek toplumda birbirine muhtaçtır. Anelik duygusu kadının gönlünden çıktığı gün, kadın bir canavar halini alır.¹³⁵ Kadın ve erkek ancak beraber çalışarak aile kurumunu devam ettirebilirler. Sadece hayvanlarda karşı cinsler birbirlerine nesil üretme amacıyla bağlanırlar. Oysa kadın ve erkek, birbirini tamamlayan iki medeniyet unsurudur: *“Hayatın çetin merhalelerinde birbirine omuz vermekle mükellef iki omuzdaş, iki arkadaş, iki dost ve eştirler. Hele bugün bütün dünyadan daha fazla bizde kadın iş sahasında azamî çalışmakla mükelleftir. İcab ettiği zaman (az istisna ile her zaman icab ediyor) kocasına, çocuklarına ekmek tedarik edecek, onları yaşatacaktır; çünkü erkek ne kadar çalışırsa çalışsın, yirmi milyonun on dokuz milyonu arasında, tek başına*

¹³⁵ Halide Edib, ömrü boyunca duyguyu ön plana almış bir yazardır. Anelik kavramına yaklaşımında da duygu ağır basar. Halide Edib ile ilgili anılarından bahseden Vedat Günyol’un da dediği gibi *“Halide Edib, kafasından çok duygularına bağlı bir insan”*dır. (bkz. Günyol, Vedat, “Anılar Adıvar’lar”, *Gösteri*, Yıl, 1981, s. 36–38.)

ailesinin (değil rahatını) hatta gıdasını temin edemeyecek bir durumdayız; biz değil, bütün dünya az çok bu durumdadır.”¹³⁶

Halide Edib, milletini geriye değil, ileriye götürmekle mükellef üniversite öğrencilerinin, kadının iş hayatına atılmasına karşı çıkmalarını tehlikeli bulur. Toplumda kadının çalışmasına duyulan ihtiyacı en iyi, aydınlar idrak etmelidirler. Erkekler de kadınlar kadar, kadının çalışma hayatında yer almasına destek vermelidirler.

Yazar, üniversitede bu kadar mantık dışı ve savunulacak yanı olmayan bir konunun münazara edilmesini de üzüntüyle karşılar. Ülkenin o kadar çok tartışılmaya değer sorunu varken, gençlerin hâlâ kadının doktor olup olmamasını tartışması gereksizdir. Üniversite kafaları, ele aldıkları önemli sorunlara bilimsel yaklaşmalı ve getirdikleri çözümlerle de halkı aydınlatmalıdırlar.

Halide Edib, yazısını Amerika’dan bir örnekle bitirir. Amerika’da, kadın ve erkekler bir araya gelerek, halkın can güvenliğini tehdit eden bir sanayi bölgesini düzene sokmuşlardır. Yazar, bu örnekten sonra, hangi alanda olursa olsun, toplumun kalkınması için erkek kuvvetinin tek başına yeterli olmadığını tekrar vurgular.

Halide Edib, kadının çalışması konusunu sık sık gündeme getirir.¹³⁷ “Gene Kadın” başlıklı yazısı Amerika’da, çalışan kadınlar ile ilgili olarak verilen bilgilerle başlar. Bizde kadının çalışması gereği tartışma konusu tartışma konusu edilirken, Amerika’da on yedi milyon çalışan kadın vardır. 1870 yılına gelindiğinde, bu sayı iki milyona yaklaşır. Amerika’da kadınlar, önce tarlada, sonra da makine devri ile fabrikada çalışmaya başlayarak evin dışına çıkmışlardır. Kadının çalışma hayatındaki acemiliği istismar edilmeye başlanınca, Amerikan hükümeti duruma el koymuş, teşkilatlar kurmuştur. Böylece, kadının çalışma hayatındaki hakları devlet güvencesi altına alınmıştır.

I. Dünya Savaşı ile birlikte kadınlar, erkeklerden boşalan ve millet hayatının devamı için işlemesi gereken vazifeleri üstlenmişlerdir. Sanayinin tehlikeli ve ağır

¹³⁶ Adıvar, “Nereye? Üniversiteli Arkadaşlara...”

¹³⁷ Adıgüzel, Hacer, *Osmanlı Dönemi ve Sonrasında Türk Kadınının Sosyal Hayata Katılma Süreci*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1998.

işlerinde bile kadınların çalışması zarureti doğmuştur. Bununla birlikte Amerika’da, kadınların çalışmalarını düzenleyen ve onların yararına gelişmeler gözlenmiştir.

1920 yılında Amerikalı kadınlar oy kullanma hakkını elde etmişlerdir.¹³⁸ Aynı yıl Amerika’da çalışan kadın sayısı sekiz buçuk milyona ulaşmıştır. Amerika’da, çalışan kadınların sorunlarına eğilen ve hayatlarını kolaylaştırmaya yönelik yeni birimler oluşturulur.

Halide Edib, bizim “İş Bakanlığı”ımızın da böyle bir çalışma içinde olmasını arzu eder. Kadının yeri evidir anlayışı ne kadar bizim toplumumuza ters bir anlayış ise, kadının annelik görevlerini yok saymak da o kadar yanlıştır:

*“İş Bakanlığımızın, Sıhhat Bakanlığımızla biraz iş birliği yaparak, değil şehir ve fabrikalarda, hatta tarlada çalışan kadının da sıhhat ve hayat şartlarına karışması millî bekâmımız için bir mecburiyettir sanıyorum. Bu hususta –yanılmıyorsam- aralarında doktor dahi bulunan kadın milletvekillerimizin harekete geçmelerini; demokrasinin yalnız fırka adediyle değil, milletin bu gibi uzvî ihtiyaç ve aksaklıklarını gidermek olduğuna inanan ve ihtisas, ilim sahibi erkek milletvekilleriyle iş birliği yaptıklarını görmek isterdik.”*¹³⁹

Yazar, daha sonra bütün dünyada kadının en fazla çalıştığı sahaların ev işleri ve maarif sahasında olduğunu belirtir. Amerika’da bu iki sahadan sonra kadınlar en fazla tıbbî ve sıhhi kurumlarda görev almışlardır. Kadınlar, bu iki alanda çalışanların yüzde altmışını oluşturmaktadırlar. Kadınların yaşlarının ilerlemiş olması ya da evli olmaları işlerini aksatmamaktadır. Hatta Halide Edib’e göre bir kadının evli olması başarısını arttırır. Evli olmak, ister kadın, ister erkeke olsun, “gerek fikrî, gerek maddî sahada çalışanların normal ve insanî kalmaları için” tercih edilir.

Bazı erkekler, “kadın eve dönsün, ekmeğimizi elimizden alıyor” diyerek kadının çalışmasına karşı çıkmışlardır.¹⁴⁰ Bu fikirlerin, medenî dünyada yeri yoktur. Halide Edib, fikrini nazi rejimini örnek vererek kuvvetlendirir:

¹³⁸ Halide Edib, özellikle kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi konusunda çok hassastır. Kadınlara bu hakkı tanımayan hiçbir partiye oy vermeyeceğini açıklamıştır. Partiler, programlarında mutlaka kadınlara bu hakkı vermelidirler. Bu konuda yaşadıkları görüş ayrılıkları nedeniyle, Halide Edib’in yakın arkadaşı Yakup Kadri ile arası açılmıştır. (bkz. Enginün, “Yakup Kadri ve Halide Edib”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 94–108.)

¹³⁹ Adıvar, Halide Edib, “Gene Kadın”, *Akşam*, nr. 10146, 16 Ocak 1947.

¹⁴⁰ *Tatarcık* romanındaki Haşim, bu düşüncedeki erkeklerin temsilcisi olarak esere yerleştirilmiştir.

“Kadını sırf üstün ırk örnekleri yetiştirecek bir nevi insan tavuğu ve kuluçkası haline sokmak için dünyanın en fennî ve mükemmel metot ve usulleriyle çalışmış olan merhum Nazi rejimi dahi muvaffak olamadı. Kurulmuş ve kurulacak bütün içtimaî nizamların adı ve mahiyeti ne olursa olsun, her ferdinin kendi kabiliyetine göre çalışmasını, her çalışanın verimine ve başarısına göre emeğini ödeyenler, ancak payidar olabilecektir. Bu hususta sırf dini bakımdan kadının çalışmasına muarız olanlar varsa o vatandaşlara “insan yalnız çalışmasıyla insandır” vecizesini hatırlatacağım.”¹⁴¹

“Yeni Dünya, Eski Kadın” başlıklı yazıda, kadının çalışmasını istemeyen bir erkekten bahsedilir. Bu kişi, evlenmenin de aleyhindedir. Ona göre evlilik esarettir. Yeni dünya ile birlikte kadın, evine ve erkeğine bakmaz olmuş, akşama kadar gezmektedir. Bu şahısla sohbet eden kadın ise kadınların haklarını savunmaktadır:

“Eskiden sizler kadını esir gibi çalıştırır, vahşî hayvan gibi kafes arkasına hapsederdiniz şimdi kadın hür oldu. Çekemiyorsunuz. İnkılâp lafı oldu mu kimseye söz bırakmazsınız. Dünyayı yeni baştan keyfinize göre yapmak istiyorsunuz. Fakat yeni kadın istemiyorsunuz. Eskisi gibi, kadın ağzını açınca boşayıp sokağa atamıyorsunuz... Ha, ha, ha... Yaşasın yeni dünya. Siz analarımızı nasıl esir gibi kullandıysanız, biz de sizi öyle kullanacağız...”¹⁴² Burada, kadın hürriyetinin hem erkek, hem de kadınlar tarafından yanlış yorumu söz konusudur. Erkek, kadının haklarının bilincinde olmasından korkmamalı, hatta bunun için kendisi de çaba sarf etmelidir. Kadın da elde ettiği hakları yanlış yorumlamamalıdır. Halide Edib, her zaman kadın ve erkeğin eşitliğini savunur ve romanlarındaki erkek kahramanlar da genellikle kadının eğitimi ve haklarını elde etmesi konusunda gayret sarf ederler.

Halide Edib, kadın ile erkeğin her konuda eşit olduğuna inanır. Her ikisi de çalışmalıdır. Yazar, çalışmayı insan olan herkes için mecburiyet olarak görür. Bu konuda kadın ile erkek arasında bir ayırım yapılamaz. Halide Edib, kadın ya da erkekten birinin tamamen hâkim olduğu bir dünyaya karşıdır.¹⁴³

¹⁴¹ Adıvar, Halide Edib, “Gene Kadın”, *Akşam*, nr. 10146, 16 Ocak 1947.

¹⁴² Adıvar, Halide Edib, “Yeni Dünya, Eski Kadın”, *Yedigün*, nr. 201, 13 İkinci Kânun, 1937.

¹⁴³ “Kadın Ediplerimizden Röportajlar”, Malkoç, Neriman, *Yeni İstanbul*, 1 Kasım 1954, Yıl 5, Sayı 1778, s. 5.

Halide Edib, ideal kadın eğitiminde yabancı dil bilmeyi şart koşar. Ancak kadın bu bilgisini gösteriş maksadıyla değil, gerektiğinde kullanacaktır. Eğitimli kadın, geleneklerine ve inançlarına da bağlı olmalıdır. Musiki eğitimi de kadın için gereklidir. Bunlar, aynı zamanda Tanzimat yazarlarının, ideal kadın eğitimi konusundaki düşünceleridir.

Halide Edib'in kadın eğitimi konusunda en çarpıcı yazısı, "Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder" başlığını taşır. Kadının eğitimi, toplumun devamlılığı açısından da hayati önem taşır. Vicdan ve ahlâk terbiyesini gelişmiş bir toplumun temeli sayan yazar, bu terbiyeyi verecek kişilerin de kadınlar olduğunu belirtir. Türk kadınları, henüz bu terbiyeyi verecek düzeyde değildirler. Türk kadınlarının da medenî milletlerin kadınlarının seviyesine yükseltilmesi şarttır:

*"En ileri gitmiş bir heyet-i ictimâiyede de insanı ya yaşatır ya öldürür bir nüfûz-ı maneviye vardır. O da terbiye-i vicdaniye ve ahlâkiyedir. Bu terbiyeyi kimler yapar? Kadınlar. Fakat biz Türk kadınları bunu yapamayız. Onu yapacak hale gelmek için şekil ve kıyafet-i hâricîmizle değil, terbiye-i dimağîyye ve ahlâkımızla da akvâm-ı mütemeddine kadınları arasında ahz-ı mevkî etmeliyiz. Bu mevkie bizi kim is'âd edecek? Yine kadınlar değil midir? Biz henüz ihtiyacâtımızı bilmiyoruz. Çocuklarını adam görmek, hayat arkadaşları için hayatı güzelleştiren lezzet-i temeddünü vatanın saadetinde bulmak felâketlerinde kendilerinin elini tutarak, beraber çalışmak imtiyâzını, sabır ve iktidârını kadınlara yine erkekler verebilir ve vermelidirler; çünkü kendileri de insan-ı kâmil olmak için şâyân-ı iftihâr bir mevkî-i ictimâî tutmak için kadınlara muhtaçtırlar."*¹⁴⁴

Yeni yeni okullar açılarak bu okullarda çok iyi mühendis, öğretmen ya da doktor yetiştirilebilir. Fakat bu, ülkenin ilerlemesinde tek başına etkili değildir. Bu insanların daha beşikte iken doğruluk, çalışkanlık gibi olumlu duygularla yetiştirilmeleri gerekir. Bunu yapacak olanlarsa kadınlardır:

"Mektepler açılır; erkekler iyi mühendis, iyi edip, iyi avukat veyahut iyi tabip olurlar. Fakat otuz senedir milletin kanunu bir marâz-ı irsî gibi izac eden yalancılık, küçüklük, haksızlık ve tembelliği bir hastalık gibi tedavi etmek bu istidatlara galebe

¹⁴⁴ Adıvar, Halide Edib, "Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder" *Tanin*, nr. 6, 24 Temmuz 1324/ 6 Ağustos 1908.

çalmak için ta beşikten çocuklarına doğruluk, hususiyle çalışkanlık itiyatlarını talim edecek kadınlar lâzım.”¹⁴⁵

Halide Edib, kadın eğitiminin bizde yanlış anlaşılmasından rahatsızdır. Kadını moda olduğu için eğitmek, eğitimi hafife almaktır. İşinin ehli olmayan ve iyi yetişmemiş mürebbiyelerin yetiştirdiği kadınlar, cahil ve Batı taklitçisidirler ve her şeyi gösteriş için yaparlar:

“Bizdeki tahsil pek gösteriş için yapılmış, pek esassız, pek sathîdir. Evvela bize öğretilen lisandan ve yalnız edebiyattan ibaret olan ilim, iyi giyinmiş bir kadına bir süs diye öğretilmiştir. Sadece bir Avrupalı kadın gibi giyiniyoruz diye giyinmek için kocalarını borca sokmaktan yahut milletin parasını çaldırmaktan çekinmeyen kadınlar öyle mürebbiyeler elinden çıkmışlardır ki ekserisi teneffüs ettikleri hava ile genç ve temiz bir ruhu ifsâd edecek kadar bayağı ve cahildir. Bizi paşa babaların ahlâksız, azıcık da kendi gözlerinin zevki için getirdikleri enstitütris namındaki mahlûklardan kurtarın yahut teşkilât-ı ahlâkiyyesini, vicdanını teslim ettiğiniz elleri cidden enstitütris nam-ı muhteremini taşımaya şâyeste olanlardan intihap ediniz.”¹⁴⁶

Gösteriş için yapılan eğitim, yüzeyseldir. Böyle bir eğitimin, bireye hiçbir faydası yoktur, süsten ibarettir. Eğitimi sadece bir gösteriş vasıtası olarak gören kadınların kıyafetleri de davranışları da Batı özentisini çağrıştırmaktadır. Yazar, çocuğu eğitecek kişilerin dikkatle ve özenle seçilmesi gerektiğine inanır.¹⁴⁷ Halide Edib, bu görüşlerini romanlarındaki kadınların eğitimleri konusunda da belirtmiştir. Yazar, süslü kıyafetler giyip, üstünkörü bir eğitim aldıktan sonra birer süs bebeği gibi, hayatın gerçeklerinden uzak yaşayan kadınlara karşıdır.¹⁴⁸ Halide Edib, her şahıs için ciddî bir okul eğitimini şart koşar. Yazarın tercihi, İngiliz ve Amerikalıların ciddi ve sıkı terbiye sistemidir. Kadınlar için açılacak okullarda, bu iki ülkenin okulları örnek alınmalıdır.

¹⁴⁵ Adivar, a.g.m.

¹⁴⁶ Adivar, a.g.m.

¹⁴⁷ *Aşk-ı Memnû* romanında kültürlü bir Osmanlı beyefendisi olan Adnan Bey, çocukları Bülent ve Nihal için mürebbiye seçerken son derece dikkatli ve titiz bir araştırma yapar. İki sene boyunca, Adnan Bey’in yalısına bu iş için pek çok mürebbiye gelir. Bunun sonucunda Adnan Bey, Matmazel Corton adlı asil, ağırbaşlı, namuslu, faziletli ve kültürlü bir mürebbiye bulur. Matmazel De Corton, Halit Ziya’nın ideal mürebbiye tipini temsil eder. (bkz. Kerman, “Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya’da Mürebbiye Meselesi”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 85–90.)

¹⁴⁸ *Sinekli Bakkal* romanında Behire Hanım’ın kızları, eğitiminin tamamını Avrupa’da yapmış olan babalarının isteği ile Fransız mürebbiyeler tarafından yetiştirilmişlerdir. Bu kızlar, aldıkları eğitim yüzünden yerli olan her şeye dudak bükür duruma gelmişlerdir. Kültürlerinden uzak yetişmişlerdir.

Okullar hazırlandıktan sonra yazar, çok sıkı çalışmayı tavsiye eder. Eğer kadınlar disiplinli bir tempoda çalışırlarsa, onların çocukları da çalışkan olacaklardır.

Yazar, kadınların erkeklerden farklı görülmesini de istemez:

“Kadınlar erkeklerden ayrı bir cemiyettir diye onları guşe-i tekâsülde bırakmayınız. Bizim kadınlar şöyledir, böyledir diye yarım yamalak yazmaya yeltendiğimiz şeylere, Beyoğlu caddelerinde konuştuğumuz İngilizce’ye, Almanca’ya kapılıp da bizimle iftihar etmeyiniz. Bizi şimdi alıkoymak, bize iyilik değildir. Biz mektep, mektep, daima mektep isteriz.

Biz milletin istikbâl-i ilm ü ahlâkını temiz ellerine tevdi ettiğimiz matbuattan, Maarif-i Osmanî’nin iftihar ettiği mütefennin muallimlerden yardım isteriz.”¹⁴⁹

Bazı kişiler, kadınlara verilecek eğitimin sınırlandırılmasını savunurlar. Kadınların toplum hayatında bir meslek sahibi olmasını istemeyen ya da bunun gereğine inanmayan bu kişilere göre, kadınlara idadî tahsili vermeye gerek yoktur. Halide Edib, bu görüşlere karşı çıkar:

“Artık kadınlara idâdi tahsili çoktur, cebir öğretmek neye yarar, teşrih okuyup doktor mu olacaklar, şöyle sathî bir malûmâtla dikiş diksinler, yemek pişirsinler denilecek zaman geçti. Filvaki bu ulûm ve fûnûn ayrı ayrı alınırsa hiç bir işe yaramaz, hususuyla idâdi tahsili görmüş bir insanın okuduğu cebir, fizyoloji, hikmet... ilh. onları ne âlim eder, ne mütebahhir, fakat onların heyet-i umûmîsinden kazanacağı mümarese-i zihniyye, dimağlarını muhakemeye, tahayyüle, hakikate, güzelliğe alıştıırır ve bütün hayatlarında verecekleri kararda, evlerinde kocalarına tesirlerinde, çocuklarına verecekleri terbiyede görünür ve görünüyor. Amerikalı, İngiliz kadınların dimağları, ruhları, erkekler kadar ulûmun azametini, sanayi-i nefîsenin güzelliğini idrak etmesi onları iyi bir kadın olmaktan men ediyor mu? Hayır. Bir Anglo-Saksonun evi kadar muntazam, sükûnetli, güzel bir yuva tasavvur olunabilir mi?”¹⁵⁰ Halide Edib, kadınların eğitim meselesini sadece bir meslek edinme mücadelesi olarak görmez. Kadınlar, alacakları eğitimle bakış açılarını zenginleştirecek, daha iyi bir eş ve anne

¹⁴⁹ Adıvar, Halide Edib, “Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder” *Tanin*, nr. 6, 24 Temmuz 1324/ 6 Ağustos 1908.

¹⁵⁰ Adıvar, a.g.m.

olacaklardır. İngiliz ve Amerikalı kadınların aldıkları iyi eğitim onların iyi bir anne veya eş olmalarını engellemediği gibi, tam tersine, onları olumlu yönde etkilemiştir.¹⁵¹

Halide Edib yazısını, erkeklere verilen eğitimin faydalarını sayarak devam ettirir. Bunun nedeni, kadınlara verilecek eğitimin önemini daha iyi vurgulamaktır. Sadece idadî eğitimi, erkekleri bir mesleğe kavuşturmak için yeterli değildir. Erkekler, idadî eğitiminden sonra daha ileri gitme ihtiyacını duymuşlar ve dârülfünun tahsiline

¹⁵¹ Ziya Gökalp, sürgünden ailesine yazdığı mektuplarda kadının mutlaka okul eğitimi alması, bir yabancı dil bilmesi ve sosyal hayat içinde yer alması gerektiğini ifade eder. “Meslek Kadını” isimli şiirinde ise Ziya Gökalp, kadına iş hayatında yer vermeleri için erkeklere seslenir:

“Dersiniz “Bir genç kız yaşı dolunca, Mutlaka kendine bulur bir koca,	Evvelce melce’ di hep zengin evler, Kadınlar bulurdu sığınacak yer,
Kocası evine getirir ekmek, O halde kadına meslek ne gerek?	Yaşamak güçleşti, şimdi her erkek Ancak karısına yedirir yemek,
Kadının mesleği olmaktır karı, Çıkmasın o sakın, bundan dışarı,	Sanmayın hepsi de bir yük taşıyor, Birçoğu hodkâmdır, bekâr yaşıyor.
Ne lâzım erkeğin rakibi olmak, Değil mi ikisi ezelden ortak?	Bugün, yuvasızlar değildir yalnız, Nice evliler de talihsiz, bahtsız;
İşçiye olunca rakip karısı, Kol artar, ücretin gider yarısı,	Çünkü var binlerce sefih kocalar, Ya muttasıl içer, ya kumar oynar,
İkisi alırlar aynı ücreti, Ocağın eksilir, artmaz serveti...	Kimi de mahbeste alır soluğu, Aç kalır evinde çoluk çocuğu.
Lâkin o müspet, bu menfî iktisat Yapsalar bir ücret olur iki kat...	Bunlar da olmasa, kadın insandır, İnsanın en büyük hakkı irfandır.
Kadın yapsın evi erkeğe cennet, Erkek de iki kat çalışır elbet !...,	Kadın çalışmazsa fikri yükselmez, Tabî o zaman size denk gelmez;
Bu sözler hep doğru, fakat her kadın, Bulur mu bir koca, bulsa da yarın,	Diyorsunuz onun eksiktir aklı, Artırmak istiyor, değil mi haklı?
Bu adam ölmez mi, o halde nasıl, Dersiniz: Kazanma, <i>iste, muttasıl!</i>	Kadın yükselmezse alçalır vatan, Samimî olamaz onsuz bir irfan;
Görürken ortada işte binlerce, Kocasız kadınlar çeker işkence,	Hâsılı bir heves değil, ihtiyaç İstiyor bu anda böyle bir ilâç:
Dersiniz <i>değiller mesleğe muhtaç, Ya koca bulmalı, ya kalmalı aç!</i>	Kocalı, kocasız birçok kadınlar, Açtırlar; dersiniz <i>işsiz kalsınlar!</i>

Kadınlar önce de ziyade iken,
Harpten sonra bol bol koca nereden?
(Tansel, Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Külliyyâtı- I Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989. 3. Baskı, s. 114–115.)

başlamışlardır. Bu erkekler, çalışmalarının sonucunda, yeni açılacak dârülfünun kürsülerine gençler yetiştirmişlerdir. Kadınlar da bunu gerçekleştirebilirler. Yazar, kendini tüm kadınların sözcüsü olarak görür:

“Biz Dârülfünun isteyip istemeyeceğimizi idadî tahsilinden sonra kendimiz takdir ederiz. Biz rüştiyeler (fakat eski rüştiyeler değil), yeni usulde idadîler, darü’s-sana’alar isteriz. Size arkadaş, size valide olmak, sizin âmâl-i sa’yinize iştirak etmek, sizinle beraber bu yokuşu çıkmak isteriz. Bu talep, bu müşkil temeddün ve terakki yokuşunda turmanan çocuklarımız bazen ayaklarına taş batar, yorulur, muvaffak olamaz, dönerse biz arkalarında anneleri, zevceleri, ileri diye onları teşci edelim. Bizim vücudlarımızı çiğnemedenden ilimden, fenden, temeddünden, doğruluktan geri dönmesinler. Bizi kendinizden ayırmayınız; şu paşa babaların açtığı süs tahsilini çiğneyerek bize ciddi bir tahsil, sıkı bir terbiye veriniz. Bize -İngilizlerin tabiriyle- yuvarlak bir tahsil lâzım; zihnimizi kocakarı masallarından temizleyecek zaman geldi. Bizi rafa konulup bakılacak, gözlerimizin hazzı için imal edilmiş bilirler? yahut evinizde istirahat-ı maddiyenizi temin edecek hizmetkârlar sırasına koymayınız. Biz, âmâlinizi kuvveden füle getirecek düşünür, kavî, iradeli, mesul erkekler yetiştirmek için düşünür, kavî, iradeli, mesul kadınlar olmak isteriz. Biz bugün daha kadın imzalı âsâr-ı nefise vücuda getirebiliriz iddiasında değiliz. Bu devr-i iştihar, gösteriş devri değildir. Bu devir çalışmak devri. Bize mektep, bize on senelik bir himmet, bize kadınların anlayacağı ve onlara çalışmak lüzumunu anlatacak tarzda âsâr yazınız. Osmanlılığın cinsi tefrik edilmiyor, niçin kadınları edilsin. Her cemiyet-i mütemeddine gibi Osmanlı da ailelerden mürekkep bir heyet-i içtimâiyedir. Bu heyet-i eczastıyla ayrı ayrı vazifesi var ve aileleri iki kuvvetten müteşekkildir: Kadın, erkek.! Erkekler bu milleti adam edecek, fakat erkekleri de kadınlar adam edecek. Bize mektep! Mektep! Mektep!”¹⁵² İyi eğitim almış bir erkek, eşinin de iyi eğitim almasını isteyecek, bu konuda ona yardımcı olacaktır. Gerçekten Halide Edib’in iyi eğitim almış erkek kahramanları eşlerini eğitmek için büyük çaba sarf ederler. Yazar, sadece gösterişten ibaret olan eski eğitim sistemini de eleştirir. Tüm kadınlar adına, kadınların sözcüsü olarak iyi eğitim verecek okullar açılmasını ister. Halide Edib, bu konuda kadın-erkek ayırımı yapılmasına

¹⁵² Adıvar, “Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder” *Tanin*, nr. 6, 24 Temmuz 1324/ 6 Ağustos 1908.

karşıdır. Erkekler vatan için çalışırken, kadınlar da cephe gerisinde çalışacaklardır.¹⁵³ Gelecekte yetişecek iradeli ve kuvvetli erkekleri de yine iyi eğitilmiş kadınlar yetiştirecektir.

Halide Edib, “Mehâsin’i Okuyan Kardeşlerime” başlıklı yazısında yine kadının eğitiminden bahseder. Genç nesil, hürriyeti idrâk ettiği günden beri Osmanlı kadınlarını Avrupa kadınları seviyesine getirmek için uğraşmaktadır. Yazar, gençlerin bu konudaki teşebbüslerini anlatır:

*“Bu teşebbüsler bir iki risâle-i mevkute şeklinde, kadınlara mektep açmak arzusunda, konferans vermek, tiyatro oynamak sûretinde tecellî ediyor. Yüksek emel! Necât-ı millet, içtimaî bir nokta-i nazardan ancak bu fikirlerin, bu teşebbüslerin muvaffakiyetiyle hâsıl olur. Fakat bu arzu, bu gayretin istikameti, hedefe vâsıl edecek bir istikamet midir? Kadınların terbiye-i fikriyye vü ahlâkîyyeleri matlûb olan nokta-i nazarlarından mı mütalaa ediliyor? İşte buraları biraz şâyân-ı tahlil!”*¹⁵⁴

Halide Edib yazısında kadınların da ilerleme ve öğrenmeye istekli olduklarını belirtir. Fakat bu kadınların, istedikleri hedefe doğru giderken en kısa ve makul yolu tutup tutmadıkları tartışmaya açıktır:

*“Buna mukabil kadınlarda da temeyyüz etmek, kendileri için düşünmek, öğrenmek hevesi uyandığı görünüyor. Buna, o eski idarenin sıklığına rağmen, o zamanın yetiştirdiği kadınlar arasında on, on beş imza bulunması şahittir. Fakat bunlar da hedef-i âmâle doğru en kısa, en ma’kûl yolu tutmuşlar mı, burası da şâyân-ı mülâhaza!”*¹⁵⁵

Osmanlıların ilerlemesi için kadın ve erkek iki unsurun da uyanık, ilerlemeye açık ve eşit olması gerekir. Genç nesil bu gerçeğin farkına varmıştır.

Türk toplumunda kadınlar asırlar boyunca ezilmiş ve önemsenmemiş bir unsur halindedir. Halide Edib’in bu yazılarının yayınlandığı 20. yüzyılın hemen başlarında ise

¹⁵³ Atatürk, kadınların her alanda yükselmelerini yeni kurduğu Cumhuriyet’in geleceği açısından gerekli görmüştür. Ona göre, kadınlar da erkekler gibi “âlim ve mütefennin” olacaklar, erkeklerin geçtiği eğitim kademelerinden geçeceklerdir. Atatürk, kadının eğitiminin erkeklerin eğitiminden daha önmeli olduğunu vurgulamıştır: “Kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.” (bkz. Caporal, Bernard, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını II (1919–1970)*, Yeni Gün Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 87.)

¹⁵⁴ Adivar, “Mehâsin’i Okuyan Kardeşlerime”, *Mehâsin*, nr.6, Eylül 1324/1909, s. 418–421.

¹⁵⁵ Adivar, a.g.m.

kadınların üzerinde var olan baskı kaldırılarak onlara özel bir yer verilmeye çalışılmaktadır.¹⁵⁶ Fakat Halide Edib, yaşanan bütün bu olumlu gelişmelere rağmen endişelidir. Çünkü gençler kadınlar hakkında hâkim olan eski nazariyeyi değiştirmek gerektiğinde, tanıdıkları tek model olan Fransız modelini örnek almaktadırlar. Halide Edib, Fransız modelinin kadınları buldukları düşük mevkiden kurtararak, yüksek, fakat aldatıcı bir konuma getireceğine inanır. Kadınların gerçek dünyadan uzak yetiştirilmelerine karşıdır. Böyle bir dünyada yetiştirilen kadınlar, herhangi bir sıkıntıyla karşılaştıklarında bocalayacak ve ne eşlerine, ne de çocuklarına faydalı olabileceklerdir:

“Sonra, maddî ve manevî ne kadar metin, ne kadar mukavemetli bir terbiye görürlerse, o kadar iyi olacak olan kadınlar inceltiyor. Ruhlarının mahremiyetine, düşüncelerinin nezaketlerine bir alay bî-lüzum süsler veriliyor. Güya kadınlara öğretilecek hakikatler yontulmalı, incelmeli, yaldızlı bir hap şeklinde hanımların mini mini dimağlarına geçmeli. Ne yanlış ne muzır fikir!

Kadınların teâlisi için mevzûların sırf kadınlığa ait olması lâzım değildir. Kadınlar erkekler kadar öğrenmeye, her şeyi öğrenmeye muhtaçlar. Bu hususta, kadınların mevzuu erkeklerinden başka olamaz. Onlar da yıldızların ne olduğunu, dünyanın nasıl taksim edildiğini, nebat ne demek olduğunu, vücûd-ı insanın âzâsını ve vezâifini, etraflarındaki eşyanın safahat-ı hakikiyesini öğrenmek isterler. Çünkü efkâr-ı bâtuladan âri, düriüst muhakemeli çocuklar yetiştirmek için hem bunları bilmeye, hem bir çocuk lisanına tercümeyle anlatabilmeye muhtaçtırlar. Onlara öğretilen şeyler ne kadar her günkü hayatımızda temasta bulunduğumuz şeylerin mahiyetini nâtik, ne kadar bu malûmâtı efâl ve harekâtında ve muhâkemelerinde kullanabilirse o kadar daha nâfidir.”¹⁵⁷

Halide Edib, kadınlara sadece şiirleri süsleyen ince bir varlık gibi davranmaktansa, onlara günlük hayatta faydalı olabilecek bir eğitim verilmesini ister.

¹⁵⁶ Özellikle Meşrutiyet döneminde yazılan edebî eserlerde aile düzeninin eleştirilmesi, kadının toplum içindeki yeri, evlenme ve boşanma gibi temaların ağırlıklı olarak işlenmeye başladığı görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak, eserlerde anlatılan kadın tipleri de farklılaşmaya başlar. Tanzimat döneminde yazılan eserlerde kadınlar ailesinin sözünden çıkmayan pasif karakterler olarak çizilirken, Meşrutiyet döneminde, uyanık, haklarının bilincinde olan, hakları için ailesini karşısına alabilen, eleştiren ve mücadeleci kadınlar edebî eserlere konu olmuşlardır. (bkz. Çakır, Serpil, *II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991, s. 106.)

¹⁵⁷ Adivar, “Mehâsin’i Okuyan Kardeşlerime”, s. 418–421.

Türkiye'nin istikbalini eline alacak kadınların en iyi şekilde yetiştirilmesi gerekir. Kadınlara verilecek eğitimin onları kadınlık vazifelerinden uzaklaştırıcı nitelikte de olmaması gerekir:

“Onlara yalnız şiirleri tezyîn ettiklerine inandıracak, çarpık fikirler vermektense, kendi mesai-i fikrinize, hayatınıza muvazi bir terbiye vermeye çalışınız. Hiç bir şey, Türkiye'nin istikbalini eline alacak bir kadın için güç ve sıkıntılı olamaz. Tarih, hıfz-ı sıhhat, ulûm-ı içtimaiye, fen, hattâ riyâziyyat bile onlara iktisâd-ı aile, çocuk büyütme fenleri kadar nâfidir. Fakat bunları vezâif-i hakikiyyelerinden, hatta yemek pişirmekten bile çekindirecek tarzda temessül etmemeli. Bildikleri şey ne kadar yüksek olursa olsun, vezâif-i neseviyyelerine muhakemelerine, mürebbiyelik rollerine ahenkdâr bir mükemmeliyet vermelidir.”¹⁵⁸

Halide Edib yazısında, kadınlar arasında feminizmin yayılmasından da bahseder. Bu, her ülkede görülebilecek doğal bir süreçtir. Fakat feminizmin yayılması için kadın eğitiminin çok ileride olması gerekir. Hâlbuki bizim, kadın eğitimi konusunda atmamız gereken pek çok adım vardır.¹⁵⁹ Ayrıca yazar, feminizmin erkeklere karşı bir hareket olarak görülmesini de doğru bulmaz. Çünkü aklı başında pek çok erkek, kadının eğitilerek ilerlemesi için çalışmaktadır. Kadınlar, erkekleri yapacakları işlere engel olan kişiler olarak görmek yerine, onların iyi niyetlerinden istifade etmelidirler.

Yazar, iyi eğitim almış kadınların eğitim almamış kadınları uyandırmak için her konuda konferans veya ders verebileceklerini ve onlara kimsenin engel olmayacağını düşünür. Üstelik bu dersler için süslü salonlara ya da aşırı bir masrafa da gerek yoktur. Eğitimin nerede yapılacağı çok önemli değildir. Avrupa'daki “pazar mektepleri” gibi bizde de “cuma mektepleri” açılmalı, mahallelerde bilgili genç kızlar mahallenin çocuklarını toplayarak onları eğitmelidirler. Halide Edib, aslında feminizme değil,

¹⁵⁸ Adıvar, a.g.m., s. 418-421.

¹⁵⁹ Halide Edib'in bu fikirleri, pek çok millete örnek olacak niteliktedir. Mısırlı Abdülğani Seni isimli biri, Halide Edib'in fikirlerinin Araplara da örnek olmasını ister. Mısır'da yayınlanan Al Mokattam gazetesinde yazdığı bir yazıda Halide Edib'i örnek göstermiştir: “Kadının özgürleşmesi şart ama kademeli olmalıdır... Halide Edip bu konuda şunları söylüyor: “Türk kadını bir anda özgürleşmemelidir. Köylerde okullar yapılmalıdır, böylece Türkiye'nin yaşamında önemli bir aracı haline gelirler. Sadece oy kullanmaları da yetmez, maclise girmelidirler...” Halide Edip, kadının bugününi değil, geleceğini düşünüyor, bunu ben de bütün Mısırlı kadınlar için arzu ederim.” (bkz. Koloğlu, Orhan, “Halide Edip, Devrimler ve Demokrasi”, *Tarih ve Toplum*, Eylül 1998, sayı 177, s. 53-58.)

teşebbüs fikrinden çok uzak olan kadınların, erkekleri ilerlemeleri yolunda bir engel olarak görmelerine karşıdır:

“Şimdi kardeşlerime sorarım! Kadınların iyi tahsil görmüşleri, cahil olan kardeşlerini uyandırmak için terbiye-i etfâlden, iktisâd-ı aileden, vezâif-i nisâdan, hattâ buldukları memleketi öğrenmeleri için coğrafya ve tarihten bahis sade lisanlarla konferanslar veya dersler açsalar, kim itiraz edecek? Bunlar için müdebdeb salonlar, birçok masraflar lâzım değildir. İnsan öğreneceğini mutlaka kadife sandalyede öğrenmez. Salaştan temiz bir dersane, tahtadan kanepeler, bunlar olmazsa açık kırlar bile kâfidir, yegâne lâzım olan hüsn-i niyyet ve arzudur. Sonra Avrupa’da pazar mekteplerine muadil bizde cuma mektepleri açılrsa, mahallenin uyanık, meşguliyeti olmayan genç kızları cuma günleri mahallenin çocuklarını muayyen bir yerde bir iki saat toplasa, onlara evlâdından bahsetse ve nâfi, fennî oyunlar oynatsa; birkaç saat zihinlerini iyi bir tesire maruz bıraktıktan sonra, ahlâkça, çalışkanlıkça en ileride olanlara bedâyie karşı bir his uyandırabilecek resimler tevzi etse! Hadd-i zâtında bu kadar küçük olan bir şey küçüklerin hayatına biraz fazla memnuniyet, biraz fazla anlayış ve iyilik ithal eder. Sonra buna mümâsil bir teşebbüs, bir hareket bulunabilir ki, hiç birine itiraz edecek bir fert tasavvur edilemez. İşte kadınlarda itiraz ettiğim şey feminizm değil, “teşebbüs” süzlük ve aynı zamanda erkeklere karşı muhikk olmayan bir itirazdır.”¹⁶⁰ Halide Edib yazısını, eğitilmiş kadının aynı zamanda vatanın çıkarlarını kendi haklarından üstün tutan bir anlayışa da sahip olacağına olan inancını vurgulayarak bitirir. Kadınlar her yerde hukuklarını ararken, aslında bunu kendileri için değil, vatana yetiştirecekleri evlâtlarına gerekli olan terbiyeyi verebilmek için istemektedirler. Türk kadını her şeyden önce “vatanperver” olmalıdır.

“Yirminci Asırda Kadınlar”, Halide Edib’in kadın eğitimi ve bunun sonunda kadının geldiği yerle ilgili bir konferansının adıdır. Her asrın, her milletin tarihinde başka olayları gölgede bırakan, o döneme damgasını vuran önemli gelişmeler vardır. Yazara göre, on dokuzuncu asırda kadınların faaliyet ve mevkilerinde görülen dikkat çekici değişimlerden dolayı bu asra “kadın asrı” denilmesi uygundur. Bu asra kadar kadınlar, adeta kendilerini hayatın akıntısına bırakmış, iradesiz, cansız eşyalar

¹⁶⁰ Adıvar, “Mehâsin’i Okuyan Kardeşlerime”, s. 418-421.

gibiydiler. Herhangi bir konuda söz hakları olmadığı gibi, bu hakkı elde etmek için çaba da sarf etmiyorlardı. Hatta onlar, yaşamının bir gayesi olabileceğini bile düşünmekten uzaktılar. On dokuzuncu asır kadınları, hayatın gayesinin farkına vararak yola çıkmışlardır:

*“On dokuzuncu asır kadınları, kadın meselesinin, kadın hayatının dahi bir gayesi olabileceğini hissettiler. Kadınların hayatına hususi ve umûmî bir maksâd-ı esasî koydular. On dokuzuncu asrın kadınları bugünkü faal ve müsbet kadın meselesinin temellerini kurdular. Kuvvetli gayelerin hâdisât ve tahavvülât-ı beşer üzerine tesirâtını pek canlı bir surette isbât ettiler ve yirminci asır kadınları onların kurduğu emel ve maksat temelleri üzerine bugün mesâîlerini, muvaffakiyetlerini bina ediyorlar.”*¹⁶¹

Sosyoloji ile uğraşanların bir kısmı da yirminci asra “kadınlar asrı” demeyi uygun bulmuşlardır. Yazara göre ise, hem on dokuzuncu, hem de yirminci asır, “kadın asrı” olmaya lâyıktır. On dokuzuncu asır, kadın hareketlerinin esaslarını hazırlamış, amacını tayin etmiş; yirminci asır ise bu esas ve gayeler üzerine başarılar bina etmiştir.

Halide Edib, “Gedikpaşa’da, Doktor Vivian’ın Osmanlı Hanımlarına Bir Nutku” başlıklı yazısında, Üsküdar Amerikan İnas Mektebi müdiresi Doktor Vivian’ın verdiği bir konferansı özetler. Anneler, ülkenin geleceğini belirlemede önemli role sahiptirler. Doktor Vivian, Türk kadınlarının eğitilmesi gereği üzerinde durmuştur. Ona göre, “bir ülkeye önce sağlıklı insanlar gereklidir.” Bu konudan mesul olanlar ise kadınlardır. Çocuğun ilk eğiticisi olan kadın, iyi eğitilmiş olmalıdır. Evde verilen eğitim ile okulda verilen eğitimin çok farklı olmaması gerekir. Her şey evde, annelerle başlar. Çocuklardaki vatan sevgisinin azlığı ya da çokluğu bile annenin elindedir: *“İşte bizler bilfiil bir hizmet ibrâz edemesek bile, evlâd-ı vatanın seviyye-i ahlâkiyye ve zihniyelerinin ne derecede olduğunu tedkik ve tayin etmeliğimiz bile hadd-i zatında bir kıymet ve kudreti hâizdir.”*¹⁶²

Halide Edib, Amerikalılarla birlikte, Türk kadınları için Teâli-i Nisvân derneğinin kurucuları arasında yer almış ve bu dernekte verdiği konferanslarla ilgili yazılar yazmıştır. Halide Edib, Teâli-i Nisvân’da verilen bir yemekte yaptığı

¹⁶¹ Halide Edib Adıvar, “Yirminci Asırda Kadınlar”, *Mektep Müzesi*, nr. 1–3, 1 Mayıs–1 Haziran 1329/14 Mayıs–14 Haziran 1913.

¹⁶² Adıvar, Halide Edib, “Gedikpaşa’da, Doktor Vivian’ın Osmanlı Hanımlarına Bir Nutku”, *Tanin*, nr. 209, 16 Şubat 1324/29 Şubat 1909.

konuşmada, iyi eğitim almış kadına duyulan ihtiyacı bir kez daha vurgulamıştır.¹⁶³ Eğitimli kadın, her yerde ve her zaman çalışkanlığı ile ön plânda olmalıdır. Meşrutiyetle birlikte, kadının toplumdaki yeri tartışılmaya başlanmış, toplumda kadın eskiye oranla daha aktif hale gelmiştir. Bu devirde kadınların eğitimi konusunda en çok yazı yazarlarsa erkeklerdir. Yine bu devirde pek çok kadın kulüpleri açılmış fakat bunlar arasında sadece Teâli-i Nisvân uzun ömürlü olmuştur.

Yazar, “Türk Kadınları Hakkında” başlıklı yazısında, kendisine Samsun’dan mektup yazan bir erkeğin, kadınlara yönelik eleştirilerine cevap verir. Halide Edib, bu şahsın adını açıklamaz. Mektupta, Dârümuallimat öğrencilerinin ahlâkı eleştirilmektedir. Halide Edib, bu eleştiri üzerine fikirlerini anlatır. Bazıları, halkı kadın aleyhine kışkırtarak kadın üzerinden politika yapmak istemektedirler. Yeni Türk Müslüman kadının sosyal hayatta erkeğin yanında yer alması hem Türkiye’de, hem de Avrupa’da yeni Türkiye için hayranlık uyandırmıştır. Daha önce, Müslüman kadınının sosyal olaylara duyarsız kalması Avrupa’da, Müslümanlara karşı bir önyargı oluşmasına neden olmuştur. Avrupalılar, Müslümanların medenîleşemeyeceğine dâir inançlarına delil olarak da Müslüman kadınlarının içinde bulunduğu düşük durumu göstermişlerdir. Türklerin, gelenek ve dinlerine bağlı kalarak sosyal meselelere duyarlı ve sosyal hayatta aktif bir kadın kitlesine sahip olması, Müslümanlar ve Türkler aleyhindeki olumsuz düşünceyi sarsmıştır:

“Yeni Türk Müslüman kadınının millî hayatta erkek yanında mevki alması, muharebede, tarlada, dükkânda, sokakta, hayırperver teşkilâtta yeni Türkiye’deki mühim mevkiî şüphesiz Avrupa’da yeni Türkiye için takdirkâr bir his uyandırmıştır. İslâm’ın ilk feyizli ve zengin medeniyet ve zafer günlerinden sonra İslâm kadınlarının duvarlar arkasında millet (ki kendi çocuklarından müteşekkildir) hayatının, içtimâiyatının yabancı bütüen millî felâket ve saadete bigâne yaşaması, İslâmiyet’in bir ananesi gibi telakki edilmiş ve Avrupa, Müslümanlar medenîleşemez dediği zaman, tabî en kuvvetli delil olarak Müslüman kadınının mütereddi ve düşük vaziyetini göstermişti. Müslüman Türkün anane ve dini kaybetmeksizin medenî ve bütüen millet

¹⁶³ Adivar, Halide Edib, “Bir Ziyafet ve Bir Nutuk”, *Tanin*, 1 Mart 1330/ 14 Şubat 1914.

hayatıyla mesul ve millet hayatıyla vazifedâr bir Müslüman kadını kitlesi meydana atması tabîî İslâm ve Türk aleyhindeki bu belki menfur delili kökünden sarsmıştı."¹⁶⁴

Avrupa'da, Müslüman Türk kadınları lehinde yaşanan bu olumlu gelişme, Türkiye'de bazı çevreleri rahatsız etmiş ve her alanda kendini yetiştiren Türk kadınına hücum edilmiştir. Bunlar, çeşitli iftiralarla Avrupalıları tekrar olumsuz düşünceye sevk etmek için çalışmışlardır. En sık tekrarladıkları görüşler de şunlardır:

"-Türk kadınları zâhiren size medenî görünüyor, burada hayat-ı umumiyyeye iştirak ediyorlar ama onlar ahlâkını tamamen kaybetmiş mahlûklardır. Kapalı kalmaktan mütevellid bir nevi sahte ahlâk meydana çıkar çıkmaz altüst olmuştur. Türk kadınının yegâne emeli boyanmak, giyinmek, dans etmek, çarşafını çıkarmak, en vâsî mânâsıyla ahlâkın müsaade etmediği her türlü düşüklükleri yapmaktır."¹⁶⁵

Halide Edib, Türk kadınının ilerlemesinden ve sosyal hayatta geldiği konumdan rahatsız olduğu için böylesine çirkin iftiralarda bulunan insanları şiddetle kınar. Her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da ahlâk seviyesi düşük kadınlara rastlamak mümkündür. Fakat bu azınlığın olumsuz davranışlarını bütün topluma aitmiş gibi göstermek yanlıştır. Gerçek Türk kadını, cephe gerisinde çocuklarına hem anne hem baba olmuş, yeri geldiğinde cephedeki askere yiyecek taşımıştır. Daha sonra kendini yetiştiren Türk kadını, sosyal hayatta hak ettiği yeri de yine olağanüstü gayretiyle elde etmiştir. Bazı yabancı yayınlarda, Türk kadınının sosyalleşmesinin aleyhinde yazılar çıkmaktadır ve bu yazılar, tamamen Türkleri karalama siyasetiyle ilgilidir. Bu durumda Türkler, Türk kadınına karşı ortaya atılan ahlâksızlık iddialarına iki şekilde karşı koymalıdır:

"1.Bu Türk kadınına çirkin bühtanlarla hücum edenlere karşı, Türk kadınının millî fedakârlığını, mesâisini, mücahedesini meydana koymak.

2.Türk kadınına, dolayısıyla milleti terzîl eden münasebetsiz hareketten tevakki etmeleri için muhtelif muhitlerde ahlâkî mücadelât ve onların millî gururlarına, dinî hislerine müracaatla bir aksülamel uyandırmak."¹⁶⁶

¹⁶⁴ Adıvar, Halide Edib "Türk Kadınları Hakkında", *Büyük Mecmua*, nr. 15, 13 Teşrin-i Sani 1919, s. 226.

¹⁶⁵ Adıvar, a.g.m., s. 226.

¹⁶⁶ Adıvar, a.g.m., s. 226.

Halide Edib'in "Münevver Kadınlar Ne Konuşurlar"¹⁶⁷ başlıklı yazısı, yazarın çeşitli kadın tiplerinin ilgi alanlarını incelemesini anlatır. Yazar, toplumda mevcut kadınların konuşmalarını, daha önceki gözlemlerine dayanarak hayal eder. Bunlardan biri, sözünü sakınmayan, konuştuğunda çevresine kendini dinleten bir lise hocasıdır. Bu kadının, çeşitli okullarda haftada altmış saat dersi vardır. Bu dersleri dikkatle hazırlar ve konusuna hâkimiyetiyle öğrencisini kendine hayran bırakır. Aynı zamanda iyi bir ev hanımı olan bu kadın, çevresine yardım eder.

Yazarın üzerinde durduğu bir diğer kadın, memurdur. Bu kadın, günün meseleleri ve şahsî dedikodularla da ilgilenmektedir. Pahalılıktan, yiyecek maddelerinin fiyat değişikliğinden şikâyet eder. Gazete okur, siyasî meselelerle ilgilenir fakat bu konuda fazla konuşmaz. Kadın haklarını savunur. Kadınla erkeğin eşitliğinden de öte, erkeğin kadına tâbi olmasını ister. Bazen de kadının aleyhinde görüş bildirir. Fakat bu kadın, kadın aleyhtarı görüşlerini eşinin yanında ifade etmez.

Kadının çalışması ve sosyal hayatta aktif rol alması Halide Edib'in özlemidir. Yazılarında sık sık bu konuya işaret eden yazar, "Boş Zaman Meselesi ve Kadınlar" başlıklı yazısında, yabancı ülkelerdeki kadın faaliyetlerinden bahseder. Boş zamanları doldurma meselesi üzerine bütün dünyada münevverler kafa yormuş ve önemli eserler yazmışlardır. Hatta Avrupa ve Amerika'da bu konuda gönüllü teşekküller oluşturulmuştur. O dönemde, yirmi milyon genç kız, Kızıl Haç'ın gönüllüsüdür.

Bizde de boş zaman meselesi, özellikle cemiyet hayatında kadınların yerinin idrak edilmesiyle önem kazanmıştır. Amerika'da kadının eğitimine büyük önem verilmiş ve bu sayede kadınlar birçok sahada aktif hale gelmişlerdir. Halide Edib, kadının sosyal hayattaki aktivitesine büyük önem verir: "*Kadınlar, varlıklarını belki işgal ettikleri resmî ve büyük mevkîlerden ziyade, fert ve teşekkül olarak yarattıkları içtimâî faaliyetlerde göstermişlerdir.*"¹⁶⁸

Zengin hanımlar, sosyal faaliyetlere daha fazla katılırlar. Bunun nedeni, bu kadınların, teknolojinin ortaya çıkardığı aletler sayesinde işlerinin kolaylaşması ve daha fazla zamana sahip olmalarıdır. Amerika, İngiltere, Hindistan ve Pakistan, kadınların gönüllü olarak faaliyetlere katıldığı ülkelerin başında gelir.

¹⁶⁷ Adıvar, Halide Edib, "Münevver Kadınlar Ne Konuşurlar", *Yeni İstanbul*, nr. 2151, 14 Kasım 1955.

¹⁶⁸ Adıvar, Halide Edib, "Boş Zaman Meselesi ve Kadınlar", *Yeni İstanbul*, nr. 2277, 19 Mart 1956.

Halide Edib yazısında öncelikle Amerikalı kadınların faaliyetlerinden bahseder:

“Bugün Amerikan kadınının cemiyet için sarf ettiği faaliyet sahası çok geniştir. Kadınların açtığı doğum ve çocuk klinikleri, köylerde yapılan malarya mücadeleleri, köy kadınları arasında el sanatları tesisi, çocukları boş vakitlerinde sokaktan alıp, meşgul edecek, yetiştirecek çeşitli programlar Amerika’da göze çarpan şeylerdir.”¹⁶⁹

İngiltere’de ise, “Yeşil Esvaplılar” isimli bir grup böyle bir faaliyet içindedir. Bu kadınlar, köylülerin sorunlarıyla ve hastalarla ilgilenirler, gözleri görmeyenlere kitap okurlar.

Hindistan’da, kadınlar çok daha zor işlerde erkeklerle beraber çalışmışlardır. Otuz sekiz bin öğretmen, iki bin doktor, üç bin ihtisas sahibi ziraatçı bu sahada faaliyet göstermiştir. Pakistan’da da kadınlar benzer çalışmalarla sosyal hayattaki yerlerini almışlardır.

Halide Edib, romanları aracılığıyla müstakil yazılarında anlattığı fikirlerini okuyucusuna iletmeye devam eder. Halide Edib’in bütün romanlarında kadın kahramanlar çok canlı ve kudretli çizilmiştir ve bu kadınlar, yazardan izler taşımaktadırlar.¹⁷⁰ Halide Edib’in dilini ihmalkâr ve kusurlu bulan Yakup Kadri, Halide Edib’in şahıs yaratma kabiliyetine dikkat çeker.¹⁷¹

Kadının yetiştirilmesi ve sosyal hayatta aktif rol alması, Halide Edib’in romanlarda en fazla üzerinde durulan konulardır. Yazar, ilk dönem romanlarında ve özellikle *Seviye Talib*, *Handan* ve *Yeni Turan*’da, eşini yetiştiren erkeklerden bahseder. *Seviye Talib*’te yazar, roman kahramanı olarak seçtiği iki kadında bu durumu farklı açılardan ele almıştır. Seviye, eşi tarafından mükemmel bir müzisyen olarak yetiştirilmiştir. Macide ise yine eşi tarafından, modern bir anne ve eşinin “kafa arkadaşı” olarak yetiştirilir. Ancak bu iki şahıs da romanda, erkeklerin duygularına yenilmeleri yüzünden mutsuz olurlar. Bir meslek kadını olarak yetiştirilen kadınların bu mesleği icra edecek ortamı bulamamaları, Halide Edib’in bu ilk eserlerinde ortaya koyduğu bir problemdir.

¹⁶⁹ Adıvar, a.g.m.

¹⁷⁰ Enginün, İnci, “Adıvar, Halide Edib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1988, s. 376–377.

¹⁷¹ Enginün, a.g.m., s. 376–377.

Halide Edib, Tanzimat yazarlarının istedikleri eğitimi almış, babası tarafından özenle yetiştirilmiştir. Romanlarında da kendisi gibi iyi eğitim almış kadınları aslı kahraman olarak esere yerleştirir. Fakat bu özenle yetiştirilen kadının duygu eğitiminde boşluklarla karşılaşılır. Bu boşluğu dolduracak kişileri bazı eserlerde kahramanlar doğru seçemezler veya ideallerine kendilerini feda ederler. *Handan* ve *Yeni Turan* romanları bunun en iyi örneğidir. Halide Edib, *Yeni Turan*, *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye* romanlarında kadına sosyal hayatta yeni roller oynama fırsatı verdikten sonra, özel hayatlarında bu kadınları pek de mutlu etmez. Yazarın Cumhuriyet'ten sonraki romanlarında, kadınların biraz daha katılmış olmaları, topluma bir eğitici olarak yön vermeye kalkıştıklarında duygularını hiç hesaba katmamaları dikkat çekicidir. Öyle ki yazar, adeta bir önceki devrin kendisine benzeyen kahramanlarını *Kalp Ağrısı* ve *Zeyno'nun Oğlu* romanlarında bırakmış gibidir. *Zeyno'nun Oğlu*'nda ortaya çıkan Mazlume tipi, üniversitede eğitim gören, hayatında sporun, eğlencenin, eski ve yenin dengeli olarak bulunduğu, taklide, çirkinliğe, -annesinde bile olsa- insafsızca karşı çıkabilecek yeni bir genç kız tipidir. Bu genç kız, yaşayışındaki tabiflik dolayısıyla *Kalp Ağrısı* romanının kahramanı Zeyno'dan daha doğaldır. Bu genç kız tipi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumda ortaya çıkan yeni bir genç kız tipine de göndermeler taşır. Bu yeni genç kız tipi, duyguya hiç yer vermeyen, soğuk, uzaktan kibirli görünen, insanlarla ilişkisi doğruluk esasına göre düzenlenmiş, bunun dışındaki tezâhürlere kapalı olan *Tatarcık*' la devam eder. Yazar, büyük sempati duyduğu bu genç kız tipini geleceğin kadın örneği olarak sunar.¹⁷²

¹⁷² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara* romanındaki Yıldız tipiyle, Halide Edib'in romanlarında rastlanan aktif, dinamik, sanata ve spora meraklı yeni nesil genç kızı tipine benzer bir tip çizer. Yıldız, Neşet Sabit'in Devlet Tiyatrosu'nda rol arkadaşıdır. Oynadığı rollerde çok başarılıdır. Yıldız, aynı zamanda sporla ilgilenmektedir. Vücut yapısı olarak, daha çok bir erkeği andırmaktadır. Yıldız, atletizmle ilgilenir. Hatta erkeklerin de katıldığı bir atletizm yarışmasında ikinci olur. Yıldız'ı kocası Neşet Sabit'ten kıskanan Selma Hanım, onun gerçek hayatta da samimi olmadığını, rol yaptığını iddia eder. Yıldız'ın tiyatrodaki kendisine verilen rollerde çok başarılı olması Selma Hanım'ı bu düşünceye götürür. Oysa yazar, Yıldız'ın sahne dışında dünyanın en doğal insanı olduğunu belirtir. Yıldız'ın tiyatrodan sonra en çok ilgilendiği şey spordur. Hatta bazen spor tutkusu tiyatro merakının da önüne geçer. Selma Hanım, bu kadar erkeğe benzeyen birini nasıl olup da kadın rollerinde başarılı olduğunu anlayamaz. Romanda Yıldız, Neşet Sabit'in bakış açısıyla da anlatılır. Neşet Sabit'e göre Yıldız, yeni neslin temsilcisidir. Yeni nesil sıhhatlidir, hem ruhları hem de bedenleri tazedir. Eski nesil dinamik olmadığı için sürekli hayal kurar. Hatta eski neslin kurduğu bu hayallerin çoğu kasvetlidir. Oysa Yıldız'ın temsilcisi olduğu yeni neslin her saati bir meşgûliyetle doludur ve bu yüzden bu neslin kasvetli düşüncelere vakti de yoktur. Sporla ilgilenmesi sayesinde, bu neslin bünyesi gibi ahlâkı da sıhhatlidir.

Halide Edib'in kadın hareketleri bakımından önemli eseri *Yeni Turan*'dir.¹⁷³ *Yeni Turan* romanından itibaren Halide Edib, toplum hayatında etkili olan kadın kahramanlara yer vermeye başlar. *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe, *Vurun Kahpeye*'de Aliye, *Tatarcık*'ta Lale, iyi eğitim almış ve toplum hayatında aktif rol üstlenmiş kadın kahramanlardır.¹⁷⁴ Halide Edib, bu romanlarında kadının bir birey olarak toplumda var olup olamayacağını tartışmaya açar, kendini ezdirmemeye kararlı kadınların karşılaştıkları mücadeleleri anlatır.¹⁷⁵

Yeni Turan romanında siyasî ve ideolojik meseleler ön planda olmakla beraber, kadının eğitimi de sık vurgulanmıştır. Yeni Turan'ın okulları ve oluşturduğu çeşitli dernekler genellikle kadınlara ve kız çocuklarına hizmet eder. Yeni Turan, kadınları okutur ve erkekler gibi kadınları da çalıştırır. Bu yaklaşım, Türk kadınına kapalı evden hayatın içine çeker.¹⁷⁶

Eserin adı olan *Yeni Turan*, “Osmanlı İmparatorluğu içinde Türklüğe ve Türk hâkimiyetine dayanan yeni bir uyanış ve devlete yeni bir şekil ve ruh verme” anlamını taşır.¹⁷⁷ Esas sorun, yeni Türkiye'yi kuracak insanların yetiştirilmesidir. Bu sorunun temelinde de kadının eğitimi yatmaktadır. Romanda, İttihad ve Terakki partisinin devamı olan Yeni Turan partisi ile Yeni Osmanlılar partisinin mücadeleleri yer alır.

Romanın sonunda Yıldız, kendisi gibi sporcu bir gençle evlenir. Bu genç, kızak şampiyonudur. Bu evlilik, sürekli Yıldız'ı kıskanan Selma Hanımı çok rahatlatır. (bkz. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Ankara*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1999.)

¹⁷³ Yahya Kanbolat bu romanı, “Türk feminist eyleminin isteklerinin” dile getirildiği bir eser olarak değerlendirmiştir. Ona göre, 1912 yılı itibarıyla Türk kadınının elde ettiği haklar bu romanda anlatılmıştır. (bkz. Kanbolat, Yahya, *Halide Edib Adivar'ın Romanlarında Feminizm Sorunu*, Bayır Yayınları, y.y.y., y.t.y., s. 32.)

¹⁷⁴ Berna Moran da Halide Edib'in yarattığı kadın tipinin bir yenilik olduğunu ifade eder: “*Adivar'ın ilk yapıtlarında Türk okuruna sunduğu bir yenilik, yarattığı bu kadın imgesidir. Bu imge toplumda birbirine karşı olarak algılanan bazı değerleri uzlaştırdığı için önemlidir. İslâm-Osmanlı geleneklerine göre ev kadını olarak yetiştirilmiş, kapalı, basit ve cahil kadın, aydın kesimin gözündeki geri kalmış bir uygarlığın simgesi gibidir. Ber yandan, Batılılaşmış “asrî” kadın da köklerinden kopmuş, değerlerini şaşırılmış, serbest davranışları kuşku uyandıran bir kadındır. Adivar'ın kahramanları işte bu çelişkiyi kendilerinde uzlaştırmakla bir özleme cevap veriyorlardı. Çünkü bunlar hem Batılılaşmış hem de ulusal değerlerine bağlı kalmış, hem okumuş ve serbest hem de namus konusunda çok titiz, ahlâkı sağlam kadınlardı. Gerektiğinde bir erkek gibi spor yapan, ata binen bu kadınlar dışlıklarını de korumayı başarmışlardı üstelik.” (bkz. Moran, Berna, “Sinekli Bakkal”, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, I. Cilt, İletişim Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 1990, s.117–135.)*

¹⁷⁵ Sirman, Nükhet, “Müsavattan Eşitliğe”, *Üç Kuşak Cumhuriyet*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 59.

¹⁷⁶ Hayber, Abdülkadir, *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 37.

¹⁷⁷ Enginün, “Ziya Gökalp ve Halide Edib”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 77–86.

Roman, amcası Hamdi Paşa'nın fikirlerinden etkilenerek Yeni Osmanlılar partisine katılmış olan Asım'ın ağzından anlatılır. Asım, Mülkiyeden mezun olmuştur. Politikaya meraklıdır. İttihad ve Terakki partisinin görüşlerini beğenmez. Bu partinin okulları, Türklük ve feminizm duygusunu yaymaya çalışmaktadır. Yeni Turan, daha çok Türk kadınına eğitime faaliyetleriyle dikkat çekmektedir. Bu parti, kadınları okutmayı ve erkeklerin yanı başında çalıştırmayı hedefler. Yeni Turan kadınlarının kıyafetleri farklıdır. Bu kadınlar, modadan uzak, sade kıyafetleri tercih ederler. Bu kıyafetler, Batı modalarından uzak, Türk ve İslâm dünyasına özgü niteliktedir. Yeni Turan kadınlarının çoğu, öğretmenlik yaparak çocukları yetiştirme görevi üstlenmişlerdir. Bunlar, gerektiğinde cephede ve cephe gerisinde hastabakıcılık yapan, ordunun ihtiyaçlarını gidermek için "kadın çalışma yurtları"nda görev alan, çok yönlü ve aktif kadınlardır.¹⁷⁸ Yeni Turan partisine muhalif olmakla beraber, Asım bu kadınları beğenir fakat güzel bulmaz. Oysa Yeni Osmanlılar partisine mensup kadınlar çekicidirler, modaya uygun giyinirler. Asım'ın Yeni Turan kadınlarından asıl hoşlanmama nedeni, yaptıkları çalışmalarla bu partiyi iktidara getirme tehlikesidir. Sırf bu politik endişe yüzünden, memlekete faydalı olduklarına inandığı bu kadınları sevemez. Yeni Osmanlılar, amaçlarına ulaşabilmek için -yaptıklarının yanlış olduğunu bilseler de- halkı bu kadınlara karşı kışkırtmak isterler. Cahil insanları kandırarak bu kadınlara ve dolayısıyla Yeni Turan'a karşı kışkırtırlar fakat akli başında insanlar onlara kanmazlar. Asım, Yeni Turan'ın aktif kadınlarının faaliyetlerini sayar:

*"Bir mahalle yoktu ki fakiri, hastası Yeni Turan Kadınları Fukara Perver Teşkilâtı'nın biri tarafından bizzat bakılmış olmasın; bir mahalle yoktu ki mektep parası veremeyecek kadar fukara olanların çocuklarını Yeni Turan'ın açtığı mekteplerin birinde meccânen okutmasın. Bir mahalle yoktu ki, orada Yeni Turan'ın bina ettirdiği sade, salaş bir salonda, bu kadınların idare ettiği, çocuklara dinî, ahlâkî müfîd malûmat veren bir cuma mektebi olmasın!"*¹⁷⁹ (s. 14–15)

Cuma okullarında çalışan kadın öğretmenlerin başarılı olmasıyla birlikte bu okullar yaygınlaşır ve Yeni Osmanlılar partisi taraftarları da çocuklarını bu okullara

¹⁷⁸ Yahya Kemal, Halide Edib'in *Yeni Turan* romanını bir "itirafnâme" olarak değerlendirir. (bkz. Beyatlı, "Yeni Turan", *Edebiyata Dair*, s.167–171.)

¹⁷⁹ Adıvar, Halide Edib, *Yeni Turan*, Orhaniye Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1342–1924. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

gönderirler. Sürekli Yeni Turan partisini yıpratmakla uğraşan muhalifler, kadınların ilerlemesinin ve erkeğin yaptığı işlerde çalışmaya başlamasının İslâmiyet'e aykırı olduğu fikrini yaymaya başlarlar. Bu fikirler, cahil halk üzerinde etkili olur. Romanda, Yeni Osmanlıların sözcüsü konumunda olan Asım, aslında Yeni Turan'ın kendilerinin yönelttikleri eleştirileri hak etmediğini de belirterek savundukları fikirlerdeki çelişkilere dikkat çeker:

“Fakat işin acîbi, biz güya dinin müdafii olduğumuz halde onlar bizden ziyade dindardı. Yeni Turan mektepleri ilk şedîd mutassıb şeklini atmış olmakla beraber, resmî mekteplerin yetiştirdiği dinsiz gençlere mukabil tamamen medenî olmayı İslâmiyet'e mugayir görmeyen, bütün vezâif-i hayatiyyeleri ve medenî eğlenceleri arasında bile, ibadete yer bulan hakikî dindar, bir alay Yeni Turan genci vardı.” (Yeni Turan, s. 15–16)

Yeni Osmanlıların politikalarına araç olarak kullandıkları bir başka gelişme de, Yeni Turan kadınlarından bazılarının, eski Arap Müslüman kadınları gibi icazet alarak camide ders vermek istemeleridir. Bunun dine aykırı bir yanı olmadığını kendileri de bilmekle beraber yine de cahil halkı ayaklandırmak isterler. Romanın aslî kadın kahramanı Kaya da bu camilerde vaaz veren kadınlardan biridir.

Kaya, Yeni Turan kadınlarında ahlâkî ve sosyal bir devrim yapmıştır. Kadın, evde oturup kocasını bekleyen pasif kişi olmamalı, alacağı eğitimle erkeğinin en yakın arkadaşı, çocukları ve ülkesi için çalışan biri haline gelmelidir. Yazar burada, *Seviye Talib* romanında da yer verdiği ideal kadın tipini anlatır. Bu kadın tipi her bakımdan eşi ile eşit olmalı, ona fikir arkadaşlığı etmelidir.

İyi eğitim almış kadının idealleri vardır. Ülke sorunlarına duyarlıdır. Kaya, Yeni Turan idealini gerçekleştirmeyi her şeyden üstün tutar. Hatta ideali, çok sevdiği Oğuz'dan bile önde gelir. Bu ideal, Kaya'nın çocukluğundan beri ulaşmak istediği tek hayalidir. Ona şekil vermek için yıllarca çalışmış, emek harcamıştır. Oğuz, onunla aynı ideali paylaşan kişidir ve Kaya, aynı zamanda teyzesinin oğlu olan Oğuz'u çok sever. Yeni Turan romanındaki Kaya ve Ateşten Gömlek romanındaki Ayşe Halide Edib'in kadın kahramanları içinde asıl benimsediği ve idealleştirdiği tiplerdir.¹⁸⁰

¹⁸⁰ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, “Adivar, Halide Edip”, Editör: Murat Yalçın, Yapı Kredi Yayınları, Cilt I, İstanbul, 2001, s. 12–15.

Oğuz, yaptığı bir konuşmadan dolayı tutuklandığında Kaya, Yeni Osmanlı partisi başkanı ve İçişleri bakanı Hamdi Paşa'dan Oğuz'un serbest bırakılmasını istemeye gittiğinde, Hamdi Paşa iki şartla Oğuz'u serbest bırakacağını söyler. Memleketi terk etmesi ya da Kaya'nın kendisi ile evlenmesi. Kaya, memleketi terk etmeyi aklından bile geçirmez. Hamdi Paşa ile evlenmeyi kabul etmek zorunda kalır. *Handan* romanında Handan, Nazım'ın evlenme teklifine, amacın ön planda olması nedeniyle olumsuz cevap vermiştir. *Yeni Turan*'da ise Kaya, Nazım gibi amacı birinci plana alır. Her iki kadın kahraman da iyi eğitim almışlardır fakat Handan sanata, moda da düşkündür. Handan, sosyal meselelere de duyarlı olmakla beraber, Kaya gibi bütün hayatını bu uğurda feda edecek biri değildir.

Hamdi Paşa, bu evlenme teklifinin kabulü ile birlikte Oğuz'un serbest bırakılmasında bir sakınca görmez. Çünkü Kaya olmadan Oğuz'un başarılı olacağına inanmamaktadır. Oysa Kaya parti için Oğuz'dan daha faydalıdır ve Oğuz'un başarısı da Kaya'ya bağlıdır.¹⁸¹

Oğuz serbest kalır kalmaz Fatih Yurdu'nda konferans verir ve bu konuşmasında kadın haklarından bahseder. Avrupa ile kıyaslamalar yaparak, Türk kadınlarının haklarını almalarının gereği üzerinde durur:

“Bu yurt hissini en müteşekkil bir şekli de şimâl kavimlerinde, husûsiyle Anglo-Saksonlarda bulunuyor. Bugün de medeniyetin en cana yakın, en insanî şeklini onlarda görmüyor muyuz? Fakat bu yurt, samimî bir yurt olmak için onu kuran iki çift el, erkek ve kadın eli, birbiri içine mütekâbil bir emniyet ve muhabbetle gelebilmelidir. Geçici ihtiraslarına, hayatın didinmelerine ve zehirlerine galebe çalacak bir zihin ve kalp seviyesi, arkadaşlığı mevcut olmalıdır.” (*Yeni Turan*, s. 68) Oğuz, konuşmasında aynı amaç için çalışan insanların kuracakları yuvanın saadetinden de bahseder. Kadın da erkek gibi memleketin ilerleyişine katkıda bulunmalıdır. Kadın eğitimine bu kadar önem veren Oğuz'un annesi de iyi eğitim almış ve çocuğunun yetiştirilmesine özen göstermiş biridir. Oğuz'un ailesindeki diğer kadınlar da iyi eğitim almışlardır. Kaya'nın annesi ve Oğuz'un teyzesi olan Hatice Hanım da iyi bir eğitim almıştır.

¹⁸¹ Başarılı erkeğin arkasında bir kadın olduğu fikri, yazarın “Beşiği Sallayan El Dünya Hükmeder” başlıklı yazısında da vurgulanır. (bkz. Adıvar, Halide Edib, “Beşiği Sallayan El Dünya'ya Hükmeder”, *Tanin*, nr. 6, 24 Temmuz 1324/5 Ağustos 1908.)

Kaya, Hamdi Paşa ile yaptığı zorunlu evlilikte mutsuzdur. Yaşadığı sıkıntılar nedeniyle sinir krizi geçirir ve yurt dışına gider. Hamdi Paşa, Kaya'nın çok iyi Fransızca ve biraz da Almanca bildiğini yurt dışında fark eder. Kaya, Almanca'yı kendi kendine öğrenmiştir. Önce Berlin'e giderler. Hamdi Paşa, Kaya'nın Avrupa'da Avrupalı kadınlar gibi giyinmesini ister. Oysa Kaya değişmeyi reddeder. Paşa'ya, kıyafetlerinden utanıyorsa İstanbul'a dönebileceğini söyler. Zaten bu seyahatten memnun değildir. Anadolu'daki herhangi bir yerin de burası kadar güzel olabileceğini söyler. Hamdi Paşa'ya göre bu imkânsızdır. Anadolu'da yollar düzenli olmadığı gibi, ne şimendifer, ne de kalacak bir yer vardır. Kaya için bunlar sorun değildir. Şimendiferin olmadığı yerde atla gidilebilir. Kalacak yer de sorun değildir. Yeni Turan'ın pek çok yerde yurtları vardır.

Seçimler sonucunda iktidara gelen Yeni Turan partisi, kadınların erkeklerle eşit eğitim alması için bir tasarı hazırlamıştır.¹⁸² Meclis bu tasarımı ertelemiş fakat bir yıl sonra tasarı tekrar gündeme gelmiştir. Muhalefet basınının şamatası ve Hamdi Paşa'nın verdiği nutuklarla mebuslar bu tasarımı reddederler. Bu durumu öğrenen Kaya'nın tepkisi çok sert olur. O günden sonra Hamdi Paşa ile odasını ayırır. Ancak Paşa, karısını çok sevdiği için Meclis'in son toplantısında tasarımı kabul eder ve Kaya, Hamdi Paşa ile barışır. Hamdi Paşa'nın yeğeni Asım, amcasının fikir değiştirmesini onaylamaz. Fakat aradan yıllar geçtikten sonra, politikadan da uzaklaşınca o dönemde kadın eğitime karşı çıkmış olmalarını bir cinayet olarak görür.

Oğuz, bir yatsı namazından sonra Fatih Camii'nden çıkarken aklî dengesi bozuk biri tarafından vurulur. Bu adamın Oğuz'u vurma sebebi, Yeni Osmanlılar partisinin politikaları ile örtüşmektedir; “şeriatı kaldırıyor, kadınların başlarını açtırıyor” diye Oğuz'u vurmuştur. Yeni Osmanlılar, cahil halkı Yeni Turan'a karşı kışkırtmak ve oy toplayabilmek amacıyla en çok, bu partinin kadın eğitime verdiği önemi kullanırlar.

Hamdi Paşa zamanla, kadınların eğitimi konusunda görüşlerini değiştirmiştir. Oğuz'un vurulduğu saatlerde Hamdi Paşa, Kaya'ya kadın eğitimi konusunda Oğuz ile ilk kez anlaşmış olmalarından ve partisini bu konuda ikna etmek için ne kadar

¹⁸² Atatürk de kadınların erkeklerle eşit eğitim haklarına sahip olmasını istemiştir. Türk kadını, Atatürk sayesinde pek çok sahada olduğu gibi eğitim konusunda da hak ettiği yere gelmiştir: “*Kadınlarımızın da aynı derece-i tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır.*” (Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1985, s. 7.)

zorlandığından bahseder. Hamdi Paşa, o günden sonra memleketin yararına olan her kararda hükümeti destekleyeceklerine yemin eder.

Halide Edib'in kadın eğitimi konusundaki çabaları hem yaşadığı devirde, hem de ölümünden sonra ilgi ile karşılanmıştır. Tezer Taşkırın, ölümü üzerine yazdığı yazıda, Halide Edib'in Türk kadınının haklarını alması ve cemiyette mevkiinin yükselmesi için sarf ettiği gayretler üzerinde durmuştur. Halide Edib, 1908 de *Tanin* gazetesinde yazdığı makalelerde, kızlar için okullar açılması lüzumunu kuvvetli bir dille savunmuştur. Tezer Taşkırın yazısında, Halide Edib'in bu makalelerinden alıntı yapmıştır:

*“Kendine hüürmet edilen, itimat edilen kadınlar, doğru, pek yüksek oldukları gibi tahkir edilen, küçük görülen, alçaltılan kadınlar da hilekâr, yalancı, bayağı olurlar. Kadınların ahlâkî seviyeleri ile erkekler arasında manevî bir münasebet vardır. Kadınları alçaltan erkekler de alçak, bayağı olurlar. Onları yükseltenler ise beraber yükselirler.”*¹⁸³

Tezer Taşkırın, yazısında *Yeni Turan* romanını da değerlendirir. Yazıldığı zaman ile kıyaslayarak eserin değerini ölçer. Eserde yer alan fikir ve olaylar devrine göre çok ileridir:

“Bu eser yazıldığı zaman yazarı da içinde olmak üzere bütün Türk kadınları çarşafli idiler, içtimaî hayatta erkekle kadının iş birliği, beraber çalışması yok gibi idi. Ancak pek az kadın mühimce yerler alabilmişti. “Yeni Turan” Türklük cereyanı içinde kadına verilen saygılı ve değerli mevkii çok kıymetli bir el ile ortaya koyuyor ve bize yeni bir kadın tipi getiriyordu. Bu eserde kadınlar evlerinin duvarlarını aşmışlar, çalışkan bir cemiyet uzvu olmuşlar, en evvel İstanbul'da değil, Erzurum'da okullar açmışlar, erkeklerle el ele vererek yeni bir vatan kurmaya çalışmışlardır. Böylece Yeni Turan'da yarının Türk kadını mâhir bir sanatkârın elinde, büyük bir idealizm ile işlenmiştir. O zamana kadar yazılan hiçbir eserde böyle bir kadın tasvirine rastlamıyoruz. Gerçi birçok yazılarda kadınların okutulması, içtimaî hayatın her

¹⁸³ Taşkırın ,Tezer, “Kaybettiğimiz Büyük Romancı”, *Son Havadis*, 18 Ocak 1964, Yıl 12, Sayı 1238, s. 5.

sahasında yer almaları lüzûmu ısrarla istenmiş ise de, ilk defa olarak ve cisimli tipler halinde “Yeni Turan” bu kadınları cemiyete tanıtmıştır.”¹⁸⁴

Halide Edib, hatıralarında Yeni Turan’ın bir ütopya olduğunu ve bütün ütopyalar gibi gerçekleştirilmesi mümkün olmayan gayeleri içerdiğini belirtmiştir.¹⁸⁵ Tezer Taşkiran’ın da vurguladığı gibi, Halide Edib’in bu ütopyası, Atatürk’ün büyük deha ve iradesi ve Türk milletinin ona olan güveni ile gerçeğe dönüşmüştür. Bu romanda millî kültür ve millî eğitimin önemi üzerinde durulur. Kaya, Oğuz, Ertuğrul ve Sungur için eğitim esastır. Bunlar, aynı zamanda kendilerini çok iyi yetiştirmiş gençlerdir. Tarih, coğrafya, din ve ferdî sorumluluk duygularıyla yetiştirilen bu gençler, etraflarındaki insanları eğitmek isterler. Romanda, evin okul haline getirilmesi ve burada, kızlarla erkeklere birlikte ders verilmesi çok önemlidir. Özlenen sosyal değişme ancak bu gençler sayesinde mümkün olacaktır.¹⁸⁶

Halide Edib, *Yeni Turan* romanından kadınların rey sahibi olacağı, hayat ve insan ilişkilerinin akla uydurulduğu bir devri hayal eder. Eserde, Osmanlı devrinin süs, israf ve gösterişe düşkün kadın sınıfı şiddetle tenkit edilmektedir.

Halide Edib, zaman zaman çeşitli kadın tiplerini eserlerinde eleştiri konusu yapmıştır. Bu kadınlar, moda uygun yaşayış şekillerine sahip olmadıkları için hemcinsleri tarafından eleştirilirken, yazar, eleştiri yapan Batı taklitçisi kahramanlarına olumsuz özellikler yükler. *Ateşten Gömlek* romanında, Salime Hanım’ın gözüyle kadın eğitiminden beklentiler ve kadına bakış açısı verilir. Batı özentisi içinde olan Salime Hanım, Ayşe’yi basit, sessiz, dil bilmeyen biri olarak görür. Salime Hanım’a göre Fransızca veya İngilizce bilmeyen bir kadının değeri ve toplumda söz hakkı yoktur. Salime Hanım, yazarın sürekli eleştirdiği ve eğitimi sadece gösteriş olarak algılayan tiplerdendir.

Halide Edib, *Türk’ün Ateşle İmtihanı* kitabında, kadınlar arasındaki eğitim farkından doğan çatışmayı ve eğitilmiş olduklarını iddia edenlerin eğitimsiz kadınlara nasıl yaklaşması gerektiğini anlatmıştır. Yazar, İstanbul ve Ankara kadınlarını ait

¹⁸⁴ Taşkiran, a.g.m., s. 5.

¹⁸⁵ Ziya Gökalp, *Yeni Turan* romanının Türkçülüğe büyük bir kıymet verdiğine dikkat çeker. (bkz. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.14.)

¹⁸⁶ *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıra kitabında Halide Edib Maarif Nezareti müsteşarı Sait Bey’i hatırlar. Sait Bey, İstanbul Üniversitesi profesörlerindedir. Halide Edib’e göre Türkiye’de kadın eğitiminin modernleşmesinde başrolü oynayan odur. Yazar, Sait Bey’in hatırası önünde hürmetle eğilir.

oldukları sosyal çevre ve eğitimleri açısından mukayese eder. Ankara'daki İstanbul kadınları genellikle memur ya da mebus karısıdırlar. Bunlar, iyi eğitim görmüş, modern ve aktif kadınlardır. Ankara kadınları, İstanbul kadınlarından uzak dururlar. Halide Edib bu çekingenliğin nedenini, Ankara kadınlarının okul eğitimi almamış olmalarına bağlar. İstanbul kadınları aynı zamanda şuuraltı bir yükseklik duygusu içindedirler. Bu İstanbullu kadınlar içinde birkaç istisna da vardır. Bunlardan biri de Hilâl-i Ahmer'in başında olan Albay Nuri Bey'in karısıdır. Halide Edib, Ankara Hilâl-i Ahmer kadınlar kolunun iki Anadolu kadını tarafından idare edilmesini teklif eder. Biri, belediye reisinin karısıdır. Diğeri ise Zehra Hanım adında iyi Arapça ve Farsça bilen, bütün İmparatorluğu dolaşmış bir kadındır. Hilâl-i Ahmer'in bu kadınlar kolu Kız Öğretmen Okulu'nda çalışmaktadır. Okulun başında becerikli bir kadın vardır. İkinci toplantıdan sonra İstanbullu kadınlarla Ankaralı kadınlar arasında tartışma çıkar. Ankaralı kadınlar toplantıyı terk ederler. Bunu İstanbullu bir kadın Halide Edib'e haber verir. Halide Edib kadınların toplantıyı terk etme nedenini sorunca, İstanbullu kadın şöyle anlatır:

*“Toplantı yapmayı ve buna Ankara kadınlarını gazetelere ilân vererek çağırmayı düşünmüşler. Ankara kadınlarıysa okumak bilmedikleri için bir bekçi vasıtasıyla her eve haber vermeyi teklif etmişler. Anlaşılan İstanbul kadınlarından biri gazete okuyamayacak derecede olanları aralarında istemediklerini söyleyince, hepsi birden toplantıyı terk etmişler”*¹⁸⁷ (s. 187) Kadınlar, bu sorunu Halide Edib'in çözmesini isterler. Halide Edib, Ankaralı kadınların teklifinin kabul edilmesini ister. Okulun müdürüyle konuştuktan sonra dört Ankaralı kadını davet ederek bu sorun üzerine görüşlerini anlatır:

“Onlara münevverliğin sırf okumakla elde edilmediğini anlatmaya çalıştım. Kadınlığa karşı vazifelerinden bahsettim. Kadınlar arasındaki ayrılıklara erkeklerin geleceğini söyledikten sonra nihayet lafı vatanseverlik meselesine getirdim. Bundan sonra birlikte çalışmayı kabul ettiler. On iki icra komite üyesinin altısı İstanbullu, altısı da Ankaralı olacaktı.” (Türk'ün Ateşle İmtihanı, s. 187)

Adayların isimleri tespit edilir. Ankaralılar, İstanbullulardan son toplantının dağılmasına neden olan kadına önce itiraz ederler daha sonra kabul ederler. Halide Edib

¹⁸⁷ Adıvar, Halide Edib, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul, 1962. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

başkan, Zehra Hanım ikinci başkan seçilir. Bu yeni kuruluşun para ihtiyacını karşılamak üzere, Halide Edib'ten hayırsever kadınlara mektup yazması istenir. Mısırlı Prenses İffet Hasan yüklü bir miktar yardım yapar. Seçimden sonraki toplantı, Ankara'nın en büyük salonu olan Erkek Öğretmen Okulu'ndaki salonda yapılır. Halide Edib bu toplantıda, gurur duyduğu köylü kadınlarla en arkada oturur. Konuşma yapmak üzere kürsüye geldiğinde, en sade dille Türkiye'nin durumunu anlatır. Konuşması bittikten sonra bir köylü kadın Halide Edib'in yanına gelir ve duygularını anlatır:

“Senin ne dediğini anladığımı söylemek istiyorum. Benim Darülmuallimat'ta bir kızım var. O da hizmet edecek, sulh yapacaktır. Ben fukara bir çamaşırcı kadını. Ona bu öğrenimini verebilmek için her gün çalışıyorum. O da bir gün hoca olacak. Senin konuştuğun gibi konuşacak. Benim oğlum Çanakkale'de öldü. Ağlamıyorum. İşimi bırakmıyorum. Çünkü kızıma tahsil veremem. Fakat hep yeni harplerden bahsediyorsun. Çanakkale'de ölenleri hiç söylemedin.” (Türk'ün Ateşle İmtihanı, s. 189) Halide Edib, bu kadını Türkiye'nin geleceğini kuracak insanlardan biri olarak görür.

Yazarın, Cumhuriyet Türkiye'sinde bulunabilecek her görüşten insana yer vermeye çalıştığı *Tatarcık* romanında, bir kampta toplanan yedi gençten biri olan Haşim'in, kadın eğitimi ve bunun sonunda kadının meslek yaşamında edindiği yer konusunda olumsuz fikirleri vardır. Romanın aslî kadın kahramanı ve yazarın ideal kadın tiplerinden biri olan Lale gibi aktif, kendini yetiştiren kadınlar Haşim'in can düşmanıdır.¹⁸⁸ Okullarda dirsek çürütüp Avrupa'ya daha iyi bir eğitim için giden erkekler, eğitimlerini tamamlayıp yurda döndüklerinde iş bulamazlar. Haşim'e göre bunun nedeni, erkeklerin istedikleri işlere kadınların tayin edilmiş olmasıdır. Lale de bu kadınlardandır: *“Tatarcık erkeğin ağzından lokmasını alan, erliği ile meşhur olan bir cemiyete kadın tahakkümünü sokan tip.”*¹⁸⁹ (s. 60) Haşim, böyle kadınları yere vurmak için uğraşır. Hatta bu uğurda kendisine “eski kafalı” denilmesini bile göze almıştır.

¹⁸⁸ Kenan Akyüz'e göre, Halide Edib şöhretini biraz da kadın karakter yaratmaktaki başarısına borçludur. Ona göre, kahramanlarını daha çok kadınlar arasından seçen Halide Edib, bu kadınların bütün psikolojik incelikleri ile canlandırılmasında büyük başarı göstermiştir. (bkz. Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (1860–1923)*, Mas Matbaacılık, 4. Baskı, y.y.y., y.t.y., s. 177.)

¹⁸⁹ Adıvar, Halide Edib, *Tatarcık*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1939. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Halide Edib'in Haşim aracılığıyla eleştirdiği bu fikirler, o dönemde pek çok erkeğin görüşlerini yansıtmaktadır.

Salim, Haşim'e, kadınların çalışmaları ile ilgili olarak sahip olduğu olumsuz görüşlerin doğru olmadığını anlatır. Salim, erkeğin kazancını yiyen, erkeği kendi ihtiyaçları için çalıştıran, sömüren, odalık ruhlu kadınları sevmez. Fakat Haşim görüşlerinde ısrarlıdır. Çalışmayan kadın her yerde erkeğe rakip olmaz ve erkek isterse çalışmayan kadını çok kolayca eve kapatır. Salim, yazarın görüşlerini temsil eder. Halide Edib de çalışmadan erkeğin kazandığını tüketen kadına karşıdır. Yazarın bu fikirlerini bir erkek kahramanın ağzından vermesi ise son derece anlamlıdır.

Lale, romanda davranışlarıyla örnek bir kahramandır. Roman kahramanlarından Miss Barkley, Lale'ye neden flörtü olmadığını sorduğunda Lale, flört etmek için vaktinin olmadığını söyler. Ona göre, gençlerin görevi, kurulan yeni toplumun temellerini kuvvetlendirmek, eski düşünceler ve geleneklerle savaşmaktır. Lale, genç erkeklerin kukla gibi yaşayan, iş hayatında yer almayan pasif kadınlardan hoşlanabileceklerinin düşünür. Lale'nin bu görüşlerini doğrulayan olay, romanın sonunda Haşim'in, çalışmayan, modayı takip eden ve kendisini refah içinde yaşatacak bir koca arayan Zehra ile nişanlanmasıdır. Zehra, Haşim'in kadınlarla ilgili görüşlerinden haberdardır ve onun değişmesinin imkânsız olduğunu da bilir. Buna rağmen onunla nişanlanmıştır. Haşim, ulaşmak istediği politika hayatında en yüksek mevkie gelse bile karısını eve kapatacaktır. Romanda Lale, Halide Edib'in görüşlerinin temsilcisidir. O da yazar gibi kadının çalışarak toplumda söz sahibi olacağı fikrini savunur.¹⁹⁰

Kamptaki yedi genç arasından Safa Lale'den hoşlanır. Safa'nın Lale'yi beğenme nedeni, biraz da onu inandığı fikirlere yakın bulmasıdır. Safa, Recep'in Lale'ye olan yakınlığını kıskanır. Safa'ya göre Lale, "kadıncık" değil, "gerçek kadın"dır. Komünizmin yetiştirdiği yeni dünyanın kadın tipidir. Safa, Lale ile el ele verip dünyayı

¹⁹⁰ Burhan Cahit'in *Ayten* romanında kadının iyi bir eğitim alması ve toplumda söz sahibi olması üzerinde geniş olarak durulmuştur. Eserin tezi bu nokta üzerine kurulmuştur denilebilir. Roman kahramanlarından Ayten, kızının mutlaka bir meslek sahibi olmasını ister. Kızı Ayten, -anne ile kızı aynı adı taşımaktadırlar- öğretmen okuluna gider ve buradan mezun olur. Ayten, yine annesinin kararıyla İngiliz bir mürebbiyeden eğitim almıştır. Ayten, aldığı bu terbiye ile atılgan, erkek tabiatlı, gülbüz bir kız olarak yetişmiştir. Annesinin istediği de kızının bu özelliklere sahip olmasıdır. (bkz. Uğurcan, Sema, "Modern Bir Cumhuriyet Kızı: Ayten", *Millî Kültür*, Kültür Bakanlığı Tanıtma ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 6 Kasım 1981, Cilt 3, Sayı 5, s. 19-21.)

komünist yapabileceğine inanır. Safa, Avrupa’da eğitim almamıştır. Kadınların, daha çok Avrupa’da eğitim alan erkeklerden hoşlandığını düşünür. Bu nedenle, grubunda Avrupa eğitimi almış olan Salim ve Recep’i kendisine rakip olarak görür. Safa, kadının çalışmasına da siyasî görüşleri açısından bakar. Onun kadının çalışmasını savunmasının nedeni, komünizme uygun olmasıdır.¹⁹¹

Halide Edib bu romanında, birbirinden çok farklı görüşlere sahip olan bu gençleri bir araya getirerek, yeni Türkiye’nin genç neslinin genel durumunu vermiştir. Bu gençlerin her biri başlı başına bir şahsiyettir. Yazar, bu gençlerin hepsinden sevgi ile bahseder ve hepsine eşit mesafededir.

Halide Edib’in romanlarında, kadının eğitiminin genellikle kadının çalışmasıyla bağlantılı görüldüğü ve roman kahramanlarının buna göre tavır aldığı görülmektedir. Kadının eğitim almasını isteyen kahramanlar, onun iş hayatında yer almasında herhangi bir sakınca görmezler. *Döner Ayna* romanında, roman kahramanlarından Hacı Murat, etrafındaki herkese hükmeden, nüfuzlu bir köy ağasıdır. Hacı Murat, Kızı Hanife’yi okutmak istemez. Hatta oğlu Hasan ders çalışırken, kızı Hanife’nin Hasan’ın yanına yaklaşması bile Hacı Murat’ı rahatsız eder. O, son zamanlarda kadınların her şeye “burunlarını soktuklarını” düşündüğü için hiç olmasa emri altında olan kadınların eğitimlerini engelleyerek bir nevi “dizginlerini elinde tutmaya” karar verir. İzmir’de gördüğü genç bir kadın savcı onun bu kararını kesinleştirir. Hacı Murat, kızı Hanife’ye sadece namaz surelerini ezberletecek, bunun dışında eğitim aldirmayacaktır:

*“Son zamanlarda kadınların her şeye burunlarını sokmalarına karşı içinde hudutsuz bir isyan vardı. Hiç olmazsa kendinin hükmü geçebilecek kadın taifesinin, hattâ o kadar sevdiği Hanife’nin bile dizginlerini elinde tutmağa karar vermişti. Her halde İzmir’de genç bir kadın müddeiumumî gördükten sonra, Hanife’ye namaz sûrelerini ezberletmekten fazla tahsil vermemeğe karar verdi.”*¹⁹² (s. 38)

¹⁹¹ Sema Uğurcan, *Tatarcık* romanında nesillerin macerasının anlatıldığını vurgular. Romanda, duyuş, davranış, ideal ve düşünceleri farklı dört nesil vardır: En yaşlı nesil, orta yaşlılar nesli, gençlerin nesli ve çocukların nesli. Romanın asıl kahramanları, Lale, Zehra, Saffet, Haşim, Safa, Şinasi, Ahmet, Hasan ve Salim’in yer aldığı gençlerin neslidir. (bkz. Uğurcan, Sema, “Kiralık Konak ve Tatarcık Romanlarında Nesiller” *Mehmet Kaplan’a Armağan*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s. 286–305.)

¹⁹² Adivar, Halide Edib, *Döner Ayna*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Güven Basımevi, İstanbul, 1954. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Hacı Murat, kadının eğitim alması konusunda tek ayrıcalığı, annesi Satı Nine'ye tanımıştır. Satı Nine, hem eski, hem de yeni harfleri bilmektedir. Köydeki kadınlara “vaaz eder” gibi kitap okur. Hacı Murat, Satı Nine'nin eğitim almasında bir sakınca görmez. Çünkü Satı Nine, sağlam gelenekler içinde yetişmiştir. Aldığı eğitim onu hiçbir şekilde olumsuz yönde değiştirmeyecektir. Oysa Hanife, “dünyayı küfür ve fesat sardığı” dönemde doğmuştur. Alacağı eğitimden olumsuz etkilenebilir. Hacı Murat'ın kızı Hanife'nin eğitim almasına karşı çıkmasının bir başka nedeni de, kadınların var olma nedenlerinin sadece “erkeğin rahatını ve zevkini temin etme” olduğuna inanmasıdır.

Akile Hanım Sokağı romanında da kadının iş hayatında edindiği yerden rahatsız olan kahramanlardan bahsedilir. Bu rahatsızlık, *Tatarcık* romanındaki kadar yoğun vurgulanmaz ve belli bir kahramanın rahatsızlığı olarak verilmez. Yazar, *Akile Hanım Sokağı* romanında genel ifadelerle bu rahatsızlığa dikkat çekmiştir. Çalışan kadına karşı bazı erkek ve kadınlar büyük öfke duymaktadırlar. Halide Edib bu romanında, çalışan kadınlara karşı duyulan öfkeyi bir nevi kıskançlığa bağlamıştır. Kadın ve erkek açısından bu kıskançlığın farklı nedenleri vardır: “*Erkekler belki çalışan kadının ekmeklerini ellerinden almağa namzet bir vaziyete geldiklerini tahayyül ediyorlardı. Kadınların ise saiki daha fazla hissî idi.*”¹⁹³ (s. 23)

Kadının çalışma hayatında yer alabilmesi için iyi bir eğitim alması şarttır. Erkek egemen toplumda kadının kendini kabul ettirebilmesi için mücadele etmesi gerekir. Halide Edib, eserlerinde bu mücadeleyi anlatmaktadır. Bu yüzden de yazarın romanlarında Kaya ve Lale gibi kadın kahramanları son derece serttir. Geleneksel toplum yapısının içinden gelen Hacı Murat ve Haşim gibi erkek kahramanlar kadını daima kendilerinden geride görmek isterler. Toplumda kadını ikinci planda görmek isteyen erkekler var oldukça, kadının mücadelesi de devam edecektir. Böyle bir mücadele için kadının kuvvetli olması lâzımdır. Kadın, sosyal hayattaki yerini azmiyle, iradesiyle, inadıyla, çalışma, öğrenme ve kendini geliştirme arzusuyla, kendisi kazanmak zorundadır. Kimseye ihtiyaç duymadan, tek başına ayakta durabileceğini ispatlamalıdır. Halide Edib, biraz da kendi hayatından ve çevresindeki insanlardan yola

¹⁹³ Adıvar, Halide Edib, *Akile Hanım Sokağı*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Yeni Matbaa, İstanbul, 1958. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

çıkarak yarattığı kadın kahramanların şahsında, özlediği ideal kadını vermeye çalışır.¹⁹⁴ Kaya, Handan, Kamuran, Lale, Batı terbiyesi almış, ancak kendi kültürlerine de sırt çevirmemiş, güzel sanatlarla ilgilenen, haklarını savunan, kültürlü kadınlardır.

Halide Edib'in eserlerinde erkeklerin kadının eğitim almasından ve çalışmasından çekinmelerinin en önemli nedenleri şunlardır: 1.Erkeklerin eğitimsiz olması. 2.Kadınların toplumda erkeğin yerini almasından duyulan endişe. 3.Kadının yeri evidir, kadın eşine hizmet etmelidir düşüncesi. Halide Edib, eserlerinde yer verdiği erkek kahramanlar genellikle kadının eğitimine önem verir, bunun için gayret sarf ederler.

Kadının eğitimi, Halide Edib'in *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında da üzerinde durduğu önemli bir konudur. Kadını sadece “insan üreten bir makine” olmaktan çıkarmak gerekir. Erkekler gibi kadınlar da fikir terbiyesi ve tahsil alarak, sosyal hayata katılmalıydılar.¹⁹⁵ Yazar, *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında, Eflatun'un ideal “Cumhuriyet”inde yeteneklerinin farklılığına rağmen kadınla erkeğin eşit olmasını savunduğunu belirtir. Toplumun sağlamlığı için kadınların yetiştirilmesine özen gösterilmelidir:

“Buna benzer sualler, bütün zaman için medenî dünyanın ön safta gelen dâhilerinden biri olan Eflâtun'un zihnini yormuş olacak ki, Yunan medeniyetinin başka temeller üzerine kurulmasını istemiş, bir ideal devlet diye tasavvur ettiği “Cumhuriyet” adlı devlet ve millet örneğinde, kadınla erkeğin vazife ve kabiliyetleri ne kadar başka olursa olsun, ikisi arasında müsavat lüzumunu ileri sürmüştür. Eflâtun bunu düşünürken, İsparta medeniyetini daha sağlam telâkki etmiş olmasından şüphe

¹⁹⁴ Halide Edib'in torunu Ömer Sayar, Halide Edib'in etrafındaki insanlara karşı mesafeli davranmasına rağmen onlarla yakından ilgilendiğini belirtir. Roman kahramanlarının çoğunu da etrafındaki insanlardan seçtiğini belirten Sayar, bu konuda iki örnek vermiştir: “*Mesela, “Döner Ayna”nın kadın kahramanı, bakıcısı Cemile; “Akile Hanım Sokağı”nın kahramanı ise yine yanında çalışan kadınlardan Akile Hanım'dı.*” (bkz. Helimoğlu Yavuz, Muhsine, “Torunu Halide Edip'i Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1994, s. 2.)

¹⁹⁵ Ömer Seyfettin de makalelerinde kadının iyi eğitim almasını savunur. Ömer Seyfettin'e göre bir milletin kadınlarının eğitilmişlik oranı, o milletin ilerlemesinin ölçüsüdür. Bizde, bu gerçek göz ardı edilmiş, sadece gazetelerin süslü sütunlarında savunulan fikirler olarak kalmıştır. Almanya, İngiltere ve diğer medenî milletlerin zenginlik ve mutluluğunun nedeni, kadınlara verdiği eğitim sayesinde. Başında, Halide Edib'in, “beşiği sallayan el âleme hükmeder” sözünün bulunduğu “Maarif ve Kadınlar” adlı makalesinde, kadınlarını eğitememiş milletlerden de bahseder: “*Kadınları neyyir-i maariften mahrum olan milletler; henüz bir hâb-ı sıklette puyan olan milletlerdir. Uyanmaları için o milletin âsab-ı hayatiyelerini teşkil eden kadınları üzerinden bir nesim-i lâtif-i maarifin vezan olması lâzımdır.*” (bkz. Argunşah, Hülya, “Maarif ve Kadınlar”, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Makaleler I*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2001, s. 93–96.)

edilemez. Çünkü İsparta, sıhhat, kudret ve her sahada sağlamlığı, büyük sanat ve felsefeye tercih etmişti, işte bu vasıfları haiz bir cemiyet kurabilmek için, her ferdin, bilhassa anaların dikkatle yetiştirilmesi lâzımdı. Sağlam çocuk yetiştiren ananın sıhhati yerinde olmalı, çocuklarına ahlâk ve kudretli karakter verebilecek bir terbiye görmeli. İşte bunu İsparta kendine gaye edinmiş, her ferdini maddî ve manevî sahada ona göre yetiştirmiştir. Böyle bir ideale sahip herhangi millet kadının yetişmesine çok itina etmek mecburiyetindedir.

Romalıların, kadınların cemiyetteki mevkii hakkında, sağlam ve muvazeneli bir görüşleri vardı ve zamanlarına göre içtimaî vazifeleri kadınla erkek arasında makul bir surette taksim etmişlerdi. Kadınla erkek arasında arkadaşlık ve müsavat bir realite idi fakat bunun kanunda yeri yoktu.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 172) Halide Edib, Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, kitabında, Osmanlı İmparatorluğu’nda padişahın haremi olan kadınların içinde buldukları duruma dâir görüşlerini anlatır. Bu kadınlar iyi yetişmişlerdir ve yeteneklerine göre eğitim almışlardır:

“Osmanlı Türkleri arasında, 17 ile 18. asır arasında bir “kadınlar saltanatı” devri vardı. Bu inhitat günlerimize tesadüf eder. Maamafih padişahın “harem”i zannedildiği gibi sürü cahil ve karmakarışık kadından müteşekkil değildi. Bunlar ayrıca tetkike değer bir sisteme bağlı ve hemen hepsi kendi istidatlarına göre talim ve terbiye görürlerdi. Fakat ne de olsa, sadece bir kadın kalabalığı içinde yaşayan kadın, cemiyete yabancı, hattâ anormal bir mizacda olur. Kanunî Sultan Süleyman’ın zevcesi Hürrem Sultan’ın tesiriyle, şehzadelerin de bu kadın kalabalığı arasına kapatılması tabîî hanedan azasının dejenere olmasında büyük bir rol oynadı. Prenslar, cinsî zaafllara mahkûm harem kadınları elinde birer oyuncak gibi büyüdüler. Bütün ölçüyü kaçırarak surette cinsî insiyakların bütün her şeye hâkim olması, değil kapalı, bugünkü en açık modern cemiyetlerde dahi fertleri anormal yapar.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 180) Osmanlı haremindeki bu kadınlar, eğitime katkıda bulunmuş ve okullar açmışlardır. Halide Edib, Osmanlı sarayındaki iyi eğitim almış, aktif kadınların icraatlarını sıralar:

“Bin bir facia mevzuu olabilecek bu kadınlar saltanatı devrinde dahi, kadınlar, sarayda ve hariçte, mektepler açmakta, içtimaî yardımlar, tesisler yaratmakta mühim

bir rol oynamışlardı. Bugün Türkiye'nin bir hayli şaheser mimarîsi padişahların anaları veya hasekileri hâtırasına ithaf edilmiştir. Asıl mühim olan nokta, bu kadınların, hattâ saray harici varlıklı kadınların yaptırmış oldukları mektep, cami, han, çeşme, köprü, imaret, hastahane gibi binalar ve bunlar için bıraktıkları vakıflardır. Bugün eski vakfiyeleri tetkik etmek, kadınların bizde, kendi devirlerinde Garpta dahi emsali az olan sayıda yaratmış oldukları müesseseler, bilhassa hastahane ve diğer hayrattır. Bugün en fazla milletin sıhhatine hizmet eden Guraba ve Nisa Hastahaneleri onların millete hediyeleridir. Bugün muasır ilerlemenin en mühim parçası telâkki edilen tumarhaneler de o devrin bu içtimaî hayır insiyakının bir ifadesi idi. 17. asırda Avrupa'da delileri zincire vurdukları devirde, bizde delileri ilk defa musiki ile tedavi eden bir tumarhane Manisa'da yapılmıştı. On yedinci asırda, hapisanelerle derin bir surette alâkadar olan kadın, Sultan İbrahim'in anası Kösem Sultan'dır. Her sene şahsen hapisaneleri ziyaret eder, kütükleri tetkik eder, borç yüzünden mahpus olanların borcunu öder salıverirdi. Aynı sultan, her sene on iki genç kız ve erkeğe bir sanat öğrettirir, onlara iş buldurur ve mânevî evlât telâkki ettiği bu gençleri evlendirirdi.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 181–182)

Batılı bir görüşe sahip olan padişah hanımları, ilk ve ortaokulların durumu ve öğrencilerle yakından ilgilenmişlerdir. Eğitime destek veren bu kadınlar, Batı'nın asırlar sonra eriştiği ileri bir bakış açısına sahiptirler. Halide Edib, bu kadınların yaşadıkları çağın ötesinde bu kadar ileri bir görüşe sahip olmalarını şaşırıcı bulur. Bu kadınlar aracılığıyla, çocukların temizliğine, terbiyesine, gıdasına, açık havada oynamalarına dâir okullara talimat verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, padişah hanımlarının dışında bir de, eğitim almış kadınların mahallelerde kız ve erkek çocuklar için açtıkları özel okullar vardır. Yarım asır öncesine kadar kadınların çoğu, bu özel okullarda okumuşlardır. Bazı yüksek sınıftan ve varlıklı aileler kızlarına evde eğitim vermişlerdir. Halide Edib, Osmanlı tarihinde sık tesadüf edilen kadın şairlerin bu özel eğitim tarzıyla yetiştirildiğini belirtir. Açılan özel okullardaki hanım öğretmenler, aşağı ve orta sınıf kadınları arasında çok büyük saygı görmüşlerdir. Halide Edib, Enderunlu Vasıf'ın dilinden bir beyitle bu görüşünü destekler: “*Vasıf Enderunî'nin, bir ananın on üç yaşındaki kızına nasihati ile kızın cevabını ihtiva eden muhammesinde, ana, tıpkı bugünkü genç kızlar gibi gözü*

dışarda olan pembe kıza, hocasını dinlemesini tavsiye eden, dayakla dahi olsa hocanın terbiyesinin ehemmiyetine işaret eden beyitler vardır...

*“Hoca kadının vurduğu yerlerde gül biter,
Okumuş ol ki döğmeye kalfan beter...”*

Bu özel okullar, çöküş devrinde, batıdaki tahsil ve fikir sahasındaki ilerlemeden haberdar olmadıkları için geri kalmışlardır.

Kadının toplumdaki yerinin değişmesine ilk taraftar olanlardan biri, Üçüncü Selim ve özellikle hemşiresi Hatice Sultan’dır. Kadının değişmesi fikri, Tanzimatçılar tarafından şiddetle müdafaa edilmiştir. Abdülhak Hâmit, bilhassa eserlerinde Müslüman kadınlarına çok büyük mevki vermiştir. Bir milletin medeniyet seviyesinin, kadınlarının mevkileriyle ölçüldüğüne inanan bir de vecizesi vardır.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 183) Halide Edib, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki bu olumlu örnekleri aktararak, okuyucusuna mesaj vermeyi amaçlamaktadır.

1860 yılında hükümet, kadın hocaları yetiştirmek üzere Dârül-muallimât ve kız mekteplerini açmıştır. Böylece, kadın hocalar ilk kez devletin resmî memurları olurlar. Öğretmenler, çoğunlukla fakir ailelerden gelirler. Zengin veya kibarlar arasında bir mesleğe sahip kadına pek rastlanmaz. Maddî durumu biraz iyi olan aileler, hatta büyük memurlar kızlarına İngiliz mürebbiyelerden özel eğitim aldırırlar. İngiliz mürebbiyelerin tercih edilme nedeni, İngiliz kadınının ciddiyetidir. O devirde, Türk kadınının İngiliz kadınına örnek alması gerektiğine dâir yaygın bir inanış söz konusudur. Aileler, çocuklarını eğitmek üzere Fransız mürebbiyeler de alırlar ancak Fransız kadınının İngiliz kadını kadar ciddî olmadığına inanılmaktadır. Bu, aynı zamanda Halide Edib’in de inandığı ve savunduğu bir görüştür.

Halide Edib, *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında, 1908’deki Meşrutiyet ile birlikte kadının eğitimi ile ilgili yaşanan gelişmeleri de özetler. Bu devirde eğitim, kadın ve erkek için en önemli amaç olmaya başlamıştır. Kadınlar olmadan yeni bir Türkiye yaratmanın imkânsız olduğu fikri yayılmıştır. Bu tarihlerde, Teali-i Nisvan adlı ilk kadın topluluğu kurulmuş, bu toplulukta kadınları aydınlatmaya yönelik konferanslar verilmiştir. Başta Amerikan sefirinin karısı olmak üzere bazı Amerikalı kadınlar da kadınların eğitimi meselesiyle ilgilenmiş ve buna destek vermişlerdir. Diğer yandan, kadınların sosyal hayatta yer almalarını İslâmîyet’e uygun

bulmayan bazı mutaassıp kişiler, bu hareketlere şiddetle karşı çıkmışlardır. Kadınlarla ilgili faaliyetler çok yeni olduğu için bazı genç yazarlar da alaycı tavırlar takınmışlardır.

Hükümet, bir yandan eğitimi modernleştirirken, diğer yandan da kadınlarla erkeklere eşit tahsil hakkı vermiştir. Öğretmen yetiştiren okulların sayısı bu dönemde artmış, yurt dışına öğrenci gönderilmeye başlamıştır. İstanbul Üniversitesi 1916 yılında kadınlara kapılarını açmış ancak Tıp Fakültesi ilk yıllarda kadın öğrenci kabul etmemiştir. Almanya’da tıp tahsili gören iki kadın, 1921 yılında memlekete dönmüş ve mesleklerini icraya başlamışlardır. I. Dünya Savaşı ile cepheye giden erkeklerin yerini kadınlar almış ve böylece kadınlar iş hayatına atılmışlardır.

Halide Edib, romanlarında sık sık tekrarladığı ve örneklerini verdiği “erkeğin kadını yetiştirmesi” fikrini *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında da tekrarlar:

“Burada, Türk kadınının içtimaî sahadaki tekâmülünde âmil olan tesirler ile, Garptaki kadın haklarının elde edilmesine âmil olan tesirler arasındaki bazı farkları tekrar etmek elzemdir:

1-Garp demokrasilerinde, kadın hakları, kadınların kendi isyan ve mücadelesi neticesiyle olmuştur. Bizde, Tanzimat’ta fikir sahasında, İttihat ve Terakkide hareket halinde, hulâsa bir asra yakın bir zamandan beri, kadın hakları erkeklerin de Türkiye’imizin selâmeti ve medenî durumu için tuttıkları bir meseledir. Hattâ siyasî bakımdan birbirine düşman zümreler dahi bu meselede aynı yolu tutmuşlardır.

2-Bu kadın meselesinde, son zamanlar müstesna, kadına mevki ve hak vermek, bir nevi Avrupa mukallitliğinden doğmuş değildir. (İslâmiyet’in en yüksek ifadesi) ve Türk harsının (doğru veya yanlış) ırttan gelen bir ananesi gibi telâkki edilmiştir. İşte bundan dolayı bu hareket çok esaslı ve hayatî bir noktaya dayanır. Gene bundan dolayı, Türk kadınının bugünkü mevkii, sırf Avrupa’ya veya Amerika’ya benzemek için, birdenbire vücut bulmuş gibi yapılan propagandalar, lehimize değil, aleyhimizedir ve millî izzeti nefsimizi yaralayacak bir zihniyettir.

3-Garp kadınının son asırda dâhil olduğu iktisadî müsavata, Türk kadını, sırf İslâmiyet’in esasına dayandığı için asırlardan beri çok yaklaşan bir durumda idi.

4-Türk kadınının da, Hristiyan Garp kadınlarının da içtimaî, iktisadî ve her nevi idarî sahada genişleyen faaliyet ve vaziyetlerinin esası, kısmen Birinci Cihan Harbi esnasında doğan ve ondan sonra bütün dünyanın her sahada çok geniş bir yer tutan

ihitiyaçtan doğmuştur. Medeniyetin çok karışık ve sonsuz şubelere ayrılan idarî cihazlarında sade erkek sayısı ve emeği kifayet edemeyecek bir vaziyet vardır. Sıhhat, maarif başta, kadınlar milletin hattâ dünyanın üstüne aldığı yeni vazifelere omuz vermek mecburiyetindedir. Amerika sıhhat teşkilâtının, yüzde altmışı kadındır. Hattâ, İngiltere’de ikinci Dünya Harbinden sonraki resmî yayınlara göre, İngiliz kadınları, yalnız iş sahasında değil, hattâ fennî işlere iştirak etmeleriyle zafer elde edildiği anlaşılıyor.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 185–186)

Kadının eğitimi ve sosyal hayatta yer alması fikrinin kaynağının Batı olduğu ya da bu fikrin, bizde Batı’ya özentisi sonucunda yayıldığı görüşü yazarı rahatsız eder. Türklerin geleneği ve kültürü Batı’dan çok önce kadını sosyal hayatta erkekle eşit kabul etmektedir. Kadının her alanda iş hayatına atılması, kadını zoraki sosyalleştirme çabasından değil, bir zorunluluktan doğmuştur. Kadın her alanda erkekle yan yana çalışabilir.

Halide Edib, kadının sosyal hayatta aktif olmasını aldığı eğitimle bağlantılı gördüğü için kadının eğitiminden bahsettiğinde, çalışma hayatındaki yerine değinmeden geçemez.

Türk kadını, ülke işgal altındayken vatanın kurtuluşu için canla başla çalışmıştır. Uğranılan yenilgiler de kadınları ümitsizliğe düşürmemiştir. Halide Edib, kadının vatanını evi gibi gördüğünü belirtir:

“Kadın evinin refah ve selâmetinden ne kadar kendisini mesul hissederse, vatan felâkete uğradığı zaman, aynı mesuliyeti hissettiğini o günler ispat etmiştir. Siyasî teşekküllerin muhtelif ve hususî içtimalarında, siyahlar içinde genç kadınların, kızların, dizlerinde not defterleri, erkek vatandaşlarıyla, vatani bu korkunç felâkettten kurtaracak çareleri münakaşa ettiği görülürdü. Açık içtimalarda da binlerce ve binlerce, sadece genç ve münevver değil, hattâ halk tabakasından, hattâ artık hayatlarının sonuna gelmiş ihtiyar kadınların değneklerini kakarak geldiklerini görüyordu. Köylerde, ocak başında kadınlar toplanır hep aynı mevzuu konuşurlardı. Şurasını bilmek lâzımdır ki, hiçbir erkek, kadın kadar sulha bağlı olamaz ve kanlı çarpışmalardan nefret edemez. Çünkü nizam ve sulh kadının, evinin ve evlâtlarının selâmeti için elzemdir. Fakat 1918 de, neticesi meşkûk dahi olsa, kadın son ve en büyük mücadeleye atılmadan ne evinin ne de milletin müşterek evi olan vatanın bekâsı mümkün olmayacağını anlamıştı.”

(*Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, s. 186–187) Halide Edib, bu nedenlerle, cumhuriyetimizin kadınlara her sahada verdiği hakları çok görmenin ve bu konudaki herhangi bir reformu ortadan kaldırmanın imkânsız olduğu gerçeğini herkesin bilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹⁶

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de, kadınların erkeklerle eğitim görme haklarını hararetle savunmuştur. Atatürk, bütün Türk aydınları gibi kadının, çocuğun ilk eğitimcisi olması ve sosyal hayatta erkeklerle yan yana görev almasına dikkat çekmiştir. Kadınların daha iyi eğitim alması için Cumhuriyet’ten önce varolan kız ve erkek meslek okullarının sayısı, Cumhuriyet döneminde arttırılmıştır.¹⁹⁷

2.1.1. Eş seçiminde eğitim faktörü

Halide Edib’in romanlarında erkek kahramanlar, evlenecekleri kadını seçerken eğitimlerine dikkat ederler. Bu erkekler, eğitim almamış ya da eksik eğitim almış bir kadınla evlenirlerse, eşlerini eğitime görevini üstlenirler. Erkek kahramanların çoğu, hars-medeniyet sentezini yapabilmiş bir kadınla evlenmek isterler. Kadınlar ise eğer sağlıklı bir bilince ve gelişmeye yönelik bir eğitime sahiplerse kendilerine uygun bir eş seçebileceklerdir. Bu kadınlar, evlendikten sonra hata yaptıklarını anarlarsa, eşlerinden ayrılacaklar, kendi kendilerine veya başka bir erkekle tekrar mutlu olabileceklerdir. Mutsuz bir evlilik, kadını erkekten daha fazla etkileyeceği için kadının eş seçiminde söz sahibi olması önemlidir. Bu nedenle Halide Edib, Raik’in Annesi, Kalp Ağrısı, Zeyno’nun Oğlu, Sinekli Bakkal, Seviye Talip, Handan ve Mev’ut Hüküm romanlarında mutsuz evlilikleri, mutluluğu bulamama nedenlerini ve bu nedenlerin ortadan kalkması için toplumun ve özellikle kadınların eğitilmesi konusunu işler. Kadınlar eğitildiği ve erkeklerle aynı haklara sahip olduklarında evlilik ne erkekler, ne de kadınlar için bir cehennem olacaktır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Kadın yazarlarımızdan Şükûfe Nihal de Türk kadınının toplumsal ve siyasal hayatta hak ettiği yeri alması için çalışır. On üç yaşında yazdığı ve *İttihat* gazetesinde yayınlanan yazısında, Türk kızlarının düzenli okul eğitimi almaları ve bu konuda önlerinin açılması için taleplerini sıralar. Çok küçük yaşlarda bu hassasiyeti gösteren Şükûfe Nihal, daha sonra kadın cemiyetlerinde de çalışır. (bkz. Argunşah, Hülya, *Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 55.)

¹⁹⁷ Durakbaşa, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, s.125.

¹⁹⁸ Doğramacı, Emel, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, s. 76.

Raik'in Annesi romanında Siret, etrafında Batı taklitçisi kadınları gördükçe sinirlenir. Bu kadınların, ana dilleri yerine yabancı dille konuşmalarına kızar. Siret, evleneceği kadın tipini tasvir eder. Bu kadın tipi, yabancı dil isterse öğrenecek ama olur olmaz yerlerde yabancı dil bildiğini göstermeyecektir. Fransız kadınlarını taklit etmeyecektir:

“Bakınız ben nasıl bir kadın isterim. Lisan, isterse bilsin, hatta iki, üç; fakat hiçbir zaman Beyoğlu’nda Fransızca pazarlık etmesin, Fransız kadınlarını taklit edeceğim diye sahte gülüşler, garip el oğuşturmalar, baş sallamalar, sıçrayarak, hoplayarak yürümeler yapmasın. Her lüzumsuz şeye Fransızca hayret etmesin. Babasını görünce “oh! mon per”, bir şeyden korkunca “oh! mon diyö” demesin, mutekid olsun, arasıra camiye gitsin.”¹⁹⁹ (s. 14) Siret’in burada belirttiği olumsuz özellikler, Tanzimat’tan sonra toplumumuzda sıkça görülen bir kadın tipini özetlemektedir. Üstelik bu Batı taklitçiliği sadece kadınlarda değil, erkeklerde de görülmektedir.

Siret’in evleneceği kadın, klasik müzik öğrenmelidir. Çocuğunu uyutacak ninniler çalabilmelidir. Halide Edib, annenin çocuğu yetiştirecek ilk şahıs olduğu gerçeğini sık sık vurgular. Siret’in dile getirdiği ideal kadın tipi, Halide Edib’in de özlediği ideal kadın tipidir.

Handan romanında Cemal Bey, kızlarına İngiliz terbiyesi vermiştir ve bu terbiye ile büyüyen kızların davranışları rahattır. Refik Cemal, bu dört kızdan biriyle evlenmek ister. Refik Cemal, kızların davranışlarının bu derece rahat olmasını ve sokakta İngilizce konuşmalarını hoş karşılamaz. Fakat bu kızlar “bütün alafranga deliliklerine rağmen” çok dürüsttüler, mahallede hiçbir gence dönüp bakmazlar. Refik Cemal, kendisini “biraz muhafazakâr” bulduğundan bu kızların arasından evlenmek için en sessiz ve sakini olan Neriman’ı seçmiştir. Bu evlenme, görücü usulü ile olur. Refik Cemal de evleneceği kadının yabancı dil bildiğini olur olmaz yerde göstermesini istemez. İyi bir eğitim almış olmak, evlilikte ve eş seçiminde önemli rol oynayabilir ancak kadının davranışlarındaki aşırılık erkekte tedirginliğe sebep olabilir. Refik Cemal’in Neriman’ı eş olarak seçmesinde bu endişenin de payı vardır. Refik Cemal, en iyi eğitim almış kadını değil, en sessiz ve sakin olan kadını tercih etmiştir.

¹⁹⁹ Adıvar, Halide Edib, *Raik'in Annesi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1342–1924. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Ateşten Gömlek romanında, akraba olan Ayşe ile Peyami ve Peyami'nin evlenmesi, Peyami'nin ailesinin isteğidir. Fakat Peyami, henüz tanımadığı Ayşe'yi eğitim düzeyi açısından kendine uygun bulmaz ve onunla evlenmeyi reddeder. Peyami'nin Ayşe ile evlenmek istememesinin diğer nedenleri, adının sıradan bir isim, - Ayşe- olması ve taşrada yaşamasıdır. Peyami bu evlilikten kurtulmak için Avrupa'ya gider.

Peyami, bir süre sonra yurda dönüp Ayşe ile tanıştığında, önyargı ile reddettiği bu kadının, Avrupa taklidi kadınlardan üstün ve şahsiyet sahibi olduğunun farkına varır. Peyami, Ayşe'nin üstünlüğünü vurgularken dil bilmesinin önemi üzerinde durur. O devirde yabancı dil bilmek ve bunu gerektiği yerde kullanmak kadın için önemli bir meziyettir.

Evlilik sorunlarının farklı açılardan işlendiği *Sinekli Bakkal* romanında Sabiha Hanım, oğlu Hilmi'yi küçükken aldığı ve terbiye ettiği, iyi bir eğitim verdiği Dürnev ile evlendirmiştir. Sabiha Hanım'ın, hiç tanımadığı birini almak yerine, kendi yetiştirdiği şahısı gelin olarak seçmesinin nedeni, Dürnev'in kendisine bağlı ve daima ikinci safta kalacak biri olacağına inanmasıdır. Ancak Sabiha Hanım bir süre sonra yanıldığını anlayacaktır. Sabiha Hanım'ın sağlığı yerinde iken ona bağlı kalan Dürnev, Kayınvalidesi romatizma nedeniyle odasından dışarı çıkamayacak hale gelip konaktaki otoritesi zayıflayınca, Dürnev sağa sola emir vermeye başlar. Konağın idaresini eline almak ister. Sabiha Hanım, Dürnev'in bu davranışlarından hoşlanmaz. O, geleneklere bağlı ve otoriter bir kadındır. Evinde, sözünün geçmesini ister. Bu nedenle, Sabiha Hanım'ın oğlunu evlendireceği kadında aradığı tek şart, kendisini geçmemesidir. Sabiha Hanım, Dürnev'e haddini bildirmek için eve Kanarya isminde güzel bir Çerkez kızı alır. Kanarya'ya oyun dersleri verilir. Görünüşte Kanarya, Abdülhamid'in kadınlarından birine hediye edilecektir. Gerçekte ise Sabiha Hanım, Dürnev'i kıskandırarak gözdağı vermek ister. Fakat Dürnev çok zekidir ve kayınvalidesinin bu tehdidine, karşı atakla mukabele eder. Kanarya ile iyi anlaşır, hatta onun musiki ve oyun dersleri ile ilgilenir. Kanarya'yı Selim Paşa'ya yaklaştırır. Selim Paşa da Kanarya'nın eğitimiyle yakından ilgilenir.

Romanda, Hilmi'nin evleneceği kadında aradığı özellikler üzerinde durulmamıştır. Onun evleneceği kişiyi seçen, annesidir. Anne Sabiha Hanım ise,

gelinini seçerken sadece kendi çıkarlarını düşünmüştür. Ona göre oğlu ile evlenecek kişinin kendisine itaat edecek ve sözünden çıkmayacak biri olması yeterlidir.

2.1.2. Eşler arasındaki eğitim farkı

Halide Edib, küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim almıştır. Babası Edib Bey, kızının eğitimi ile yakından ilgilenmiş, okul hayatı çeşitli nedenlerle aksadığında, özel öğretmenler bularak kızının eğitimini devam ettirmiştir. Böylece Halide Edib, babasının istediği tarzda bir eğitim alarak yetişmiştir. İyi bir eğitim almış olan yazar, her kız çocuğunun eğitim konusunda kendisi gibi şanslı olmadığını farkındadır. Ne yazık ki, kadın ile erkeğe verilecek eğitim arasında kadının aleyhine bir eşitsizlik söz konusudur. Okul çağlarından gelen bu eğitim eksikliği sorunu, daha sonraki yıllarda insanların hayatlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Evlilikte de eşler arasında alınan eğitimin birbirine denk ya da yakın olması çok önemlidir. Halide Edib, eserlerinde bu sorunu irdeleyerek erkekleri eşlerinin eğitimi konusunda bilinçlendirmeyi hedeflemiştir.

Seviye Talib romanında, gelenekten gelen terbiye yöntemleri eleştirilir. Avrupaî fikirlerle yetişmiş olan Fahir, halasının kızı Macide ile evlenir. Fahir ile Macide arasında tahsil farkı vardır ve buna bağlı olarak dünya görüşleri farklıdır. Fahir, Macide'yi tek düze biri olarak görür. Macide, geleneklere aşırı bağlı ve kadınların eğitimine şiddetle karşı çıkan annesinin etkisinde kalan biridir.

İngiltere'de okumuş olan Fahir, Tanzimatla ortaya çıkan Doğu-Batı sentezini gerçekleştirmiş yeni insan tipinin örneğidir. Fahir, fert olmayı esas alır ve toplumun genelinde özlediği değişimi önce eşinde başlatmak ister. Aldıkları eğitim ve yetişme tarzları farklı olan Fahir ile Macide arasında pek çok konuda anlaşmazlık yaşanır. Bu anlaşmazlıklardan biri, Fahir'in arkadaşı Numan'ın, Fahir'in evine yapacağı ziyaret dolayısıyla ortaya çıkar ve bu konu hakkında yapılan tartışma, karı-koca arasındaki fikir ve eğitim farklılığını çarpıcı bir şekilde ortaya koyar. Macide, henüz tanımadığı Numan ile aynı ortamda bulunacağı için rahatsızdır. Bu yüzden Fahir'e, kendisinin bir Türk kızı olduğunu, "Frenk kadınları gibi açık saçık bir şekilde" yabancı erkeklerin karşısına çıkamayacağını söyler. Burada Macide'nin geleneklere bağlılığı vurgulanmıştır. Fahir, Numan'ın yabancı olmadığını, hatta kardeşi kadar yakın olduğunu, onun karısının da kendisinin yanına rahatça çıkabileceğini söylemiş, ama Macide'yi ikna edememiştir: "O

isterse çıksın. Kim bilir nasıl şıllık şey! Yeni hürriyet kadınlarından olacak... Ben Türk kızıyım, Müslüman kızıyım; öyle şeylere gelemem”²⁰⁰ (s. 16)

Fahir, Macide'nin bu katı görüşleri ve inadı karşısında zor durumda kalmıştır. Fahir için en zor olan ise Numan'a, bu tarz katı düşünceleri olan bir kadınla evli olduğunu söylemektir. Adeta bundan utanır. Fahir'in bu fikirlerini sezmiş olan Macide daha da kızar: *“Ben biliyorum zaten; iki sene Avrupa gördünüz mü, bizi beğenmez oluyorsunuz. Benim cahilliğimden, kabalığımдан sıkılıyorsan düğüne yalnız git. Ben öyle yere gidip de herkesin maskarası olamam. Sen orada fikrine muvafık kadın bulursun...”* (Seviye Talib, s. 16)

Macide dediğini yapar ve düğüne gitmez. Fahir, Macide'nin bu kararında kayınvalidesinin etkili olduğunu düşünür. Çünkü sık sık Macide ile annesinin baş başa sohbet ettiklerine şahit olmuştur. Macide'nin annesi, kızını geleneklere bağlı ve değişime kapalı bir şekilde yetiştirmiştir. Bu olaydan üç gün sonra yeni evliler Fahir ve Macide'yi evlerine davet ederler. Macide yine gitmek istemez ve Fahir'le çok sert konuşur: *“Senin bu kadar ısrarına bakılırsa, insan oraya gitmekte bir menfaatin olduğunu zannedecek. Numan'ın karısını merak ediyorsan yalnız git... Belki orada, sonra lâzım olacak bir alafranga hanım bulursun.”* (Seviye Talib, s. 19) Fahir, bu sözleri duyunca Macide'nin Batı tarzında eğitim almış kişileri kıskanıyor olabileceğini düşünür. Yine bu olayın sonucunda Batı uygarlığını yaygınlaştıracak olan yeni neslin büyük bir sorumluluğu üstlendiğini belirtir. Bu nesil, bütün kötülöklere eskilerden daha fazla karşı çıkan, saf ve temiz bir nesil olmalıdır. Memlekete yeni fikirler sokmanın temel şartı budur.

Fahir, eşiyle yaşadığı fikir ayrılıklarından bunalmıştır. Bir süre için bile olsa evinden uzak kalmak isteğiyle İngiltere'ye gider ve Oxford'da felsefe okur. Meşrutiyetin ilânı üzerine İstanbul'a döner. Meşrutiyetin ilânından sonra ailesinin durumunu merak eder. Onların yaşanan değişime ayak uydurmuş olmalarını bekler.

Fahir, Londra'dan döndüğünde kendisini, ülkeyi eğiterek düzene sokacak bir neslin temsilcisi olarak görür. Fakat eşi Macide'ye istediği gibi şekil verememiştir. Macide, Fahir'in çabaları sonunda zamanla çok değişmiştir ama mutlu değildir.

²⁰⁰ Adivar, Halide Edib, *Seviye Talib*, Orhaniye Matbaası, II. Baskı, 1342–1924. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Macide, çocukluğundan beri annesinin her dediğine inanmış ve onun sözünden çıkmamıştır. Annesinin verdiği katı eğitimin dışına çıkmak Macide için çok zordur. Diğer yandan kocası, Macide'nin değişmesini istemektedir. Macide, yıllardır doğruluğuna inandığı ve hayatına yön veren değerlerin değişmesi gerektiğini öğrendiği için üzgündür ve bu nedenle kendini boşlukta hisseder. Eşi ile annesi arasında kalmış olması Macide'yi üzen bir başka konudur. Bu arada kalmışlık aslında, geleneksel terbiye içinde büyümüş fakat Batı zihniyetini hazmeden bir şahıs ile evlenmiş bütün kadınların içinde bulunduğu zor durumu yansıtmaktadır. Bu aynı zamanda bir nesil çatışmasıdır. Macide için zor olan, hem annesini, hem Fahir'i memnun etmektir. Romanda eski ile yeni terbiye arasındaki çatışma Macide ve Fahir vasıtasıyla yansıtılmıştır.

Fahir, Macide'ye kendi fikirlerini kabul etmesinin annesiyle bozuşma anlamına gelmeyeceğini anlatır. Macide annesine karşı saygılı olmalıdır fakat onun her dediğini yapmamalı, değişmeye açık olmalıdır. Fahir'e göre anne babanın çocukların hayatını bu kadar yakından izlemesi, onların şahsiyetlerinin gelişmesini ve ilerlemelerini engeller. Bu nedenle anne baba çocuğun üzerinde çok fazla baskı kurmamalıdır. Macide, Fahir'i dinledikten sonra kendisini asıl rahatsız eden konuyu açar. Macide, eşi ile aralarındaki görüş ayrılıklarının evliliklerinin sonu olacağından korkmaktadır: *“Eğer kendin gibi düşünüür, yeni usulde bir kadın görürsen seversin, diye korkuyorum.”* (Seviye Talib, s. 43) Fahir'in bu konudaki yorumu, Macide'nin endişelerinde çok da haksız olmadığını göstermektedir: *“Güldüm; bütün cehâleti, çocukluğu ile beraber dâr-bîn bir görüşü vardı.”* (Seviye Talib, s. 43) Fahir, eşler arasındaki eğitim farkının eşlerden birinin bir başkasına ilgi duymasına neden olabileceğine inanır.

Fahir ile aralarında geçen bu konuşmadan sonra Macide, değişmeye karar verir. Okuma ve öğrenme merakı başlar. Macide, coğrafya, tarih, sağlık bilgisi, İngilizce alfabeler... ne bulursa okur. Yemek vakitleri bile elinde okuyacak bir şeyler vardır. Burada, kadının kendi eksik taraflarını fark ederek, açığı kapatmak için çaba harcaması anlatılmaktadır. Fahir'in çabaları bir süre sonuçsuz kalsa da, erkek kadının yolunu aydınlatmayı başarır. Kadın da o yoldan gidip kendisini yetiştirmek için uğraşmaktadır. Eğitim tek taraflı olmaz. Sadece bir tarafın çabası sonuç vermez. Eğitici konumunda

olan kadar, eğitilen de istekli olmalıdır. Eserde, Macide'nin bu çabayı fazlasıyla sarf ettiği görülmektedir.

Macide sürekli okumakta ve okumaya zaman ayırdıkça ev işleri aksamaktadır. Fahir, Macide'nin yorgun olduğunu gördükçe bazı işlerini halasına, yani Macide'nin annesine yaptırmaya başlar. Macide'nin annesi ise kızındaki değişimden rahatsızdır. Burada dikkati çeken şey, Fahir gibi ufku açık bir erkeğin bile ev işlerinde eşine destek olmayı düşünmemesi, evdeki işleri, halasına, yani yine bir kadına yaptırmasıdır. Bu, erkeğin de ne kadar eğitim almış olursa olsun, henüz hayatın müşterek olduğunu idrak edememiş, geleneksel erkek kimliğinden kurtulamamış olmasının bir göstergesidir.

Seviye Talib romanında, bu dönem kadınlarının piyano bildikleri dikkati çekmektedir. Ahmet Midhat Efendi'den itibaren evlerde mutlaka piyano bulunması, zevk değişmesinin sembolü olmuştur. Macide, özel öğretmenden aldığı dersler sonucunda, bu konuda kabiliyetli olduğunu göstermiştir.²⁰¹

Handan, evlilik sorunlarının farklı boyutlarda incelendiği ve mektuplaşmalar şeklinde yazılmış bir romandır. Refik Cemal, arkadaşı Server'e yazdığı bir mektupta eşi Neriman'ı anlatır. Cemal Bey, Handan'ın babasıdır ve üç kızı ile birlikte karısı Sabire Hanım'ın yeğeni olan Neriman'ın eğitimi ile de ilgilenir. Bu dört kız aynı evde, aynı hocalardan, aynı eğitimi alırlar. Cemal Bey, kızlarına Batı tarzında eğitim verir.²⁰² Bu nedenle, çevrede Cemal Bey'in kızları "alafranga" olarak bilinirler. Refik Cemal, sessiz sakin oluşu nedeniyle, "Cemal Bey'in alafranga kızları"ndan Neriman ile evlenmek ister. Refik Cemal, evlenmeden önce Neriman'la yaşadığı bir olaydan tedirginlik duyar. Refik Cemal'in, Neriman'ı ziyarete gittiği bir gün, Neriman ve teyzesinin kızları tenis oynamaktadırlar. Neriman, Refik Cemal'e tenis oynayıp oynamayacağını sorar. Refik Cemal oynamak istemez. Bunun üzerine Neriman, elindeki topu ve raketi bırakır. Refik Cemal, Neriman'ı hayal kırıklığına uğratmıştır. Eşler arasındaki bu zevk ve ilgi alanı farklılığı romanın ilerleyen sayfalarında da devam

²⁰¹ Enginün, "Halide Edib'te Musiki ve Zihniyet Değişikliği", *Araştırmalar ve Belgeler*, s. 153-167.

²⁰² Halide Edib Adıvar'ın roman kahramanları yazarın hayatından izler taşır. Handan, Halide Edib'in hayatını anlattığı otobiyografik bir romandır. Halide Edib'in romanlarına kendini yansıtması, Halide Nusret Zorlutuna'nın *Aşk ve Zafer* isimli eserinde de vardır. Romanın kahramanlarından Vedia, edebiyata meraklı biridir. Halide Edib'in kahramanlarını değerlendirir: "*Halide Edib'in kahramanlarının o harikulâde güzel kocaman, parıl parıl gözlerini kendi yüzünde aynen buldum. Korkunç şekilde güzel gözler...*" (bkz. Zorlutuna, Halide Nusret, *Aşk ve Zafer*, Töre-Devlet Yayınevi, İstanbul, 1978, s.128.)

eder. Neriman, Refik Cemal'in okuduklarına karşı ilgisizdir. Sosyoloji, tarih ve felsefe kitaplarını sevmez. Edebiyattan biraz hoşlanır, bunda da Handan'ın etkisi vardır. Neriman, memleket meselelerinden de habersizdir: “*Memleketin hayatından –ne kadar elîm, ne kadar siyah, ne kadar müheyya-yı inkıraz olsa- bîhaber. Beni o kadar çok işgal eden bu muazzam, fakat ümitsiz şeye onu iştirak ettiremiyorum. Hayatımda Neriman’da yegâne aradığım bir şey varsa o da bu. Kendisince pek nazarî bulduğu bu şeylerle iştigâlimi anlamaması.*”²⁰³ (s. 20) Böylece Refik Cemal, Neriman'ı bütün iyi özelliklerine rağmen kendi fikir dünyasının uzağında görür. Aslında Refik Cemal, romanın diğer kahramanı Nazım kadar şiddetli olmasa da eşinin memleket meselelerine duyarlı olmasını bekler: “*Ne ise, işte ondan dolayı bu mesut izdivacımızda sizleri, benimle yaşayıp, köpürüp haykırarak, çalışacak kardeşleri, erkek fikirleri arıyorum.*” (Handan, s. 20) Bu sözler Nazım ile Refik Cemal'in eşlerinde aynı özellikleri aradıklarını göstermektedir. Romanda Refik Cemal evleneceği kadındaki eksikleri fark etmekle beraber, *Seviye Talib* romanında olduğu gibi, eşini değiştirmek için gayret göstermez. Erkeğin beklentisi daha fazla fikir arkadaşı yetiştirmektir. Ancak kadın bu beklentiye cevap verecek durumda değildir. Kadının istenen yönde değişimi, *Yeni Turan* romanında, Kaya karakteri ile gerçekleşecektir.

Sinekli Bakkal romanında, Emine ile Tefvik komşu çocuklarıdır ve birlikte mahalle mektebine giderler. İki çocuk, daha bu sıralarda birbirlerine ilgi duyarlar. Yazar, biraz da ortak paylaşımların bu ilgiyi körüklediğine inanır. Emine ve Tefvik, aynı rahle önünde diz çökmüşler, aynı kalfa peşinde mektebe gitmişler ve “Şol cennetin ırmakları” ilâhisini birlikte söylemişlerdir. Halide Edib bu birlikteliği şöyle özetler: “*Dışı ve içi hiç birbirine benzemeyen bu iki çocuğu, tabiat, hesaba, mantığa sığmayan hikmetiyle birleştirmişti.*”²⁰⁴ (s. 8) Bu iki insan hem mizaç, hem de yetiştirme tarzları bakımından çok farklıdır. Tefvik, hoşgörülü, eğlenmeye düşkün, hayatı ciddiye almayan biridir. Emine ise, katı kuralları olan, disiplinli, hayatında hoşgörü ve eğlenceye yer vermeyen bir babanın yetiştirdiği çocuktur. Üstelik Emine de babasının bu özelliklerini

²⁰³ Adıvar, Halide Edib, *Handan*, Orhaniye Matbaası, Üçüncü Baskı, 1342–1924. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

²⁰⁴ Adıvar, Halide Edib, *Sinekli Bakkal*, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1936. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

taşımaktadır. Bu iki farklı insan zamanla birbirlerine âşık olur ve evlenmek isterler. Fakat Emine'nin babası imam Hacı İlhami Efendi, evlenmelerine asla izin vermez.

Emine ve Tevfik, Hacı İlhami Efendi'nin itirazlarına rağmen, Sinekli Bakkal dışında bir mahallede evlenirler. İmam, Emine'yi evlâtlıktan reddeder. Kısa bir süre sonra Emine ve Tevfik arasında anlaşmazlık başlar ve Emine bir gece Tevfik'in, arkadaşlarını toplayıp, kendisinin taklidini yaptığını görünce evi terk eder. İmamın evine döner ve bir süre sonra boşanırlar. Tevfik, "din iman elden gidiyor" diyenler tarafından padişaha jurnal edilir. Halkın yatışması için saray, Tevfik'i Gelibolu'ya sürgün eder. Emine ile Tevfik arasında dünya görüşü bakımından büyük fark vardır ve bu fark, evliliğin sonu olmuştur. Tevfik, Emine'nin katı kurallarını yumuşatacak, onu değiştirmek için çabalayacak bir erkek değildir. Hatta kendisi birileri tarafından idare edilme ihtiyacı içindedir. Bu yüzden Tevfik, eşini yönlendirmez, yazarın önceki romanlarında gördüğümüz erkek kahramanların yaptığını yapmaz. Oysa aynı romanda Peregrini ile Rabia'nın durumları daha farklıdır. İtalyan Peregrini, Müslümanlığı özümseyen Rabia ile evlenir. Bu iki kişi arasında yapılan evlilikte her iki tarafın da değiştiği görülmektedir. Halide Edib, bu iki kahraman aracılığıyla, farklı eğitimleri almış, farklı kültürlerden gelen erkek ile kadın arasındaki uzlaşmanın çarpıcı bir örneğini vermiştir.

Bu romanda Behire, eşi ile aldıkları eğitimin ve yetişme tarzının farklılığından dolayı çatışma yaşayan diğer bir kahramandır. Behire, hem mürebbiye ile büyümüş, Batı eğitimi almış, hem de ona kendi kültürü öğretilmiştir. Kocası ise öğrenimini Avrupa'da yapmış bir mühendistir. Bu adam, Avrupa'dan gelen her fikre gözü kapalı bağlanır. Behire'nin kocası kızlarına Türkçe okutmayı gerekli görmemiş, onları Fransız mürebbiyeler tutarak yetiştirmiştir. Behire çocuklarının yetiştirilmesinde pasif kalmış, eğitimleri ile baba ilgilenmiştir. Bu nedenle çocuklar da babaları gibi yerli olan her şeyi küçümseyen kişiler olarak yetişmişlerdir. Halide Edib, çocuğun eğitiminde her zaman anneyi ön planda tutar. Ancak annenin pasif biri olması durumunda onun eserlerinde çocukların eğitimi ile baba ilgilenir.

Sonuç olarak, Halide Edib'in eserlerinde, eğitim farklılığı ya eşleri birbirinden uzaklaştırmakta, ya da boşanmaya yol açmaktadır. Böylelikle yazar, eşler arasında ortak kültürün gerekliliğine dikkat çekmektedir.

2.1.3. Erkeğin eşini yetiştirme

Türk edebiyatında Tanzimat'tan itibaren yoğun olarak görülmeye başlanan erkeğin kadını yetiştirme konusu, Halide Edib'in eserlerinde geniş yer tutar. Eşler arasında eğitim düzeyi düşük olan, dönemin sosyal hayatına uygun olarak genellikle kadındır ve eğitilmiş erkekler eşlerini yetiştirme çabasıdadırlar. Bu değiştirme çabası, evlendikten sonra olabileceği gibi, evlenmeden, evleneceği kişiyi istediği düzeye getirmek şeklinde de görülebilir. Tanzimat'tan itibaren yazarlarımız, özledikleri sosyal değişimlerin bir parçası olarak kadının yetiştirilmesine ve sosyal meselelere duyarlı hale getirilmelerine büyük önem vermişlerdir.²⁰⁵

Halide Edib'in erkek kahramanları hayat arkadaşlarının yetiştirme tarzlarından kaynaklanan sertliklerini yumuşatmakla uğraşırlar. *Tatarcık* romanında, aldığı iyi eğitimle Doğu ve Batı'nın sentezini yapmış olan Recep, etrafını eğitmek için çabalayan Lale ile evlenerek, aşırılıklarını törpüleyecektir. *Sinekli Bakkal'da* Peregrini, Rabia'nın aşırılıklarını yumuşatır. Yazar, romanlarında erkeğe kadını dengelemek gibi bir rol vermiştir.

*Seviye Talib*²⁰⁶ romanında, Avrupaî fikirlerle yetişmiş olan Fahir, halasının kızı Macide ile evlenmiştir. Daha önce de vurgulandığı gibi Macide, annesinin etkisinde kalan biridir. Fahir ile Macide arasında eğitim farkı vardır ve buna bağlı olarak bu iki kişinin dünya görüşleri de farklıdır. Fahir, eşi Macide'yi tek düze biri olarak görür. Sık sık onun kişiliği ve dünyaya bakışı üzerinde düşünür. Fahir, Macide'nin şahsında, eşinin ruh dünyasına hitap etmeyen, sadece ev işleriyle uğraşan kadını görür. Bu kadınların bütün dünyaları ve uğraşları, ev işleridir. Fahir, ev işi yapmayı bir kadında olması

²⁰⁵ İnci Enginün, özellikle erkek yazarların kadını eğitime çabasına dikkat çeker. Ancak o, sosyal meselelerin kısa vadede çözümü konusunda bu yazarlar kadar iyimser değildir: “Erkek yazarların kadını eğitmek suretiyle kolayca sosyal meseleleri halledeceklerini sanmaları aslında bir vehimdir, zira sosyal değişimler sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Nitekim iyi bir eğitim, öğrenim gören Fatma Aliye Hanım, son derece anlayışsız bir adamla evlendirilir ve bedbaht olur. Muhazerat romanı bu bakımdan, kadın duygularını ele alıp işleme açısından önem taşır. Bu romanı, devrinin bütün iyimser erkek yazarlarının eserlerine bir cevap saymak yerindedir. Eserin kahramanı Fazıla, iyi yetişmiş bir genç kızdır, ama evlendirildiği adam, beraberce okuyup yazmanın, konuşmanın tadına varamayan, günlük eğlenceler peşinde koşan biridir. Fazıla, gelin gittiği konakta kendini yapayalnız bulur.” (bkz. Enginün, “Türk Kadın Yazarları”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 268–281.)

²⁰⁶ Halide Edib Adıvar'ın *Harap Mabetler* kitabında yer alan “Feridun Hikmet'in Günlüğünden” hikâyesi bu romanın taslağıdır. Yazar bu hikâyede eğitimle ilgili görüşlerine yer vermemiştir. (bkz. Adıvar, Halide Edib, “Feridun Hikmet'in Günlüğü'nden”, *Harap Mabetler*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 59–76.)

gereken bir özellik olarak görmekle beraber, kadının, eşinin ruhuna hitap etmesini ve onun en yakın arkadaşı olmasını öncelikli şart koşar. Bu düşüncesiyle Fahir, adeta yazarın sözcüsü gibidir:

“Onlar bir sınıf genç kızlardır ki, gazete okuyabilecek, mektup yazabilecek kadar okur, yazarlar; sonra bütün zamanlarını ev hayatına hasrederler. Onlar için en tabî şey, dikiş dikmek, ortalık süpürmek, yaygıları temiz, düzgün bulundurmak, ortalıkta döküntü bırakmamaktır. Bunlar istihfâf edilecek şeyler değildir. Fakat onların bu kadınlıklarında bir erkeği sıcak kucağına koşturacak bir şey yoktur. Ne köşelerde tebessüm eden bir iki çiçek, ne de temiz, zarif, sizi anlamağa, sizi eve ısındırmağa müheyya bir kadın görebilirsiniz. O, daha arkasından iş entarisini çıkartmağa vakit bulmadan, siz eve gelirsiniz. Siz ona efkâr-ı hususiyyenizden bahsederken onun endîş-nâk gözleri konsolun üzerinde toz arar...” (Seviye Talib, s. 4–5) Bu sahne ile bu iki insanın yaşam anlayışları arasındaki farklılık vurgulanmaktadır. İdeal kadın, hem ev işleri konusunda titiz, hem de eşinin en yakın arkadaşı olmalıdır. Halide Edib, kadınların bu ikisini bir arada yapamamalarından şikâyetçidir. Kendini ev işlerine veren kadın, eşinin hayata bakış açısına uzak kalmakta, onun ruhuna hitap edememektedir.

Batılı fikirlerle yetişmiş erkeğin akraba evliliği yapması ve kadının eğitim düzeyinin düşüklüğü, bu dönem eserlerinde sık karşılaşılan bir durumdur. Fahir, eşinin hem iyi bir ev hanımı, hem de kendisine fikir arkadaşı olmasını ister. Fahir, aldığı Batılı eğitimin de tesiriyle “birey”e ve onun serbestliğine önem verir. Hem çocuk, hem de eşler özgür bırakılmalı, korunmaya ihtiyaç duymadan yaşamayı öğrenmelidirler.

Fahir, kadınların eşlerinin arkasına sığınmalarının onları güçsüz gösterdiğine inanır.²⁰⁷ Bu güçsüz kadınların duvarlar arkasında bütün dünyayla ilgileri, eşlerinden ibarettir. Onun dışında hiçbir şeyle ilgilenmezler. Fahir, bu kadınların eşlerinin ruh hallerine yabancı kaldıklarını düşünür. Fahir, meşrutiyetle birlikte ülkede bir kadın meselesinin tartışılmaya başlanmasına da karşıdır. Böyle bir sorun karşısında erkeklerin tutumunu ve görüşlerini incelemeye değer görür:

²⁰⁷ Halide Edib, “Kadınlar Arasında” başlıklı yazısında anlattığı Rukiye Hanım, kadın-erkek ilişkileri konusunda görüşlerini belirtir: “İster koca, ister evlât, ister âşık, isterse dairesinin âmiri olsun, her zaman erkek kadının elindedir. Dünya kuruldu kurulalı böyle idi, kıyamete kadar da böyle devam edecektir.” (Adıvar, Halide Edib, “Kadınlar Arasında”, *Yeni İstanbul*, nr. 2387, 9 Temmuz 1956.)

“Bana öyle geliyor ki memleket bu hususta ikiye ayrılmış olacak: Bir kısım, mutaassıp bir şiddetle bu şeyleri kökünden ezip mahvetmek isteyecek eskiler... Diğer kısım, kadınlar daha hürriyeti hüsn-i istimal edebilecek bir talim ve terbiye almadan, bir tekâmül-i ahlâk geçirmeden, onlara mutlak olarak bir hürriyet vermek isteyecek züppeler! Bir kısmı kadını esir yapacak, diğer kısmı ona süslü bir oyuncak nazarı ile bakacak. Eğer kadına arkadaş ve müstakbel unsurun yegâne validesi ve mürebbiyesi diye bakanlar ve onları o surette yetiştirmek isteyenler varsa bunlar ekalliyette veyahut nazariyesi bol, teşebbüsü az olan tarafta... Ben hangi taraftayım? Pek bilmiyorum. Kadın meselesi için vâzih bir fikrim ve arzum yok. Bu, beni içinden çıkılmaz bir muamma gibi yorar, esnetir. Zannediyorum ki şerait-i ictimaiyyemiz kadınlar için derin düşünmeğe müsait değil, bu, ta'mika gelmez ince meselelerden biri.” (Seviye Talib, s. 17) Fahir, bu düşünceleriyle kadını yetiştirecek olan erkeğin de henüz olgun olmadığına inandığını ifade eder. Kısacası toplum da kadın eğitimine ve en önemlisi bu eğitim sonucunda kadını sosyal hayata dâhil etmeye hazır değildir. Bu, bir olgunlaşma meselesidir ve bu olgunlaşma zamanla sağlanacaktır.

Fahir, bütün ülke değişim içindeyken eğitilmiş her erkeğin üzerine düşen görevin, eşini eğiterek değiştirmek olduğuna inanır:

“Belki istikbâl gelecek neslin kadınlarına mektepler, geniş fikirler, salim düşünceler verecek; tâlim ve terbiyenin vesâitini hazırlayacak. Fakat bizim gibi tahsil görmüş gençlerin en büyük vazifesi, evinde nesl-i hâzıra kadınlarını uyandırmak, onları hayata karşı techîz ve milletin tekâmülü için hayırlı ef'ale sevk etmek...” (Seviye Talib, s. 13) Macide, eşi Fahir’le konuşmaları sonucunda ona hak verip değişmeyi kabul etse de, daha önce aldığı geleneğe bağlı eğitim onu hep rahatsız etmiştir. Macide, o güne kadar inandığı doğruların bir bir yok olduğunu şaşkınlıkla görür.

Fahir, Macide’ye karşı bir öğretmen tavrı takınır. Macide’yi gözlemler ve değiştirmeye çabalar. İlk olarak, Macide’de vatan fikrini uyandırmaya çalışır. Macide Müslümanları bir bütün olarak görmektedir. Fahir, Macide’ye dini kimlikle millî kimliğin farklı olduğunu ve gelecekte çocuklarına, din duygusu yanında vatan duygusunu da aşılamları gerektiğini söyler. Erkek kahraman anneyi yetiştirirken, anne de çocuğunu yetiştirecek, yani geleceğe şekil verecektir.

Macide'nin üzerinde annesinin büyük etkisi vardır ve birden bire doğumundan itibaren aldığı eğitim ve kabullendiği yaşayış tarzının dışına çıkmasını beklemek mümkün değildir. Fahir ise onu hızlı bir şekilde Batılı bir kadın haline getirmek ister. Dönemin pek çok eserinde işlenen kadını hızla değiştirme isteği, yazarların Batı ile Türk toplumu arasında somut olarak görülen farkı, halkı eğitmek suretiyle kapatabilecekleri düşüncesinden kaynaklanmaktadır.²⁰⁸

Macide zamanla değişir, bu değişim tamamen Fahir'in çabalarının sonucudur. Macide'nin öncelikle kıyafetleri değişir. Macide değişmekle beraber yine de çocukluğundan ve yetişme tarzından kaynaklanan bir suçluluk duygusu içindedir. Değişmekle günah işlediği zannına kapılır. Macide'ye göre kendisine bu günahı işleyen Fahir'dir. Fahir ise Macide'deki değişimden memnundur:

“Onun huşûnetlerini gidermek, onu doğru düşünmeğe alıştırmak için ne kadar uğraşıyordum. Bununla beraber bütün eski esaslarını, doğru addettiği tarz-ı tefekkürü bir paçavra gibi fırlatmasına, her yeni şeyi zayıf bir şımarıklık ile kabul etmemesine memnundum. Macide ciddî, tasavvurlarında sabitti, yalnız muhakemesi doğru değildi. Dürüst hissedip dürüst görmeğe alıştırılırsa, şüphesiz şu buhranlı devirde en lâzım kadınlardan olacaktı. Macide'nin terbiye-i fikriyesiyle bu kadar meşgul olmam, millî ve ictimaî bir ihtiyaç ve tecrübe üzerine mebnû idi. Bu, bir şekl-i terakki ki, duvarlar arkasında istikâmet-i hayatını tayin edeceklerin terbiyesi ile başlıyor” (Seviye Talib, s. 33–34)

Fahir, Macide ile yaşadığı fikir çatışmalarından sıkıldığı için ve biraz olsun bu çevreden uzaklaşmak maksadıyla gittiği Londra'dan döndüğünde, içinde ümit vardır. Kendisini, ülkeyi düzene sokacak bir neslin temsilcisi olarak görür. Fakat çok istediği bu düzenlemeleri yapmaktan başarısız olduğunu düşünür. Macide'nin bilgi seviyesini yükseltip hayatını değiştirmek ister. Macide'nin hayatını değiştirmiştir ama Macide mutlu değildir:

²⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi eserlerinde bu düşünceyi en sık vurgulayan yazardır. Mithat Efendi, Yeni Osmanlılar cemiyetine siyasî hamlelerden çok eğitim vasıtasıyla toplumu değiştirmek maksadıyla katıldığını ifade eder. Romanlarında da yaygın eğitimi hedefler. Onun nazarında da çocuğu yetiştiren ilk varlık olması nedeniyle bu yaygın eğitim içinde kadın özel bir konuma sahip olur. (bkz. İnci, Handan, “Ahmet Mithat Efendi ve Çocuk Terbiyesi”, *Türk Dili*, sayı 521, Mayıs 1995, s. 577–589.)

“Her halde ben, kendimi küçük bir mikyas diye alıyorum. Avrupa’dan, muhitime teceddüt ve saadet vermek fikriyle gelmişim: Macide’nin hayatını değiştirecek, seviye-i irfanını yükseltecektim. Heyhat! Hayatını değiştirdim, fakat yeni bir saadet vererek değil. Bilakis, eski sükûnetini, kanaatini aldıktan sonra, yerine de bir şey vermeyerek, onu elleri boş, nâ-hoşnud, avare, şaşkın bir yeis ile ma’lûl bıraktım. Nasıl olurdu da artık bana, yeni hayatı temsil eden adama itimad ederdi. Bütûn memleketi, bizim hayatımızın büyük çapta bir örneği olarak görüyorum. Hâlbuki kabahat ne bende, ne de memleketin mücedditlerinde idi. Hepimizin hüsn-i niyyeti, gayreti, fedakârlığı beşerî zaafların, insanlığın galebe çalamadığı kusurların önünde muzmahill oluyordu...” (Seviye Talib, s. 139–140) Seviye Talib romanı yazarın İngiltere seyahatinden dönüşünden hemen sonra 1909 yılında yazılmıştır. Kitabın başında yer alan, Fahir’in İngiltere ile ilgili olarak söyledikleri Halide Edib’in intibaları ile yakından ilgilidir.

Fahir, zaman zaman Macide’nin mutsuz olduğunu sezmektedir ve bunun nedeninin kendisi olduğuna inanmaktadır. Macide, Fahir’e uygun bir eş olmadığını düşünür. Fahir Avrupa’da aldığı eğitimden sonra değişmiştir ve aralarında bariz görüş ayrılıkları vardır.

Halide Edib için erkeğin evleneceği ya da evlendiği kadını eğitmesi önemlidir. Buna bağlı olarak yazar, erkek kahramanlarına bir nevi öğretmenlik görevi yükler. *Handan* romanında Nazım da iyi eğitim almış olan Handan’ı maksadı doğrultusunda eğitmek ister. Bu romanında da erkeğin kadını yetiştirmesi önemli bir konudur. Nazım, Handan’ın “dimağını, ruhunu okutmağa” karar vermiştir. Fahir de eşi Macide’yi eğitmek ister. Ancak Macide, Handan gibi Batılı bir eğitim almamıştır. Annesi ona sıkı ve kuralcı bir eğitim vermiştir. Yazarın romanlardaki erkek kahramanların, eşlerini yetiştirme amaçları da farklıdır. Fahir, çocuğunun annesini olan Macide’nin şahsında gelecek nesillere şekil verecek olan ideal anneyi yetiştirmek ister. Nazım ise zaten çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almış olan Handan’ı idealleri doğrultusunda ihtilalcı bir kadın olarak görmek ister. Handan, istediği düzeye geldiğinde Nazım onunla evlenecektir.

Nazım’ın amcası Selim Bey, Nazım ve Handan birlikte gezintiye çıkarlar. Selim Bey, Nazım’a artık bir iş edinme zamanının geldiğini belirtir. Nazım kararını vermiştir. Handan’ı okutup yetiştirecektir. Amcasının Nazım’a cevabı iğneleyicidir: “Çıkamaz bir

yola yeni bir yolcu daha mı salıvereceksin?” (Handan, s. 52) Amcasına göre Nazım’ın gayretleri boşunadır ve Nazım çıkmaz bir yolda ilerlemektedir. İstediklerinin gerçekleşmesi asla mümkün değildir. Nazım, amcasının söylediklerine itiraz eder. Handan’ı okutacak ve hayata hazırlayacaktır.

Nazım bir yandan Handan’a ders verirken, bir yandan da Handan’ı tanımak ister. Amacı, Handan ile evlenerek onu da ideallerine ortak etmektir. Nazım, Handan’da yaşının üzerinde bir olgunluk görür. Bu olgunluk, Handan’ın gözlerinin ifadesine de yansımıştır ve Nazım bu gözleri derin ve esrarlı bulur. Toplum henüz böyle bir kadın görmeye hazır değildir. II. Meşrutiyet sonrası yazarları, kadına iyi bir eş ve anne olmanın ötesinde sorumluluk yüklemişlerdir. Kadının sosyal hayatta da yeri olmalıdır. Bu dönem yazarlarının ideal kadın tipleri, iyi eğitim almış, toplumda hamleler yapabilen, hatta erkeği yönlendirebilen kadınlardır.²⁰⁹ Ziya Gökalp’in Ay Hanım’ı, Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun Gönül Hanım’ı, Müfide Ferit Tek’in Hayat Hanım’ı böyle kadın tipleridir. Nazım da Handan’ı Ay Hanım veya Gönül Hanım gibi bir ideal uğruna mücadele eden bir kadın olarak görmek ister. Ancak Nazım’ın amacını anlamayan Handan onunla evlenmeyi kabul etmeyecektir. Halide Edib, “Handan Nazım’ın evlenme teklifini kabul etseydi ne olurdu?” sorusunun cevabını, *Yeni Turan* romanında verir. Bu romandaki Kaya, tıpkı Ay Hanım ve Gönül Hanım gibi sosyal hayata aktif olarak katılan bir kadındır.²¹⁰

²⁰⁹ Mehmet Kaplan, Halide Edib’in roman kahramanlarına da yansıttığı sosyal hayatta aktif kadın tipinin yazarlara örnek olduğunun altını çizer. Ona göre, “Avrupalı aydın kadın tipinin müşahhas bir örneği” olan Halide Edib, Hüseyin Rahmi’yi de etkilemiştir. Mehmet Kaplan, Halide Edib’ten etkilenmesine rağmen, Hüseyin Rahmi’nin eserlerindeki kadınların Halide Edib’in romanlarındakilere kıyasla zayıf kaldıklarına dikkat çekmiştir. Bunun nedeni, Hüseyin Rahmi’nin tiplerini peşin bir fikre göre yaratmasına karşılık, Halide Edib’in Türkiye’de doğmakta olan “yeni kadın”ın ideallerini ve sorunlarını bizzat yaşamasıdır. (bkz. Kaplan, Mehmet, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Aslı Tipler”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s. 459–475.)

²¹⁰ Ziya Gökalp, 1913 yılında yazdığı *Kızılma* adlı eserinde, Paris’te eğitim almış olan Ay Hanım’ın eğitimle ilgili faaliyetlerini anlatır. Ay Hanım, bir okul açarak, eğitim sahasında Türklüğün gelişmesinde önemli bir rol oynar: “*Bu tarihte İstanbul’da 1869’da kurulmuş olan Darülmualimat mezunu genç kızlar öğretmenlik yapmaktaydılar. Ay Hanım’ın canlı örnekleri olan Halide Edib ile Nakiye Hanım Vakıf mekteplerini ıslahla meşguldüler. 1911’de yazdığı Yeni Turan’da da Halide Edib millî kültürle mücehhez, ideal bir kadın öğretmenin Türk mefküresini Anadolu’nun her tarafına nasıl yaydığını anlatmıştı. Vakıf mektepleri müfettişliği tecrübesi, hatta Suriye’de, Lübnan’da yeni okullar kurma fikri Gökalp’in Kızılma’sının Halide Edib üzerindeki tesirine bir işaret olabilir. Aynı şekilde Gökalp’in hayalinin müşahhas örneği de âdeta, bütün sosyal faaliyetleriyle Halide Edib’tir. Ay Hanım Paris’te okumuştur ama batıyı yeterli görmediği için “şarki tanımak lâzım” der. İslâm’ın ruhunu öğrenir. Ata biner, okullar kurar. Bütün bu özellikler Halide Edib’de de mevcuttur. Bu yıllarda Halide Edib ile Gökalp arasındaki fikrî yakınlık Yeni Turan ile Kızılma’nın karşılaştırılmasından da anlaşılır, ikisi arasında karşılıklı bir*

Nazım, bir perşembe akşamı dersten sonra Handan’a onunla evlenmek istediğini söyler. Bu evlilik teklifinin olacağı çok önceden ev halkı tarafından sezilmiştir. Nazım, bu düşüncesini önce Handan’ın babası Cemal Bey’e söylemesi gerektiğini düşünür. Nazım, Batılı eğitim almış birisi olmasına rağmen, evlilik düşüncesini ilk olarak evleneceği kişinin babasıyla konuşmak gerektiğinin farkındadır. Ancak bu, Nazım’a göre farklı bir evlilik olacaktır. Bu yüzden babasından önce Handan’la duygularını paylaşır:

“Bende bu arzu uzun bir zamandan beri vardır. Evvela mesleksiz ve parasız bir adam olduğumdan hayatıma bir arkadaş istemeğe kendimde bir hak görmüyorum. Fakat sizi tetkik ettim, gördüm ki, siz mesleğe, paraya değil hayata, efkâra, büyük maksatlara arkadaş olacak kızlardansınız. Onun için size bu akşam söylemeğe cesaret ediyorum. Hayır dersiniz yine ben eski sâkit öğretmeniniz olacağım.

Biliyorsunuz ya, ben bir sosyalist, bir ihtilalci, ben hayatı muayyen olmayan bir şeyim. Hatta yarın bir bomba atmam, öbür gün tevkif edilmem ihtimali daima mevcut. Ben size bunu söylerken yalnız benim bu hayatıma seyirci kalacaksınız diye söylemiyorum. Memlekette belki bir gün büyük şeyler olacak, belki bu büyük şeyleri biz yapacağız. Belki ateş, kan, duman ve ölüm, pek çok ölüm. Siz, siz de bu ateş, kan, duman ve ölüm yapanlardan olur musunuz?” (Handan, s. 78) Nazım, Handan’ı amaçlarına ortak etmek için evlenmek istemekte, gerektiğinde ideal uğruna onu ölüme çağırmaktadır.

Handan, bu evlenme teklifinden rahatsızlık duyar. Nazım’ın evlenme teklifinde duygu eksiktir. Handan’a göre Nazım, kendisiyle değil, amacına hizmet edecek kadınla evlenmek ister:

“Ne bir kelime-i rikkat, ne bir nazar-ı şefkat! Hatta bazı zamanlar bana bakarken gözlerinde peyda olan isimsiz güzel şey bile yoktu. Beni görmüyor gibi. Eli masaya dayanmış, yüzü sararmış, gözlerinde insanî diyemeyeceğim bir güzellik, uzaklardan bir ses, belki bir işaret, bir davet bekliyor gibiydi.” (Handan, s. 78)

Handan bu teklifi reddeder: *“Ben size daima söyledim, Nazım Bey. Ben maksadınızı büyük buluyorum. Fakat maksada gideceğiniz yolu beğenmiyorum. Ateş,*

tesir var gibidir. Halide Edib, Gökalp’in hayal ettiği, özlediği örnektir.” (bkz. Enginün, “Ziya Gökalp ve Halide Edib”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 77–86.)

kan, kurşun, hayır, hayır. Beni ateş, kan ve ölüm yapanlardan olmağa razı edemezsiniz.” (Handan, s. 78)

Handan, maksat arkadaşlığı ile evlilik arasında bağlantı kuramamıştır. Ona göre, ikisi farklı şeylerdir. Handan, Nazım’ın amacı yolunda çalışmak için onunla evlenmenin gerekliliğine inanmaz. Bir arkadaş ya da kardeş olarak da bunu yapabileceğini düşünür ve bu nedenle Nazım’ın evlilik teklifini hiç düşünmeden reddeder. Handan, evlenmek için gereken sevginin Nazım’da bulunmadığını söylediğinde, Nazım itiraz eder: “*Ben mi sizi sevmiyorum, ben ha, Handan? Handan, maksattan sonra dünyada en büyük bulduğum, en çok bağlandığım sizsiniz.” (Handan, s. 79)*

Handan bu cevaba daha çok kızar. Nazım bir kez daha aşkı amaçtan sonraya bırakmıştır: “*Lakin Nazım Bey, görüyorsunuz ya, daima maksat, maksat!*” (Handan, s. 79) Nazım, Handan’ın bu sözleri karşısında şaşırır ve Handan’ı gerçekten tanıyıp tanımadığı konusunda tereddüde düşer. Onun tanıdığı Handan diğer kadınlardan farklıdır. Zaten bu nedenle onunla evlenmek istemiştir. Nazım, Handan’ın şahsiyeti kuvvetli, idealleri olan, bu idealler için ölümü göze alabilecek biri olduğunu zannetmiştir. Fakat Handan’ın sözleri onun bu düşüncelerinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Bu iki insanın hayata bakışları ve gelecekte beklenenleri farklıdır. Handan iyi bir eğitim almıştır ancak idealist değildir.

2.2. Çocuğun Eğitimi

2.2.1. Anne-babanın çocuğun eğitimi ile ilgilenmesi

Eserlerinin hemen hemen hepsinde çocuktan bahseden Halide Edib, bu eserlerde çocuğun eğitimi meselesine büyük önem verir. Yarının büyükleri olan çocukların yetişmesine önem verildiği takdirde, bugün var olan şikâyetler sona erecektir. Aksi takdirde, geçmişte toplumu rahatsız eden sorunlar çözüme kavuşmaz. Ülke zor durumda dahi olsa, çocukların eğitimi asla ihmal edilmemelidir.²¹¹

İyi eğitim almış anne ya da baba, çocuğunun iyi bir eğitim almasını da sağlar. Halide Edib’in eserlerinde ailede genellikle anne ya da babadan biri çocuğun eğitimiyle ilgilenir. Anne ve babadan çocuğun eğitiminde yönlendirici olan ve son kararı veren ise

²¹¹ Enginün, “Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Çocuklar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 416–425.

ailede sözü geçendir. Eşler arasında var olan eğitim düzeyi farkı, onların çocuklarının eğitimine bakışlarında ve isteklerinde çatışmaya yol açar. Anne ya da babadan biri, çocuğun kendi kültürü ile yetişmesini isterken, diğeri Batılı eğitimi savunabilmektedir. Bazı eserlerde de Doğu-Batı sentezini yakalayabilmiş anne-babaların, çocuklarını bu senteze uygun olarak yetiştirme çabaları görülür.²¹²

Raik'in Annesi romanında, annenin çocuğunun eğitimi ile ilgilenmesi konusu işlenir. Raik, Refika ile Rauf'un çocuğudur. Rauf ne eşi, ne de oğlu ile ilgilenir. Başka kadınlarla ilişkisi vardır. Bu nedenle, Raik'in eğitimi annesinin üzerine kalır. Refika, oğluna iyi bir terbiye vermiştir. Romanın anlatıcısı olan Siret, etrafında gördüğü Batılı mürebbiyenin verdiği terbiye ile yetişmiş ve yapmacık davranan çocuklarla Raik'ı mukayese eder. Siret, taklitten nefret eden biri olduğu için Raik'in yetişme tarzını beğenir, ona bu terbiyeyi veren anneye hayran olur: *"Bu yumuşak saçları pomadlamayan, "anne" yerine bu çocuğa "mama" dedirtmeyen anneye, kalbimde bir minnettarlık vardı."* (*Raik'in Annesi*, s. 16)

Siret, her fırsatta, çocuğuna iyi bir terbiye veren Refika'ya hayranlığını dile getirir. Refika ile roman kahramanlarından Mansur arasında yasak bir aşktan şüphelendiğinde, iyi bir çocuk yetiştiren bir kadının ahlâkından şüphe etmeyi "cinayet" olarak görür. İyi terbiye edilmiş bir çocuk, ancak terbiyeli bir annenin eseri olabilir. Siret, çocuğu adeta annenin bir modeli sayar:

"Raik, bu dilsiz, bu âciz, fakat acınmaya şâyân olan çocuk, kederlerini anlayacak iktidarda değildir. Fakat siz pek anlarsınız. Çünkü o minimini ruhu kendi elinizle, kendi ruhunuzla bu kadar hassas, bu kadar nazik yaptınız. Kendi modeliniz olan bu kalbin hissettirmek kabiliyetini, nene eli ile darbeler vurmak için mi tezyid ediyorsunuz?" (*Raik'in Annesi*, s. 71) İyi yetişmiş bir anne iyi yetişecek bir çocuğun da garantisidir. Çocuğun yetişme tarzına bakarak annenin eğitim düzeyini tahmin etmek de mümkündür.

²¹² Halit Ziya Uşaklıgil, çocuğun eğitiminin anne baba tarafından verilmesini doğru bulmaz. Çocuk, okul disiplinini ancak evin havasından uzakta alabilir. Bunun için okul eğitimi şarttır. (bkz. Sınar, Alev, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872-1950)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1997, s.147.)

Halide Edib'in kendisi Batılı eğitim almıştır ama asla Batı taklitçisi olmamıştır.²¹³ Bu nedenle, eserlerinde Batı taklitçisi insanlara hoş bakmaz. Bu romanda, yazarın sözcüsü durumunda olan Siret, yerli kültürü ve doğal yaşamı savurur. *Sinekli Bakkal* romanında ise anne ve babadan yanlış eğitim alan çocuğun kendi kültüründen uzaklaştırması anlatılır.

Anne ve babanın çocuğa verilecek eğitim konusunda hemfikir olmaları çok önemlidir. *Seviye Talib* romanında, yetişme tarzları ve aldıkları eğitim farklı olan ve bu nedenle pek çok konuda görüş ayrılığı yaşayan Fahir ile Macide'nin çocuk terbiyesi konusunda da görüşleri uyuşmaz. Oğulları Hikmet'in huysuzlaşıp annesinin saçlarını çekerek ağladığı bir gün Fahir çok kızar. Hikmet'e, annesinin elini öpüp, "iyi çocuk oluncaya kadar" odanın bir köşesinde kalmasını söyler. Macide, eşinin oğluna verdiği bu cezaya çok üzülür ve bu yüzden Fahir'e kızar. Fahir'in terbiye anlayışını eleştirir: "*Sanki bu Frenk usulü çocuk terbiyesi mi?*" (*Seviye Talib*, s. 15) Romanın başında iyi bir eğitim almadığı belirtilen Macide, çocuğun eğitimi konusunda da yeterli birikime sahip değildir. Bir süre sonra Macide kendisini yetiştirdiğinde çocuğunun eğitimiyle ilgilenen ideal bir anne olur.

Yaşadığı bu olayda annesinin kendisinden yana olduğunu anlayan Hikmet, daha yüksek sesle bağırıp ağlar. Fakat Fahir'in ceza kararı değişmez. Burada yazar, Fahir aracılığıyla çocuk eğitiminde istikrarın önemini vurgulamaktadır. Halide Edib bu sahne ile eğitimi veren kişinin – anne ya da baba – kararlı olması, taviz vermemesi, tutarlı olması ve çocuğu şımartmaması gerektiğini belirtmektedir. Romanda babanın tutarlılığı, annenin yumuşaklığını dengelemektedir. Romanın bu bölümünde, eğitimcilerin ısrarla üstünde durdukları çocuğa terbiye verirken ebeveynin ortak bir tutum sergilemesi ve tutarlı olması prensibine işaret edilmiştir.

Fahir, verdiği cezadan dönerse, çocuğunun üzerindeki etkisini kaybedeceğinin farkındadır: "*Anladım ki ya kat'i bir hareketle çocuğuma ve karıma mevcudiyetimi*

²¹³ Halide Edib, geleneklerini yitirmeden, geçmişe sırt çevirmeden batılılaşmadan tanadır. Bu konuda Japonlara hayrandır: "*Toplumda büyük bir Japon hayranlığı oluşmuş, aralarında Halide Edip Hanım ile eşi matematikçi Salih Zeki Bey'in de bulunduğu tanınmış bazı aileler, çocuklarına Rus donanmasını hezimete uğratan Japon amirali Togo'nun adını vermişlerdi. Japonya'nın, geleneklerinden vazgeçmeden, batılı bir devleti batı metodlarıyla yenmesi ve kapitülasyonlarını kaldırabilmesi herkesi büyülemişti adeta. Yeniliklere karşı çıkanlar da, yenileşmeye taraftar olanlar da Japonya'yı örnek alıyordu.*" (Kutlu, Sacit, "Didâr-ı Hürriyet", *Kartpostallarla II. Meşrutiyet (1908–1913)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2004, s. 84.)

hissettireceğim veyahut ebediyyen zayıf bir koca, nüfuzsuz bir baba olacağım.” (Seviye Talib, s. 15)

Fahir, Hikmet’i başka bir odaya götürür ve çocuğa, verdiği ceza kararının değişmediğini söyler. Babasının kararlı tutumu sayesinde çocuk, ne yapması gerektiğini anlar ve annesinin elini öpmeye karar verir. Böylece Fahir isteğine ulaşmış olur. Duyguları ile hareket eden Macide ise Fahir’e, oğluna böyle davrandığı için kızmıştır. Oysa Fahir, şiddete başvurmadan çocuğa davranışının yanlış olduğunu göstermiştir. Ayrıca çocuğa hatalı olduğu zaman özür dilemesi gerektiğini de öğretmiştir. Macide’nin cezaya kızması ise onun çocuk eğitimi konusunda henüz bilinçsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Romanda, Fahir ve Numan’ın çocukluğu da geriye dönüşle verilmiştir. Feneryolu’nda birbirine komşu olan köşklere oturan Fahir ve Numan’ın eğitimleri ile ilgilenen anneleri, çocuklarını Galatasaray’da okutmaya karar vermişlerdir.

Fahir’in çabaları sonucunda kendini yetiştiren Macide, oğlu Hikmet’in dersleriyle de ilgilenir. Çocuk terbiyesi ile ilgili İngilizce kitaplar alır. Oğluna ders çalıştırdıktan sonra ona sözlü telkinlerde bulunur:

“Yalnız topla, tüfekte değil, iradenle de cesur olacaksın; fena şeyleri yapmamak için cesur, inandığın, doğru bildiğin şeyi yapmak için, öldürseler bile, cesur olacaksın oğlum. Daima, daima doğru, anlıyor musun Hikmet, doğruluğun başkalarını öldürse, yüreklerini doğrasa, ezse, en çok seni seven adama ahiret azabı çektirse bile yine doğru! Anlıyor musun Hikmet?”

Sonra hıçkırarak bir fıslıtlı ile:

-Tıpkı, tıpkı baban gibi!...” (Seviye Talib, s. 141–142) Bu konuşmaya kulak misafiri olan Fahir çok duygulanır. Macide’nin burada tasvir ettiği iradeli, dürüst, kararlı, azimli insan, aynı zamanda yazarın toplumda görmek istediği insan tipidir.

Fahir, 31 Mart olaylarında asilerle mücadele ederken ölür. Roman, şehitlerin ruhuna okunan mevlit ve bu esnada Macide’nin oğluna tıpkı babası gibi olmasını öğütleyen yukarıdaki sözlerinin tekrarıyla biter. Fahir iradeli, dürüst, cesur, örnek insandır. O, aynı zamanda aldığı Batı tarzı eğitimi çocuğuna uygulayan olumlu bir baba örneğidir.

Çocuğun eğitiminde babanın etkili olduğu bir başka roman, *Handan*'dır. Romanda, Handan'ın babası Cemal Bey'in üç kızı vardır. Cemal Bey'in eşi Sabire Hanım'ın yeğeni Neriman da küçük yaştan itibaren Cemal Bey'in evinde yaşamaya başlamıştır. Cemal Bey, bu dört kızın babası olarak bilinir ve kızlarının eğitimi ile yakından ilgilenir. Handan, Şehper, Saffet ve Neriman adlı bu kızlar, yetişme tarzları nedeniyle çevrelerinde "Cemal Bey'in alafranga kızları" diye tanınırlar. Cemal Bey, kızlarına İngiliz terbiyesi vermiştir. İngiliz bir mürebbiyeleri vardır. Bu sayede kızlar, yabancı dilleri ana dilleri gibi konuşurlar. Çeşitli vesilelerle yurt dışına gittiklerinde yabancılık çekmezler. Kızların eğitiminde İngiliz mürebbiye ve İngiliz terbiyesi ağır basmasına rağmen, Cemal Bey, çocuklarına din dersleri de aldırılmayı ihmal etmez. Cemal Bey, hem Batılı, hem yerli eğitimin sentezinden yanadır.²¹⁴ Halide Edib'den önceki yazarlarda Fransız eğitimi ağır basarken, Halide Edib ile birlikte bu tarz eğitim yerini Anglo-Sakson terbiyesine bırakır. Bu, yazarın aldığı eğitimle alâkalıdır. Yazar, sık sık Amerikan Koleji'ndeki eğitimi över. Halide Edib, bu okul sayesinde çocukluğunun ve gençliğinin zor dönemlerini en az sıkıntıyla atlattır. Okulun huzur dolu havası onu sorunlarından uzaklaştırmıştır.

Sabire Hanım, Handan'ın üvey annesidir. Cemal Bey ile Sabire Hanım, Handan'ın eğitimi ile ilgili konuşurlar. Babası Handan'ın yaz boyunca Nazım'dan ders alması gerektiğini söylediğinde annesi öfkelenir. O, Handan'ın bilgilerinin yeterli olduğunu, daha fazla bilgiye ihtiyacı olmadığını düşünmektedir. Sabire Hanım üvey kızı

²¹⁴ Halide Edib'in *Handan* romanı otobiyografik bir romandır ve Yakup Kadri de bu konuya dikkat çeker: "*Fakat, ben bu hazin can çekişme sahnesini okurken bile Handan'a acımıyordum. Çünkü onda her şeye rağmen, kırılan kadınlık onuruna, çektiği kalp buhranlarına ve genç kızlığının bu hissi dalâletlerine rağmen son demine kadar sönmek bilmeyen bir aşk ateşinin alevlerinden başka bir şey görmüyordum. Gözlerim bununla kamaşmış ve bunun harareti ta iliklerime kadar işlemişti ve işte böyle bir tesir altındadır ki, Handan romanı hakkında yazdığım bir yazıyı yirmi bir, yirmi iki yaşımın en coşkulu heyecanlarıyla doldurup taşırmaktan kendimi alamamıştım.*

Hatırladığıma göre, bu bir eleştirme değil, bir "ilân-ı aşk"tı. Kime? Handan'a mı, Halide Hanım'a mı? Bilmiyordum. Herhalde, o yazının sonuna doğru "Bu bir romandan ziyade bir otobiyografyaya benziyor" demekle her ikisini de birbirine karıştırmış oluyordum. Yazımı okuyanların çoğu da buna öyle bir mânâ vermişti. Hattâ Halide Hanım'ı yakından tanıyan aziz dostum Celâl Sahir, otobiyografya sözünü büsbütün kötüye yorumlayarak benimle selâmı sabahı kesmişti ve çok geçmeden kulağıma değen dedikodulardan anlayacaktım ki, bu sözü kullanmakla, farkına varmaksızın, bir pot kırışımıdır: Meğer Halide Hanım ilk evlilik hayatında Handan gibi bedbaht olmuş, aynı ruh krizlerini geçirmiş ve çok bağlı olduğu kocasından ayrılmak zorunda kalmış ve hâlâ da bu durumun acılıkları içindeymiş." (Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990, s. 242.)

Handan'ı sevmemektedir. Bu nedenle, her vesileyle onunla ilgili olumsuz görüş bildirmektedir. Handan'ın ders almasına da bu yüzden karşıdır.

Nazım, Cemal Bey'e Handan'ın Türk edebiyatı bilmediğini ve bu konuda özel ders alması gerektiğini söylemiştir. Sabire Hanım, Nazım'ın bu isteğinin para kazanmakla ilgili olduğunu düşünür ancak Nazım bu dersler karşılığında para istememektedir. Sabire Hanım bunu öğrendiğinde, bu sefer de onun Handan'la evlenip içgüveysi olacağını tasarlar ve bu düşüncesini Cemal Bey ile paylaşır. Cemal Bey'e göre bu doğru değildir. Çünkü babasına göre Handan, erkek gibi biridir ve kimse onun cinsiyetiyle ilgilenmez. Sonunda Cemal Bey'in istediği olur ve Handan, tıpkı Halide Edib gibi çeşitli öğretmenlerden özel dersler alır. Nazım da bu öğretmenlerden biridir. *Handan* romanında çocukların eğitiminde söz sahibi olan kişi babadır. Annenin Handan'ın alacağı eğitim konusunda olumsuz görüş bildirmesi Cemal Bey'in kararını değiştirmez.

Yeni Turan romanında, babasını küçük yaşta kaybeden Oğuz'un eğitimi ile annesi ilgilenmiştir. Annesi, altı yaşına gelir gelmez oğlunu mahalle mektebine göndermiştir. Dikiş dikerek evin geçimini sağlar. Her akşam oğluna ders çalıştırır. Oğuz'un annesi okumuş bir kadındır. Oğuz, ilk bilgilerini, *-Kur'an*, ilmihal ve kıraat-annesinden almıştır. Oğuz'un annesinin en büyük isteği, oğlunun rüştiyeye, sonra da askerî okula giderek subay olmasıdır. Oğuz rüştiyeyi bitirir fakat daha sonra öğrenimine devam edemez. Annesi romatizmalıdır ve evin geçimini sağlamak Oğuz'a düşer. Oğuz, at arabasıyla yük taşıyarak para kazanır. Annesine ekmek parası kazanmak onu çok mutlu eder.

Annesi, on bir yaşından itibaren oğlunu, hayatı ile ilgili kararlar vermeye alıştırmıştır. Burada yazar, Oğuz'un güçlü şahsiyetinin oluşmasında küçük yaştan itibaren hayatı ile ilgili kararlar verebilecek şekilde yetiştirilmesinin önemi üzerinde durur. Çocuğa sorumluluk ve karar verme duygusunu tattırmak, onun kişiliğini geliştirir, pasiflikten ve çekingenlikten kurtarır. Oğuz, roman boyunca kuvvetli kişiliği ile dikkati çeker.²¹⁵

²¹⁵ Yazarın "Tanıdığım Çocuklardan", "Himmet Çocuk" gibi hikâyelerindeki çocuk kahramanları da sorumluluk duygusunu çok erken yaşlarda kazanmış çocuk tipleridir. Ancak bu çocukların özel bir durumları vardır. Onlar savaş çocuklarıdır ve savaşın ortaya çıkardığı olağanüstü şartlar çocukları da vaktinden önce olgunlaştırır.

Son Eseri isimli romanın kahramanı Kamuran'ın ağzından, çocukluğu ve aldığı eğitim ile ilgili bilgiler öğreniyoruz. Kamuran'ın annesi ölmüştür. Babası elçidir. Babası, görevi dolayısıyla İstanbul'a fazla gelmez. Bu yüzden Kamuran, halasının yanında yetişir. Babası Kamuran'a Fransız bir mürebbiye gönderir. Romanda babanın çocuğunun eğitimi ile ilgisi burada biter. Bu mürebbiyenin nasıl biri olduğu ve çocuğu nasıl eğittiği romanda belirtilmemiştir.

Halide Edib'in önemli romanlarından *Sinekli Bakkal*, II. Abdülhamid döneminde Aksaray'ın arka sokaklarından birinin tasviri ile başlar. Daha sonra imam Hacı İlhami Efendi anlatılır. İmam karısını genç yaşta kaybettikten sonra evlenmemiştir. Tek çocuğu Emine'yi de kendi katı inançları doğrultusunda yetiştirmiştir. Emine, asla gülmez ve mahalledeki çocuklarla oynamaz. Emine, on yedi yaşında iken, yetişme tarzına hiç uymayan, mahallede haylazlığıyla ün yapmış, orta oyununda zenne rolüne çıkan ve Kız Tevfik diye anılan bir delikanlıya kaçar.

İmam, istemediği bu evlilikten dolayı, kızı Emine'yi evlâtlıktan reddeder. Emine, eşiyle anlaşamaz ve bir süre sonra babasının evine döner. Bu sırada Emine hamiledir ve bir kızı olur. Adı Rabia olan bu bebek doğduğunda, babası Tevfik sürgündedir. Rabia'nın eğitimiyle annesi ve dedesi Hacı İlhami Efendi ilgilenmiştir.

Rabia, çok güzel *Kur'an* okumaktadır ve bir süre sonra, *Kur'an* okumak için Selim Paşa'nın konağına gitmeye başlar. Rabia, bu konakta tanıştığı Vehbi Dede ve müzik öğretmeni Peregrini'nin tavsiyeleriyle, başka konaklarda özel ders vermeye başlar. Rabia'nın ders vermek için gittiği evlerden biri de ikinci mabeyinci Saffet Bey'in evidir. Saffet Bey'in yeğenlerinden olan Behire, hem mürebbiye tarafından büyütülmüş, hem de ona kendi kültürü öğretilmiştir. Behire'e, öğrenimini Avrupa'da yapmış ve Avrupa'dan gelen her fikre gözü kapalı bağlanan bir mühendisle evlidir. Bu adam, kızlarının Türkçe öğrenmesini gerekli görmez ve onlara Fransız mürebbiyelerden eğitim aldırır. Rabia, bu konakta Behire'nin kızlarına ders verecektir. Yazar, bu çocukların aldıkları eğitimi şu cümlelerle eleştirir: “İyi kızlardı. Fakat onlar da babaları gibi yerli olan her şeye dudak büküyorlar, anneleri alaturka bir şarkı söylese kulaklarını tıkayıp gülerek kaçıyorlardı.” (*Sinekli Bakkal*, s. 221) Eşler arasındaki eğitim farkı, çocuğa verilen eğitimi de etkilemektedir. Çocuklar, ailede etkili olan, sözü geçen kişinin isteği doğrultusunda eğitim alırlar. Romanda Behire, çocuklarının

eğitiminde pasif kalır ve çocuklar babanın isteği doğrultusunda eğitim alırlar. Behire ise çocuklarına verilen eğitimi tasvip etmemekle beraber, bu konuda eşine müdahale etmez, sessiz ve seyirci kalır.

Anne ve babanın çocuğun eğitiminde farklı görüşlere sahip olması, Halide Edib'in eserlerinde sık karşılaşılan bir durumdur. Kahramanların çocuğun eğitimine bakışlarını belirleyen ise aldıkları eğitim tarzıdır. Alınan eğitim kişilerin yaşam tarzını ve dünyaya bakışını etkiler. Çocuğun eğitimi ile ilgili son kararı verecek olan ise, ailede sözü geçen kişidir.

Roman kahramanlarından Peregrini, babasını çok küçük yaşta kaybetmiş bir İtalyandır. Annesi koyu bir dindardır. Peregrini'nin annesi, dinin haricinde hiçbir ihtirasa boyun eğmez. Oğluna da din konusunda ağır bir baskı uygulamıştır. Peregrini de bu etkiyle koyu bir Katolik olmuştur.

Peregrini, annesinin ölümü üzerine memleketine gider. Dönüşte Rabia'ya evlenme teklif eder. Rabia, Müslüman olması şartıyla Peregrini'nin evlenme teklifini kabul eder. Müslüman olan Peregrini, Osman adını alır. Evlendikten sonra *Sinekli Bakkal*'da yaşamaya devam ederler. Rabia, bir oğlu olursa Robert Kolej'de okutmak ister. Osman ise çocuğun *Sinekli Bakkal*'ın dışında yetişmesinin onu çatışmaya, ikileme iteceğini düşünür. Peregrini'ye göre çocuk, aldığı kültüre uygun bir çevrenin okuluna gitmelidir. Rabia, Doğu kültürü ile yetişmiş ama Batı kültürüne de açık biridir. Peregrini ise bu konuda daha tutucudur:

“Oğlunu Sinekli Bakkal olmayan her şeyden esirge, uzak tut Rabia. Esasen damarlarında karışık kan olanların içlerindeki daimî didişme, çarpışma kendilerine yetişir!”

“Fakat sen bizim tarihimizi okumadın mı Osman? Hepimizin damarlarında o kadar başka başka kanlar var ki... Hâlbuki hiç bibimizin içinde öyle bir didişme yok...”

“Yalnız kan değil, iki gözümün nuru... Bir de hars, medeniyet başkalığı vardır. Belki o kandan çok insanları birbirinden ayırır... İnsanların kafasında, kalbinde bir cehennem kargaşalığı yapar.” (*Sinekli Bakkal*, s. 311–312) Rabia'nın çocuğunun eğitimi konusundaki yaklaşımı yazarın savunduğu eğitim anlayışı ile örtüşmektedir. Peregrini ise kendi içinde bulunduğu durumdan yola çıkarak medeniyet karmaşasından çekinmektedir.

Dedesi İmam Hacı İlhami Efendi öldüğünde hamile olan Rabia, eşi Osman ile ölümünden sonra imamın evini görmeye giderler. Rabia, çocuğunu kendi doğduğu bu evde dünyaya getirmek ister. Osman ve Rabia Hacı İlhami Efendi'nin evini tamir ettirerek buraya taşınırlar. Rabia, Recep adını verdiği oğlunu bu evde doğurur.

Tatarcık romanında, babası Tatar olduğu için Tatarcık ismi verilen Lale'nin eğitimi ile babası ilgilenir. Yazarın ifadesiyle kız çocuklarının annelerine benzediğini anlatan “anasına bak kızını al” atasözü, Lale için geçerli değildir. Hatta Poyraz Köyü halkı bu atasözünü değiştirerek “babasına bak kızını al” şeklinde kullanır. Lale'nin silik bir şahsiyete sahip olan annesi Lalezâr, kızının eğitimi konusunda söz hakkına sahip değildir. Lale'nin eğitimiyle, babası Tatar Osman ilgilenir. Babasının verdiği eğitimden etkilenen Lale, sonunda babasının bir kopyası olur. Öğrenimini Heybeli'de yapan Tatar Osman, çevresindekilerden daha iyi bir eğitim almıştır ve İngilizce'yi de iyi bilir. Lale'nin İngilizce'yi iyi bilmesinde babasının etkisi vardır. Evde hep kitap okuyan Tatar Osman, okuduklarını kızına anlatır. Aynı zamanda iyi bir balıkçı olan Tatar Osman, hayatın güçlüklerine karşı hazırlamak ve tek başına ayakta durmayı öğretmek için, balık tutmaya gittiğinde kızını, yanında götürür.

Roman kahramanlarından Feridun Paşa, eski bir askerdir ve mesleğinden gelen disiplini çocuklarının eğitimine yansıtmıştır. Çocukları küçükken ondan çok korkarlar. Birbirleriyle kavga ettiklerinde babalarının korkusu sebebiyle kavgaya son verirler:

“O, kapı eşiğinde belirir belirmez, kafeslerinde vahşî hayvan terbiyecisi görmüş aslan yavruları gibi hepsi kuyruğunu ve sesini kısar, başını öne eğdi. Ve o zaman gözlerinde yedi çift dikbaş gözüün ışıltısını söndürecek şimşekler çakan, kollarında yedi delikanlı kolunu kavrayacak güç olan asker baba, birdenbire üstlerine yürür, bazen de birer birer, bazen ikişer, üçer hepsinin hakkından gelirdi.” (*Tatarcık*, s. 160)

Feridun Paşa'nın çocuklarını terbiye usulü, “ordudaki hücum taktikleriyle” benzerlik gösterir. Beklenmeyen zamanlarda çocuklara çelme, tekme, tokat yağdırmak bu taktiklerdendir. Çocukları en çok korkutan ise, babalarının bu taktiklerini sık sık değiştirmesidir.

Feridun Paşa, keyfi yerinde olduğu zamanlar çocuklarına savaş hikâyeleri anlatır. Bu hikâyelerden etkilenen çocuklar, babalarının uyguladığı cezalara,

dinledikleri savaş hikâyelerinin isimlerini verirler. Feridun Paşa'nın anlattığı savaş hikâyeleriyle büyüyen sekiz erkek çocuğu da savaşlarda şehit olmuştur.

Yazarın hikâyelerinin toplandığı *Dağa Çıkan Kurt* kitabında yer alan “Kabak Çekirdekçi” isimli hikâyede, kızının okuması için kabak çekirdeği satan İsmail Hakkı Bey anlatılır. Kâtiplik yaparken kadro dışı kalan ve bu nedenle zor günler yaşayan İsmail Hakkı Bey'in en büyük merakı, gazete okumaktır. Ancak işsiz olduğu için gazete alacak parası yoktur: “*Kimseden bir şey istemez, ama gazeteye dayanamıyor. Hele mektebe giden küçük bir kızı var; o olmasa kendi gazetesini de alır, bu kadar uzaklara da kabak çekirdeği satmaya gelmez. Hep sıkıntıyı onu mektebe göndermek için çekiyor.*”²¹⁶ (s. 32) İsmail Hakkı Bey, bir kış günü hasta ve yorgun olduğu halde yine kabak çekirdeği satmaya devam eder. Kızı, okula takunyayla giderken bir gün öğretmeni “ayakkabı almazsan gelme” der. Bunun üzerine İsmail Hakkı Bey, ayakkabı parası bulmaya çalışır. Fakat yiyecek ekmekleri bile yoktur. Sattığı kabak çekirdekleri karşılığında para yerine ekmek almaya başlar. Soğuktan hasta ve yorgun düşmüştür. Bütün amacı kızını okutmak olan bu fedakâr baba, zamanla karın tokluğuna çalışmaya başlar.

Farklı sosyal tabakalardan insanların konu edildiği *Sonsuz Panayır*²¹⁷ romanında, Saffet ve Macide Balkar'ın kızları Ayşe, lise son sınıfta okumaktadır. Ailesi fakir olan Ayşe, bu fakirliği kabullenemez. Anne ve babasının daha fazla çalışarak daha çok para kazanabileceklerini düşünür. Annesine ve babasına fakir oldukları için kızar ve kötü davranır. Annesi Ayşe'ye sürekli babasının fedakârlığını hatırlatır. Başkaları kahvede tavla oynarken o kitap okuyarak kendini yetiştirmiştir. Ayşe, okulda çok başarılı olur ve annesine göre Ayşe'nin sınıf birincisi olmasının nedeni, babasının onunla ilgilenmesidir. Saffet Balkar, Ayşe'ye eski harfleri öğretmiş, eski kitaplar okutmuş, tarihten ibret dersleri anlatmıştır. Modern dünyada bu bilgilerin yerinin olmadığına inanan Ayşe, babasının kendisine öğrettiği şeylerin faydalı olmadığını düşünür. Son zamanlarda eski kültüre dönüş amacıyla bazı insanlar bu değerlere önem verse de Ayşe, babasının verdiği eğitimden memnun değildir. Ayşe, bir süre sonra

²¹⁶ Halide Edib Adıvar, “Kabak Çekirdekçi”, *Dağa Çıkan Kurt*, İkbâl Kütüphanesi, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1338–1340. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

²¹⁷ Adıvar, Halide Edib, *Sonsuz Panayır*, Remzi Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1946. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

zengin ailelerin çocuklarına din dersleri vermeye başlayınca, babasının verdiği eğitimin boşuna olmadığını anlar.

Ayşe, zengin ailelerin çocuklarına parayla ders vermeye başlayınca annesi ve babası onunla gurur duyar. Bu anne babaya göre, henüz liseyi bitirmeden maaş almaya başlamak “herkese nasip olmayacak” bir mutluluktur. Baba Saffet Balkar, kendi aldığı maaşla kızının alacağı parayı kıyaslar. Kızıyla bir kez daha gurur duyar. Ona göre kızı istese milletvekili bile olabilir. Ayşe’nin babasını en çok sevindiren ise kızının üniversite öğrenimi yapmadığı halde böyle bir maaş alacak olmasıdır.²¹⁸

Sonsuz Panayır romanında, zengin ve fakir ailelerin hayatı ayrıntılı olarak anlatılır. Romanda, zengin ailelerden biri olan Süleyman ve Behire Bolluk çifti çok iyi İngilizce bilmektedirler. Süleyman Bey mühendistir. Bu anne baba, çocuklarına dini terbiye vermek isterler. Bunun nedeni İngiliz çocuklarının adeta *İncil*’i hatmedecek kadar kuvvetli bir dini eğitim aldıklarını bilmeleridir. Baba, çocukların devam ettikleri Dame De Sion’da Katolik etkisi altına girmemeleri için, anneleri ise, İngilizce öğretmeninden Protestanlık öğrenmesinler diye çocuklara *Kur’an* dersleri aldırırlar.

Romandaki kahramanlarından biri olan edebiyat öğretmeni Ali Bey’in babası Mehmet Ali Paşa, oğlunun eğitimine önem verir. Oğluna zengin bir kütüphane bırakan bu asker babaya göre eğitim, “dünyayı onarıp düzene sokmak” için gerekli olan bir süreçtir. Mehmet Ali Paşa, oğlunun da iyi bir eğitim alarak bu düzene katkıda bulunmasını arzular. Mehmet Ali Paşa, oğlu Ali Bey’in yurt dışında eğitim almasını istemiş, fakat oğlunun yurt dışı eğitimini göremeden ölmüştür. Babasının vasiyeti üzerine, liseyi bitirir bitirmez annesi, Ali Bey’i Paris’e göndermek ister. Ali Bey buna karşı çıkar. Çünkü maddi durumları yurt dışında eğitim almasına yeterli değildir. Annesi ise oğlunun yurt dışında okuması konusunda kararlıdır. Ali Bey’in yapması gereken, Paris’e gittiğinde diğer öğrenciler gibi sefahate dalmadan idareli yaşamaktır. Annesi, oğlunun yurt dışında kütüphanelerde çalışmak için bol bol vakti olacağını düşünür. Ali

Bey’in eğitimi ile çoğunlukla babası ilgilenmiştir. Çünkü Ali Bey’in babası annesinden daha fazla okumuş birisidir. Ancak babanın ölümünden sonra anne, çocuğun eğitiminde söz sahibi olur ve çocuğuna, eşinin arzuları doğrultusunda istikbal hazırlar.

²¹⁸ Halide Edib Adıvar, *Kubbede Kalan Hoş Seda* isimli kitapta yer alan “Ultimatom-Liste (Bir Talebe Defterinden)” başlıklı yazısında, Ayşe Balkar’ın hayatını anlatır. (bkz. Adıvar, “Ultimatom-Liste (Bir Talebe Defterinden)”, *Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 212–216)

Romandaki zengin kişilerden olan Safi-Türk çocuklarını yabancı okullarda okutur. Çocuklarını okuttuğu okullar yabancı ülkelerin gücüne bağlı olarak değişir. İngilizler güçlüyken İngiliz lisesine giden çocuklar, Almanlar güçlü görüldüğünde Alman lisesine geçerler. Hatta Safi-Türk çocuklarına bir Alman mürebbiye bulur.

Sonsuz Panayır romanında, zengin ailelerin çocukların eğitimi konusunda bilinçli olmadıkları görülmektedir. Bu aileler, birçok konuda olduğu gibi çocukların eğitiminde de gösterişe önem vermekte, Batı'yı taklitten vazgeçmemektedirler. Bir yandan kendileri İngilizce öğrenirken, diğer yandan bu dili çocuklarına da öğretirler. Sadece İngilizce'yi öğrenmekle kalmayan bu aileler, İngilizlerin adetlerini ve yaşam biçimlerini de benimserler. Bazı aileler, çocuklarını Alman lisesinden High School'a naklederler. Yazar, romanında Ayşe'nin ağzından bu durumu yadırgayan sözlere yer verir.²¹⁹

Halide Edib, yazdığı bu romanlar aracılığıyla, yanlış eğitim alan çocukları değil, onları yetiştirenleri tenkid etmektedir. Yazarın eserlerinde bu köksüz ve kültürsüz çocuklar için bir kurtuluş ya da değişme ihtimaline yer verilmez. Bunun nedeni yazarın, yetişkinlere hitap eden bu eserleriyle yetişkinleri uyarma arzusuna bağlanabilir. *Mev'ud Hüküm* romanında, sıhhsiz, dejenere bir ailenin çocuğu olan Hayri'nin ölmesi de yazarın bu arzusunun bir başka örneğidir.²²⁰

Kerim Usta'nın Oğlu romanında, vatan savunmasına katılmak için çeteye karışan ve düşman tarafından arandığı için gizlenmek zorunda olan muhallebici Kerim Usta, çıkardığı sahte nüfus kâğıdına, adını Kasım Derman olarak yazdırır. Kerim Usta, oğlu Kasım'ın ilk tahsilini Beşiktaş'ta yapmasını ve büyüdüğünde babasının çeteci olmasından utanmamasını ister. Oğlunun doktor olmasını arzu eden Kerim Usta, onun eğitimiyle ilgilenemez. *Çaresaz*²²¹ romanının kahramanlarından Mediha, annesini küçük yaşta kaybetmiştir. Maddî durumu iyi olan babası Selim Bey, Abdülhamid devrinde Kilercibaşı'nın yanında önemli bir yere sahiptir. Yıldız'da bir ev alır. Abdülhamid'in tahttan inmesiyle Selim Bey işsiz kalır ve elindeki mal varlığını satmaya

²¹⁹ Sınar Çılgın, Alev, *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2003, s. 140–141.

²²⁰ Enginün, "Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Çocuklar", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 416–425.

²²¹ Adivar, Halide Edib, *Çaresaz*, Atlas Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1972.

başlar. Selim Bey, altı yaşına geldiğinde kızını bir okula yazdırır. Her gün kızını okula kendisi götürür. Evin işlerini de tek başına yapan Selim Bey, aynı zamanda kızının derslerine yardım eder. Selim Bey'in büyük bir kütüphanesi vardır. Yatmadan önce Mediha'ya tarihten söz eder, masallar anlatır. Mediha, daha o yaşlarda babası sayesinde memleketin tarihini, eski masal ve şiirleri ezberlemiştir. Zamanla Selim Bey içkiye başlar. Varını yoğunu bu yüzden satmak zorunda kalır, hatta borca girer.²²²

Akile Hanım Sokağı romanında Akile, çok zekî bir öğrencidir. Bir gün devrin ünlü romancılarından biri okula gelir. Öğretmenleri bu yazarın eserlerinden parçalar okur ve romancılık üzerine bilgiler verir. Akile, öğretmenin anlattıklarından çok etkilenir ve o günden sonra yazar olmaya karar verir. Evde babasına, evlerindeki dişi kedi ile komşularının erkek kedisi arasındaki aşkı anlatan bir romanı yazacağını söyler. Bunun üzerine babası Akile'yi okula göndermez. Akile, okula gidemediği için bütün gün ağlar. Akile'nin ağlamasına dayanamayan annesi, eşinin kızını okula göndermeme kararına karşı çıkar. Fakat baba karardır. Ona göre okul böyle "tehlikeli fikirler" aşılammalıdır. Aşk, kızların kafasında yer tutmamalıdır. Baba, bu olay nedeniyle ilginç bir yorumda da bulunur: "*Vaktiyle kızlara yazı öğrenince name yazar diye yazı öğretilmezdi. Bizimki kedilerin aşk hikâyesini düşünüyor... Tehlikeli iş... Olmaz... Aşk ve hava kızların kafasında yer tutmamalı.*" (Akile Hanım Sokağı, s. 57) Bu babanın, çocuğun eğitimi konusunda bilinçsiz olduğu görülmektedir. Okulun çocuğu yanlış yönlendireceği konusunda endişeleri vardır. Baba, eski tarz eğitimden yanadır. Anne de çocuğun eğitimi konusunda yeterince bilinçli değildir. Üstelik bu konuda söz sahibi de değildir. Anne, çocuğunun okula gitmesini ister çünkü onun ağlamasına dayanamaz. Ne yazık ki kocasını bu konuda ikna edecek kadar güçlü bir kadın değildir. Geleneksel erkeklerin çoğu kadının ve kız çocuklarının eğitim almasına karşıdır. Bu roman Cumhuriyet döneminde geçmektedir. Bugün de o eski zihniyetin silinmediği, günümüz Türkiyesinde hâlâ kız çocuklarının okula gönderilmesi için çeşitli kampanyaların düzenlenmesinden anlaşılmaktadır. Bu kampanyalarla, özellikle kırsal kesimde yaşayan ailelerin kız çocuklarını okula göndermesi konusunda ikna edilmesi hedeflenmektedir.

²²² Halide Edib Adıvar'ın *Çaresaz* romanıyla ilgili bir yazısı, *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanmıştır. Yazıda romanın geniş bir özeti yer almaktadır. (bkz. Adıvar, Halide Edib, "Çaresaz", *Cumhuriyet*, nr. 13340-13364, 24 Eylül 1961-18 Ekim 1961.)

Halide Edib de bu meselenin halledilmesinin uzun zaman alacağını farkındadır. Çünkü bu, aynı zamanda bir zihniyet değişikliğini gerektirmektedir.

2.2.2. Anne-baba dışındaki kişilerin çocuğun eğitimi ile ilgilenmesi

Halide Edib'in romanlarında çocuğun eğitimiyle ilgilenen genellikle anne ya da babadır. Bazı romanlarında ise anne veya babadan birinin ölmesi ya da hasta olması, ilgisizlik, çocuktan uzak olma... gibi nedenlerle çocuğun eğitimi ile başkaları ilgilenir. Bunlar, çocuğun yakın akraba çevresinden olabileceği gibi, akrabalık bağı bulunmayan kişiler de olabilirler.

Halide Edib Adıvar, *Kubbede Kalan Hoş Sada* isimli eserinde yer alan, "Dukduk" başlıklı yazısında, Fesupanallah Hacı Evliya Burunî Efendi'nin, torununun eğitimine verdiği önemi anlatır. Burunî Efendi'nin torunu üniversitede hocadır. Mesleğinde çok başarılıdır fakat aldığı maaş, eşinin isteklerini karşılamaya yetmemektedir. Burunî Efendi, tek çocuğundan olan torununu, Avrupa'da okutmak için her türlü fedakârlığa katlanmıştır. Onun mutlu olması en büyük isteğidir. Burunî Efendi bir gün, gelininin torunundan ayrılmak istediğini duyar. Bu ayrılığın nedeni, Burunî Efendinin torununun aldığı maaşın karısının lüks ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır.²²³ Halide Edib, daha önce de vurgulandığı gibi pek çok eserinde, üniversite çalışanlarının maddî bakımdan tatmin olmadıklarını ve ya üniversite eğitiminin insana beklediği mesleği kazandırmadığını ifade eder. "Bir Hayatın Üç Perdesi", "Balalayka Çalan Adamın Sergüzeşti", *Tatarcık* ve *Sonsuz Panayır*, yazarın bu düşüncesinin yoğun olarak vurgulandığı eserlerdir.

Halide Edib, yine aynı kitabında yer alan "Mihri'nin Mektubu" başlıklı yazısında, orta halli bir muhitin çocuğu olan Mihri'nin yetişmesini anlatmıştır. Öksüz olan Mihri, amcasının yanında büyümüş ve eğitimiyle de amcası ilgilenmiştir. Amcası, hanımının mal varlığı sayesinde zengin olmuş biridir. Yengesi, Mihri'yi evlerinde istemez ve bunu ona belli eder. Mihri, amcasının oğlu Hüsrev ile aynı öğretmenlerden özel dersler alır. Mihri bu derslerde çok başarılıdır ve bu başarısı sayesinde, daha önceleri onu küçümseyen Hüsrev de, Mihri'ye saygı duyar. Tahsilini başarıyla

²²³ Adıvar, "Dukduk", *Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 222–226.

tamamlayan Mihri, daha sonra aldığı musiki derslerinde de başarılı olur ve bu başarısından dolayı kibar çevrenin takdirini kazanır:

*“Bu suretle ben de tahsilimle müzikam sizin süslü muhitte birçok sene sonra, yani on altı yaşından sonra bana bir mevkî vermeye başladı ve yavaş yavaş evvelâ küçümseyerek bakan bu ince, süslü hanımların arasında bir mevkî almak, hayatıma bir şey ilâve etti. Ben de onlarla beraber oturmaktan, onlarla esvaptan bahsetmekten, dedikodu dinlemekten, sevgili dostları çekiştirmekten, ebedî, yeknesak kukla hayatını yaşamaktan bir lezzet almaya başlamıştım.”*²²⁴ (s. 72)

Mihri’ye göre, aldığı eğitim sayesinde bir yandan bulunduğu çevrede kendini kanıtlarken, bir yandan da yine aldığı eğitim sonunda davranışları olumsuz yönde değişmiştir. Mihri, yaşadığı bu değişimden ve eğitimi sonunda girdiği yeni çevreden rahatsızdır. Daha önce amcasının oğlu Hüsrev ile nişanlanmış olan Mihri, bir mektupla, nişanlısı Hüsrev’e, nişanı bozduğunu bildirir. Hüsrev’in de dâhil olduğu bu çevreye dâhil olmak onu rahatsız etmektedir. Mihri, eğitimi ilerletince olumsuz davranışlar içinde bulunan insanlarla aynı ortamı paylaşmaya başlar. Aslında onun eğitimi ilerletme sebebi biraz da bu çevreye girme, buradaki insanlara kendini gösterme isteğidir. Fakat Mihri bu çevrede mutlu olmaz. Bu nedenle aldığı eğitimin olumsuz olduğunu, çok da işine yaramadığını düşünür. Aslında olumsuz olan onun aldığı eğitim değil, bu eğitimi kullanacak ortam bulamamasıdır.

Handan romanında, küçük yaştan itibaren teyzesi ve eniştesinin yanında kalmaya başlayan Neriman’ın eğitimi ile eniştesi Cemal Bey ilgilenmiştir. Cemal Bey, Neriman’ı kendi kızlarından ayırmaz. Neriman, amcasının evinde hem Batılı eğitim almış, hem de millî değerlere bağlı kalmıştır.

Yeni Turan romanında, rüştüyeyi bitiren Oğuz, annesine bakmak zorunda olduğu için eğitimine devam edemez. Para kazanmak amacıyla at arabasıyla yük taşırken, yük taşıdığı evlerden birinin sahibi olan emekli Mehmet Paşa’nın dikkatini çeker. Mehmet Paşa, Oğuz’un eğitimine zorunlu olarak ara verdiğini öğrenince, annesini evine hizmetçi olarak almayı, kendisini de okula göndermeyi teklif eder. Oğuz, annesinin başkasının hizmetinde olmasına karşı çıkar. Çalışarak annesine kendisi bakacaktır. Mehmet Paşa, Oğuz’un teklifini kabul etmemesi üzerine çok duygulanır ve ağlar. O günden sonra

²²⁴ Adivar, a.g.e., “Mihri’nin Mektubu”, s. 68-75.

Mehmet Paşa, Oğuz ile daha çok ilgilenir. Ona borç para verir. Kendisine gerekli olmayan iki hayvanı düşük fiyatla Oğuz'a satar. Oğuz, daha önce mahalle arkadaşlarından Sungur'un babasının arabasında çalışıp ondan gündelik alırken, şimdi araba sahibi olmuştur. Oğuz, haftada üç gece Mehmet Paşa'nın Çekirge'deki köşküne eğitim için gelir. Mehmet Paşa, Oğuz'un ufkunu genişletir. Askerî idadîye girmesi mümkün olmadığı için mülkiye idadisinin programını Mehmet Paşa Oğuz'a uygular. Oğuz hem çalışır, hem de eğitimine devam eder. On altı yaşına geldiğinde idadî mezunları kadar bilgiye sahiptir. Sonra mülkiye programını çalışır. Mehmet Paşa'nın teşviki ile bir yıl Romanya'ya gider ve orada çalışır. Dönüşte artık taşımacılık yapmaz. Gerçekleştirmek istediği pek çok şey vardır. Meşrutiyetin ilânı üzerine, Mehmet Paşa'nın tavsiyesi ile İstanbul'a gider. Romanda, Oğuz'un güçlü karakteri ve çalışkanlığı vurgulanmaktadır. Oğuz, sorumluluklarının bilincinde olan örnek bir gençtir. Bir yandan para kazanmak için çalışırken, diğer yandan eğitimine devam eder.

Genç yaşta ölen kadın ressamlarımızdan Müfide Kadri'ye ithaf edilmiş olan *Son Eseri* romanında Kamuran, annesi öldüğü ve babası da yurt dışında elçi olduğu için halasının yanında yetişmiştir. Ancak romanda Kamuran'ın eğitimine ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

*Mev'ud Hüküm*²²⁵ romanında Sara ve Sururi'nin kızları olan Atife'nin eğitimiyle, Doktor Kasım Şinasi ilgilenir. Kasım Şinasi, Atife'nin teyzesi Behire'nin eşi olan Rifat Bey'in yeğenidir. Atife, Kasım Şinasi'yi çok sever. Çünkü Kasım Şinasi Atife ile ilgilenir, ona masal anlatır. Kasım Şinasi, Atife'nin özel öğretmenlerden aldığı düzensiz eğitimin yeterli olmadığını düşündüğü için Sara'ya Atife'yi yatılı okula vermenin iyi olacağını söyler. Bu kararı vermek için eşinin de görüşünü almasını ister.

Bu romanda anne de baba da hastadır ve çocuklarının eğitimi ile ilgilenmezler. Kasım Şinasi, Atife'yi Amerikan okuluna yazdırmaya kararlıdır ancak anne ve babasının onayını da almak ister. Ancak Sara, eve çok geç ve sarhoş gelen Sururi ile bir

²²⁵ Fuat Köprülü, "Mev'ud Hüküm Münasebetiyle" başlıklı yazısında bu romandan yola çıkarak Halide Edib'in romanlarındaki kadın kahramanları değerlendirir: "Halide Hanım'ın bütün eserlerinde merkezî sıklet hiç değişmez: Hudutsuz ruhlarında daima fırtınalar koparan yüksek ve müstesna kadınların ruhî tahlilleri daima romanın esasını teşkil eder. Aşk ve ihtirasın nihayetsiz kudreti karşısında bazan kırılan fakat hiçbir zaman eğilmeyen bu çok kuvvetli şahsiyetler esas itibarıyla birbirinden farksızdırlar." (bkz. Köprülü, M. Fuat, *İnci Mecmuası*, 1 Şubat 1919.)

türlü kızının okul meselesini konuşamaz. Sara, Sururi ile konuşamayınca Kasım Şinasi, sadece Sara'nın onayıyla Atife'yi koleje yazdırır.

Atife'nin Kasım Şinasi'ye duyduğu sevgi ve bağlılık her geçen gün biraz daha artar. Kasım Şinasi hafta içinde onun en sevdiği şekerleri, yemişleri okula gönderir. İşleri çok yoğun olmasına rağmen Atife'nin mektuplarına mutlaka cevap yazar.

Romanın diğer kahramanı Ayşe Kadın, Kasım Şinasi'nin fakir hastalarındandır. Kocasını çok hastadır. Mehmet isminde bir çocukları vardır. Anne de baba da çocuğun eğitimiyle ilgilenemezler. Kasım Şinasi, Mehmet'in eğitimiyle de ilgilenir. Mehmet'i Galatasaray'a yazdırır. Yazar burada, Kasım Şinasi örneği ile okuyucuya mesaj göndermektedir. İyi eğitim almış kişiler etraflarındaki insanların eğitimine de katkıda bulunmaktadırlar. Bu, bir anlamda onların görevidir. Halide Edib, eserlerinde bu kişileri yüceltir. Diğer yandan Ayşe Kadın, gayretli, çalışkan, aileyi devam ettiren ama ortada görünmeyen Türk kadınıdır. Halide Edib onların önemini asıl Balkan Savaşı günlerinde fark etmiş ve ondan sonraki tecrübeleri de ülkede asıl yükü çekenin bu sessiz, fedakâr kadınlar olduğunu kendisine göstermiştir.²²⁶

Romanın çocuk kahramanı Atife'nin babası Sururi, sık sık eve sarhoş gelir. Yine böyle bir gün Sara ile Sururi kavga ederler. Kavganın ayrıntıları romanda tam olarak verilmez. Ancak Atife, bu kavga yüzünden kendisini suçlar. Çocuğun eğitimi ile ilgilenmeyen anne baba aynı zamanda çocuğun yanında nasıl davranılması gerektiğini de bilmemektedirler. Bunun en önemli nedeni, anne-babanın eğitimsiz ve dolayısıyla çocuk eğitimi konusunda bilinçsiz oluşudur.

Birbirleriyle anlaşamayan anne-baba kendi sorunları içinde boğulmuşlardır ve çocukları ile ilgilenmeyi akıllarına bile getirmezler. Bu kötü duruma rağmen aslında Atife şanslıdır. Onun eğitimiyle ilgilenen biri vardır. Anne ve babasının ilgisiz olduğu her çocuk Atife gibi şanslı değildir. Halide Edib, Atife'nin durumunda olan çocuklara el uzatmak, onlara sahip çıkmak gerektiğini işaret etmektedir. Bu romanda Kasım Şinasi, anne-babası hayatta olduğu halde onların himaye ve ilgisinden uzak kalmış talihsiz çocuklara sahip çıkanların sembolü gibidir.

Bir yüzbaşı ile veremli bir annenin çocuğu olan Aliye'nin hayatının konu edildiği *Vurun Kahpeye* romanında Aliye, annesini çok küçük yaşta kaybetmiştir. O,

²²⁶ Enginün, İnci, *Halide Edib Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 1989, s. 60.

babası gibi kuvvetli, annesi gibi duygulu bir kişiliğe sahiptir. Annesi öldükten sonra babasının izini Kafkaslarda kaybetmiştir. Bu nedenle Aliye'nin hayatı öğretmen okulunda geçmiştir.²²⁷ Bu romanda anne de baba da çocuklarının eğitimi ile ilgilenememişlerdir.

Sinekli Bakkal romanında Emine ile Tevfik'in kızları Rabia'nın eğitimiyle annesiyle birlikte dedesi İmam Hacı İlhami Efendi meşgul olur. Rabia'nın babası Tevfik sürgündedir.

Hacı İlhami Efendi, Emine-Tevfik aşkının başladığı yer olan mahalle mektebine, benzer bir olay yaşanmaması için torunu Rabia'yı göndermez. Rabia'nın eğitimiyle kendisi ilgilenir. Dersler ilerledikçe, Hacı İlhami Efendi, Rabia'nın namaz surelerini çok çabuk ezberlediğini fark eder. Rabia'nın kuvvetli bir hafızası vardır. Annesi ve dedesi Rabia'yı hafız yapmaya karar verirler. Rabia on bir yaşına geldiğinde, İstanbul'un en küçük fakat yanık sesli hafızı olarak tanınır. Büyük mevlitlere, ramazanda selâtin camilere mukabeleye çağrılır. Rabia, ilk ramazanda dedesi İmam Hacı İlhami Efendi'nin iki senede kazanamadığı parayı kazanır. İlk başarısı ve tanınması Valide Camii'nde olur. Selim Paşa ve karısının dikkatini de burada çekmiştir. Selim Paşa, hiçbir konuda oğlu Hilmi ile anlaşamaz. Fikirlerinin birleştiği ilk ve tek konu Rabia'nın sesinin güzelliğidir. Hilmi, Rabia'nın Peregrini'den ders alırsa ünlü bir primadonna olacağına inanır.

Selim Paşa, babası sürgünde olan ve annesi de eğitimi ile ilgili kararlar veremeyen Rabia'nın özellikle müzik eğitimi almasını ister. Bu konuyu Hacı İlhami Efendi ile konuşur. İmam, evini biraz da Rabia'nın kazancıyla idare ettiğini, o derslere giderse mukabele ve mevlitlere gidemeyeceğini söyler. Selim Paşa, Hacı İlhami Efendi'ye maddî bakımdan yardım edecektir. İmam, bu güvence üzerine Rabia'nın ders

²²⁷ Öğretmen okulları, dönemin öğretmen yetiştiren kurumları olmaları yanında, yatılı olmaları nedeniyle, ailesi tarafından yeterli ilgiyi göremeyen pek çok çocuk için bir kurtuluş olarak görülmektedir. Reşat Nuri Güntekin de romanlarında öğretmen okullarını adeta bir kurtarıcı gibi görmektedir. 1882 yılından itibaren, öğretmen okullarının İstanbul dışındaki şehirlerde de açılmaya başladığını görüyoruz. Ancak, taşrada açılan bu öğretmen okulları, Cumhuriyet devrine kadar, her yönüyle İstanbul Öğretmen Okulu'na oranla zayıf kalmış müesseselerdir. Edirne, Bağdat, Adana, Beyrut, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakir, Şam, Trabzon, Kastamonu, Mamuretülaziz, Musul ve İzmir öğretmen okulları, 1882 yılına gelindiğinde, ülkemizde açılmış olan öğretmen okullarından bazılarıdır. 1882 yılına kadar açılan öğretmen okulu sayısı on dördür. 1908 yılına kadar öğretmen okulu sayısı otuz bire çıkar. (bkz. Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, s. 148.)

almasına izin verir. Rabia sayesinde hem para kazanacak, hem de hatırlı kişiler yanında mevkî edinecektir. Rabia derslere başlayınca evde çok az kalır. İmamdan ders almayı bırakır. İmamın anlattığı cehennem sahnelerinden bıkmıştır. Konak hayatı Rabia'yı değiştirir. Rabia, burada özellikle Sabiha Hanım'ın yanında hayatın güzelliklerini fark eder.

Selim Paşa'nın isteği ile Rabia, konakta önce Vehbi Dede'den tef çalmayı öğrenir. Rabia, Vehbi Dede'nin en kabiliyetli öğrencisidir. Diğer müzik aletlerini çalmayı çok kısa sürede öğrenir. Konakta, Vehbi Dede ile klasik Türk musikisinden parçalar çalar.

Emine, kızı Rabia'nın tef çalmasını istemez. Ona göre tef, çingene sazıdır. Hacı İlhami Efendi ise, torununa tefi çaldıran kişinin Vehbi Dede olduğunu öğrenince şu yorumu yapar: *“Anlamadığın işe burnunu ne sokarsın be kadın? Vehbi Edendi evliya gibi bir adamdır, Mevlevîler, tefi, dünya zevkine alet için çalmazlar...”* (Sinekli Bakkal, s. 53) Emine her ne kadar kızının eğitimi ile ilgilenmek istese de bu konuda son söz imamındır. O, çocukluğunda aldığı ve sadece zühd ve takvaya dayanan katı dini eğitim nedeniyle babasının etkisindedir ve söz konusu olan kızının tahsili de olsa baabsının sözünden çıkamaz. Hacı İlhami Efendi'in izni üzerine Rabia musiki eğitiminde serbest kalır ve ud, kanun, alaturka sazların hepsini çalmayı öğrenir.

Tevfik sürgünden döner. Selim Paşa'nın önünde anne-babasından birini seçmesi istendiğinde Rabia, babasını tercih eder. O günden sonra babası ile yaşamaya başlar. Selim Paşa Tevfik'ten, Rabia'nın aldığı özel derslere devam etmesini ister. O da kabul eder. Tevfik sürgünden dönmüştür ama kızı Rabia'nın eğitimi ile yine Selim Paşa ilgilenir.

Selim Paşa, Rabia'nın konağa gelen Arapça, Farsça ve Fransızca hocalarından da ders almasını ister. Selim Paşa'ya göre, konağa gelen bu hocalardan kimse istifade etmemektedir.

Roman kahramanlarından Rumelili Bayram Ağa, Selim Paşa'nın bahçıvanbaşısıdır. Bilâl isimli bir yeğeni vardır. Bayram Ağa, Selim Paşa'nın evinin bahçesini özenle yetiştirmiştir ve bu bahçeyi Bilâl'e emanet edecektir, yeğenin de kendisi gibi bahçıvanbaşı olmasını ister. Selim Paşa ise Bilâl'in okumasını ister. Onu Galatasaray Sultani'sine yazdırır. Selim Paşa'nın otoritesine hayran olan ve bu yönünü

örnek alan Bilâl, “herkesin anasını ağlatan”, zengin bir zaptiye nazırı olmak ister. Bilâl’e göre Selim Paşanın tek eksiği, tahsilinin olmamasıdır. Hatta Bilâl, Fransızca bilmeyen Selim Paşa’nın eğitim düzeyini kendisinininkiyle kıyaslar ve kendisinin eğitimini üstün bulur. Romanda Selim Paşa, eğitime önem veren ve çocukların eğitimiyle ilgilenen bir devlet adamı konumundadır. Halide Edib, zengin ve çevresi olan kişilere himâyesiz çocuğu yetiştirmek, okutmak görevini vermiştir. Bu, yazarın topluma vermek istediği mesajlardan biridir.

Tatarcık romanında Safa, öğrenimini arkadaşı Şinasi’nin ailesinin yardımlarıyla tamamlamıştır. Safa, Şinasi’ye karşı bir minnet duygusu hissetmez, tam tersine, her fırsatta onu eleştirir. Safa’nın annesi Saadet Hanım, Şinasi’nin dadısıdır. Babası Hacı İbrahim Efendi de Şinasi’nin babasının vekilharcıdır. Safa, bu aile sayesinde Galatasaray Lisesi’nde okumuş, okul giderleri, cep harçlığı, hatta kıyafet ihtiyacı bile bu aile tarafından karşılanmıştır.

Sinekli Bakkal romanında Rabia ve Osman’ın çocukları olarak tanıtılan Recep’in gençliği, *Tatarcık* romanında anlatılır. Ortaoyunu ve meddahlıktaki başarısıyla ün salan Tevfik, torunu Recep’i de bu kültürle yetiştirmiştir. Bunun sonucunda Recep, halk kültüründen hoşlanan bir genç olarak dikkat çeker. Bağlama çalar, türküleri çok iyi bilir, taklit yapar. Çocuğa küçük yaşlarda verilen eğitim, daha sonraki hayatının yönlendirilmesi açısından önemlidir.

Sonsuz Panayır romanında anlatılan zengin ailelerden birinin hanımı olan Safi-Naz, büyük babasının yanında özel öğretmenlerden İngilizce ve Fransızca dersleri almış ve bu dilleri çok iyi derecede öğrenmiştir. Safi-Naz aynı zamanda iyi bir Türkçe eğitimi almıştır. Eski harfleri çok kolay okur. Büyük babası ölünce, babası mal varlıklarını içki içerek ve kumar oynayarak kaybetmiştir. Fakir hayatı yaşamaya başlarlar. Safi-Naz, Sertman ile evlenerek tekrar zengin bir hayata kavuşur. Bu zengin çevredeki insanlar, Safi-Naz’ın aldığı iyi eğitimin Sertman’ın sayesinde olduğuna inanırlar. Çünkü Safi-Naz evlendiğinde kıyafeti çok kötüdür ve bunu gören zengin kesim, onun daha önceden iyi bir eğitim almış olabileceğine ihtimal vermez. Romanda, gösteriş için eğitim almış ve özentisi içinde yaşayan insanlar dış görünüşe çok önem vermektedirler. Hatta bu insanlar, karşılarındaki insanların eğitim düzeylerini, kıyafetlerine bakarak tahmin etmektedirler. Bunlara göre, iyi eğitim ancak zenginler ve kıyafeti düzgün olanlar

içindir. Fakir ve kıyafeti kötü olanların iyi eğitim almış olabileceğini akıllarından bile geçirmezler.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında, Kasım'ın eğitiminde yol gösterici olan bir Amerikalıdan bahsedilir. Gordon Lee isimli bu adam, Amerika'nın sayılı zenginlerindedir ve Kasım'ı ilk kez Robert Kolej'de okulun hazırladığı bir tiyatro oyununda görmüştür. Gordon Lee, Kasım'la konuşur ve tıp okumak istediğini öğrenince, Amerika'ya gitmesini ve tahsilini orada yapmasını teklif eder. Kasım, memleketinde okumak istediğini belirterek bu teklifi reddeder. Gordon Lee, yine de Kasım'a kartını verir ve ne zaman Amerika'ya gelmek isterse tahsilini ve oradaki masraflarını üstleneceğine söz verir. Kasım daha sonra kararını değiştirir ve Amerika'ya gider. Gordon Lee sayesinde Amerika'da tıp okuyup doktor olarak döner.

*Sevda Sokağı Komedyası*²²⁸ romanında, Kilercibaşı Hamdullah Bey'in eşi Sabiha Hanım, eski usulde terbiye almış bir kazasker kızıdır. Babası ona en iyi hocalardan dersler aldirmiştir. Okumayı çok seven Sabiha Hanım, Osmanlı tarihini okurken, eski saray kadınlarının hayırseverliği dikkatini çekmiştir. Kendisi de, çok zengin olan Hamdullah Bey ile evlendikten sonra en çok sevdiği şey, küçük beslemeler almak, onları terbiye etmek, okutmak, yetenekli olanlara musiki öğretmek, evlenme yaşlarına geldiklerinde ise çeyizlerini hazırlayarak evlendirmektir. Evine yeni gelen ve annesi babası bir yangında ölen Emine'nin adını Numune olarak değiştirir ve onunla yakından ilgilenmeye karar verir. Özel dersler aldırır. Halide Edib'in eserlerinde kahramanların eğitimine yardımcı olan şahıslar ya iyi eğitim görmüş, eğitimin gereğine inanan insanlar ya da zengin hayırseverlerdir.

Çaresaz romanında, Mediha'nın babası hastalanıp onunla ilgilenemez duruma geldiğinde, Rum komşuları Nikolaki Efendi Mediha'nın eğitimi ile ilgilenir. Onu Üsküdar Koleji'ne yazdırır. Mediha burada bulaşık yıkamak ve başka işler yapmak şartıyla parasız okuyacaktır. Mediha bu okulda yatılıdır, eve hafta sonları gelir ve hasta olan babası ile ilgilenir. On bir yaşında babasını kaybeder.

Annesini çok küçük yaşta kaybeden Nermin'in eğitim sorununun anlatıldığı *Akile Hanım Sokağı* romanında, Nermin'in albay olan babası uzakta görevli olduğu için

²²⁸ Adıvar, Halide Edib, *Sevda Sokağı Komedyası*, Atlas Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1971. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

kızının eğitimi ile ilgilenemez. Nermin'i, çocukları olmayan eniştesi ve teyzesi büyütür. Anne baba dediği bu kişiler, Nermin'in iyi bir eğitim alması için her fedakârlığı yapmışlardır. Onun, Türkçe dışında İngilizce ve Fransızca öğrenmesi için özel öğretmenler tutarlar. Nermin'in elçi olan eniştesi, çeşitli görevlerle eşi ile beraber yurt dışına çıkmak zorunda kaldığında, Nermin'le ilgilenmesi için bir mürebbiye bulur. Nermin on yaşında iken, eniştesi Washington'a elçi olur. Nermin'i de Amerika'ya götürürler. Nermin, Amerika'da çok iyi İngilizce öğrenir. Miss Melon adlı bir Amerikalı öğretmenle Amerikan tarihini ve edebiyatını okur. Miss Melon, Nermin'e bir anne gibi davranır. Onu, bulunduğu yabancı ortamlarda yalnız bırakmaz, evinde misafir olarak ağırlar.

Romanda, Gülbeyaz'ın aldığı eğitime de yer verilir. Gülbeyaz, yasak bir ilişkiden doğmuştur. Annesi Güzide, kızını emekli lise öğretmeni Sami Cansunar ve karısı Fatma Hanım'ın yanına bırakmıştır. Güzide, her ay kızının bakımı için bu aileye para verir. Fatma Hanım, Gülbeyaz'ı hiç sevmez ve ona kötü davranır. Sami ise onu çok sever ve ilgilenir. Güzide her ay kızını ziyaret eder. Gülbeyaz, Güzide'in öz annesi olduğunu bilmemektedir ve teyze dediği bu kadının kendisiyle neden bu kadar ilgilendiğini anlayamaz.

Sami, Gülbeyaz'ı ilkokula yazdırır. Gülbeyaz Okulu çok sever. Sami, Gülbeyaz'ın eğitimi ile yakından ilgilenir. Fatma Hanım, kocasının Gülbeyaz'la bu kadar yakından ilgilenmesinden rahatsızlık duyar ve Gülbeyaz'ın evde ders çalışmasına engel olur. Fatma Hanım ona, kızı Rukiye'nin mamasını hazırlatır. Kendisi iş yaparken çocuğunu oyalaması için yatak odasına kapatır. Gülbeyaz, geceleri çalışma imkânı da bulamaz çünkü odasında ışık yoktur. Bu nedenle sabah erken kalkar, evin en aydınlık yeri olan sofada kış günleri titreyerek ders çalışır. Gülbeyaz, özellikle ezbere dayanan dersleri çalışırken çok zorlanır. Ezberlemesi için yüksek sesle tekrar etmesi gerekir. Günün bu erken saatinde sofada yüksek sesle çalışınca evdekiler rahatsız olur. Gülbeyaz, üniversite üçüncü sınıfa kadar bu ailenin yanında kalmıştır. Sami Cansunar, Erzurum'da sürekli bir iş bulmuş ve ailesiyle birlikte İstanbul'dan taşınmıştır. Sami Bey ve ailesi Erzurum'a gittikten sonra Güzide, Gülbeyaz'ı Doktor Köksal'ın yanına yerleştirir. Güzide, bu aileye Gülbeyaz'ın bazı ihtiyaçlarını karşılamak üzere her ay kırk

lira verir. Romanda annenin işlevi, kızını uzaktan takip etmek ve onunla ilgilenen kişilere maddî destek sağlamaktan ibarettir.

3. OKULDA EĞİTİM

Halide Edib, gelecek neslin Batılı tarzda eğitim veren bir okuldan yetişmesini ister. Kendisi de Batılı tarzda eğitim almış, Amerikan Koleji'nde okuyan yazar, kendisi her bakımdan yetiştirdiğine inandığı bu okuldan çok memnun olduğunu belirtir. Halide Edib'in roman kahramanlarının çoğu, Batı tarzında eğitim veren okullarda okur. Galatasaray ve Amerikan Koleji o dönemin en önemli eğitim kurumlarıdır. Özel dersler de alan Halide Edib, makaleleri ile gerek kendisi, gerekse romanlarındaki kahramanların ağzından, okulun yerini hiçbir şeyin tutmayacağını belirtmiştir.²²⁹

3.1. Okullar

3.1.1. Mahalle mektebi

Mahalle Mektebi, orta halli ailelerin çocuklarının gittiği okuldur. Burada eski tarz eğitim verilmektedir. Bu okula başlamak için aileler maddî olanakları çerçevesinde amin alayları düzenlerler. Halide Edib'in, ablası Mahmure aracılığıyla tanıdığı mahalle mektebi, yazarın çocuk muhayyilesine olumsuz özellikleriyle yerleşir.²³⁰

Yeni Turan romanında babasını küçük yaşta kaybeden ve ailesi maddî sıkıntı içinde olan Oğuz, altı yaşında mahalle mektebine gitmiştir. .

Sinekli Bakkal romanının kahramanları Emine ile Tevfik, mahalle mektebine gitmişler ve arkadaşlıkları mektep sıralarında başlamıştır. Aynı rahle önünde diz çökmüşler, aynı kalfa peşinde mektebe gitmişler ve “Şol cennetin ırmakları” ilâhisini birlikte söylemişlerdir. Daha sonra Emine ile Tevfik evlenirler. Fakat okuldaki

²²⁹ Ziya Gökalp de evde özel hocalardan alınacak dersin, aynı bilgileri içerse de okul eğitiminin yerini tutmayacağını belirtir. Ziya Gökalp'in eğitim anlayışı onun toplumcu anlayışıyla birleşir. Ona göre çocuklar ahlâkî mefkûreleri ve vazifeleri, ilmî ve dinî hakikatleri, bedî zevkleri ancak cemiyet halinde alabilirler. Çocukların cemiyeti ise okuldur. Okulda yüzlerce çocuk beraber düşünür, beraber hisseder, gelecek için müşterek gayeler hayal ederler. Bu birliktelik gelecekte milletin fertleri arasında fikir birliği sağlayacaktır. (bkz. Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı- II Limni ve Malta Mektupları*, s. 76.)

²³⁰ Ömer Seyfettin de *And* ve *Falaka* isimli hikâyelerinde mahalle mekteplerini eleştirir. Cezaya dayalı eğitim sistemine olumsuz bakılır. Yazarın *Açık Hava Mektebi* isimli hikâyesinde ise öğrencilere uygulanan cezada zengin fakir ayırımının yapılması tenkit edilir. “Meccani” denilen bu ceza sisteminde, suçu işleyen okulda paralı okuyan bir öğrenciyse cezalandırılmaz, onun yerine, okulda parasız okuyan başka bir öğrenci cezalandırılır. (bkz. Sınar, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872–1950)*, s.152)

birlikteliğin vesile olduğu bu evlilik çok uzun sürmez. Emine'nin babası Hacı İlhami Efendi, kızının yaşadığı bu olumsuzluk nedeniyle mahalle mektebinden soğur ve torunu Rabia'yı bu okula göndermez.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kasım'ın babası muhallebici Kerim Usta, vatanını çok seven biridir. Millî Mücadele'de çetelere katılarak mücadele etmiştir. Düşman kuvvetleri tarafından arandığı için hanımı ile oğlunu İstanbul'a uzaktan akrabalarının yanına gönderir. İstanbul'daki akrabaları Hüseyin Ağa, Kasım'ı okula başlatmak ister. Bir gün Kasım'ı Okulu gezmek için götürür. Burası tek dershaneli küçük bir mekteptir. Okulun öğretmeni Ömer Hoca diye bilinen, siyah sakallı, yeşil sarıklı, sert bakışlı biridir. Elinde sürekli bir değnek bulunur ve bu değnekle sık sık öğrencileri döver, onları dayakla korkutur. Kasım merakla okulun içini inceler. Yerde küçük minderler, önlerinde de rahleler vardır. Hocanın rahlesinin üstünde bir değnek asılıdır. Kasım, ertesi gün bu okula başlar. Hoca onu kendine yakın bir yere oturtur. Kasım'ın çok sessiz ve dersle ilgili olması Ömer Hoca'nın hoşuna gider, ona diğer öğrencilerden farklı davranır. Sınıfta öğrenciler yoğun bir baskı altındadırlar. Aralarındaki en ufak bir fısıldaşma bile dayak yemelerine neden olur. Hocanın sopası, oturduğu yerden tüm öğrencilere ulaşacak kadar uzundur:

*“Öteki talebeler daima bir baskı altındaydılar. Aralarında huzursuzluk gösteren veyahut arkadaşına bir şey fısıldamağa cesaret eden olsa kırbaç taklidi değnek derhal şaklıyor, en arkada oturana kadar erişiyor. Hemen bir feryat, sonra bir hayvan mürebbîsinin bir vahşî hayvan kafesinde çatlattığı kırbaç nasıl hayvanı sindirirse, çocuklar da öyle siniyorlardı.”*²³¹ (s. 40)

Şirret Şinasi, sınıfın en yaramaz öğrencisidir. Derste arkadaşlarını rahatsız eder. Ömer Hoca'nın değneği en çok onun kafasına iner. Arkadaşları o ceza aldığı anda çok sevinirler. Bu sevinç gösterileri sınıfta bir kargaşaya neden olur ve hocanın sopası bu sefer öğrenciler arasında rastgele dolaşır: *“Bizim hoca efendi, ister aşağı tabaka, ister yüksek makamda olsun, elinin altındakileri yumuşak bir hamur gibi yoğurup istediği şekle sokmak isteyen bir nevi tahakküm insiyakı taşıyordu.”* (*Kerim Usta'nın Oğlu*, s. 41–42) Bu romanda anlatılanlar, Halide Edib'in çocukluğunda edindiği mahalle

²³¹ Halide Edib Adıvar, *Kerim Usta'nın Oğlu*, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

mektebi ile ilgili izlenimleriyle örtüşmektedir. O, daha okulu görmeden, ablası Mahmure'nin anlattıklarıyla buradaki dayaktan haberdardır. Ablasının okulunu ilk ziyaretinde ise bu dayağa dayalı eğitimi bizzat görmüş ve korkmuştur.²³² Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratında bu izlenimlerini geniş olarak anlatmıştır. Öğrencilik dönemlerinde birçok yazarımızın korkulu Rüyası olan falaka, 1847(1263) yılında çıkan bir Sıbyan Mektebi Talimatnamesi ile yasaklanmıştır. Bu tarihten sonra günlük yaşamda uygulansa da resmî belgelerde “falaka” kelimesine rastlanmayacaktır.²³³

3.1.2.Yatılı okullar

Halide Edib eserlerinde, fakir veya ilgisiz ailelerin çocuklarına, onların eğitimiyle ilgilenecek birini bulur. Bu, yazarın çocukların eğitimine verdiği önemi gösterir. Yazarın eserlerinin çoğunda, çocukların aile ortamları evde kalmalarına engel olacak kadar kötüyse, yatılı okula verilirler.²³⁴ Yatılı okula gitmek bu çocuklar için tek kurtuluş yoludur. Yazarın eserlerinde yatılı okullarda mutlu olan çocuklar yanında, bu okullarda sıkıntı çeken çocukların durumu da anlatılmıştır.

Mev'ud Hükiim romanında Kasım Şinasi, Atife'nin özel öğretmenlerden aldığı düzensiz eğitimi yetersiz bulduğu için okula gitmesini ister. Atife'nin gideceği okul, yatılı olmalıdır. Çünkü aile ortamı çok kötüdür. Annesi hastadır. Babası ise içki içmekte ve eve uğramamaktadır. Anne ile baba sık sık kavga etmektedirler. Kasım Şinasi, yatılı okula göndererek Atife'yi bir an önce bu olumsuz ortamdan kurtarmak ister ve Amerikan okuluna yazdırır.²³⁵ Atife bu okulda sorunlarından uzaklaşır, yaşadığı

²³² Osmanlı Türklerinde dayaktan söz den ilk kitap, Amasyalı Hüseyin oğlu Ali'nin 1453'te yazdığı “*Tarik'ül Edep*” (Eğitim Yolu) adlı eserdir. Kitabın yazarı, öğretmenin çocuğu okula alıştırmak için ilk üç gün güler yüzlü davranması gerektiğini belirttikten sonra, yaramazlığa ve tembelliğe karşı çocuğa dayak atılmasını tavsiye etmiştir. (bkz. Binbaşıoğlu, Cavit, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 9.)

²³³ Binbaşıoğlu, a.g.e., s. 9

²³⁴ Ahmet Midhat Efendi, özellikle yatılı okulları çocuk eğitiminde faydalı bulur. Yatılı okullar çocuk için mane'vî ailedir. Çocuklar, tatil zamanlarında ailelerinin yanında misafir gibidirler. Onların asıl aileleri, ana babaları okuldaki öğretmenleridir. Yatılı okullarda öğrenci sürekli okulda olduğu için eğitime daha fazla zaman ayrılır. Gündüz okullarında eğitim süresi kısa olduğu için çocuğa yeterli eğitim verilemeyebilir. Yatılı okullarda okuyan çocuklar birbirlerine kardeşten daha yakın olurlar ve birbirlerinin sırlarını paylaşırlar. (bkz. Sınar, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872–1950)*, s.145.)

²³⁵ Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* romanında, kayın validesi ile eşini düşükleri çirkin bataklıktan kurtaramayacağını anlayan Mürşit Efendi, kızlarını bu kötü ortamdan uzak tutmak ister. Arkadaşı mebus Cevdet Bey'in yardımıyla, kızı Zehra'yı, ilk tahsilini göreceği yatılı bir okul olan “Marabat Mektebi”ne

bunalımdan kurtulur. Romanda, bu okulun Atife üzerinde yarattığı herhangi bir olumsuz etkiden bahsedilmez. Yatılı okul, hem çocuğu bulunduğu kötü ortamdan uzaklaştırmakta, hem de çocuğun kişiliğini geliştirmektedir.

Atife'nin gittiği okulda öğrencilere ayda bir defa eve çıkma izni verilir fakat Kasım Şinasi müdire ile konuşarak her cumartesi akşamı Atife'yi okuldan alır. Atife, Kasım Şinasi'ye okuldan bir mektup yazar. Mektupta önce yalnızlığından, yattıkları yerin soğuk oluşundan bahseder. Fakat ortama alışmıştır. Onu üzen tek şey, pazartesi günleri arkadaşlarının anne ve babalarının çocuklarını ziyarete gelmesidir. Kasım Şinasi'den annesini okula getirmesini rica eder. Atife'nin bu isteği, annesinin rahatsızlığı nedeniyle gerçekleşemez. Halide Edib, belki annesinin hayatta olmaması nedeniyle, kaldığı yatılı okulda boşluk hissetmemiştir.

Ateşten Gömlek romanında, romanın kahramanlarından Cemal, Erkânıharbiye mektebine gider. Burası da yatılı bir okuldur. Romanda bu okulla ve Cemal'in aldığı eğitimle ilgili ayrıntılara yer verilmemiştir.

Vurun Kahpeye romanının kahramanı Aliye, annesini küçük yaşta kaybetmiştir. Babası da yüzbaşısıdır. Babası Kafkaslar'dan geri dönmemiştir. Bu koşullar altında kendisiyle ilgilenecek kimse olmayınca Aliye'nin hayatı kız öğretmen okulunda geçmiştir. Bu okulda Aliye kendini yalnız hisseder. İçindeki sevgi ihtiyacını okulun hademesinin kedisi ile paylaşır. Halide Edib, daha önceki eserlerinde ve özellikle *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratında yatılı okullardan olumlu bahsetmiştir. Buradaki ilgiden memnundur ve yatılı okulların kişiliğin gelişmesine katkısı üzerinde durur. *Vurun Kahpeye* romanında yatılı okulun bu olumlu yönü vurgulanmamıştır. Bu okulda Aliye üzerinde etkili olan tek kişi, ona Anadolu'da çalışmasını tavsiye eden "sınırlı ve ateşli" genç bir öğretmendir. Bu öğretmenden de sadece bu tavsiyesi nedeniyle bahsedilir. Aliye, o günden sonra Anadolu'da çalışmaya karar verir.²³⁶

yerleştirir. (bkz. Orakçı, Adem, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Maarif Teşkilatı ve Öğretmen*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990.)

²³⁶ Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* romanında, Zehra Dâr'ül-muallimât'tan mezundur. Mürşit Efendi, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kaymakamlık ve maiyet memurluğu yapmıştır. İdealist ve dürüst bir insandır. Ancak kötü bir evlilik yapar. Hem eşi hem kayınvalidesi ona hayatı zehir ederler. Bu iki kadının zorlamasıyla Mürşit Efendi görevinden ayrılır ve Diyarbakır'dan İstanbul'a taşınırlar. Mürşit Efendi bir süre işsiz kalır. Eşi ve kayınvalidesi ise ahlâksız davranışlar içindedirler. Hatta büyük kızlarını da kötü yola düşürürler. Mürşit Efendi, kızını düştüğü bataktan kurtarmak için çabalar fakat başarılı olamaz. Sonunda Feriha hastalanarak ölür. Mürşit Efendi'nin bundan sonraki tek amacı, küçük kızı Zehra'yı

3.1.3. Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultanî)

1866'daki Girit isyanından sonra Avrupa devletleri Osmanlı'da reform meselesini gündeme getirmişler ve Osmanlı Devleti'ne reform projeleri sunmuşlardır. Osmanlı Devleti, bunlar arasından Fransız projesini kabul etmiştir. Bu projenin kabulünden sonra eğitim sistemimizde Fransız tesiri artar. Sultan Abdülaziz, Fransa ziyaretinden sonra Fransız okulları seviyesinde bir okulun açılmasına izin vermiş ve 1867'de Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi açılmıştır. Batı etkisine açık olan Galatasaray Sultanîsi, tam bir "Tanzimat Okulu"dur. Bu okul, hem devletin dış ilişkilerini, hem de milletler arası eşitliği ve bu eşitlik içinde imparatorluğun bütünlüğünü savunan Osmanlılık ideolojisini temsil eder. Bütün Osmanlı tebaasına açıktır.²³⁷

Galatasaray Lisesi'nin kuruluşunu ve ilk eğitim yıllarını değerlendiren Adnan Şişman, bu okulun kuruluşunu "Şark'ta Fransız tesirini yaygınlaştırmak ve kökleştirmek" amacı doğrultusunda değerlendirir. Bu okul, Osmanlı gençleri arasında Fransız dil ve edebiyatını yayacak, Batı'daki ilmî gelişmeleri anlatacak, zor durumda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun iyileşmesine katkıda bulunacak, din ve ırk ayrılığını ortadan kaldıracaktır. Hıristiyan ve Müslüman çocuklarının birlikte okuyacakları bu okulda her iki dine mensup öğrenci sayısı eşit olacaktır. Öğrencilerin ibadetlerini yerine getirmeleri için gerekli tedbirler alınacaktır. Müslüman öğrencilere dini vazifelerini öğretmek üzere okulda bir hoca bulunacak, gayr-i Müslim öğrenciler de mensup oldukları dinin ibadet yerinde, cemaat reislerinden dinlerini öğreneceklerdir.

Fransız elçisi M. Bourée, bu okulun kuruluşuyla yakından ilgilenmiştir. Müslüman öğrenciler rüştiyelerden geleceklerdir. Fransızca bilmeyen bu öğrenciler, öncelikle Fransızca öğrenecekler, Hıristiyan öğrenciler de Türkçe dersleri alacaklardır. M. Bourée, eğitim başarısı için Türk diline çok önem verir. Okulda, Fransızca dışındaki Batı dilleri öğrencilere isteğe bağlı olarak öğretilecektir.

kurtarmaktır. Bir arkadaşı aracılığıyla Zehra'yı "Marabat Mektebi"ne yazdırır. Zehra, on beş yaşına gelinceye kadar burada yatılı okur. On beş yaşında, bu okuldan aldığı tasdikname ile Dâr'ül-muallimât'ın sınavına girer. Sınavı kazanır ve bu okulda yatılı okumaya başlar. Bu arada annesi ve büyükannesi ölmüştür. Babası ise hapidedir. Bu okulda Zehra'nın arkadaşı yoktur. Tek meşgalesi, dersleridir. Beş yıl sonra bu okuldan mezun olur. Kendi isteğiyle İstanbul'dan uzak bir yere tayin edilir. Hem Reşat Nuri Güntekin, hem de Halide Edib Adıvar, Dâr'ül-muallimât'ta okuyan kahramanlarını kimsesiz olarak anlatırlar. Bu okul onların tek sığınaklarıdır. Her iki yazarın kahramanları Anadolu'da çalışmak isterler.

²³⁷ Tekeli, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, Cilt 2, s. 468.

Kuruluş çalışmaları tamamlanan Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi, Beyoğlu'nun Galata semtinde, eskiden kışla olarak inşa edilmiş olan binada, 1 Eylül 1868'de dört yüz dokuz öğrenci ile eğitime açılmıştır.²³⁸

Galatasaray Lisesi'nin eğitim süresi, ilk kısım üç, orta ve yüksek kısım altı olmak üzere toplam dokuz yıl olarak belirlenmiştir. 1871 yılında ilk mezunlarını veren Mekteb-i Sultanî, diploma almaya hak kazanan sekiz öğrencisine, Fransız liselerinin diplomalarına denk bir diploma vermiştir.²³⁹

Halide Edib'in eserlerinde yeniliğe açık olan kahramanlar, Batılı eğitim veren okullarda okumuşlar veya çocukluktan itibaren Batılı bir eğitimcinin -genellikle mürebbiye- terbiyesinden geçmişlerdir. Onların değiştirmeye çalıştıkları kişiler ise, içine kapalı ailelerde yetişmişlerdir. Galatasaray Lisesi de dönemin Batılı eğitim veren okullarındandır.²⁴⁰ Bu nedenle Halide Edib'in kahramanlarından bazıları bu okulda eğitim almışlardır.²⁴¹

Seviye Talib romanında çocuklukları beraber geçen Fahir ve Numan yakın arkadaşlardır. Feneryolu'nda birbirine komşu olan köşklere otururlar. Her ikisinin annesi anlaşarak çocuklarını Galatasaray'da okutmaya karar verirler. Fahir ve Numan, okul kıyafetlerini çok beğenirler.

Mev'ud Hüküm romanında, Doktor Kasım Şinasi'nin hastalarından Ayşe Kadın'ın, Mehmet isimli bir oğlu vardır. Ayşe Kadının kocası çok hastadır ve çocuğunu

²³⁸ Şişman, Adnan, *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989.

²³⁹ Engin, Vahdettin, *Mekteb-i Sultani*, Galatasaraylılar Derneği, İstanbul, 2003.

²⁴⁰ Milli Mücadele anılarının anlatıldığı *Türk'ün Ateşle İmtihani*'nda Halide Edib'in çocuklarının eğitimi hakkında bilgi verilir. Kendisi kolejde okuyan Halide Edib, çocuklarını da kolejde okutmuştur.

²⁴¹ Halide Nusret Zorlutuna'nın romanlarında da Galatasaray Lisesi'ne yer verilir. Ancak bu okul, Halide Nusret'in eserlerinde Halide Edib Adıvar'ın romanlarında olduğu kadar geniş olarak anlatılmaz.

Aydınlık Kapı romanında Lerzan'ın çocukları Süha ve Ömer, anneleri İsmail ile evlenip gittikten sonra Galatasaray Lisesi'nde yatılı okurlar. Yine aynı romanda, Ziya Bey de bir süre Galatasaray Lisesi'nde okumuştur. Babası oğlunun okumasını çok ister ancak Ziya Bey, babasının beklentilerini boşa çıkarır. Bunun da sebebi Ziya Bey'in babası Ömer Efendinin, tek çocuğu olan Ziya Bey'i şımartması, ona karşı zayıf olmasıdır: "Bu şartlar altında -biçare (çaresiz) babanın büyük arzusuna, özenmesine rağmen-oğlan bittabi okumamış, bir baltaya sap olamamıştı.

Yalnız, *Mektebi Sultani'de -şimdiki adıyla Galatasaray Lisesinde- geçirdiği birkaç sene zarfında bir parça Fransızca öğrenmiş; İstanbul'un mirasyedi beyzadeler, paşazadeler muhiti (çevresi) ile de teması temin ederek onlardan şıklık, hovardalık dersleri almıştı.*" (s. 45) Anne babanın çocuğu aşırı derecede şımartması onu olumsuz etkilemektedir. Ziya Bey, eğitimi tamamlamadığı gibi sorumsuz biri olarak yetişir. Yazar, onun Galatasaray Lisesi'nde aldığı dil eğitimini de olumsuz yönde kullandığına dikkat çekmektedir.

okutamayacak kadar fakirdir. Kasım Şinasi, Mehmet'in eğitimiyle ilgilenir ve Mehmet'i Galatasaray'a yazdırır. Böylece bu fakir çocuğun eğitimi sağlanmış olur. Mehmet, her pazar sabahı Kasım Şinasi'yi ziyaret eder ve elini öper.

Sinekli Bakkal romanında Selim Paşa bahçıvanbaşı Rumelili Bayram Ağa'nın yeğeni Bilâl'i Sultani'ye yazdırır. Rabia, Bilâl'in kıyafetine hayran olur. Halide Edib bu okulun kıyafetinin cazibesine iki romanda da dikkat çeker.

Tatarcık romanında anlatılan ve yeni kurulan Cumhuriyetin genç neslinin temsilcisi olan ve "Yediler" diye bilinen kahramanların çoğu –Recep Hariç- Galatasaray Lisesi'nden mezundur. Bu gençlerden biri olan Safa, yedi yıl okuduğu Galatasaray Lisesi'nin atmosferine bir türlü alışamamıştır. Galatasaray tam anlamıyla bir Batı müessesesidir. Safa ise daha çok eski medrese görüşüne bağlıdır. Safa'ya göre Galatasaray, yapmacıklı bir İstanbul ile gerilemiş bir Avrupa kültürünün karışımıdır. Galatasaray'da okuyan gençler ise onu bazen "softa", bazen de "Bolşevik" diye dışlamışlardır.

Bu yedi gençten biri olan Ahmet de Galatasaray Lisesi'nde okur. Babası bakkaldır. Ahmet matematikte çok başarılıdır. Fakir bir aileden gelir ve fakirliği sosyal bir hastalık olarak görür. Ailesi büyük fedakârlıklarla onu Galatasaray Lisesi'nde okutur. Ahmet bu okulda fakirliğini daha yoğun hisseder. Okuldaki öğrencilerin çoğu varlıklı ailelerden gelmektedir. Bunlar aynı zamanda iyi giyimli, davranış bakımından Batılı ve lüks evlerde yaşayan kişilerdir. Ahmet, Safa'nın aksine bu çevreyi benimser ve onlar gibi olmaya özenir. O, paranın tek güç olduğuna inanır. Fakat bu inanış Ahmet'te, fakirliğinden kaynaklanan bir başkaldırıya dönüşmez.

Galatasaray Lisesi yazarın, Batılı eğitim vermesi dolayısıyla, *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* isimli kitabında sık sık övgü ile bahsettiği bir okuldur. Halide Edib, Galatasaray Lisesi'ni "garba açılan bir pencere" olarak görür. Bu okuldan yetişenler, yabancı dilleri öğrenirler ve iş hayatında da başarılı olurlar:

"1838'den sonra Türkiye'de ilk ve orta mekteplerin sayısı artmıştı. Galatasaray Lisesi Tanzimat devrinde mühim bir rol oynamış, Bulgaristan'ın bir hayli tanınmış şahıslarının bu mektebin mahsulü olduğuna bu satırları yazan da şahit olmuştur. Bu mektep sivil hizmetlerde de faydalı oldu. Adeta Garba açılan bir pencere vazifesini gördü. Bundan başka da her hangi bölgeye gidecek memurlar ora halkının en fazla

konuştukları dilleri de öğrenirlerdi. İmparatorlukta konuşulan başlıca dilleri bilen bir hayli memur yetişmişti. Mahdut sahalarda dahi olsa verimli neticeler alındı.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 68)

Halide Edib, eğitimi olumsuz etkileyen şahısların başında Abdülhamid’i görür. Abdülhamid, Tanzimat edebiyatının en önemli kısımlarını okullardan kaldırmıştır. Kendisi için tehlikeli gördüğü kavramları ifade eden kelimeleri sözlüklerden çıkarttırır. Abdülhamid hem öğretmenlere hem de eğitim programlarına müdahale etmiştir. Ders programları değiştirilmiş, dini içerikli dersler arttırılmış, hikmet (felsefe) ve tabiiye (fen bilgisi) dersleri programdan çıkartılmış, diğer müspet bilim derslerinin saatleri azaltılmıştır. Ayrıca Mülkiye Mektebi, Galatasaray Lisesi ve idadîlerin idareci ve öğretmenlerinin nasıl davranacakları da bir kararname ile belirlenmiştir.²⁴²

Halide Edib’e göre kolejlere giden Müslüman Türk öğrencilerin sayısının çok az olmasının nedeni, Abdülhamid yönetiminin buna engel olmasıdır. Yazar, Abdülhamid’i sevmez ve *Sinekli Bakkal* romanında olduğu gibi hatıralarında da ondan olumsuz bahseder.

²⁴² Abdülhamid dönemindeki eğitim sistemi hakkında Yahya Akyüz şu bilgileri vermektedir: “Sarayın bu müdahaleleri üzerine Mülkiye Nizamnamesi ve ders cetvelleri değiştirilmiş, dinî dersler arttırılmış, Hikmet (Felsefe), Tabiiye programdan çıkarılarak diğer müspet bilimlerin de saatleri azaltılmıştır. Tarih-i Umumî ile Osmanlı Tarihi birleştirilmiş ve programda az yer alabilmişlerdir. 1899’da Methal-i Hukuk (Hukuka Giriş) ile Tarih ve 1895’te Edebiyat ve bazı dersler tamamen kaldırılarak boşalan saatler dinî derslere ayrılmıştır.

Ayrıca, 1891’de Mülkiye Mektebi, Galatasaray Lisesi ve idadilerin müdür ve öğretmenlerinin hareket tarzını belirleyen bir kararname hazırlanmıştır. Buna göre müdür ve öğretmenler “sadaikat ve istikamet erbabı” arasından seçilecek, öğretmenler derslerde çeşitli vesilelerle öğrencilerine, Devlete “sadaikat ve istikamet” telkin edecekler, dinî bilimleri öğretmekte özel çaba gösterecekler, dersin dışında hiçbir konuya değinmeyeceklerdir. Bütün bu hususları Maarif Nezareti sürekli denetleyecektir. Nitekim Nezaret Mülkiyeye özel bir müfettiş atamıştır.

Program değişiklikleri her düzeydeki okullarda da yapılmış, öğretmenlerin davranışları sıkı bir gözetim altına alınmıştır. Bir arşiv belgesinden 1899’da sekizi ulemâdan, dördü memurîn-i mülkiyeden on iki kişilik bir “teftiş heyeti” kurulduğu biliniyor. Görevleri şöyle gösteriliyor: Maarife bağlı tüm okullarda öğretmenlerin durumlarını ve programları, gereksiz ve ahlâksızlığa neden olabilecek derslerin okutulup okutulmadığını denetlemek; Osmanlı Tarihinin okutulmasını denetlemek. “Hikmete müteallik (Felsefe grubuna ilişkin) dersler ekseriya Felsefe kısmının tâliminden ibaret kalarak, bu ise kütüb-i diniyenin tetebbuu ile ikmâl-i tahsil edemeyenlerce (dinî kitaplar da okuyup öğrenimlerini tamamlayamayanlar için) bazı mertebe muzır (zararlı) olacağı derkâr (ortada, açık) olduğundan bu derste bazı cihâtın (yönlerin) nazar-ı dikkate alınıp alınmadığının tahkiki.” 1895’lerde yayınlanan İstanbul İlkokulları Talimatnamesinde, öğretmenlerden çocuklara “sürekli dinî öğütlerde bulunmaları, onları Padişaha, Devlete sadık ve iyi Müslümanlar olarak yetiştirmeleri” istenmektedir. “Programdakilerin dışında hiç bir kitap okutulmayacak, okutan öğretmenler azledilecektir.” (Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 231, 232.)

3.1.4. Üniversite

Tanzimat'la birlikte pek çok alanda değişimler yaşanmış, bunun sonucunda bir üniversite açma isteği ortaya çıkmıştır. 1848 yılında, Geçici Maarif Meclisi'nde, üniversite açılması için çareler araştırılmış ve Ayasofya civarında Darülfünun binası yaptırılmaya başlanmıştır. Bu bina, ancak on sekiz yılda tamamlanmış ve 12 Ocak 1863'ten itibaren, bazı odalarında serbest dersler verilmiştir.

Bu kurumun en önemli tarafı, dört bin ciltlik bir kitaplığa, mükemmel denilebilecek bir fizik ve kimya laboratuvarına sahip olmasıdır. Devrin sadrazamı Fuat Paşa'nın emri ile ilk dersi, Kimyager Derviş Paşa vermiştir. Bunu, Salih Efendi'nin verdiği Biyoloji, Ahmet Vefik Paşa'nın verdiği tarih, Cevdet Paşa'nın verdiği coğrafya ve Osman Efendi'nin verdiği Astronomi dersleri izler. Belirli bir programı ve öğretim kadrosu olmayan bu Darülfünun, konferansları verenlerin devlet işlerini aksattıkları gerekçesiyle bir yıl sonra kapatılmıştır.²⁴³

Halide Edib, üniversitede hocalık yapmış bir eğitimci olarak eserlerinde üniversiteden bahsetmiş, üniversitede okuyan ve burada çalışan kahramanlara yer vermiştir. Halide Edib, müstakil yazılarında da üniversite konusunu çeşitli cepheleriyle ele almış, bu konuda sık sık yabancı bilim adamlarının görüşlerinden yararlanmışır.

Yazar, "Üniversite İdeali" başlıklı yazısında, Profesör Blackstone ile İngiliz üniversiteleri hakkında yaptığı mülâkattan bahseder. Halide Edib, kitaplarını okuduğu bu profesörün düşüncelerine değer verir. Üstelik bu profesörün İngiliz üniversiteleri hakkındaki fikirleri ile Türkiye'deki üniversitelerin durumu benzeşmektedir. Blackstone'a göre, geçici modalar, üniversitelerin fikrî seviyesini düşürmektedir. Hükümetin üniversite öğrencisi sayısını arttırma isteği, üniversitelerde eğitim kalitesini düşürmüştür. Sayıyı arttırma isteği yüzünden, mizaç ve kabiliyet olarak üniversite eğitimine uygun olmayan gençler üniversiteye girmişlerdir. Blackstone, İngiliz üniversitelerinin asırlardan beri maddî menfaatten uzak bir bilim ideali taşıdığını belirtir. Ancak modern ve yeni üniversitelerde bu ideali görmemektedir. Halide Edib, bu profesörün sözlerinden yola çıkarak, bir kez daha bizde üniversite öğrencisinin sayısını arttırmak isteyenlere bunun yanlış olduğunu hatırlatır. Blackstone, kalabalık sınıflarda

²⁴³ Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, s. 74.

sadece kâtipler sürüsü yetişebileceğini, hocaların bu kalabalıkların içinden yetenekli öğrencileri seçemeyeceğini belirtir. Bu sistemde, başarılı öğrenciyle meşgul olmak imkânsızdır ve öğrenciden beklenen şey, sınıfta öğrendiklerini tekrardan ibarettir. Hocalar, bir sürü sınav kâğıdını okuma meşguliyeti arasında bu kâğıtlardaki yetenekli öğrencileri de ayırt edemeyeceklerdir.

Halide Edib, hoca sayısının arttırılmasının bu sorunu çözüp çözmeyeceğini Blackstone'a sorar. Blackstone'a göre, üniversitenin fikir inzibatına girmemiş, birçoğu bir makineden çıkmış izlenimi veren pedagog ve teknisyenleriyle bu sorunun çözülmesi mümkün değildir. Hız ve sayıya önem verilerek, kalite göz ardı edilmektedir. Bunlar son derece doğru tespitlerdir. Üniversitelerin bilim merkezi olmaktan çıkıp sadece diploma veren müesseselere dönüşmesi yanlıştır. Halide Edib de Blackstone'un görüşlerine katılmaktadır. Halide Edib, eğitimde kalitenin şartlarından birinin, hem öğrenci, hem de hoca sayısının sınırlandırılması olduğunu vurgulamaktadır. Üniversitelerde çok özel bir eğitim verilmelidir. Herkes üniversiteyi merkez alırsa üniversitenin anlamı kalmaz. Halide Edib, bu düşünceleriyle, yıllar sonra eğitim sisteminde düşülecek bir yanılgıyı adeta önceden görmüş gibidir.

Blackstone, Oxford ve Cambridge üniversitelerini beğenir. Buradaki hocalar sadece bilim peşinde koşarlar, öğrenciler de çok çalışkandır. Bu üniversitelerde hoca bir yol göstericidir. Bu sistem sayesinde dünyanın en büyük ilim kafaları yetişmiştir. Bu başarılı sistemi, yeni açılan üniversiteler uygulamamışlardır. "Sözde demokrasi" sistemi ile üniversitelerin ahengi bozulmuştur. Üniversitelere, bilimden çok siyaseti hedefleyen öğrenci grupları hâkim olmuştur. Bu öğrenciler, bilimle uğraşmak yerine, tenkid ve mücadeleyi seçmişlerdir. Blackstone, bu yeni üniversitelerdeki "sözde demokrasi" sisteminin Amerika'dan alındığını, ancak bu sistemin İngiltere'de başarılı olma şansının bulunmadığını belirtir. Halide Edib, burada bir açıklama yapmak ihtiyacı hissetmiş ve İngiliz profesörün bu sözleriyle öğrencilerin siyasetle uğraşmasına karşı olmadığını ifade etmiştir. Çünkü köklü İngiliz üniversitelerinde de öğrencilerin bir siyasî görüşü vardır. Profesörün endişesi, üniversitelerin ilmî yanının siyaset endişesi içinde arka planda kalmasıdır. Halide Edib, bunun İngiltere gibi bir ülke için tehlike oluşturmadığını, bu tehlikenin daha çok Batı medeniyetinden uzak kalmış ve demokrasinin olmadığı ülkeler için söz konusu olduğunu belirtir. Yazar, Blackstone'un

bütün tespitlerine katılır. Bizde, muhtariyetini henüz elde eden üniversitelerde, hocaların ilmî çalışmalarını siyasî yorumlardan ve baskılardan uzak tutmalarını temenni ederek yazısını bitirir.

Yazarın üniversite ortamından, özlediği üniversite hayatından, üniversite eğitiminin özelliklerinden bahseden diğer bir yazısı da *Tanin*'de yayınlanan ve “Vatan’ı Oynayacak Sanatkârlara” başlığını taşıyan konferans metnidir. Konuşmanın alt başlığı, “Üniversite Kafası ve Tenkit”tir. Halide Edib konuşmasına, “üniversite kafası”nın ne anlama geldiğini açıklayarak başlar. Yazara göre “üniversite kafası” mutlaka üniversiteden yetişen kişi demek değildir. Edebiyat, sanat ve bilim dallarında kendini yetiştiren, alanında bilgilerin esaslarını kavramış, bunlar arasında münasebetler kurabilen insanlar, akademik kafaya sahiptir. Bu özelliklere sahip insanlar çoğunlukla üniversitelerden yetişir. Hatta üniversiteler böyle insanlar yetiştirmek için vardır. “Üniversite kafası” deymi de bu tür insanlar daha çok üniversiteden yetiştiği için kullanılmaktadır. Her üniversite eğitimi alan kişi “üniversite kafasına” sahiptir denilemez. Bilgilerini üniversiteden alan bir insanın bilgileri düzensiz bir yığın halindeyse, bu bilgiler arasında terkipler oluşturamıyorsa, ne kendisine ne de başkasına faydası dokunur. Böyle birinde “üniversite kafasından” da söz edilemez:

*“İstitrat kabilinden burasını da ilâve edeyim ki, her üniversite tahsili yapmış adam, mutlak üniversite kafası sayılmaz. Hattâ bilgilerini üniversiteden almış olduğu halde bunlardan kendisi de istifade edemeyen ve kimseye faydası dokunmayan kafalar mevcuttur. Bu kafaların bilgileri tertipsiz bir yığın halindedir, yani bilgileri birbirine örülmüş, terkip haline gelmiş değildir. Malumatları kadınların parça bohçasına benzer.”*²⁴⁴ Bilginin varolması tek başına yeterli değildir. Bilgiler arasında sentezlere ulaşmak şarttır.

Halide Edib daha sonra, eski ilmin yatağı olan medrese ile yeni ilmin merkezi olan üniversiteyi kıyaslar:

“Medrese kafasının yaptığı ilim teessüs etmiş, kabul edilmiş nazariyelere dayanır. Daima yanlış olmasa bile, medrese kafasının kendi hesabına doğruyu bulmak hürriyeti elinden alınmıştır. Ve medreseyi üniversiteye inkılâp ettiren garp, yaratıcı ilmin de, tıpkı yaratıcı sanat gibi, hürriyete dayanması lâzım geldiğini ispat etmiştir.

²⁴⁴ Adivar, Halide Edib, “Üniversite Kafası ve Tenkit”, *Tanin*, nr. 20, 7 Ağustos 1324/ 20 Ağustos 1908.

Fakat bu ilk adımdır. Bundan sonraki ayırt etme ve terkip devresi de yine bir iç inzibatına dayanır ve bugün yüzümüzü çevirdiğimiz garp medeniyeti ancak içindeki hürriyet ihtiyacıyla inzibat ihtiyacını birbirine mezc edebildiği zaman doğmuştur. Çünkü eski zamanlarda, yani medrese devrinde de güzeli çirkinden, iyiyi kötüden ayıran sanatkâr ve mütefekkir yetişmiştir. Fakat büyük ilim, insanları tabiata hâkim kılan ilim bilgisi, ancak ve ancak doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek, hakikati tanıyacak bir yol tutulduğu zaman doğmuştur. Bugünkü üniversite kafası ve onun tenkitteki büyük rolü, âlimin doğruyu bulmak için hürriyetle iç inzibatını ölçü ile birbirine mezc edebilmesiyle başlamıştır.”²⁴⁵

Yazar daha sonra, “üniversite kafası”na sahip bir insanın özelliklerini maddeler halinde sıralar:

“1. İster eski, ister yeni, milletin bütün fikir ve sanat hazinesine bir kül halinde bakan;

2. Bu hazinenin içindeki güzeli çirkinden, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt eden;

3. Bu taramayı yaptıktan sonra, kendi millî meselelerimizi kendimize uygun bir şekilde va’z eden;

4. Millî meselelerle dünya meselelerinin münasebetini ölçen;

5. Hars sahasında en güzel ve en iyiyi, ilim sahasında en doğruyu nerede bulursa alıp millî hazinemize ilâve etmeğe gücü yettiği kadar çalışan;

Bu saydığımız şeylerin bazen birini, bazen birkaçını, nadiren de hepsini birden kavrayan üniversite kafası mevcuttur. Fakat bütün bu kafaların memlekette ahenkle çalıştıklarını, birbirlerini tamladıklarını gördüğümüz zaman, memlekete lâzım olan üniversite kafasını yetiştirdiğimize inanabiliriz.”²⁴⁶

Halide Edib sözlerini, tavsiyelerini sıralayarak bitirir:

“1. Millî harsımızı ve fikir hazinelerimizi bir kül halinde kavramağa çalışalım, bir devri ötekine bağlayan zinciri koparmayalım. Millî mirasımızda güzel, iyi ve doğruyu ayırt edip bunlardan bir terkip yapmağa gücümüz yettiği kadar çalışalım.

²⁴⁵ Adıvar, a.g.m.

²⁴⁶ Adıvar, a.g.m.

2. *Bunu yapabilmek için aydınlık bir kafa ile düşünelim ve dünü bugünle korkmadan mukayese edelim.*

3. *En çok, en zayıf olduğumuz garp ilminin metodlarını da ruhunu da kendimize mal edelim. Üniversitemize nispeten geç girmiş olan ilim denilen şeyi ve ilmî görüşü bize verebilecek bütün vasıtaları Cumhuriyet rejimimize vermiştir. Hocasına da, talebesine de düşen vazife bu vasıtaları kullanmaktan ibarettir.*²⁴⁷

Halide Edib, “terkip” fikrinin yeni dünya düzeninin bir gereği olduğunu, edebiyatta ve fikir hayatında bu terkipi bulmanın da üniversite kafasının işi olduğunu belirtir. Aydınlık ve terkipçi kafalar sayesinde her alanda ilerleme sağlanacaktır. İyiyi kötüden, güzeli çirkinden, doğruyu eğriden ayırt eden kafaların çok olduğu milletlerin gelecekte yeri sağlam olacaktır.

Yazar, yeri geldikçe üniversitenin işleyişi konusunda da fikirlerini belirtmiştir. Darülfünun’da, kadınların ve erkeklerin ayrı dersliklerde okuması konusunda *Büyük Mecmua*’nın açtığı ankete verdiği cevapta Halide Edib şöyle der:

“Darülfünuna kadar yükselen kadın, vakar ve ciddiyetine sahip bir kadındır. Mağazalarda kadın erkek beraber satıcılık edebilirse, Darülfünun dershanesinde erkek kadın arkadaşıyla yan yana oturmak hakkını itiraz kabul etmez derecede kazanmıştır.

Bunun aksini isbat edecek delil ve vekâyî varsa kadın hayat-ı umûmiyyeden tamamen çekilmeli ve Darülfünun da o zaman özenti ve gayr-ı ciddi bir gösteriş olacağından ortadan kaldırılmalıdır.”²⁴⁸

Yazar, Avrupaî cereyan ve müesseselerin yarım yamalak taklit edilmesine karşıdır. Eğer Avrupa müesseseleri tam anlamıyla uygulanamayacaksa, hiç örnek almamak, hatta ilkel kalmak daha iyidir:

“Garplılaşmak garp zihniyetinin yarattığı müessesâtı da kendimize mâl etmektir. Buna kuvvet ve kanaatimiz kifâyet etmiyorsa, Asyaî ve samimi kalalım, bütün hayatının eski aklına ve eşkâline sadık kalan Çinliyi uzun örgüsü ve garip harsıyla bizim mütereddid, acemi ve her vakit ricate müheyya medenîleşmek hareketimize tercih ediyor ve onlara kendimizden çok hürmet ediyorum.

²⁴⁷ Adıvar, a.g.m.

²⁴⁸ Adıvar, Halide Edib, “Kadınlığa Aid Darülfünunda Kadın”, *Büyük Mecmua*, nr. 6, s. 89, 1919.

İnanılan şeyler efaliyle, inanmayanların akide ve kanaatleri şâyân-ı istihfâftır. Birinci asırdan kalma sokaklarda, üslûbu melez ve çirkin evlerde miskinlerin yaşayabileceği harabelerde oturup, yirminci asır konuşmamıza acı acı gülüyorum."²⁴⁹

Yazar, üniversite hocalığı esnasındaki izlenimlerinden yola çıkarak yazdığı "Emin Efendi Lokantasında" başlıklı yazısında, Beyazıt'taki bir lokantadan bahseder. Emin Efendi Lokantası olarak bilinen bu yer, üniversite öğrencilerinin ve hocaların uğrak yeridir. Yazar, bu ortamda bulunmaktan çok mutlu olur, çünkü kendini üniversite öğrencilerine yakın hisseder:

"Burada konuşulan dil Çince dahi olsa, konuşanlarla anlaşacağıma inanıyordum. Çünkü dünyanın her tarafında üniversite talebesi benim fikir yoldaşımdır. Hatta bizi birbirimize bağlayan müşterek bir fikir tecessüsü, zamanla kaybolmayan manevî bir iştiha vardır.

Bu genç kalabalık içindeki ağarmış saçlı hocaları da yadırgamadım. Çünkü üniversite hocası da bir malûmat fosili olmamışsa, yaşlı bir üniversite talebesinden başka bir şey değildir."²⁵⁰

Halide Edib, yazısında yabancı üniversitelerle İstanbul Üniversitesi'ni kıyaslar. İstanbul Üniversitesi'ni, Fransız ve Amerikan üniversitelerinden ziyade, geleneğe bağlı kalmış İngiliz Oxford Üniversitesine benzetir. Bu üniversite, yıllar geçmesine rağmen ortamını değiştirmemiş, geleneğe bağlı kalmıştır. Halide Edib, bu geleneğe bağlılığın zorunlu olduğuna inanır. Eğitimde devamlılık esastır:

"Esasen okul geleneksiz olmaz, ister ilk, ister yüksek olsun.

Fikir, ne kadar mükemmel, bina ne kadar yeni vasıtalara mâlik müesseselere konursa konsun, olmak için kendisine mahsus havaya, yağmura, güneşe, zamana ihtiyacı vardır. Fikir, herhangi bir yemiş gibi bir tek mevsimde olmuyor, birçok mevsimler, tecrübeler ve devirler istiyor. İcat edilmesi mümkün olmayan bir tek şey varsa, o da fikir limonluğudur. O kadar ki, en zengin ve modern Amerikan üniversiteleri hars ve fikir sahasında ihtisas yapmak isteyenleri hâlâ Fransız ve İngiliz (yakın zamana kadar) Alman üniversitelerine gönderiyordu."²⁵¹

²⁴⁹ Adıvar, a.g.m.

²⁵⁰ Adıvar, Halide Edib, "Emin Efendi Lokantasında", *Akşam*, nr. 7375, 29 Nisan 1939.

²⁵¹ Adıvar, a.g.m.

Halide Edib, demokrasiye inanmış bir yazardır ve demokrasinin önemi konusunda farklı görüşte olanların da birleşmesi gerektiğini vurgular. Demokrasi, yapılan devrimlerin de en önemli gayesidir. Yapılan inkılâpları korumak için, ilmin ilerlemesi şarttır. “Demokrasi ve Üniversiteler”, Halide Edib’in ülkenin ilerlemesinde üniversitelerin önemini anlattığı yazısıdır. Yazar bu makalesinde, farklı vesilelerle üzerinde durduğu “üniversite kafası” deyiminin tanımını yapmıştır. Halide Edib’e göre, üniversite kafası objektiftir, ilmi esas alır ve insanlığın tecrübelerini zamanın ihtiyaçlarıyla birleştirebilir. Dünyanın her yerinde, kötü yönetimler bu kafaları ezmeye ve yok etmeye çalışırlar:

*“Üniversite kafası objektif, ilme dayanan, insanîyetin tecrübelerini, zamanın ihtiyaçlarını terkip halinde kavrayandır. Ve o kadar doğrudur ki, dünyaya deli gömleği giydirip, insanları birbirini boğazlamaya sevk eden, kendilerince üstün, muayyen bir zümre veya millet namına, dünyanın sırtına binen rejimler, en evvel üniversitelerinden bu nevi kafaları koparıp atmak, üniversitelerini yukarıdan gelen tek emre muhakeme ve itiraz etmeyen, makine kafalar yetiştiren merkezler haline sokmaya mecbur olmuşlardır. İşte, bundan dolayıdır ki bugün bütün demokrasilerde, bilhassa Anglo-Amerikan üniversite kafalarında baş mesele, üniversite meselesidir.”*²⁵²

Halide Edib, üniversite kafalarına zarar verebilecek her türlü rejimin ve hareketin karşısındadır. I. Dünya savaşında, bazı insanlar savaşırken, amaçlarının dünyada demokrasiyi korumak olduğunu iddia etmişlerdir. Oysa I. Dünya savaşı sonunda hem demokrasi, hem de üniversite kafaları yetiştiren kurumlar zarar görmüşlerdir. Medenî dünya artık üniversite kafasının önemini kavramış ve bu konu üzerinde önemle durmaktadır.

Üniversite eğitiminin gayeleri ve metodları, yazarın üzerinde durduğu bir diğer önemli konudur. Fen ve Edebiyat fakültelerinin eğitim eksikleri Halide Edib’in dikkatini çeker:

“Fen fakültelerinden mezun olanlar, klâsik kültürden bîhaberdir, bundan dolayı, ekseriyeti, noksanlarını hisseder ve esef ederler; güzel sanatlar veya edebiyat mezunları, çok zaman, ilimde geridirler, fakat bundan dolayı âdeta iftihar ederler.

²⁵² Adivar, Halide Edib, “Demokrasi ve Üniversiteler”, *Akşam*, nr. 10072, 31 Ekim 1946.

Edebiyat fakülteleri ekseriyetle marizdir, fakat diğer fakülteler de hastalıktan masun değildirler.

Fen fakültelerinden mezun bir genç grup demiştir ki: Biz kendimizi teknik bakımdan iyi yetiştirilmiş bir barbar güruhu telâkki ediyoruz."²⁵³

Halide Edib, bu sözlerde bir tehlike sezer. Batı medeniyeti gereksiz bir ihtisas yolu seçmiştir ve bu yüzden, eğitim alan kişiler, insan ilişkileri konusunda başarılı değildirler ve sosyal meseleler hakkında bilgileri de yoktur.²⁵⁴ Halide Edib, gördüğü bu tehlike karşısında çözüm yolları bulmaya çalışır:

*“Acaba bütün dünya üniversiteleri Amerika’nın Kolombiya Üniversitesinde olduğu gibi, herhangi şube talebesine medeniyet tarihini mecburi yapmalı mı? Yüksek tahsilden gaye, ilmin yayılması demek olduğuna göre, acaba bunu sosyoloji, felsefe ve tarih mevzuatlarının hangisi en fazla muvaffakiyetle yapabilir?”*²⁵⁵

Yazar, üniversitelerin idarî sorunlarına da temas eder:

“Profesörlerin lüzumundan fazla idare kurullarında meşgul edilmeleri doğru mudur? Acaba profesörün işine zarar vermeden ve üniversitenin muhtariyeti bozulmadan bu mesele nasıl halledilebilir?”

“Üniversite senaları ne dereceye kadar, her birinin kendi mevzuunu en mühim gören ihtisas sahibi profesörlerden teşekkül etmiştir? Tedris merkezinin bir tek tarafa saplanmamasını temin ve mevzuların mevki ve ehemmiyetlerini ayarlamak için, ne yapılabilir?”

“Üniversitelerde profesör olmayan memurların mevki ne olmalıdır?”

Garp üniversitelerinde hürriyetin esas olduğu kabul edilmiştir, fakat bu hürriyet profesörler tarafından ne dereceye kadar kullanılabilir? Mesela herhangi hür

²⁵³ Adivar, a.g.m.

²⁵⁴ Mehmet Kaplan, *Milliyet* gazetesinde yer alan bir yazısında, her insanın hem fen bilimlerini, hem de sosyal bilimleri öğrenmeye ihtiyacı olduğunu belirtir. Geri kalmışlıktan kurtulmanın ilk şartı, iki kültürü dengeli bir şekilde şahsiyetlerine sindirmiş gerçek aydınların yetiştirilmesinde bulur: “*Bütün Türk gençliğine öğretimin her kademesinde mecburî olarak*” müspet ilimler okutulmalı, bunun yanında “*millî ve beşerî kültüre yani edebiyat, sanat ve din bilgisi*” de ihmal edilmemelidir. Bu, çalışma hayatında, toplumla kuracakları sosyal ilişkilerde yardımcı olabileceği gibi, aydınla halk arasındaki uçurumu da kapatacaktır.

Eğitim sisteminde reform yapılırken, “teknik ile insan, aydın ile millet, geçmiş ile gelecek arasında” dengeli bir bağ kurabilmek için, kültür ile tekniğe aynı derecede değer verilmesi şarttır.” (bkz. Kerman, “Mehmet Kaplan’a Göre Üniversitelerimiz”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 213–220.)

²⁵⁵ Adivar, Halide Edib, “Demokrasi ve Üniversiteler”, *Akşam*, nr. 10072, 31 Ekim 1946.

üniversitenin edebiyat fakültesi Amerikan veyahut Rus edebiyat medeniyet ve hayatını tetkik ve tedrisi men edilebilir mi?

Üniversitelerde talebe sayısı ne olmalı: “Muhtelif fakültelere ne nispetle ayrılmalı? Üniversite talebesinin sayısını çoğaltmak acaba tahsil derecesini indirmeksizin kabil midir?”

Acaba her üniversite herhangi ilmî programı içine almağa mecbur mudur? Acaba tıp, teknoloji ve içtimaî ilimleri üniversiteden ayrı teknoloji enstitülerine vermek daha doğru olmaz mı? Böyle olduğu takdirde, bunlar muhtar mı yoksa diğer fakülteler gibi, üniversiteye bağlı mı olmalıdırlar?

Acaba üniversite vakanslarının müddeti kâfi mi? Profesörlere (Anglo-Amerikan üniversitelerinde) bir senelik vakanslar çoğaltılmalı mı? Acaba profesörler daima üniversite dâhilinde mi seçilmeli yoksa bütün münhal profesörlükler ilân mı edilmeli?”²⁵⁶

Bunlar, Batı ve özellikle Amerikan münevverleri tarafından tartışılan, üzerinde kafa yorulan sorulardır. Yazar, bu sorulardan bize faydalı görünenleri başka yazılarında münakaşa edeceğini belirterek yazısını bitirir.

“Üniversiteler ve Hürriyet”, “Hükümet, Üniversite ve Fakülte”, “İmtihanlar ve Üniversite”, Halide Edib’in bu sorunları ele aldığı gazete yazılarından bazılarıdır.

“Üniversiteler ve Hürriyet” yazısında, hür olmanın, muhtariyete kavuşan bir üniversitede ele alınması gereken ilk konu olduğunu belirtir. Ancak yazar, tarihte hürriyete kavuşanların hürriyetin anlamını tam olarak anlayamadıklarına dikkat çeker. Hürriyetin anlamını anlayamayanlara, bazı ihtirashlı insanlar tarafından kötü niyetle yaklaşılabilir:

“Bununla beraber, eğer muhtariyet insiyakı yalnız şekil ve idarede değil de kafalarda da mevcut ise, er geç hakikî muhtariyet yaşayan bir kudret halinde üniversitelerde teessüs edecektir. Fakat bu, mutlak üniversite heyetlerinin muhtariyetin kendi seçmedikleri maarif yüksek öğretim meclisi yerine, kendi seçtikleri kurulların herhangi direktif veya kararını kabul etmek olmadığını idrak ettiği zaman tahakkuk edebiliyor. Yani üniversitelerde ilmî hatta bir dereceye kadar şeklî muhtariyetin merkezi, üniversite parlamentosu olan Fakülte meclislerinde olduğunu, yönetim veya

²⁵⁶ Adıvar, a.g.m.

senato ile birbirlerini karşılıklı kontrol etmeleri, ilmî meselelerin çokluk tarafından değil, ihtisas sahipleri tarafından halledilmesi lâzım geldiğini üniversite hocaları anladıkları zaman muhtariyet yoluna girmiş oluyorlar.

Bugün üniversiteler ve hürriyet yalnız istiklâlini henüz elde etmiş ilim müesseselerinde değil, asırlardan beri fikir hürriyetine alışkın olan kafalar arasında da şiddetle münakaşa edilen meselelerden biridir. Çünkü hürriyet alınmakla veya verilmekle teessüs edemez, hürriyet kadar dünyada muhafazası için her an tetikte bulunmak, mücadele etmek lâzım gelen manevî bir kıymet yoktur diyebilirim. Çok yakın tarihte, garp demokrasisinin anane haline gelmiş olan hürriyetini son büyük dünya harbinde nasıl kaybettiğini, üniversitelerin totaliter rejimlerinin tek parti sisteminin doğurduğu merkeziyete tabi birer resmî daire, profesörlerin emre tabi birer memur olduklarını hepimiz gördük.

Üniversitelerde hürriyet kime karşı olabilir. Bu mevzu münakaşa edilirken, hükûmet, sena, fakülteler, şube başları, genç tedris unsuru hattâ talebe dahi dikkate alınmak, hepsinin hürriyet ve salahiyetleri, birbirlerine karşı ne kadar bağımsız oldukları hakkında aşağı yukarı muayyen bir fikir ve ananeden doğan esasları unutmamak lazımdır.

Fikir ve anane üstünde duruyorum. Çünkü fikir bütün insanîyetin ilim ve hürriyet yolunda birbirinin aynı olması lâzım gelen prensiplere dayanır.”²⁵⁷

Halide Edib, yukarıda belirtilen esasların hür insan yetiştirme konusunda her ülkede geçerli olamayabileceğini belirtir. Her ülke, kendi ihtiyaç ve beklentilerine göre yeni esaslar belirleyebilir. Almanya’da bir dönem fikir hürriyeti tamamen ortadan kalkmıştır. Bu ülke, yeniden hür fikirli insan yetiştirmek istediğinde, Amerikan sisteminden bazı şeyler alabilir fakat tamamen Amerika’yı taklit etmemelidir. Kendi geleneklerini esas alarak üniversitelerini tesis etme yoluna gitmelidir.

Yazar, bizim üniversitelerimiz söz konusu olduğunda da farklı düşünmez. Doğu ve Batı’nın sentezini yapmak Halide Edib’in en büyük isteğidir:

“Bizim modern üniversitemizde fikir, garp demokrasisindekilerden başka olamaz. İstesek de artık geri dönmek müşküldür. Çünkü gençliğin gözleri görüyor ve tahsil için gönderdiğimiz merkezlerin hiç birinde artık Hitler ve Mussolini devrinin

²⁵⁷ Adıvar, a.g.m.

totaliter fikir tahakkümü mevcut değildir. Artık hemen hemen bütün dünyada ilmî araştırmada olduğu gibi fikrî sahada da tarihin vakalarına ve seyrine hâkim olan içtimâî, siyasi âmilleri, felsefeyi, vakaların kendisi kadar hür ve objektif bir kafa ile tahlil etmek, hülâsa medeniyetlerin nâzımı olan içtimâî, iktisadî, ilmî herhangi meseleye serin kafa ile bakmak vakti gelmiştir.”²⁵⁸

Halide Edib, yazısında hem İstanbul Üniversitesi, hem de genel olarak üniversiteler hakkında bilgiler vermiştir. Fatih devrinde kurulan İstanbul üniversitesinin dört buçuk asırlık mazisi vardır. Fatih bu üniversiteyi tek başına kurmamıştır. Ne kadar güçlü ve etkili bir şahsiyet olursa olsun, kendi başına bir üniversite açması imkânsızdır. Üniversite açmak için bir ilim muhiti, ilim zümresi ve halkın şuurunda bir hazırlık olması lâzımdır.

Yazar, medresenin çöküş sebeplerini değerlendirir. Medresenin çöküşünün başlıca iki sebebi vardır. Şekiller katılaşmış, âlimler ilimle değil, zamanın ileri gelenlerine meddahlık etmekle uğraşmışlar, ilmî vazifelerini ihmal etmişlerdir. Halide Edib, ilk üniversite sayılan medresenin çöküşünü fikir hürriyetin noksan olmasına bağlar. Nihayet âlimlerde hürriyet şuru gelişmiş, halkın şuru sayesinde üniversitelere muhtariyet verilmiştir.

Halide Edib, Batı’daki üniversitenin gelişmesi ile bizdeki gelişmeleri kıyaslar ve bizim eksiklerimizi tespit eder:

“Bizdeki medrese veya eski üniversitenin çöküntüsü ile garptaki medreselerin inkılâpları arasında bir hayli fark vardı ki bunları unutmamak lâzımdır.

Garpta, en eskileri arasında bulunan, Paris, Oxford ve Cambridge medreselerinin üniversiteye inkılâbında bariz farklar vardır. Onlar, içeriden olduğu kadar dışarıdan gelen tesirlerle içlerinden değişmeye, kefen halini alan ağır şekillerine, fikir hürriyetini hapseden bazı fikir ve mektep istibdadını içlerinde yıkmışlar istikbâle götüren mücadelelere meydan vermişler, bu suretle inkılâplarını, hayli pahalıya mal olsa da gene daha erken sağlamışlardır. Bütün bu değişmede üniversiteler birbirlerine fikir cereyanı ve bu cereyanları yaratan unsurlarıyla büyük tesir yapmışlardır. Yalnız Paris üniversitesinin İngiliz üniversitelerinin inkişâfında nasıl bir rol oynadığını anlamak için üniversiteler tarihine bir göz atmak kifâyet eder. Değil Paris, İtalyan,

²⁵⁸ Adıvar, a.g.m.

hatta Müslüman İspanya'nın medreseleri bu değişimde hatırı sayılacak bir mevki sahibidirler."²⁵⁹ Fikir hürriyeti, üniversitelerin yenilenmesinde ve gelişmesinde önemli yere sahiptir. Paris üniversitesi bu konuda birçok üniversiteye öncü olmuştur.

Medreseden üniversiteye geçiş bizde Batı'dakinden yavaş ve sancılı olmuştur:

"Medrese ve softalık 1826'dan, yani garpla daha sıkı temasımızdan sonra da devam etmiş, medreseler Ortaçağ heyulâları gibi oldukları yerde kafalara tahakküm etmekte devam etmişlerdir. Sebebi ne olursa olsun medreselerin içinde hiçbir zaman bu zihniyeti baltalayacak, yeni bir ruh aşılacak hareketlere bir türlü cesaret edememiştir. İşte bunun için, garba yüzünü çevirmiş olan üniversitelerimiz medrese haricinde parça parça kurulmağa başlamıştır.

Bazan kendi kendime, yeni ilmin, edebiyat ve modern felsefenin kürsülerini medreselerin içinde kursak acaba zaman zaman yeni isim ve maskelerle softalığın hortlamasına mâni olamaz mıydık diye düşünüyorum. Mesela, softa zihniyetinin kalesini içinden fethetmiş olsaydık aynı merkezlerde halkın şuurunda daha derin yer tutan ananelerimizle daha kudretli bir üniversite kuramaz mıydık diyorum."²⁶⁰

Halide Edib, geleneklerin göz ardı edilmesine karşıdır. Bu nedenle, medrese gibi karşı olduğu bir kurumun yerine geçen üniversitenin kuruluşunda, halkın beklentilerinin göz önünde bulundurulmasını arzu etmektedir. Bu, ona göre belki de çok tehlikeli gördüğü softalığın hortlamasına da engel olacaktır.

Halide Edib yazısında, Batı'da hangi ülkenin örnek alınacağı konusunda yaşanan çelişkiye dikkat çekmiştir. Batı'ya yönelme olduğunda önümüz açıktır. Fransa, inkılâplar sayesinde örnek alınacak tek ülke halindedir. Münevverlerimiz de tabîi olarak Fransız tesiri altında kalmışlardır. Oysa daha sonra Alman, İngiliz, Amerikan, Rus pek çok hars ve fikir akımlarının etkisinde olan münevverler yetişmiştir. Bu farklı ülkelerin fikir cereyanları da ülkemizde birbirleriyle mücadele halindedir. Gelecekte kurulacak bir üniversitenin bu ülkelerden hangisinin fikir akımlarını örnek alacağı önemli bir sorundur. Yazara göre bu konuda en ideal yaklaşım, kendi ihtiyaçlarımızı ve inançlarımızı göz önünde tutarak, bunlardan en uygununu seçmek, kendi bünyemize uygun ahenkli bir bütün oluşturmaktır.

²⁵⁹ Adıvar, a.g.m.

²⁶⁰ Adıvar, a.g.m.

“Hükümet, Üniversite ve Fakülte” yazısında, Halide Edib, ilk olarak üniversitelerimizin hürriyetini sorgular. Yazara göre bütçesini hükümetten alan üniversitenin tamamen bağımsız olması beklenemez. Bu durum, üniversite hocalarını diğer memurların seviyesine getirir:

“Eğer yanılmıyorsam, muhtariyet kanununda hükümet bütçesinden aylık alan profesörlerimizi bizde diğer memurlardan ayıran nokta tekaütlük zamanlarının hükümet tarafından tayin edilmemesinden ibarettir. Bununla beraber önümüzde açılan ufuk o kadar geniştir ki, ilim ve insaniyet alanında bu kanun sayesinde bir gün ön safta yer alacağımıza inanmamak için hiçbir sebep yoktur. Yeter ki birbiri ardına yetişecek üniversite kafalarının içleri aydınlık, yürekleri pek ve hür olmakta devam etsin!”²⁶¹

Batı demokrasisinin önde gelen ülkeleri ve özellikle İngiltere ve Amerika üniversite meselesine büyük önem vermişlerdir. Demokrasinin güvencesinin iyi yetişmiş kafalar olduğuna inanan bu ülkeler, geleceklerini güvence altına almak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Hükümetler, üniversitelerdeki faaliyetler için bütçelerini sonuna kadar açarak destek olmuşlardır. Özellikle Amerikan üniversiteleri bu konuda çok şanslıdır. Bizim ülkemizde de hükümet, maddî imkânları kısıtlı olmasına rağmen, üniversiteye tarihinin en büyük yardımını yapmıştır:

“Bina faslında, belki Fatih devriyle mukayese edilecek bir genişlik gösteriliyor. Kendi başına binaların hakiki üniversiteler yaratamayacağını itirafla beraber, bu masrafın bilhassa edebiyat fakültesi için pek yerinde olduğunu söylemek isterim. Çünkü henüz bütün profesörleri tek odada oturamayan, hatta idarî faaliyeti aynı yerde cereyan eden şubelerimiz vardır. Aynı cömertliği neşriyat, araştırma ve tetkik seyahatleri, fakülte kütüphanelerine kitap satın alma masrafı, bilhassa asistan sayısını çoğaltmak ve asistanların malî vaziyetini düzeltmek, aralarında kabiliyet gösterenleri daha sık garp üniversitelerine göndermek gibi hususlarda da temenni ederken, bunların fakültelerin mesuliyet ve salahiyeti altında olması lüzumunu da ilâve etmek isterim.”²⁶²

Halide Edib, günün şartlarını da göz önünde bulundurarak, hükümetle üniversite arasında yaşanabilecek ve halledilmesi gereken sorunlardan da bahseder. Bunlardan en önemlisi, alınacak öğrencinin sayısı, dereceleri ve öğrencilerin olgunluk sınavlarıdır.

²⁶¹ Adıvar, Halide Edib, “Hükümet Üniversite ve Fakülte”, *Akşam*, nr.10097, 28 Kasım 1946.

²⁶² Adıvar, a.g.m.

Yazara göre bu, ayrıca üzerinde durulması gereken bir meseledir. Bu nedenle Halide Edib, tekrar hürriyet meselesine döner ve “fakülteler ne dereceye kadar hür olmalıdır?” sorusunu sorar. Bu konuda, kendisinin de mensubu olduğu Edebiyat Fakültesi’ni incelemeye değer görür: *“Bizde yazık ki edebiyat fakültesine henüz lââyık olduğu ehemmiyet verilmiş değildir. Bu fakülte daima en fazla direktife ve emre muhtaç telakki edilegelmiştir. Yalnız üniversitenin dışındaki değil hatta içindeki münevverler arasında bile edebiyat fakültesinin bir sürü kuru laf olduğunu, şu veya bu şubesinin hatta kendisinin lağvıyla üniversitenin üstünden fuzûlî bir yük kalkacağını iddia edenler eksik değildir. Bu tehlikeli bir zihniyettir, çünkü yakın tarihte felâkete ve izmihlâle sürüklenen memleketlerin (edebiyat fakültelerini tamamen lağvetmemekle beraber) en hür düşünceli unsurlarını muhacerete mecbur ettiklerini, yerlerine kendi ideoloji veya emirlerine körü körüne tâbi olanları ikâme ettiklerini gördük. Bir milletin iç hayatına er geç hükmedecek, dünyada kendisini şu veyahut bu yolu takibe sevk edecek âmillerin en esaslı edebiyat fakülteleridir. Bundan dolayıdır ki, edebiyat fakültesi fikir mücadelesinde payına düşen hürriyetten istifade edebilmelidir.”*²⁶³

Halide Edib, Edebiyat Fakültesi’ni milletin geleceği açısından olmazsa olmaz fakülteler arasında görür. Bazıları da Edebiyat Fakültesi’ni sadece Türkoloji bölümünden ibaret kabul ederek, bunun dışındaki bölümleri gereksiz görmüşlerdir. Yazar, bu görüşü tehlikeli bulur. Edebiyat Fakültesi’nin Türk harsına ve diline önem vermesi gerektiği gerçeğini vurgulayan Halide Edib, Türkoloji bölümlerinin önemine dikkat çeker. Yazara göre, kendi dillerini lââyıkıyla bilmeyen insanlar, ne kadar yabancı dil bilirlerse bilsinler, “mukallit alayı”ndan başka bir şey olamazlar.

Kendisi çok iyi derecede İngilizce bilen Halide Edib, ancak Türkçe’nin çok iyi bilinmesinden sonra, bir yabancı dil öğrenmeyi de gerekli görür:

“O kadar ki, fakültenin, ecnebî diller filolojilerine devam edenlerin bir sertifikası Türkoloji’den olmasına karar verdiği zaman fakülte en isabetli kararlarından birini almıştır. Buna mukabil, Türkoloji’ye devam edenlerin de bir yabancı filoloji şubesinden sertifika alması kararı da aynı derecede isabetli olmuştur. Ölçüyü kaybetmemek şartıyla Türkoloji şubesine sarf edilecek emek ve para daima yerinde olacaktır. Fakat ölçüyü kaçırmak, Türkoloji şubesi haricindeki şubelerin edebiyat

²⁶³ Adıvar, a.g.m.

fakültesi içinde ehemmiyetsiz hatta fuzûlî olduğunu iddia etmek bu görüşün tehlikeli tarafıdır çünkü:

İnsanın bugünkü durumunda yarınki ilerleyeceği yolda başlıca fikir âmili olan felsefe, tarih, modern dünyadaki fikir cereyanlarını doğuran medenî milletlerin harslarına, zarûrî birer pencere gibi açılması lâzım gelen yabancı filolojileri şubeleri vardır. Bunlardan başka da henüz edebiyat fakültesinin kanadının altında yaşayan sosyoloji, psikoloji gibi içtimâî ve ferdî inkişafımızda birer âmil sayılacak, kendi başlarına çok mühim olan şubeler vardır.”²⁶⁴

Halide Edib, kendi dilimize ve harsımıza önem vermeyi savunurken, bunun dışındaki bölümleri yok saymanın bizi medrese zihniyetine götüreceğini düşünür. Ona göre, bir insanın kendi harsı ve edebiyatına karşı derin bir bakış açısı geliştirmesi, başka medenî milletlerin edebiyat ve fikir abidelerini tanımakla olur. Yazar, bu fikrini ispat için, Yahya Kemal’i örnek verir. Yahya Kemal ve onun gibi sahasında başarılı insanlar, bu başarılarını sadece kendi dilleri ve kültürleri hakkında sahip oldukları geniş bilgiye değil, Batı edebiyatını da yakından tanımalarına borçludurlar. Buradan yola çıkarak Halide Edib, yabancı dil filolojilerini fikrî gelişmemiz açısından önemli görür. Filolojilerin yabancı dili öğreten yerler olduğu görüşü hâkimdir. Halide Edib, bu görüşün yanlışlığını vurgular. Ona göre filolojiye gelen bir öğrencinin, lisede çok iyi yabancı dil öğrenmesi gerekir. Eğer bu gerçekleşmemişse, iki sömestr öğrenciye dil öğretecek enstitüler kurulmalıdır. Aksi takdirde, filolojilerin eğitim seviyesi düşer ve sadece dil öğreten bir okul konumuna girer.

Halide Edib, Edebiyat Fakültelerinin tarih bölümlerine de önem verir. Bu bölümler, vesika toplamak ve olayları tespit dışında medeniyet tarihi de okutulmalıdır. Batılı aydınların hepsi, medeniyet tarihi dersini, tarih bölümünde şart koşarlar. Tarih eğitiminde objektiflik, tenkit ve mukayeseli düşünme esastır:

“Anglo-Amerikan münevverlerine göre, tarihin muayyen bir ideolojiye göre okutulmaması, tarihin efsaneden ayrılması, hulasa, hür bir kafa, sağlam bir terkibe dayanarak okutulması, dünyayı üçüncü, belki de insan cinsini yok edecek sonuncu büyük harpten kurtarabilir. Belki bu endişeden dolayıdır ki, İngiltere’de doğru bir tarih

²⁶⁴ Adıvar, a.g.m.

görüşü edinmek meselesinin doğurduğu ihtiyaç içinde en büyük kafaları toparlayan bir tarih cemiyeti kurulmuştur.”²⁶⁵

Felsefe bölümü, insan hayatını, birbirleriyle ilişkilerini, kafa ve ruhların olgunluğunu, kısacası toplumun şeklini belirleyen bir bölüm olduğu için diğer bölümler kadar önemlidir.

Halide Edib, Edebiyat Fakültelerini, gelecek nesillerin gözünü açacak yerler olarak görmüş ve bundan dolayı geniş bir salahiyet ve hürriyeti hak ettiklerini belirlemiştir. Bu fakülteler, kendi meselelerini kendi içlerinde halledebilecek şekilde özgür olmalıydılar. Yazar, diğer fakültelerin de hür olmaları gerektiğini vurgular. Bir fakültenin sorununu en iyi bilenler yine orada görevli olan kişilerdir:

“Çünkü nasıl Edebiyat Fakültesi veya Tıp Fakültesi meselelerini o fakültelerin kendi ihtisas sahipleri derecesinde halledemezlerse, diğerleri de Edebiyat Fakültesi’nin kendine mahsus meselelerini kendi Fakültelerinin meseleleri kadar salâhiyet ve kudretle halledemezler. Bundan dolayı hürriyet ayarlamasında, fakültele senaya karşı mevcut olduğundan fazla hürriyet payı verilmesi zarurîdir. Mamefih hepsini müştereken alâkadar eden meselelerin tanzimi, birbirleriyle çatışan menfaatlerin uzlaştırılması ve bazı umumî prensip kararlarını senanın alması da gayet tabîdir.”²⁶⁶

“İmtihanlar ve Üniversite” yazısında Halide Edib, üniversitelere giriş konusu üzerinde durur. 1946 yılı itibariyle üniversiteye girebilmek için, lise diploması almak, sonra da olgunluk derecesine sahip olmak lâzımdır. O tarihte, bu olgunluğa erişen herkesin üniversitede okuma hakkı vardır. Üniversitede okuma hakkını vatandaşa vermek, aynı zamanda yüksek demokrasilerin de vazgeçilmez özelliğidir. Fakat uygulamada bu kurala uyulamamıştır. Yüksek okullar müsabaka sınavları yapmışlardır. Fakülteler, ihtiyaç, imkân ve öğrencilerde aradıkları özelliklere göre kurallar koymak istemişlerdir. Yabancı dil öğreten filoloji bölümleri öğrencileri seçmek için sınava tabi tutmuşlardır. Ancak bu konuda fakülteler yeterince hür değildir. Bölümlere alınacak öğrenci sayıları hakkında fakültele söz hakkı tanınmamıştır. Bu da öğrenci kalitesini düşürmüştür. Örneğin, yüz öğrenci almaya mecbur tutulan bir fakülte, bu sınavı geçen öğrenci sayısı elli olsa da diğer elli kişiyi mecburen almak zorunda kalmaktadır.

²⁶⁵ Adıvar, a.g.m.

²⁶⁶ Adıvar, a.g.m.

Halide Edib, olgunluğunu alan bir öğrencinin üniversiteye girişte tekrar sınava alınmasının doğruluğunu sorgular. Bunun mantık bakımından doğru olmadığını belirtir. Olgunluk, üniversiteye girme hakkı veren bir derecedir. Bu derecenin yeterli olmaması ya da uygulamadaki aksaklıklar, öğrencileri ilgilendirmez. Hükümetler, bu konudaki tüm sorunları ortadan kaldırmakla yükümlüdürler:

“Hükümet, her vatandaşın yüksek tahsil hakkını ve arzusunu gece dersaneleri, hususi üniversiteler açabilecek ilmî kudretle olanlara müsaade ve yardım ve Halkevlerinde üniversite kursları açmak suretiyle yerine getirebilir. Mamefi işin bir de iktisadî tarafı vardır ki görüldüğü kadar basit değildir. Resmî üniversitelerden alınan unvan ve derece ferdin hayatında mühim bir rol oynar. Şu veya bu unvan sahibinin alacağı maaşla unvanlıların (hattâ kendi kendilerine yetişmiş allâme olsalar) alacağı maaş arasında hayli fark vardır. Fakat bu kısmı da hükümet bir taraftan açtığı ihtisas mektepleri ve enstitülerle belki telafi edebilir ve o zaman hükümet üniversiteye şu kadar talebe alacaksın ve şartları haiz olanları seçeceksin mecburiyetinden kurtulur. Buna mukabil de üniversite kendi imkânlarını, bilhassa keyfiyeti kemiyete feda etmeden ne kadar talebe alabileceğini bir plan dâhilinde tesbit eder. Fakat üniversitenin bunu yalnız fakülte şubelerinin fikrini aldıktan sonra yapması icap eder. Yani üniversite herhangi fakülteyle, fakültede dershanesine mevcut kurları ve dersleri verecek sayıda olmayan bir şubeye yüz talebe alacaksın demez. Hatta yer olduğunu da kabul etsek namzetler, olgunluklarının icap ettirdiği şartları maddî derecede haiz değildirler. Bilhassa lisan meselesine nazarî sahada verildiği kadar amelî sahada ehemmiyet verilmiş değildir.”²⁶⁷

Halide Edib, olgunluk sınavlarının bir çıkmaz olduğunu vurgular. Bu sınavları yapan jürilerin farklı özelliklere sahip olması, jürinin değerlendirme ölçülerinin değişmesi sonucunu doğurmaktadır. Bazı jüriler, öğrenciyi hafıza ve bilgi birikimine göre değerlendirirken, bazıları öğrencilerde terkip ve muhakeme kabiliyeti aramaktadırlar.

Yabancı dil bilgisi seviyesinin bu sınavda dikkate alınmaması diğer bir sakıncalı durumdur. Üstelik yabancı dil bilgisi bir il içinde bile farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farkların göz önünde bulundurulmaması düşünülemez. Yazar, bu sınavların

²⁶⁷ Adivar, Halide Edib, “İmtihanlar ve Üniversite”, *Akşam*, nr. 10104, 5 Aralık 1946.

iyileştirilmesi için bazı tekliflerde bulunur. Olgunluk sınavlarını, İstanbul ve Ankara'daki merkez üniversiteler üstlenmelidir. İstanbul ve Ankara'da sınav evraklarını değerlendirecek bir jüri heyeti oluşturulmalıdır. Sınav sonuçları, sınavın yapıldığı merkezlerde ilân edilmelidir. Bu sınavlarda Türkçe'ye birinci derecede önem verilmekle beraber, öğrenciler, lisede öğrendikleri yabancı dilden de sorumlu tutulmalıdır. Diğer alanlarda başarılı olup da yabancı dili geçemeyenler, daha sonra bir yabancı dili mutlaka öğrenmek şartıyla başarılı sayılabilirler. Halide Edib, hangi bilim ya da meslek dalını seçerse seçsin, öğrencinin bir Batı dilini hiç olmazsa okuduğunu anlayacak kadar öğrenmemesini hatalı bulur ve bu durumdaki kişilerin tam anlamıyla üniversite tahsili aldıklarının iddia edilemeyeceğini belirtir.

Yabancı dil filolojilerinde okuyanlar için de iyi bir dil seviyesi gerekir. Bunun için acilen enstitüler açılmalıdır. Yabancı dille eğitim yapan bir liseden gelmeyen ve yabancı dili öğrenememiş öğrenciler, bu enstitülerden bir belge almalıdırlar. Yabancı dil ile ilgili bazı sınavları bu enstitüler üstlenmelidir. Halide Edib, Galatasaray lisesinin bile bir yıl yabancı dil hazırlık okuturken, edebiyat fakültelerinin filoloji bölümlerinin öğrencilerini seçerken ve eğitirken titiz davranması gerektiğini vurgular. Bu titizlik, iki açıdan çok önemlidir. Bunlardan birincisi, yabancı dil hocalarının kalitesinin yükselmesidir. Hükümet, daha bilgili ve kabiliyetli hocalar bulacaktır. İkincisi ise, gerçekten dil hocası olma isteğinde olmayanlar, başarılı olabilecekleri başka alanlara yöneleceklerdir. Filoloji öğrencilerine sadece gramer dersi vermek doğru değildir. Bu öğrencilere, yabancı ülke edebiyatlarını, felsefelerini ve Batı'nın ilerlemesinde rol oynayan meseleleri öğretmek gerekir.

Batı'dan alınacak yeniliklerin tetkike tabi olması gerektiği fikrini Halide Edib, "Üniversitede Burs Meselesi" başlıklı yazısında dile getirmiştir. Nasıl ki bir ayakkabı alırken bile uzun uzun ayağa uygun olup olmadığı defalarca kontrol ediliyorsa, dışarıdan gelen fikirleri de uzun uzun tetkik ve tecrübeye tâbi tutmak gerekir. Batı'dan alınan yeni fikirleri Türk cemiyetinde varolan fikirlerle birleştirmek şarttır. İlerlemenin yolu buradan geçer. Batılılaşma hareketinin eskinin tamamen silinmesiyle gerçekleştirildiğine inananlara Halide Edib katılmaz. Türkiye'de eski fikirlerin farklı şekillerde devam ettiğini belirtir. Eskinin iyi ve kötü yanlarını tarafsız bir şekilde anlatan eserler olsaydı, bunları yeni ile birleştirerek sağlam bir terkip yapmanın

mümkün olabileceğini düşünür. Bunu, Türkiye'deki önemli bir eksiklik olarak görür. Bu eksik nedeniyle, dışarıdan alınan fikirler esaslı bir tetkike tâbi olmadan tecrübe edilmiştir. Uzun yıllar Fransa ve Almanya'dan, daha sonra da İngiltere ve Amerika'dan fikir ve hars cereyanları ülkemizi işgal etmiştir. Halide Edib, edebiyatımızda özellikle Tanzimat'tan itibaren üzerinde çok durulan bir tehlikeye dikkat çeker: Yanlış batılılaşma:

“Evvvela Fransız, sonra Almanya'dan uzun senelerden beri bir şeyler almaktayız. Fikir ve hayatın derinliğine giden köklerine giren felsefî sahada bu hususta pek az tetkiklerimiz vardır. Son yıllarda İngiltere ve Amerika'nın da fikir ve hars cereyanları hakkında memlekette epeyce bir tecessüs vardır. Fakat üniversite haricinde, hatta bazen dâhilinde dahi, birçoklarımız Amerika'yı caz ve kokteyl, İngiltere'yi smokin giyen viski diyarları diye düşünmeğe meyyaliz. Mademki bunların hepsi Garp kültürünün muhtelif safahatını gösteriyor, mademki biz de kendimizi Garp milletleri arasında görüyoruz, o halde muhtar üniversitemizin, eski ve yeni bu harpların yarattığı üniversite sistemlerini üniversite gençliğine anlatabilecek, hiçbir ideoloji ve taklide kapılmadan, serin kafa ile yapılmış eserler neşretmesini bekliyoruz. Bu eserlerin sırf bağlı olduğumuz Garp medeniyetini yaratan malzemeyi öğretmek gibi ilmî bir faydası olacağı gibi, bir taraftan da üniversite bazı değişiklikler yaparken bunlardan amelî bir fayda da temin edilebilir.”²⁶⁸

Halide Edib, yukarıdaki yazısının konusu olan öğrenciye burs verilmesi hususunda, İngiliz ve Amerikalıların yaklaşımlarından faydalanır. Yazara göre, öğrenciye yardım etmek demokrasinin başlıca vazifelerindendir. İngiliz ve Amerikalılar bu konuda farklı yollar izleseler de amaçları aynıdır. İngiliz üniversitelerinin ve bilhassa Cambridge ve Oxford'un daha çok aristokrat sınıftan öğrenci yetiştirdiğine dâir yaygın bir kanaat vardır. Halide Edib, bu üniversitelerden mezun olan ve İngiltere'de önemli mevkilere gelen kişilerin hayatları incelendiğinde genellikle orta sınıfa mensup ailelerden geldiklerinin görüleceğine dikkat çeker. Hatta işçi ve fakir sınıftan öğrenciler de bu üniversitelerin öğrencisi olmuşlardır. İngiliz üniversitelerinde yetişen öğrencilerin yarısı, yardımla yetişen öğrencilerden oluşur. İngiltere'deki bu yardım sistemi ilk ve orta okulda başlar. Öğrencinin başarısıyla paralel olarak, üniversiteye kadar devam eder.

²⁶⁸ Adivar, Halide Edib, “Üniversitede Burs Meselesi”, *Akşam*, nr. 10139, 9 Ocak 1947.

Öğrenci, bunun karşılığında, bursu veren vakıf ya da kurumlara karşı mecburî hizmetle mükellef değildir. İngiltere’de bu yardımları üniversiteler, hükümet, belediye ve halk temin eder. Bu yardımlar sonucunda, üniversite öğrencilerinin yarısı bedava okumaktadır. Amerika’da genellikle öğrenciler çalışarak eğitimleri için gerekli olan parayı kazanırlar. Hatta Harvard gibi zengin bir üniversitenin öğrencileri arasında şoförlük, bahçıvanlık, bulaşıkçılık yapan, cam silip çocuk bakanlar vardır. Bunların çoğu, zengin ailelerin çocuklarıdır. Bunlar, işlerini severek yapar ve çalışmaktan rahatsızlık duymazlar. İskandinav ülkelerinde ise başarılı öğrencilere bankalar, ileride ödenmek üzere burs verirler. Halide Edib, bunu öğrencinin geleceği ve meslek seçimi açısından sınırlayıcı bulur. Eski bir borcu ödeme mecburiyeti öğrencinin istediği sahayı seçmesi konusunda sınırlayıcı olabilir. Yazara göre, yardım gören öğrencinin yardım eden müesseseye değil, milletine karşı ne yapabileceğini düşünmesi ve en faydalı olacağı mesleği seçmesi gerekir. Memleketi fikrî sahada yükseltmek ana amaç olmalıdır. Öğrencinin mezun olduktan sonra çalışacağı alanı belirleme hürriyeti çok önemlidir ve demokrasinin bir gereğidir.

Halide Edib, bu makaleyi yazdığı 1947 tarihinde ülkemizde devletin verdiği burslardan ve bu bursları alan öğrencilerin durumundan bahseder. Ülkemizde, devlet burslarının çoğu, bir mecburî hizmet karşılığında verilmektedir. Yazar, bu konuda çarpıcı bir örnek verir. Tıp Fakültesi’nden mezun bir doktor, aldığı burs yüzünden doğuda hizmet etmek zorunda kalabilir. Doğudaki doktor ihtiyacının farkında olmasına rağmen Halide Edib, bu zorunlu hizmetin oradaki sağlık sorununu çözmeyeceği gibi, yetenekli bir genci köreltebileceğini belirtir. Öğretmenler için de durum aynıdır:

“Hocalar da aynı vaziyettedirler. Bunlar arasında severek taşra mekteplerine gidip faydalı olanları vardır. Fakat umumiyetle –pek fevkalâde bir hilkatte değil iseler- üniversitede gösterdikleri ilmî ve fikrî hamleyi muhitin iptidaîliği içinde bazen kaybediyorlar. İçlerinden şu veya bu sahada kendini göstermeye namzet olanlar sönüyorlar. Taşra hocalığı da kanaatimce taşra doktorluğu kadar bizce esaslı ve hayatî bir meseledir. Burada köy enstitülerinin esaslı ve bünyemize daha uygun bir şekilde inkişafının sonsuz bir fayda temin edeceğine eminim. Her halde hocalarımızı çoğaltmak, taşraya yüksek seviyede hoca göndermek meselesini de üniversitedeki

*yardım faslından ayırmak, onu kendi başına halletmek doğru olur zannediyorum.”*²⁶⁹

Halide Edib, yazısında iki hususa dikkat çeker. Birincisi, burs verilecek öğrencinin seçiminde çok dikkatli davranılması ve başarılı öğrencilerin seçilmesi. Diğeri ise burs karşılığında mecburî hizmet şartının kaldırılması.

Halide Edib, üniversite muhtariyetine çok önem verir. “Dünya Üniversiteleri: Nereye?” başlıklı yazısında, üniversitelere muhtariyet verilmesini yeni kurulan Cumhuriyet’in en hayatî adımı olarak değerlendirir. Üniversitelere kendi geleceğini tayin etme, yolunu çizme şansını veren bu gelişmeden sonra, fakülte ve üniversitelerin içlerinden bazı temsilciler seçilmiştir. Bu kişiler, üniversitenin iyileştirilmesi için bazı esaslar tespit etmişlerdir. Halide Edib, bu esasların hepsinin isabetli olamayacağına dikkat çeker ve bunun önemli olmadığını vurgular. Çünkü uygulama yapılmadan bize faydalı olacak esasların tespiti imkânsızdır. Önemli olan, bu seçilmiş kişilerin iyi niyetli olması ve üniversitenin yararı için çalışmasıdır. Bu şahısların belirlediği esasların değişmezliğini düşünmek son derece yanlıştır. Denendikten sonra faydalı olmayan kararlar değiştirilebilir. Bu kararların değişmezliğini düşünmek, medrese zihniyetine geri dönmektir.

Halide Edib üniversitelerin istikametleri ve amaçları tespit edilirken, Batı üniversitelerinin esas alınmasını tavsiye eder. Yazar, yol gösterici olması amacıyla, yazısında üç Amerikan üniversitesinin gelişmesinde kabul ettiği esaslara yer vermiştir. Bunlar, Columbia, Harvard ve Chicago üniversiteleridir. Harvard raporunda, kaliteli eğitim verme isteği ile gerekli sayıda öğrenci yetiştirme esası birleştirilmiştir. Yetiştirilen öğrenci sayısı artarken kaliteyi düşürmemek gerekir. Ayrıca, eğitimde geçmişten gelen şekil ve gayelerin ilmin yenilikleri ile birleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu üniversitede üç alana önem verilir: Tabîî bilimler, sosyal bilimler ve klasikler. Yazar, bu üç alanın önemini şöyle açıklar:

“Tabîî ilimler, tahlil vasıtasıyla doğru ve doğru olmayanı bulur; klâsik etüdler, muhakeme ve tenkid kabiliyetini inkişâf ettirir, sosyal ilimler bunların ikisinin de inkişâf ettirdiği kudretler ve metodları ortaya atar. Hulasa, üniversite kafasına elzem olan şey

²⁶⁹ Adıvar, a.g.m.

en evvel düşünmek, hüküm vermek, bu meselelerde yalnız doğru bildiğini her zaman söyleyecek fikir namusudur.”²⁷⁰

Columbia raporu daha fazla genel seviyeyi yükseltme üzerinde durmuş, Harvard’ın programına benzer bir programı hedeflemiştir. Bu üniversitenin tavsiye ettiği “Muasır medeniyete giriş” kürsüsü, yazarın dikkatini çekmiştir. Kürsünün amacı, Halide Edib’in çok önem verdiği geçmişle geleceği birleştirmektir:

*“Kürsünün gayesini şöyle izah edebiliriz: Mazinin mahiyetini, muasır medeniyette mazideki kıymetlerden hangilerinin ortadan kalktığını, hangilerinin yaşamakta olduğunu ve bugünkü hayat ve fikir meselelerini mazimizdeki tekâmülü göz önünde tutarak nasıl halledilebileceğini içine alan bir mevzu az çok Columbia’nın bu gayesini anlamış sayılabilir.”*²⁷¹

Halide Edib, yazısında son olarak Chicago Üniversitesinden bahsetmiştir. Yazar, bu üniversitenin öncelikli hedefinin “liberal” bir eğitim olduğunu belirtir. Halide Edib, bu üniversitelerin önem verdiği esasların bizde de göz önünde bulundurulmasını ister. Bizim münevverlerimiz de üniversitenin gelişmesi konusunda fikirlerini beyan ederlerse üniversitelerimiz iyi bir seviyeye gelecektir.

“Yeni Zaman Vakıfları: Üniversitede” başlıklı yazıda Halide Edib, üniversite sorunlarını incelemeye devam eder. Yazıyı yazma nedeni, daha önceki yazılarında ısrarla üzerinde durduğu üniversite muhtariyetinin gerçekleşmiş olmasıdır. Bu, gecikmiş de olsa çok doğru bir karardır. Böylece, bizim üniversitemiz de Batı üniversiteleri seviyesine yükselecektir. Bunun için zorlu bir mücadele yapmak gerekebilir. Halide Edib, bu mücadelede başarılı olacağımıza gönülden inanır. Yalnız, kendimizi dev aynasında görmek ya da küçük görmek gibi iki tehlikeli hastalığa kapılmamız gerekir.

Üniversite devlet tarafından maddî olarak desteklenmeli, ancak sadece devletten yardım bekleme, olmazsa kabuğuna çekilme anlayışı benimsenmemelidir. Üniversiteler, kendilerine maddî kaynaklar bulmalıdırlar.

Büyük üniversite olmak için üç şeye sıkı sıkıya bağlanmak gerekir. Birincisi, bilim, fikir ve sanat dünyasındaki gelişmelere ayak uydurmak. İkincisi, medenî

²⁷⁰ Adıvar, Halide Edib, “Dünya Üniversiteleri: Nereye?” *Akşam*, nr. 10215, 27 Mart 1947.

²⁷¹ Adıvar, a.g.m.

dünyanın ilim merkezleriyle ilişki içinde olmak, işbirliği yapmak. Üçüncüsü ise, kendi memleketinin ihtiyaçlarını göz önünde tutmak, geçmişi gençlere öğretmek ve milletin yardımına ihtiyacı olduğunu unutmamak. Yazarın büyük üniversite olma yolunda belirlediği bu üç şarttan ilk ikisi, daha önceki yazılarında önemini ve gereğini sık sık vurguladığı iyi bir yabancı dil bilmeye bağlıdır. Üniversiteler, bilim yapılan kurumlardır ve bu nedenle bilimsel gelişmeleri takip etmemeleri düşünülemez. Halide Edib, medresenin çöküşünü bu hususları göz önünde bulundurmamaya bağlar:

“Geçmişe karışan orta çağ seviyesini bir türlü atamayan medrese adı altındaki üniversitelerimizin çökmesi, yukarıda zikrettiğim iki şarta hiç kulak asmamasından ileri gelmişti. Bundan dolayı yerlerinde saydılar, köhnediler ve nihayet göçtüler. Fakat üçüncü şart mevcuttu ve uzun müddet memleketin alakasını ve yardımını muhafaza etti. Hatta yalnız medreseler değil, bütün tahsil müesseseleri halkın dikkate değer vakıfları sayesinde yaşadılar.”²⁷²

Halide Edib, geçmiş ile bugünü kıyaslar ve yukarıda belirttiği iç esasın ne kadar önemli ve birbirine bağlı olduğunu bu kıyaslamayla ortaya koyar:

“Bugün, yukarıda zikri geçen iki şart az çok mevcuttur. Gerçi kâfi değildir, fakat ne de olsa gene garp üniversiteleriyle garpta tahsilini yapmış veya garptan getirttiğimiz tedris unsurları, hattâ memleket içinde yetişmiş, harice kendisini tanıtmış ilim unsurları sayesinde bu yola girmiş bulunuyoruz. Fakat halkın alâkası ve yardımı o kadar azalmıştır ki bu, devede kulak derecesine inmiştir. Demek ki muhtar üniversitelerimizin bugün hayatî bağlarını kuvvetlendirmek için yeni baştan halkla rabitamızı sağlamak mecburiyetindeyiz.”²⁷³

Halide Edib, bu bağın halkın üniversite vakıfları kurmasıyla yeniden kurulacağı inancındadır. Bu vakıflar, öğrencilere burs vererek, yurtlar yaparak, öğrenci sanatoryumu kurarak kendilerini gösterebilirler. Zengin şahıs ya da müesseseler tarafından kurulacak bu vakıflar, üniversitelerin gelişmesinde ve ilerlemesinde faydalı olacaktır. Bu vakıflar sayesinde halk da birbiriyle kaynaşacak, fakir kesimde zenginlere karşı var olan olumsuz bakış açısı yok olacaktır. Bu vakıflara ya da serbest kürsülere vakıf sahibinin ismi verileceği gibi, isim yapmış bir âlimin adı da verilebilir.

²⁷² Adıvar, Halide Edib, “Yeni Zaman Vakıfları: Üniversitede”, *Akşam*, nr. 10223, 3 Nisan 1947.

²⁷³ Adıvar, a.g.m.

Halide Edib, Edebiyat Fakültesi için faydalı, hatta çok gerekli gördüğü serbest kürsülerden bahseder. Tarih, felsefe ve yabancı diller bunların en başında gelenleridir.

Halide Edib tarihe çok önem verir. Ona göre, bir milletin geleceği tarih zihniyetinin sağlam veya çürük olması ile yakından ilgilidir. Bizde bir “garb medeniyeti tarihi” serbest kürsüsüne ihtiyaç vardır. Bazı Batılı tarihçileri bir süre için bu kürsüye davet etmek, gençlerin ufkunu açacaktır.

Felsefe de toplumumuz açısından tarih kadar önemlidir. Halide Edib’e göre felsefe bizim hayatımıza “din” kadar tesir etmiş bir konudur. Belki önemli filozoflar geniş kesimler tarafından bilinmeyebilir ancak bu filozofların görüşleri geniş kitlelere yayılmıştır. Bu nedenle, üniversitede bir felsefe serbest kürsüsüne ihtiyaç vardır. Bu alandaki yeni görüşler, bu kürsü sayesinde yayılabilir. Halide Edib, böyle bir tarih ya da felsefe kürsüsü kurulduğunda, çağırılacak misafir hocaların seçiminin önemine dikkat çeker. B. Russell, bu konuda çağırılması gereken ilk isimdir.

Yabancı dil bölümlerinde de yurt dışından gelecek yabancı hocalara ihtiyaç vardır. Gazeteciliğin gelişmesi için de yazar, Edebiyat Fakültesi’ne bir gazetecilik kürsüsünün açılmasını teklif eder. Buraya da hem yurt dışından, hem de kendi ülkemizden tanınmış gazeteciler davet edilebilir. Halide Edib, bütün bu isteklerinin gerçekleşmesini temenni ederek yazısını bitirir:

“Ümit ve temenni ediyorum ki, Fatihimizin İstanbul’u aldığı yılın beş yüzüncü yılında, zenginlerimiz fakültemize hiç olmazsa tarih ve felsefeye inhisar eden, her cephesini ele alan bir kürsü hediye etmiş bulunacaklardır. Malî hesaplara pek aklım ermemekle beraber bu iki kürsünün birkaç yüz bin lira ile bütün zaman için tesis edilebileceğini tahmin ediyorum. Buna, basın müesseseleri bir de gazetecilik kürsüsü vakfı ilave edilebilirse, beş yüzüncü yıl kutlamasına çok şerefli ve isimlerini herhangi abide veya methiyeden, kasideden fazla ebedileştiren bir eser hediye etmiş olacaklardır.”²⁷⁴

Halide Edib, *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* isimli kitabında, ilk üniversite sayılan medreselerin Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemesindeki etkisi üzerinde durmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun maarif sistemi medreselere dayanır.

²⁷⁴ Adıvar, a.g.m.

Fatih, medreseleri dünya üniversitelerinin seviyesine getirmiştir. Ancak Fatih'ten sonra medreseler kendini yenileyememiş ve çağın gerisinde kalmışlardır:

“İmparatorluğun maarif sisteminin medreselere dayandığı malûmdur. Evvelâ, Fatih'in esaslı bir şekilde tesis etmiş olduğu medreseler, o asırda, ister şark, ister garbda olsun, dünya maarifine hâkim olan medreselerden aşağı değildi. Çünkü hepsi iskolâstik zihniyet üzerine kurulmuş ve o yolda yürümüştür. Fakat bunlara rağmen, diğer memleketlerde, daha sonraları kendini gösteren fikir tecessüsünü, Fatih'in kendisi çok evvel göstermişti. Maalesef Fatih'ten sonraki kafalarda bu tecessüs hiç göze çarpmaz. Buna mukabil, garba, müspet ilimlere doğru giden kafalar medrese sistemine galebe çalmağa başlamışlardır.

Bizde Fatih medresesini takip eden diğer medreseler, şekil ve ruh itibariyle, iskolâstik çemberinden kendilerini kurtarabilecek hiçbir açık kapı bırakmamışlardır.” (Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 51–52)

Batı üniversiteleri kendilerini yenilemişler ve ilerlemişlerdir. Batı'da, kilise ile üniversite uyum içindedir. Papazlar, genç nesiller ile tartışmaya girebilecek şekilde tahsil görerek kendilerini yetiştirirler.

Bizim ülkemizde, 1860 yılında modern idadîler açılmaya başlanır. Medreselere büyük rağbet vardır. Bu rağbetin dine bağlılık yanında başka bir sebebi, bu tarihlerde Hıristiyanların askerlikten muaf olması ve sadece Müslüman gençlerin askere gitmesidir. Medreseye kayıtlı olanlar askerlikten muaf oldukları için pek çok genç medreseye kaydolar. Diğer yandan, Batı'nın ilim metotlarından haberdar olarak yetişen idadî gençleri medreseyi ilerleme yolunda tek engel gibi görmeye başlarlar.

Zamanla medreseleri modernleştirme çabaları da görülür. Afganistanlı Şeyh Cemalettin Afganî, İslâm cemaatlerinin geri kalmasının başlıca nedeninin talim ve terbiye sistemlerinin köhneliğinde olduğuna inananlardandır. Kendi ülkesinde bu konuda çalışmalar yapan Şeyh Cemalettin, fikirlerini yaymak üzere Türkiye'ye gelir. Şeyh Cemalettin, asrî bir eğitim sistemi kurmayı amaçlar ve Türk münevverler de onun bu isteğini olumlu karşılarlar.²⁷⁵

²⁷⁵ Cemaleddin Afganî, Mehmet Akif Ersoy ve Mehmet Emin Yurdakul üzerinde etkili olmuş reformist bir İslâm düşünürüdür.

Şeyh Cemalettin Maarif Meclisi'ne üye seçilir ve bu bazı kesimler tarafından hoş karşılanmaz. Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi, onun fikirlerini “dinsizlik” olarak telakki eder. Bunun üzerine Şeyh Cemalettin Türkiye'den gider ve medreseler eski tarz eğitimlerine devam ederler.

İttihat ve Terakki Hükümeti, eğitim sahasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Yazara göre bugünkü eğitimin modern temelleri bu hükümet tarafından atılmıştır. Üniversiteyi de yeniden tesis edip modernleştirmişlerdir. Bu dönemde yurt dışından çoğu alanlarında tanınmış hocalar getirtilmiştir. Kadınların üniversiteye alınmaları da yine bu döneme rastlar. Halide Edib, kadınların üniversitede eğitim görmelerine büyük önem verir. Kadın ve erkeğin üniversitede aynı ortamda eğitim alması yazarın istediği bir başka konudur. Halide Edib, müstakil yazılarında da bu konu üzerinde durur. İttihat ve Terakki hükümeti fikir hürriyetine önem vermiştir:

“İttihat ve Terakki Hükümetinin belki en verimli ve devamlı hizmetleri maarif sahasındadır. Bugünkü maarifin modern temellerini atan onlar olduğu gibi, modern üniversiteyi de onlar yeniden tesis ettiler. Üniversitemize getirdikleri aralarında tanınmış simalar bulunan on dokuz ecnebî profesör ve Alman üniversitelerinde (Hitler'den evvelki) okumuş Türk asistanları, diğer garpta yetişmiş veyahut kendi kendini yetiştirmiş tedris unsurları da üniversitenin teessüsünde ve gelişmesinde rol almışlardır. Kadınların üniversiteye alınması da 1916'da evvelâ (Edebiyat Fakültesinde) onların eseridir, bilhassa kadınla erkek talebenin beraber okuması, - o günkü zihniyete göre - çok ileri ve cesur bir adım teşkil ediyordu. Bundan başka da, büyük bir kısmı tercüme dahi olsa; ilmî, tarihî ve edebî etüdlerin sayısı artmış, bilhassa Tarih Encümeni, Osmanlı İmparatorluğu Devrinin muhtelif safhaları üzerinde bir hayli kıymetli neşriyat yapmıştı. Dikkate değer bir nokta da, İttihatçılar devrinde, hattâ Büyük Harp esnasında dahi fikrî teccüsün, ilmî münakaşaların çok artmış olması ve (günlük siyasete dokunmamak şartıyla) fikir hürriyetinin daha sonraki Halk Partisi zamanına nisbeten daha çok geniş olmasıdır.” (Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 103)

Yazar, kitabında “istikrarsızlık ve keyfilik tohumlarını” atmış olmalarına rağmen, İttihat ve Terakki devrinin eğitim sahasındaki hizmetini takdirle anar. Amerika'nın maarifi ve okulları Türk toplumu üzerinde etkili olmuştur. Halide Edib, bu

etkiyi “hayatî ve geleceğimize tesir edecek” bir konu olarak görür. Bu yüzden Amerika’daki eğitim sistemini değerlendirir. Halide Edib, 1928 yılından, 1932 yılına kadar Amerika’da gerek vakıflara bağlı, gerekse devlet üniversitelerinde konferanslar vermiştir. Bu esnada, Amerikalı profesörlerle yakın dostluklar kurmuş, öğrencileri de tanıma imkânı bulmuştur. Bu gözlemler sonucunda Halide Edib çok önemli tespitlerde bulunur:

“Amerika’nın münevverleri, bilhassa profesörleri kendi kendilerini tenkidde takdire değer bir fikir hürriyeti gösteriyorlardı. Aralarında ne üstünlük ne de aşağılık duygusu taşıyanlara hemen hemen hiç tesadüf edilmiyordu. Onlara göre:

“Amerika’da fikirden ziyade teknik ve müspet mevzular hâkimdir. Düşünmek ve fikriyat sahasında Avrupa’dan çok geridirler. Felsefe ve tarih, hattâ edebiyatın özü mühim bir mevki almamıştır.

Şahsen tarih mevzuunda Amerika’da, daha fazla istatistiğe dayanan, terkip ve tahlil tarafı çok geri olduğunu ben de müşahede ettim. Fakat düşünmek ve fikriyat sahasında Amerika’da dikkate değer şahsiyetlerle temas ettim ve onların hâlâ da, Avrupa’dan hiç aşağı olmadıklarını yazıları ispat ediyor.

Pedagojik ve tedris usullerine dayanan tarafları ölçsüz bir ehemmiyet gösteriyor. Bilhassa psikolojik denemeler ve yeni yeni etüd mevzuları çok mübalâğa edilmiştir. Testler tasavvurun fevkinde hudutlarını aşmışlardır. Bu testler en fazla fikir aksülâmellerinin sürat derecesini ölçmeye dayandığı için, bu testleri yapanların bazıları, gülererek, en zekî insanların bu sahada makinistler bilhassa şoförler olduğunu, en aptal ve ağır düşünenlerin de âlimler olduğunu söyler dururlardı. Adler mektebinin mühim bir unsuru olan o zaman yakın arkadaşlık ettiğim Margaret Stanger bana çok garip vakalar anlatmıştır. Bir tanesi çok hoştur:

Küçük bir kızın zekâsını ölçtürmek için anası elinden tutmuş getirmiş. İlk sual “Sen kız mısın, oğlan mısın?” olmuş. Kız, büyük bir ciddiyetle “Ben oğlanım” demiş. Testi yapanlar, “Bu çocuğun zekâsı çok geri” hükmünü verince anası çocuğa “Neden bu ahmakça lâfi ettin” diye çıkmış, çocuk da “Ahmakça sual sorana, ahmakça cevap verilir” demiştir.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 227) Çocuğun zekâsını ölçmek için sorulan soru, aslında çocuğun cinsiyetinin farkında olup olmadığı ile ilgilidir. Yaşlılarından zeki olduğu anlaşılan bu çocuk, soruyu saçma bulmuştur.

Yazarın burada eleştirdiği, çocuklara uygulanan testlerdeki mübalağadır. Çocuklara, cevabı çok açık olan sorularla yaklaşmamak gerektir. Onların zekâsı ve algılama kudreti hafife alınmamalıdır.

Bazı Amerikalı aydınlar fikrin gelişmesi ile iklim arasında sıkı bir münasebet olduğuna inanırlar. Amerikalıların teknik ve sanayi bakımından gelişmesi, ikliminin kuru olmasındandır. Amerika'nın büyük mucitleri de bu sahada yetişmişlerdir. Amerikalılar fikrin üstünlüğüne inandıkları için, Avrupa'dan gelen en basit düşünelere dahi çok fazla önem vermişlerdir:

“Amerikan maarifinde göze çarpan en mühim nokta şudur: Hükümet mekteplerinde az çok ölçü ve seviye muhafaza ediliyor. Fakat vakıflara bağlı üniversite ve tesisler, enstitüler arasında ölçü yok gibidir. Harvard, Princeton, Cornell, Columbia, Yale gibi, Avrupa'nın üniversitelerini bazı hususlarda aşanlar olduğu gibi, en geri yerlerde, adına üniversite denilen fakat derecesi orta mektebi aşmayanlar da vardır. 1923'te, yani tam 21 sene sonra Türkiye'ye bazen seyahat bazen de tetkik veya muvakkat bir zaman için tedris kastiyle gelmiş münevver ve profesörlerden Amerika'da bugünkü maarif vaziyetinin, bilhassa üniversitelerinin durumu hakkında fikirlerini sordum. Yirmi sene evveline nazaran aşağıya kaydığını söylediler, sebeplerini şöyle izah ettiler:

Mevzuun kendisinden ziyade, tedris usulü üzerinde duruluyor. Education'a taallük eden şubelerden derece almak herhangi ilim şubesinden, felsefeden derece almağa nispeten tasavvurun fevkinde kolaydır. Maalesef herhangi müspet ilim mevzuunun profesörü diye vazife alanların birçoğu, kendi mevzuları üzerinde ihtisas yapmışlar değil, Education şubelerinin birinden derece alanlardır.” (Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 228) Yazar burada Avrupa'daki her üniversitenin iyi olmayacağına, Amerika'da bile eğitim seviyesi çok düşük üniversiteler bulunduğu dikkat çekmektedir. Amerikalı düşünürler de Amerika'daki eğitimin kalitesinin düşüklüğüne ve gittikçe kötüleştiğine inanmaktadırlar. En ağır eleştiri de Amerikalıların düşünmeye alıştırılmadığı yolunda yapılan eleştiridir.

Amerikan üniversitelerinin bazılarının geri kalma nedeni, spora aşırı derecede önem vermeleridir. Bu üniversitelerin başarı derecesi, neredeyse spordaki başarılarıyla ölçülür olmuştur.

Milliyetçiliğin çok ileriye götürülmesi üniversitelerin geri kalmasının bir başka nedenidir. Amerikalı profesörlere göre böyle “dar bir bakış açısı”, okullarda okutulan bazı kitapların kaldırılması gibi tehlikeli bir sonuç doğurmuştur.

Halide Edib, bizde, üniversiteye giriş koşullarının hafifletilmesinden sakınılmasını önerir. Hatta öğrencilerin üniversiteye girerken aşmaları gereken engeller daima yüksek tutulmalıdır:

“Amerika başta olmak şartıyla, Avrupa’da dahi, meslekî yetiştirmeye verilen büyük ehemmiyet yüzünden, hakikî ve hattâ her hangi meslekî icat ve ilerlemelerin fikir bakımından kaynağı üniversitelerin derecelerinin düşmesi ihtimaline karşı bir endişe sezilmektedir. Bu hususta Amerika’da açıktan açığa, meslek ihtisasını küçük sahalara sıkıştırmanın, bu sahalara da birer üniversite derecesi vermenin aleyhine kuvvetli bir aksülâmel hâkimdir.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 230–231) Yazarın yukarıda Amerikan üniversitelerinin durumu ile ilgili olarak verdiği bilgiler, Amerikalı aydınlara aittir.

Halide Edib, Amerika’daki üniversitelerin durumunun bizleri ne kadar ilgilendireceği sorusunu sorar:

“Bu, bizleri ne dereceye kadar alâkadar edebilir? Herhalde bunların tesirine kapılarak meslekî yetişme sahalarında gayretlerimizi yavaşlandırmamak mecburiyetindeyiz. Çünkü bizde meslekî yetişme henüz çok geridedir. Bilhassa ziraat ve sanayi ister istemez makineleşmeğe mecburdur. Ve bunu yaparken, bilhassa şark vilâyetlerimizde, Amerikan ihtisasına dayanan merkezler vücuda getirmek çok faydalı olduğu gibi, elzemdir de.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 231)

Halide Edib, bu bakış açısıyla Batı’daki her uygulamanın bizim ihtiyaçlarımıza cevap vermeyeceğini vurgulamaktadır. Amerikan toplumunun ihtiyaçları ile bizim toplumumuzun ihtiyaçları aynı değildir. Toplumun ihtiyacı, gençlerine vereceği eğitimin yönünü de tayin eder.

Halide Edib, Türk üniversitelerinin iyileştirilmesi konusundaki fikirlerini, yine Amerikalı düşünürlerin eleştirileri doğrultusunda anlatır:

“Üniversitelerimize girmek için atlanması lâzım gelen mâniaları yüksek tutmağa mecbur olduğumuzu kendi kendimize tekrar etmeliyiz. Bundan dolayı, birçok hususlarına rağmen, üniversite muhtariyetinin dokunulmazlığını mukaddes bir vazife

telâkki etmeliyiz. Bununla beraber üniversitelerimizde görülen aksak tarafları da daima tenkid etmek faydalı olur. Fakat bunların düzelmesini idarî bir salâhiyete bırakmak çok zararlı olur. Her halde, her hür ve medenî memlekette, üniversitelerin tekâmülünü gene üniversitelerin kendileri başarmış olması bir hakikattir.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 233)

Amerika hızla değişen, zengin bir ülkedir. Bu ülkenin hem edebiyat hem de fikir sahasında bize ne vereceği dikkatle tetkik edilmelidir. Bunun için maarif yayınları Amerikan edebiyatına ait ürünleri antolojiler halinde yayınlamalıdır. Üniversitelerdeki İngiliz edebiyatı bölümleri de Amerikan edebiyatını kökünden başlayarak ve Amerikan profesörler aracılığıyla okutulmalıdır.

Halide Edib, Amerikan üniversitelerindeki özgürlüğün kısıtlı olması ile ilgili olarak Albert Einstein’ın fikirlerine yer verir. Einstein, *The Reporter* isimli bir dergiye verdiği beyanatta, Amerikan üniversitelerinde özgürlüğün olmadığını bir örnekle açıklamaktadır:

“Eğer benim için tekrar bir genç adam olmak ihtimali olsa idi ve hayatımı kazanmak mecburiyetinde kalsa idim, bir ilim adamı, bir hoca olmağa, bir sokak satıcısı bir tenekeci olmayı tercih ederdim. Çünkü böyle bir vaziyet karşısında bu şartlar içinde ancak o mesleklerde biraz hürriyete sahip olabilirdim” demişti.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 224) Halide Edib’in Amerikan toplumu ile ilgili olarak verdiği bu örnekler kendi görüşleriyle benzerlik içermektedir. O da üniversitelerin ilerlemesini fikir hürriyetine bağlar.

Yazar, kitabında son olarak, üniversitelerin durumunu değerlendirir. Üniversitelerde en önemli mesele, “üniversite muhtariyetinin dokunulmazlığı”dır.²⁷⁶

²⁷⁶ Halide Edib’in bu sözleri, hakkında Erdoğan Başar’ın *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)* kitabında şu bilgiler yer almaktadır: “Tevfik İleri, milletvekili Halide Edib Adıvar’ın 25.2.1951 tarihinde TBMM’de “Üniversite muhtariyetine dokunmayınız” sözleri üzerine söz alarak bu konudaki görüş ve politikasının ne olduğunu şöyle dile getirmişti:

“... Halide Edip Hanımefendi, bir noktaya temas ettiler. “Üniversite muhtariyetine dokunmayınız” dediler. Bunu niçin söylediler? Bunu hangi korku söyletti bilmiyorum. Üniversitenin muhtariyeti keyfiyeti, Demokrat Parti programında başlıca yer almaktadır. Esasen bu parti programında yer aldıktan sonra üniversite muhtariyetine kavuşmuştur. Bu itibarla üniversite kanununun, üniversiteye vermiş olduğu ve gayet keskin çizgilerle tarif etmiş olduğu vazifeyi üniversite yaptıkça, yapmakta devam ettikçe elbette biz üniversite muhtariyetinin üzerinde titreyeceğiz. Ona hiç bir zaman dokunmayacağız. Böyle bir şey mevzu bahis değildir...” Sözlerinden de anlaşıldığı gibi İleri, üniversite muhtariyetine, üniversitenin asli görevlerini yaptığı sürece dokunmayacaklarını belirtmeye çalışmıştı. (bkz. Başar,

Halide Edib, kitabının bu kısmında belirttiği fikirlerini daha önce Amerikan üniversitelerinden bahsederken anlatmıştır. Üniversitelerdeki fikir hürriyetine büyük önem veren Halide Edib, sosyal bilimlerde fikir hürriyetinin kısıtlı olduğuna dikkat çeker. Bazı siyaset adamları da gençleri siyasete çekmeye çalışmaktadırlar. Halide Edib'in gençliğe ve gençliğin vatanı kurtarma arzusuna inancı tamdır. Model alma konusunda Halide Edib, İngiliz üniversitelerini tavsiye eder. İngiliz üniversiteleri başka ülkelerde de model olmuşlardır:

“Üniversitelerimize gelince; kendimize mahsus noksan ve kusurlarını içinden bilen bir insan sıfatıyla, en mühim meselenin üniversite muhtariyetinin dokunulmazlığı olduğunu söylemek bir vazifedir. Bu kusurlar, serbest matbuatta daima tenkid edilebilir. Bu noksanlar mutlak ve mutlak üniversitenin kendi tarafından bertaraf edilmelidir. Aynı zamanda, üniversite hocalarının fikir hürriyeti, Meclis kürsüsündeki fikir hürriyeti kadar mukaddes ve dokunulmaz olduğunu bir esas olarak kabul etmek, hür bir demokrasinin birinci şartıdır. Maalesef, müsbet ilimlerin haricinde, bilhassa tarih ve felsefe, hattâ edebiyat derslerinde fikir hürriyeti bizde mahduttur. Fakat üniversitemize en fazla zarar veren şeylerden biri de bazı siyaset adamlarının gençlik avcılığını başta gelen bir koz gibi kullanmak âdetleridir. Maamafi bu gençlik avcılığı itiyadından, üniversite talebemizin gittikçe olgunlaşan zihniyetleriyle memleketimizi kurtaracaklarına inanmak pek yanlış olmaz. Her halde, üniversite talebesinin, mektep-içi ve mektep-dışı tâbi olacakları şartlar ve hürriyetlerinin ölçüsü tesbit edilmek yoluna gidilirse, bu hususta medenî dünyada model telâkki edilen İngiliz üniversitelerini tetkik etmek, bünyemize en uygun bir fayda temin edeceğine inanıyorum.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 259–260)

Halide Edib, üniversite eğitimini kadın erkek bütün insanlar için gerekli görür. Yazarın romanlarında, gerek yurt dışındaki üniversitelerde, gerekse Darülfünun’da okuyan gençlere rastlamak mümkündür. Bu gençleri yazar, ülkenin geleceğine şekil verecek kişiler olarak görür. Hemen hemen her romanında üniversite eğitimine yer veren Halide Edib, bazı romanlarında üniversite eğitimi sayesinde istediği mesleğe

Erdoğan, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 477.)

kavuşan kahramanlara yer verirken, bazı romanlarında da üniversite diplomasına rağmen bir iş edinmeyen kahramanlar çizer.

Halide Edib Adıvar, *Kubbede Kalan Hoş Sada* isimli eserinde yer alan “Bir Hayatın Üç Perdesi” başlıklı yazısında, babası üniversitede asistan olan Selim Sururi Sevinç’in hayatını anlatmıştır. Selim’in babası Atf Sururi, ihtiraslı biridir. Doçent olmak en büyük idealidir. Bu unvana kavuşmak için hazırladığı tez, hayatının tek uğraşdır. Atf Sururi’nin hanımı Filya, etrafındaki zengin insanların hayatına özenen bir kadındır. Kocasının aldığı maaş, onun isteklerini karşılamaya yetmez. Atf Sururi, daha fazla para kazanmak için tercüme yapmaya başlar. Bunun sonucunda doçentlik tezine fazla zaman ayıramaz. Para karşılığında yaptığı bu tercüme Atf Sururi’nin evinin geçimini ancak sağlar. Sonunda Filya, zengin bir adamla kaçır. Asistanlıkla evinin geçimini sağlayamayan Atf Sururi, yeni bir ek iş bulur. Bir şirkete muhasip olur.²⁷⁷

Atf Sururi’nin oğlu Selim Sururi okula başlayınca, babası eğitimi ile yakından ilgilenir. Her akşam derslerini tekrar ettirir. Atf Sururi, doçent olmaktan umudunu kesmiştir ve bütün hayallerini oğlunun gerçekleştireceğine inanır.²⁷⁸ Artık tek isteği oğlunun en iyi olmasıdır:

“Artık şimdi, Atf kendisinin doçent olmak, hayatını üniversite muhitine vakfetmek ihtirasının tahakkukunu oğlunda görmek istiyor gibiydi. Şirketin, eve getirdiği hesaplarını tetkikten evvel, mutlak oğlunun dersleriyle meşgul olurdu. Mektepte Selim’den ileri çocuk olup olmadığını sorar, mutlak iftihar levhasına girmesinin lâzım olduğunu anlatır dururdu.”²⁷⁹ (s. 40). Selim, Pertevniyal Lisesini dereceyle bitirir ve Fen Fakültesi’ne yazılır. Matematiğe ilgi duyar. Selim, Fen

²⁷⁷ Fuad Köprülü de “Darülfünun’un Vazifeleri” başlıklı makalesinde üniversitede çalışanların maddî sorunlarını dile getirmiştir. Gençler, kazanılan para az olduğu için üniversitede çalışmayı istemezler: “Ne kadar kabiliyetli, çalışkan, ilim aşkıyla mücehhez geçlerimiz var ki, hayatın maddî zaruretleri karşısında, hazırladıkları mesleği bırakarak daha kârlı ve şüphesiz daha kolay meslekleri tercih ediyorlar. Darülfünun şubelerinin asistan ve muallim muavini bulmakta ne kadar müşkilâta maruz kaldığını bilenler, bu fecaati daha yakından hissetmişlerdir. Hâlbuki Türkiye’de hakiki ilim hayatı, ancak bundan sonraki nesiller tarafından tesis olunacaktır.” (bkz. Köprülüzade Fuad, “Darülfünun’un Vazifeleri”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz: Kaplan, Mehmet- Enginün, İnci- Kerman, Zeynep-Birinci, Necat-Uçman, Abdullah, Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1992, s. 561.)

²⁷⁸ Halide Edib, şahsiyete çok önem verir. Bu eserinde, Atf Sururi’nin, oğlu Selim Sururi’nin şahsiyetini hiçe sayarak kendi ideallerini gerçekleştirecek biri gibi görmesi Halide Edib’in hoş göreceği bir yaklaşım değildir. Yazarın bu hoşgörüsü, bu hikâyeyi yaşlılık yıllarında yazmasından kaynaklanmış olabilir. (bkz. Enginün, “Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Çocuklar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 416–425.)

²⁷⁹ Adıvar, Halide Edib, “Bir Hayatın Üç Perdesi”, *Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 33–44.

Fakültesi'ne devam ederken Ulviye ile tanışır. Ulviye, Selim'den bir üst sınıftadır. Ulviye, derslerinde başarısız olan arkadaşlarına yardım eden iyiliksever biridir. Selim, Ulviye'ye âşık olur. Her ikisi de mezun olunca üniversitede asistan olurlar. Selim doçent olmadan evlenmek istemez. Evlendiğinde babasının akıbetine uğramaktan korkar. Fakat Selim'in planları gerçekleşmez, asistanken Ulviye ile evlenir.

“Balalayka Çalan Adamın Sergüzeşti”²⁸⁰ başlıklı yazısında Halide Edib, 1924 yılında İstanbul'da, İsveç sefirinin evinde tanıştığı bir Rus gencini anlatır. Bu genç, Moskova Üniversitesi'nde hukuk doktorası yapmıştır. Siyasi nedenlerle, 1921 yılında, mülteci kafileleriyle İstanbul'a gelir. Her şeyini Rusya'da bırakmıştır. Annesine bakmak için çalışmak zorundadır. Elindeki hukuk doktorası diplomasının hiçbir kıymeti yoktur. Kendine uygun bir iş bulamaz. Bir ara bir tiyatro kumpanyasında aktörlük yapan Rus genci, kadın rolüne çıktığı bu kumpanyada seyircilerin şakalarına dayanamadığı için ayrılır. Sokaklarda dolaşarak balalayka çalmaya başlar. Bunun karşılığında toplanan paralarla geçinir.

Halide Edib'in eserlerinde, nitelikli insanın değerinin bilinmemesi, aldığı eğitimi kullanacak imkân verilmemesi ya da alınan eğitimin insanın karnını doyuracak kadar bile para kazandırmaması sık sık eleştirilir.

Yazar, “Üniversite Şehrinde”²⁸¹ başlıklı yazısına, Paris'te farklı milletlere ait binaların yer aldığı bir caddeyi tanıtarak başlar. Burada, pek çok ülkeyi temsil eden binalar yan yana dizilmiştir ve Halide Edib, bu caddede bize ait bir binanın olmasını arzu eder.

Halide Edib'e göre Paris bir üniversite şehridir ve burada bizi temsil edecek bir binayı ülkemizin zenginleri gönüllü olarak yaptırmalıdır. Mararif Teşkilatı, maddî yetersizlik nedeniyle bunu yapamamıştır. Halide Edib, “yarım bina edecek fikirlerin yurdu” olarak gördüğü böyle bir yerde “biz de varız” diyebilmemiz için bizi temsil eden bir binayı gerekli görür.

Üniversitede çeşitli alanlarda eğitim alan kahramanlar Halide Edib'in romanlarında çoğunlukla olumlu özellikleriyle anlatılırlar. *Kalp Ağrısı* romanında sürekli, Zeyno'nun iyi eğitim aldığı vurgulanır. Ancak hangi okula gittiği ve ne

²⁸⁰ Adıvar, Halide Edib, “Balalayka Çalan Adamın Sergüzeşti”, *Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 187–190.

²⁸¹ Adıvar, Halide Edib, “Üniversite Şehrinde”, *Yedigün*, nr. 209, 10 Mart 1937.

okuduğu üzerinde durulmaz. Romanın sadece bir yerinde, İstanbul'da üniversiteye gittiği tek bir cümlede geçer: “*Ben Almanya’da bulunduğum senelerde de İstanbul’daki Darülfünun’a gittim, bir sene zarfında da erkek arkadaşlarımı hiç kadın arkadaşlarımdan ayırmamıştım.*”²⁸² (s. 33–34)

Zeyno’nun Oğlu romanında, özenti içinde olan ve lüks hayat yaşamak isteyen Mesture Hanımın kızı Mazlume, üniversitede edebiyat şubesinde okur. Mesture Hanım, kızının üniversitede okumasından şikâyetçidir. Mazlume, annesinin sürekli bulunmak istediği zengin partilerin hiç birine gitmez. Sinemaya gitmeyi ve tenis oynamayı sever. Arkadaşlarıyla bir araya gelip saatlerce çeşitli konular üzerinde tartışırlar. Annesi, kızının yaşam tarzından ve dünya görüşünden memnun değildir. Kendi deyimiyle, onu “örümcekli” düşüncelerinden ayırıp tamamen “asrî” yapamamaktadır. Mazlume’nin müzik zevki de annesinden farklıdır. O, zeybek danslarını beğenir. Üstelik bu sadece Mazlume’nin zevki değildir. Üniversitedeki bütün arkadaşları zeybek danslarını beğenirler. Mazlume’nin Tıp Fakültesi’nden de arkadaşları vardır. Mazlume, bu arkadaşları sayesinde, Avrupa’dan yeni dönmüş ve tıbbiyede hoca olan Doktor Saffet ile tanışır. Doktor Saffet’in Avrupa görmüş biri olarak Avrupa hakkındaki görüşleri Mazlume’yi çok etkiler. Doktor Saffet için, Mesture Hanım’ın asrî dediği birçok şey aslında köhne ve eskimiştir. Ona göre, Avrupa’nın sahip olduğu değerlerin iflasına çok az bir zaman kalmıştır. Hatta Avrupalıların batmasına sebep olacak şey, Avrupa’ya özenenlerin asrîlik olarak nitelendirdikleri değerlerdir. Mazlume, Doktor Saffet’in görüşlerini kendine yakın bulur. Romanda Mazlume, annesi Mesture Hanım ile anlaşamazken, büyükannesine çok iyi anlaşır. Büyükannesine Doktor Saffet’in Avrupa ile ilgili görüşlerini aktardığında, büyükannesi de bu görüşleri beğenir ve Mazlume’nin Doktor Saffet ile evlenmesini ister. Romanın sonunda Mazlume, Doktor Saffet ile evlenir. Annesi bu evliliğe karşı çıkar: “*Fransızca’yı Parisliden, İngilizce’yi Londralıdan öğrettim. Anasının salonundan eksik olmayan büyük adamların hangisiyle istese evlenirdi. Hayır, ille o sünepe doktorla evlendi.*”²⁸³ (s. 409)

²⁸² Adıvar, Halide Edib, *Kalp Ağrısı*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1340–1924. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

²⁸³ Adıvar, Halide Edib, *Zeyno’nun Oğlu*, İlhami-Fevzi Matbaası, İstanbul, 1928. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Mazlume, Doktor Saffet ile evlendikten sonra tıbbiyede okumaya başlar. Annesi kızının burada okumasına da karşı çıkar. Çünkü kızı “ebe” olma amacındadır. Mesture Hanıma göre ise ebelik mesleği kendisinin içinde bulunduğu “asrî” çevreye uygun bir meslek değildir. Mesture Hanım’ın sohbet ettiği Diyarbakırlı Hanım, Mazlume’nin Tıbbiye’de okumasını olumlu karşılar:

“-Tıbbiye’ye devam fena mı, hanımefendi? Muasır kadınlar hep bir meslek edinirlermiş...”

-Yalnız Tıbbiyeli olsa iyi... İnadına ebe olacakmış. Hem Hanımefendi siz Diyarbakır’da pek bu ince noktaları bilemezsiniz. Buralarda muasır kadın iki türlüdür. Bir çirkin, ukala ve fukara olanlar vardır. Onlar hastabakıcı, avukat, muharrir, memur filan olurlar. Bu adeta bir nevi işçi sınıfı. Bunlara sade bizim aptal damat muasır der. Bunlar içki içmez, çarliston bilmez, inatlarına fena giyinir ve yüzlerini boyamazlar.” (Zeyno’nun Oğlu, s. 409)

Romanda Mazlume’nin doktoru ve aynı zamanda aile dostları olan Doktor Asım’ın Mazlume ile ilgili görüşlerine de yer verilmiştir. Asım Bey, Mazlume’nin üniversite sayesinde serbest düşünceye ve yeni fikirlere açık olduğunu fark eder. Asım Bey, kızı Zeyno’yu kendisi yetiştirmiştir. Onun, çevresindeki diğer gençlerden farklı olduğunu düşünmektedir. Zeyno, taklitçilikten uzak yeni bir Türk kızı örneğidir. Mazlume de Asım Beyin kızı Zeyno gibi olumlu özelliklere sahiptir. Romanda üniversite, olumlu yanıyla anlatılmaktadır. Burada Batı özentisine yer yoktur. Gençler boş zamanlarını fikir alışverişiyle geçirmektedirler. Üniversite gençliği, millî değerleri yüceltirken, Batı özentisi içinde olan herkesi küçümsemektedir.

Yaşadığı çevredeki insanları eğitmeye çalışan Lale’nin çabaları *Tatarcık* romanında anlatılmıştır. Lale’nin üniversiteye gitmesinin en önemli nedeni, çevresini olumlu yönde değiştirebilmektir. O, aldığı eğitim sayesinde eski zihniyeti değiştirecek, insanları medenîleştirecektir. Ancak Lale, yetişme tarzının ve kişiliğinin de etkisiyle bunu sert bir şekilde yaptığı için çevresinden tepki alır.

Romanda, Batı’ya karşı olan özentisiyle ön plana çıkan Sungur Balta, üniversite çevresinden ürker ve bu nedenle üniversitede okuyan gençlere yakın olmak ister. Bir gün üniversitede okuyan yedi gencin denizden kendi yalısına baktıklarını fark edince çok sevinir. Daha önce, para ve ihtişamın üniversitelileri ilgilendirmeyeceğini

düşünmüştür. Zenginliğin fikir ve bilim dünyasından insanlarca fark edilmesi onun için “paranın zaferi”dir. Sungur Balta, bu gençleri yalısına davet etmeye karar verir. Sungur, arkadaşı Fıtnat’a, üniversiteli gençleri yalısına davet edeceğini, onlar arasında kızı Dürdane’ye uygun, zengin genç bulabileceğini söyler. Fıtnat, zenginliğin önemli olmadığına inanmaktadır. Önemli olan eğitimidir. Sungur, gençlerin üniversiteli olduklarını hatırlattığında, Fıtnat üniversiteyi gözünde büyütmemesi gerektiğini, üniversiteliler arasında da seviyesi düşük insanlar olabileceğini söyler. Ona göre artık bakkallar bile çocuklarını üniversiteye göndermektedirler. Onun bu görüşlerine Sungur’un karısı Suzan karşı çıkar. Romanın sonunda Fıtnat’ın kızı Dürdane, zengin üniversiteli gençlerden Şinasi ile nişanlanır.

Romadaki yedi gençten biri olan Recep, İngiltere’den döndükten sonra askere gitmiş, dönüşte de Hukuk Fakültesi’ne girmiştir. Recep’in en büyük amacı, fakirlerin avukatı olmak, onların haklarını savunmaktır. Ayrıca çocuklara haftada bir kukla oynatarak, onlara nereden geldiklerini, köklerini, millî benliklerini öğretecektir.

Zeyno’nun Oğlu romanındaki Hasan, *Tatarcık* romanında Tıbbiye öğrencisi olarak karşımıza çıkar. Gelecekte, çocukların ve annelerin kendisinin ve annesinin çektiği sıkıntıları yaşamamaları için çalışacaktır. Sefalet, acı ve zorluğa karşı açılan savaşta büyük rol alacaktır.

Sonsuz Panayır romanında Emine ve Samet Şaşırtaç’ın kızları Zeynep, Fen Fakültesi’nde okumaktadır. Zeynep, aldığı eğitim dolayısıyla içinde bulunduğu zengin çevreyi yadırgar ve küçümser. Bu çevrede yer almak istemez. Arkadaş grubu üniversite çevresindedir. Zenginliğiyle övünen bir babanın kızı olan Zeynep, arkadaşları arasında sadeliği ve cana yakınlığıyla tanınır. Kimse onun Şaşırtaç gibi birinin kızı olduğunu tahmin edemez. Hatta arkadaşlarının zengin kesim hakkında olumsuz eleştirilerinin yer aldığı sohbetlere Zeynep de katılır. Zeynep, zengin insanlarla birlikte oluktansa, mütevazı ve orta sınıf insanlarla birlikte olmayı tercih eder.

Romanda, üniversite eğitimi alan diğer bir kahraman, Uzman Safitürk’ün yeğeni Burhan’dır. Burhan, odun kırarak okul harçlığını kazanmış ve Harvard’da matematik öğrenimi görmüştür. Burhan, Amerika’da değişik kültürlerden insanları görmüş, iyi bir eğitim almış, ancak kendi kültürüne sırt çevirmemiştir. Türkiye’ye döndüğünde, Batı hayranlığı ile yaşayan, kendi kültürünü reddeden kişilerle görüştüğünde kendini bu

insanlara uzak hisseder. Yazar, Amerika’da iyi eğitim almış gençlerin kültürlerine yabancılaşmak zorunda olmadığını olumlu yönleriyle anlattığı Burhan karakteriyle bir kez daha vurgulamıştır.

Burhan, Amerika’da eğitim almasına rağmen, dönüşte bir iş bulamamıştır. Bu durum onun ümidini kırmıştır. Bunun sonucunda Burhan, bizde düşünce emeğinin en ucuz emek olduğuna inanır. Üniversitede bir asistanın alacağı aylık yüz lira bile değildir. Oysa çocuk bakıcıları bile yüz elli lira maaş almaktadırlar. Bu ortamda Burhan hayatını bir şirketin muhasebecisi olarak kazanmaya mecbur olur. Emrinde çalıştığı patronlar, ilkokul mezunu bile olmayan ve lüks hayat yaşayan insanlardır.

Döner Ayna romanında köy ağası Hacı Murat’ın kızı Hanife, Mürsel adlı bir genç tarafından kaçırılır ve zengin ailelerin yanında çalışmaya başlar. Bunlardan biri de Hıfzı Demirbaş’ın ailesidir. Hıfzı Bey, *Sinekli Bakkal* romanının kahramanlarından Bilâl’in Galatasaray’dan arkadaşıdır. Hıfzı Bey’in hanımının yeğenleri Ayşe ve Fatma da onlarla beraber yaşamaktadır. İkiz kardeş olan Ayşe ve Fatma, beş yaşlarında annelerini kaybetmiştir. Babaları mühendis olan ve işi gereği sürekli yer değiştiren bu ikiz kardeşler, teyzelerinin yanında yetişirler. Her ikisi de üniversitede okumaktadırlar. Ev işi yapmayı hiç sevmezler. Üniversiteyi bitirince doktora yapmak isterler. Bu nedenle, Hıfzı Demirbaş, ev işlerini yapması için Hanife’yi eve alır.

Ayşe ve Fatma’nın üniversitelilerden oluşan geniş bir arkadaş grubu vardır. Ayşe, önce Edebiyat Fakültesi’nin İngiliz Filolojisi bölümünü bitirmiş, daha sonra ise Güzel Sanatlar Akademisi’ne devam etmiştir. Fatma ise Felsefe bölümünde okumaktadır. Bu gençler kendi aralarında çeşitli konular üzerinde tartışırlar. Hanife, gençlerdeki bu enerjiye, hayat gücüne hayran olur.

Ayşe, Hanife’nin resmini yapmak ister. Üniversiteden arkadaşlarının da hazır bulunduğu bir gün, Hanife’nin hangi duruşunun daha iyi resim konusu olacağı tartışılır. Ayşe’nin arkadaşlarından biri Hanife’nin başörtüsünü çıkarır. Hanife buna çok kızar ve mutfağa gider. Ayşe hemen Hanife’nin peşinden giderek bir daha böyle bir şeyin olmayacağını, onun resmini kendisinin yapacağını söyler.

Fatma, “Türk Mistikleri” konulu bir doktora tezi hazırlamaktadır. O kadar yoğunudur ki arkadaş grubundan uzak kalır. Aslında bu uzaklığın nedeni Fatma’nın yaşının üstünde bir olgunluğa sahip olmasıdır. Şeyh Galip’in *Hüsn ü Aşk* adlı eseriyle

ilgilenir. Bu eserdeki manzara ve karakterleri, Coleridge'in *Eski Denizci* isimli eseriyle karşılaştırır. Fatma, daha çok doğüstü ve hayali olaylardan hoşlanır. Kardeşi Ayşe'nin de kendisinin ilgilendiği bu konuları resmetmesini ister. Fakat Ayşe realist biridir ve gözle görülen günlük şeylerle ilgilenir.

Fatma, aynı zamanda çok iyi piyano çalar. Alman klasiklerinin eserlerinden hoşlanır. Özellikle Wagner'in karışık, anlaşılmaz ezgileri hoşuna gider.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kasım, Tıbbiye'ye gider. Kasım bütün öğrencilik hayatı boyunca başarılı olmuş, hem hocaları, hem de arkadaşları ile seviyeli bir ilişki kurabilmiştir. Okulda dersler dışında güncel meselelerle ilgili sohbetler de olur ama Kasım bu sohbetlere katılmaz. Politikayı hiç sevmez ve politikaya bulaşmama kararı almıştır. Sohbetlere katılmaması, arkadaşlarıyla ilişkilerinde soğukluğa neden olur. Derslerindeki başarısı da arkadaşları arasında kıskançlık yaratır. Okul hayatının her kademesinde yaşadığı çekingenlik, üniversitede de devam eder. Çok başarılı bir öğrenci olduğu için hocalarına yakın olmaya gayret eder ama bunu başaramaz.

Üniversite ortamında ırkçılık tartışmaları yoğundur ve Kasım'ın arkadaşlarının çoğu ırkçıdır. Çerkez olan Kasım bu tartışmalara katılamaz. Bu ortamda bir başka tartışma konusu komünizm düşmanlığıdır. Kasım, bu konuda arkadaşlarıyla aynı fikirdedir. Komünizmin hiçbir topluma uygun olmadığını düşünür. Bu, aynı zamanda Halide Edib'in de düşüncesidir. Halide Edib bütün totaliter rejimlere karşıdır.

Kasım, öğrenimine devam etmek için okul çıkışlarında çalışmak zorundadır. İlkokuldan beri çalışarak okumuş ve annesine bakmıştır. Üniversite öğrenimi esnasında da çalışmaya devam eder. Çeşitli işlerde çalışır. Son işi de, bir sirkin hesaplarını tutmak ve işe alınacak elemanları seçmektir. Bir gün, Gülizar Yeşil isimli, Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe bölümünü bitirmiş bir kız gelir ve iş ister. Kasım, onu gişeye biletçi olarak işe alır. Kasım, ömrü boyunca kadınlar hakkında önyargılı olmuş ve süslü kadınlardan uzak durmuştur. Gülizar ise sade biridir ve onun bu sadeliği Kasım'ın hoşuna gider. Ona yaklaşmaya çalışır ancak Gülizar uzak durur. Gülizar, sosyalizme inanan birdir ve bu görüşü paylaşan bir arkadaş grubu vardır. Kasım, bir süre sonra Gülizar'ın komünist ve Rus ajanı olduğunu duyar. Duyduklarına inanmak istemez. Gülizar birkaç gün işe gelmeyince merak eder. Bir gün gazetede Gülizar'ın tutuklandığını öğrenir. Sorgulandıktan sonra serbest kalan Gülizar'la bir ay sonra

sokakta karşılaşır. Gülizar onu görünce başını çevirir. Kasım, Gülizar'la yaşadıklarından sonra okuldan soğur. Bir kez daha siyasetten nefret eder. Bu olay üzerine okuldan ayrılıp tahsiline Amerika'da devam etmeye karar verir. Tıp tahsilini Amerika'da tamamlar ve yurda döner. Yurda döner dönmez Tıbbiyedeki hocalarından Sami Selçuk'u ziyaret eder. Ona diplomasını gösterir. Ankara'ya, Sıhhat Vekâleti'ne diplomasını tasdik için gidecektir. Hocası, Vekâlette yakından tanıdığı ve bir dönem hastası olmuş bir memura tavsiye mektubu yazar. Böylece Kasım, Ankara'daki işini daha kolay halledecektir. Hocası hastanede çalışıp çalışmayacağını sorar. Kasım hastanede sadece staj yapacaktır. İlk fırsatta da bir muayenehane açmak ister. Romanın ilerleyen sayfalarında Kasım'ın iyi bir doktor olduğu vurgulanır.

Akile Hanım Sokağı romanında Gülbeyaz, yasak bir aşktan doğmuştur ve babasını ve annesini tanımamaktadır. Tıp Fakültesi öğrencisidir. Sadri isimli bir doktorun muayenehanesinde çalışır. Aynı zamanda bu ailenin yanında kalır. Muayenehaneyi temizler ve ev işlerinde de evin hanımına yardım eder. Gülbeyaz iyi niyetli biridir. Mahalledeki hastalara hep o bakar. Gülbeyaz'ın eğitimine maddî açıdan katkıda bulunan kişi, emekli büyükelçi Samim Akyürek'tir. Samim Bey, aslında Gülbeyaz'ın öz babasıdır. Çocuk, onun hizmetçisi Güzide ile yaşadığı yasak ilişki neticesinde dünyaya gelmiştir. Güzide, hâlâ Samim Bey'in evinde hizmetçidir ve Samim Bey aracılığıyla kızına para gönderir. Gülbeyaz bu paralarla öğrenimine devam eder. Güzide hem ilkokul, hem de ortaokulda iftihar listesinde yer almıştır. Çamlıca Lisesi'nde okumuştur. Lise öğrenimi esnasında üniversitede okumak en büyük idealidir. Tıbbiyede, zekâsı, çalışkanlığı, bilimsel araştırma yeteneği ve hastalara karşı ilgisi Doktor Sadri Köksal'ın dikkatini çeker ve onu yanına asistan almak ister. Gülbeyaz iç hastalıklarına ilgi duyar ve bu alanda ihtisas yapmak ister. Stajının ilk üç ayı sonunda sınavını geçer.

Romanda, Samim Akyürek'in evinde bir davette bir araya gelen Fen Fakültesi matematik Profesörü Sabri Dilli ve bir ekonomi profesörünün sohbetine de yer verilir. Sabri Bey, makine uygarlığının ve özellikle atomun parçalanmasının insanlık için yeni bir felsefe gerektirdiğini ifade eder. Ekonomi profesörü, onun felsefeden bahsetmesine şaşırır. Ona göre uygarlığın temeli ekonomiye bağlıdır. Sabri Bey, bu görüşe katılmaz.

Böyle bir görüşün, sadece karın doyurmaya hizmet eden robotlaşmış bir nüfus ortaya çıkaracağını ifade eder. İnsanlar robotlaşmaya başlamıştır.

Roman kahramanlarından yüksek mimar-mühendis Sadi Aslan, Teknik Üniversiteden derece ile mezun olmuş, Almanya, Fransa, İngiltere ve Amerika'da etütler yapmıştır. Yurda döndüğünde serbest çalışır. Sadi'nin arkadaşı Fehmi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde doçenttir. Gazetelere takma adlarla yazılar yazar.

Romanda hizmetçilik yaparak hayatını kazanan Ayşe'nin evlilik arayışları da anlatılmıştır. Ayşe, mutlaka bir üniversiteli ile evlenmek ister. Hatta bir üniversiteli ile evlenmeyi bir milyonerle evlenmeye tercih eder. Ayşe çalışacağı evlerde de seçicidir. Üniversiteli erkeğin olmadığı evlerde çalışmak istemez.

*Hayat Parçaları*²⁸⁴ romanında Profesör Gürleyen'in oğlu Ahmet, üniversiteyi pekiyi derecede bitirmiştir. Babası, oğlunu Amerika'ya göndermeye karar verir. Profesör Gürleyen'in kendisi de Paris'te Sorbonne'da okumuştur. Oğlunun da yurt dışında kendini geliştirmesi en büyük isteğidir. Gürleyen'in oğlu, yabancı dil olarak İngilizce'yi seçmiştir. Üniversitede de İngilizce şubesine devam etmiştir. Ahmet'in İngilizce'yi iyi öğrenmesinin nedeni, çocukken İngiliz bir mürebbiye tarafından eğitilmiş olmasıdır. Bu sayede Ahmet, İngilizce'yi anadili gibi öğrenmiştir. Ahmet, başarılı bir öğrenci olmak yanında güncel meselelerle de yakından ilgilidir. Amerikalı Profesör George Martin, Ahmet'in Boston'a gitmesini ister. Hatta Ahmet'in eğitimiyle Amerika'da kendisi ilgilenecektir. Ahmet'in de en büyük isteği Amerika'ya gitmek, oradan döndüğünde profesörlük mesleğine atılmak ve daha sonra evlenmektir. Babasının büyük fedakârlıklarla kendisini yurt dışına göndermek istediğinin de farkındadır. Fakat Ahmet'in planları terzilik yaparak hayatını kazanan Naciye'ye âşık olmasıyla altüst olur. Özellikle Ahmet'in annesi bu kızı oğluna denk görmez ve evliliklerine karşı çıkar. Fakat Ahmet ile Naciye, George Martin'in yardımlarıyla evlenirler ve Ahmet planlarını gerçekleştirmek üzere Naciye ile beraber Amerika'ya gider.

Ahmet'in babası, oğlunun Amerika'daki öğrenimini bitirmeden evlenmesine karşıdır. Hatta bu konuda oğlu ile anlaşma bile yapmıştır. Ahmet, yurt dışı eğitiminden

²⁸⁴ Halide Edib Adıvar, *Hayat Parçaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

önce evlenirse babası ona maddî yardımda bulunmayacaktır. Bu nedenle Ahmet, Naciye ile olan ilişkisine geçici bir flört gözüyle bakmış, ancak zamanla Naciye'ye daha çok bağlanmıştır. Naciye'nin babası, Ahmet ile kızı arasındaki ilişkiyi fark edince, Ahmet'i kızı ile evlenmeye zorlamış, Ahmet, evlilik kararını bu baskı altında vermiştir.

3.2. Yabancı Okullar

Tanzimat'tan itibaren Batı kültürünün Türk toplumunu yoğun olarak etkilemesi, yabancı okullara olan talebi de arttırmıştır. Tanzimat sonrası eserlerde Batı okullarına karşı genellikle olumlu tavır alındığı görülür.²⁸⁵ Ailelerinden sıkı bir eğitim alan gençler, yabancı okullardaki eğitimden sonra millî değerlerinin önemini daha iyi anlamışlar ve yabancı kültürlerden etkilenmemişlerdir. Ailesinden iyi eğitim almayan yozlaşmış gençler ise, hem milliyetlerini hem de kültürlerini inkâr etmişlerdir.²⁸⁶

Ülkemizde yabancıların açtıkları özel okulların ilki, 1863 yılında Amerikalılar tarafından açılan Robert Koleji'dir. Türklerin açtıkları özel okulların ilki olarak da 1864 yılında açılma hazırlıklarına başlanan Darüşşafaka'yı sayabiliriz. Robert Koleji, ilk önce Bebek'te, Amerikalı misyonerlerden Christopher Robert'in yardımlarıyla, misyonerler tarafından açılmıştır. Robert'in ölümüne kadar Amerikan Koleji adıyla eğitime devam eden okul, Robert'in ölümünden sonra, 1878 yılında Robet Koleji adını almıştır.²⁸⁷

Halide Edib, eserlerinde, ülkemizdeki Alman, Fransız ve Amerikan okulları üzerinde durmuştur. Almanlar, Alman kültürünü aşılama amacıyla, özellikle Alman uyrukluların sayısının fazla olduğu yerlerde okullar açmışlardır. Beyoğlu Alman Okulu, Boğaziçi-Bebek Alman Okulu, Yedikule Alman Okulu, Haydarpaşa Alman Okulu bunlardan birkaçıdır. Bu okullara, başlangıçta (1868–1879) sadece yabancı uyruklu

²⁸⁵Yabancı okullara karşı dikkate değer ilk tepki, Mizancı Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Romanın kahramanı Mansur, Rumelihisarı üstünde gördüğü binanın Amerikan Okulu olduğunu duyunca hayal kırıklığına uğrar. Bu kadar gösterişli bir binanın yabancılara ait olabileceği aklının ucundan bile geçmez. O, bu binanın Fatih'in anısına dikilmiş olabileceğini tahmin eder. (bkz. Enginün, "Romanımızda Yabancı Okullar", *Mukayeseli Edebiyat*, s. 241–246.)

²⁸⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodom ve Gomore* romanında işgal altındaki İstanbul'da işgal kuvvetleriyle sefahate dalan Nermin, Amerikan Koleji'nden mezundur. Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık* romanındaki Züleyha da Türklüğünün bilincinde olmayan, Amerika'ya gitme özlemi uğruna evliliğine son veren biridir. (bkz. Enginün, a.g.m., *Mukayeseli Edebiyat*, s. 241–246.)

²⁸⁷ Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, s. 71.

öğrenciler alınırken, 1879'dan itibaren, Almanca bilmeyen öğrenciler de kabul edilmeye başlanmıştır.²⁸⁸

Yolpalas Cinayeti romanında Bayan Sungur Alman Okulu mezunudur. Bu yüzden de aşırı Alman hayranı olduğu görülür. Dame de Sion mezunu Bayan Bilgan'a göre Alman okulundan çıkanlar patavatsız olurlar.

Roman kahramanlarından Bayan Bozkurt kolej mezunudur. Kolejlilerin Şişli sosyetesinde pek itibarları yoktur. Farklı yabancı okullardan olan bu üç hanım da romanda sevimsiz tipler olarak tasvir edilmişlerdir. Bunlar, birbirlerini çekiştiren, dedikoducu tiplerdir.

Fransız misyonerlerin açtıkları ve öğretim kadrosu rahip ve rahibelerden oluşan Fransız okulları, Katolik Fransız öğretim kurumlarıdır. Saint-Benoit Fransız Okulu, Saint Georges Fransız Okulu, Saint-Louis Dil Oğlanları Koleji, Saint-Pierre Fransız Okulu, Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi, Saint Pulcherie Fransız Okulu, Saint-Joseph Fransız Koleji, Saint-Esprit Fransız Okulu, İmmaculee Conception Fransız Okulu.²⁸⁹ Bu okullar içinde Halide Edib'in eserlerinde Notre Dame De Sion'un adı geçer. Notre Dame De Sion, rahibeler tarafından kurulmuştur. Okulun kuruluş tarihi 1856'dır. Bu okul, İstanbul'daki en önemli Fransız okullarından biridir.²⁹⁰ *Yolpalas Cinayeti* romanında Bayan Bilgan, Dame de Sion mezunu, kendini beğenmiş biridir. Yabancı okulların verdiği eğitimden çoğunlukla olumlu bahseden Halide Edib'in, bu romanında yabancı okullara giden kahramanlarını olumsuz yönleriyle vermesinin

²⁸⁸ Polat Haydaroglu, İlnur, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 159-161.

²⁸⁹ Polat Haydaroglu, a.g.e., s. 110-123.

²⁹⁰ Reşat Nuri Güntekin *Çalılıkusu* romanında, Dame de Sion mezunu Feride'nin hayatını anlatırken, bu okuldaki ortam hakkında bilgi verir. Bir süvari binbaşısının kızı olan Feride, küçük yaşta annesini kaybettiği için İstanbul'da büyükannesinin yanında kalmaktadır. Babası Nizamettin Bey, görevi icabı sürekli yer değiştirir ve ara sıra İstanbul'a gelerek kızını ziyaret eder. Büyükannesinin ölümü üzerine babası Feride'yi bırakacak yer arar. Nizamettin Bey, her gittiği yere kızını götüremeyeceği ve kızının teyzelerinin yanında bir "sığıntı" olmasını istemediği için, Feride'yi yatılı okula yazdırmaya karar verir. Böylece Feride, on yıl kalacağı sör mektebine yazılır. Feride'nin yetişmesinde önemli bir yeri olan bu okul, Dame de Sion *Fransız Koleji*'dir. Okulun idarecileri ve öğretmenleri Fransızdır. Okulda, Fransızca ağırlıklı öğrenim yapılmaktadır. Öğrencilerinin çoğu Hıristiyan olan okulda çocuklara Hıristiyan kültürü verilmektedir. Feride çok yaramaz bir öğrencidir. Buna rağmen okuldaki "sör"ler ona karşı sabırlı ve sevecen davranırlar. Feride bu insanların "melek gibi sabırlı" olduklarını düşünür. Herhangi bir suç işlediğinde ara sıra ufak cezalar verseler de çoğu zaman affederler. Bu okulun öğretmenleri Feride'ye ilerideki öğretmenlik hayatında da örnek olmuşlardır. Sör Süperiyör ve Sör Aleksis, okulda Feride'yi en fazla etkileyen iki hocasıdır. Sör Süperiyör, Feride'nin birçok suçunu yakaladığı halde, onu affetmiş ve olumlu telkinlerde bulunmuştur.

nedeni, bunların Batı özentisi içinde ve Batılı olmayan her şeyi küçümseyen tavırlar sergilemeleridir. Ayrıca Halide Edib'in tercihi Alman ya da Fransız okulları değil, Amerikan okullarından yanadır.

Sonsuz Panayır romanında Safi-Naz, Dame de Sion'da okumuştur. Safi-Naz'ın kardeşi, buradaki “papaz karılarının” yalan şeyler öğrettiğini ifade eder. Safi-Naz'ın Okulu bırakıp, talibi olan zengin adamla evlenmesini ister. Böylece fakir hayatı yaşamaktan kurtulacaklardır.

Amerikan Koleji, Halide Edib'in eserlerinde olumlu özellikleriyle yer verdiği bir okuldur. Halide Edib, babasının isteği üzerine Amerikan Koleji'ne gitmiştir. Bu okul, yazarın gelişimi açısından çok faydalı olmuştur. Kolejin yatılı olması, yazarın bulunduğu kasvetli ev ortamından uzaklaşmasını sağlamıştır. Yine yatılı olarak kalması Halide Edib'in kişilik gelişimi açısından da faydalı olmuştur. Yazar, bu olumlu tecrübelerin sonucunda eserlerinde bu okulu olumlu yanlarıyla anlatır. Eserlerindeki ideal kahramanların bir kısmı Amerikan Koleji'nde okurken, bir kısmı da eğitim için Amerika'ya gider. Kendisi kolejde okuyan Halide Edib, çocuklarını da kolejde okutmuştur.

Halide Edib'in, Amerika ve Amerikalılara bakış tarzında zamanla değişiklikler olsa da yazar, bu ülke hakkında çok fazla olumsuz fikirler beslemez. Amerika'yı yönetenlerin yürüttüğü politikanın çirkinliğini fark eden yazarın, Amerikan halkı hakkındaki görüşleri son derece olumludur. Buna paralel olarak Halide Edib, eserlerinde Amerikan Koleji'ndeki eğitimden ve bu okuldaki öğretmenlerden övgü ile bahsetmiştir.²⁹¹

Halide Edib Adıvar, “Bir Dost Çehresi Etrafında” başlıklı yazısında, Amerikan Kolejinden ve bu okulda kendisi üzerinde etkisi büyük olan Isabel Dodd'dan bahsetmiştir. Halide Edib'e göre bu okul, “medeniyet ve insaniyeti” bütün ayrıntılarıyla Türkiye'ye anlatmıştır. Bu okulda görev yapan öğretmenler de Halide Edib için saygıdeğer insanlardır. Bu öğretmenler, hayatlarının en güzel senelerini “Türk insanına hizmet ederek” geçirmişlerdir:

²⁹¹ Gürani Arslan, Nur, *Türk Edebiyatında Amerika ve Amerikalılar*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 167.

“Medeniyet ve insanıyeti en ince nükteleri, en vâsi hakâyıkıyla Türkiye'nin muzlim ufuklarına tefhim eden müessese!

*Ya siz, muhterem kadınlar!... Ya siz, kendi memleketiniz, kendi cinsiniz olmayan bu mahkûm-ı hürriyet, bu bî-nasîb-i ziya köşenin tenevvür ve teâlisi için hayatınızın en güzel senelerini hebâ eden beşeriyet fedâileri muallimeler!... Osmanlı toprağını, Osmanlı medeniyetini aydınlatmaya cehdeden ilim ve irfan mücâhideleri! Sizi Osmanlı matbuatında selâmlamak için bana salâhiyet veren bugünü takdis ederim.”*²⁹²

Halide Edib, yazısında daha sonra Amerikan Koleji'nin kendisi üzerindeki etkisini anlatır. Bu okul, Türkiye'ye kapalı olan geniş fikirleri yazara aşlamıştır. İnsanlar arasında ayırım yapmamayı da yazara bu okul öğretmiştir. Halide Edib, bu okulda kendisini yetiştiren insanlara şükranını, onların öğrettiği esaslara göre yaşamaya çalışarak bildireceğini belirtir:

*“Türkiye'ye kapalı olan geniş fikirleri, büyük hisleri bana küşâd eden dershanelerinize, beni bir insan, bir medenî insan, bir insanıyetkâr insan gibi yaşatan kütüphanenize, bana cins ve ırkın, meslek ve mezhebin insanları ayıramayacağını, insanların yalnız büyük hisler, âlicenâb fikirler, kendi cinsinin bekasına hizmet edecek gayretlerle var olacağını tarz-ı hayatlarıyla telkin eden kadınlarınıza; hepsine, hepinize karşı şükranımı yine ancak sizin öğrettiğiniz esaslara tevfiken yaşamaya çalışmakla ifa edebilirim.”*²⁹³

Halide Edib, bu okulun binasını, okula giden ağaçlı yolu, okulun her köşesini, okulda kaldığı odayı, arkadaşlarını ve öğretmenlerini çok sevmiştir. Bu okulda bütün öğretmenleri ile arası çok iyidir ve onlara kuvvetli bir sevgi ile bağlanmıştır. Ancak, bu öğretmenler içinde Isabel Dodd'un ayrı bir yeri vardır. Bu genç öğretmen, gençliğinin bütün enerjisini etrafındakilere yayan örnek bir insandır. Isabel Dodd, koleje geldiği ilk günden itibaren Halide Edib ile yakından ilgilenmiş, öğrencisinin hem üzüntüsünü, hem de sevincini paylaşmıştır. Isabel Dodd, her öğrencisi ile yakından ilgilenen bir öğretmendir. Olumsuzluklardan ziyade olumlu durumları gören bu öğretmen, çevresindekilere yaşama ümidi veren biridir. Yazarın bu öğretmene beslediği aşırı sevgi ve bağlılığın bir başka nedeni de Isabel Dodd'un Türk milletine güvenmesidir:

²⁹² Adivar, Halide Edib “Bir Dost Çehresi Etrafında”, *Tanin*, nr. 41, 28 Ağustos 1324/ 10 Eylül 1908.

²⁹³ Adivar, a.g.m.

“Seni birçok sevdiğim mektep içinde en çok tebcîl eder, en çok severim. Çünkü sen benim hiç ümit ve emniyetim olmadığı zamanlarda bu millete, benim milletime itimat ettin.

O uzun senelerde Osmanlıların iyiliğe, insanlığa hâdim bir kavim olduğunu kabulden hâli kalmadın... Fakat senin safvetine karşı içimde merhamete benzer bir şey, senin bu ümitlerine artık inanmayan ruhumda senin gibi düşünmemekten mütevellit bir hararet vardı. Bugün senin haklı, bin kere haklı olduğunu görüyorum.”²⁹⁴

Halide Edib, Isabel Dodd’un kendisine yazdığı bir mektuptan alıntılara da yer vermiştir. Mektuptaki sözlerinde, Isabel Dodd’un sıkı bir Türk hayranı ve Türk dostu olduğu anlaşılmaktadır. Zira o, Türklerin zaferleri ile sevinirken, başarısız olma ihtimalini aklından bile geçirmek istemez:

“Türkiye için, husûsiyle sevgili Türkler için gönlüm saadet ve meserretle mâlidir!.. Bu necîb ve büyük inkılâb ne hayret-bahş bir sekînetle vukua getirildi. Ne vecd-âver meserret! Fakat ne itidal! Hiç bir yerde, hiç bir inkılâb bu kadar kavî, bu kadar âkıl, insaniyetkâr, bununla beraber bu kadar güzel olmamıştır. Herkes ibtida bundan bahsederken, bunu yazarken, adem-i muvaffakiyet korkusuyla titreyerek bekledim. Bununla beraber, parlamento veyahut kanûn-ı esâsînin iadesine ma’tûf her teşebbüs faydadan hâli olamazdı. Ve bunu herkese karşı iddia ediyordum. Fakat burada efkâr-ı umumiye sultanın Avrupalılara Makedonya’dan el çektirmek için kanûn-ı esâsî verdiğini ve Makedonya meselesi sukûnet bulunca idare-i müstebitenin daha müdhiş surette ibtida edeceğini zannediyor. Fakat Cenab-ı Hak böyle bir şeye müsaade etmeyecektir. Çünkü Türkler çok uzun, çok fazla eziyet çektiler!”

“...En çok sevindiğim şeylerden biri de zavallı menfîlerin avdetidir; hele artık mektebimize o kadar sevdiğimiz Tük kızları gelebilecektir. Bu müteheyyic ve muazzam zamanda aranızda bulunmak için can atıyorum. Ne hârikulade, ne necîb hareket!... Cenab-ı Hak bu işin üzerinden sahâbet ve muâvenetini eksik etmesin, Türkiye daima hakikat ve adaletle müesses büyük devletlerden mâdud olsun.

İnsanı meyus edici, en medenî milletlerin asırlardan beri çalışıp da halledemediği bazı müthiş ve büyük mesâil vardır ki sizin karşınıza da çıkacaktır. Kederlenmeyiniz, sizin cesaretiniz gibi cesaretin her şeye karşı koyacağını

²⁹⁴ Adıvar, a.g.m.

hissediyorum. Senin mektubun bana daima inandığım bir şeyi isbât etti; Türkiye büyüyecek ve tekâmül edecek memleketlerdendir."²⁹⁵

Halide Edib, Türkiye'den bu kadar övgüyle bahsetmesinden ve Türkiye'ye inanmasından dolayı öğretmeni Isabel Dodd'u çok sever ve onun sayesinde kendisinin de milletine olan inancının kuvvetlendiğini belirtir.

Yazar, böylesine etkilendiği ve övgü ile bahsettiği Amerikan Koleji'ne romanlarında da yer vermiştir. Halide Edib, eserlerindeki kadın kahramanların yabancı dillere ve kültürlere hâkim olarak yetiştirilmelerinin yanı sıra, Amerikan Koleji'nde eğitim görmelerine de özen gösterir.

Mev'ud Hükiim romanında Kasım Şinasi, Âtife'yi Amerikan Koleji'ne gönderir. Kasım Şinasi için okulun yatılı olması önemlidir. Atife, bulunduğu kötü ortamdaki ancak yatılı okul sayesinde kurtulabilecektir. Âtife, annesini özlemesi dışında bu okulda çok mutludur.

Sinekli Bakkal romanında, Rabia'nın ders verdiği yerlerden biri İkinci mabeyinci Saffet Bey'in evidir. Rabia bu evde ilk olarak evin beyinin yeğeni Arif Bey ile tanışmıştır. Arif Bey çok iyi piyano çalar. İşsizdir, tembeldir ve dayısının yanında yaşamaktan memnundur. Çalışma isteği duyduğunda Robert Kolej'e öğrenci olarak kayıt yaptırır. Birkaç ay sonra ise okulu bırakır ve tekrar eski hayatına döner.

Kendisi yerli kültürle yetişen Rabia, bir oğlu olursa Robert Kolej'de okutmak ister. Osman ise çocuğun *Sinekli Bakkal*'in dışında yetişmesinin onu iç çatışmaya iteceğini düşünür. Çocuk, aldığı kültüre uygun bir çevrenin okuluna gitmelidir. Sonradan Müslüman olan ve Osman adını alan İtalyan Peregrini'nin eğitim konusunda Rabia'dan daha tutucu olduğu görülmektedir. Rabia ve Osman'ın çocukları Recep'in hangi okula gittiğini *Tatarcık* romanından öğrenmekteyiz. Bu romanda, Recep'in Robert Kolej'de okuduğu belirtilir.

Sinekli Bakkal romanında, Rabia'nın Saffet Bey'in evinde Mevlit okurken tanıştığı Missis Hopkins'ten de bahsedilir. Bu hanım, saraya Robert Kolej'den gelen İngilizce hocasının karısıdır. Mevlid'i dinlerken kendisini Noel akşamında hisseder.

²⁹⁵ Adıvar, a.g.m.

Sevda Sokağı Komedyası romanında Safinaz, Gedikpaşa'daki Amerikan mektebine devam etmiş ve burada çok iyi İngilizce öğrenmiştir. Safinaz, okumayı seven biridir. Romanın kahramanlarından Leyla da İzmir'deki Amerikan mektebine devam etmiştir. Leyla da Safinaz da okumayı çok severler. Yazar, bu okulda okuyanların okuma sevgilerine ve düşünme kabiliyetlerine dikkat çeker.

Çaresaz romanında da Mediha Üsküdar Koleji'nde okur. Mediha, okuldaki bazı işleri yapmak karşılığında parasız okuduğu bu okulda çok iyi İngilizce öğrenmiştir ve İngilizce ders verir. Halide Edib'in, İngilizce'nin sadece Amerikan okullarında öğrenilmediğini gösteren romanı ise *Tatarcık*'tır. Romanın kahramanlarından Lale, Arnavutköy Kız Koleji'nde okuyarak İngilizce öğretmeni olmuştur.

4. YURT DIŞI EĞİTİMİ

Özellikle Fransız İhtilali'nden sonra birçok alanda ilerlemenin ve yeniliklerin öncüsü olan Batı dünyası ile eğitim alanında iletişim içinde olmak Tanzimat döneminde önemli bir ihtiyaç halindeydi. Bunun için, öğrencileri eğitim amacıyla yurt dışına göndermek kaçınılmaz bir gelişme olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk kez III. Selim zamanında, Fransızca'yı öğrenmek, çeşitli bilim ve kültür alanlarında eğitim görmek amacıyla, İshak isimli bir Türk öğrenci Paris'e gönderilmiştir. II. Mahmut döneminde bu konu tekrar gündeme gelmiş, padişah, 1830 yılında Tıbbiye ve Enderun öğrencilerinden oluşan yüzelli kişinin Avrupa'ya gönderilmesini emretmiştir. Ancak başta devrin "Mekâtib-i Umumiye" Nazırı Esat Efendi olmak üzere pek çok kişi buna karşı çıkmıştır. Bu yüzden II. Mahmut'un isteği yerine getirilmemiştir. Bir süre sonra Harbiye ve Hendesehane-i Âmire'den seçilen öğrenciler Avrupa'ya gönderilmiştir.²⁹⁶

25 Şubat 1857'de, yüksek öğretim kurumlarına öğretmen yetiştirmek amacıyla, Paris'e iki öğrenci gönderilmiştir. Bunlardan birisi Hoca Tahsin Efendi, diğeri de Selim Sabit Efendi'dir. Bunlara Fransızca öğretmek ve gidecekleri okullara hazırlamak amacıyla Paris'te, Mekteb-i Osmanî adında bir okul açılmıştır.²⁹⁷

²⁹⁶ Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, s.39

²⁹⁷ Koçer, a.g.e., s. 65.

Yurt dışında alınan eğitim, kahramanların Batılı eğitimi yerinde almaları bakımından önemlidir.²⁹⁸ Halide Edib'in eserlerinde, eğitim için yurt dışına giden kahramanlar oradan yeni fikirlerle dönerler. Bunlardan bazıları olumlu niteliklere sahip olurken, bazıları da ne yazık ki köklerinden uzaklaşırlar. Yazarın, yurt dışında eğitim alan kahramanlarının çoğu, ülkeye aynı zamanda mukayese ve değişim fikriyle dönerler. Çevrelerindeki her şeyi ve herkesi Batı'dakilerle kıyaslarken, Batı'ya uymak için değişimi zorunlu görürler.²⁹⁹

Halide Edib, Tıp Tarihi Enstitüsü'nde bir konferans vermiştir.³⁰⁰ Bu konferansta, Amerika'daki eğitim konusu üzerinde durur. Halide Edib'in Amerika'da eğitim almış tanıdıkları vardır. Bunların hepsi doktordur. Bu doktorlar kendi alanlarında incelemeler yapmış ve bazen de yeni buluşlara imza atmışlardır. Halide Edib konuşmasında, bu buluşların ne olduğunu ve kimler tarafından yapıldığını belirtmez.

Yazar, Amerika'da iki yıl kalmış ve her sınıf halkla, bilhassa üniversitelilerle tanışmıştır. Bu esnada Amerika'nın dünyaya ve insanlığa getirdiği olumlu yaklaşımları da tespit etme imkânı bulmuştur. Bunlardan en önemlisi, her ne şekilde olursa olsun, Amerikalıların çalışmayı ibadet haline getirmiş olmalarıdır. İş, Amerika'da herkes tarafından kutsal sayılmakta ve çalışan insan büyük saygı görmektedir. Ayrıca Amerika'da bilime büyük önem verilmektedir. Çalışma kabiliyeti ve isteği gösterenlere

²⁹⁸ Halide Nusret romanlarında yurt dışı eğitimine fazla yer vermez. Ancak üç romanında bu konuya değinir. Bu eserlerde yurt dışı eğitiminin faydası ya da önemi konusunda da yorum yapılmaz.

Sisli Geceler romanında Fikret, çok çalışkan biridir. Avrupa'ya gitmek ve orada eğitimini ilerletmek ister.

Büyükanne romanında, Büyükanne ile Paşababa'nın iki yıldır Avrupa'da müzik tahsili için bulunan Havva isimli torunları çiftliğe gelir.

Aydınlık Kapı romanında Vildan yurt dışında eğitim almış, aynı zamanda çiftliklerinin müdürü olan Ali Bey'e aşık olur. Ali Bey, Macaristan'da ziraat tahsili görmüştür.

²⁹⁹ "Tanzimat'tan sonra, askerlik dışında çeşitli alanlarda batıya, özellikle Fransa'ya çok sayıda öğrenci, ayrıca nitelikli işçiler ustalar yetiştirmek için çeşitli zanaatlarda (torna, döküm, makine, terzilik...) çıkarlar gönderilmiştir. Bu dönemde Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin %70'i Müslüman, %30'u Hıristiyan tebaadandır. Görülüyor ki Devlet, milliyet ve din ayrımı yapmamıştır.

Paris'te 1857-1864 yılları arasında faaliyet gösteren Mekteb-i Osmanî, Fransa'daki Osmanlı öğrencilerine yardımcı olmaya çalışmıştır.

Avrupa'da okuyanlar, dönünce, önemli görevler üstlenmişler, yararlı hizmetlerde bulunmuşlardır. Böylece, Askerlik, Mühendislik, Tıp, Güzel Sanatlar, Edebiyat... alanında ülkede yenilikler görülmüş, Devletin iç ve dış siyasetine Batı anlayış ve yöntemleri girmeye başlamıştır. Eğitimde ise, özellikle Kimyager Derviş Paşa, Selim Sabit ve Hoca Tahsin Efendilerin önemli çalışmaları olmuştur." (bkz. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 142.)

³⁰⁰ İnci Enginün'ün 7 Mayıs 1970 tarihinde Vedat Günyol ile yaptığı görüşmede metnini aldığı bu konferansın tarihi belli değildir.

sonsuz imkânlar tanınmaktadır. Halide Edib'in Amerika'da öğrenim gören Türkler'den isteği, Amerika'nın bu bakış tarzını ülkemize aşlamalarıdır. Yazar, Batı'yı olumlu yönleriyle örnek almayı hedeflemektedir. Yurt dışında eğitim görenlerin en önemli görevi, Batı'daki çalışma alışkanlıklarını ve çalışana bakış tarzını ülkemize döndüklerinde bizzat uygulamak ve yaymaktır.

Halide Edib, yurt dışı eğitimi konusunda tecrübelerinden de yararlanarak tavsiyelerde bulunmuştur. Yurt dışında eğitim insana pek çok şey kazandırdığı gibi, dikkatli davranılmazsa hiçbir şey vermeyebilir. Yazar, "Bir Amerikalı Maarifçi Gelmiş" başlığını taşıyan yazısında, J. B. Schmoker adlı bir eğitimcinin ziyaretini anlatır. J. B. Schmoker, Amerikan Yabancı Talebe Dostluk Komitesi'nin başkanıdır. Amerika'ya çeşitli ülkelerden eğitim için giden öğrencilerin başarısını yükseltmek için gelmiştir. Mısır, İran, Suriye, Pakistan, Atina ve Türkiye'deki lise ve üniversiteleri yerinde tetkik edecektir.

Amerika'da 1950'li yıllarda Amerikan sistemine uymakta güçlük çeken otuz dört bin yabancı talebe vardır ve Amerikalı eğitimci, bu güçlüğü doğuran sebepleri inceledikten sonra, eğitim sistemleri arasında bir paralellik ve ahenk kurmaya çalışacaktır. Halide Edib, J. B. Schmoker'in bu ahengi iki yolla kurabileceğini düşünür:

1. Bu memleketlerin eğitim sistemlerini tamamen Amerikalılaştırmak ve hepsini bir örnek haline getirmek. Halide Edib'e göre bu mümkün değildir.

2. Amerika'ya eğitim için giden yabancı öğrencilerin geleneklerini ve beklentilerini tedkik ettikten sonra, onlara en fazla faydalı olabilecek metodları uygulamak.

Halide Edib, yukarıda adı geçen ülkelerin eğitim sistemlerinin ve yaşam tarzlarının birbirine hiç benzemediğini ve bu ülkelerden gelen öğrencilerin aynı eğitim sistemine tabi olmalarının imkânsız olduğunu belirtir. Yazar, eğitim verilecek insanların içinden çıktıkları toplumun özelliklerinin göz önünde bulundurulması gereğine inandığı için, Amerikalı eğitimcinin araştırması ile yakından ilgilenmiştir:

"Maamafih, zikri geçen memleketlerin bilhassa Arap, Pakistan ve Türkiye'de maarif sistemlerinin kökleri birbirinden başka tarihî olaylara ve zihniyetlere bağlı olduğu için, bunları kısa zamanda anlamak müşkül, hele birbirinin aynı bir sisteme bağlamak, sadece müşkül değil, imkânsızdır. Bu imkânsızlık karşısında, yabancı

*talebenin geldikleri yeri, yetişme tarzlarını göz önünde tutarak, her kısmına ayrı sistemler ve metodlar tatbiki da her helde pek karışık bir iş olacaktır. Amerikalı maarifçinin bu kısa tetkik gezisinden sonra bu karışık mesele hakkında nasıl bir karnate varacağını bilmek, nasıl bir karar alacağını öğrenmek, çok dikkate değer bir şey olacaktır.*³⁰¹

Amerikalı eğitimcinin bir diğer ziyaret nedeni de Amerika’da eğitim gören öğrencilerin memleketlerine döndüklerinde ne derece başarılı olduklarını araştırmaktır. Halide Edib, araştırmanın sonuçlarını bilmemekle beraber, J. B. Schmoker’in karşılaşacağı sorunları tahmin eder ve değerlendirir:

*“Evvela zikredilen bu memleketlerle dostluk, dünya sulhü ve Yakınşark, hattâ Ortaşark insan münasebetlerini tanzim için elzem olduğunu söyledikten sonra, maarif konusunda da, diğer meselelerde de Türkiye’yi bütün bu memleketlerle topyekûn aynı suretle tasnif etmek doğru değildir. Bunların, maarif meselesinde bizden aşağı olduklarını iddia edecek değilim. Daha ileri ve daha geri tarafları olabilir. Fakat muhakkak olan şey, zihniyet, mizac, coğrafî vaziyet, tarihi tekâmülleri bakımından birbirinden başka olmaları inkâr edilemeyecek bir realitedir.”*³⁰²

Halide Edib, daha sonra J. B. Schmoker’in araştırmaları sonucunda eriştiği sonuçları Türkiye açısından değerlendirir. Dil eksikliği, yurt dışındaki öğrencilerin önemli bir sorunudur. İngilizce’yi bilmeden Amerika’ya eğitim için gitmek, çok büyük bir yanıltır. Bu aynı zamanda önemli bir zaman kaybı demektir:

*“Lisan (yani dil bilgisi eksikliği demek istiyor) diğer memleketler için bilmem ama bizim, İngilizce’ye hâkim olmayan herhangi bir talebeyi Amerika’ya götürmemiz, mazeret kabul etmeyen bir hatadır. Herhangi bir mevzuda Amerika’ya ihtisas yapmak için giden mutlak memlekette İngilizce’yi öğrenip gitmelidir. Dil bilgisi için Amerika’da vakit kaybetmek israftan başka bir şey değildir.”*³⁰³ Halide Edib bu görüşünü, pek çok kez, farklı yazılarında dile getirmiştir.

Amerikalı maarifçi, Amerika’ya giden öğrencinin nazarî sahada ileri olmakla beraber, pratik sahada geri olduğunu tespit etmiştir. Halide Edib de bu görüşe katılır:

³⁰¹ Adıvar, Halide Edib, “Bir Amerikalı Maarifçi Gelmiş”, *Yeni İstanbul*, nr. 1925, 28 Mart 1955.

³⁰² Adıvar, a. g. m.

³⁰³ Adıvar, a. g. m.

“Amerikan maarifçi, nazari sahada ileride olmakla beraber, Amerika’ya giden talebenin pratik sahalarda zayıf olduğunu söylüyor. Şahsi müşahede ve son zamanlarda Amerikalıların kendilerinin neşriyatı bu iddiasında tamamen haklı olduğunu ispat edebilir. Esasen Amerika dahi, nazari ilimlerde ekseri Avrupa’dan profesör getirtmektedir. Bilhassa felsefe, tarih, hattâ edebiyat mevzularında, Amerika’da birkaç tane büyük üniversite müstesna bu mevzular için Amerika’ya talebe göndermek hatadır. Bir de Amerika’nın en kıymetli taraflarını bilmeyenler, ekseri “metod” diye bir şey tuttururlar. Amerikalıların kendileri arasında dahi mübalağaya kaçan metod merakı hem alayı mucip olmaktadır, hem de bu merakın, mevzuun kendisinden fazla metoda düşmenin Amerikan üniversitelerinin seviyesini düşürdüğünü kendileri itiraf etmektedir.”³⁰⁴

Tanzimat’tan sonra, birçok alanda olduğu gibi eğitim sahasında da Batı örnek alınmıştır. Batı bazı alanlarda bizden daha ileridedir. Ancak, hiçbir elemeye tabi tutmadan Batı’yı her şeyiyle kabul etmek yanlıştır. Batı’dan, bize lâzım olanı almak gerekir. Halide Edib, eğitim gibi hassas bir meselede bunun önemine dikkat çekmektedir.

Halide Edib, yeni bir üniversite açma konusunda dikkat edilmesi gereken hususları da belirtmiştir. Kurulması planlanan ne olursa olsun, sadece bir yabancı uzmanın görüşünü almak yeterli değildir. Konunun uzmanı, yazarın deyişiyle “yerli mütehassıslar”ın fikirlerine de başvurulmalıdır:

“Başta kömür işleri olmak şartıyla, su, yol, muhtelif mühendislik meselesi hariç, yeni bir enstitü veya üniversite açacağımız zaman bunu bir tek Amerikalı veya herhangi garpten gelen mütehassısa bırakmak yanlış olur. Bunlardan istifade edilebilir. Fakat bunu yaparken, mutlak ve mutlak Amerikan ve garp sistemlerini içinden bilen, fazla olarak kendi memleketimizin de her bölgede kendi ihtisasına dair kısımları içinden bilen yerli mütehassısların fikirleri alınmalıdır. Cumhuriyet devri, yıllar yılınca bu sahalarda ömür ve kafa tüketen kıymetli yerli unsurlar yetiştirmiştir.

Amerika ile el ele yürümek hem bizim, hem dünya sulhü için elzem olmuştur. Fakat bunu yaparken, birbirimizin eksiklerini de kudretlerini de ölçmek iki memleket için de faydalıdır. Milletlerimiz birbirini tanırken, çok objektif olmak ikimizin de hayrına olur. Temenni ederim ki Amerika, Osmanlı Türklerinin sadece askerlik tarafını

³⁰⁴ Adıvar, a. g. m.

görmesinler. Birçok kusurlarımıza rağmen bizi tarihi olaylar henüz garp ve bilhassa Amerika'da realist ve etraflı bir surette kavranmış olsun."³⁰⁵ Halide Edib, aldığı Batı tarzı eğitim sayesinde Amerika'ya olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Ancak, Amerika'yı her şekilde, her yönüyle örnek almanın yanlış olduğunu düşünür. Bizim de onlardan üstün yanlarımız olduğunu belirterek, bu yönlerimizi ön plana çıkarmak gerektiğine dikkat çeker.

Amerika'ya öğrenim görmeye gidecek olan gençlere pratik tavsiyelerin yer aldığı "Amerika'ya Giden Seyyah veyahut Talebe İçin"³⁰⁶ başlıklı yazısı, yazarın tecrübelerini ihtiva eder. Amerika çok hareketli bir yerdir ve bu kargaşadan yorulan Amerikalılar dinlenmek ya da bilimsel araştırma yapmak istediklerinde Avrupa'ya ya da Doğu'ya gelirler. Bu ülkede evler ve işyerleri birbirinden uzaktır ve ulaşım sıklıkla otomobillerle sağlanır. Uzun yollarda ise en iyi ulaşım aracı trendir. Amerika'da oteller ve lokantalar biraz pahalıdır. Amerikalılar, kendi hayatlarına uyum sağlamayanlarla birlikte yaşamak istemezler. Fakat yine de yardımseverdirler, yabancılara karşı her türlü yardıma hazırdırlar.

Yazarın Amerika ile ilgili bir diğer yazısı, "Amerika'da Tahsil Meselesi"³⁰⁷ başlığını taşır. Amerikan eğitiminin özelliklerinin kısaca anlatıldığı yazıda, yine bu ülkeye eğitim için gidecek gençlere tavsiyeler yer alır. Bu ülkede öğrenim altı yaşında başlar. Okulların bir kısmı devlet, bir kısmı ise çeşitli vakıf veya özel şahıslar tarafından açılmıştır.

Halide Edib'e göre, Millî Eğitim Bakanlığı, Amerika'ya öğrenci göndermeden önce dikkatli ve titiz davranmalıdır. Bu ülkede çok iyi okullar yanında, eğitimi iyi olmayan okullar da vardır. Amerika'nın ilmî araştırmalardaki başarısı dikkate alınmalıdır. İlmî araştırma ve tetkik sistemleri çok gelişmiştir.

Yazar, *Kubbede Kalan Hoş Sada* isimli kitabında yer alan "Genç Sertman"³⁰⁸ başlıklı yazısında, *Sinekli Bakkal* romanındaki Gözpatlatan Muzaffer'in torunu Sertman'ı anlatmaktadır. Sertman, otuz yaşında, modern bir gençtir. Lisede çok başarılı

³⁰⁵ Adıvar, a. g. m.

³⁰⁶ Adıvar, Halide Edib, "Amerika'ya Giden Seyyah veyahut Talebe İçin", *Yeni İstanbul*, nr. 2615, 25 Şubat 1957.

³⁰⁷ Adıvar, Halide Edib, "Amerika'da Tahsil Meselesi", *Yeni İstanbul*, nr. 2629, 11 Mart 1957.

³⁰⁸ Adıvar, Halide Edib, "Genç Sertman", *Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 206–211.

bir öğrenci değildir. Buna rağmen, babasının parası sayesinde Berlin Üniversitesi'nde doktora yapmış ve yurda döndüğünde Hariciyeye girmiştir.

Raik'ın Annesi romanında, Rauf'un yeğeni Mansur'un, Avrupa'da kimyagerlik eğitimi aldığı bir cümle ile belirtilmiştir. Eserde, bu eğitime dair başka bir ayrıntıya rastlanmamaktadır.

Seviye Talib romanında, Oxford'dan mezun olan Avrupaî fikirlerle yetişmiş olan Fahir, Londra'ya gider ve döndüğünde, kendini ülkeyi düzene sokacak bir neslin temsilcisi olarak görür. Ülkede gerçekleştirmek istediği değişime karısından başlar. Kadının değişimi önemlidir, çünkü kadın çocuğun yetiştiricisidir. Fahir'in karısı Macide zamanla değişir ve çocuğunun eğitiminde daha bilinçli bir anne olur.

Mev'ud Hüküm romanında, Avrupa'da alınan eğitim ve bu eğitimin etkisi önemli yer tutmaktadır. Romanın başında Kasım Şinasi anlatılır. Kasım Şinasi, ailenin tek çocuğudur. Çalışkan ve azimlidir. Zor elde edilen bir meslek olduğuna inandığı için doktorluğu seçer. Öğrenci iken öğretmenlerinden daha zengin bir kütüphaneye sahiptir. Mesleği ile ilgili öğrenimini otuz yaşında tamamlar. Sekiz yıl Almanya'da eğitim alır. Stajını da burada tamamlar. Halide Edib'in daha önceki romanlarında da yurt dışı eğitimi alan kahramanlar bulunmakla beraber, Kasım Şinasi onlardan farklıdır. Önceki romanlarda kahramanlar Avrupa'da felsefe, sosyoloji ve edebiyat eğitimi almışlardır. Tıp eğitimi alan Kasım Şinasi, fakültede aldığı bu eğitimi mesleğinde uygulamaya kararlı ve kuvvetli bir şahsiyettir.

Sinekli Bakkal romanında Behire Hanımın eşi, eğitimini Avrupa'da yapmış, kendi kültürünü reddeden ve Batı'ya özenen bir mühendistir. Behire Hanım Türk kültürüne bağlı biridir ancak çocuklarının eğitiminde baba etkili olur ve kızları, yerli olan her şeye dudak büken, Batılı olan her şeyi ise kabullenen tipler olarak yetişirler. Batı'da alınan eğitim herkeste aynı sonucu vermemekte, bazıları aldıkları eğitim sonucunda kültürüne yabancılaşmaktadır. Halide Edib, Batı eğitimi etkisiyle kendi kültürüne yabancılaşan bu insanları eserlerinde olumsuz yönleriyle anlatmaktadır. Bunlar, aynı zamanda şahsiyeti kuvvetli olmayan insanlardır.

Yolpalas Cinayeti romanında Sallabaş'ın yeğeni olarak geçen Rıfkı'nın eğitimi verilir. Rıfkı, Paris'te hukuk doktorası yapar. Eğitimi ile Sallabaş ilgilenir. Bu eğitim Sallabaş'a çok pahalıya mal olur. Üstelik sonucundan da memnun değildir. Rıfkı,

Avrupa'dan fikirleri değişmiş olarak dönmüştür. Rıfkı, kapitalizme karşıdır ve kendisinin komünist olduğunu ifade eder. Sallabaş ve eşi onu Yolpalas'ta yaşatmak ve fikirlerini değiştirmek isterler. Sallabaş'ın hanımı Sacide, Rıfkı ile tartıştığı bir sırada, “acımak” kelimesini medenî milletlerin kullanmadığını, Paris'te öğrenim yapan biri olarak onun da bu durumdan haberdar olması gerektiğini belirtir.

Tatarcık romanında Cumhuriyet nesli gençleri anlatılır. Bu gençlerin çoğu eğitimlerini yurt dışında yapmışlardır. Salim, liseyi bitirir bitirmez, Paris'e gitmiş, dört yıl boyunca, felsefe ve edebiyat alanında lisans ve doktora yapmıştır. Fransızca hazırladığı “Devrimlerin Psikolojik Etkenleri” adlı tezi, Sorbonne Üniversitesi'ndeki profesörler ve öğrenciler arasında ilgi görmüş ve tartışılmıştır. Salim, bu eğitimi sonunda yurda döndüğünde, üniversitede felsefe bölümünde doçent olmayı bekler. Fakat boş kadro bulamaz. Bilgisini göstermeyen, sessiz biri olması da onun bu isteğinin gerçekleşmemesinin başka bir nedenidir. Millî Eğitim Bakanlığı'nda karşılaştığı bir memur, ona yurt dışı eğitiminin her şey demek olmadığını hatırlatır. Almanya'da doktora yapmış gençler kum gibi kaynamaktadır ve onlar da istedikleri kadroyu bulamamaktadırlar.

Salim'e göre Almanya'da doktora yapmak yabancılar için çok kolaydır. Sorbonne'da felsefe doktorası yapmak ise çok zordur. Salim'i dinleyen memur, yurt dışında eğitimin iş bulmada kolaylık sağlamadığını ifade eder. Devlet dairesinde tanıdığı, torpili olan ilkokul mezunu da olsa çok kolay iş bulabilmektedir.³⁰⁹

Tatarcık'taki gençlerden biri olan Şinasi'nin ailesi zengindir. Bu ailenin, eleneklere uygun bir hayatı vardır. Geleneklerini bozmadan yenilikleri takip ederler. Ağabeyi de İngiltere'de eğitim almıştır. Londra'da kaldığı pansiyonda, gündüzleri kılamadığı namazlarını geceleri kılar.

³⁰⁹ Salim ile Nurettin Topçu anlatılmaktadır. Nurettin Topçu, ilkokuldan sonra Vefa İdadisi'ne gider ve burayı birincilikle bitirir. Bu okulda felsefe merakı başlar. Lise tahsilini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamlayan Topçu, mezuniyet sonrasında Avrupa burslarına başvurur ve 1928 yılında girdiği sınavları kazanarak Fransa'ya gider. Nurettin Topçu Fransa'da önce Bordeaux Lisesi'nde psikoloji okur. Burada ünlü Fransız filozofu Maurice Blondel ile tanışır ve dost olur. Liseyi bitirdikten sonra Strasbourg Üniversitesi'ne geçer. Burada felsefe, ahlâk ve sanat tarihi çalışır. Fakülteyi bitirdikten sonra Sorbonne'da felsefe doktorası yapar. Bu üniversitede doktora yapan ilk Türk öğrenci Nurettin Topçu'dur. Yurda dönüşünde Galatasaray Lisesi'nde felsefe öğretmenini olarak çalışmaya başlar. (bkz. Ögün, Süleyman Seyfi, *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1992.)

Recep de Robert Kolej'i bitirir bitirmez İngiltere'ye gitmiştir. Dört yıl Cambridge Üniversitesi'nde okumuş ve bu okuldan iyi derece ile mezun olmuştur. Fakat Recep yurt dışında aldığı eğitimle ilgili bir iş yapmaz. Yurda döndükten sonra Hukuk Fakültesi'ne girer. Salim'den sonra Recep'in de yurt dışından aldığı diplomanın işe yaramaması, Avrupa'da yüksek öğrenim yapmanın, gençleri "beceriksiz" kıldığına dâir bir kanı uyandırır. Fakat Salim de, Recep de bu durum karşısında ümitsizliğe düşmez, hayata küsmezler. Yazar, Türkiye şartlarının henüz bu gençleri değerlendirmeye hazır olmadığına dikkat çekmektedir.

Roman kahramanlarından Safa, Lale'yi beğenir fakat kadınların Avrupa eğitimi alan erkekleri beğendiklerini düşünmektedir. Safa, Avrupa'da eğitim görmemiştir ve Avrupa'da eğitim gören Recep ve Salim'i rakip gördüğü için Avrupada verilen eğitimi kötüler. Safa'ya göre, İngiliz eğitimi çağın gerisinde kalmıştır. İngilizler, ideolojileri olmayan, yalnız kasları işleyen bir millet haline gelmişlerdir. Fransızlar ise, ne kasları ne kafaları çalışan köhneleşmiş insanlardır. Safa, bu iki ülkede de öğrenim görmek istemediğini belirtir. Ona göre, bu iki ülkeye de öğrenci göndermek boşunadır. Bu ülkelerden dönenlerin getirdikleri sadece yarım yamalak Fransızca ve tenis raketidir. Aslında Safa'nın bu eleştirileri yapmasının nedeni, İngiltere'de öğrenim görmüş olan Recep'i ve Fransa'da eğitimini tamamlayan Salim'i küçük düşürmektir. Şinasi, Safa'yı dinledikten sonra onun Almanya ya da Amerika'da eğitim alabileceğini söyler. Fakat Safa bu iki ülkeyi de beğenmez. Almanya faşist, Amerika kapitalisttir. Safa'nın isteği, Karl Marx'ın ideolojisine inanılan bir yerde eğitim almaktır.

Sonsuz Panayır romanında Safi-Türk'ün yeğeni Burhan, Amerika'da Harvard Üniversitesi'nde eğitim almıştır. Burhan'ı yurt dışına gönderen Safi-Türk'tür. Safi-Türk, onun mühendis olmasını ümit eder. Fakat Burhan bilimle uğraşmak ister ve teorik bilgiye meraklıdır. Safi-Türk, yeğenin kendi isteği doğrultusunda bir eğitim almadığını anlayınca malî desteğini çeker. Bunun üzerine Burhan, çeşitli işlerde çalışarak eğitimini tamamlar.

Safi-Türk, aslında eğitimin yararına çok fazla inanmaz. Ona göre, pek çok üniversite mezunu, "dört yıl kafa patlattıktan sonra", kendi şirketindeki her hangi bir hademe kadar maaş alarak asistan olmaktadır. Safi-Türk, yeğenin Amerika'dan döndükten sonra değiştiğini düşünür. Burhan, caz sevmez, içki içmez ve zenginliği hor

görür. İnsanlar arasında ayırım yapmaz. Üstelik kendisini dayısının çevresinde yabancı hisseder.

Burhan'ın annesi ise oğlunun Amerika'da aldığı eğitimle övünmektedir. Oğlu yurda döndüğünde, dayısından çok fazla para kazanacak, annesine bir ev alacaktır. Fakat annenin beklentileri gerçekleşmez. Oğlu, yurt dışında üniversite eğitimi almasına rağmen, lise mezunlarından daha düşük mevkide çalışmaktadır. Oğlunun “çarşaf kadar doktora diploması”, çalışkan bir öğrenci olması, Amerikan bilim dergilerinin bazılarında yazılarının çıkmış olması, ona, üniversitede bir doçentlik bile temin edememiştir. Burhan, dayısının şirketinde yüksek maaşlı bir mevkiyi de reddeder. Dil dersleri vererek çok az para kazanmaktadır.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında doktor olmak isteyen Kasım, bir Amerikalının yardımlarıyla Amerika'da tıp eğitimi alır. Kasım'ın, Robert Kolej'de verilen temsillerden birinde tanıştığı Gordon Lee isimli Amerikalı çok zengindir ve Kasım'a tıp eğitimini Amerika'da almasını teklif eder. Kasım, dört yıl boyunca Amerika'da kalmış ve iyi bir doktor olarak yurda dönmüştür. Amerika'da tıp eğitiminin en iyi verildiği üniversitelerden biri olan Boston'dan mezundur. Bu okuldan mezun olanlar yurda döndüklerinde mesleğe başlamak için sınava girmezler. Kasım, bizdeki tıp eğitimi ile yurt dışındaki tıp eğitimini kıyaslar. Bizde nazarî kısım hâkimdir. Amerika'da ise tetkik ve tecrübeye çok önem verilir. Kasım üç yılda mezun olmuş, daha sonra New York'ta çeşitli tıp kuruluşlarında tetkikler yapmış, bir doktorun yanında çalışmıştır. Bir hastaya iyi gelen ilacın, aynı hastalığa yakalanan başka bir hastaya iyi gelemeyebileceğini Kasım Amerika'da öğrenmiştir.

Okulda hocaları onu çok beğenirler. Arkadaşları ile ilişkileri ise çok iyidir. Hayatı boyunca okul arkadaşları arasında az konuşan ve mesafeli davranan Kasım, Amerika'da da az konuşmasıyla tanınır ama kendini daha sıcak bir ortamda hisseder. Kasım yurda döndüğünde rağbet gören bir doktor olur. Çok fazla müşterisi vardır. Cumartesi günleri 15.00 ile 17.00 saatleri arasında hastaları ücretsiz muayene eder. Kasım'ın bu kadar çok rağbet gören bir doktor olmasında Amerika'da yetişmiş olması önemli bir etkidir.

Hayat Parçaları romanında Ahmet, Amerikalı Profesör George Martin'in yardımlarıyla Columbia Üniversitesi'ne, Tarih ve Psikoloji okumak üzere girmiştir.

Profesör Martin de orada hocadır. George Martin, Ahmet'i öğrencileri ile tanıştırır. Ahmet bir gün, Amerikalı arkadaşlarıyla yemek yerken, sohbet esnasında hepsinin üniversitede ek işler yaparak okul masraflarını karşıladıklarını öğrenir. Oysa bu arkadaşlarının hepsi zengin ailelerin çocuklarıdır ve yine hepsinin arabası vardır. Arkadaşlarını dinleyen Ahmet de, çalışarak para kazanmak istediğini belirtir. Arkadaşları Ahmet'e, mutfakta bulaşık işlerinde bir işçiye ihtiyaç olduğunu ve orada işe başlayabileceğini söylerler. Ahmet'in orada çalışabilmesi için haftada en az üç gece üniversitede kalması gerekmektedir. Ahmet, önce evli olduğunu söylerse de, daha sonra mecburen arkadaşlarının teklifini kabul eder.

Halide Edib, "Harice Gönderilen Talebe" başlıklı yazısında, yurt dışına eğitim için gönderilecek öğrenciler, bu öğrencilerin alacakları eğitim ve gidilecek ülkeler konusunda fikirlerini belirtmiştir. Bu fikirleri, yazarın *Türkiye'de Şark Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında da tekrarlanır. Halide Edib'e göre, Türkiye yüzünü Batı'ya çevirdiği günden itibaren, yurt dışına öğrenci göndermeye başlamıştır. Tanzimat'ın başından itibaren yurt dışında eğitim alan gençler, ülkenin ilerlemesinde en büyük rolü oynamışlardır. Halide Edib, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve inkılâpların temelinde yurt dışına eğitim için gönderilen gençlerin olduğunu vurgular:

*"O kadar ki, eğer onlar, (burada Avrupalı mukallitliği demek istemiyorum) garp medeniyetinin tohumunu topraklarımıza atmış olmasalar bugün ne Cumhuriyet, ne de Cumhuriyetin ve hepimizin muhafazasına ve adamakıllı memleketimize intibakına ahdetmiş olduğumuz Cumhuriyet inkılâplarının yapılmasına imkân olmazdı."*³¹⁰

Batı'ya eğitim için gönderilen öğrenci sayısı Meşrutiyet devrinde artmış ve Cumhuriyet devrinde adeta akın halinde öğrenciler, eğitim için yurt dışına gitmişlerdir. Ancak, yurt dışına giden her öğrencinin çok iyi eğitim aldığını düşünmek doğru değildir. Nasıl ki ülkemizde de her öğrenci verilen eğitimden aynı verimi alamıyorsa, yurt dışı eğitiminde de bu durumu doğal karşılamak gerekir. Halide Edib, yurt dışına gönderilecek öğrencilerin seçiminde gösterilecek hassasiyetin önemini vurgular. Bu öğrenciler ne kadar özenle seçilirlerse, başarı oranları o kadar yüksek olacaktır.

Yurt dışına gönderilecek öğrenciler, ülkemizin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim almak üzere hazırlanmalıdırlar. Halide Edib eserlerinde, Batı'nın örnek alınmasını sık

³¹⁰ Adivar, Halide Edib, "Harice Gönderilen Talebe" *Akşam*, nr. 11190, 8 Aralık 1949.

sık vurgularken, “bize lâzım olan nedir” sorusunu sormayı da ihmal etmez. İlk olarak Fransa’ya öğrenci gönderilmiştir. Daha sonra Almanya bu konuda önemli bir yere sahip olur. Fransa’ya giden öğrenciler, genellikle siyasî ilimler, tıp ve mühendislik eğitimi almışlardır. Almanya, daha fazla askerî sahada ilerlemiştir; bir süre sonra, tıp alanında Fransa’ya rakip olacak kadar iyi bir eğitim verir. Almanya’da Hitler rejimi içinde yetişenlerle Batı’nın yetiştirdiği şahıslar arasında rekabet başlar. Öğrenciler, bilimden ziyade, siyasetle meşgul olurlar. Bu, eğitimi olumsuz etkilemiştir ve bu dönemde yurt dışına gönderilen öğrenci sayısında azalma olmuştur.

Batı, bir yandan teknik sahadaki eğitime önem verirken, sadece teknik alanda ilerlemenin insanı makineleştireceğinin de farkına varmıştır. Bu yüzden Batı’da, fikir ve sanat sahasında da eğitime gerekli önem verilmiştir. Halide Edib, bizim de eğitimimizde tıpkı Batı gibi teknik bilimler yanında sanata gerekli değeri vermemiz gerektiğini vurgulamıştır. Yurt dışına gönderilecek öğrencileri de bu anlayışa göre yönlendirmek gerekir.

Halide Edib yazısında, yurt dışına gönderilecek öğrencilerin seçimi konusunda dikkatli olunması gerektiğini vurgular. Öncelikle, öğrencileri seçmek için bütün siyasî kaygılardan uzak, tarafsız bir heyet oluşturulmalıdır:

“Bugün yalnız maarif değil, diğer bakanlıklar da harice talebe göndermek mecburiyetindedir. İster ihtisas, ister mücerret ilimler veya san’at ve fikir sahasında olsun, bunların seçimini mutlak ve mutlak Teknik Üniversite’den, fen, edebiyat, hukuk, iktisat fakültelerinin (mutlak ordinaryüs olması şart değil) seçme profesörlerinden veya hariçten fikrî ve ilmî sahada tanınmış kafalardan müteşekkil bir heyete havale edilmelidirler. Şimdiye kadar bakanlıkların gönderdiği bazı talebenin (belki zarurî ve siyasî sebeplerden) bir adam kayırma şeklinde olduğunu ve bu suretle gidenler arasında memleketimizin fikrî ve ahlâk seviyesi hakkında harice nasıl kötü ve yanlış fikir verenler bulunduğunu çok iyi bilenler vardır.

Harice göndereceğimiz talebenin seçilmesini siyasî veya şahsî tesirler haricinde bir komisyona havalesini bir defa kabul ettikten sonra, ikinci esas, her talebenin muayyen bir ihtiyacımızı temin için gönderilmesidir.”³¹¹

³¹¹ Adıvar, a.g.m.

Zamanla, teknik sahada Amerika, Almanya'yı geçmiş, hatta Almanya'nın başarılı bilim adamları ve sanatçıları Amerika'ya yerleşmişlerdir. Müsbet ilimlerde İngiltere ve Fransa örnek ülkelerdir. Özellikle, felsefe, tarih ve edebiyatın önemli eserleri bu ülkelerden çıkmaktadır. Almanya'da, Kant ve Hegel gibi büyük filozoflar yetişmiştir. Ancak, bu ülkede felsefeye siyaset karıştırılmıştır ve Halide Edib bunu bir olumsuzluk olarak değerlendirir. Yazar, bizim ülkemizden yurt dışına felsefe eğitimi için gidecek öğrencilerin, herhangi bir ideoloji doğrultusunda yetiştirilmelerine karşı çıkar: *“Hâlbuki biz felsefe ve tarih talebimizin şu veya bu ideoloji bakımından değil, tamamen hür ve objektif bir zihniyetle yetişmesine karar vermek anındayız. Bilhassa tarih öğretimi ve zihniyeti a dan z ye kadar değişmeye muhtaç olduğu bir devirde!”*³¹²

Yazar, o devirde eğitim için en fazla öğrenci gönderilen ülke olan Amerika'ya gidecek öğrencilerde hangi niteliklerin bulunması gerektiği konusunda, bu alanda inceleme yapan Amerikalının fikirlerine yer vermiştir. Yazarın adını belirtmediği bu Amerikalıya göre, Amerika'ya eğitim için gelecek öğrencilerin, öncelikle kendi memleketlerinin kültürünü çok iyi bilmeleri gerekir. Bu öğrenciler, aynı zamanda şahsiyet sahibi ve olgun olmalıdırlar. Eğitimleri bittiğinde Amerika'da iş bulup kalmak yerine, ülkelerine dönerek oraya hizmet etmelidirler. Amerika'nın sıra dışı ve yüzeysel yönlerini değil, hakikî ruhunu kavramalı ve oradan kendi memleketine faydalı olacak esasları seçebilmelidir. Okuduğunu ve söyleneni anlayacak kadar İngilizce bilmeli, İngilizce olarak meramını anlatabilmelidir. Bu öğrenciler, gelecekteki mesleğini belirlemiş ve o meslekte ilerlemek isteyenlerden seçilmelidir. Bu öğrencilere, Amerika'yı tanıtan bir kurs verilmelidir. Bu kursu verecek kişinin de hem Amerika'yı, hem de Türkiye'yi yakından bilen, kültürlü bir Amerikalı olması gerekir.

Halide Edib, bu Amerikalının fikirlerine katılır. Amerika'yı tanıtmak amacıyla düzenlenen kurs, halk arasında Amerika ile ilgili olarak dolaşan mübalağalara ve olumsuz iddialara da cevap niteliğinde olacaktır.

Yazar, dokuz sene Fransa'da kalmıştır ve bu zaman zarfında, zamanını kütüphanelerde geçiren ve yurda döndüğünde alanında başarılı olan öğrenciler yanında, sabahtan akşama kadar kahvelerde ve benzeri eğlence yerlerinde vakit öldüren

³¹² Adıvar, a.g.m.

öğrencilere de tesadüf etmiştir. Halide Edib, bu konuda tedbirler alınması gereği üzerinde durur.

Yazar, *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında, eğitimle ilgili olarak benzer fikirleri tekrarlar ve ilk olarak, eğitimde yenilik yapanlar arasında II. Mahmut’u anar. II. Mahmut, eğitimi garplılaştırmak için mücadele etmiştir. Bu dönemde okul sayısı artmıştır. II. Mahmut, Tıbbiye’ye Viyana’dan hoca getirtmiş ve bu sayede Tıbbiye çok erken Batı ile tanışma imkânı bulmuştur. Yurt dışına öğrenci gönderilmesi de yine bu döneme rastlar:

“Mahmut II valilerin âdeta feodal bir kudrete benzeyen salâhiyetlerini merkeze ve kanuna tâbi tuttu. Tahsil sahasında da Garba temayül çok arttı. Mekteplerin sayısı çoğaldı. Tıbbiyeye Viyana’dan hoca getirtti ve Tıbbiyede Garplaşmak yolundaki anane çok erken teessüs etti. Garip olarak, Tıbbiye sadece tıp yolunda değil, diğer sahalarda da Türkiye’nin modernleşmesinde mühim bir rol oynamıştır.

İlk defa Avrupa’ya 28 talebe gönderilmesi, talebemizin garp mekteplerine akınlarının başlangıcıdır.” (*Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, s. 63) Halide Edib de eğitimde Batılı metotların uygulanmasını ve Batı okullarının örnek alınmasını savunur.

Halide Edib, yurt dışında eğitim almış münevverlerin, kültür ve tahsil bakımından “Şark’la Garb’ın bir terkibi” olduğunu düşünür. Uzun yıllar yurt dışında kalan gençlerin, eğitim gördükleri ülkenin yaşayış tarzına kayıtsız kalmaları düşünülemez.

Yurt dışında eğitim almayı bütün eserlerinde savunan Halide Edib, yurt dışına öğrenci gönderilirken titiz ve seçici davranılmasından yanadır. Sadece Batı’da diye gözü kapalı bir kabullenme yaklaşımı sergilemek yanlıştır. Amerika’da moda olan bazı bölümleri tercih eden öğrencilerin, yurda döndüklerinde ülkeye hizmette önemli bir katkıları beklenemez:

“Hukuk, tarih, felsefe, hattâ edebiyat (dilbilgisi hariç, çünkü Amerikalılar, o konuda ilerdedirler) mevzularını derinleştirmek isteyen talebemiz için, Avrupa üniversiteleri, bilhassa İngiliz, Fransız (ecnebi talebeyi siyasî sebeplerden dolayı elde etmek için bol ve kolay yüksek dereceleri ibzal edenleri müstesna) Alman üniversiteleri çok faydalıdır. Fakat aynı zamanda, Amerikanın da başta gelen büyük üniversitelerine,

imkân ve fırsat buldukça talebe yollamak da aynı derecede ilmî ve fikrî tekâmülümüzü genişletir.”(Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 233)

Öğrencilerin hangi üniversitelere gönderileceklerini, Maarif Vekâletinin seçtiği ve tarafsız bir heyet belirleyecektir. Önemli olan ihtiyaca göre yurt dışına öğrenci gönderilmesidir:

“Tabîî üniversitelerimiz de daima bunu seçmek ve harice talebe göndermek salâhiyetini muhafaza edeceklerdir. Bunu yapamazsak ve bilhassa bütün bu Amerika’ya talebe sevki meselesine herhangi siyasî tesir karıştırsa, o zaman belki Amerikanın her hangi bilinen veyahut bilinmiyen üniversitesinden, herhangi bir meslek, fotoğrafçılık, gazetecilik, vesair sahada en garip ve moda bir şubeden elinde bir derece ile gelenlerin ortalığı, Amerika’da geçici, fakat bizde kim bilir ne kadar uzun sürecek acayip cereyanların bir savaş meydanı haline soktuklarını görürüz.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 233)

5. EĞİTİMCİLER

5.1. Mürebbiyeler

Halide Edib’in eserlerinde mürebbiyeler genellikle yabancı uyrukludurlar ve olumlu özellikleriyle, eğittikleri çocuklara örnek olurlar.³¹³ Yazarın, yeniliğe açık olan kahramanları Batılı eğitim veren okullarda okumuşlar veya çocukluktan itibaren Batılı bir mürebbiyeden eğitim almışlardır. Halide Edib’in eserlerinde mürebbiyeler, çocukları eğitirken onları kendi kültürlerinden uzaklaştırmak gibi bir çaba içine girmezler. Çocuk, Batılı bir mürebbiyeden ders alsada gideceği yolu belirlemede özgürdür.³¹⁴

Küçük yaşlarda Batılı bir eğitim almaya başlayan Halide Edib’in kahramanları da küçüklükten itibaren Batı tarzı eğitim görürler. Bu kahramanlar, Batı tarzı eğitim alırken, kendi değerlerini bir kenara atmaz, içlerine sindirir ve aldıkları eğitimi

³¹³ Yabancı uyruklu mürebbiyeler sadece Halide Edib’in eserlerinde yer almazlar. Sami Paşazade Sezai’den başlayarak Türkçü yazarlara gelinceye kadar eserlerde yabancı uyruklu mürebbiyelere bolca rastlanır.

³¹⁴ Nazan Güntürkün, Halide Edib’in mürebbiyelere olumlu bakmasının nedenini, çocukluk dönemi izlenimlerine bağlar: “*Küçük Halide, yabancı mürebbiyelere alışkındır. Bunlar, onun çocuk dünyasından kalemine geçecek; hatta bir süre gittiği çocuk yurdundaki öğretmen Kiria Eleni, romanlarında da en çok görülen mürebbiye-arkadaş tipi olacaktır.*” (Güntürkün, Nazan, *Halide Edip İle Adım Adım*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8.)

davranışlarına yansıtırlar. Örnek olarak, İngilizce, Fransızca dersleri alan bir kahraman, Arapça, Farsça ve edebiyat ve Osmanlı tarihi dersleri de alır.³¹⁵

Halide Edib, mürebbiye konusuna genellikle romanlarında temas etmiştir. *Raik'ın Annesi* romanında, Fransızca konuşan bir mürebbiyeden bahsedilir. Bu mürebbiye, romanın anlatıcısı Siret'in bakış açısıyla verilmiştir. Siret, yolda yürürken tesadüf ettiği ve eğittiği çocuklarla ilişkisine tanık olduğu bu kadını hem fizikî görünüşü, hem de davranışları bakımından beğenmez. Kadın çok şişmandır. Siret ondan bahsederken, “fıçı” ve “et kümesi” benzetmelerini yapar. Siret'in hiç tanımadığı bu kadından bu kadar nefret etmesinin nedeni, çocuklara verdiği hatalı eğitimidir. Bu kadının eğittiği çocuklardan da “kukla” olarak bahseder. Hem mürebbiye, hem de çocuklar Fransızca konuşurlar. Siret, çocukların hangi milletten olduklarını Fransızca konuştukları için tahmin edemez. Bu çocuklardan biri dört, diğeri altı yaşlarındadır. Güzel giyinmişlerdir. Halide Edib'in romanlarındaki en olumsuz mürebbiye tipi bu romanda yer alır. Bu mürebbiye, çocuğu doğrudan doğruya millî kültüründen uzaklaştırmasa da millî kimliği üzerinde olumsuz etki oluşturacak tarzda eğitim vermiştir.

Seviye Talib romanında Seviye, çocukluğunda erkeklerin yanında rahat davranan, erkek oyunlarından hoşlanan biridir. Halide Edib'in roman kahramanlarından Handan, Rabia ve Kaya da erkeklerin yanında çok rahat davranırlar. Seviye'nin, yazarın deyimiyle “kalın ayakkabılı”, “gözlüklü”, “kuru” bir İngiliz mürebbiyesi vardır. Seviye dersini bitirir bitirmez Numan'ın yanına koşar. Kitapları ve okumayı sevmez. Mürebbiyesi çağırdığında önce baştan savar fakat bir süre sonra mutlaka çağrıya uyarak mürebbiyenin yanına gider.

Sinekli Bakkal romanında Behire, hem mürebbiye ile büyümüş, Batılı eğitim almış, hem de ona kendi kültürü öğretilmiştir. Behire pasif biridir ve evde sözü geçmez, çocuklarına örnek bir anne olamaz. Çocuklar daha çok babaları gibi taklitçi davranışlar sergiler.

Handan romanında Handan'ın babası Cemal Bey, kızlarını İngiliz bir mürebbiye tutarak yetiştirir. Kızlar, bu mürebbiye sayesinde çok iyi İngilizce konuşabilmektedirler.

³¹⁵ Can, Gülnur, *Halide Edib Adıvar, Aka Gündüz ve Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Kadın*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1997.

Çeşitli vesilelerle yurt dışına gittiklerinde hiç yabancılık çekmezler. Halide Edib de İngilizce'yi küçük yaşlarda, evlerindeki İngiliz mürebbiye sayesinde öğrenmiştir.

Son Eseri isimli romanın kahramanı Kamuran'ın babası elçi olduğu için İstanbul'a fazla gelemez. Halasının yanında yetişen Kamuran'a, babası Fransız bir mürebbiye gönderir. Bu mürebbiye, resim yapan ve iyi piyano çalan biridir. Kamuran ondan etkilenir ve hem resim yapmayı hem piyano çalmayı onun sayesinde öğrenmiştir.

Emile Zola'nın ruhuna ithaf edilmiş olan *Mev'ud Hüküm* romanında Sara, kızı Atife'nin bakıcısını seçerken son derece titiz davranır. Fakat romanda Sara'nın bu titizliğinin nedeni geçirmekte olduğu hastalığa bağlanmıştır. Sara, hizmetçilerin hasta olup olmadıklarını da araştırır:

*“Çocuğuna sütnineler, hatta hizmetçiler geldiği vakit kendisi onların boğazlarını, vücutlarını büyük bir ehemmiyetle muallim Remzi'ye muayene ettirir ve en az şüpheli olanlardan bile şiddetle öğrenirdi. Bir tanesi muallim Remzi tarafından muayene edilip de hasta bulunduğu vakit, boğazına konulan kaşığı yaktırmış, gömdürmüş, kadının oturduğu yerleri dezenfekte ettirdikten sonra, yine evin içinde temizlenmez bir murdarlık görmüştü.”*³¹⁶ (s. 86)

Ateşten Gömlek romanında Ayşe, Moda'da bir tüccarın oğluna Türkçe dersi verir. Bu ailenin dostu olan Salime Hanım çocuğa Batılı bir mürebbiye bulmalarını söyler. Salime Hanım, Batılı olan her şeyi beğenen, yerli kültürü küçümseyen olumsuz bir tiptir.

5.2. Öğretmenler

Kendisi de eğitimin farklı kademelerinde öğretmenlik yapmış olan Halide Edib, eserlerinde çeşitli öğretmen tiplerine yer vermiştir. Bunlar genellikle olumlu davranış gösteren öğretmenlerdir. Yazar, eserlerinde kimi zaman kendisi, kimi zaman da kahramanları aracılığıyla öğretmenlik mesleği ile ilgili görüşlerini okuyucusuna aktarmıştır. Halide Edib, gazete yazılarında da öğretmenler ve öğretmenlik mesleği ile ilgili görüşlerini anlatmıştır.

³¹⁶ Adıvar, Halide Edib, *Mev'ud Hüküm*, Ayyıldız Matbaası, İstanbul, 1918. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Halide Edib'in, öğretmenlere yol göstermek amacıyla yazdığı *Talim ve Terbiye* kitabında, eğitimle ilgili değerlendirmeleri önemli yer tutmaktadır. Yazara göre Talim ve terbiye usullerini uygulayabilmek için dört unsur lâzımdır:

1. Şakird
2. Program
3. Muhit-i Talimî
4. Muallim

Bunlar, talim ve terbiyenin vazgeçilmez unsurlarıdır. Eğitimin başarısı, bu unsurlar arasındaki uyuma bağlıdır.

Öğrenci, talim ve terbiyenin merkezidir. Program, eğitim ortamı ve öğretmen hep onun etrafında döner. Program, öğrenciye talim edilen şeylerdir. Program yalnız dersleri ve öğrenciyi kapsamaz. Eğitim muhiti önemlidir. Yazara göre, “*insan nerede olursa olsun bir şey öğrenebilir*” fikri doğru değildir. Eğitim yapılacak yerlerin donanımlı olması gerekir.

Halide Edib'e göre, öğretmen “hayat ortağıdır” ve ferdî bilgileri öğreten herkes öğretmendir. Öğretmen, öğrencisine göre daha tecrübelidir ve öğrencileri üzerinde büyük etkisi vardır. Öğretmenler de bilgilerini şairlere, büyük âlimlere, kısacası önemli kişilere borçludurlar ve bunu hiç unutmamalıdır. Yazarın deyimiyile bu kişiler adeta öğretmenin “menba-ı nurudur.”

Talim ve terbiyenin gerçek manası, “ruhu uyandırmak ve tekâmülüne gayret etmektir.” İnsanlık, büyük düşünürlerin eserlerini yaymak, herkese öğretmek ve hissettirmekle büyür ve gelişir. Bu yüzden, hayatın en güzide fikirlerini ve hislerini öğrencilerine telkin etmeyi bilen bir öğretmen vazifesini anlamış demektir.

Eğitimin amacını tayin etmek, öğretmenin görevidir. İyi bir öğretmen, öncelikle öğrencisinin ilgisini derse çeker, daha sonra iyi bir program yapar ve çevreyi de buna uygun olarak düzenler. Öğretmenin en önemli görevi, öğrencileri tekâmül ettirmektir. Öğretmen, öğrencilerinin ilgisini çekecek ve doğal kuvvetlerini ortaya çıkaracak konular seçmelidir. Öğrenci, herhangi bir konuyu öğretmen olmadan zor anlar. Çünkü öğretmen, anlatacağı konuyu yavaş yavaş büyütür ve geliştirir. Öğretme işi, kimi zaman hayatı tanımayan öğrenciye hayatı tanıtır. Bu bakımdan öğretmen, düşünceyi de ruhu da tekâmül ettiren kişidir:

“Muallim müfessir-i hayattır. Hayat büyük bir sanattır, onu lâyıkıyla yaşamakla istikamet-i taliimizi takip edebiliriz. Tecrübesiz olan talebe, hayatı bilmez, ona muallim hayatı tefsir eder. Muallim, kendi hayatı ve talebesine olan rabıtasıyla hayatın iyi ve fena şeylerini şerh eder, hayatın büyük hakikatlerini çocukların lisânına tercüme eder. Muallim, hâsılı mütercim ve müşerrih-i hayattır.” (Talim ve Terbiye, s. 32)

Halide Edib, daha sonra bir öğretmende olması gereken ideal vasıfları sıralar:

1. Öğreteceği konuyu çok iyi bilmek.
2. Öğrencisini tanımak.
3. Öğretme iktidarına sahip olmak.
4. Ahlâklı olmak.

Bu özelliklerden ilk üçü, yazara göre bir öğretmende olmazsa olmaz vasıflardır. Ahlâklı olmak ise zaten insan olmanın gereğidir:

“Bir muallim mevzuunu niçin bilmeli? Eğer her muallim mevzuunu bilmiş olsa idi, bu suale hacet kalmazdı. Bilmediğimiz bir şeyi öğretmeye muktedir olamayacağımız bedihîdir. Mevzuunu bilmeyen muallime talebe sual sorduğu zaman, bittabi cevap veremez. Eflatun demiştir ki, insan kendinde olmayan bir şeyi başkasına veremeyeceği gibi, bilmediği bir şeyi de başkasına öğretemez.

Öğrettiği ilmin en yüksek esaslarını bilmeyen muallim, o ilmin ibtidasını dahi öğretmez. Bir insan bütün bildiğini talebeye öğretemeyeceğinden, herhalde öğrettiğinden fazla bilmelidir.

Bir mevzuu ibtidai bir tarzda bile anlatabilmek için, o mevzuu iyi bilmelidir.” (Talim ve Terbiye, s. 35)

Anlatacağı konuyu iyi bilmek, öğretmene şevk ve böyle bir öğretmen, kendine güvenir. Dersini şevkle anlatan bir öğretmen, öğrencilerini de derse karşı ilgili hale getirir. Anlatacağı konuyu bilmeyen öğretmen, sınıfta asabî davranır. Öğrencilerin soracağı sorulardan çekinir. Konuyu bilmeden ya da az hazırlıkla ders anlatmak, baskının hâkim olduğu bir ortamda kabildir. Yazar, fikrini ispat etmek için, istibdat döneminde cahil hocaların sayısının diğer dönemlere göre daha fazla olmasını gösterir. Konusuna hâkim bir öğretmen, bilmediği bir konuda soru sorulduğunda cevap veremezse, öğrencisine bilmediğini rahatlıkla söylemelidir. Böyle bir davranış, öğretmenin kendisine güvendiğinin işaretidir. Konusunu bilen öğretmene öğrenci saygı

gösterir. Halide Edib'e göre, öğretmenliğin en zor tarafı, ne sorulacağını önceden bilmeden, sorulan soruya rahatlıkla cevap vermektir: *“Mevzuunu bilen muallime talebe hürmet eder. Sınıfta yanlışı çıkan muallimin haysiyeti münkesir olur. Bununla beraber muallim, lâ-yuhtî değildir. Mevzuunun haricinde olan şeyleri mutlaka bilmesi lâzım gelmez. Muallimliğin en müşkül kısmı, ne sorulacağını bilmediği halde, sorulacak suale kolaylıkla cevap vermesidir. Jimnastik, musiki, resim gibi şeylerde, muallimin şakirde “yap” dediği şeyleri bilfil kendisinin de yapabilmesi lâzımdır.”* (Talim ve Terbiye, s. 36)

Konusunu bilmeyen bir öğretmen, anlattığı her şeyin önemli olduğunu zanneder. Oysa konusunu iyi bilen öğretmen, dersinin önemli ve önemsiz yerlerini ayırt edebilir ve önemli olan noktaları tahtaya yazarak dikkat çeker.

Yazar, iyi bir öğretmenin, öğrencisinin tasavvur kabiliyetini daima tecrübe etmesi gerektiğini belirtir. Öğretmen, anlattığı konunun en önemli kısımlarını seçmelidir ve bunları öğrenciye izah ettirmelidir. Anlattığı dersi tasnif edebilen bir öğretmen, hem nereden başlayacağını, hem de nasıl ilerleyeceğini bilir. Öğretmen, okutacağı konu hakkında öğrencilerin düşüncelerini öğrenmeden, dersini iyi anlatamaz. Bu nedenle öğretmen, konuyu anlatmadan önce, öğrencilerin o konuyla ilgili bilgilerini kontrol etmeli, seviyeyi ona göre ayarlamalıdır.

Okullar, öğretmen ve öğrencilerin rahat edeceği şekilde düzenlenmeli, ihtiyaçları karşılanmalıdır. Amerika gibi ilerlemiş bir ülkede bile okulların ıslah edilmesi gerekmektedir ve bu ihtiyaç, talim ve terbiyeye fazla önem vermeyen kişiler tarafından da kabul edilmiştir.

Halide Edib *Talim ve Terbiye* kitabında, öğretmenlerin hitap edecekleri seviyeye göre hangi okullardan mezun olmaları gerektiği konusunda fikirlerini beyan etmiştir. Yazara göre, ilkokul öğretmeni mutlaka liseyi bitirmeli, ortaokul öğretmeni liseden sonra bir iki sene “mekâtib-i âliyyede” çalışmış olmalı, lise öğretmenleri ise “en iyi” üniversitelerden mezun olmalıdır. Üniversite hocaları ise ciddî yayınlarıyla tanınmış ve konusunun uzmanı kişiler olmalıdır. Halide Edib, öğretmenlik mesleğini ciddiye almış ve herkes tarafından ciddiye alınmasını istemiştir. Bu nedenle, öğretmenin devrinin en üst derecedeki tahsil basamaklarını tamamlamasını şart koşmuştur.

Halide Edib'e göre öğretmen, konusunda uzman sayılacak kadar ilerlemiş olsa da sanat-ı tedaris ve öğrenciyi anlama konusunda da tecrübeli olmalıdır. Birçok âlim konusunda çok şey bilir fakat "sanat-ı tedaris" bilmiyorsa, bildiğini öğretmez. Bir kâşif kendisi için araştırır. Oysa bir öğretmen, öğrencilerine daha iyiyi verebilmek için çalışır.

Halide Edib, öğretmenin öğrencisini iyi tanımasını başarının anahtarı olarak görmektedir. Öğrenci ise şahsî ve umumî olmak üzere iki yolla tanınabilir. İkiz kardeşler olsalar dahi öğrenciler birbirine benzemeyebilir. Bu farklılıklar onların şahsiyetini teşkil eder. Öğretmen, yaşı ne olursa olsun öğrencisinin şahsiyetini yakından tanımalıdır. Bunun ilk nedeni, bütün öğrenciler için geçerli olan kuralların öğrencilerden birine uymama ihtimalidir. Öğrenci makine değildir ve bu yüzden hepsine aynı şekilde muamele edilmemelidir:

"Her şahıs münferit ve müstesnadır. Bu tehaliif, umumî kanunların bir şahsa tatbikinde nasıl tadilat icra edilmesi lâzım geleceğini tayine delalet eder; bu tadilat sayesinde, bir mektep bir makine odası olmaktan kurtulup, canlı bir vücut şeklini alır. Büyük kanunların şahıslara tatbikinde lâzım gelen tadilat o kadar kat'idir ki bu keyfiyet, pek mühim bir iddiaya yol açmıştır. O da, talim ve terbiye bir ilim olamaz diyenlerin iddiasıdır. Biz buna, "bir ilmi tatbikte kullanılan sanattır." diyeceğiz." (Talim ve Terbiye, s. 39)

Yazara göre öğretmen, öğrencilerini sınıftan ziyade, okul dışında, evde, sokakta, bahçede tanımalı, onlarla bolca vakit geçirmelidir.

İyi bir öğretmen olmak için ne konusunu iyi bilmek, ne de öğrenciyi tanımak tek başına yeterlidir. İyi bir öğretmen, öğretebilme iktidarına da sahip olmalıdır. Halide Edib'e göre, öğretme kabiliyeti ferde aittir. Öğretme metodları ise okulda ya da kitaptan öğrenilir. Halide Edib, bilginin yanında öğretmenin pedagoji bilmesi, öğrencinin ruhsal durumunu tanıması ve öğretme metodlarından haberdar olması gerektiğini belirtmektedir. Bugün, öğretmen olacak öğrencilere okutulan formasyon derslerinin içeriğinde de bunlar vardır. Bu fikirler, söylenildikleri dönem göz önüne alındığında yeni ve çarpıcıdır. Yazara göre, öğretebilme iktidarının ırsî ve kesbî olmak üzere iki kaynağı vardır:

"Cidden büyük bir muallim, büyük olarak doğmuştur. Bazen bir muallimi, talim ve terbiye de büyütebilir. Fakat muallimin istidad-ı şahsîsi, kesbî istidadından daha

mühimdir. İstidatlı bir muallim, usul-i tdrisi bilmeden de okutabilir; fakat istidatsız bir adam, usul-i tdrisi bilse de okutamaz. Talim ve terbiye, istidat-ı zatiyi meydana çıkarır ise de onun yerini tutamaz. Muallimin istidat-ı zatisi arasında dirâyet, genç hayatlar ile hiss-i iştirak, neşe ve beceriklilik olmalıdır. Talim ve terbiye, bu hasâili izhâr eder, yoksa icat edemez. Okutmaya istidadı olmayan gençler, sanat-ı tdristen sarf-ı nazar etmelidirler. Bu istidatları haiz olanlar da iyi bir talim ve terbiye görmelidirler. Muallimin talim ve terbiyesi, usul bilmesi ve usulü istimal etmesidir.” (Talim ve Terbiye, s. 40) Yetenekli bir öğretmen, tdris ilmini bilmeden de öğretebilir. Bu nedenle yazar, öğretmede kesbî kaynaktan çok ırsî kaynağı över. Halide Edib, birçok yazısında, öğretmenliğin doğuştan gelen bir yetenek olduğunu vurgulamıştır.

Halide Edib’e göre iyi bir öğretmen ahlâklı olmalıdır:

“Muallimde hiss-i ahlâk da elzemdir. Muallim, ahlâkça sahih, fakat sabit, müstakim ve âli olmalıdır. Ahlâkta sıhhat, tenasüb verir; katiyet, muallimin şahsiyetini tezyid eder; mevkiini büyütür. Sebat, muallimi iltimastan kurtarır; istikamet, en sevdiği talebenin fena olan dersini tenkitten çekindirmez; ulviyet, muallimin kalbine ebediyet bahş eder. Cemiyet-i beşeriyenin daima böyle muallimleri vardır. Fakat bunların ahlâkları mevkiileriyle mütenasib olması da lazımdır.” (Talim ve Terbiye, s. 42)

Öğretmenler, öğrencilerinin muhayyilelerini eğitmek için çaba sarf etmemektedirler. Hatta öğrencilerin yazdığı hayal ürünü hikâyeleri kısıtlayan öğretmenler vardır. Onlara göre hayal ürünü olan bu tür mübalağalar ahlâka aykırıdır. Halide Edib, bu bakış açısını son derece tehlikeli bulur ve öğretmenleri uyarır:

“Bu noktaya gelince bütün muallimlere ihtar etmeliyiz ki talim ve terbiye-i hazıranın en büyük esası, çocukların hiçbir melekesini tahdid ve tazyik etmemek ve çocukların şahsiyetini izhar ettirmektir. Bir ticaret mektebi muallimi nasıl bazı şeylerin kıymet-i maliyesini öğrenmeye mecbur ise bir muallim de çocukların muhayyilelerinin kıymetini öğrenmelidir. Çünkü bu muhayyilelerin istikbalde bizi yükseltecek kanatlar olması muhtemeldir.” (Talim ve Terbiye, s. 114)

Öğretmenler, muhakeme kabiliyetine sahip bir öğrencinin bu yeteneğinin gelişmesi için çaba sarf etmelidirler. Öğretmenin mevki ile öğrencilerin hürriyeti arasındaki münasebet korunmalıdır. Öğrenci, fikirlerini ifade ederken hür olmalı, ancak, kendini âlim zannedecek kadar gurur duymamalıdır.

Halide Edib'e göre okul, hem öğretmen, hem öğrenci için zevk alınan bir yer olmalıdır. Öğretmenler ve öğrenciler, okul hayatını ve dersleri bir zevk olarak görmeli ve gelecekte de öyle hatırlamalıdır.

Öğrenci, öğretmeninden korkmamalıdır. Öğretmeninden korkan öğrencinin zihni dağılır ve ilerlemesi gecikir. Halide Edib, *Talim ve Terbiye* isimli kitabında, mahalle mekteplerindeki falaka korkusunun, öğrencilerin beyinlerini korku ile sakat bıraktığını ifade eder.³¹⁷ Çocuklara sevgi ile yaklaşmak gerekir. Halide Edib, çocukların çocuklukta mutluluklarının ilerideki hayatlarını belirleyeceğini belirterek, öğretmenleri uyarır.

Yazar, bu kitabında, öğrencilerin iyi davranışlarının takdir ve mükâfatla ödüllendirilmesini tavsiye eder. Böyle bir ödül, çocuğun o davranışı benimseyip, alışkanlık haline getirmesine neden olacaktır. Çocuk, iyi davranışlar sergilediğinde olumlu, kötü hareketleri karşısında da olumsuz karşılanacağını bilmelidir. Yazar, her iyi hareketin ödüllendirilmesini, her kötü hareketin de cezalandırılmasını ister. Yanlış hareketlere göz yumulan bir okulda düzen bozulur.³¹⁸

³¹⁷ Yazarlarımız, eski mekteplerdeki ceza usullerini eserlerine yansıtarak tenkit etmişlerdir. Rüştü Necdet'in "Mektep" isimli hikâyesinde, okula başlamak için can atan bir çocuğun, ilk gün hocadan dayak yemesi üzerine okuldan soğuması anlatılır. Hüseyin Rahmi'nin, "Hatt-ı Üstüva" adlı hikâyesi ve *Eti Senin Kemîği Benim* isimli kitabı okulda dayak yiyen çocukları konu alır. Muallim Naci ve Ahmet Rasim hatıralarında, Ömer Seyfettin, "And", "Falaka" ve "Açık Hava Mektebi" hikâyelerinde, Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*'nda, Memduh Şevket Esenal, "Rüştiye" adlı hikâyesinde, Ercüment Ekrem'in, *Kodaman* romanında, Reşat Nuri, *Damga*'da, falaka ile cezalandırmayı anlatır ve tenkit ederler. (bkz. Sınar, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872-1950)*, s.149.)

³¹⁸ Ziya Gökalp, sürgünde bulunduğu Malta'dan kızı Seniha'ya yazdığı bir mektupta, küçük kızı Türkân'ın eğitimi ile ilgili öğütler verir. Bu öğütler, Halide Edib'in çocuk terbiyesi ile ilgili görüşleriyle benzerlik göstermektedir: "*Şimdi de seninle Hürriyet iki arkadaş gibi daima konuşmalısınız. Türkân'la annen nasıl ahbablık ediyorlarsa, siz de öyle hareket etmelisiniz, Türkân mademki kart alamıyacağı korkusuyla söz dinliyor; o hâlde ona her türlü iyi huyları aşılabilirsiniz. Terbiye etmek, yalnız çacığı kötü huylardan vazgeçirmek değildir; onu iyi huylara alıştırmak da lâzımdır. Türkân gibi zekî çocuklara çok dikkat etmelidir; çünkü o her gördüğünü, her işittiğini taklit eder. Çocuk bir kerre yaptığını ve söylediğini tekrarlar. Bundan itiyadlar husule gelir. Bir çocuğu terbiye etmek isteyen, evvelâ kendisini çocuğa sevdirmelidir. Sonra ona asla darılmamalı, üzerine bağırılmamalıdır. Tatlı sözlerle ona yapabileceği ve yapamayacağı şeyler anlatılmalıdır. Meselâ bebekleriyle oynarken oynadığı yeri kirlertirse, tekrar bebeklerle oynatabilmek için kirlettiği yeri kendisinin temizlemesi lâzım geldiğini ona anlatılmalıdır. Söz dinlemezse ikinci defa bebekle oynaması men'edilmeli. O, bebekleriyle, oyuncaklarıyla serbest oynayabilmek için verilen emirleri dinlemeye mecbur olur; nasıl ki kart gelmeyecek diyorsunuz, söz dinliyor. Çocuk cezadan değil, annesinin, babasının, ablalarının sevgisini kaybetmekten korkmalıdır. Çocuk her ne yapsa bu sevgilerin bakî kalacağını kafasına yerleştirirse, artık hiçbir söz dinlemez. Bu hâlde şımarıklık derler. Çocuğun, büyüklerini yalnız sevmesi kâfi değildir; onlara hürmet etmesi de lâzımdır, işte Türkân'ı bu usûllerle büyütmelisiniz. Ne hürpalamak, şımartmak... Hürriyet senin yanında tatlı diller, güzel masallar bulsa idi, vaktini kapı önünde geçirmezdi. Bunu tahminle söylüyorum. Hâsılı ben istiyorum ki hep beraber karşılıklı sevgiler arasında en bahtiyar bir aile gibi yaşıyınız. Beni de*

“İnsan Kafasının Ehemmiyeti” başlıklı yazısında da Halide Edib, eğitimin önemini vurgular. Bir milletin gücü, nüfusunun fazlalığı ile değil, eğitilmiş insan sayısının fazlalığı ile ölçülmelidir. Maarif sisteminin ilk hedefi, hür insan yetiştirmek olmalıdır.

Öğrencinin iyi yetiştirilmesinde iyi yetişmiş bir öğretmen çok önemlidir. Öğretmenin, hürriyetin bilincine varmış olması gerekir. Bu bilince erişmiş öğretmenlerin yetiştirdiği öğrencilerde de hürriyet duygusu ağır basacaktır. Daha sonra yazar, maarifin hür insan yetiştirmek için dikkatle üzerinde durması gereken noktaları sıralar:

*“Her ferde tahsil fırsatını ve imkânını vermek. İlk veya orta tahsilden sonra her ferde kendi şahsî kabiliyetine ve imkânlarına göre ilerlemek hürriyetini vermek. Herhangi ferdi, herhangi birbirine, hatta kendi kanaatine zıt görünen bir meseleyi sükûn içinde münakaşa edebilecek, her tarafı sükûnla dinleyip tetkik edebilecek bir zihniyet içinde yetiştirmek.”*³¹⁹ Ziya Gökalp gibi Halide Edib de şahsiyetlerin yetiştirilmesini istemektedir. Başkalarının fikirlerine saygılı, karşısındakinin fikirlerini kendi görüşlerine uygun olmasa da dinleyen, düşünen, kabiliyetleri doğrultusunda yönlendirilmiş şahsiyetlerden oluşan bir toplumun kalitesi elbette yüksek olacaktır. İyi eğitim almamış insanlar hürriyetin de farkına varamazlar. Bu nedenle, hür insan yetiştirmek için her ferdin eğitilmesi şarttır. Daha sonra her ferde şahsî kabiliyetleri doğrultusunda ilerleme fırsatı verilmelidir. Böylece fert, severek çalışacak ve yaptığı işte daha başarılı olacaktır. Yazar, özellikle başkalarının fikirlerine saygı duymanın uzun zaman, sabır ve olgunluk isteyen bir terbiye ile mümkün olacağına inanır. Eğitim, farklı düşüncelere saygının ilk adımı olmalıdır. İlkokuldan itibaren çocuğa, kendi fikirlerine uymayan düşünceleri saygıyla karşılaması öğretilmelidir.

Yazar, öğretmenlik yapmış biri olarak, tecrübeleri doğrultusunda öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği konusunda da görüşlerini belirtmiştir. Eğitimin daha iyi olması için ideal öğretmen ve öğrenci davranışları üzerinde

aranızda farzederseniz bu saadetiniz tek mil olur. İnşâ'llâh yakında gerçekten yanınızda bulunacağım. Ben yanınıza gelinceye kadar sen beni Hürriyet'te, Hürriyet beni sende görebilir. Siz beni annenizde, anneniz beni sizde bulabilir. Hâsılı benim saadetim sizin orada dünyanın en bahtiyar bir ailesi gibi tatlı sohbetlerle, kardeş oyunlarıyla ve eğlenceleriyle yaşamaktadır.” (Tansel, Ziya Gökalp Külliyyatı- II Limni ve Malta Mektupları, s. 338–339.)

³¹⁹ Adivar, Halide Edib, “İnsan Kafasının Ehemmiyeti”, *Yeni İstanbul*, nr. 2158, 21 Kasım 1955.

durmuştur. Halide Edib'e göre, öğrenciyeye sorumluluk hissi verilmeli, öğretmen ve öğrenci işbirliği içinde çalışmalıdır. Öğretmenin açık fikirli olması, otoritesini de aşırıya kaçırması, hatta yumuşatması gerekir. Halide Edib, öğretmen ile öğrenci arasında olması gereken ilişkiyi şöyle anlatır:

“Zaman, bize hoca ile talebe arasındaki muvazenenin ölçülü olmasının ne kadar elzem olduğunu ispat etmişti. Eğer bu tedaris terazisinde hocanın otoritesi mutlakiyete ve talebeye hiçbir hak vermemek şekline kaçarsa, genç nesilleri istibdada alıştıran bir sistem yaratırdı. Aksi olarak talebenin hürriyeti ve hakları ölçüyü kaçıtır, terazinin gözünde ağır basarsa o zaman da fikir ve hareket sahasında talebe arasında bir anarşi husule getiriyordu. Bu hakikati bugün sadece biz değil, Amerika dahi tamamıyla idrak etmemiştir. Hülasa, tedaris sisteminin temelini sağlamlığı tamamen bu muvazeneyle bağlıdır.” (Mor Salkımlı Ev, s. 152)

“Hocalara ve Gazetecilere Dâir” başlıklı yazısında Halide Edib, öğretmenlik mesleğini yüceltir. Öğretmenlik gibi kutsal bir mesleği yapan bu insanlar, aynı zamanda insanı insan yapan değerlere sahiptirler:

“Hocaların daimî cemiyetlerinin, milletlerinin ve hatta dünyanın isimsiz koruyucusu olduklarını, gene, isimsiz olmakla beraber insan cemiyetlerine şekil veren canlı eserler yaratmış olduklarını görmüş, mesleklerinin kudsiyetine inanmışumdur. Diyebilirim ki, nasıl mahlûk eserlerin en kudretlisi insan ise, insanı insan yapan âmiller arasında en müessiri de hiç şüphesiz hocadır. Garip olarak bunu, en mütevazı ilk mektep hocasından, en yüksek üniversite kürsüsü işgal edenlere kadar hepsi hissetmişlerdir.

Bu öyle bir histir ki, hepsine, kendine mahsus bir vakar, en çetin yoksulluk ve kılıksızlık içinde dahi, yaratıcı insanların manen tatmin edilenlerin tavrını ve izzeti nefsinde vermiştir. Fakat bunu şuurunun altında veya üstünde hissedebilmek için, insan nasıl sanatkâr doğarsa öylece hoca doğmuş olması lazımdır. Yoksa herhangi bir sebeple hoca oluvermişlerde bu hususiyet ve duygu yoktur. Hülasa hoca doğmuşlar, hatta şarkın büyük şahıslara ve mevkilere karşı kayıtsız şartsız secde edilen devirlerinde bile, insaniyetin kendilerine mukaddes bir emaneti olarak verilen çocuklara,

kanaatlerine muhalif veya doğru olmadığını veya muzır fikir namusuna muhalif olduğunu bildikleri şeyi öğretemezler.”³²⁰

Bütün bu nedenlerle, çoğu memlekette maddî bakımdan tatmin edici olmayan öğretmenlik mesleği, pek çok kişi tarafından servete ve kudrete tercih edilmiştir. Halide Edib, öğretmenlik mesleği için yaratılmış değerli bir genci, çeşitli nedenlerle daha fazla para kazanmak için mesleği dışında işlerle uğraşırken gördüğünde çok üzülür. Çünkü ona göre, hocanın vazifesinin büyüklüğünden doğan vakarı, maddî kıymetlere baş eğmemesidir.

Yazara göre, öğretmenlik mesleğinin ikinci özelliği de dayanışma ve birlik duygusuna sahip olmaktır. Bu meslekte, resmî birlikteliklerin mümkün olmadığı yerde dahi bir kalp birliği mevcuttur ve Halide Edib, arkadaşının kötülüğünü isteyen öğretmene -diğer mesleklere oranla- az rastlandığına inanır. Öğretmenlik mesleğinin önemini artık bütün dünya anlamıştır.

Halide Edib, kendisinin de hoca olarak doğmuş kişilerden olduğunu ve 1909 yılından beri bu mesleği yaptığını ifade eder. Hayatı boyunca bu mesleğin gönüllüsü olarak kalmış, ülkemizde mesleğini yapamadığı zamanlarda yurt dışındaki gençleri eğitmeye çalışmıştır. Halide Edib, oyuz yılı aşan öğretmenlik hayatı boyunca “iki iyi insan” yetiştirmiş olmayı dahi büyük başarı sayar.

Eğitim teşkilatı içinde öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar da Halide Edib’in dikkatini çekmiştir. Eğitimin her aşamasıyla ilgilenen yazar, “Hocalar Faciası” başlıklı yazısında, ilkokul öğretmenlerinin yerlerinin çok sık ve keyfî nedenlerle değiştirilmesine karşı çıkar.

Halide Edib’in bu yazıyı yazma nedeni, yüz elli iki ilkokul öğretmenin buldukları yerden başka illere tayin edilmeleridir. Bazılarına göre, Maarif Vekâleti “sarih hakkını” kullanmıştır. Yazar, ferdin maddî ve manevî zararına ve insanlık haklarına dokunan böyle bir uygulamanın geçerli sebeplere dayanması gerektiğini vurgular. Daha sonra ise, bakanlığın bu tayinler konusunda öne sürdüğü nedenleri tek tek değerlendirir.

Bunlardan birincisi, İstanbul’da ilkokul öğretmeni sayısının çok fazla olmasıdır. Oysa diğer illerde ve özellikle köylerde yeterli öğretmen yoktur. Üstelik kimse buralara

³²⁰ Adivar, Halide Edib, “Hocalara ve Gazetecilere Dair” *Akşam*, nr. 10181, 20 Şubat 1947.

gitmek istememektedir. İstanbul dışına tayin edilen öğretmenler, köylerden çok şehir merkezleri veya kasabalarda görev alacaklardır. Böylece yedi yüz bin liralık tasarruf yapılmış olacaktır. Halide Edib, bu iddiaların doğruluğuna inanmaz ancak doğru olduğu kabul edilse bile bakanlığın haklı olmadığını ifade eder. Tayin edilen öğretmenler, tayinlerinden en az üç ay önce haberdar edilmelidirler. Bu süre, öğretmenlerin özel işlerini ayarlamaları için mutlaka gereklidir. İstanbul dâhil, her ilde mesken sorunu vardır. Öğretmenlerin, bakmakla yükümü oldukları bir aileleri vardır ve bu nedenle, tayin edildikleri ilde düzenlerini kurmaları için belli bir miktar para verilmelidir. Tayin edildiği yer yüzünden sıkıntılar yaşayan öğretmen istifa ederse belki aç kalacak, istifa etmezse, bu sefer de öğretmenler için en gerekli şey olan “fikir huzuru”ndan mahrum olacaktır. Öğretmen, öğrencisine ders anlatırken özel sorunlarını bir yana bırakmalıdır.

Halide Edib, İstanbul dışındaki illerde öğretmen eksikliği olabileceğini, ancak ilkokul öğretmenliğinin diğer öğretmenliklerden farklı olduğunu belirtir. İlkokul öğretmenliğinde, öğretmenin çevreye uyumu ve öğrencileriyle diyalogu çok önemlidir:

“Her yerin kendine mahsus bir havası, her yerde muhtelif şartlar ve zihniyetler içinde yetişmiş çocuklar vardır. Bunların noksan tarafları ile mücadele, kuvvetli taraflarını takviye, tecrübe ve uzun bir emeğe muhtaçtır. Değil vilâyetten vilâyete, hatta aynı vilâyet içinde, mesela Aksaray veya Eyüp'ten bir ilk mektep hocasını alır da Şişli'ye, Ayaspaşa'ya naklederseniz, oradaki çocuklar da hoca da birbirlerini yadırgarlar, intibak için uzun bir zaman geçer. İlk mektep hocalığı evvela sadece okumak, öğretmek, malûmat ezberletmek değildir; sonra aile ile ilk mektep arasında az çok işbirliği lüzumu hatta bizde de anlaşılmış olacak ki “okul aile birliği” diye bir şeyler kurulmak istenmiştir. Hulâsa, dünyanın her tarafında ilk mektep hocaları -pek müstesna sebepler olmazsa- yerlerinden oynatılamaz.”³²¹

Halide Edib, tayinlerin ülke ekonomisinde rahatlama sağladığı görüşünü de reddeder. Ülkemizde pek çok yerde gereksiz masraflar yapılırken, öğretmenin tayininden “yedi yüz bin lira kazanma endişesi” yanlıştır. Emekli olan öğretmenlerin yerine yeni öğretmen almayarak da bu tasarruf sağlanabilir. Öğretmenlerin izzeti nefisleri rencide olmuştur. Bu, elde edilen para ile ölçülemeyecek bir kayıptır. Çünkü

³²¹ Adivar, Halide Edib, “Hocalar Faciası”, *Akşam*, nr. 11126, 2 Ekim 1949.

yazara göre özellikle ilkokul öğretmenleri, görevlerini hiçbir maddî refah düşünmeden yapmaktadırlar.

Sonuç olarak Halide Edib, tayinlerin acele ve düşünmeden verilmiş kararlar olduğunu belirtir. Bu uygulamada bakanlığı haksız bulur.

Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri adlı kitabında da Halide Edib benzer düşüncelere yer vermiştir. Yazarın hem makalelerinde, hem de bu kitabında üzerinde durduğu konular, günümüz öğretmenlerinin de sorunlarıdır. Halide Edib’in, öğretmenlerin durumunun iyileştirilmesi konusundaki fikirleri bugüne ışık tutacak niteliktedir:

“İlk mektep meselesinde, en evvel ele alınacak mesele, hocalardır. Bunların sayıları, hoca yetiştiren mekteplerin ve enstitülerin çıkaracağı unsurun çoğalmasıyla tabî artacaktır. Fakat aynı zamanda bu idealist ve fedakâr zümrenin hayat seviyelerini, salâhiyetlerini ve istikbâllerini emniyet altına almak lâzımdır. Hocalar, herhangi yere intibak edebilmek ve muhitin şartlarını kavrayabilmek için en az iki yıl bir yerde oturmağa muhtaçtır. Onları dama taşı gibi, herhangi sebeple değiştirmek âdetâ bizde bir itiyat haline gelmiştir. Aynı zamanda, ilk mektep hocalarının eşleri eğer hoca ise onları da aynı yerde kullanmak iyi olur. Çünkü bugün, mesleği hocalık olan çiftlerin biri şarkta, biri garpta, aileleri darmadağınık olmuş hocalar da görünüyor. Tabî bunların oturacakları evler de mutlak temin edilmek lâzımdır. Hocanın eşi meslekten olmadığı zaman dahi, köy kadınları arasında başka bakımlardan faydalı olur.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 256)

İlkokul öğretmenleri öğrencilere hem insan, hem de hayvan sevgisini aşılmalıydılar. Bu iki duygu küçük yaşlarda çocuğa öğretilmelidir. Hayvan sevgisi ve hayvanları koruma, atalarımızın da önem verdikleri bir konudur. Eğer insan sevgisi de çocuklara gereği gibi anlatılır ve kazandırılırsa, toplumda yaşanabilecek pek çok sorunun önüne geçilmiş olur:

“Zihniyet bakımından içimizde bir eksiklik de, ilk mektep hocalarının en evvel ele alacakları, telkin ve misalle tesis edebilecekleri, insan hayatı kadar hayvan hayatını da korumak lâzım geleceğidir. Bunu çocuklara küçük yaşta telkin etmek lâzımdır. Atalarımızın buna daha fazla hayvan hayatını korumak, misaller vermiş olduğunu biliyoruz. Bizler bunu insan hayatı için yapmağa başlarsak ancak o zaman köylerdeki

kan davalarının vahşî neticelerinin, şehir sokaklarını bugün bir dövüş meydanı haline sokan kötü zihniyetin köküne kibrit suyu ekmeğe başlamış oluru. Aynı zamanda disiplin meselesini de, insan münasebetlerinde elzem olan terbiyeyi de çocuklara aşılacak istikbalimizin emniyet temeli olabilir.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 258)

Halide Edib, ilkokullarda israfın ileri boyutlarda olduğunu belirtir. İlkokuldan üniversiteye kadar eğitimin birçok kademesinde kâğıt israfı had safhadadır. Bu israf ülkemizde, zengin ülkelerdekenden bile ileri durumdadır. Öğretmenler, fakir aile çocuklarına pahalı, onları zor duruma sokabilecek araç gereçler aldirmamalıdır. Küçük yaşta israfın kötü bir şey olduğunu öğrenen çocuk, ileride gösteriş ve israftan kaçınacaktır.

Kitap seçimi Halide Edib’in *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında üzerinde durduğu önemli bir konudur. Hem öğretmenler, hem de aileler bu konuda son derece hassas olmalıdırlar. Yanlış seçilen kitaplar, çocukların davranışları ve ahlâkı üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu olumsuz kitapların çoğu tercümedir:

“Çocukların okuyacakları - ders harici - kitaplara da azamî dikkat etmek, imkân dairesinde hocaların nezaretindeki kütüphanelere bağlamak, bu hususta ailelere de bunun ehemmiyetini anlatmak maarifin en mühim meselelerinden biridir.

Bugün çocuklarımızın ahlâkı üzerinde en muzır tesir, cinsî sapıtmalara, bazan da hayvanî ve mariz bir derecede eziyet insiyakına ve kanlı maceralara dayanan bazı Amerikan dedektif hikâyelerinin tercümeleridir. Bunları Amerika’da dahi çocuklara okutmazlar. Fakat bizde orta hattâ ilk mektep çocukları da bunlara düşküdürler. Belki biraz da son zamanlarda, adam öldürmek hâdiselerinin kahramanları arasında, on hattâ ondan aşağı yaşta çocukların sayısı gittikçe çoğalmaktadır. Burada, bu nevi hâdiselerin gazetelere geçirilmemesini mutlak temin etmek lüzumunu da tekrar ederken, bundan başka her cemiyette matbuatın mutlak surette hürriyetini isteyenler dahi, bu meselede hükümetin tedbir almasını isterler. Çünkü adı her ne vesile ile olursa olsun gazeteye geçmesi bir çocuk için çok cazip, hattâ onu baştan çıkararak bir şeydir.” (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 258–259)

Halide Edib, lisedeki eğitim ve lise öğretmenleri hakkında görüşlerini de anlatır. Liselerde öğretim programları ve disiplin konusunda bazı değişme ve tedbirlere ihtiyaç

vardır. Bundan da önemlisi, tecrübe sahibi öğretmenlerin fikirlerinden yararlanılması gerekir. Tayin, azil ve erken emeklilik gibi konularda tarafsız olunmalı, “şahsî ve siyasî” davranılmamalıdır. Hatta yazar bu konularda öğretmenlerin durumlarının göz önünde bulundurulmasından yanadır.

“Üniversite ve İlk Mektep Hocalığı”, öğretmenlerin sorunlarının işlendiği bir başka yazıdır. Yazar, sık sık tekrar ettiği bir fikri vurgulayarak başlar yazısına. Okumamış tek kişi bırakmamak ve eğitim gören insanların sayısını arttırmak, bizim toplumumuz için önemli bir hedef olmalıdır. Ancak bundan da önemli olan şey, eğitimin mahiyeti ve gelecek nesillere aşılacak zihniyettir. Halide Edib, her tahsilin bir milleti medenî ve insanî yola götürmeye yetmeyeceğine inanır. Eğitimde fikir hürriyeti şarttır. Fikir hürriyeti olmayan, belli bir zümrenin belli bir ideolojiyi çocuklara aşılama için her türlü yola başvurduğu bir eğitim sistemi kurtarıcı olamaz. Böyle bir eğitim anlayışına sahip bir ülkenin ilerlemesi mümkün değildir. Yazar, buna örnek olarak sağ ve sol ideolojileri savunanların gençleri nasıl bir yola sürüklediklerini gösterir.

Halide Edib, yazısına Profesör Fındıkoğlu'nun *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı bir makalenin değerlendirmesi ile devam eder. Bu makale de eğitim ile ilgilidir. Fındıkoğlu'nun makalesinde bazı tavsiyeler yer almaktadır. Halide Edib, bu tavsiyeleri değerlendirir. Bunu yaparken, Batı ülkeleri ile mukayeseyi unutmaz.

Bu tavsiyelerden biri, milletler arası tahsil ve terbiye kongreleri düzenlemek, hocalara az ücret verilmesinin önüne geçmektir. Halide Edib, öğretmenlerin az ücret almalarının her ülkede rastlanan bir durum olmadığını belirtir. İngiltere’de öğretmenler diğer devlet memurlarından az ücret almazlar. Buradaki öğretmenler zengin hayatı yaşamasalar da aldıkları maaş şikâyeti gerektirecek derecede düşük değildir.

Amerika’da devlete bağlı üniversiteler, profesörlere çok az para verirler. Bu parasızlık yüzünden, “kaloriferlerini kendisi yakan” profesörler vardır. Buna karşılık, özel üniversitelerde çalışan profesörler yüksek maaş alırlar. Özellikle Harvard ve Columbia Üniversiteleri, hocaların maddî bakımdan rahat oldukları üniversitelerdir.

Bizde ise üniversite ve lise hocaları, herhangi bir devlet memuru kadar para almaktadırlar. Asistanların durumu ise çok kötüdür. Bunlar, dışarıda başka bir işle de uğraşmadıkları için zor geçinir hale gelmişlerdir. Bazıları ailesine bakmak zorundadır.

Bu maddî nedenlerden dolayı başarılı gençler yavaş yavaş üniversiteden uzaklaşmaktadırlar. Halide Edib bunu çok tehlikeli görür ve mutlaka çözüm getirilmesini bekler. Halide Edib'in ele aldığı bu sorunlar, günümüz için de ne yazık ki geçerlidir.

Türk toplumunun İlkokul öğretmenleri, maddî bakımdan daha zor durumdadırlar.³²² Yazar, bu öğretmenlerin medenî bir hayat yaşayabilmelerini sağlayacak tedbirler alınmazsa, geleceğin karanlık olacağına dikkat çeker.

Halide Edib, öğretmenlerin maddî durumlarını inceledikten sonra manevî bakımdan da iyi olmadıklarını belirtir. Emniyet ve huzurları yoktur. Oysa bir öğretmenin emniyet ve fikir huzuru içinde olması çok önemlidir.

Fındıkoğlu'nun diğer üzerinde durduğu konu, ilkokul öğretmenlerinin üniversite mezunu olmalarının önemidir. Halide Edib, bu görüşün son zamanlarda yaygınlaştığına dikkat çekerek mahzurlarını belirtir. Öncelikle bir memlekette işsiz üniversite mezununun sayısı arttığında tehlike söz konusudur. Halide Edib, bu düşüncüyü üniversite mezunlarına iş bulmak için ortaya atılan bir fikir olarak değerlendirir. Yazara göre, üniversite mezunu bir genç iş bulamaz ve kendini geliştirecek bir alanda çalışamazsa sağ veya sol bir ideolojiye saplanıp kalacaktır. Böyle birinin de ilkokul öğretmeni olması sakıncalıdır. Üstelik her üniversite mezununun öğretmen olarak alınması durumunda, öğretmen okulu mezunlarının ne iş yapacağı da başka bir çözüm bekleyen sorundur.

Halide Edib, bu soruları kafasından geçirirken, muhtemel sonuçlarını da düşünmüştür. Büyük ihtimalle, üniversite mezunu öğretmenler alınacağı için öğretmen liseleri kapatılacaktır. Yazara göre bu durumdan en fazla Edebiyat Fakültesi zarar görecektir. Bu fakülte artık eğitimde kaliteye değil, sayıya, belli bir pazara öğrenci

³²² İbrahim Alâeddin Gövsa, "Muallim Ordusu" başlıklı yazısında ilkokul öğretmenlerinin maaşlarının azlığından ve zamanında maaş alamamalarından bahsetmiştir. Bu durum, öğretmenleri mesleklerinden soğutma gibi tehlikeli bir sonuç doğurabilir: *"İlk mektep maaşlarının kâmilan vilâyetler bütçesinden temin edilmesi usulü, birçok yerlerde muallimlerin aylarca maaşsız kalmasını, bazı yerlerde pahalılık veya uzaklık zamlarının yahut msken bedellerinin verilmemesini intaç ediyor.*

Bu suretle her sene memleketin en uzak ve en tenha köşelerinde çalışmaktan çekinmeyen genç muallimlerin şevk ve harareti ve mesleğe irtibat ve emniyeti azaltılmış oluyor." (bkz. Gövsa, İbrahim Alâeddin, "Muallim Ordusu" *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz: Kaplan, Mehmet- Enginün, İnci-Kerman, Zeynep- Birinci, Necat- Uçman, Abdullah, Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1992, s. 573-575.)

yetiştirmeye önem verecektir. Pedagojik bilgiye önem verilecek, bilim ve hars sahası biraz basitleştirilecektir:

*“Eğer ilk mektep hocaları mutlak üniversitelerden çıkmalı fikri bizde hâkim olursa, edebiyat fakültesi, maarifin ilk mektep hocası yetiştiren bir nevi kuluçka makinesi olmaya mahkûmdur. Bu vaziyet, tabî edebiyat fakültesini, fikrî, ilmî, felsefî ihtisasların en yüksek merkezi olmaktan uzaklaştıracak, hatta fikir muhtariyetini de kaybettirecektir.”*³²³ Halide Edib’in, ilkokul öğretmeninin üniversite mezunu olmasına şüpheyle bakmasının sebebi, özellikle bu sahadaki öğretmenliğin özel eğitim öğretim isteyen bir meslek olmasıdır. Yazar, öğretmenin mutlaka öğretmen yetiştiren bir kurumdan mezun olması gerektiğine inanmaktadır. “Hiçbir şey olmazsa öğretmen olsun” zihniyetinin yerleşmesinden korkmaktadır.

Halide Edib, ilkokul öğretmenlerinin üniversiteden mezun olmaları gerektiği yolundaki fikirleri “garip ve komik” bulur. Bu, yazara göre aynı zamanda tehlikeli bir görüştür ve bu tehlike büyümeden, önlem alınmalıdır.

Halide Edib, pedagoji ile ilgilenenlerin her konuyu bildiklerini zannetmelerinden rahatsızlık duyar. O kadar ki bu insanlar her konuyu uzmanlarından daha iyi öğretebileceklerini iddia eder hale gelmişlerdir.

Yazar, Edebiyat Fakültesi’ne müracaatların birden azalma nedeni olarak öğrencilerin sadece ilkokul öğretmeni olmak için üniversite okumayı gerekli görmemelerine bağlar. İngiliz Filolojisine başvuran öğrenci sayısında azalma olmamıştır. Bunun nedeni, öğrencilerin bu bölüme bir dil okulu olarak bakmalarından kaynaklanmaktadır. Dil bilmek her sahada en fazla karın doyuran meziyettir. Ancak yazar, bu bölümün de sadece öğretmen yetiştirme amacıyla seviyeyi düşürmesinden endişe duyar.

Halide Edib, yazısının sonunda, gazetede gördüğü bir haber üzerine yorum yapar. Üniversite mezunlarına mecburî hizmet şartı getirme kararı alınacaktır. Yazar, hükümetin ders verdiği öğrenciye böyle bir zorunluluk getirmesinin bir dereceye kadar kabul edilebileceğini belirtir. Öğretmen adayları için böyle bir hizmet de beklenebilir. Ancak hükümetin bunu hangi esaslar doğrultusunda yapacağı da önemlidir. Halide

³²³ Adivar, Halide Edib, “Üniversite ve İlkmektep Hocalığı”, *Akşam*, nr. 11164, 12 Kasım 1949.

Edib, hükümeti bu konuda haklı bulsa da üniversite idealini tek bir sahaya ve hükümetin emrine yöneltmenin sakıncalı olduğunu düşünür. Bu yüzden gerçekleşmesini istemez.

Batı'da, üniversite tahsilinin iyileştirilmesi konusunda aydınlar sürekli kafa yormaktadırlar. Halide Edib de sıklıkla bu konuyu gündeme getirir. Yazar, bir üniversite mensubu olarak bunu bir görev olarak görür. Bir üniversite hocası ve ülkesini düşünen bir aydın olarak içinde bulunulan şartları değerlendirir: “*Gerçi teknik bakımdan ilerlemeler kaydettik, fen kısımlarında da yüzümüzü ağartacak bir hayli genç yetişiyor. Fakat fikrî sahada basitleştik, hars sahasında ise elle tutulacak kadar bir gerileme göze çarpıyor.*”³²⁴

Halide Edib, Amerika ve İngiltere’de de Türkiye’nin eğitim konusunda karşılaştığı sorunların mevcut olduğuna dikkat çekmiştir. Fakat bu ülkelerde sorun tespit edilmiştir ve çözüm yolları aranmaktadır. Bizde ise yanlışlar tekrar edilmektedir, üstelik geçmişteki hatalardan ders alınmaması en büyük eksikliklerdir.

“Hocalar Davası” başlıklı yazısında, İzmir’deki hocaların düzenlediği bir kongreden yola çıkarak, görüşlerini anlatmıştır. Bu öğretmenler, milletvekillerine sorunlarını anlatmak için bir kongre toplamışlardır. Yurt dışında eğitim almış lise müdür ve öğretmenlerinin yanında, ilk ve ortaokul öğretmenleri de bu toplantıya katılmışlardır. En mütevazıdan en yüksek derecelisine kadar bütün öğretmenler, bu kongrede sorunlarını çok açık anlatırlar. Kişisel sıkıntıları yanında, eğitim sistemimiz hakkında da görüşlerini bildirir, eleştirilerini belirtirler. Halide Edib, kendisini bu kadar iyi ifade eden ve eğitim sorunlarıyla yakından ilgilenen bu öğretmenlere hayran olur ve kendisi de bir öğretmen olduğu için gurur duyar. Yazar, öğretmenlerin bu kadar bilinçli olmasını, ülkenin geleceği açısından mutluluk ve umut verici bir durum olarak değerlendirir:

“*Nasıl bir milletin istiklâl ve emniyetini muhafaza için iyi yetişmiş ve şerefli bir orduya ihtiyacı varsa, bir milletin hür ve medenî dünyada yer almasını, ilerlemesini temin için bir de hocalar ordusuna aynı derecede ihtiyacı vardır.*

Eski ve yeni mânâda, birincisinin insanüstü bir tahammül ve fedakârlıkla asırlardan beri vazifesini yaptığına bizde bütün millet kanidir. Ve bir taraftan

³²⁴ Adivar, Halide Edib, “Üniversite İdeali”, *Akşam*, nr. 11175, 23 Kasım1949.

şereflerine hürmet ettiği kadar, maddî sahada da ihtiyaçlarına cevap vermeğe de -kendi imkânları dâhilinde- millet çalışmıştır ve çalışacaktır.

Buna mukabil, hocalar ordusuna lââyık olduğu dikkat ve ehemmiyet verilmemiştir. Eski devir, maddî bakımdan hocalar için bugünkü kadar müsait olmamakla beraber, gördükleri hürmet ve taşıdıkları şeref bakımından mânen çok yüksekti. Bu, cami mektebine bağlı hoca efendiden, her hangi mahallede hususî mektep açan hoca hanıma da raci idi. Hatta hükümet mekteplerindeki tedris unsurları da gerek talebe, gerek maarif erkânı tarafından daima mânevî şereflerine lââyık bir hürmet görmüşlerdir.”³²⁵

Halide Edib, Cumhuriyet devrinde hocaların aldıkları maaşın, Amerika’daki üniversite hocalarının maaşlarına yakın olduğuna dikkat çeker. Bunun yanı sıra, Cumhuriyet ile birlikte, okullardaki araç gereç sayısı artmış ve hocaların pek çok konudaki bilgi düzeyi de bu dönemde yükselmiştir. Hocalar, Türkiye dışındaki medenî dünyanın eğitim ve bilim alanındaki gelişmelerinden de haberdardırlar. Ancak bütün bu olumlu gelişmelerin yanında, hocaların fikir hürriyetlerinin olmaması olumsuz bir durumdur. Hocaların üzerindeki baskı, Halide Edib’e Nazi Almanya’sını çağırıştırır. Her yeni Maarif Vekili, istediği hocayı istediği yere sürgüne gönderebilmektedir. Bu hocalar, önceden bu sürgünden haberdar edilmedikleri gibi, bu keyfî durum karşısında itiraz hakkına da sahip değildirler. Halide Edib, Maarif Vekillerinin eğitim programları ve kurumları üzerinde de son derece rahat ve keyfî değişiklikler yaptıklarına dikkat çeker:

“Her yeni vekil, uzun ve esaslı bir etüde dayanmadan, şu veya bu tedris müessesesini kaldırır, yerine bambaşka bir müessese ikame eder. Her hangi enstitüye ve yüksek mektebe üniversite ismi verilebilir ve (Merhum nüktedan Dr. Neşet Ömer’in tâbirince) gecekondü profesör, hem de ordinaryüslerini de yirmidört saatte yaratır. Bunların bu unvanlara lââyık olmadıklarını iddia kimsenin aklından geçmez. Fakat bu ilmî terfi sırf keyfe dayandığı için, bu yüzden bu unvan ve rütbeye lââyık olanlar bir köşede kalırlar ve yeni rütbe alanların da bu unvan ve derecelere lââyık olup olmadıkları hakkında umumî efkârda bir şüphe ve tereddüt uyanır. (Mamañih bu son vaziyetin, üniversitelerin muhtariyetinden sonra önü alınmıştır.)

³²⁵ Adivar, Halide Edib, “Hocalar Davası” *Akşam*, nr. 11533, 16 Kasım 1950.

Değişmeler ve nakillerin esbabı mucibesi, falan ve filân yerde hoca eksikliği, bilhassa şarka kimsenin rabet etmemesi gibi gösterilir. Gerçi memleketin hiçbir köşesi diğer köşesinden farklı değildir, fakat hocalar, herhangi asayiş ve emniyet meselesi için oradan oraya nakledilemezler. Çünkü bilhassa ilk ve orta mektep hocaları, sadece kitaptaki bahisleri talebeye öğretmekle mükellef değildir; aynı zamanda, her talebenin geldiği muhit ve o muhite göre terbiye ve tedrisini ayarlaması lâzımdır ki bu da senelerce aynı muhitte kalmasını icab ettirir.”³²⁶

Halide Edib, bu yazısında, eğitim açısından çok önemli konulara temas etmektedir. Öğretmenlerin, çeşitli nedenlerle sürekli yer değiştirmesini yanlış bulur. Üstelik bu yaklaşımın, öğretmenin öğrenciler ve öğrenci velileri arasındaki saygınlığını azalttığını düşünür. Eğitimden iyi verim alınabilmesi için öğretmenlerin öğrencilerini iyi tanınması ve iyi bir iletişim şarttır. Halide Edib, söz konusu asayiş ve emniyet meselesi bile olsa, öğretmenin tayin nedeniyle yer değiştirmesini doğru bulmaz.

Yazar, öğrencilerin hocalarına karşı takınabilecekleri olumsuz davranışları da eleştirmiş ve yaşanabilecek tehlikelere dikkat çekmiştir:

“Bütün bunlar -bazıları iyi netice verdiğini kabul etsek dahi- hocalara karşı mensup oldukları yüksek dairelerde zihniyetin değiştiğini ifade eder. Bu zihniyet, hocanın eski manevî şerefini tamamen elinden almıştı ve talebe sınıfında da, bütün talebe aileleri sınıfında da hocalara karşı yukarıdan bakan, vazifeleri herhangi fert, hatta talebe tarafından dikte edilen bir takım mahlûkat telâkki eden bir vaziyet doğurmuştur. Romanya’da bu zihniyet nasıl Yorga gibi dünyaca tanınmış bir âlimi ayaklar altına aldırması ise, bizde de rektörün sırtına binen, hocasını vuran veyahut döven, hocalara “Bana şu notu ver, şu dersi şöyle okut” gibi emirler veren bir acayip ve cemiyetimizi sarsabilecek bir ruh hâleti doğurmuştur.”³²⁷

Halide Edib, bu fikirlerinin bazı kesimleri rahatsız edeceğini düşünür. Hatta bu görüşleri okuyan muhalifler, bu tavırların komünist hocalara karşı alındığını, bu sorunu dile getiren Halide Edib’in de, onların tarafında olabileceği iddiasını ortaya atmışlardır. Halide Edib, bu yakıştırmayı kabul etmez. O, bir eğitimci ve bir aydın olarak, gördüğü yanlışları yazmıştır. Bu görüşü de yazarın, öğretmenliğe ve eğitime bakış açısıyla

³²⁶ Adıvar, a.g.m.

³²⁷ Adıvar, a.g.m.

yakından ilgilidir. Halide Edib, bütün totaliter rejimlerin aleyhindedir. Bu tarz yönetimler, insanı makine haline getirir, “yukarıdan gelen emre göre, kendi vicdan ve düşünme hürriyetini kullanmadan” hareket eden bir “sürü” yaratır. Hocanın, öğrencisine böyle katı davranması da Halide Edib’e göre son derece tehlikeli bir durumdur:

“Biz, komünizme de, nazizme de, hulâsa totaliter olan ve insanları birer makine haline getiren, yukarıdan gelen emre göre, kendi vicdan ve düşünme hürriyetini kullanmadan itaat eden bir sürü yarattığından dolayı aleyhtarız. Bilhassa hocanın, talebeyi bu tek akideli ve hiçbir medenî ve insanî bir ölçüye dayanmayan tedris ve zihniyet içinde yetiştirmesine olanca varlığımızla aleyhtarız. Fakat filân hocanın nazi veya komünistliği talebeye aşladığına dair, her hangi rapor ve belki de şahsî bir garaza veya yanlış ölçüye dayanan indî kararlara muarızız. Muarızız, çünkü bu, memleketi alt üst edebilir, cemiyetimizi birbirinin boğazına düşen zümrelere ayırabilir. İşte bunun için, Demokrat Parti hükümetinin programındaki en sağlam maddenin, en evvel maarife tatbikını istiyoruz. Evvelâ dikkatli, bîtaraf ve maarif meselesini bütün geniş şümulü ile kavriyan bir heyetin, tedris sistemimizi ele alıp, tadili ve tebdili elzem olan tarafları çıkararak ahenkli bir program hazırlamasını, sonra da hocanın emniyet ve şerefini koruyan, her hükümet veya bakan tebeddülü ile hocaların hayat ve vaziyetlerinin değişmek imkânına maruz kalmamasını istiyoruz. Yani, sadece istikbâlimizin temeli olan nesilleri, en doğru yolda yürüyecek surette yetiştirmelerini istiyoruz. Bunu, ancak ve ancak, sadece bilgiye değil, karakter ve otoriteye dayanan, vazifelerini müdrük bir hoca ordusu yapabilir.”

Halide Edib, bir eğitimci olarak karşılaşılabilecek tehlikeli durumları tespit eder ve hükümetlerin tedbir almalarını bekler. Aksi takdirde, milletin huzuru tehlikeye girebilir.

Yazar, romanlarında yer alan kahramanlar aracılığıyla da hem çeşitli öğretmen tiplerini, hem de öğretmenlerin sorunlarını anlatmaya devam etmiştir. Bu öğretmenler, genellikle olumlu vasıflarıyla anlatılmış, örnek tiplerdir.

Seviye Talib romanında Numan’ın amcası Talip Bey, Galatasaray’da öğretmendir. Talip Bey, Batılı eğitim almış kişilerin hoşlanacakları bir sanat dalı olan opera ile ilgilenen biridir. Seviye’nin babası Ahmet Bey, Seviye, Numan, Numan’ın

babası Haşim Bey birlikte operaya giderler. Romanda, ne Talip Bey'in aldığı eğitim, ne de öğretmenliği önemli yer tutar.

Halide Edib, Türkiye'nin geleceğinin tasavvur edildiği *Yeni Turan* romanında, Yeni Turan kadınlarının idare ettiği cuma okullarından ve buralarda ders veren öğretmenlerden söz etmiştir. Bunlar, kendilerini eğitime adanmış ve gelecek kuşakları yetiştirmek için çabalayan, fedakâr ve milliyetçi kadınlardır. Öğrencilere çok iyi davranırlar. Cuma okulları İstanbul'da o kadar kabul görür ve yaygınlaşır ki Yeni Turan partisinin muhalifi olan Yeni Osmanlılar partisi mensupları bile çocuklarını bu okullara gönderirler.

Romanın kahramanlarından Kaya öğretmendir ve ilk olarak Erzurum'da açtığı Yeni Turan okulları ile tanınır.³²⁸ Kaya, beş altı kadınla birlikte çalışarak bu okulu açmıştır. On yıl sonra Erzurum'daki Yeni Turan okullarının sayısı yirmiye bulur. Yeni Osmanlılar partisi taraftarı olan Asım, tehlikeli fikirler yaydığına inandığı bu okulların yakılmasını ister. Oysa bu okullarda politikaya hiç yer verilmemektedir. Buralarda çocuklara gerekli olduğu kadar ziraatla ilgili pratik bilgiler, sağlık ve sağlığın öneminin vurgulanması üzerine kurulmuş bir öğretim anlayışı esastır. Cuma günleri de sinematografla çocuklara ve köylü kadınlara en temel sağlık kuralları ve uygulamalı tarım konferansları verilir.

Kaya'nın eşi Hamdi Paşa, Kaya'nın piyano çalmasını ister. Fakat her defasında Kaya bu isteği reddeder. Taşra okullarında, Yeni Turan şarkıları ve müziğine yönelik dersler verdiği için klasik musikiyi pek beceremediğini söyler. Kaya'nın amacı, istemeden evlendiği Hamdi Paşaya, bir kez daha, ayrı dünyaların insanları olduklarını hatırlatmaktır. Siyasî görüşleri farklı olan bu iki insanın zevkleri de farklıdır.

Kaya, gazeteden Erenköy Yurdu'nda Cuma Okulu öğretmenliğinin boş kaldığını ve öğretmen arandığı haberini öğrenince çok üzülür ve Hamdi Paşa'ya kızgınlığı bir kat daha artar. Hamdi Paşa'yı yaşadığı kötü hayatın sorumlusu olarak görür.

³²⁸ Zeynep Kerman, *Yeni Turan* romanının kahramanı Kaya'nın faaliyetleri ile Halide Edib Adıvar'ın eğitim faaliyetleri arasında büyük benzerlikler bulunduğuna dikkat çeker. Kaya, halkı aydınlatmak için camide vaaz verir. Kadının, erkeğin en yakın arkadaşı ve iyi bir anne olabilmesi için iyi bir eğitim alması gerektiğini savunur. Kaya'ya göre kadın, ülke sorunlarına duyarlı olmalıdır. Kaya, tıpkı Halide Edib gibi çok iyi yabancı dil bilir. Batı terbiyesi ealmasına rağmen kendi kültürüne sırt çevirmemiştir. O da Halide Edib gibi okullar açar. Ve öğretmendir. Çevresindekileri eğitmeyi hedefler. (bkz. Kerman, "Romancılarımızın İdeal Kadın Tipleri", *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 259-267.)

Romanda, Oğuz'un ağzından kahramanların hayatı geriye dönüşle verilmiştir. Oğuz ile Kaya teyze çocuklarıdır ama birbirlerini hiç görmemişlerdir. Oğuz Bursa'da, Kaya İstanbul'da yaşamaktadır. Kaya, küçük yaşta annesini, yirmi yaşında da babasını kaybeder. Kaya yalnız kalınca teyzesine bir mektup yazarak onu yanına çağırır. Oğuz, o zamana kadar kendilerini aramayan Kaya'ya kızgındır. Ayrıca onun zengin ve şımarık İstanbul kızlarından biri olduğunu ve kendilerini yanına uşaklık etmek için çağırması olabileceğini düşünür. Bu nedenle annesini Kaya'nın yanına göndermez. Kaya'yı görmeye kendisi gidecek, onu tanıyacak ve ne yapılması gerektiğine karar verecektir. Kaya, Değirmendere'de oturmaktadır. Oğuz, Kaya'nın yaşadığı evi görür görmez, şımarık İstanbul kızlarından olmadığını anlar. Kaya, evinin bir kısmını dersane olarak düzenlemiştir. Burada çocukları, geleceğin Türkiye'sini kurmak üzere yetiştirir. Kaya'nın odası Fransızca ve Türkçe kitaplarla doludur. Oğuz, Kaya ile aynı ideali gerçekleştirmek için çalışmaya karar verir. Annesini de yanına çağırır. Okullar açmak için Erzurum'a giderler. Bu okullar aracılığıyla "Yeni Turan" ülküsünü yaymayı amaçlamaktadırlar.

Kaya, yakın çevresindeki insanları da eğitmeye çalışır. Boş boş kahvede oturanlara kızar. Yaşadığı köydeki gençleri çalıştırır, yollar yaptırır. Bir genci İstanbul'a marangoz yanına çırak olarak gönderir ve bu delikanlı, döndüğünde köyünde İstanbul evlerine benzeyen evler yapar. Kaya köyde çok sevilir fakat her şeye karışması köylüleri rahatsız eder:

"Köyde kızlar, erkekler için evinde bir mektep açmış. Kimi, köyde kahvede oturur görürse mukavemet edemeyecekleri bir tarzda söylenirmiş. Köyde on üç yaşından on altı yaşına kadar erkek çocukları toplamış, yolun taşını ayıklatmış, köy delikanlıları da oraya yeni bir yol yapıvermişler.

Zehra Abla'nın oğlu Ali ile Zekiye Hanım'ın oğlu Hüseyin'i, babasına yalvarmış, İstanbul'a marangoz yanına çırak yollatmış; şimdi köydeki son yapılan evler İstanbul evi gibi tahta imiş. "İnsana fazla karışmasa yaman, yavuz şey" diyorlardı." (Yeni Turan, s. 151–152) Kaya, yeni Türkiye'yi imar edecek ideal öğretmen tipidir. Bu öğretmen tipi, sadece okulda ders vermekle yetinmez, okul dışında da herkesi eğitmeyi amaçlar.

Kaya'nın teyzesinin oğlu Oğuz da öğretmendir. Bursa İdadîsi'nde tarih öğretmenliği yapar ve özel dersler verir. Aynı zamanda Yeni Turan için çalışan Oğuz'un farklı yerlerde verdiği konferanslar, parti politikasını yayma yanında, halkı bilinçlendirmeyi de amaçlar. Oğuz, milliyetçi biridir ve memlekette dil birliği olmamasını eski Osmanlıların ilgisizlik ve bilgisizliklerine bağlar. Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların milliyetçilik ayaklanmaları da yapılan bu yanlıştın neticesidir. Türk okulları açılmış olsa ve Müslüman olmayanlar da Türkçe öğrenseler azınlıkların milliyetçilik başkaldırısı yaşanmayacaktır. Halide Edib'in özellikle *Yeni Turan*, *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye* ve *Dağa Çıkan Kurt* isimli eserlerinde milliyetçiliğin önemli yer tuttuğu görülmektedir.³²⁹

Oğuz da Kaya gibi Anadolu'da okullar açar, ilköğrenimi zorunlu kılar. Onun sayesinde ilkokul öğrenimi görmemiş bir tek Anadolu çocuğu kalmaz. Bu, Halide Edib'in gelecekteki Türkiye için bir temennisidir. Bilindiği gibi *Yeni Turan*, yazıldığı dönemin Türkiye'sini değil, Halide Edib'in görmek istediği Türkiye'yi ele alan bir eserdir. Yazar romanda, ideal kadın ve erkek kahramanlarıyla ideal bir toplum düzeni çizmiştir. Bu ideal düzen içinde, en azından bütün çocuklar ilköğretim aşamasından geçmiş olmalıdırlar. Türk okullarında millî bilinçle yetişmelidirler. Bunu gerçekleştirecek olanlar da, idealist-milliyetçi öğretmenlerdir. Gözünü politika hırsı bürüyen ve sadece kendilerini düşünen politikacılar bu gelişmelerden rahatsız olmuşlar ve gayretle mücadele edenleri engellemeye çalışmışlardır. Kaya'nın babası Yüzbaşı Lütfi Bey, Bursa Askerî Lisesi'nde öğretmenlik yapar.

Mev'ud Hüküm romanında Kasım Şinasi çok beğenilen ve güvenilen bir doktordur. Bu nedenle çok fazla hastası vardır. Hatta hocası Profesör Remzi'nin hastaları da ona gelmeye başlar. Bu durum Kasım Şinasi'yi tedirgin eder. Profesör Remzi de hastalarının Kasım Şinasi'ye gittiğinin farkındadır: “*Son zamanlarda muallim ona küçük gözlerini darlaştırarak biraz müstehzî, biraz müdekkik bir nazarı vardı ki, eğer arkasından şefkatli, şakacı tebessümü gelmese, üzülecekti.*” (*Mev'ud Hüküm*, s. 70–71) Öğrencisi mesleğinde hocasını aşarak daha iyi bir doktor olmuştur. Buna bağlı olarak hastalarının sayısı da çok fazladır. Kasım Şinasi hocasının bu durumda

³²⁹ *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi* “Adıvar, Halide Edib”, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 267–272.

olmasından rahatsızdır. Sıkı bir terbiye ile yetişen Kasım Şinasi için hocasından çok hastası olması, hocasına yapılmış bir saygısızlıktır. Fakat bu durumu engellemek onun elinde değildir.

Hatıralarının yer aldığı *Türk'ün Ateşle İmtihani*'nda Halide Edib, ırk ve din ayrımı yapmadan, insanların birlikte yaşayabileceğine olan inancını vurgular. Batılılar arasında kendisi gibi düşünen birini gördüğünde içinde bir umut uyanır. Bu Batılılardan biri Robert College'de öğretmen olan Mister Philip Browne'dir. Browne, Türk olan her şeyi seven biridir. 1908 den önce Damat Ferit Paşa'nın dostudur. 1918 yılının Aralık ayında Paşa'yı görerek Türk milleti adına vaziyet almasını tavsiye eder.³³⁰ Halide Edib, Tedkik-i Mezalim Komisyonu'nda görevlidir ve bu komisyonda tarih öğretmeni Yusuf Akçura da vardır. Halide Edib, komisyonun çalışmasının sabahleyin saat onda başlayıp öğleden sonra dörtte biteceğini söyleyince Yusuf Akçura kızar. Düzenli saatlere karşıdır. Yusuf Akçura'nın eskiden öğrencisi olan Binbaşı Tahsin ise adeta onun emrindeymiş gibi her istediğini yapmaktadır. Öğrenci, artık öğrenci olmamasına rağmen gerek aldığı eğitim, gerekse hocasına saygısından dolayı onun sözünden çıkmaz. Halide Edib'in *Türk'ün Ateşle İmtihani*'nda anlattığı bu anı, hocaya hoca olduğu için saygı duyulması gerektiğini gösteren güzel bir örnektir. Öğrencilik bitse de hocaya saygı devam eder.

Halide Edib, dolaştığı yerlerden Alaşehir'de, Nedime adlı bir öğretmenden Türk kızlarının Rum askerlerinin tecavüzüne uğramalarını dinler. Bu öğretmen de tecavüze uğramaktan Yunan subaylarının erlere ateş açması sonucu kurtulmuştur.

Özellikle Cumhuriyet'in kurulmasından sonra edebî eserlerde Anadolu'daki cehaletle savaşa koşan öğretmenlerin ön planda yer aldığı görülmektedir. Başta, kendisi de öğretmen olan Reşat Nuri³³¹ ve diğer yazarların eserlerinde fedakâr öğretmenlere yer vermeleri, hem mesleğe olan ilgiyi arttırmış, hem de ülkenin ihtiyaçlarını gözler önüne

³³⁰ Irk ve din ayrımı yapmadan birlikte yaşama isteği, yazarın diğer hatıra kitabı olan *Mor Salkımlı Ev*'de de anlatılmıştır.

³³¹ Halide Edib'in büyükannesi, Reşat Nuri'nin ailesi ile komşudur. Reşat Nuri doğduğunda, büyükannesi, Halide Edib'i yanına alarak Reşat Nuri'nin annesine geçmiş olsun demeye gider. Böylece bu iki yazar çok küçük yaşlarda tanışmış olurlar. Daha sonra Halide Edib ve Reşat Nuri uzun süre görüşmezler. Halide Edib, Reşat Nuri'nin eserleri başarılı oldukça onunla gurur duyar. *Çalığısu* romanını çok beğenir: “*Çalığısu*'nu okuduğum zaman, seni bu defa neslimizin, en önde yer alanların, isimleri unutulmayacakların arasında görmek bu iftiharî haz şahikasına eriştiymişti.” (bkz. Adıvar, Halide Edib, “Reşat Nuri Güntekin'e”, *Yeni İstanbul*, nr. 2545, 17 Aralık 1956.)

sermiştir.³³² Bu fedakâr öğretmenlerden biri, Halide Edib’in *Vurun Kahpeye* romanında anlatılmıştır. Romanda Aliye, okulu bitirir bitirmez, Anadolu’ya tayin olmak isteyen bir öğretmendir. Aliye, maarif koridorlarında çeşitli öğretmen tipleri ile karşılaşmıştır. Bunlar, yorgun ve umutsuz öğretmenlerdir ve taşrada çalışmak istemezler. Aliye, bu öğretmenleri küçümser. Çünkü o, bu konuda son derece cesur ve isteklidir:

*“Maarifin koridorlarında iş bekleyen yorgun ve meyus yüzlü muallimelerin taşra hizmetinden vebadan ürker gibi kaçan, İstanbul’da bir yer bulabilmek için her zillete katlanan tavırlarına istihfafla baktı. Nihayet hiçbir kimsenin gitmediği (...) kasabasının münhal bulunan muallimeliğini kendisine verdikleri zaman tek ve eski bir sandıkla Haydarpaşa’dan trene bindi, gitti.”*³³³ (s. 4)

Aliye, Halide Edib’in romanlarında, eğitim teşkilatıyla birebir yüz yüze gelen ve bu camiayı anlatan farklı bir öğretmen tipidir. Romanda, Aliye’nin bakış açısıyla maarif teşkilatı ve burada görevli müdürler anlatılmıştır. Aliye, romanda ismi belirtilmeyen Batı Anadolu kasabasına geldiğinde ilk olarak maarif dairesine gider. Maarif dairesi son derece pis ve bakımsızdır. Maarif teşkilatının çürümüşlüğü, binadan ve milli eğitim müdürünün tasvirinden anlaşılmaktadır. Aliye’nin burada ilk olarak karşılaştığı kişi bir hademedir ve bu hademenin davranışları çok kabadır. Maarif müdürü ise pis görünümlü ve ahlâksız bir adamdır. Yazar, maarif müdürünü anlatırken hiçbir olumlu özelliğinden bahsetmez: *“Maarif Müdürünün toparlak siyah sakalı, bulanık sünepe ve mürâî gözleri, hilekâr uzun yüzü altında iğrenç, ince dudaklı bir ağız vardı.”* (*Vurun Kahpeye*, s. 7)

Aliye, müdüre kendisini tanıtır. Müdür, Aliye’ye çok yakın davranır. Aliye, bu adamın kendisine gösterdiği ilgiden rahatsız olur. Koridorda karşılaşmışlardır ve adamı gözü tutmadığı için, ısrarına rağmen maarif müdürünün odasına gitmek istememiştir. Aliye, maarif müdürüne ilk olarak okulunu ve nerede kalacağını sorar. Müdür, Aliye’ye okulda kalmasını tavsiye eder. O sırada müdürün yanında bulunan ve Aliye’nin tayin olduğu köyden olan Ömer Efendi, Aliye’nin okulda kalmasına itiraz eder. Ona göre bir “eksik etek” tek başına yaşayamaz. Üstelik köyde onu rahatsız edecek insanlar vardır. Maarif müdürü Ömer Efendi gibi düşünmemektedir. Ona göre, medenî İstanbullu

³³² Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, s. 324.

³³³ Adıvar, Halide Edib, *Vurun Kahpeye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1926. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

hanımlar tek başlarına bir evde kalabilirler: “Sizinki taşra zihniyeti. Bu İstanbullu medenî hanımlar yalnız evde de yatar, ne zannediyorsunuz? Bu yaşta yapayalnız taşraya çıktuktan sonra...” (Vurun Kahpeye, s. 8)

Aliye'nin gözü maarif müdürünü pek tutmadığı için Ömer Efendi'ye inanır. Aliye, köyde namuslu ve ihtiyar bir aile yanında kalmak ister. Ömer Efendi, hanımı ile konuşur ve Aliye onlarla birlikte yaşamaya başlar. Ömer Efendi, maarif müdürünün Aliye'ye “göz koyduğunu” düşünmektedir. Maarif müdürüne hiç güvenmemektedir ve ondan “ırz düşmanı” diye bahseder. Ömer Efendi ve karısı Gülsüm, Aliye'yi ölen kızları Emine'nin yerine koyar ve onu kızları gibi severler.

Aliye'nin çalışacağı okul çok bakımsızdır. Okulda maarif müdürünün şüpheli işlerine alet olan Hatice Hanım isimli başka bir öğretmen vardır. Bu öğretmen, Aliye'nin gelişine pek memnun olmaz. Hatice Hanım, olumsuz bir öğretmen örneğidir. Öğrencileri arasında ayırım yapar. Fakir esnaf çocuklarıyla ilgilenmez. Bu çocukların derslerinde çoğu kere sigara içer, sakız çiğner, önlerine yazı örneği olarak hep aynı “besmele”yi koyar. Çocukların ders boyunca kafalarını kaldırmalarına izin vermez. Kafasını kaldıran öğrenciyi “seni kör olası piç!” diyerek tahkir eder ve döver. Hatice Hanım, eşraf ve memur çocuklarına önem verir. Bir öğretmene yakışmayacak davranışlarda bulunur. Bu çocuklarla birlikte sigara içer. Meslekî bilgisi olmadığı gibi, çocuğa nasıl davranılması gerektiğini de bilmeyen bir öğretmendir. Üstelik davranışlarıyla çocuklara kötü örnek olmaktadır. Eğitim sadece bilgi aktarımı demek değildir. Çocuk, etrafındaki insanlara sevgi ve saygı ile yaklaşmayı öğretmen aracılığıyla öğrenir. İnsanın tavırlarının, düşünce biçimlerinin ve dünya görüşünün oluşmasında öğretmen birinci derecede role sahiptir. Özetle, öğrenci şahsiyetinin gelişimi ve oluşması öğretmen sayesinde olur. Öğretmenin öğrencileriyle kuracağı ilişkiler çok önemlidir.³³⁴

Bir gün okulda fakir bir çocuk ile eşraftan birinin çocuğu kavga ederler. Diğer çocuklar da kavgaya karışırlar. Sınıf birbirine girer. Aliye, bu durum karşısında ne yapacağını düşünürken, Hatice Hanım, bir değnekle çocukları dağıtır. Daha sonra fakir çocuğu kulaklarından tutarak dövmeye başlar. Aliye müdahale eder. Fakir çocuğu korur

³³⁴ Hesapçıoğlu, Muhsin, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Eğitim Programları ve Öğretim*, Beta Basın Yayın Dağıtım A. Ş., I. Baskı, İstanbul, 1988, s. 237.

ve haksız bulduğu eşraf çocuğunu evine gönderir. Uslanıncaya kadar okula gelmemesini ister. Hatice Hanım, Aliye'ye ceza verdiği çocuğun eşraf çocuğu olduğunu hatırlatır ama Aliye'nin kararı değişmez. Aliye'nin bu kararlı tutumu ve eşraf çocuğunu haksız bulması sınıfta diğer çocuklar üzerinde etkili olur ve o günden sonra okulda sessizliği ve disiplini sağlar. Çocukların sessizliğinin nedeni biraz da şaşkınlıktandır. Bu çocuklar, eşraf çocuğuna ceza veren öğretmeni ilk kez görmüşlerdir.³³⁵ Bu olay karşısında esnaf ve küçük memur çocukları Aliye'ye sevgi ile bağlanırken, eşraf ve memur çocukları sinmiş ve tetikte beklemektedirler. Bu olay nedeniyle Aliye, eşraftan çeşitli tehditler alır fakat bu tehditlere rağmen tavrını değiştirmez. Maarif müdürü de bu olaylar sırasında Aliye'nin tarafını tutar.

Aliye'nin okulda yaşadığı bir başka sıkıntı, maarif müdürünün hanımının, çocuğuna farklı muamele yapılmasını istemesidir. Bu kadın Aliye'ye hakaret eder: "*Hoca parçası! Kocamın hepiniz halayığsınız, istersek hemen azlederiz!*" (Vurun Kahpeye, s. 12) Aliye, öğrencilerine eşit davranmaktan asla vazgeçmez.

Aliye'nin ceza verdiği çocuğun ailesinden Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi okula gelir ve Aliye'ye, ne hakla bir eşraf çocuğuna ceza verdiğini sorar. Hüseyin Fendi'nin kapıyı çalmadan sınıfa girmesi Aliye'yi sinirlendirmiştir. Öğrenciler merakla bu olayı seyrederekler. Hüseyin Efendi, Hukuk Fakültesi'nde okumuştur. Bu nedenle nispeten İstanbul Türkçesi konuşur. Fakat çok sinirlendiğinde İstanbul ağzını hemen unutuvermektedir:

"*Sen kim oluyon garı? diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayâsız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz.*" (Vurun Kahpeye, s. 15)

³³⁵ Aliye okula geldiği ilk günden itibaren okuldaki bütün yanlış uygulamalara son vermek için gayret sarfetmiştir. Okulda öğrenciler arasında yaşanabilecek kavgalarda da haklının ve güçsüzün yanında olmuş, haksız tarafı cezalandırmıştır. Reşat Nuri Güntekin'in *Kan Davası* romanının öğretmen kahramanı Ömer ise çalıştığı okulda, öğrencilerde hak ve adalet duygusunu uyandırabilmek amacıyla öncelikle hepsine eşit davranmış, öğrencilerin kendi aralarında kurdukları çete nizamını bir müddet daha devam ettirmelerine göz yummuştur. Öğrencilerin kendi aralarında çıkan kavgalarda kuvvetlinin zayıfı ezmesine, henüz şahsiyetlerini ve ferdi hürriyetlerini idrak edemedikleri için göz yummuştur. Ömer, düzeni birden değiştirmenin uygun olmadığına inanır ve okulda bu düzeni bütün öğrencileri bilinçlendirerek zamanla sağlamak ister. (bkz. Emil, Birol, "Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin II", *Türk Kültür ve Edebiyatından- 2 / Şahsiyetler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 336-364.)

Aliye, kendisine ve mesleğine hakaret eden bu adamı sınıftan kovar. Sınıfa izinsiz girip terbiyesizce konuştuğu için Hüseyin Efendi’yi şikâyet edecektir:

“Şimdi buradan dışarı çıkın efendi, dedi. Kasaba demek siz değilsiniz, ben, Anadolu’ya çocuklarını okutmak için geldim. Bu kasabada sizin gibi terbiyesi kıt adamların yüzünden kalamazsam, başka yere gider, vazifemi yaparım. Çıkınız ve beni maarif müdürüne şikâyet ediniz. Fakat ben de bir kadın mektebine hususî odasına girer gibi, hem de ne söylediğini bilmez bir tarzda gelen sizi şikâyet edeceğim. Haydi, çabuk şimdi!” (Vurun Kahpeye, s. 16) Bu sahne, öğrencilerde bir kez daha öğretmenlerine karşı hayranlık uyandırır. O güne kadar hep eşraf çocuklarının tarafında olan Hatice Hanım ise gördüklerine ve duyduklarına inanamaz. Aliye’yi bir deliye bakar gibi korkmuş gözlerle seyrederek. Öğretmenin soğukkanlılığını muhafaza etmesinin önemi, şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun, sınıfın içinde hâkimiyeti elinde tutması gerektiği Aliye’nin bu davranışıyla ortaya konulmaktadır.

Kasabanın maarif müdürü, yeni gelen öğretmenlere yardımcı olmak yerine, onların başına bela olan biridir. Kimsesiz gördüğü genç öğretmenlere kötü gözle bakar, onları ağına düşürmek ister. Aliye, karşılaştığı hiçbir güçlükten yılmayacağına ve bu topraklar için çalışacağına yemin eder. Aliye’nin bu yemini roman boyunca birkaç kez tekrarlanır: “Sizin toprağınız benim toprağım, sizin eviniz benim evim, burası için, buranın çocukları için bir ışık, bir ana olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım, vallahi ve billâhi” (Vurun Kahpeye, s. 18)

Aliye, geldiği kasabada kadınların sevgilerini kazanır. Özellikle çocuğu Aliye’nin öğrencisi olan kadınlar onu çok beğenmektedirler. Başta Hüseyin Efendi olmak üzere eşraftan pek çok genç Aliye ile evlenmek ister. Aliye, bütün evlenme tekliflerini reddeder. Aliye’nin bu tekliflere olumsuz cevap vermesi halk arasında olumlu etki bırakır. Aliye’nin herkesi reddetmesiyle maarif müdürü, onun kendisini sevdiğini düşünür ve evli olmasına rağmen bu düşüncesini herkese söyler. Memur hanımları bu dedikodudan rahatsız olup Aliye’ye cephe alırlar. Yerli kadınların ona karşı duyguları hiç değişmez. Böylelikle kasaba Aliye’yi sevenler ve sevmeyenler olarak ikiye ayrılır.

Kuva-yı Milliye askerleri kasabaya gelir. Tosun Bey, sokakta öğrencileriyle marş söylerken gördüğü Aliye’yi çok beğenir. Onu bir kere daha görebilmek için

okulları dolaşır. Çalıştığı okul, Aliye sayesinde tertemizdir. Aliye, Tosun Bey'in okula geldiği gün rahatsız olduğu için okula gitmemiştir. Tosun Bey, Hatice Hanım'ın sınıfını ziyaret eder. Hatice Hanım'ın sınıfı, "Elif-lam-mim" suresini hep beraber okumaktadır. Bu arada Hatice Hanım da masa başında, kaşları çatık vaziyette öğrencilerini dinlemektedir. Tosun Bey'i yerden temenna ederek karşılar. Okul için yaptığı hizmetleri över. İstanbul'dan gelen genç öğretmenlerin açık saçık giyinmelerinden şikâyet eder. Hatice Hanım'a göre bu öğretmenler aynı zamanda "hoppa, dinsiz ve beceriksizdirler:

"Efendim, benim sınıfımda her çocuk, namaz sûrelerini bilir; hiç olmazsa, Amme cüzünü sonuna kadar ezberler. Yeni hanımlar hep dinsizlik, milliyetsizlik öğretiyorlar. Ben, dokuz yaşındaki kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapadım. Oysaki İstanbul'dan yeni gelenler, kendi yüzleri açık geziyorlar. Şimdi on üç yaşındaki bâliğalar da saçlarını açıyorlar. Artık bunların terbiyesi sayenizde inşallah verilir de..." (Vurun Kahpeye, s. 31) Hatice Hanım ve kasabadaki daha birçok cahil insan, Kuva-yı Milliye'nin ülkeyi düşmandan çok Aliye gibi "dinsiz" insanlardan temizlemesini bekler. Bunlar, millî duyguları olmayan ve kendi katı din anlayışlarının dışına çıkamayan, kalpleri sevgi ve hoşgörüyü kapalı insanlardır. Hatice Hanım'ın bu görüşleri savunan bir öğretmen olması da ayrıca tehlikelidir. Roman boyunca Hatice Hanım'ın olumsuz düşünce ve davranışları anlatılır. Hatice Hanım, Tosun Bey'e okulda iki öğretmen olmalarına rağmen hemen hemen yalnız çalıştığını söyleyerek, Aliye'den de şikâyetçi olur. Aliye'nin İstanbul'dan geldiğini, çocukları yüzü gözü açık gezdirdiğini ve halkın ona hücum ettiğini söyler. Bu nedenle Aliye hastalanmış ve okula gelmemiştir. Tosun Bey, Hatice Hanım'a beklediği desteği vermez, aksine karşı çıkar. Çünkü Kuva-yı Milliyeciler, çavuşundan paşasına kadar yenilik taraftarıdır. Taassuptan uzaktırlar ve yeni kadın tipini desteklerler. Tosun Bey'in Hatice Hanım'a verdiği cevap serttir:

"Muallime hanım, namus kadının yüzünü açıp açmamasında değildir. Din de peçe demek değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki kapı arasından her türlü zilleti yaparlar. Onun için yeni hoca hanıma yüzü açık diye kasabanın hücumu hiç hakkı yoktur. Çocukları İstanbul usulü güzelce okutan herhangi hoca hanıma birisi yan bakarsa biz onun terbiyesini..." (Vurun Kahpeye, s. 32) Hatice Hanım, beklemediği bu cevap karşısında telaşlanır ve Tosun Bey sözünü bitirmeden, kendisinin de eski

İstanbul olduğunu ve İstanbul'dan iyi gençlerin de çıkabileceğini söyler. Fakat Tosun Bey okuldan olumsuz izlenimlerle ayrılır. Ömer Efendi ona Hacı Fettah'ın yaptığı kötülüklerden bahsedince inanmamıştır. Çünkü her gittiği yerde halkın birbirini şikâyet etmesine alışmıştır. Fakat bu duyduklarından sonra Ömer Efendiye hak verir. Hacı Fettah Efendi'ye hesap soracaktır.

Hacı Fettah, Tosun Bey'in Kuva-yı Milliye askerleri için istediği paraya karşı çıkınca tutuklanır. Diğer zenginler de askerlerin ihtiyaçları için para vermek zorunda kalırlar. Para vermek istemeyen kasaba eşrafı, halkı asılsız söylentilerle Tosun Bey'e karşı ayaklandırır. Fakir ailelerin de para vermek zorunda olduğu söylentisi bu aileleri harekete geçirir. Kasaba kadınları okulda Aliye'yi ziyaret ederek Tosun Bey'i halkı baskı altında tutmaktan vazgeçirmesini isterler. Bunu Aliye'den istemelerinin nedeni, Tosun Bey ile Aliye hakkında çıkarılan aşk dedikodulardır. Oysa Aliye henüz Tosun Bey ile hiç görüşmemiştir. Kadınlar, Tosun Bey'i halkı haraca kesen, astığı astık, kestiği kestik bir zorba gibi tanıtır. Aliye, bu konuşmalardan etkilenir ve Tosun Bey'in kötülüklerine engel olacağına, annesinin ve babasının ruhu üzerine yemin eder. Tosun Bey'le konuşmaya gider. Tosun Bey onu hayranlıkla dinler ve kendisinin eş olmak şartıyla istediği her şeyi yapabileceğini söyler. Aliye, Tosun Bey'den bu kasabayı sevmesini ve korumasını ister. Tosun Bey'in bu konuda söz vermesi üzerine de evlenme teklifini kabul eder. Tosun Bey, Ömer Efendiden Aliye'yi isteyecektir. Ancak Ömer Efendi Aliye'nin sadece kendilerinin değil, kasabanın da kızı olduğunu söyler: “*O kadar çocuklarının terbiyesiyle uğraşır, o kadar fakirlerle, felâketzedelerle, bilhassa yerli kadınlarla hem-dertti.*” (Vurun Kahpeye, s. 46) Tosun Bey, Aliye'yi meydanda topladığı kasaba halkından Allah'ın emriyle ister. Halktan hiçbir talebi yoktur. Aliye'nin artık nişanlısı olduğunu ve onu kasabalıya emanet ettiğini söyler. On beş gün sonra gelecek ve düğün yapacaktır. Hacı Fettah da serbest bırakılmıştır.

Düşmanın kasabaya gelişiyle birlikte Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Hüseyin düşmanla iş birliği yaparlar. Yunanlı komutan Damyanos'a Hacı Fettah Aliye'yi anlatır. Damyanos, kadınlara zaafi olan biridir. Aliye'yi çok merak eder. Hacı Fettah Aliye'nin güzelliğini şöyle tarif eder:

“*Şeytanı baştan çıkarır, kasabayı öyle bir fesada verdi ki... Delikanlılar bıçak bıçağa geldiler. Tövbe estağfurullah, bizim gibi adamlar bile her gün beş vakit Cenabı*

Hakk'a namazlarımızda şerrinden kurtulmak için dua etmesek içimizi karmakarışık yapar. Bu kadının şeytandan gelen güzelliğinden başka öyle de sihir yapmakta mahâreti var ki... Kasabaya gelen Tosun Bey'i bir gecede kendisine bend etti. Bunu çorbacı, mutlaka, meydana ateşe yakmalı, yoksa bu hiç..." (Vurun Kahpeye, s. 55) Halide Edib'in eserleri içinde en olumsuz din adamı tipi Hacı Fettah Efendi'dir. Halkı olumlu yönde etkilemesi, etrafına iyiliği aşılması ve vatanını sevmesi gereken Hacı Fettah Efendi'de bu özelliklerin hiçbiri bulunmamaktadır.³³⁶

Aliye, roman boyunca bulunduğu çevreye uyum sağlayan, çalışkan, öğrencilerini seven ve koruyan bir öğretmen görünümündedir. Öğrencileri arasında asla ayırım yapmaz. Kasabanın ileri gelenlerinin tehditlerine boyun eğmez. Adeta bir asker gibi hem öğrencilerini, hem de savunmasız halkı eşrafa karşı korumuştur. Hem disiplinli hem de öğrencilerine karşı sevgi doludur. Modern eğitim yöntemleri uygulamıştır. Amirlerine yaklaşımı da seviyelidir. Kısacası bir öğretmende bulunması gereken olumlu özellikleri üzerinde toplamıştır.

Romadaki diğer öğretmen tipi Hatice Hanım ise son derece olumsuz anlatılmıştır. Bu öğretmenin öğrencileri tarafından örnek alınabilecek tek bir davranışı bile yoktur. Öğrencileri arasında ayırım yapar. Hep güçlü olan eşraf çocuklarının tarafını tutar. Öğrencilerinin yanında sigara içer. Üstelik öğrettikleri hep eski ve gereksiz bilgilerdir. Hatice Hanım'ın bir başka olumsuz özelliği, meslektaşları hakkında dedikodu yapmasıdır.³³⁷ Aliye'nin olmadığı ortamlarda çeşitli iftiralarla onu karalamaya çalışır.

³³⁶ Toplumda örnek şahıslar olması gereken din adamlarının bazıları, çeşitli nedenlerle olumsuz davranışlar içine girmişlerdir: "Zaman zaman gerici akımları kuşku ile karşılayan, lâikliği, inkılâpları savunan din adamlarının ortaya çıktığı bir gerçektir. Ancak çok teşkilâtli oldukları, sistemli çalıştıkları ve dışarıdan da desteklendikleri anlaşılan nurcuların ve benzerlerinin tepkisi karşısında ilerici din adamları gereken olumlu sonucu alamamışlardır." (bkz. Yavuz, Fehmi, *Din Eğitimi Ve Toplumumuz*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.)

³³⁷ Kâzım Nami de ideal öğretmeni anlatırken, Halide Edib'in Hatice öğretmen şahsında eleştirdiği arkadaşları ile iyi geçinme ve onlar hakkında olumsuz konuşmama üzerinde durmaktadır: "Arkadaşları ile hoş geçinmek için elinden geleni yapmalıdır. Köylülerle, kasabalılarla, çocuk velileri ile konuşurken arkadaşları hakkında şikâyet veya dedikoduya benzer tek söz söylemekten kaçınmalıdır. Arkadaşları ile birlik olduğunu, mektebin yürümesi, ilerlemesi için el birliği ile çalışmak lâzım geldiğini unutmamalıdır. Sonradan arkadaşlarında birtakım kusurlar görürse, aldırış etmemeli. Kızmak veya muaheze etmek gibi yollara dökülmemelidir." (Kâzım Nami, *Muallimin Meslek Ahlâkı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 83.)

Halide Edib, Aliye tipi ile vatanını, mesleğini, öğrencilerini seven örnek bir öğretmen çizerken, Hatice Hanım ile olumsuz bir öğretmen örneği verir. Hatice Hanım, eski tarz eğitim sisteminin temsilcisidir. Aliye Darül-muallimat mezunudur. Yeni eğitim sisteminin ve Cumhuriyetin ilk neslini yetiştiren öğretmenlerin simgesidir. Hatice Hanım'ın romanda özellikle vurgulanan olumsuz özellikleri ile aslında 20. yüzyılın gerisinde kalmış olan eğitim anlayışı tenkit edilmektedir.

Zeyno'nun Oğlu romanında öğretmen Hayri Bey, bir lisede öğretmenlik yapmaktadır. Aynı zamanda gazetecilikle uğraşmaktadır. Hayri Bey İstanbul'da iken, gazete çevresinde sadece Diyarbakır haberleri yazan bir il muhabiri olarak tanınır. Oysa Diyarbakır'da kendini Türk gazeteciliğinin, düşünce ve sanat âleminin yetkili bir elçisi sayar. Hayri Bey romanda Mazlume ile evlenmek isteyen gençlerden biridir. Fakat üniversitede okuyan Mazlume, Hayri Bey'i hiç sevmez. Hayri Bey'in kendisini aşırı derecede beğenmesi hoşuna gitmez ve sürekli onu küçük düşürmeye çalışır. Bunu hazmedemeyen Hayri Bey sık sık, Mazlume'nin kendisiyle yakından ilgilendiği hakkında dedikodular çıkarır. Hayri Bey'in öğretmenliği ile ilgili ayrıntılar romanda yer almaz. Ancak bir sohbet esnasında bir ara Robert Kolej'de çalıştığını söyler. Hayri Bey'e göre serbest hareket etmek Amerika uygarlığının temelidir. Bu nedenle kendisi, ders esnasında öğrencilerinin ayaklarını masanın üzerine uzatmalarına izin verir. Ona göre masaya oturmak, ayaklarını sallamak, çağdaş bir toplantının düzenini bozamaz. Hayri Bey bu anısını, Mazlume'nin gözüne girebilmek için anlatır. Fakat bu sözleri Mazlume üzerinde olumlu bir etki yaratmaz. Romanda, Hayri Bey'in öğretmenliği fazla anlatılmamakla beraber yazar, bir cümle ile de olsa onun olumsuz bir öğretmen olduğunu belirtir. Öğrencilerine serbestlik adına gösterdiği müsamahanın sınıf disiplininde yeri yoktur. Üstelik Hayri Bey'in öğrencilerine bu kadar serbestlik tanımasının nedeni, Amerika'yı taklittir. Hayri Bey, Batı'daki özgürlük anlayışını yanlış yorumlayanlardan biridir. Bir başka olumsuz yanı da yalan söylemesidir. Hayri Bey, Mazlume onu hiç sevmediği halde, her yerde, onun kendisine âşık olduğunu anlatır.

Tatarcık romanında, Kandilli Lisesi'nden mezun olan ve iyi İngilizce bilen Lale, İngilizce öğretmenliği sınavına girer ve kazanır. Kandilli Kız Lisesi'ne İngilizce Öğretmeni olarak atanır. Lale, aldığı eğitimle kendisi değişen ve çevresini de değiştirmek isteyen biridir. Çevresindeki insanlar bazen değişime zorlanmaktan rahatsız

olurlar. Bu nedenle, Lale'ye ısırtıcı ve rahatsız edici bir böcek olan "tatarcık" ismi takılır. Herkes onu Tatarcık diye çağırır.

Romanda, "Yediler" olarak adlandırılan yedi gencin maceraları da anlatılmıştır. Bunlardan biri de öğretmen olan Salim'dir. Salim, biri kız, biri de erkek lisesi olmak üzere iki lisede Fransızca öğretmenliği yapmaktadır. Yirmi sekiz yaşında, heyecanlı ve neşeli bir gençtir. Okul hayatı boyunca hep sınıf birincisi olmuştur. Ezberci değildir. Çocukluğundan itibaren eline geçen parayla kitap almıştır. Okudukları üzerinde uzun uzun düşünür. Galatasaray Lisesi'nden mezun olur olmaz yurt dışına gitmiştir. *Sinekli Bakkal* romanının kahramanlarından Osman'dan bu eserde müzik öğretmeni olarak bahsedilir. Osman, bir grup oluşturan ve "Yediler" olarak bilinen yedi genç için bir beste yapmıştır.

Tatarcık'taki Sungur Balta'nın karısı Suzan, ilkokul öğretmenidir. Zengin olduktan sonra bu adı almıştır. Asıl adı Safinaz'dır. Orta halli bir ailenin kızıdır. Darümuallimat'ı bitirir ve başarılı bir öğretmen olur. Müfettişlerin dikkatini çeker. Çocuk psikolojisini çok iyi bilir. Başarılı bir süvari subayı olan kardeşi, öğretmenlikle kendi mesleğini birleştirir: "*Safinaz'ın iyi hoca, benim iyi süvari subayı olmam sırf bir psikoloji meselesidir. Çocuk ve at, bunlar pek birbirine benzer. İkisine de iyi bakmalı. İkisinin de isteğini yapmamalı. Yalnız beklemedikleri zamanda ikisinin de ağzına bir parça şeker verirsiniz kuzu gibi arkanızdan gelir.*" (*Tatarcık*, s. 137)

Halide Edib'in romanlarında yer alan bir başka öğretmen tipi, *Sonsuz Panayır* romanındaki edebiyat öğretmeni Ali Bey'dir. Ali Bey, İstanbul'un fakir bir semtinde atalarından kalan ahşap bir konakta teyzesiyle yaşayan orta yaşlı ve bekâr biridir. Galatasaray'ı bitirdikten sonra Fransa'ya gitmiş yıllarca Fransız Edebiyatı üzerine incelemeler yapmış, Sorbonne Üniversitesinde okumuştur. Aldığı Fransız eğitiminin etkisiyle Ali Bey'in kütüphanesindeki Fransızca kitapların sayısı bir hayli fazladır. Paris'teyken yakın arkadaşı Felix Mandel'in etkisiyle İngilizce öğrenmiş, iki yaz tatilini İngiltere'de bu arkadaşının yanında geçirmiştir. Bu nedenle Ali Bey'in İngilizcesi de çok iyidir ve kütüphanesinde İngilizce kitaplar bulunmaktadır. Aslında Ali Bey zengin biridir. Fakat o fakir semtte mütevazı bir hayat yaşamayı tercih eder. Hatta yazara göre Ali Bey istese, lise öğretmenliğinden çok daha yüksek mevkilerde bulunabilir. Fakat o lise öğretmenliğinde kararlıdır ve hep aynı okulda çalışır.

Ali Bey, eski bir evde yaşamaktadır ve evini sürekli tamir ettirir fakat boyatmaz. Bunu yapmasının nedenini, sokağın zevkini, estetik uyumunu bozmamak olarak açıklarsa da aslında gerçek nedeni, komşularından farklı görünmek istememesi, onların fakirliğine saygı göstermesidir. Ali Bey aynı zamanda çevresine yardım eden ve bu yardımı herkesten gizli yapan biridir. Ali Bey'in öğrencileriyle ilişkileri çok sıcaktır. Onlarla şakalaşır, sohbet eder, onların fikirlerine önem verir. Ali Bey, yurt dışı eğitimi de almış örnek bir öğretmendir. Aldığı yurt dışı eğitimi ondaki değerleri olumsuz etkilememiştir. Öğrencilerini çok sever, çevresindekilere karşı saygılı biridir. Okumayı çok sever. Öğretmenin çok okuyan biri olması, model oluşturması açısından önemlidir. Ayrıca öğretmen, yaşadığı çevredeki insanlarla uyum içinde olmalı, onlara yüksekte bakmamalıdır. Bu bakımdan Ali Bey, örnek bir öğretmendir.

Genellikle zengin ve Batı özentisi içinde yaşayan kahramanların yer aldığı *Sonsuz Panayır* romanında Samet Şaşırtmaç, bir mutasarrıfın oğludur. İlk ve ortaokulda mutasarrıfın oğlu olduğu için arkadaşları Samet'ten çekinirler ve onu sevmezler. Arkadaşlarıyla tek ilişkisi, onları korkutmaktan ibarettir. Etraftan gelen şikâyetler üzerine babası öğretmenine, Samet'i istediği şekilde yola getirme konusunda yetki verir. Öğretmen, bir gün sınıfta Samet'i döver. Bu dayaktan sonra arkadaşları Samet'le alay etmeye başlarlar. Üç gün sonra Samet, öğretmenin evini taşlar ve beş yaşındaki kızını döver. Öğretmenin kızı, bu dayak üzerine hastalanır. Bu olaylar sonucunda Bolu halkı ayaklanır. Şaşırtmaç'ın babası bu olay üzerine ömrü boyunca biriktirdiği parayı öğretmene tazminat olarak öder. Yine bu olay nedeniyle, Bolu'dan Kumkapı'ya taşınırlar. Samet'in babası kalp krizinden ölür. Samet hiçbir resmi okulda dikiş tutturamaz. Annesi, Çamlıca'daki harap bir köşkü satarak özel bir liseden Samet'e bir lise diploması alır.

Çaresaz romanında, asıl adı Mediha olduğu halde, çevresindeki zor durumda olan insanların yardımına koştuğu için Çaresaz adıyla çağırılan bir ilkokul öğretmeni anlatılmıştır. Mediha, başkalarının hayatı için fedakârlık yapmaktan kendi hayatını yaşayamamıştır. On yedi yaşında Üsküdar Koleji'nden mezun olmuş ve babasının hastalığından itibaren eğitimi ile ilgilenen Rum ailenin tanıdıkları aracılığıyla Erenköy civarında bir okulda öğretmenliğe başlamıştır.

Mediha, Hoşkadem Bacı isimli bir zencinin evinin bir odasında kiracı olarak yaşamaktadır. Evinin eşyalarını, Rum Nikolaki ailesi hediye eder. Erkek ya da kadın olsun bütün mahalleli Mediha'yı çok sever. Kimse ona karşı art niyet taşımaz. Mediha, modayı takip eder ama süslü ve gösterişli giyinmez. Kitap okumaya düşkündür, yabancı dil bilir. Öğrencileri onu çok sever. Öğrencilerini ne şımartır, ne de onlara şiddet uygular. Anlatacağı derse titizlikle hazırlanır, her öğrenciye seviyesine göre soru yöneltir. Hasta öğrencileriyle yakından ilgilenir, onları evlerine götürür, gerekirse doktor çağırır ve iyileşinceye kadar takip eder. Mediha, hayvan ve çocuk hikâyeleri yazar ve yayınlatır.

Mediha, bir gün evinin karşısındaki yeşil köşkün sahibi Münir ile tanışır. Aralarında dostluk başlar. Mediha, Münir'in annesini de çok sever ve sık sık bu köşke gitmeye başlar. Münir tifoya yakalanır. Mediha, bu hastalığı esnasında Münir ile yakından ilgilenir. Tanıdığı bir doktoru çağırır. Doktor, hastanın yanında birinin bulunması gerektiğini, ancak tifonun bulaşıcı olduğunu, Mediha'ya bulaşırsa öğrencilerin de tehlikede kalacağını söyler. Mediha, Münir'e bakmakta kararlıdır. Okuldan iki hafta izin alır. Okul müdürü bu durumdan memnun kalmamıştır. Münir'in arkadaşlarından Sami Selçuk Mediha'ya, hastabakıcılıkla öğretmenliğin yürümeyeceğini, istifa edip özel dersler vermesini teklif eder. Mediha, Münir'e daha fazla zaman ayırabilmek için öğretmenlikten istifa eder. Kolejde İngilizce öğrenmiştir. İngilizce dersler verecektir. Halide Edib, bu romanında Mediha tipini son derece idealist olarak çizmiş, daha sonra mesleğini bıraktırmıştır. Öğrencilerini ve mesleğini bu kadar çok seven birinin bu kadar çabuk istifa etmesi düşündürücüdür.

Son Eseri romanında Kamuran, Dame de Sion'da okur. Bu okuldaki bir "sör"ün hayatını nasıl etkilediğini şöyle anlatır:

"Ruhunun bütün fırtınalı ihtiyacâtını boya fırçasıyla kapatmaya tevdi eden genç ve huyla perver bir "sör" ilk sanat heyecan ve hislerimi ruhumda ciddî surette vücuda getirdikten sonra hayat-ı müstakbelimin müzeler ve muhalledât-ı nefise ile mâli bir şehirde bütün bunlara merbûat olarak geçmesini tabii bulmama sebep oldu. Ondan uzun uzun bahsetmeyeceğim. Yalnız mermer ve loş mabedler içinde, vahşî bir bekâret-i ruh ve dimağla Allah'ın olmak ne demek, o kadın bana öğretti. O iyi bir Katolik'ti. Ben iyi

bir Müslüman'ım."³³⁸ (s. 119) Burada yazar, üstü kapalı bir ifadeyle, hocasının Kamuran'ı din üzerinde düşünmeye yönelttiğini belirtmektedir. Fakat bu hocanın Kamuran'ı dini görüşlerinde zorlamadığı ve etkilemeye çalışmadığı anlaşılmaktadır. Kamuran, hocasının kendisi üzerindeki etkisine rağmen, ikisinin ayrı dinlere inandıklarını belirtmiştir. Yazarın okul hayatında da yabancı uyruklu öğretmenler olumlu özellikleriyle yer almışlardır.

Tatarcık romanında, Lale'nin Amerikan Koleji'nden arkadaşı Helen Barkley, Columbia Üniversitesi'ne bağlı, sokak çocukları üstüne psikoloji denemeleri yapan özel ve yeni bir okulda öğretmendir. Kendisi de bir psikoloji profesörünün kızı olan Barkley, fikirleriyle Lale'yi etkilemiştir. Miss Barkley, Lale'ye Amerika'daki sosyal hareketlerden bahseder. Lale, ondan öğrendiklerini yaşadığı muhitte uygulamaya çalışır. Lale'nin Miss Barkley'i etkileyen yanı ise Amerika'daki medeniyete ve terbiye usullerine hayran olmasına rağmen beğenmediği yanlarını tenkit etmesidir. Miss Barkley, onun "serin kafalı ve dürüst düşünceli" olduğunu düşünür ve bu yüzden aralarındaki yaş farkına rağmen iyi dost olurlar. Bu öğretmen de Lale üzerinde hiçbir olumsuz etki bırakmamıştır.

5.3. Özel Öğretmenler

Halide Edib'in eserlerinde özel derse ve özel öğretmene çok fazla yer verilmektedir. Hatta bazı kahramanların okul hayatından hiç bahsedilmez. Bunlar tamamen özel öğretmenler tarafından yetiştirilirler. Özel öğretmenler, genellikle alanlarında yeterli bilgiye sahip olmaları ve diğer olumlu özellikleriyle yer alırlar. Yazarın kendisi de uzun süre özel öğretmenlerden ders almıştır ve bu derslerin faydasını görmüştür.

Halide Edib, özel ders veren öğretmenlerin yaşadıkları sorunları eserlerinde anlatır. Zengin ailelerin şımarık çocuklarına ders vermek, özel ders veren öğretmenlerin en çok zorlandıkları durumdur.

Seviye Talib romanında, sürekli kendini yenileyerek eşinin eğitim düzeyine ulaşmayı hedefleyen Macide, müzik dersi almak ister. En büyük isteği piyano çalmaktır.

³³⁸ Adıvar, Halide Edib, *Son Eseri*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1919. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Fahir, arkadaşı Numan'la Beyoğlu'nda üç gün dolaştıktan sonra eşi Macide'ye bir piyano alır. Artık tek sorun, Macide'ye bir öğretmen bulmaktır. Bu işi Numan'a bırakırlar. Numan, bir hafta düşündükten sonra kararını açıklar: “Az zaman içinde ya öğretecek, ya hiç terbiye-i musikiyeyi deruhte etmeyecek bir kişi vardır. O da bütün ailenin piyano hocası...” (Seviye Talib, s. 51) Numan'ın adını söylemediği bu öğretmen, Seviye'nin sevgilisi Cemal'dir. Seviye evli olmasına rağmen, Cemal'le ilişkisi vardır. Çevre, evli bir kadın olan Seviye'nin bu ilişkisini onaylamamaktadır. Numan bu durumdan endişelidir, hakkındaki söylentilerden dolayı Cemal'in ders verecek öğrenci bulamamasından korkar. Numan, Cemal'in saygı gösterilecek ciddi ve başarılı bir öğretmen olduğunu belirterek Fahir'e hitaben şöyle der: “*Senin bilmeyerek getireceğin hocaların hayatları kim bilir ne kadar mülevvestir. Riyakâr oldun mu, efendim bu memlekette istersen en fena cinayet-i ahlâkiyyeden çekinme, affederler. Fakat herkesten başka düşünmeye cesaret ettin mi, işte bunu hiç affetmezler.*” (Seviye Talib, s. 51)

Sonunda Macide'nin haftada iki kez Cemal'den ders almasına karar verilir. Cemal, çekingen ve saygı gösterilen bir sanatçıdır. Macide Cemal'den ders alırken Fahir de Cemal'i inceler. Seviye'nin bu orta yaşlı sessiz adamda ne bulduğunu merak eder. Talip Bey, Seviye'nin kocasıdır. Fahir, Talip Bey ile Cemal'i kıyaslar. Fiziksel olarak Talip Bey üstündür ancak Fahir, Cemal'in gözlerinde “anlaşılmamış bir üstünlük” ve “anamlı bir şiir” bulur. Fahir, bu mavi gözlü öğretmenin Seviye'nin ruhundaki boşlukları doldurduğunu düşünür: “*Kim bilir, bu ciddi tavırlı, mavi gözlü muallim, Seviye'nin ruhunun hangi boşluklarını doldurmuştu? Kim bilir Seviye, tahayyül ettiği nasıl yüksek bir hayata, onda hem-ahenk bir iştirak bulmuştu?*” (Seviye Talib, s. 53)

Cemal Macide'ye ders verirken Fahir hep Seviye'yi düşünür. Cemal'in bu kadar ilgi gösterilen biri olmasını kıskanır. Cemal'i Seviye'ye lâayık biri olarak görmez.

Macide'nin Cemal'den ders almasına en çok karşı çıkan, Numan'ın karısı Samime'dir. Samime'ye göre Cemal, bir ailenin yok olmasına neden olmuştur. Seviye'nin kocası Talip Bey, Numan'ın amcasıdır. Buna rağmen Numan, Seviye'nin Cemal'e olan aşkına karşı çıkmaz.

Handan romanında Cemal Bey'in üç kızı ve yeğeni Neriman'ın eğitimleri önemli yer tutar. Bu dört kız, evde hep beraber özel dersler alırlar. Neriman, onlara ders veren hocaları şöyle anlatır:

“*Ertesi gününden Handan’la beraber ders odasına geçtim. Bu duvarlarına kadar mürekkep sıçramış, masası, sandalyeleri aşınmış sevgili odadan ne kadar çehreler geldi geçti. Sakallı, sakalsız, sarıklı Kur’an ve Arabî hocaları; bazen çılgın, hoppa, bazen kuru ve korkunç İngiliz mürebbiyeleri; Ermeni, Macar, İtalyan daha bilmem ne cins musiki hocaları...*” (Handan, s. 41) Burada Handan ve diğer çocukların aldıkları eğitimin çeşitliliği vurgulanmaktadır. Handan’ın babası Cemal Bey, kızlarını İngiliz terbiyesiyle yetiştirirken, kendi değerlerini de unutmamalarına dikkat eder.

Kardeş-yeğen dört çocuk hep aynı öğretmenlerden aynı öğrenimi görürler. Handan dışındaki üç kız, öğrenmeye pek meraklı değildirler. Fakat Handan diğer üç kızdan farklı olarak öğrenme isteği ile doludur. Handan’da öğrenme isteği adeta bir tutkudur. Etrafında gördüğü her şeyi bilmek ve anlamak ister. Handan’ın bu aşırı öğrenme isteği karşısında daha bilgili hocalar tutulur. Son hocası da Nazım’dır. Musiki, edebiyat, felsefe, sosyoloji... her konuda Handan’ın öğretmeni olur Nazım. Nazım aynı zamanda ona acıyı, hayatı öğreten kişidir: “*Nazım, Handan’ın hayatında bir mürebbi-i hiss ü efkâr olarak da kalmadı, daha ileri gitti. Mürebbi-i elem, mürebbi-i hayat oldu.*” (Handan, s. 42) Müzik eğitimi yazarın üzerinde önemle durduğu bir konudur.³³⁹ Burada, resim, müzik, edebiyat gibi duygu eğitimi veren disiplinlerin yanında fikrî eğitimi sağlayan disiplinlere de yer verilmiştir. Hayata hazır olmak için duygu ve fikir eğitiminin bir arada olmasının gereğine işaret edilmiştir.

Ders günleri kararlaştırılır. Nazım, Handan’a vereceği dersler karşılığında para almak istemez. Celal Bey, öğretmenliğin onun mesleği olduğunu ve kardeşi bile olsa ücretsiz ders vermemesi gerektiğini söyler. Fakat Nazım ücret almamakta kararlıdır. Nazım’ın dediği olur. Perşembe ve pazar akşamları derse gelmesi kararlaştırılır. Handan’ın babası ve Neriman da dersleri dinler.

Nazım, ders anlatırken çok ciddîdir. Handan da onu dikkatle dinler ve notlar alır. Handan’daki merak ve öğrenme duygusu hiç eksilmez. Neriman Nazım’la sohbet

³³⁹ Müzik eğitimi, edebiyatımızda batıya yönelmeyle önem kazanır. Batı etkisinde eser veren yazarların çoğu müzik eğitimini işler. Halid Ziya Uşaklıgil’in romanlarındaki genç kız tiplerinden Hacer, Nihal ve Azra da batı musikisini iyi bilirler ve piyano çalarlar. (bkz. Kerman, Zeynep, *Halid Ziya Uşaklıgil’in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayı, 105, Ankara, 1995, s. 251.)

etmeyi çok sever. Nazım'ın, konuştuğu kişinin konuşmasından tat aldığını hissettirmesi Neriman'ın hoşuna gider.

Nazım, Handan'ın eğitimiyle yakından ilgilenir ve ona bir çalışma planı yapar. Sabah erken kalkıp bir saat tarih ve edebiyatla uğraşacak, bir buçuk saat dinlenip bir saat sosyoloji ve felsefe okuyacaktır. Musiki dışında diğer dersleri Nazım verecektir. Musiki derslerini ise Don Pedrelli isimli biri verecektir. Nazım, Handan'a Osmanlı tarihi de okumak ister, Handan Osmanlı tarihini bildiğini söyler. Fakat Nazım bunları okutmak konusunda ısrarlıdır: "*Her köşesine sesinizi işittirmek, ruhunuzu vermek için bir milletin ruhunu, mazisini ve edebiyatını bilmeli; tarihi biliyorsunuz, öyle mi? Zararı yok. Bir de benim bildiğim gibi biliniz! Diyordu.*" (Handan, s. 57) Bunlar, daha önce de işaret ettiğimiz gibi Halide Edib'in en çok üzerinde durduğu derslerdir.

Dersler ilerledikçe Handan, Nazım'ın öğrettikleri ile kendi bilgilerinin farklı olduğunu anlar. Fakat bu düşüncesini Nazım'a söyleyemez. Bunun için biraz daha eğitim alıp kendini yetiştirmesi gerekmektedir. Nazım, bu düşüncelerden habersiz Handan'ı eğitime uğraşı içindedir: "*Ne tuhaf adam! Bütün bu zahmetlerinde elimden, dimağımdan, ruhumdan tutup kendisince belirli bir noktaya beni götürmek isteği var duygusu bende beliriyor.*" (Handan, s. 55)

Nazım, bir yandan ders verirken bir yandan da Handan'ı tanımak ister. Handan'da, on altı yaşındaki genç kızların gözlerindeki farklı bir şeyler görür. Handan'ın gözlerini derin ve esrarlı bulur. Nazım Handan'a, sevmenin anlamını bilip bilmediğini sorar. Handan, sevmenin anlamını bildiğini düşünür. On üç yaşındayken, yani üç yıl önce komşunun oğluna âşık olmuştur. Handan, saçlarından büyük bir parça keserek ona vermiştir. Daha sonra sarıklı bir Arapça hocasını sevmiştir. Sonra başka bir hocayı daha sever. Nazım, hep hocalarını seven bu kızdan kendi adına korktuğunu söylediğinde, Handan'ın cevabı şöyledir: "*Nafile korkarsınız, çünkü sizi sevmeyeceğim!*" (Handan, s. 59) Bu cevaba ikisi de güler.

Handan'ın Nazım'dan ders almasına babası Cemal Bey karar vermiştir. Annesi Sabire Hanım ise Handan'ın Nazım'dan ders almasına karşıdır. Nazım'ın para kazanmak için ders vereceğini düşünmektedir. Fakat Sabire Hanım bu konuda yanılır. Çünkü Nazım, yukarıda da vurgulandığı üzere dersler karşılığında para almayacaktır. Sabire Hanım derslerin ücretsiz verileceğini öğrenince de Nazım'ın Handan ile

evlenerek içgüveysi geleceğini söyler. Sonunda Nazım, Handan’la evlenmek ister. Fakat bu evlenme isteğinin Sabire Hanım’ın tahminiyle ilgisi yoktur.

Sabire Hanım, Nazım’ın modern görüntüsünü de beğenmez: “Şuna bak hele, sanki setre pantolonuyla bir deli derviş gibi saçlarını uzatmak ne oluyor?” (Handan, s. 65) Cemal Bey, yazar ve öğretmenlerin saçlarını uzatmasının Avrupa’da adet olduğunu söyleyerek eşini rahatlatmak ister.

Nazım’ın Handan’a ilgi ve bağlılığı gün geçtikçe artar. Sürülmek tehlikesini göze alarak Handan’a sansür ile yasaklanan kitaplar getirir. Nazım, kararlı bir şekilde Handan’ı önceden belirlediği düzeye ulaştırmaya çalışır:

“Bütün bu dersler ve bu konferansların Handan’ın mektuplarının birinde dediği gibi onun dimağını açıkça önceden kararlaştırılmış belirli bir noktaya ulaştırmak için verildiği anlaşılıyordu: Memleketin halindeki korkunç düşkünlüğü, fenalığı hissettirmek ve bunun çaresini bulmak için düşünmeğe itelemek.” (Handan, s. 68)

Altı ay boyunca Nazım ciddî bir öğretmen, Handan da sessiz ve çalışkan bir öğrenci olarak dersleri devam ettirirler. Altı ay sonunda Handan, çeşitli konularda yorumlar yapmaya başlar, hatta Nazım’ı susturur. Üç ay da böyle devam ederler. Nazım, Handan’a görüşlerini kabul ettirmek için daha çok uğraşır. Bu romanda, amacı para kazanmak olmayan bir öğretmen anlatılmıştır. Halide Edib’in eserlerinde öğretmenlerin verdikleri özel derslerden kazandıkları paranın azlığına ya da çokluğuna değinilmemiştir.

Mev’ud Hükiim romanında Kasım Şinasi, Atife’nin evde özel öğretmenlerden aldığı düzensiz eğitimin yetersiz olduğunu düşünür. Romanda, özel eğitimin okul kadar etkili olmadığı görüşü vurgulanır. Okulda alınan eğitim daha düzenlidir. Bu nedenle Kasım Şinasi, Atife’yi Amerikan Koleji’ne yazdırmıştır.

Ateşten Gömlek romanında Ayşe özel dersler vererek geçinir. Moda’da bir tüccarın çocuğuna Türkçe dersi verir. Ayşe’nin özel ders verdiği ailelerden bir diğeri Yusufpaşa’dadır. Bu derslerle ilgili ayrıntıya yer verilmemiştir.

Sinekli Bakkal romanında Selim Paşa’nın karısı Sabiha Hanım, eğlenmeyi seven, ilerleyen yaşına rağmen ibadette gözü olmayan biridir. Zira din adamlarından duyduğu cennet ve cehennem tasvirleri onu pek cezbe etmez. Bu nedenle Mevlevî tekkelerine

devam etmeye başlar.³⁴⁰ Burada, Vehbi Dede isimli, tasavvuf ehli bir musikişinasla tanışır. Vehbi Dede'yi kendisine yakın bulur. Vehbi Dede, kâinatı seven ve hayata gülümseyerek bakan biridir. Sabiha Hanım, onu genç halayıklar ve üvey kızı Mihri'ye musiki dersleri vermesi konusunda ikna eder. Vehbi Dede, Selim Paşa konağının musiki hocası olur.

Bu romanda Peregrini, alafranga ailelere piyano dersleri veren bir “Frenk”tir. Sarayda efendilere de ders verdiği için Selim Paşa onu göz hapsine almış fakat zararsız biri olduğunu görünce kendi haline bırakmıştır. Peregrini İtalyan'dır. Memleketini ve dinini terk ettiği söylenmektedir. Diğer Avrupalı piyano hocalarına benzemez. Türkçe'yi bir Türk gibi konuşur. Doğu felsefesini ve kültürünü çok iyi bilir. İtalya'dan, manastırda rahipken kaçmış ve Türkiye'ye gelmiştir. Peregrini, dinî inançlarını kaybetmiş, “ataist” olmuştur. Selim Paşa onun dinsiz olduğunu anlar. Selim Paşa'ya göre dinini terk eden adam, şüphelidir.

Romanın aslî kahramanı Rabia'nın bu konakta özel ders alması söz konusu olunca, Selim Paşa, Rabia'nın Peregrini'den ders almasına karşı çıkmıştır:

“Küçük hafızın tahsilini ben dilediğim hocaya yaptırırım. Sen çocuk sahibi olduğun vakit, istediğin gibi yap. Korkarım, çocukların Asım Bey'in kukla kızlarına benzeyecek... Bonmarşe bebeği gibi... Karnına basınca mama, papa diye öten kuklalardan.” (Sinekli Bakkal, s. 42) Selim Paşa'nın burada kızdığı kişi, oğlu Hilmi'dir.

Selim Paşa, konağa gelen Arapça, Farsça, Fransızca ve musiki hocalarından Rabia'nın ders almasını ister. Selim Paşa'ya göre konağa gelen bu hocalardan kimse istifade etmemektedir. Rabia'nın dedesi İmam Hacı İlhami Efendi, evini torununun kazancıyla idare ettiğini söyleyerek özel dersler almasına karşı çıkar. Selim Paşa ona

³⁴⁰ Doğu ve batı dünyasının değerleri arasında daimî bir karşılaştırma yapan Halide Edib, batı medeniyeti karşısında Mevlevîlikte yeni ve derin bir mana bulur.

Bu Mevlevîlik tesiri, küçük yaştan itibaren ailesi içinde başlar ve ömrünce devam eder. Çocukluğunda cehennemi anlatan dehşet verici sahnelerle dolu bir eseri okumuş olan Halide Edib, bir Mevlevî olan anneannesinin tesirine de maruz kalmıştır. Evde Mevlevîlikten gelen müsamahalı dinî görüş ve Süleyman Dede'nin *Mevlid*'i Halide Edib'in kolejde öğrendiği Hıristiyanlığa kaymasını önlediği gibi, onu İslâmiyet'in yüceliği ve beşeriliğine ömrü boyunca inandırmıştır.

Yazarın daha sonraki yıllarda eserlerinde görülen müsamahalı dinî görüşe ağırlık vermesi, belki de bu ilk yıllarda aldığı terbiye ile ilgilidir. Yazarın “Haminne” diye andığı anneanesi Eyüp Sultan'daki “Mevlevî tekkesi ile alâkadardır”. Halide Edib, yaşlı kadının ruhuna Mevlevîliğin hâkim olduğuna inanır. Tekkenin türbedarı olan dayısı ona tesir etmiştir. (bkz. Enginün, “Halide Edib ve Mevlevîlik”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 570–579.)

maddî destek sağlayabileceğini söylediğinde, Rabia'nın özel ders almasını kabul eder. Özel dersler Rabia için birçok bakımdan faydalı olmuştur. Rabia, Vehbi Dede'nin derslerine başlayınca imamdan ders almayı bırakır. İmamın anlattığı cehennem sahnelerinden bıkmıştır. Konak hayatı Rabia'yı değiştirir:

“İlk hafta derslerine başlamamış olsa bile Rabia, gününün yarısını konakta geçirmeğe başlarken bir nevi hayat görgüsü ve hocalardan öğrenilmeyen bir hayat tahsiline atılmıştı. Bilhassa Sabiha Hanım'ın yanında olmak, yaşamının kaynağına atılmak demektir, mütemadiyen yeni bir şekil alan hayatı eliyle tutuyor, gözüyle görüyor gibiydi.” (Sinekli Bakkal, s. 47)

Rabia derse başladıktan sekiz ay sonra Hilmi, Rabia ile Peregrini'yi tanıştırmaya karar verir. Rabia, Peregrini ismini Selim Paşa ile Hilmi tartışırken duymuştur ve ondan korkmuştur. Rabia, çok sevdiği Vehbi Dede'nin derslerinden memnundur ve Peregrini'den ders almak istemez. Tanıştırılma esnasında Peregrini Rabia'ya elini uzatır, Rabia Peregrini'nin elini öper. Bu, Hilmi ve arkadaşlarına komik gelir. Ancak Peregrini, Rabia'nın bu davranışından memnun olur. Diğer ders verdiği alafranga zengin kız çocukları ile Rabia'yı karşılaştırır: *“Onların hepsi Avrupa çocuklarının saman kâğıdı kopyası gibi idiler; hâlbuki bu kız arkasındaki üç sıkı kumral örgüsüyle, açık yüzüyle, nohudî yemenisiyle İstanbul şehrinin, medeniyetinin, harsının asırlar süren tekâmülünün vücuda getirdiği yerli bir örnek!”* (Sinekli Bakkal, s. 56) Peregrini, Avrupa'da yetişmiş biri olarak Rabia'da yerli değerler bulunmasından memnundur ve onun istediği yetişme tarzı da budur. Ne Avrupalı, ne Türk olabilmiş yozlaşmış çocuklar onun hoşuna gitmez.

Peregrini Rabia'yı dinler ve çok beğenir. Hilmi, Peregrini'ye, Rabia'nın sesini terbiye etmesini söylediğinde, Peregrini bu teklifi reddeder: *“Hayır, Sezar'ın malını Sezar'a. Allah'a ait olanı Allah'a vermek gerek... Ben Sezar'ın, ben Şeytanın zümresindenim. Çocuk Allah'ın, bırakın olduğu yerde kalsın.”* (Sinekli Bakkal, s. 58)

Ramazan gelmiştir. Vehbi Dede Ramazan'da ders vermez, konağa da gitmez. Ancak, Rabia için bu kuralı değiştirir çünkü Rabia otuz senedir rastladığı en istidatlı öğrencidir. Tevfik'e perşembe akşamları Rabia'ya ders vereceğini söyler. Tevfik, kızının bu başarısından gurur duyar. Vehbi Dede, Rabia'yı bir nevi “ruhanî evlât”, fikirlerini, felsefesini sadeleştirip halka yayacak “geleceğin müridi” olarak görür.

Vehbi Efendi haftada iki kez Rabia'ya ders verir. Ders verdiği bazı öğrencilerini Rabia'ya bırakacaktır. Peregrini de ders verdiği ailelere onu alaturka musiki hocası olarak tavsiye eder.

Rabia'nın babası Tevfik, II. Abdülhamit tarafından sürgüne gönderilince Peregrini, Rabia'ya iş bulur. Sarayda üçlü bir alaturka orkestra kurulacaktır. Rabia burada ders verecektir. Rabia, önce sarayları hiç sevmediğini söyleyerek bu iş teklifini reddeder. Peregrini bir süre sonra Rabia'yı ikna eder. Rabia, sürgünde olan babası Tevfik'e para göndermek zorundadır. Bu nedenle, bu saray işi sonradan onu memnun eder.

Rabia ders vereceği eve gider. Burası İkinci mabeyinci Saffet Bey'in evidir. Behire Hanım, Saffet Bey'in yeğenidir. Gençliğinde Peregrini'nin öğrencisi olmuştur. Peregrini'nin öğrencisi olmak o devirde alafranga aileler arasında modadır. Hatta Behire Hanım, bir ara Peregrini'ye âşık olduğunu sanır. Fakat Peregrini, musikiye hiç istidadı olmadığını söyleyerek Behire Hanım'ı kendisinden uzaklaştırmıştır. Rabia, zamanla Peregrini'ye hayran olur ve Saffet Bey'in yeğenlerinin anlattıklarıyla Peregrini'ye hayranlığı bir kat daha artar. Peregrini'nin Müslüman olup kendisiyle evlenmesini arzu eder: *“Bu adam eski evlere, bazen de kızların kalbine musallat olan bir tayfa benziyor. Ondan kurtulmak için belki ona varmaktan başka çare yok.”* (Sinekli Bakkal, s. 223)

Rabia'nın Nejat Efendi ve Kanarya'nın evinde ders vereceği üç öğrenci vardır. Bunlardan biri, Gülbeyaz adlı sesi güzel bir Habeş kıızıdır. Rabia bu kıza hanendelik öğretecektir. Diğer iki kız sarışın Çerkez kızlardır. Nevgice ve Mahpeyker isimli bu iki kıza ise kemençe ve ud öğretecektir. Peregrini'nin bahsettiği üçlü alaturka takım bu kızlardan oluşmaktadır. Rabia her pazartesi köşke gelecek, çarşamba sabahına kadar kalacak, gündüzleri ders verip geceleri Kanarya ve Nejat Efendi ile oturacaktır.

Rabia'nın ders vereceği öğrencilerin sayısı gittikçe artar. Rabia bu yoğunluktan yorgun düşer fakat halinden memnundur. Pembe ile Rakım bazı dersleri bırakmasını tavsiye ederler ama Rabia derslere devam eder. Yoğun çalışmasına rağmen, geceleri de kitap okur. Derslerden dönerken Babîâli ya da Beyazıt sahaflarından kitaplar alır. Bu kitap okuma merakı Pembe'yi rahatsız eder. Bazı geceler sabaha kadar okur. Rabia'nın bu okuma faaliyetinde yaşadıklarını unutma isteği de etkilidir.

Kanarya'nın eşi Nejat Efendi Abdülhamid'in yeğenidir ve saray tarafından şüpheli görülen bir şairden edebiyat dersi almaktadır. Padişah da bunu bilir ama ses çıkarmaz. Çünkü Nejat Efendi tehlikeli biri değildir. Kendi halinde, sessiz biridir. Bu öğretmen kimliği ile ilgili geniş bilgiye romanda yer verilmemiştir.

Tatarcık romanında Lale, yalılarda İngilizce dersleri verir. İngiliz bir mürebbiye tutamayacak durumda olan aileler, Lale'ye az bir ücret ödeyerek kızlarının geleceklerini garanti altına almaya çalışırlar. Bu aileler, kızlarının "koca bulabilmesi" için dil bilmesi gerektiğine inanırlar. Lale, modayı takip etmez. Modayı yakından takip eden gençler, onun modayı takip etmemesini maddî durumuna bağlarlar: "*Zavallı hoca parçası, nereden bulsun da yapsın*" (*Tatarcık*, s. 21) Fakat *Tatarcık* modayı takip eden ve özenti içinde yaşayan gençlere karşı ilgisizdir ve onlarla alay eder.

Lale'nin özel ders verdiği aileler ondan çok memnundurlar. Bu yüzden onu tanıdıklarına tavsiye ederler. Albay Nihat, yazdığı "Fransız Devrimi" kitabı için İngilizce kaynakları okuyacak birine ihtiyaç duyduğunda, Süleyman Bey, Nihat Bey'e kızlarına İngilizce ders veren Lale'yi tavsiye eder.

Sonsuz Panayır romanında Ayşe Balkar, henüz lise son sınıf öğrencisidir. Ancak ailesinin maddî durumu iyi olmadığı için çalışmak zorundadır. Edebiyat öğretmeni Ali Bey aracılığıyla iş bulur. Ayşe, Süleyman ve Behire Bolluk isimli, zengin bir ailenin kızları olan Malike ve Müfide'ye özel ders vermeye başlar.

Malike ile Müfide biri on beş, biri on yedi yaşında, İngilizce ve Fransızca'yı çok iyi bilen iki kardeşirler. Dame De Sion'da okumaktadırlar. Bu okulda teorik bilgi çok iyi verilmektedir. Fakat her ikisi de dünyadan habersiz yaşamaktadırlar. Ayşe, bu iki kıza, eski harfleri, Kuran okumayı ve sureleri öğretir. Ayşe, böylesine zengin insanların çocuklarına neden dinî bir eğitim verme ihtiyacı içinde olduklarını anlayamaz. Gerçi zengin ailelerde din eğitimi moda olmuştur. Fakat bu aile ne moda olsun diye, ne de çocukları dindar yetişsin diye din eğitimi aldırırlar. Çocuklarının okulda Hıristiyanlığa yöneldiğini fark eden anne baba onlara böyle bir dinî eğitimi vermeye ihtiyaç duymuşlardır. Ayşe, babasının çok küçük yaşta öğrettiği ve hiçbir işe yaramayacağını düşündüğü bu dinî bilgilerinden bugün para kazanıyor olmasına şaşırmakta ve sevinmektedir. Yine bu sayede, zenginlerin sofrasında lezzetli yemekler yiyebilmektedir. Ayşe, bu kızlara Divan Edebiyatı da öğretir. Fakat verdiği dersten

kendisi zevk almaz. Çünkü bu edebiyatın felsefesi, nefesine hâkim olmaya dayanmaktadır. Ayşe için önemli olan ise önce vücudu ve nefsi doyurmak, sonra ruhu terbiye etmektir. Ayşe, Divan Edebiyatına ait ilk bilgileri de babasından almıştır ve derslerde zorlanmaktadır. Bu durumlarda edebiyat hocası Ali Bey'den yardım alır.

Romanda, Ayşe'nin çocuklarına ders verdiği diğer bir aile Safi-Türk'lerdir. Safi-Türk'lerin kızları Şermin ve Nermin aynı zamanda, Matmazel Kofman isimli bir Fransız hocadan, Fransızca dersleri almaktadırlar. Bayan Safi-Türk çocukları İngiliz mektebinde Fransızca'yı unutmamasın diye bu özel derse karar vermiştir. Ayşe, bu aile ile tanışmaya geldiğinde, Matmazel Kofman da oradadır. Bayan Safi-Türk, Ayşe ile Matmazel Kofman'ı farklı ortamlarda ağırlar. Bayan Safi-Türk bu davranışıyla, İstanbul'un arka sokaklarından gelen bir "Türkçe öğretmeni parçasıyla", bir Fransız matmazeli arasındaki sınıf farkını Ayşe'ye hissettirmek ister.

Ayşe'nin özel ders verdiği bir başka öğrenci, yine zengin ailelerden Emine Şaşırtmaç'ın kızıdır. Bu kız, Fen Fakültesi'nin üçüncü sınıfında okumaktadır. Ayşe'den birkaç yaş büyüktür. Ondaki edebiyat merakı, ait olduğu kültürün temellerini tanıma isteğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, hep müspet ilimlerle ilgilenmesinin kendisini hayattan uzaklaştırmasından korktuğu için edebiyat öğrenmeye karar vermiştir. Sürekli matematikle meşgul olan yabancı bir profesörün, çıldırma tehlikesine karşı şiir okuması, Emine Şaşırtmaç'ın kızındaki edebiyata ilgiyi arttıran bir başka nedendir. Eski harfleri öğrenmesini daha çok annesi ister. Emine Şaşırtmaç'ın kızı, eski harfleri öğrenme isteğinin bir modadan kaynaklanmadığını Ayşe'ye özellikle açıklar.

Sevda Sokağı Komedyası romanında, Hamdullah Bey'in eşi Sabiha Hanım, evinde çalışan beslemelerin eğitimiyle yakından ilgilenir, onlara özel dersler aldırır. Cumartesi günleri öğleden sonra beslemelerin hocası konağa gelir ve başta *Kur'an* olmak üzere çeşitli dersler verir. Romanda, bu özel öğretmenin adı açıklanmaz. Yazar bu öğretmenden, "yeşil sarıklı, kara sakallı" diye bahseder. Beslemelerin hepsi derse başlamadan başlarını örterler. Bunun nedeni hocalarından kaçmaktan ziyade, derslerinin yarısının *Kur'an* okuma ile geçmesidir. Hoca Efendi, dersin başladığını öksürerek ilân eder.

Numune de Hamdullah Beyin konağına yeni gelmiş bir beslemedir. Hoca Efendi ona da ders verecektir. Numune'nin zeki bir kıza benzediğini, ders için oturup

beklemesini söyler. Hoca Efendi diğer beslemeleri birer birer önüne alır ve *Kur'an*'dan bir bölüm okutur. Numune, bunları seyrederken aklı Sabiha Hanımdadır. Hoca onu derse dahil ettiğinde ilgisiz davranır, hatta derste uykuya dalar. Hoca Efendi çok kızar. Üç gün sonra Hoca Efendi bu çocuğun “okuma kaabiliyeti olmayan bir alık” olduğunu söyler ve sınıfa bir daha sokmaz. Aslında Numune zeki bir kızdır. Fakat okumamaya kararlıdır. Okumanın gerekli olduğuna inanmaz. Onun için önemli olan bir evin hanımı olmaktır, bunun için de okumak gereksizdir.

Konağa, haftada bir iki defa saz ve şarkı öğretmek için bir hoca gelir. Numune bu derslerle de ilgilenmez, müziğe de ilgisi duymamaktadır.

Çaresaz romanında, ilkokul öğretmeni Mediha, komşusu Münir'in tifoya yakalanması üzerine, ona bakabilmek için mesleğinden istifa eder. Evde İngilizce dersleri verir. Sami Selçuk, Münir'in Hukuk Fakültesi'nde okuyan arkadaşıdır. Fakülteden beş arkadaşı, Sami Selçuk aracılığı ile Münire'den ders alır.

Mahallede bazı kadınlar, Mediha'nın Münir'e yakınlığı ile ilgili dedikoduya başlarlar. Ancak gerek ondan ders alan erkekler, gerekse mahallenin çoğu Mediha'ya güvenmektedir. Münir, yine de dedikoduları önlemek amacıyla imam nikâhı yapar. Mediha ile resmî olarak evlenmek istemez. Çünkü kendine güvenmemektedir. Başka birine âşık olursa onu bırakması gerekecektir.

Mediha'nın öğrencilerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Dört yeni hukuk öğrencisi ve bir Edebiyat Fakültesi öğrencisi ondan ders almaya başlar. Mediha, bunlara haftada üç saat ders verecektir. Her seansta beşten fazla öğrenci kabul etmez. Yaptığı işi ciddiye aldığı için çok yorulur. Mediha için, gençlere ders anlatmak çocuklara ders anlatmaktan daha zordur. Güçlü ve sakin tavrı sayesinde, öğrenciler onun derslerini üniversitedeki profesörlerin derslerinden fazla bir dikkat ve sessizlikle dinlerler. Mediha, yaptığı işi öylesine ciddiye almaktadır ki kendi nikâhının olduğu gün bile eğlenceye gitmeyi, öğrencileri geleceği için istemez. Mediha, Halide Edib'in tamamen idealize ettiği bir tiptir.

6. VATAN SAVUNMASINDA ÖĞRETMEN VE EĞİTİM

Eğitimli insan vatan savunmasında da etkindir. Halide Edib, iyi eğitim almış insanın ülke sorunlarına duyarlı olmasını bekler.³⁴¹ Eserlerinde, kahramanların ağzından bu beklentisini dile getirmiştir. Bu konuda hassas olan yazar, özellikle kadınların vatan savunması konusunda eğitilmesini ister. Kadınlar iyi eğitilirse, onların yetiştireceği çocuklar da vatan sevgisini çok çabuk kazanacaklardır. Yeterli eğitim almamış olan kadınlar, kendi dünyaları içinde hapsolmuşlardır ve sosyal meselelere duyarsızdırlar. Bu kişilerde vatan sevgisi vardır ancak açığa vurmazlar ya da bu sevgi eyleme dönüşmez.

Halide Edib, Darülfünun'da kadınlara verdiği bir konferansta, vatan sevgisinden ve vatan savunmasında eğitimin öneminden bahseder. “Felâketlerden Sonra Milletler” başlığını taşıyan bu yazıda Halide Edib, önce düşman işgaline uğrayıp daha sonra eğitim sayesinde güçlü bir devlet haline gelen ülkeleri örnek vermiştir. Bu ülkelerden en dikkat çekici olanı Almanya'dır.

Uzun süre Avusturya'nın boyunduruğunda kalan Almanya, bu esaretten kurtulup kendini toparlamaya çalıştığı sırada Fransız işgaline uğramıştır. Napolyon Almanya'yı darmadağın etmiştir. Bu felâketler sonucunda, Almanya'nın ünlü düşünürleri halka, millî izzet-i nefsin ne olduğunu öğretmişlerdir. Birçok iktisâdi ıslahat yanında, ilkokul eğitimine büyük önem vermişlerdir:

“Napolyon Almanya'yı çizmesi altında muhakkar ve âciz son derece ezdiği bir dakikada uyandılar. Almanya'nın büyük mütefekkirleri, filozofları Almanya'ya millî izzet-i nefis ne olduğunu öğretmişti. Milliyetini bilen bu felâketzede kavmin kalbinde uyanan vatanperverlik bir zaman için bütüin şahsiyetlerini yakıp, hayatlarına hâkim olan bir his, bir ateş oldu. Vatanperverlikleri ve ittihatları arasında memleketi kurtarmak için ıslah lâzım geldiğini düşündüler, birçok iktisadî ıslahat arasında tahsil-i ibtidâîye büyük bir mevki verdiler. Napolyon mesela Prusya'ya kırk iki binden fazla

³⁴¹ “Kurtuluş Savaşında bazı öğretmenlerin cepheye koşarak düşmanla mücadele ettiklerini, bazılarının şehit düştüğünü görüyoruz. Örneğin Maraş Lisesi'nin genç matematik öğretmeni Hayrullah Efendi, Fransız işgal ve zulümleri üzerine beş-on arkadaşıyla dağa çıkmış, düşmanla savaşırken şehit düşmüştür. Buna benzer birçok örnek verilebilir. Özellikle 1921 başlarında düzenli ordu kuruluncaya kadar, öğretmenlerden yer yer Kuva-yı Milliye (millî kuvvetler) denen millî direniş için silâhlî örgütlenme ve mücadeleye katılanlar çoktur. Bazı yerlerde de öğretmenler gece aşayış için nöbet tutup gündüz de derslerine girmişlerdir.

Ancak, cepheye fiilen çarpışan öğretmenler, gönüllü öğretmenlerdir. Çünkü 7 Mart 1921 tarihli bir kanun, öğretmen, öğrenci ve medrese mensuplarının askerlik görevlerini tecil etmiştir.” (bkz. Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 290.)

*asker besletmiyordu, fakat Prusya’da her erkek lâzım gelirse mükemmel bir asker olacak kadar silah kullanmak biliyordu. Ve nihayet orduları, paraları ve mektepleriyle hazırlandıktan sonra hürriyetlerini tekrar elde ettiler ve bugünkü Almanya’yı vücuda getirdiler.”*³⁴²

Yazar, bizim de Almanya’yı örnek alarak, kuvvetli bir ordu ve iyi bir ilkokul tahsili ile toparlanacağımıza inanır. Halide Edib’in ilkokul tahsili ile hedeflediği şey, vatan sevgisi ve düşmanını tanımayı öğretmektir. Yazar, geçmişte yaşananların asla unutulmamasını ister:

*“Almanya’nın vatanperverlik dersi yanında felâketlerin bize verdiği ders de kuvvetli bir ordu ile ibtidâî tahsilinin ehemmiyetidir. Eski zaman tarihlerinden düşmanlarımıza karşı hiss-i intikam ve kini kalbimizde saklayıp çocuklarımıza vermek dersini alıyoruz. Yeni zamaninkilerde de ittihat ilim ve kuvvetli ordu lüzumlarını görüyoruz. Fakat bunların hepsi müşterek olarak bize bir büyük ders veriyorlar. O da her şeyden evvel vatanını kalbinde taşımak ve her şeyden çok vatanını sevmek. Eğer vatani bu kadar büyük ve derin bir aşkla sevmesek aynı tarih sayfaları bize ne ilim, ne ittihat, ne de paranın bizi felâketten kurtaramayacağını söylüyor. Tarih yalan söylemez ve aldatmaz. Dinleyelim. Bize bu felâketler gafletten, cehaletten, tembellikten, vatanımızı sevmediğimizden geldi. Bundan kurtulmak için çocuklarımızı okutmalı, yollarımızı yapmalı, milletleri yegâne yaşatan ve hâkim eden medeniyetin makineleriyle, ticaretiyle, ilmiyle, her şeyiyle aramıza girmesine gayret edelim. Fakat bunları hep bir gaye, hep bir emel için yapıyoruz. O da kuvvetli ve hür bir Türkiye ve Türkler vücuda getirmek.”*³⁴³

Türk’ün Ateşle İmtihanı, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin anlatıldığı ve yazarın anılarını içeren kitaptır. Ülke işgal altındadır ve onu kurtarmak için çalışanlar da zor durumdadır. *Peyam-ı Sabah* gazetesinde Halide Edib’in de içinde olduğu bir grubun idam ilamı ve fetva yayınlanır. Gazete, Halide Edib hakkında geniş bilgiler de aktarmıştır. Gazetede, İstanbul Üniversitesi’nde Batı Edebiyatı Profesörü olan Halide Edib’in “kötülükleri” anlatılmaktadır. Fetvada belirtilen isimlerin öldürülmesinin Müslümanların dini görevi olduğu da belirtilmiştir. Halide Edib’in İstanbul’daki evi

³⁴² Adıvar, Halide Edib, “Felâketlerden Sonra Milletler”, *Türk Yurdu*, Cilt 5, nr. 16, 16 Mayıs 1329/29 Mayıs 1913.

³⁴³ Adıvar, a.g.m.

hükümet tarafından işgal edilmiştir. Gazetede isimleri yayınlanan kişilerin başlarını getirene ödül verilecektir.

Savaş ortamında eğitim de kesintiye uğramıştır. Anadolu'da köyler yakılmıştır. Düşmanın yakmadığı köyler de vardır. Halide Edib, Sakarya vadisinde bir Tatar köyünden bahseder. Yunanlılar, Rus zannettikleri için bu köydekilere dokunmamışlardır. Köy çok temizdir ve çocuklar eğitimlerine devam ederler. Öğretmenleri vardır. Anadolu'da o sınıf halkın seviyesine göre rahat bir yaşayış tarzları vardır.

Seviye Talib romanında Macide annesinin etkisinde, dinin ağır bastığı ve daha çok geleneklere bağlı bir eğitim almıştır. Müslümanlık onun için çok önemlidir. Vatan fikri gelişmemiştir. Türklüğünün bilincinde değildir. Fahir, eşini eğitirken onda bu duyguyu da oluşturmak ister. Roman boyunca, Macide'nin karşılaştığı sıkıntıların temelinde iyi eğitim almamasının yattığı vurgulanır. Onda vatan bilincinin eksik olmasının nedeni de eğitim eksikliğidir. Yazar, eğitimle kişiye vatan bilincinin de aşılacağına inanır.

Ateşten Gömlek romanında, üniversite gençliği, subaylar, Türk Ocağı, Türklerin haklı davasını savunurlar. Bu grupların çoğu hanımlardan oluşur ve hanımların idaresindedir. Bazı hanım gruplar, üniversiteliler, genç öğretmenler ve genç şairlerden oluşur. Darülfünun salonunda ve Türk Ocağı'nda da kadın erkek birlikte çalışır. Bunların içinde, yazarın deyimiyle “*pembe dudaklı, ateş gözlü öğrenciler, uzun ökçeli zarif öğretmenler*”³⁴⁴ (s. 27) vardır. Bunlar, mücadelenin haklılığını herkese duyurmak için çalışırlar. Yazar, bir kez daha eğitilmiş insanın vatan savunmasında ilk safta yer alacağını vurgulamaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan nasıl kurtulacağına dair ilk kafa yoranlar da yine iyi eğitim almış insanlar arasından çıkmıştır.

Handan romanında, Handan'a özel ders veren hocası Nazım, Handan ile evlenmek ister. Nazım Handan'ı, sadece bir eş olarak değil, bir yoldaş, fikir arkadaşı olarak görmek ister. Nazım'ın bu garip evlenme teklifi Handan'ı rahatsız etmiştir:

“*Biliyorsunuz ya, ben bir sosyalist, bir ihtilalci, ben hayatı muayyen olmayan bir şeyim. Hatta yarın bir bomba atmam, öbür gün tevkif edilmem ihtimali daima*

³⁴⁴ Adıvar, Halide Edib, *Ateşten Gömlek*, Teşebbüs Matbaası, İstanbul, 1339. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

mevcut. Ben size bunu söylerken yalnız benim bu hayatıma seyirci kalacaksınız diye de söylemiyorum. Memlekette belki bir gün büyük şeyler olacak, belki bu büyük şeyleri biz yapacağız. Belki ateş, kan, duman ve ölüm, pek çok ölüm. Siz, siz de bu ateş, kan, duman ve ölüm yapanlardan olur musunuz?” (Handan, s. 78) Nazım, Handan’ı eğitilmiş biri olarak görmüş ve gözünde yüceltmıştır. Onun gibi iyi eğitim almış birinin de ülke sorunlarına duyarsız kalmayacağını düşünmektedir. Nazım’a göre bu, olması gereken doğal bir durumdur. Nazım, Handan’ın bu konuda duyarlı olmadığını fark ettiğinde büyük hayal kırıklığı yaşar.

Nazım’ın arkadaşı Refik Cemal’in özlemi, eşi Neriman’ın şahsında kadının eğitilmesi ve eğitilmiş kadının da memleket meselelerine duyarlı olmasıdır. Neriman memleket meselelerine çok uzak ve ilgisizdir:

“Çarhları artık levsden, ihmalden ve kan pıhtılarından dönmek istemeyen ve belki bir gün zordan kırılacak olan bu memleketin makinesini görmüyor. Kendi yeşil ve sâkit yuvasının hâricinde bir şey bilmek istemiyor. Anaları, büyük anaları gibi burada sâkit yaşayıp ölürken etrafında bütün bir ırkın, bütün bir mülkün döküldüğünü, sefaletten, her fena ve çaresiz dertten döküldüğünü duymuyor bile! Bilmem neden bunun aksini istiyorum ben de! Hangi kadın bilecekti? Yalnız bu tahsilleri ciddî olan kızların bu noktada daha canlı, daha meram anlatılır olacağını ümit etmiştim.” (Handan, s. 20) Refik Cemal, eğitim almış eşinin ülke sorunlarıyla ilgilenmesini beklemektedir. Nazım’ın da Handan’dan istediği aynı şeydir. Nazım, kadınları adeta ülke sorunlarına duyarsız olanlar ve ülke sorunlarıyla ilgili olanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Handan, evlenme teklifini reddedinceye kadar ikinci grupta iken, red cevabıyla birlikte diğer kadınlardan biri olur. Nazım, ülkenin sorunlarıyla ilgilenmeyen kadınlara “diğer kadınlar” der.

Vurun Kahpeye romanında öğretmen Aliye, İzmir’in işgal edildiği yıllarda Batı Anadolu’da bir kasabaya kendi isteği ile tayin edilmiştir. Aliye, bu kasaba için çalışmaya yemin etmiştir. Geldiği günden itibaren çeşitli sorunlarla karşılaşır fakat kararından bir an olsun dönmeyi düşünmez. Kasabalıların düşmana ve ülkenin işgal edilmesine bakışları Aliye’ninkinden farklıdır. Düşmanı istemeyenler yanında Kuva-yı Milliye’ye karşı olanlar da az değildir. Eşraf, Kuva-yı Milliye’yi bir çeşit “bolşeviklik” olarak algılamaktadır. En büyük korkuları da mallarına el koyup halka dağıtmalarıdır.

Aliye, ülkenin zor durumda olduğunun farkındadır. Bu nedenle daha yoğun çalışmaya başlar. Öğrencilerine millî marşlar öğretir. Her yerde, düşmanın aleyhinde konuşur. Halka millî duygular aşılacak ister. Öğrencilerini ellerinde bayraklarla, marşlar söyleyerek sokaklarda dolaştırır. Böylece herkes onun Kuva-yı Milliye taraftarı olduğunu anlar. Aliye'nin görev yaptığı Anadolu kasabasında düşmanlarından biri de Hacı Fettah Efendi'dir. Aliye'nin öğrencilerine marşlar söyleterek caminin yanından geçtiği bir cuma günü, Hacı Fettah Efendi de halka vaaz vermektedir. Kuva-yı Milliye'nin aleyhinde konuşur. Kuva-yı Milliye yandaşlarını din düşmanı olarak niteler. Aliye, caminin yanına geldiğinde, kalabalığın kendisine düşmanca bakışlarını fark eder. Halkın ne düşündüğünü merak eder:

“Eğer onlar Hacı Fettah Efendi ile iseler, kendisi de emin değildi. O kendini Hacı Fettah Efendi'nin “bıyiksızlar, yakalıklılar” diye tavsif ettiği ve “kanlarının helâl” olduğunu söylediği sınıftan addediyordu. Bu kalabalık dönüp kendisini taşıyacak gibi geliyor, arkası ürperiyor, elleri soğuyordu.” (Vurun Kahpeye, s. 21)

Hacı Fettah'ın “bıyiksızlar, yakalıklılar” dediği kişiler Kuva-yı Milliyecilerdir. Aliye de onların taraftarı olduğu için can güvenliği yoktur. Aliye, yaşadığı korku nedeniyle geri dönmek, gözden kaybolmak ister. Fakat öğrencileri buna engeldir. Onlar da şaşırılmış ve korku içindedirler. Aliye korkmakta haklıdır çünkü Hacı Fettah sürekli insanların kulağına bir şeyler fısıldamakta, onları kışkırtmaktadır. Aliye, geriye dönmek ile ilerlemek arasında kararsız kalır. Uzun Hüseyin de Aliye'ye hücum hazırlanan bu grubun arasındadır. Onun da Aliye'ye şahsî bir kını vardır. Aliye'nin evlenme teklifini reddetmesini hazmedememiştir. Bu nedenle sokakta Aliye'nin zor durumda kalmasından mutlu olur.

Aliye, birden marş söylemeye başlar. Öğrencileri de ona eşlik ederler. Aliye, kalabalığın arasından öğrencileriyle beraber yürüyerek geçer. Bu esnada Hacı Fettah Efendi tekrar halkı galeyana getirmeye çalışır:

“Görüyor musunuz? Erkelerin içinde yüzü gözü açık nâmahremler, Müslümanların kalbini fesada vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar melundur, bunların eline çocuklarınızı teslim etmeyiniz. Eğer bir gün yalnız içimize düşman girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız. Yoksa Cenabı Hakk'ın bütün

azapları üzerimizden eksik olmayacaktır.” (Vurun Kahpeye, s. 23) Aliye, tam kalabalıktan kurtulduğunu sandığı anda kendisini tekrar öfkeli kalabalığın ortasında bulur. Onu bu tehlikeli durumdan kurtaran ise Kuva-yı Milliye süvarisinin kasabaya gelmesidir.

Bir süre sonra Yunanlılar kasabayı işgal ederler. Hacı Fettah düşmanla iş birliği yaparken, maarif müdürü de içki âlemlerine katılmaktadır. Roman boyunca olumsuz özellikleriyle tanıtılan maarif müdüründe vatan sevgisi bulunmamaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu zor koşullarla ilgilenmez. Yunan komutanı ve onun iş birlikçilerinin düzenlediği içki âlemlerini kaçırmaz.

Aliye, okulu işgal ederek eğitimi engelleyen Yunan komutanı ile konuşarak okulun boşaltılmasını ister. Aliye’ye zaafı olan Damyanos, hemen okulun boşaltılması emrini verir.

Başka bir gün Aliye, tutuklanan Ömer Efendi’nin serbest bırakılmasını istemeye gider. Damyanos Aliye’ye duyduğu aşktan bahseder. Fakat Aliye onu hiçbir zaman sevemeyeceğini söyler: *“Sizi hiç sevmeme ihtimal yoktur kumandan, hiçbir şey karşılığında, hatta babamın ve nişanlımın ve memleketimin selâmeti mukabilinde bile sizi sevemem.” (Vurun Kahpeye, s. 111–112)* Aliye, vatanını seven ve vatani için canını veren öğretmen tipidir. Ülkenin içinde bulunduğu zor koşullara rağmen, Anadolu’da özveri ile çalışmıştır. Gittiği Anadolu kasabasında bir yandan imkânsızlıklarla mücadele ederken, diğer yandan cehaletle savaşıyor. Cahil halkta vatan sevgisi yoktur. Bu insanlar vatani sevip onun için çalışmadıkları gibi, vatan için mücadele edenlere de engel olmak isterler. Hatta bu insanların cehaletleri düşmanla işbirliği yapmaya kadar varır. Aliye, bulunduğu kasabada güçlüklerden yılmamış, en olumsuz koşullarda bile eğitime devam etmiştir. Öğrencilerini ve halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Bir yanda askerler cepheye düşmanla savaşıyor, diğer yanda cehaletle savaşmak için Aliye gibi vatanperver aydınlara ihtiyaç vardır. Yazar, bu gerçeği Aliye aracılığıyla vurgulamaktadır. Halide Edib’in eserlerindeki vatan sevgisi ile dolu ve gözükara kahraman kadınlar, aynı zamanda yazarın hayatından izler taşımaktadırlar.³⁴⁵

³⁴⁵ Mehmet Kaplan, Namık Kemal’in *Vatan Yahut Silistre* isimli eserini değerlendirdiği yazısında, eski Türk kültüründe Zekiye gibi erkek kılığına girerek sevdiği erkeğin peşinden cepheye giden ve vatan için ölümü göze alan bir genç kız tipine rastlanmadığını belirttikten sonra, böyle bir kadın tipinin, İstiklâl Savaşı’nda Halide Edib’in şahsında gerçekleştiğine dikkat çekmiştir. Mehmet Kaplan’a göre Halide

7. ÖĞRETMENİN GÖZÜYLE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ

Halide Edib'in eserlerinde öğretmenlik mesleği ile ilgili görüşleri belirtilen kahramanlar daha çok özel ders veren öğretmenlerdir. Bu öğretmenler mesleklerini severek yaparlar. Tek şikâyetleri, özellikle zengin ailelerin çocuklarının şımarık yetişmiş olmalarıdır. Bunun dışında özel öğretmenler mesleklerinde başarılı ve gayretlidirler.

Handan romanında Nazım, Handan'a ders verir ve para almak istemez. Handan'ın babası Celal Bey, öğretmenliğin onun mesleği olduğunu ve kardeşi bile olsa ücretsiz ders vermemesi gerektiğini söyler. Nazım ücret almamakta ısrarlıdır:

“Dinleyiniz. Eğer bu memlekette yazı yazılsa, sansür olmasa yahut hiç olmazsa kemanla, musiki ile hayat kazanılsa, hocalık etmem. Bilseniz bu kibar hocalığı beni nasıl bîzar eder. Nasıl fena bir meslektir. Bu fena talebelerden dinlenmek için Handan Hanım'a ders vereceğim. Bu benim tiyatro, konserim, bu memleketin vereceği yegâne zevk! Artık bunun için para alırsam bu da zevk olmaktan kalır. İnsaf ediniz.” (*Handan*, s. 73) burada, Nazım'ın ağzından özel öğretmenlik eleştirilmektedir. Nazım, yazı yazarak ya da musiki ile uğraşarak hayatını kazanamadığı için bu mesleği yapmaktadır. Zengin çocukları ile uğraşmak ona çok zor gelir. Bilgisini para karşılığında satmak, kapasitesiz öğrenci ile vaktini harcamak istemez. Öğrenci istekli ise öğretmen yaptığı işten zevk alacak ve verilen ders faydalı olacaktır. Aslında Nazım'ın asıl şikâyetçi olduğu husus, şımarık çocuklara ders vermek zorunda kalmasıdır. Handan'a verdiği derslerden zevk almasından, öğretmenlikle ilgili bir yakınması olmadığı anlaşılmaktadır.³⁴⁶

Sinekli Bakkal'da da Peregrini, ders verdiği zengin ve şımarık öğrencilerden şikâyetçidir.³⁴⁷ Rabia, Selim Paşa konağında derse başladıktan sekiz ay sonra Hilmi,

Edib'e bu ruhu veren, hepsi Namık Kemal'in eserleri ile yetişmiş İstiklâl Savaşı kahramanlarının memlekette yarattıkları fırtınalı destan havasıdır. (bkz. Kaplan, Mehmet, “Vatan Yahut Silistre”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s. 186–194.)

³⁴⁶ Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* romanında Feride de özel öğretmenliği bir çeşit hizmetçilik olarak görür.

³⁴⁷ Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri* kitabında yer alan bir hikâyesinde de özel öğretmenlik yapmaktan nefret eden bir genç anlatılır. Bu genç, orta halli bir ailenin çocuğudur ve tahsiline devam edebilmek için çalışmak zorundadır. Ada'da çiftlik sahibi bir adamın iki erkek çocuğuna haftada üç gün ders verecektir. Bu çocuklar on üç on dört yaşlarındadırlar. Hikâyede adı verilmeyen genç, ilk derslerde çok azimlidir. Öğretme isteği ile doludur. Ancak bir iki dersten sonra çocukların çok tembelle

Rabia ile Peregrini'yi tanıştırmıştır. Tanışma esnasında Rabia'nın, Peregrini'nin elini öpmesi Peregrini'nin çok hoşuna gider. Ders verdiği diğer alafranga zengin kız çocukları ile Rabia'yı kıyaslar. Diğer öğrenciler, Avrupalı çocukların kopyası gibidirler, Rabia ise yerli kültür ile yetişmenin verdiği doğallığı yansıtmaktadır.

Vehbi Dede ramazan ayında ders vermez, konağa da gitmez. Ancak, Rabia için bu kuralı değiştirir çünkü Rabia otuz senedir rastladığı en istidatlı öğrencidir. Vehbi Dede romanda olumlu öğretmen örneğidir. Kabiliyetli öğrenciyi keşfettiğinde onu yetiştirmek için uğraşır. Kabiliyetli öğrenciye gösterilen ilgi, Nazım, Peregrini ve Vehbi Dede gibi romanda özel ders veren bütün kahramanların ortak özelliğidir. Peregrini ile Vehbi Dede bazı öğrencilerine Rabia'yı tavsiye ederek onun para kazanmasına da yardımcı olurlar. Derslerinden bazılarını Rabia'ya devrederek, ihtiyacı olan parayı biriktirmesini sağlarlar.

Tatarcık romanında, Sorbonne'da doktora yapmış olan Salim, yurda döndüğünde Fransızca öğretmenliği yapmaya başlar. Salim, Fransızca öğretmenliğinin "Frerler"de okumuş herhangi biri tarafından da yapılabileceğine inanır. Aldığı eğitimin karşılığının üniversitede doçentlik olduğunu düşünür. Bu isteğinin gerçekleşmemesi onu çok üzer. Romanda Salim, yaptığı işten tatmin olmamaktadır. Fransızca öğretmeni olmak için Sorbonne'da doktora yapmaya gerek olmadığına inanan Salim, kendini hak ettiği yere görmediği için mutsuzdur.

Romanda, "Yediler" olarak bilinen yedi arkadaş, gelecekte kurmayı tasarladıkları kabine üzerinde tartışırlar. Bakanlıklar paylaşılır. Salim'e Millî Eğitim Bakanlığı verilir. Yazar, bu paylaşımın akşamı Salim'i değerlendirirken onu, yaptığı mesleğin üstünde görür: "*Bu akşam onu ehemmiyetsiz bir mektep hocalığında demir atıp kalmış, sakın ve gevşek bir genç diye düşünmek ihtimali yoktur.*" (*Tatarcık*, s. 116) Öğretmenlik mesleğine fevkalade önem veren Halide Edib'in burada kullandığı "ehemmiyetsiz" kelimesinin anlamı, Salim'in aldığı eğitimi öğretmenlik mesleğinde kullanamayacak olmasıdır.

Sungur Balta, romandaki diğer öğretmen Lale'ye, öğretmenliği bırakmasını ve kendisinin özel sekreteri olmasını söylediğinde Lale kızar. O, mesleğini çok

ve ukalâ olduklarını anlar ve yaptığı işten yavaş yavaş soğur, hatta nefret eder. (bkz. Yalçın, Hüseyin Cahit, "Muallim", *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, Hilâl Matbaası, İstanbul, 1325, s. 144-155.)

sevmektedir, üstelik kimsenin özel sekreteri olmayı kabul etmez. Sungur Balta bu sefer de kendisine İngilizce öğretmesini ister ama Lale reddeder. Lale'ye göre, Sungur Balta'nın ne yaşı, ne de işi yabancı dil öğrenmesine elverişlidir. Üstelik Lale ticaret İngilizcesi ile ilgilenmemektedir.

8. ÖĞRENCİLER

Uzun süre eğitimle uğraşan Halide Edib, bu süre zarfında çeşitli öğrenci tiplerini tanıma imkânı bulmuştur. Yazar, öğretmenliği boyunca kendini öğrencilerine çok yakın hissetmiş, emekli olduktan sonra da öğrencilerinin durumunu yakından takip etmiştir.

Halide Edib, eğitim camiasından kişiler üzerine yazdığı yazılardan birinde, Selim Sırrı Bey'i anlatmıştır. Bu yazısında, Halide Edib'in eğitimle ve öğrencilerle ilgili görüşlerini bulmak mümkündür.

Selim Sırrı Bey, Millî Eğitim Bakanlığı müfettişlerindendir. Halide Edib, "Selim Sırrı Bey'e" başlığını taşıyan yazısında, Selim Sırrı Bey'in müfettişliği sırasında ve yine onun tahkiki sonucunda İstanbul Kız Sultani'sinden beş öğrencinin uzaklaştırılmasını ve Selim Sırrı Bey'e yazılı olarak verdiği cevabı anlatmıştır. Bu öğrenciler, kendilerine hakaret eden öğretmenlerine karşı çıktıkları için okuldan uzaklaştırılmışlardır. Halide Edib, Selim Sırrı Bey'e karşı öğrencilerini savunur. Halide Edib, üç seneden fazla bu öğrencilerin derslerine girmiştir. Bu yüzden hepsini çok iyi tanır. Öğrencilerin ruh hallerini ve zihniyetlerini iyi bilir. Bu nedenle kendisini onları savunmakta haklı görür.

Selim Sırrı Bey, yurt dışında okul teftişlerinde bulunmuştur ve buradaki terbiye yöntemlerini iyi bildiğini iddia eder. Bu konuda kitap yazmış, konferanslar vermiştir. Halide Edib Selim Sırrı Bey'e, yurt dışı tecrübesinden dolayı çok iyi bilmesi gereken gerçekleri hatırlatırken, aynı zamanda kendi eğitim anlayışını bir kez daha vurgulama imkânı bulur:

"Evvela siz ki Macaristan'da on beş gün, İskoçya'da bilmem ne kadar gün mektepleri tedkîk etmiş bulunduğunuzu ve maddî dünyanın talim ve terbiye hakkında tuttıkları yolu bildiğinizi iddia ediyor ve bunun üzerine kitap yazıyor ve konferans veriyorsunuz. Tabî bilirsiniz ki, bugün milletleri yetiştiren, milletleri millet yapan tarz-ı talim ü terbiye, onlara insanlıkları, milliyetleriyle iftihar etmeyi öğretmek, onlara şahsî ve millî, bükülmez ve kırılmaz bir izzet-i nefis vermek, tahkire karşı eğilmez, kavî bir

arka kemiği vücuda getirmektir. Ancak şahsı tahkîr edilir edilmez mukâbeleyi bilen efrât, memleketi ve memleketinin haysiyeti tahkîr edildiği vakit dövüşmeyi, ölmeyi bilir. Bugün dışından, ağzının lokmasından arttırarak haysiyet-i millîyesini muhafazaya çalışan genç Türkiye'nin kuvvetli ve zengin dünyaya karşı fakir, fakat vakur ve eğilmez beli ve koluyla mukâbelesinin efrâdında, husûsiyle memleketi idare eden büyük sîmaların benliklerinde bulunan bu hiss-i haysiyet vü vakardan neşet ettiğine emin olabilirsiniz.”³⁴⁸

Halide Edib, şahsiyetin yetiştirilmesine ne kadar önem verdiğini bu yazısıyla bir kez daha vurgulamıştır. Kendi haklarını koruyacak şekilde bilinçli yetiştirilen gençler, aynı zamanda vatanın geleceğinin de garantisidir. Yazara göre, öğrencilerin öğretmenlerinin hakaretlerine karşı koymaları en doğal haklarıdır. Bu, haysiyeti müdafaadır ve bu bilinçle yetiştirilen bir nesil umut vaad etmektedir. Geçmişte, Türkiye'nin “haysiyet-i millîyesini” koruyanlar da haysiyetini korumaya düşkün kuvvetli simalardır.

Yazara, Türkiye'nin maarif politikasında gençleri baskı, zorlama ve hakaret ile şahsiyetini korumaktan aciz hale getirmek için çalışan müfettişlerin bulunmasını hayretle karşılar.

Selim Sırrı Bey, okuldan uzaklaştırılan öğrencilere acır ve bu öğrencilerin “haysiyetsiz” olduklarını ifade eder. Halide Edib'e göre asıl acınacak durumda olan Selim Sırrı Bey'in kendisi ve bağlı olduğu bakanlıktır. Yazarın bu öğrencilerin şahsiyetine ve geleceğine güveni sonsuzdur. Selim Sırrı Bey'in, öğrencilerden özür dilemesi gerektiğini düşünür:

“Acıma gözünüzü kendinize ve nezaretinize saklayınız. Selim Sırrı Bey; kendinin haricinde kuvvetlere istinâd ederek duranlar, hattâ bu kuvvetler siyasî olsa bile, en çok acınmaya lâyıktırlar, çünkü haricî istinâdlar kendi kendini tutabilecek kadar kuvvet-i manevîyesi olmayan kof şeyleri ebediyen tutamaz, yorulur, bırakır. O acıdığınız çocukların ruhunda ve dimağında o kadar genç ve kuvvetli Türk kadını vakarı, uzun ve çalışkan senelerin mahsul-i sa'yi var ki onlar kendi kendilerine ayakta durabilecekler. Zannetmeyiniz ki bu kuvvetlerden memleketi mahrum ettiniz; hayır, sizin ve nezaretinizin hatıradâ izleri kalmadığı vakit, haksızlığa, tahkire karşı (çirkin bir tarzda

³⁴⁸ Adivar, Halide Edib, “Selim Sırrı Bey'e”, *İctihâd*, nr. 96, 5 Mart 1330/18 Mart 1914, s. 2152.

olsa bile) boyun eğmeyen bu cesur ve değerli çocuklar memleket için birer nur, birer destek olacaklardır. Onun için tavsiye ederim Selim Sırrı Bey, siz ki terbiye-i bedeniyyeyi terbiye-i medenîye ile tevem görmek istersiniz, bu tahkîr ettiğiniz hanımlardan af dileyiniz, yoksa arkasında bir nâzır bile olsa, beş değerli kadın vatandaşı gazete sütunlarında haysiyetsiz diye tahkir eden bir maarif müfettiş-i umumîsine -eğer bu müfettiş-i umumî siz olmasanız- ne derdiniz acaba?”³⁴⁹

Halide Edib, “İnsan Kafasının Ehemmiyeti” başlıklı yazısında, bir memleketin istikbalinin o memleketin çocuklarının boş vakitlerini nasıl geçirdikleriyle yakından bağlantılı olduğunu vurgular. Çocukların boş vakitlerini en iyi şekilde değerlendirmeleri sağlanmalıdır:

“Bir insan hakkında hükmünüzü ancak boş vaktinde neler yaptığını öğrendikten sonra verebilirsiniz. Aynı surette her hangi bir memleketin istikbali hakkında bir fikir edinmek ancak, o memleketin çocuklarının boş vakitlerini nasıl geçirdiklerini öğrendikten sonra mümkün olabilir.

Bu bizi ibretle düşündürecek bir meseledir. Osmanlı imparatorluğunun terbiye sisteminde vaktiyle şehzadelerden başlayarak en mütevazı aile çocuğuna kadar, hepsine boş vaktini dolduracak bir el işi öğretilirdi.”³⁵⁰ Halide Edib, öğrencilerin boş vakitlerini değerlendirmenin hayatî bir önem taşıdığına inanmaktadır. Bunu, bir ülke için “ölüm kalım meselesi” olarak görür. Yazar, özellikle el sanatlarına önem verir. Çocuklar boş vakitlerini el sanatları ile uğraşarak geçirmelidirler. Osmanlı İmparatorluğu terbiye sisteminde de var olan el sanatları eğitimi devam ettirilmelidir. Bu, hem çocuğun zamanını değerlendirmek, ortaya el emeği göz nuru bir ürünün çıkmasını sağlamak, hem de harsın bir parçası olması açısından önemlidir. Yazar, çalıştığı okullarda el sanatları eğitimine özen gösterir.

Halide Edib, “Mevlâna Celâleddin-i Rumî” başlıklı yazısında, evinin karşısında bulunan Konya Yüksek Tahsil Talebe Yurdu’nun kendisinde uyandırdığı duygulardan bahseder. İki yıl boyunca bu yurdun karşısındaki bir evde oturmuş ve öğrencileri gözlemlene imkânı bulmuştur. Gençlerin tavır ve davranışları yazarda istikbale dâir

³⁴⁹ Adıvar, a.g.m., s. 2152.

³⁵⁰ Adıvar, Halide Edib, “İnsan Kafasının Ehemmiyeti”, *Yeni İstanbul*, nr. 2158, 21 Kasım 1955.

ümit ve güven duyguları uyandırır. Halide Edib bu gençlere “Mevlâna evlâtları” ismini takmıştır. Çünkü bu gençlerde Mevlâna’daki insan sevgisini sezmiştir:

*“Onlara daima ben Mevlâna evlâtları derim. Buna sebep galiba bir gün kapılarının önünde yerde yatan yaralı bir köpeğin ağzına büyük bir şefkatle yiyecek verdiklerini görmem olmuştu. Bu değil insanlara fakat bütün canlı mahlûkata karşı merhamet ve yardım insiyâkını gösteriyordu. İstikbâlimizi emanet edeceğimiz gençlikte bu nevi his bugün bizler için çok haz veren bir şeydir.”*³⁵¹

Halide Edib Adıvar, *Kubbede Kalan Hoş Sada* kitabında yer alan, “Bir Kadın İçin”³⁵² başlıklı yazısında, Feyzi isimli bir genci anlatır. Annesi evini terk eden ve başka biriyle evlenen Feyzi, büyük annesi ve babasıyla kalmıştır. Bu ayrılık Feyzi’yi çok üzer. Annesinin evi terk etme nedeni, kayın validesiyle geçinememesi ve eşiyle ayrı dünyaların insanları olmalarıdır. Feyzi, büyük annesini de babasını da hiç sevmez. Annesine çok bağlıdır ve sevgiyi sadece annesinden görmüştür.

İdadiye gittiğinde, aşırı milliyetçi bir hocası onun fikirleri üzerinde etkili olur. Vatan ve millet sevgisi Feyzi’de gündün güne büyüyen bir aşk ateşine dönüşür. Hocası, milliyeti ve vatani bir kadına benzetir. Hocasının yaptığı bu benzetme Feyzi’yi çok etkilemiştir. Feyzi, kaybettiği annesine duyduğu sevgiyle vatan ve millet sevgisini birleştirir. İdadiyi bitirince mühendislik okur. Memleketine hizmet etmek, Feyzi’nin en önemli idealidir. Halide Edib bu öğrencinin şahsında, öğretmenin öğrencide millî bilincin uyanmasında üstlenmesi gereken önemli role ve öğrencilerde olması gereken vatan sevgisine dikkat çekmektedir.

Yeni Turan romanında da benzer ayrıntılara rastlamak mümkündür. Bu eserde, Kaya’nın yetiştirdiği öğrencilerden bahsedilmiştir. Bunlar, Turan yolunu arayan milliyetçi gençlerdir. Öğretmenleri Kaya, onlara vatanını sevmeyi ve onu yükseltmeyi öğretmiştir. Gençler, vatan sevgisini ve vatan için mücadeleyi ideal haline getirmişlerdir:

“O bir tarafı büyük ve birçok pencereyi uzun bir dersane, başları iki örgülü, arkaları düz entarili, gözleri ışıklı birçok büyüklü küçüklü kızlar sıralarda oturmuşlar, bir taraftan hocanın söylediği bir şeyi dinliyorlar. Akşam azatı olmak üzere. Hoca bir

³⁵¹ Adıvar, Halide Edib, “Mevlâna Celâleddin-i Rumî”, *Yeni İstanbul*, nr. 2952, 4 Şubat 1958.

³⁵² Adıvar, Halide Edib, “Bir Kadın İçin”, *Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 78–87.

şey okuyor, dağılmadan her akşam rüyalarını, hülyalarını temiz ve güzel yapacak bir parça. Bunu Kaya hep yapardı. Kaya'nın yüzünü görmüyorum.

Bunlar daima Turan yolunu arıyorlardı, erkek- kadın, çocuklar vardı. En çok çocuklar arıyorlardı. İhtiyarlar yolda düşüp ölüyorlar, fakat çocuklar gidiyorlar, gençler gidiyorlardı. Ama nihâyetsiz, uzun yolda senelerce kalacaklarını, gözleri hasretten sulanacağını, kalpleri zayıflayacağını hissederek gidiyorlardı. Fakat yolu, bu sarp, bu sulak olmayan yolu çok seviyorlardı. O, nihayet onları yurtlarının sulak illerine, yeşil ma'murelerine, sönmez ocaklarına götürüyordu. Sonra yolda yürürken tembel durmuyorlardı. İki tarafa ağaçlar dikerek, yolları temizleyerek, çiçek ve çimen tohumları atarak ketum, siyah kayalarını açıp yüreğindeki billur suları bu yola dökerek gidiyorlardı. Onlar hâlâ gidiyorlar, seneler var ki gidiyorlar ve gidecekler. Fakat geçtikleri yol, Turan yolu, şimdi artık sarp, susuz bir kayalık değil; çimenli, çiçekli ve billur ırmaklar akan yeşil gölgeli bir ma'mur yol!" (Yeni Turan, s. 153–154)

Halide Edib gençlere olan güvenini eserlerinde sık sık vurgular ve gelişmiş bir Türkiye'nin iyi yetişmiş gençlerle gerçekleşeceğine inanır. Gençler, doğru yönlendirildikleri takdirde bunu gerçekleştirecek güce sahiptirler. Kaya, öğrencileri için iyi bir yönlendiricidir. Öğrencilerine amacını çok iyi anlatmış ve onları bilinçlendirmiştir. Bu bakımdan Kaya ile Halide Edib'in benzeştiği söylenebilir. Roman kahramanlarından Ertuğrul da Kaya'nın öğrencileri arasındadır. O da Yeni Turan için çalışır.

Vurun Kahpeye romanında Aliye, ilk kez öğretmen olarak geldiği Anadolu'da farklı bir ortamla karşılaşmıştır. Buradaki çocuklar, İstanbul'dakilerden çok farklıdır. Kız öğrenciler, silik şahsiyetleriyle Aliye'de acıma duygusu uyandırır. Erkek öğrenciler saldırganlardır. Ayrıca bu erkek öğrenciler kız öğrenciler üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Kız ve erkek öğrenciler arasındaki erkeklerin hâkimiyetine dayalı ilişki, bu küçük kasabadaki eşrafın kasabalı üzerindeki baskısını aksettirdiği gibi, çoğu erkek çocuğun evinde şahit olduğu, kadına karşı kötü muamelenin yansımasından başka bir şey değildir. Okulda kasaba esnafının çocuklarının maddî durumu iyi değildir. Bu çocuklar, okula yalınayak, yamalı şalvarlarla gelirler ve burunları akar, elleri de simsiyahtır. Aliye en çok bu öğrencilerini sever. Kendisinden önceki öğretmen Hatice Hanım ise bu öğrencilere hiç önem vermemiştir.

Okuldaki diğer öğrenci grubu, eşraf ve memur çocuklarıdır. Bunlar, Hatice Hanım'ın yanında imtiyazlı çocuklardır. Hepsinin cebinde bir tabaka tütün vardır ve Hatice Hanımla birlikte sigara içerler. Bunların çoğu, cılız ve hastalıklı görünmektedirler. Aliye, bu çocukları hiç sevmez:

“Küçük ve alîl vücutlarında öyle marazî ve vaktinden önce yetişmiş bir cinsiyet ve sefahat ve bunu öyle mürâî bir şekilde örtmeleri ve öyle mutlak surette çalışmaktan kaçan tembel bir halleri vardı ki, her halde eşrafın müstakbel mirasçıları, uzun senelerin damla damla biriktirdiği servet için çok tehlikeli görünüyordular. Bunların karşısında bir de bunlarla tahakküm ve kibarlık yarışı eden süslü büyük memur çocukları vardı.” (Vurun Kahpeye, s. 11)

Aliye sınıfa ilk girdiğinde, dersane sigara dumanı içindedir. Öğrenciler, yalnız ve zayıf görünen yeni öğretmenlerine kafa tutarcasına saygısız davranırlar. Ancak zamanla Aliye okulda disiplini sağlar ve öğrencilerinin sevgisini kazanır. Özellikle esnaf çocukları onu çok severler. Bir cuma günü Aliye öğrencilerine marşlar söyleyerek caminin yanından geçerken, Hacı Fettah'ın kışkırtmaları sonucunda halk, Aliye'ye öfke ile bakar. Aliye çok korkar ve ne yapacağını bilemez. Hidayet isimli öğrencisi, öğretmenini rahatlatmaya çalışır: *“Hoca Hanım, korkma, ben sana kim bir şey yaparsa keserim, diyordu.”* (Vurun Kahpeye, s. 23) Hidayet, Aliye'nin sınıfta eşraftan bir çocukla kavga ettiği esnada tarafını tuttuğu fakir çocuktur. Aliye birden cesaretini toplar ve marş söylemeye başlar. Çocuklar da mümkün olduğunca yüksek sesle ona eşlik ederler. Aliye, bu kızgın kalabalığın arasından marşlar söyleyerek geçer ve tehlikeyi atlatır.

Bu sırada Kuva-yı Milliye askerleri de kasabaya girmişlerdir. Kumandan Tosun Bey, kasabalılardan güçleri yettiği kadar para yardımı ister. Bu para, vatanları uğruna çarpışan askerlerin ihtiyaçları için gereklidir. Eşraf, para vermek istemez. Bu nedenle, fakir halktan da para alınacağı söylentisini yayarak halkı ayaklandırmak ister. Bu söylenti etkili olur. Aliye, okula gittiğinde çocukların durgunluğunu ve kendisine kinle baktıklarını fark eder. Fakir esnaf çocukları ona, dargın olduklarını hissettirirler. Aliye'nin ilk günden çok sevdiği ve kendisine çok bağlı olduğunu bildiği Durmuş dahi soğuk davranmaktadır. Çocuklar, anne-babalarının düşüncelerini öğretmenlerine karşı olan tavırlarına yansıtırlar. Aliye, Tosun Bey'in sadece durumu iyi olanlardan para

toplayacağını duymuştur. Bu nedenle eşraf çocuklarının suratlarının asık olmasını anlayabilir; fakat fakir çocukların suratlarının asık olmasına bir anlam veremez. Tosun Bey, Aliye'nin isteği üzerine kimseden para toplamaz.

Öğrencilerinin desteği öğretmen için önemlidir. Romanda söz konusu olan dönem de bu desteğin anlamını bir kat daha arttırmaktadır. Var olma mücadelesi veren bir ülke, saltanat rejimini destekleyenler ve yeni Türkiye'deki kadın modelinin simgesi durumunda olan bir öğretmen... Böyle bir tablo içinde öğrencinin verdiği destek son derece anlamlıdır. Bu, aynı zamanda, gelecekte söz sahibi olacak neslin desteğidir.

Yunan askerleri kasabaya geldiğinde, Hacı Fettah'ın kışkırtmasıyla Ömer Efendi tutuklanır, Aliye'nin evinin etrafında da Yunan askerleri nöbet tutarlar. Aliye, olumlu davranışlarıyla özellikle fakir öğrencilerin sevgisini kazanmıştır. Aliye'nin bu öğrencilerinden biri olan Durmuş, düşman askerlerini atlatarak Aliye'nin evine gelmeyi başarır. Aliye onu görünce çok heyecanlanır. Fakat derhal telaşsız ve kuvvetli öğretmen vaziyeti alır. Durmuş, tehlikeyi göze alarak, Ömer Efendi ile ilgili bilgi getirmiştir. Ömer Efendiyi düşman karargâhına götürmüşlerdir.

Aliye, öğrencisi Durmuş ile birlikte Ömer Efendi'yi kurtarma çareleri düşünür. Durmuş, öğretmeninin Yunan kumandanı Damyanos ya da Hacı Fettah Efendi'ye gitmesini ister. Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin Efendi'yi, Damyanos'un karargâhından çıkarken görmüştür. Aliye, bunun üzerine Hacı Fettah Efendi'ye gider. Hacı Fettah, Aliye'ye karşı olan kinini kusar ve Ömer Efendi'nin üç güne kadar idam edileceğini söyler. Aliye, Hacı Fettah'ın yanından çıktığında çok kötü durumdadır. Durmuş da onun bu durumunu görünce çok üzülür. Aliye çaresiz, Damyanos'un karargâhına gidecektir. Aliye, Durmuş'un eve gitmesini ister ama Durmuş öğretmenini yalnız bırakmaz. Aliye karargâha girene kadar arkasından bakar. Durmuş, Anadolu'daki kahraman çocukların bir örneğidir: *"Anadolu'nun on on bir yaşında en mesut, en mert, en dünyanın kimsesizlerine kendini yardım etmeğe mecbur bilen garip çocuklarındandı."* (Vurun Kahpeye, s. 122) Durmuş'un babası iki yıl önce ölmüştür. Çocuk, babasının dükkânında, amcasına çiraklık ederek annesine bakmıştır. Annesi, oğlunu okutmaya karar verir. Amcası da onun biraz hesap öğrenmesi için okula gitmesine izin verir. Böylece Durmuş, amcasının kâtipliğini yapacaktır. Durmuş Aliye'yi çok sever:

“Ömrünün en taze senelerinde aziz anasının bütün yükünü omuzlarında taşımaya alışmış olan bu küçük erkek kalbi, dünyanın en cesur, en âlim, en harikulade mahlûku diye taalluk ettiği muallimenin, kendi masum kalbiyle en zayıf, en kimsesiz ve en kardeş tarafını sezmişti. Onun için hiç gayri şuurî ona muavenete kendini sevk eden itiyad yanında, bir de bu fevkalade muhabbet vardı.” (Vurun Kahpeye, s. 122)

Sinekli Bakkal romanında Rabia, Nejat Efendi ve Kanarya'nın evinde üç öğrenciye ders verir. Bunlardan biri, Gülbeyaz adlı sesi güzel bir Habeş kızıdır. Bu kıza hanendelik öğretecektir. Diğer iki kız sarışın Çerkez kızlardır. Rabia, Nevgice ve Mahpeyker isimli bu iki kıza ise kemençe ve ud dersleri verir.

Sonsuz Panayır romanının kahramanlarından Ayşe, başarılı bir öğrencidir. Ailesi çok fakirdir ve Ayşe, zor koşullarda eğitime devam etmektedir. Edebiyat öğretmenleri, sınıfta küçük hikâye yazma yarışması açar. Konunun hayattan alınması şartı vardır. Öğretmen, en iyi hikâyeyi yazan öğrenciye, klasik eserlerden altı tane hediye edecektir. Yarışmanın jürisi, tanınmış birkaç yazardan oluşmaktadır. Ayşe, yalnız bu yarışmada birinci olmak değil, jüriyi de etkilemek ister. En büyük amacı, zengin ve ünlü biri olmaktır. Edebiyat öğretmeni Ali Bey'in yumuşak kalbini etkileyecek bir konu seçecektir. Hikâye mutlaka acıklı bir konuyu işleyecektir. Ayşe hikâyeyi yazmakta zorlanmaz. Kendi hayatını yazacaktır. Kızına ipek çorap almak için sigarayı bırakan fakir memur baba ve ailesine bakmak için çalışmak zorunda olan kızın hayatını anlatacaktır. Ayşe'nin babası gerçekten kızının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sigarayı bırakmıştır. Ayşe çalışmamaktadır ve edebiyat öğretmeni Ali Bey'in bu hikâye sayesinde kendisine iş bulacağını düşünür. Hikâyesine, “Sigarayı Bırakan Baba” adını verir. Bu hikâye, yarışmada birinciliği kazanır. Hikâyedeki anne ve babanın fedakârlıkları yanında, kızlarının onlara duyduğu saygı ve sevgi de jüriyi etkilemiştir. Fakat Ayşe gerçek hayatında annesi ve babasına saygı duymayan, fakirliklerinden dolayı onları aşağılayan biridir.

Ayşe, sınavlardaki başarısı ve derslere karşı ilgisiyle de, edebiyat öğretmeni Ali Bey'in ilgisini çekmiştir. Ayşe'nin sınıfındaki bazı öğrenciler sınavlarda yüksek not alabilmek için özellikle yaşlı öğretmenlerinin karşısında gözyaşı dökerler. Ayşe hiçbir zaman bu yola başvurmaz. Ayşe, öğretmeni Ali Bey'in himayesini sürekli hisseder. Öğretmeni, Ayşe'nin zekâsını ve yeteneğini keşfetmiş, bu nedenle onunla yakından

ilgilenmiştir. Ayşe öğretmeni Ali Bey'i kendisiyle aynı semtte oturduğu için hor görmektedir. Hatta bir gün gelip kendisinin ünlü ve zengin bir lise öğretmeni, Ali Beyin ise ihtiyar, emekli bir öğretmen olacağını hayal eder. Bayram günleri ona şeker götürüp gönlünü alacaktır. Ayşe'ye göre bu, bir vefa ve erdemlilik örneğidir: *“Evet, öyle bir zaman gelirse roller değişecek, Ayşe, koruyucu, “lütfkâr” yüzüne gülünecek bir dost vaziyetine girecek ve Ali Beye “merhaba ihtiyar hoca” derken ona -belli etmeden- azıcık yukarıdan bakacaktı.”* (Sonsuz Panayır, s. 152) Ayşe, bütün çalışkanlığına rağmen olumsuz bir öğrenci tipidir. Yüksek not alarak derslerde başarılı olmak, iyi bir insan olmanın göstergesi değildir. Öncelikle önemli olan, insanın kendisini yetiştiren kişilere karşı saygılı davranmasıdır. Ayşe, annesine ve babasına kötü davranır, fakirliklerinden dolayı onları hor görür. Öğretmenine karşı da saygılı değildir. Tek isteği, zengin olmaktır. Zengin insanlara saygı duyar. Öğretmenini, kendisiyle aynı fakir mahallede oturduğu için küçümser.

Ayşe, henüz liseyi bitirmeden, öğretmeni Ali Bey'in tavsiyesi ile özel dersler verir ve para kazanır. Safi-Türk'lerin kızları Şermin ve Nermin, romanın diğer öğrenci tipleridir. Bu kızlar, Ayşe'yi küçük görür ve eski harfleri öğretmesine karşı çıkarlar. Ayşe'nin yabancı dil bilip bilmediğini sorgularlar. Yine Ayşe'nin yanında sanki o yokmuş gibi başka bir öğretmenlerinin taklidini yaparlar. Ayşe, bu kızlara daha fazla dayanamaz ve kitaplarını toplayıp ders verdiği odadan çıkar. Bu sırada Şermin, Ayşe'nin taklidini yapmaya başlamıştır. Ayşe, bu kızlara öğretmenlik yapacaksa kuvvetli olması ve zaaf göstermemesi gerektiğini anlar.

Lale Safi-Türk, sırf moda olduğu için kızlarının eski harfleri öğrenmelerini istemektedir. Ayşe, kızların annesi ile onların eski harfleri öğrenmek istememeleri konusunda konuşur. Lale Safi-Türk, kızlarıyla bir haftadan beri bunun tartışmasını yapmaktadır. Kızlara göre eski harfleri öğrenme modası henüz çok yaygın değildir. Bu nedenle bu harfleri öğrenmek istemezler. Ayşe, Lale Safi-Türk'e kızlara eski harf öğretme konusundaki ısrarından vazgeçmesini tavsiye eder. Ona göre eski harfler ancak üniversitede Türkoloji ve Tarih bölümlerinde gerekli olabilir. Sonunda Şermin ve Nermin'e eski harflerin öğretilmemesine, sadece yeni harflere çevrilmiş Tanzimat sonrası edebiyatına ait metinlerin okutulmasına karar verilir. Bu romandaki zengin

aileler, çocuklarının eğitimini tamamen modalara göre düzenlemektedir. Bu konuda son derece bilinçsizdirler.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Hasan, geceleri idare lambası altında saatlerce ders çalışan bir öğrencidir. Onun, istediği şeyi elde etmek için büyük çaba sarf eden bir yaratılışı vardır. Hayatı boyunca gittiği okullarda etrafına ilgisiz ve çekingen davranır. Kendini sadece derslerine verir. Bunun nedeni de babasına “çeteci” damgası vurulmasının yarattığı aşağılık duygusudur. Kendisiyle samimi olmak isteyen çocuklara yaklaşmaz. Çocuklar bir araya geldiklerinde ailelerinden bahsederler. Oysa o, babası arandığı için özel hayatından bahsetmek istemez. Okulda Hasan'a en yakın davranan öğrenci, Şirret Şinasi'dir. Şinasi, çevrede “piç” olarak bilinir ve bu dedikodu onu hırçın ve saldırgan yapmıştır. Arkadaşlarını rahatsız etmek ve onların eşyalarına zarar vermekten mutluluk duyar. Kiminin ayakkabısını deler, kiminin sefertasından yiyeceklerini aşırır, kimine çuvaldız batırır. Şinasi'nin yüzünden sınıf bir anda birbirine girer ve bu dağılmış sınıfa düzene sokan ise Ömer Hoca'nın değneğidir.

Hasan, hem okumak, hem de para kazanmak ister. Bunun için okul çıkışı fındık, fıstık ve kestane satmaya başlar. Kazandığı parayı annesine verir ve annesinden her gün iki kuruş harçlık alır. Hasan, harçlığının on parasını Şirret Şinasi'ye verir. Şirret Şinasi, bu para karşılığında Hasan'ı, rahatsız eden çocuklardan korur.

Hasan, Ömer Hoca'nın okulunda bir ay kaldıktan sonra Akaretler'de bir rüştiyenin birinci sınıfına yazılır. Bu arada para kazanmak için okul çıkışı çalışmaya devam etmektedir. Derslerine geceleri çalışır. Rüştiye mektebinin karşısında bir kadının açmış olduğu ve yalnız kızlara mahsus özel bir okul vardır. Öğrencileri, genellikle saraya mensup yüksek memurların kızlarıdır. Hasan, bu okulun öğrencilerine de fındık, fıstık ve kestane satar. Bu okuldan Sultan isimli bir kızdan hoşlanır. Bu kızla bir süre görüşürler. Liseye gittiğinde bu kızı unuttur. Beyoğlu Lisesi'nde okur.

Hasan için öğrencilik hayatı boyunca en önemli şey, sınıfının birincisi olmaktır. Bunu başarır. Bu başarının sebebi, onun üstün zekâyâ sahip olması değil, geceleri az uyuyup çok çalışmasıdır. Bir süre sonra Hasan, bir tiyatrodâ figürân olarak iş bulur. Bu işten çok memnundur. Yine geceleri az uyuyarak derslerine çalışır. Sınıfın birincisi olur. Hocaları ona diğer öğrencilerden farklı davranırlar. Lisenin son sınıfındayken, okulda bir tiyatro hazırlanır. *La Dame Aux Camelias (Kamelyalı Kadın)* oynanacaktır. Baş rol

erkek oyuncusu olarak Hasan, kız oyuncu ise, Amerikan Kız Koleji'nden Sultan seçilir. Tekrar bu oyun vasıtasıyla görüşür ve yakınlaşırlar. Bu yakınlık, Hasan Tıbbiye'ye girince biter. Hasan azimli ve çalışkan bir öğrencidir. Fakir olduğu için ailesine kızmaz, onları hor görmez ya da hayata küsmez. Hem çalışıp para kazanır, hem de okuluna devam eder. Halide Edib romanlarında, maddî durumları iyi olmayan ve zor koşullarda okumaya devam eden öğrencileri başarılı göstererek moral vermektedir. Bu yaklaşım tarzı, pek çok fakir öğrenciyi cesaretlendirici ve umutlandırıcı bir rol de üstlenmektedir.

9. EĞİTİMDE ESKİ-YENİ ÇATIŞMASI

Halide Edib'in eserlerinde, özellikle kadın kahramanlar çocukluk dönemlerinde evde disiplinli bir eğitim alırlar. Küçük yaşlardan itibaren aldıkları bu sıkı eğitim, onların daha sonraki hayatlarında değişime ve yeni fikirlere kapalı olmalarına neden olur. Bazı kahramanlarda ise bu eğitim tarzı faydalı sonuçlar vermektedir. Önemli olan, kişinin aldığı yerli kültürle Batılı eğitimi birleştirmesi ve senteze ulaşmasıdır. Yazarın eserlerindeki mutlu kahramanlar, bunu başarabilenlerdir.

Seviye Talib romanında Macide, annesinden aldığı katı eğitimin etkisindedir. Kocasını Fahir ise onu değiştirmek ister. Böylece Macide annesi ile eşi arasında bocalar. Macide, zamanla eşinin isteklerine uyarak değişse de, içinde suçluluk duygusu vardır. Yetişme tarzı ve eğitim farklılığı evlilikte sorunlara yol açmaktadır.

Macide, çocukluğundan beri annesinin her dediğine inanmış ve onun sözünden çıkmamıştır. Fahir ile annesi arasında kalmış olması Macide'yi üzer. Hem annesini, hem de Fahir'i memnun etmek ona çok zor gelir. Fahir, Macide'nin bu endişelerini dinledikten sonra yaşadıklarının bir eski-yeni çatışması olduğunu anlar. Bu çatışmanın nedenlerini düşünür. Memlekette yeniye bağlanmak, geçmişi hor görmek gibi algılanmaktadır. Yeni ise bazı kesimlerce Batı'yı aynen taklit etmek olarak kabul edilmektedir. Fahir, eskiyi hakaret etmeden, saygı göstererek gömmeye çalışırken, yeniye bütün erdemleriyle, fakat taklitten uzak şekilde uygulama taraftarıdır:

“En evvel, pek şâyân-ı esef numunelerini gördüğümüz mukallidlerle teceddüdün münasebeti olmadığını anlatmalı. Teceddüdü kabul edecek bir kadın, bir Fransız veya İngiliz kadınının nüsha-i sâniyyesi, erkekler de Paris erkeklerinin modeli olacak değil; biz maymun gibi başka millete nazîre yapacak değiliz. Biz tekâmül etmiş,

insaniyetperver nazariyeleri hayatına tatbik etmiş, garbın terakkiyatını kabul etmiş medenî ve bütûn manasıyla ırkının temayyülâtına sadık yeni Türkler olacağız... İşte bunu Macide'nin dar hayatına tatbik ederek, yavaş yavaş anlattım.” (Seviye Talib, s. 42)

Halide Edib'in istediği bütünüyle Batılı gibi olmak değildir. Burada Fahir yazarın sözcüsü durumundadır. Öz değerlerimizi kaybetmeden Batılılaşma sentezini gerçekleştirebilmek önemlidir. Körü körüne bir Batı taklitçiliği doğru değildir. Halide Edib, Fahir ile yeni bir tip çizmiştir. Bu tip, davranış ve düşünceleriyle hem kendisi örnek teşkil etmekte, hem de geleceğin insanını yetiştirecek kişiye şekil vermeye çalışmaktadır.

Fahir, Macide'de vatan fikrinin gelişmediğini, onun, ülke sorunlarına duyarsız olduğunu fark eder. Bunda, aldığı eski tarz eğitimin etkisi büyüktür. Macide dünyayı Hıristiyanlık ve Müslümanlık olarak ikiye ayırır. Fahir, Macide'de vatan fikrini geliştirmek için uğraşır, bunun için sık sık eşi ile konuşur. Macide onu dinledikten sonra yaşadığı çelişkiyi ifade eder: “*Peki senin dediğini kabul edeyim, ama bu gidişle korkuyorum ki çocukluğumdan beri inandığım şeylere muhalif şeylere de beni inandıracaksın*” (Seviye Talib, s. 14)

Bir süre sonra Macide değişmeye başlar. Sürekli okur. Macide'nin annesi, kadınların okumasının gereksiz olduğunu düşünmektedir. Eski zihniyetin temsilcisi olan Macide'nin annesinin kızının çok okumasına tepkisi, romanda şu sözlerle verilir: “*Sanki bundan sonra hoca olacak! Kadın kısmına bu ne imiş? Zannederim sadrazam (başbakan) bulamazlarsa onu yapacaklar...*” (Seviye Talib, s. 43) Macide'nin annesi, insanın en doğal ihtiyacı olan kitap okumaya bile meslek sahibi olup olmama açısından bakmaktadır. O, kitap okumanın insana sağladığı sayısız faydayı görebilecek kadar eğitim almamıştır. Bu nedenle kızının kitap okumasına karşı çıkmaktadır. Macide'nin annesinin ağzından ifade edilen bu bakış açısı, o dönemde, hatta günümüzde bile birçok insanın okuyan kadına bakışını yansıtmaktadır.

Handan romanında Halide Edib, Macide'nin annesinin fikirlerine yakın görüşleri ifade eden bir kahraman çizmiştir. Bu kadın, Handan'ın annesi, Neriman'ın da teyzesidir. Neriman, teyzesiyle Handan hakkında konuşur. Annesi, Handan'ın bir an evvel evlenmesi gerektiğini, yaşının geçtiğini düşünür. Neriman, Handan'ın henüz on

yedi yaşına girdiğini, öğreniminin bitmediğini ve evlenmek için yirmi yaşına girmesi gerektiğini belirtir. Teyzesi aynı görüşte değildir:

“Tahsili bitirmek bir kız için ne demek? Birkaç lisan biliyor, artık kâtip olacak değil ya! Hele bu yaşta kendinin koca düşünmemesi pek acaip; vakti çarçabuk geçecek, yirmi yaşında evlenilir mi hiç? Ben on dördünde evlendim, büyükannem on ikisinde. Zavallı anneciğim benden altı ay büyük evlendi idi.” (Handan, s. 65) Eski kültürle yetişen insanlar kadının fazla eğitim almasına karşı çıkarlar. Özellikle kadınların okumaya karşı çıkmaları dikkat çekicidir. Kadının erken yaşlarda evlenmesi gerektiği, okursa bunun gecikeceği sık dile getirilen bir endişedir. Diğer yandan, kadının alacağı eğitimin onu toplumda çok da önemli mevkilere getirmeyeceği görüşü hâkimdir. Eski zihniyeti savunanlara göre kadın okusa da yeri evidir.

Anne Sabire Hanım, eşi ile de Handan'ın eğitimi üzerine konuşur. Babası, Handan'ın yaz boyunca Nazım'dan ders alması gerektiğini söylediğinde Sabire Hanım öfkelenir. Handan'ın bilgilerinin yeterli olduğunu, derse ihtiyacı olmadığını düşünür. Oysa Nazım, Cemal Bey'e, Handan'ın Türk edebiyatı bilmediğini ve ders alması gerektiğini söylemiştir.

Sabire Hanım Nazım'ın dış görünüşünü beğenmez. Saçları uzun ve kıyafeti özensizdir. Cemal Bey, yazar ve öğretmenlerin saçlarını uzatmasının Avrupa'da adet olduğunu söyler. Nazım'ın diğer kızlarla görüşmesi de Sabire Hanım'ı rahatsız eder. Neriman'ın Nazım'ı karşılamak istemesine karşı çıkar ama amcası izin verir: *“Teyzem kemal-i şiddetle reddetmek istiyordu. Ben, Handan'a ders verecek adamdan kaçmak nasıl olacağını, hele amcası Selim Bey'e Safvet'i çıkardığını söylerken amcam meseleyi halletti.”* (Handan, s. 72) Handan'ın babası Cemal Bey hoşgörülü ve yeniliğe açık birisiyken, annesi Sabire Hanım eskiye bağlı ve tutucudur. Sabire Hanım, Cemal Bey'in kızlarına verdiği terbiyeden memnun değildir. Cemal Bey, kızlarına serbestliğe dayanan bir eğitim vermiştir ve bu onların erkekler yanında rahat olmalarını da sağlar. Oysa Sabire Hanım ise kızların yabancı erkeklerin, hatta eski dostlarının ya da akrabalarının yanında bile bulunmalarını istemez. Bu romanda ve Halide Edib'in birçok romanında çocukların eğitiminde, baba tek söz sahibidir. Annenin muhalefet etmesini hiçbir önemi yoktur. Bu aile, Osmanlı toplumundaki birçok ailenin temsilcisidir.

II. Abdülhamid döneminde Sinekli Bakkal sokağının tasviri ile *Sinekli Bakkal* romanındaki İmam Hacı İlhami Efendi, eski tarz eğitimi savunan biridir. İlhami Efendi, karısını genç yaşta kaybetmiş, daha sonra evlenmemiştir. Tek çocuğu Emine'yi de katı inançları doğrultusunda yetiştirmiştir. Emine, gülmez ve mahalle çocuklarıyla oynamaz. Fakat Emine on yedi yaşına geldiğinde, yetişme tarzına hiç uymayan bir kişi olan Tevfik ile evlenir. Tevfik, mahallede haylazlığıyla ün yapmış, orta oyununda zenne rolüne çıkan ve Kız Tevfik diye anılan bir delikanlıdır. Aynı okulda okumuş ve birbirlerini sevmiş olan bu iki genç tamamen farklı karakterdedirler. Emine, Hacı İlhami Efendi'den sıkı bir dinî eğitim almıştır. Kurallara bağlı yaşar. Tevfik ise dinî inanca bağlı yaşamayan, hayatı gönlünce geçirmek isteyen biridir.

Selim Paşa, Hacı İlhami Efendi'nin torunu Rabia'ya verdiği din eğitimini çok beğenir. Bu beğenisini Hacı İlhami Efendi ile paylaştığında, Hacı İlhami Efendinin cevabı şöyledir: “*Bendeleri bilhassa hafız yetiştirmekte behresi olan hocalardanım, paşa efendi.*” (*Sinekli Bakkal*, s. 46) Hacı İlhami Efendi baskıya dayalı eğitimi savunur ve uygular.

Emine, aldığı eski eğitim tesiriyle müziğe de olumlu bakmaz. İmam Hacı İlhami Efendi ise çıkarları doğrultusunda eğitim anlayışından tavizler verir. Rabia önce tef çalmayı öğrenir. Emine, kızı Rabia'nın tef çalmasını istemez. Ona göre tef çingene sazıdır. Hacı İlhami Efendi, Rabia'ya tefi çaldıran kişinin Vehbi Dede olduğunu öğrenince karşı çıkmaz. İmam Hacı İlhami Efendi'nin bu kararı üzerine Rabia musiki eğitiminde serbest kalır ve ud, kanun, alaturka sazların hepsini öğrenir. Akşamları evde şarkı söyler. Selim Paşa ve Hilmi de dinler.

Hacı İlhami Efendi'nin eğitim anlayışı ceza üzerine kurulmuştur. Hacı İlhami Efendi ölüm döşeğindedir. Yanında Osman vardır. Osman, Hacı İlhami Efendi'ye Rabia'yı görmek isteyip istemediğini sorar. İlhami Efendi öfkelenir ve eski hocalık günlerini sayıklar: “*Falaka cennetten çıkma... Eti benim, kemiği senin.*” (*Sinekli Bakkal*, s. 328) İmam Hacı İlhami Efendi, bu romanda eski tarz eğitimin temsilcisidir. Dayaağa ve korkuya dayalı eğitim vermekle övünmektedir. Baskıya dayalı eğitimin daha etkili olduğuna inanmaktadır. Öğretirken, hem kendini hem de öğrettiği konuyu sevdirmeyi aklından bile geçirmemektedir. Oysa öğrenci öğretmenini ve öğrendiği konuyu sevdiği sürece daha başarılı olur. Hacı İlhami Efendi bir öğretmen olmadığı gibi bu gerçeklerin

de farkında değildir. Romanda bir başka din adamı olan Vehbi Dede ise öğrencilerine sevgi ile yaklaşır. Sevgi ve hoşgörü onun dünya görüşünün temelidir.

Rabia'nın ders verdiği evlerden birinde tanıştığı Behire aracılığıyla yazar, eğitimde eski-yeni çatışmasını bir kez daha gündeme getirir. Behire, yabancı mürebbiye tarafından eğitilmiş, aynı zamanda kendi kültürü de öğretilmiş ve kültürüne sahip çıkan biridir: “*Bilhassa mevlutları, alaturka sazları hiç kaçırmazdı. Kökleri ana toprağının en derin mazisinde olan Rabia, dimağında gayri ihtiyarî ona biraz sun’i, biraz mukallit kızlarını hatırlattı. İçini çekti.*” (Sinekli Bakkal, s. 221) Behire'nin aldığı Batı kültürü onun kendi kültürünün bozulmasına neden olmaz. Çocuklarının eğitiminde kocasının sözü geçer. Bunun sonucunda çocuklar da babaları gibi Batı'ya özenen tipler olarak yetişmişlerdir.

Döner Ayna romanında, Hacı Murat'ın oğlu Macit, ilkokulu bitirmiş, yeni harflerle okuyup yazan biridir. Macit, sürekli radyo dinler, hayvanlarla ve ziraatla ilgili programları kaçırmaz ve gazete okuyarak kendini yetiştirir. Babasının eski harflerle elde ettiği geniş ve eski bilgileri gereksiz görür. *Sonsuz Panayır* romanının kahramanlarından Ayşe de babasının sahip olduğu eski kültürü yadırgayan ve küçümseyen bir tip olarak çizilmiştir.

10. DİN EĞİTİMİ

Evde İslamiyet, okulda İncil okuyan, İncil okuduğunu görenlerin tepkisiyle karşılaşan Halide Edib, ancak *Kur'an-ı Kerim*'i anlayarak okumaya başladıktan sonra ve bilhassa tasavvufla tanıştığında dinlerin ortak noktaları üzerinde durmuştur.

Halide Edib, din eğitiminde hoşgörü ve sevgiyi ön plâna çıkarır. Bu din anlayışı şeriat kurallarına sıkı sıkıya bağlı değildir. Türkler Tanrı'ya gönülden bağlıdırlar. Allah'ın celâl vasfından çok cemal vasfını görmüşlerdir. İnsanları cehennem ile tehdit eden din adamları sevilmez ve kabul görmezler. Bunun yerine, Tanrı'dan aşk ve güzellik olarak bahseden mutasavvıflar çok beğenilirler.³⁵³ Halide Edib, Türkler tarafından uygulanırken oluşturulan, din dışı olmakla birlikte örfe katılan davranış

³⁵³ Halide Edib, bir halk ayini olan Mevlid'e büyük sevgi besler. *Vurun Kahpeye* ve *Sinekli Bakkal* romanlarındaki en güzel sayfalar, Mevlid'den bahseden sayfalarıdır. Halide Edib'in din anlayışı ile Ziya Gökalp'ın din anlayışı benzerdir. (bkz. Enginün, “Ziya Gökalp ve Halide Edib”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 77–86.)

şekillerinden de millî renkler olarak söz eder. Halide Edib'in dinde itiraz ettiği nokta, *Vurun Kahpeye* romanında olduğu gibi cahil hocaların halkın taassubunu tahrik ederek sosyal gelişmelere engel olması veya *Zeyno'nun Oğlu* romanındaki gibi politik ayrımcılığa yol açmasıdır. Sinekli Bakkal imamının dar görüşünde, birkaç dil konuşan kadına “bir gâvur kadar mekruh” diyen Hacı Fettah'ın bakış açısında ya da Hacı Murat Efendi tipi ile yazar, belli bir din sınıfını gözler önüne serer.³⁵⁴

Halide Edib, *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında, din eğitimi konusunda Amerika'yı örnek vermiştir. Amerika, dünyanın en dindar ülkelerinden biridir. Buna rağmen, bu ülkede hükümete bağlı okullar din eğitimi yapamazlar. Dini eğitim, büyük vakıfların, cemaatlerin açtığı okullarda ve yine bu vakıflara bağlı üniversitelerde yapılır. Yazar, bizde din derslerinin işleniş hakkında tavsiyelerde bulunmuştur:

“Mekteplere yeni giren din derslerinde, İslâmiyet'in ibadete taallûk eden şartlarını öğretmekle kalmamalı, aynı zamanda ahlâk, insaniyet bakımından dinimizdeki daimî kıymetleri, Kur'an'ın içinden seçilerek Türkçe'ye çevrilmiş âyet veya surelerinden alarak çocuklara okumalıdır.” (*Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, s. 258)

Halide Edib romanlarında da dinin katı kurallarından ziyade, insan sevgisi, hoşgörü ve ahlâkı ön plâna çıkararak yönü üzerinde durmuştur. *Vurun Kahpeye* ve *Sinekli Bakkal*, din adamı tipini en yoğun anlattığı romanlarıdır. *Vurun Kahpeye* romanındaki Hacı Fettah Efendi, *Sinekli Bakkal* romanındaki Hacı İlhami Efendi'nin başlangıcıdır. Hacı Fettah Efendi, kasabaya çocukları eğitmek için gelen Aliye'ye kıyafetinden dolayı “kahpe” yakıştırmalarını yapar. Sürekli onun aleyhinde halkı ayaklandırmaya çalışır. Ahaliden, çocuklarını okula göndermemelerini ve bu “yüzü açık” kahpeyi parçalamalarını ister. Aksi takdirde başlarına taş yağacağını söyler. Hacı Fettah Efendi, aynı zamanda vatan haini bir insan olarak çizilmiştir. Kasabanın işgal tehlikesi olduğu günlerde halka Kuva-yı Milliye aleyhinde vaazlar verir. Düşmanla iş birliği yapar. Kasabanın eşrafı ile iyi geçinmeye çalışır. Yalancı ve iftiradan çekinmeyen biridir. Bu kötü karakterli adam, romanın sonunda, halkı ayaklandırarak Aliye'nin öldürülmesine

³⁵⁴ Uyguner, Muzaffer, *Halide Edip Adivar, Yaşamı, Sanatı, Yapıtları, Seçmeler*, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1992, s. 83.

sebepl olmuştur.³⁵⁵ Bu romanda çizilen kötü tiplerden birinin din adamı olması Halide Edib'in çeşitli ithamlara uğramasına neden olmuştur. Bunu adeta Halide Edib'in din düşmanı olduğu şeklinde yorumlayanlar vardır. Kitabın tamamı ele alınmadan verilen bu hükümler asılsızdır. Zira romanda İslâmiyet'in küçültülmesi asla bahis konusu değildir. Romanda çizilen diğer kötü tip olan Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi'nin din ile alakası yoktur ve Hacı Fettah dindar olduğu için değil, davranışlarından dolayı kötüdür.³⁵⁶

Sinekli Bakkal romanında, iki farklı dünya görüşünün temsilcisi olan Vehbi Dede ile İmam Hacı İlhami Efendi anlatılmıştır. Bu iki insanın din anlayışları, yaşayış tarzları ve olaylara yaklaşımları tamamen farklıdır. Vehbi Dede, sevgi ve hoşgörüyeye dayanan bir dünya görüşünün savunucusudur. Kâinatı sever ve hayata gülümseme ile bakar. Hacı İlhami Efendi ise hiç gülmeyen ve insanları dinin yaptırımları ile korkutan bir din adamı tipidir. Bu imamın din görüşünde müsamaha ve affetme asla yer almaz, ceza ve cehennem korkusu ağır basar. Mahalle sakinleri imamı sevmezler. İmam Hacı İlhami Efendi aynı zamanda pinti ve bencildir. Yazar, Hacı İlhami Efendi'nin ne kadar korkunç ve tehlikeli bir insan olduğunu şu cümlelerle anlatmıştır:

“Eğer Sinekli Bakkal imamı İkinci Abdülhamid'in tedhiş devrinde gelmeyip de on dördüncü asırda gelseydi, gözlerinin ateşi, akidesinin korkunçluğu, bilhassa üslûbunun kudretiyle sürüleri başına toplayıp her hangi bir fikir peşinde sürükleyecek softa tiplerden biri olabilirdi.” (*Sinekli Bakkal*, s. 7) İmam Hacı İlhami Efendi'ye göre hayatta insan için iki yol vardır: Bu yollardan biri cennete biri cehenneme çıkar. İmam vaazlarında daha çok cehennemi anlatır. İmama göre cehenneme gidecekler zevke ve cümbüşe düşkün gafillerdir. İmam cehennem ortamını anlatırken o kadar cazip hale getirir ki onu dinleyen gençler “cehennem yolcularının peşine takılmak” isterler. Cennete gidecekler ise yüzleri gülmeyen ve daima hüznü insanlardır. Onlar için zevk ve neşe veren her şey günahtır. Hayatlarında oyun ve eğlenceye yer yoktur. Cennete gidecekler her an ahiret düşüncesi içinde olduklarından kalpleri acı içindedir. İmam

³⁵⁵ Orakçı, Adem, Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* ve Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* romanlarında öğretmenlerin din adamları ile yaşadıkları sorunlara dikkat çeker ve bunun nedenini, her iki romanın sosyal polemiik romanı olmasına bağlar. (bkz. Orakçı, Adem, *Atatürk Devri Türk Romanında Öğretmen ve Eğitim*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997, s. 290.)

³⁵⁶ Enginün, “Halide Edib ve Okuyucuları”, *Araştırmalar ve Belgeler*, s. 522–555.

Hacı İlhami Efendi vaazlarında iyilik, yoksullara yardım, yalan söylememek, kalp kırmamak gibi ahlâkî kurallara hiç yer vermez. Onun halka vermek istediği tek bir düşünce vardır: *“Hazza ve sevince, umum hayat tecellisine karşı dinmeyen bir kin, affetmeyen bir düşmanlık. İşte bunun için yolunun üstünde tebessümler dudaklarda donar, kahkahalar kısılır, çocuklar çil yavrusu gibi dağılır.”* (Sinekli Bakkal, s. 7) Sinekli Bakkal sokağında sürekli bir ahiret korkusu yaratmak isteyen imam, mahallelinin eğlenceye ve zevke düşkünlüğü nedeniyle kendini aciz hisseder. Fakat vaazlarında insanları korkutmaktan vazgeçmez.

Roman kahramanlarından Peregrini'nin babası, küçükken ölmüştür. Annesi, koyu bir dindardır. Dinin haricinde hiçbir ihtirasa boyun eğmez. Oğluna da kuvvetli bir din eğitimi vermiştir. Peregrini de bu etkiyle dindar olur. Fakat Peregrini aynı zamanda hayatın tüm zevklerini yaşamak da ister. Yirmi dört yaşına geldiğinde, artık onun için dünyada tadacak zevk kalmamıştır. Aldığı dinî eğitimle bu hayat tarzı uyuşmadığı için manastıra kapanır. Manastıra kapandığında bu hayattan da sıkılır ve tekrar dünya nimetlerine döner.

Zeyno'nun Oğlu romanında Kürt Şeftalisi takma adıyla bilinen Zeyno'nun oğlu Haso'nun Şeyh (M...) tarafından Diyarbakır'daki çiftliğinde aldığı din eğitimi anlatılır. Bu eğitimin ayrıntılarına romanda fazla yer verilmez. Haso'nun alacağı dinî eğitimle hem Şeyh (M...) hem de onun ayarladığı başka bir hoca ilgilenecektir.

11. EĞİTİMİN NETİCELERİ

Eğitim, insanın kendini yetiştirip hayata hazırlanmasını sağlar. Bunun dışında, aldığı eğitim sonucunda kişi meslek sahibi de olabilir. Buradan yola çıkarak, eğitimin farklı işlevleri olduğu söylenebilir. Eğitimin tanımlarının çeşitliliğinin nedeni de budur.

11.1 Olumlu Eğitimin Neticeleri

Eğitim, kişiyi bir yerden alıp başka bir yere getirir. Bu süreç içinde birey olumlu yönde değişebileceği gibi, olumsuz da etkilenebilir. Halide Edib'in eserlerinde, aldığı eğitim sayesinde olumlu özelliklere sahip olan kahraman sayısı çok fazladır. Bunlar, genellikle Batılı tarzda eğitim almışlardır ve aldıkları bu eğitimi kendi değerleri ile birleştirmişlerdir.

Seviye Talib romanında, Avrupaî fikirlerle yetişmiş Fahir, halasının kızı Macide ile evlenir. Aralarındaki eğitim farkı, evliliklerinde sorunlara neden olur. Bu sorunlardan uzaklaşmak için gittiği Avrupa'dan dönüşünde Meşrutiyet ilan edilmiştir. Fahir, Meşrutiyetle beraber pek çok alanda yaşanan değişime eşinin de ayak uydurmuş olmasını ümit eder. Eşinden başlayarak tüm kadınları eğitmeyi amaçlar.

Handan romanında kahramanlar, aldıkları Batılı eğitim sonucunda çok iyi yabancı dil konuşurlar. Yurt dışına gittiklerinde, kendi ülkelerinde yaşar gibidirler, hiç yabancılik çekmezler. Romanda Refik Cemal, arkadaşı Server'e karısı Neriman'dan övgüyle bahseder. Refik Cemal, Neriman'ın bu olumlu özelliklerini biraz da aldığı İngiliz terbiyesine bağlar. Neriman, sevdiği adama itaat için çırpınan sevgi dolu biridir.

Yurt dışında aldığı eğitimle olgunlaşan *Mev'ud Hüküm* romanının kahramanı Kasım Şinasi iyi bir doktordur. Yazar, onun isterse babasının parası ile çalışmadan yaşayacak kadar zengin olduğunu vurgular. Ancak Kasım Şinasi böyle biri değildir. İyi bir eğitim almıştır. Çevresinde, aldığı eğitim sonucunda geldiği seviyeye uygun arkadaş bulamaz. Tanıdığı tüm doktorları "tıp memuru" olarak niteler. Çevresinde araştıran, deney yapan, sürekli kendini yenileyen doktor yoktur. Kasım Şinasi, yalnız kitaplık ve laboratuarda geçen doktorluğa da karşıdır. İnsana inmek, onu incelemek gerekir görüşündedir.

Ateşten Gömlek romanında, "eğitilmiş insan vatan savunmasında da etkindir" görüşü vurgulanır. Üniversite gençliği, subaylar ve Türk Ocağı Türklerin haklı davasını savunurlar. Romanda, Cemal ile Peyami ülkenin sorunları ve yönetimi üzerine konuşurlar. Cemal, kızgın olduğu bir gün, ülkenin başına gelen felâketin nedenini rejime yükler ve cumhuriyet idaresinde bu sorunların yaşanmayacağına olan inancını dile getirir. Peyami, Cemal'in cumhuriyetçiliğini pek ciddîye almaz. Bu cumhuriyet savunuculuğunu, Cemal'in boş bir yanı olarak görür: "*Senin mektepteki şehzade arkadaşlarınla bu cumhuriyetçiliği bir münakaşa etsen nasıl olur?*" (*Ateşten Gömlek*, s. 16) Millî Mücadele döneminde İstanbul'da çeşitli gruplar oluşur. Bunlardan bir kısmı Türklerin mücadelesini desteklerken, bir kısmı da aleyhte propaganda yaparlar.

Cumhuriyet neslinin anlatıldığı Tatarcık romanında, eğitim alan genç neslin çevresini değiştirmesi anlatılır. Eski nesil, bu değişime şahit olmaktan rahatsızdır. Onlar, yaşam şekillerini değiştirme niyetinde değildirler. Okula giden çocuklar,

öğrendikleriyle etraflarındaki uyukulu havayı kırmayı ve eski yaşam tarzını değiştirmeyi hedeflerler. Böylece, değişime ayak uyduramayan veya buna direnen anne-babalar, çocuklarının karşısında pasif konuma düşerler.

Sinekli Bakkal romanında Rabia, Vehbi Dede'den aldığı eğitim sayesinde, dedesi Hacı İlhami Efendi'nin kalıplarından kurtulur, rahat bir nefes alır. Hacı İlhami Efendi'den hep korku ve cezayı öğrenen Rabia, Vehbi Dede sayesinde hoşgörüyü, insanları sevmeyi öğrenir, yepyeni bir dünya görüşüne sahip olur.

Her olumlu eğitim kişiye aynı zamanda bir meslek kazandırır sonucuna, Halide Edib'in eserlerinden ulaşmak mümkündür. Halide Edib'in eserlerinde kahramanlar meslek edinmek için gerek yurt dışında, gerekse Türkiye'de çeşitli okullara giderler. Darümuallimat, dönemin öğretmen yetiştiren okuludur. Yazarın eserlerinde en fazla üzerinde durulan meslekler, doktorluk, öğretmenlik, avukatlık, politikacılık, elçilik, din adamlığıdır. Öğretmenlik ve doktorluk, yazarlarımızın Cumhuriyet'in başlangıcından itibaren özellikle üzerinde durdukları iki meslektir. Bunun nedeni, yeni kurulan Cumhuriyet'in, en fazla idealist öğretmen ve doktorlara ihtiyacı olmasıdır.

Türk'ün Ateşle İmtihanı kitabında Halide Edib, verdiği konferanslardan birinin sonunda tanıştığı bir köylü kadından bahsetmiştir. Köylü kadın, konferans sonunda Halide Edib'in yanına gelir ve duygularını anlatır. Oğlunu Çanakkale'de kaybeden bu kadının tek isteği, kızının öğretmen olması ve Halide Edib'e benzemesidir. Darümuallimat'tan yetişecek öğretmenlere duyulan güven, köylü kadının ağzından dile getirilmiştir.

Mev'ud Hüküm romanında, ailesinin tek çocuğu Kasım Şinasi çalışkan ve azimli biridir. Zor elde edilen bir meslek olduğuna inandığı için doktorluğu seçer. Öğrenci iken öğretmenlerinden daha zengin bir kütüphaneye sahiptir. Mesleği ile ilgili öğrenimini otuz yaşında tamamlamıştır. Sekiz yıl Almanya'da eğitim almış, sonunda çok iyi bir doktor olarak ülkesine dönmüştür. Kasım Şinasi Avrupa'da alıştığı ilmî çevreyi İstanbul'da bulamaz. Görüştüğü doktor arkadaşları vardır. Kasım Şinasi, bunların doktorluğu memur zihniyeti ile algılamalarını eleştirir. Kasım Şinasi'nin eleştirisi sadece doktorluk mesleği ile kalmaz, diğer meslekteki insanlar hakkında da olumsuz eleştiriler yapar. Avrupa'da eğitim almış biri olarak Kasım Şinasi'nin en çok rahatsız olduğu konu, her meslekte memur zihniyetinin yaygın olmasıdır. Doktorlar, Kasım

Şinasi'ye göre hastayı muayene edip ilacını verdikten sonra üzerlerine düşen görevi yaptıklarını düşünen “tıp memurları”dır. Kasım Şinasi Avrupa'dan tenkit fikriyle dönmüştür. Çevresindeki kişi ve kurumları sorgular. Avrupa'daki örnekleriyle kıyaslar. Eksik bulduğu yanları eleştirmekten çekinmez. Bütün bunlar, onun mesleğini ciddiye alan, kendini geliştirmeye açık bir doktor olduğunun göstergesidir.

Tatarcık romanında, daha çok gençler anlatıldığı için romanda adı geçen mesleklerin sayısının fazlalığı dikkati çekmektedir. Şinasi, dünyanın bir “temaşa” yeri olduğuna inanır. Bu temaşa yerini seyretmek için yüksek ve rahat bir yer edinmek tek amacıdır. Bunun için Hariciye'ye girmeye ve çok çabuk elçi olmaya çabalar. Ona göre elçilik, işi az, tantanası bol, yüksek bir mevkidir. Elçiler, iyi giyinen, iyi briç oynayan ve az konuştuğu için akıllı sanılan kişilerdir. Güzel kadınlarla birlikte olmak ve iyi sofralarda yemek yemek de bu mesleğin diğer cazip yönleridir. Şinasi ile yazar, kısa yoldan meslek sahibi, hatta zengin olmayı hayal edenlerin eleştirisini yapmıştır. Şinasi, meslekte gösterişe büyük önem verir.

Recep, Robert Kolej'den sonra Cambridge'de felsefe tahsili yapmış, daha sonra hukuk okumaya başlamıştır. Avukat olup fakir halkın davalarına bakmak ister. Safa, Galatasaray'ı bitirdikten sonra hukuk tahsiline başlamıştır. Ahmet İktisat okur. Tıp Fakültesi'nde okuyan Hasan, doktor olacaktır.

Salim, Sorbonne'da felsefe doktorası yapmıştır. Ancak ne yazık ki Türkiye'de, aldığı eğitim doğrultusunda bir iş bulamaz. Bu yüzden Fransızca hocalığı yapar. Yazar onunla, ülkede kıymeti bilinmeyen iyi eğitim almış şahısları kastetmektedir. Lale'nin babası Osman, tahsilini Heybeli Ada'da yapmış bir denizcidir.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kasım, Amerika'da tıp tahsil eder ve yurda döndüğünde tanınan ve aranan bir doktor olur. Kasım, *Mev'ud Hükiim* romanındaki Kasım Şinasi'yi hatırlatır. Her ikisi de mesleklerinde başarılıdırlar ve ikisine de özellikle kadın hastalar tarafından yoğun talep vardır. Bu kadınların çoğu hastalık sebebiyle değil, onları beğendikleri için muayenehaneye gelirler. Bu durumdan her iki doktor da rahatsızdır, bu hastalara yüz vermezler. Her ikisi de fakir hastalar için özel zaman ayırırlar.

Kasım, Amerika'da eğitim alırken, Kasım Şinasi Almanya'da yetişmiştir. Kasım, fakir bir aileden gelir, neredeyse tahsil imkânı hiç yokken çok çalışarak

hedeflediği mesleğe ulaşmıştır. Kasım Şinasi'nin maddî durumu iyidir. Okul hayatı boyunca herhangi bir maddî sıkıntı çekmez.

11.2. Hatalı Eğitimin Neticeleri

Eğitimin sonucunun olumlu ya da olumsuz olması daha çok eğitimi veren kişi ile bağlantılıdır. Özellikle bilinçsiz kişilerin verdiği eğitim, faydadan çok zarar getirmektedir. Küçük yaşlarda çocuğa verilecek zararlı eğitimin olumsuz etkileri ömür boyu devam eder. Halide Edib, bunu çocukluğunda bizzat yaşayarak görmüştür. Yazar, *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratında, ilk okuma tecrübesini ve kendisini bu konuda yönlendirenlerin bilinçsizliğini anlatmıştır.

Halide Edib, okumayı söker sökmez Afrika seyahatnamesini okumak istemiştir. Yazı harekesizdir ve bunu okumak Halide Edib için, *Kur'an*'ı okumaktan daha zordur. Gözleri ağrıyınca kadar yazıları sökmeye çalışır. Bu kitabı okumaya çalışırken, ablası Mahmure, *Serencam-ı Mevt* adlı bir kitap verir. Bu, harekeli ve okuması daha kolay bir kitaptır. Fakat bu kitabı okuduğuna pişman olur. Kitap, Azrail'in can almaya geldiği andan itibaren ahiret yolculuğunu bütün ayrıntılarıyla anlatır. Halide Edib bu kitap yüzünden kâbuslar görür:

“İyi insanların Allah'a ruhu gaşy eden bir hisle kavuşması, günahkâr ruhun koparılmasındaki zulüm ve azabı, adeta şahsî tecrübeye dayanan bir realizm ile ifade ediyordu. Sonra mezardan, herkes çekildikten sonra, imanını deneyen melekler karşısında günahkârların cevap verememesine karşılık tepelerine inen darbeleri anlatıyordu. Nihayet vücudun toprak içinde çürürkenki korkunç teferruat, ebedî karanlık, yüzünü, kafasını yiyen akrepler, vücuduna dolanan yılanlar... Bu hayaller beni her gece tedirgin etti. Gece yarısı yataktan fırlar, etrafımın bir toprak hapsi olup olmadığını anlamak için kollarımı etrafa uzatırdım. Her ateşli hastalıkta yılanların vücudumu sardığını rüyamda görürdüm.” (*Mor Salkımlı Ev*, s. 60) Kitabın son sahnesi en korkuncudur. Bu sahnede, ölümler mezarlardan kalkıp yargılanmak üzere ahirete giderler. Günahkârlar sınıflara ayrılırlar ve korkunç şekilleri vardır. Mahmure Abla da fitneler sınıfının şeklini sürekli tekrar eder. Bunların dilleri enselerinden çıkarılmıştır. Halide Edib çok korkar. Ablası Mahmure'nin bunu yapmasının nedeni, sigara içtiğini

Halide Edib'in kimseye söylememesi için korkutmaktır.³⁵⁷ Yukarıda anlatılanlar seçilen kitabın çocuk üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Çocuklara kitap seçiminde aileler titiz davranmalıdır. Aksi takdirde çocuk kitaptan uzaklaşabilir. Halide Edib'in küçük yaşlarda okumaya çalıştığı iki kitap da ona uygun değildir. Birisi, gözünü yoran, hareketsiz, okuması zor bir kitaptır. Diğer kitabın ise içeriği korkunçtur. Bu kitap, Halide Edib'in kâbuslar görmesine neden olur. Kitap, hem biçimsel, hem de içerik özellikleri bakımından çocuğun seviyesine uygun olmalıdır.

Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*'de kolej hayatının kendisi üzerindeki olumlu etkilerini anlatır. Burası Amerikan Koleji, üstelik bir misyoner okulu olmakla birlikte, kolej sayesinde yazarın millî duyguları gelişmiş; millî meseleler üzerinde düşünmeye başlamıştır. Kolejde farklı şahıslar çeşitli konularda ders ve konferanslar verirler. Bu konferanslardan bazıları, olumlu ve yapıcı mesajlar verirken, bazıları da olumsuz mesajlar iletirler. Bu olumsuz konferanslardan biriyle ilgili düşüncelerini Halide Edib, "Acı Hatıralardan" isimli yazısında anlatmıştır.³⁵⁸ Bu konferans, yazarın millî gururunu yaralar. Konferansı verenler bir zenci köyünü modernleştiren bir doktor hanımla, musikişinas kocasıdır. Misyoner doktor, köyü düzene sokmak için yaptıklarını anlatır. Doktorun kocası konser verir ve konserden sonra yaptığı konuşmada, Anadolu'dan da bahseder:

"Genç dostlarım, buraya gelmeden Anadolu'yu dolaştım. İnsanların bu derece sefalet, bu derece ruhanî, maddî ve zihnî bir fakr altında ezileceklerine Anadolu'yu görmeseydim inanmazdım... Siz, rahat, asude evlerde büyüyen genç kadınlar, bir gün gelir de cemiyetin, servetin ve hayat-ı âdiyenin bayağılığını hayatınızı doldurmağa kâfi

³⁵⁷ Tefik Fikret'in de *Şermin* isimli şiir kitabında üzerinde durduğu konulardan biri çocuğu korkutmamak, korkutucu şeylerin esasını öğretmek çocuğu korkudan kurtarmaktır. "Umacı" şiirinde ağabeyi bir gün Şermin'e bir kutu hediye eder. Mandalı oynatınca kutu çocuğun elinden fırlar. İçinden çıkan korkunç şey Şermin'i çok korkutur. Bunun üzerine ağabeyi oyuncağı alır ve Şermin'e korktuğu şeyin bir avuç yün, biraz kâğıt ve biraz da telden ibaret olduğunu gösterir. Bu suretle ağabeyi Şermin'e uygulamalı olarak, korktuğu şeyin gerçekten korkunç olmadığını gösterir:

"Ne cadı, ne dev, ne şeytan;

Çünkü... Çünkü hepsi yalan!" (bkz. Kaplan, Mehmet, *Tefik Fikret*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987, s.190.)

Halide Edib'in ablası, Şermin'in ağabeyi gibi eğitime ve öğretme amacıyla değildir. Hatta kardeşinin korkmasını ister. Kardeşine verdiği kitapla da onu korkutmayı başarır. (bkz. Akın, İsmail, *Çocuk Edebiyatında Tefik Fikret ve Şermin Adlı Eserinin Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994.)

³⁵⁸ Adivar, Halide Edib, "Acı Hatıralardan" *Tanin*, nr. 71, 27 Eylül 1324/10 Ekim 1908.

*bulamazsanız, Anadolu'daki vatandaşlarınızı düşününüz! Biraz durdu, sonra, hiddetli hiddetli açık bir Alman telaffuzuyla yüzümüze şu cümleyi fırlattı "Yalnız insan oldukları için değil, toprağınızın, vatanınızın, bu mahrum, bu bî-nasîb hissedârlarını ne vakte kadar hayvandan beter bir sefalette, bir eziyette bırakacaksınız?"*³⁵⁹ Söyledikleri doğru olsa da bu misyoner doktorun sözleri rahatsız edicidir. Bunları söyleyenin bir yabancı, üstelik bir misyoner olması, üslûbunun alaycı olması, dinleyiciler arasında bu konuşmadan mutlu olanlar bulunması rahatsızlık vericidir. Anadolu hakkında yapılan bu olumsuz konuşmayı Bulgar öğrenciler alaycı bir tebessümle dinlerler. Halide Edib, konuşmanın içeriği kadar, Bulgar öğrencilerin alay eden ve tepeden bakan tavırlarından da rahatsız olur. Bu, yazardaki millî şuurun ne kadar kuvvetli olduğunun delilidir.³⁶⁰ Bu konuşmanın bir okulda ve öğrenciler önünde yapılıyor olması düşündürücüdür. Bir eğitim kurumunda böylesine olumsuz bir konuşma, öğrencileri olumsuz etkileyebilir.

Raik'ın Annesi romanında, sadece Fransızca konuştuğu belirtilen ve hangi milletten olduğu açıklanmayan bir mürebbiyenin yetiştirdiği çocuklardan bahsedilir. Çocuklar sürekli Fransızca konuşurlar. Bu nedenle, romanın kahramanı olan Siret, çocukların hangi milletten olduklarını tahmin edemez. Çocukların anneleri de onlarla Fransızca konuşmaktadır. Çocuklar annelerine, "anne" kelimesi yerine, "mama" kelimesiyle hitap etmektedirler. Siret, tanık olduğu bu manzara karşısında çok sinirlenir. Siret önce mürebbiyeye kızmıştır. Fakat çocukların annelerinin de onlarla Fransızca konuşması daha çok sinirlenmesine sebep olur:

"Sanki "mama" kelimesi "anne" kelimesinden daha sevimli, daha samimi mi? İşte kendimi daima saklamak istediğim bir Türk kadını! Hiddetli hiddetli yürüyordum. Şu dantel içinde, kurulmuş gibi "bonjur, bonsuvar" diyen çocuklara baktım da; birdenbire ayağında takunya, ağzında sakız, arkasında iki örgü, kapı önlerinde kaydırak oynayan o âteşîn, müstehzi... Fakat terbiyesiz küçük kızları gözlerim aradı."

(*Raik'ın Annesi*, s. 14) Siret, taklide ve yapaylığa kızar. Halide Edib, daha sonra yazdığı *Sonsuz Panayır* ve *Akile Hanım Sokağı* romanlarında da kültürünü devam ettiren,

³⁵⁹ Adıvar, a.g.m.

³⁶⁰ Halide Edib, belki de bu acı hatıranın etkisiyle Bulgarlardan nefret eder ve Balkan Savaşı sonrasında yaptığı konuşmalarda ve yazdığı yazılarda okuyucuya da bu nefreti telkin eder. Yazar, Bulgarlara karşı duyduğu bu nefreti, en geniş olarak "Felâketlerden Sonra Milletler" yazısında da anlatır. (bkz. Adıvar, Halide Edib, "Felâketlerden Sonra Milletler" *Türk Yurdu*, c. 3, nr. 16, 16 Mayıs 1329/29 Mayıs 1913, s. 520–529.)

şahsiyet sahibi, taklitten uzak kadınlara hayranlığını belirtir. Yazar, Fransız mürebbiyenin çocuklarla Fransızca konuşmasını bir derece haklı bulurken, çocukların annelerinin onlarla Fransızca konuşmasını yadırgar. Bu, Batı'ya özentiden başka bir şey değildir.

Karşılıklı mektuplaşmalar şeklinde yazılan Handan romanının aslî kahramanı olan Handan, küçük yaştan itibaren bir İngiliz mürebbiyenin eğitiminden geçtiği ve yurt dışında yaşadığı için yazdığı mektuplarda Türkçe cümlelerin içinde yer yer yabancı kelimeler de kullanır. İyi geceler yerine “good night” der. Çocukluğundan beri Batı eğitiminin içinde olan Handan için bu yabancı kelimelerle konuşmak çok doğaldır. Aldığı eğitim onu dilinden uzaklaştırmıştır.

Sinekli Bakkal romanında İmam Hacı İlhami Efendi, babası sürgünde olan torunu Rabia'yı da kızı Emine gibi yetiştirir. Yaştları oyun ve eğlenceyi tanırken o, imamın vaazları dolayısıyla cennet ve cehennem kavramlarını, cennetin ödül, cehennemin ceza olduğunu işite işite büyür. Rabia imamdan gizli kendisine bir bez bebek diker. İmama göre bebek dikmek “suret halk etmeye” eşit bir günahdır. İmam bu bez bebeği fark edince Rabia'yı döver. Yazar, Hacı İlhami Efendinin hocalığını ve öğrencilerini de dövdüğünü bu olay aracılığıyla verir: “*Hacı İlhami Efendinin mektep hocalığı günlerinden kalma, değnekle yediği ilk ve son dayağı yıllar geçtikçe unuttu.*” (*Sinekli Bakkal*, s. 20) Rabia bu dayağı unuttur ama bebeğinin çamaşır kazanı altında yanışını hiç unutmaz.

Burada, aile içinde verilen hatalı eğitim anlatılmaktadır. Korkuya dayalı, baskı uygulayarak çocuk yetiştirme Hacı İlhami Efendinin kızına, torununa ve diğer ders verdiği çocuklara uyguladığı yanlış bir eğitim tarzıdır. Rabia'nın annesi Emine de böyle katı bir eğitim anlayışıyla yetişmiştir ancak Emine bu katı anlayışı benimsemiş ve şahsiyetine mâl etmiştir. Hayatı boyunca gönlünün sesine bir kere kulak veren Emine, babasının katı anlayışını öylesine benimsemiştir ki kendi kalıplarının dışındaki bir hayatı sürdürmesi mümkün değildir. Oysa Rabia, küçük yaştan itibaren annesininkine benzer bir eğitime tâbi tutulsa da, babasından tevarüs eden özellikler dolayısıyla farklı bir kişiliktir. Annesi gibi inzivaya çekilmeyi kabullenmez. Kafasını kurcalayan soruları sormaktan çekinmez. Rabia'nın çocukken yaşadığı bu bebek yakma sahnesi, ileride anne adayı olduğu günlerde yeniden zihninde canlanır. Yakılan oyuncak bebek,

çocukken onda gerçek bir bebeğin yanması izlenimini uyandırmıştır. Recep'e hamileyken de bu sahne sık sık Rabia'nın gözünün önünde belirir, çocuğunu kaybetme ihtimalini düşünür ve zor bir hamilelik dönemi geçirmesine yol açar.

Yolpalas Cinayeti romanında Sallabaş'ın yeğeni olarak geçen Rıfkı'nın eğitimi verilir. Rıfkı, Paris'te hukuk doktorası yapar. Eğitimi ile Sallabaş ilgilenir. Bu eğitim ona çok pahalıya mal olur. Üstelik sonucundan da memnun değildir. Rıfkı, kapitalizme karşıdır ve kendisinin komünist olduğunu ifade eder. Sallabaş ve eşi onu Yolpalas'ta yaşatmak ve fikirlerini değiştirmek isterler. Özellikle yurt dışı eğitimi kişilerin fikirlerini ve yaşayış tarzını değiştirecek kadar etkili olabilmektedir.

12. İDARECİLERİN EĞİTİM FAALİYETLERİ

Halide Edib'in eserlerinde, mesleği eğitimcilik olmadığı halde eğitime katkıda bulunan şahıslar da yer alır. Bunlar genellikle devlet adamlarıdır. Bu insanların eğitime en önemli katkıları, çocuklar için okul ya da yetim evi açmalarıdır.

Türk'ün Ateşle İmtihanı kitabında Halide Edib, İsmet Paşa'yla Aziziye'ye gidişinden bahseder. Burada Halide Edib, Aziziye'nin eski kaymakamıyla tanışır. Adı Nuri olan bu kaymakam çok zengin biridir. Halide Edib'i tanımaktadır ve ona kızıymış gibi yakın davranmaktadır. Fakat Halide Edib onu bir türlü hatırlayamaz. Bir süre sonra sonra Halide Edib, Çerkez Mehmet Efendi olarak bildiği bu adamı hatırlar. Geceyi Nuri Efendi'nin evinde geçirecektir. Nuri Efendi Halide Edib'e açtığı okullardan bahseder. Okullar açıp, yollar yaptırmıştır. Çok zengin ama mutsuz biridir. Yedi çocuğundan biri olan kızı dilsiz ve sağırdır. Tek amacı onu iyileştirmektir. Halide Edib bu kızı görür. Babası ondan bir şey anlatmasını isteyince işaretlerle anlatır:

“Babası “Hadi şimdi de mektepleri ve nutukları anlat” dedi. Bu, onun en parlak marifetiydi. Aziziye'deki kız mektebinin Türk ordusu şerefine verdiği ziyafette kız çocuklarının nutuklarını taklit ediyordu. Bir kelime söylemeden o kadar güzel taklit yapıyordu ki, gülmekten gözlerimden yaşlar aktı.” (*Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 242)

Kitabının son bölümünde Halide Edib, Kâzım Karabekir Paşa'nın eğitim faaliyetlerinden bahsetmiştir.³⁶¹ Halide Edib bir gün yolda yürürken, asker elbiseleri

³⁶¹ Kâzım Karabekir Vakfı başkanı ve Kâzım Karabekir'in kızı Timsal Karabekir, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün düzenlediği “Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler”

içinde bir grup çocuğa rastlar. Bu çocuklar kendi aralarında sohbet ederken içlerindeki

sempozyumunda sunduğu bildiride, babasının öksüz ve yetimler için yaptığı faaliyetlerden bahsetmiştir: *“İstiklâl Harbimizin o gözyaşı ve kanla dolu acı günlerinde Kâzım Karabekir ölüm kalım mücadelesinin içinde bile çocuk davasını ihmal etmemiş bu kutsal davanın her durumda ön plânda tutulması gerekliliğini bilmiş, bizlere de yol göstermiştir. Onun izinden yürüyerek çocuk davasına atılacak her adım onun ruhunu şad edecektir.”*

Kâzım Karabekir, asker kişiliğinin yanında yetimler babası diye bilinir. Kimsesiz çocukların korunması onun için çok büyük önem taşır.

Kâzım Karabekir, İstiklâl Savaşında yetim kalan dört bini erkek, iki bini kız, altı bin çocuğa gerçek bir baba olmuştur. Sefaletten kurtardığı bu çocukları “Gürbüzler Ordusu” diye adlandırmış; okullar açmış ve vatana kazandırmıştır. Kâzım Karabekir’in bu yetim çocuklara olan derin şefkatinin nedeni, kendisinin de küçük yaşta yetim kalmasıdır. Kâzım Karabekir, kimsesiz ve bakımsız çocukları, “millet enerjisinin kaybedilmesi olarak değerlendirir. Kimsesiz çocukların korunmasız olması, millî bir tehlikenin de habercisidir. İleride bu güçsüz çocuklar ordu saflarına karışacaklardır. Bu da ordunun maddî ve manevî gerilemesine, gücünü kaybetmesine neden olacaktır. Bakımlı çocuklar, güçlü bir ordunun ve güçlü bir ülkenin işaretidir. Kâzım Karabekir, çocukları geleceğin sahipleri olarak görür.

Diünyada çok fazla haksızlık yaşadığına dikkat çeken Kâzım Karabekir, haksızlıkların “en gaddarcası”nın çocukların bakımsız kalması olduğunu ifade eder. Ona göre, en haksız ölüm, yine bakımsız çocuğun ölümüdür: “Ölen, dilenen, hapislere düşen çocukların yasını ailesi çekse de tasasını top yekûn devlet çekmelidir.

“Çocuk bayramı” ne hoş söz... Fakat mesut çocuklar için her gün bayram, bakımsız çocuklar için bayram günü en büyük matemdir. Hayatımda bana zevk veren hayli başarılarım vardır. En zevklisi binlerce bakımsız çocuğun hayat ve geleceğini kurtarmak olmuştur. Hayatımda duyduğum ıstıraplarım vardır. En acısı bakımsız çocuk görmeliğim oluyor.”

Kâzım Karabekir, İstanbul Hükümeti Harbiye Nezaretine resmen yazı yazarak kimsesiz çocukların Kolordu himayesine verilmesini sağlar. Doğuda Alay garnizonlarına kadar birer çocuk toplama yuvası açtırır. Burada temizlenip giydirilen, beslenen bu çocukları toplu halde Erzurum’a aldırır. Bütün çocukların hüviyetleri buldukları yerde tespit edilir. Erkek çocuklar için sünnet şöleni düzenler. Çocuklar, yaşlarına göre anaokuluna veya kabiliyetlerine göre gürbüzler sanayi okuluna veya askerî okula yerleştirilirler. Kâzım Karabekir, çocuklar için “şarkılı ibret”, “öğütlerim” adıyla oyun, marş, piyesler ve eserler yazmıştır. Güfte ve bestelerini kendi yaptığı marşları, gürbüzler ordusu büyük bir coşkuyla söylemiştir. Kâzım Karabekir, Erzurum’da halkı “ibret sahnesi” diye adlandırdığı sahnede oyunlarla, piyeslerle eğitmiş, mikroptan büyüçülüğe, akla gelen her konuda piyesler ve şiirlerle halkı aydınlatmıştır.

Yetim çocuklar, Sarıkamış’ta Varlık Gazetesi’ni çıkararak, Millî Mücadelenin sesi olmuştur.

Kâzım Karabekir, çocukların eğitimi için Amerikan pedagoglarıyla görüşmüş ve bunların eğitim sistemi hakkında bilgi sahibi olmuştur: “Amerikalıların nasıl çocuklarını ana mekteplerinden başlayarak esaslıca tetkik ettim. Pedagoglarıyla sık sık görüştüm. Amerikalıların ne pratik adamlar olduğunu ve çocukların ruhlarını Öldürmeksizin nasıl hür ve yaratıcı insan yetiştirdiklerini işitirdim. Şimdi gözümle görüyorum.”

Kâzım Karabekir, öğrendiklerini, kendi açtığı Sarıkamış Ana Mektebinde uygulamıştır. Bu okul için Rusya’dan mektep levhaları, oyuncak, boya, tutkal, futbol topu, elektrik ampulleri getirilmiştir. Karabekir’e göre amaç, ilköğretim çocuğuna okuma-yazma, aritmetik, iyi bir yurttaş olmak için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmanın yanında, onu bu yaşta bile hayata atıldığı vakit mücadele gücü kazandıran bir eğitim dönemidir. Türkiye’de de ortaöğretim politikasının daha çok meslekî ve teknik öğretime ağırlık verilmesi yönünde olmasını tavsiye etmiştir. Kâzım Karabekir’e göre, orta öğrenimi bitiren bir öğrenci, icra edebilecek bir sanat veya mesleğe sahip olmalıdır. Çünkü her öğrenci yüksek öğrenim yapma imkânına sahip olmayabilir. Öğrenciye yerine göre sanat, ticaret ve ziraat işi öğretilmelidir. (bkz. Karabekir, Timsal, “Çocuk Davamız”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, “Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler” Sempozyumu, İstanbul, 2003, s.141–160.)

korumaya muhtaç bütün çocuklara da sahip çıkmaktadırlar. Bu durum Halide Edib'in dikkatini çeker ve Doktor Adnan'a bu çocukların kim olduklarını sorar. Doktor Adnan'dan, bunların Kâzım Karabekir'in çocukları olduğunu, hep birlikte karargâhta oturduklarını ve Kâzım Karabekir'in bu çocuklardan kırk tanesini okulda okuttuğunu öğrenir.

Kâzım Karabekir, ana babaları Erzurum ve Erzincan bölgelerinde öldürülen ve yaşları dört ile on dört arasında olan iki bin kadar çocuğu evlât edinmiştir.³⁶² Bu çocuklar asker kıyafeti giymelerine ve subayların denetiminde bulunmalarına rağmen, askerî eğitim almazlar. Kâzım Karabekir, çocuklardaki geçmiş acı günlerin izlenimlerini silmek için elinden geleni yapar. Çocukların bir sanat ve meslek sahibi olarak yetiştirilmesine dikkat eder. Çocuklardan bazıları marangozluk ve oymacılık öğrenmiştir. Bazı çocuklar ise güzel resim çizmektedir. Halide Edib, insanlara şartlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda eğitim vermeyi savunur. Bu çocukların da önce meslekî eğitim almaları gerekmektedir.³⁶³

Kâzım Karabekir, çocuklara ceza vermeyi kaldırmış, bunun yerine kendi geliştirdiği bir disiplin sistemi oturtmuştur. Kötü davranışı görülen çocuğu karşısına alıp onunla tek başına konuşur. Kâzım Karabekir'in karşısına alıp bir kez konuştuğu bir çocuğun kötü davranışını tekrarladığı görülmemiştir. Kâzım Karabekir orduları teftişe çıktığında ilk işi, okullara uğramaktır. Sınıflara girer ve saatlerce çocukların arasında kalır. Karargâhtaki sıkı disiplinden yana olanlar, Kâzım Karabekir'in bu tutumundan rahatsızlık duyarlar. Komutanlarının alay konusu olmasından korkmaktadırlar. Kâzım Karabekir'in çocuklara böyle davranmasının nedeni, Türk Milletinin değerli niteliklerinden bazılarını kaybettiğine ve yeniden sağlıklı bir millet olabilmesi için yeni nitelikler ve üstünlükler kazanması gerektiğine inanmasıdır. En fazla üzerinde durduğu konu, sağlık bilgisidir. Çocukların hepsi mikroplar ve Türkiye'deki belli başlı hastalıklar hakkında büyüklerden daha fazla bilgiye sahiptirler. İki aylık tatillerde çocuklar, hayatta kalan akrabalarının yanlarına gönderilirler. Halide Edib çocuklarla

³⁶² Döneminde yetimler babası olarak bilinen Kâzım Karabekir Paşa, Sarıkamış ve Erzurum'da açtığı yetimhanelerde binlerce şehit çocuğuna bakmaktadır. (bkz. Köstüklü, Nuri, *Kâzım Karabekir ve Eğitim*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001, s.122-133.)

³⁶³ Halide Edib, "Muhlis'in Ağabeyi" adlı hikâyesinde, Kâzım Karabekir'in himayesindeki şehit çocuklarından birini konu edinmiştir.

konuştukça, Kâzım Karabekir Paşa'nın verdiği eğitimin doğruluğunu ve önemini daha iyi anlar:

“Çocuklardan biri bana dedi: “Bizim köylülere mikrobun ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu anlattım. Mikropların cin peri gibi bir şey olduğunu ve bunlardan korunmak için tek çarenin temizlik olduğunu söyledim. Her sene eski püskü ne varsa hepsini yakıyor, evleri badanalıyor. Yemeklerden önce Müslüman âdeti üzere ellerimizi yıkıyoruz...” (Türk'ün Ateşle İmtihanı, s. 268) Bu çocuk, ileride bakteriyolog olmak istemektedir. Çocuk, aldığı eğitimi okul dışındaki hayata uygulayarak etrafındakileri aydınlatma görevi üstlenmiştir.³⁶⁴ Bu, verilen eğitimin amacına ulaştığını göstermektedir.

Çocukların eğitimleri sırasında makine kullanmanın gereği ve yararı üzerinde durulur. Makinelerin faydasını belirten piyesler oynanır, şiirler okunur. Böylece çocuk, sanayi toplumuna hazırlanmaktadır. Bu çocuklar dürüst ve doğru sözlüdürler. Bu özellikleri ise yaşadıkları çevreden edinmişlerdir. Halide Edib burada, kuru nasihat etmek yerine çocuklara örnek olmanın daha etkili olduğuna inandığını belirtir.

Kâzım Karabekir'in okullarındaki çocuklarda, kadınlara karşı kayıtsız şartsız bir sevgi hissi uyandırılmaya çalışılır. Amaç, Anadolu erkeklerinde kadına karşı saygı ve sevgi hissini perçinlemek, bu hissi kuvvetlendirmektir. Bu çocuklar, Anadolu kadınlarının önemini ve çektikleri sıkıntıları öğrenmişlerdir. Elinde herhangi bir eşya taşıyan bir kadın gördüklerinde hemen koşup yardım ederler. Bu çocuklara, ihtiyaçlara ve zayıflara bakmanın aynı zamanda dinî bir görev olduğu da anlatılmıştır. Sonunda Halide Edib, Kâzım Karabekir Paşa'nın fikirlerinin birçok kuşağı yetiştirip besleyecek güçte olduğunu belirtir.³⁶⁵

³⁶⁴ Ceyhun Atuf Kansu, *Köy Öğretmenine Mektuplar* kitabında, eğitim aracılığıyla köylülerin yaşam tarzlarının değiştirilmesinin önemini vurgulamıştır: “Hollanda'yı öğrenen çocuk kendi yaylaklarını unutacaksa, kendi yaylaklarında Hollanda ineklerine benzer inekler yetiştirmeyecekse, köy öğretimi elbette güme gitmiş demektir. Okumayı öğrenmiş çocuklar köy evlerini değiştirmeyeceklerse, köyün tarım yapısını değiştirmeyeceklerse, ağaçlarını aşılamayacaklarsa, bahçelerine sebze ekmeyeceklerse ve köy odalarında artık hiç kitap okunmayacaksa köy eğitimi, elbette ülkesine varmış, gerçekleşmiş olmayacaktır.” (bkz. Kansu, Ceyhun Atuf, *Köy Öğretmenine Mektuplar*, Toplum Yayınevi, Ankara, 1964, s. 99–100.)

³⁶⁵ Kâzım Karabekir, eğitim sahasında bugüne ışık tutacak fikirlere sahip olan bir devlet adamıdır: “Kuvvetli millet kuvvetli fertlerle olur” diyen Karabekir, disipline, ciddiyete, bedenî güce, ahlâkî ve fikrî ilerlemeye dayanan bir eğitim anlayışı savunmuştur. Bazı görüşleri özetle şöyledir: Fakirlikten kurtulmamız cehaletten kurtulmakla mümkündür. Bunun için ilkokullar buldukları çevrenin şartlarına göre öğretim yapmalı, köy eğitimi köylünün ihtiyaçlarına göre ve tarımsal gelişmeyi sağlayacak biçimde

Mor Salkımlı Ev'de, Halide Edib'in Suriye ve Arap diyarına öğretmen ve eğitimci olarak gidişi ve eğitime katkıları anlatılır. Burada Halide Edib gibi özveri ile çalışan başka öğretmenler ve devlet adamları da vardır. Bunlardan biri, Cemal Paşa'dır. Halide Edib, Cemal Paşa'nın Suriye'de eğitim sahasındaki başarılı çalışmalarını anlatır. Cemal Paşa, Halide Edib'e İstanbul'dayken Falih Rıfkı aracılığıyla bir mektup göndermiştir. Mektupta, Fransız manastırını, okullarını kapamaya mecbur olduğunu, maarif okullarının yetersizliğini anlatmıştır. Cemal Paşa, Suriye vilayeti aracılığıyla ve ordunun yardımıyla okul açma teşebbüsüne girişmiştir. Halide Edib'ten de ya şahsen gelmesini ya da bazı öğretmenlerin Suriye'ye gitmesine aracı olmasını ister. Suriye'ye gönüllü giden ilk öğretmen Nigâr Edib olur. Nigâr Edib, Beyrut'ta altı sınıflı bir okul açmıştır. Her sınıftan halkın çocuğu bu okula gider.

Bir diğer isim, Muazzez Tahsin, Nakiye Hanım'ın daveti üzerine Suriye'ye gider. Nakiye Hanım, hem Muazzez Tahsin'i, hem de ablasını Suriye'ye çağırmıştır. Babaları, ancak Halide Edib ile kalmaları şartıyla, iki kızına da Suriye'ye gitmeleri için izin verir. Muazzez Tahsin, Suriye'ye sadece Nakiye Hanım'ın daveti dolayısıyla gitmemiştir. Uzak bir diyardaki bu gönüllü öğretmenliğin asıl sebebi, Halide Edib'e duyduğu hayranlıktır. Halide Edib'e yakın olmak düşüncesi onu Suriye'ye göndermiştir.

Muazzez Tahsin için Halide Edib, her yönüyle örnek alınacak bir insandır, onun gözünde adeta bir "ilah" gibidir. Onun yazı hayatına atılmasında ve öğretmenliği seçmesinde Halide Edib etkili olmuştur. Öğretmenlik yaparken Halide Edib'ten çok şey öğrenir. Halide Edib'e yazdığı mektuplardan birinde, yaşadığı bir olaydan yola çıkarak, Halide Edib'in kendisine nasıl örnek olduğunu vurgular:

düzenlenmelidir. Köy çocukları bazı merkezlerde toplanarak sanat ve tarım eğitiminden geçirilmelidir. Makineleşmeli, şirketler kurulmalıdır. Eğitimin yaygınlaştırılması taşrada kurulacak kültür merkezleri (üssülhareke) kanalıyla olabilir. Orta öğretim, yüksek eğitime hazırlamaktan çok meslekî ve teknik eğitime ağırlık vermeli ve iş adamı yetiştirmelidir. Ders kitapları ve dilimiz Arapça ve Farsça'nın etkisinden kurtarılmalıdır. O, çocuklar için Şarklı İbret adında şiirler ve müzikli küçük tiyatro oyunlarından oluşan bir kitap yazmış, yurdun çeşitli yerlerinde gezdirdiği şehit çocuklarına bunları oynatmıştır.

Karabekir, görüşlerini kısmen uygulama alanına da koymuştur. 15. Kolordu komutanı olarak 1919 Mayıs başında Erzurum'a geldiğinde Ermeni zulmünün ve savaşların yetim bıraktığı çok sayıda Türk çocuğu ile karşılaşmıştır. Karabekir, bu çocukları koruyan ve çeşitli meslekler öğrenmelerini sağlayan okullar açmıştır. Erzurum ve Sarıkamış'ta açtığı bu tür okullar şunlardır: Sanayi Mektebi, Leylî Yetimler iptidaî Mektebi, Erzurum Ana Mektebi, iş Ocağı, Sıhhiye Mektebi, Sarıkamış Askerî İdadîsi, Sarıkamış Ana Mektebi." (bkz. Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 296.)

“Beyrut’a gittiğimiz ilk senesi siz beni sevmemiştiniz. Bunun sebebini çok düşündüm ve bulur gibi oldum. Buna benden çok yaşlı bir hanıma karşı, bilmeyerek ve istemeyerek yaptığım bir muamele sebep olmuştu: Derse başladığımız ilk günlerindiydi, sınıfa girdiğim zaman yazı tahtasının önünde tebeşir bulamamıştım. Kapıdan dışarıda birini arıyordum. Karşıma, muide Gülsüm Hanım çıktı, kendisinden tebeşir istedim. Fikrimce bir hocanın bir müdeden sınıf için tebeşir istemesi tabî idi. Fakat bunu nasıl ve ne gibi sözler kullanarak istediğimi hatırlamıyorum. Yalnız iyice aklımda kalan bir şey varsa, o da, dersten sonra Emine Semiye Hanım’ın beni odasına çağırarak söylediği şu sözlerdir:

-Muazzez Hanım, müdire hanım size çok gücendi. Mektepte hocalarla müdeler arasında hiçbir fark olmadığını ve bundan sonra Gülsüm Hanım’a hiçbir emir veremeyeceğinizi size söylemeğe beni tevkîl etti. Bu gibi hadiselerin tekerrür etmesini istemiyor.

Haddizatında bu alelade bir vak’a idi; fakat benim gibi sırf sizinle beraber bulunmak için İstanbul’dan Beyrut’a gelmiş olan küçük bir kızın varlığında bu sözlerin yarattığı fırtınayı size nasıl anlatayım? Kabil olsa hemen o akşam İstanbul’a dönecek ve bir daha sizi görmeyecektim.

Çocuk muhakemem iki tarafı dinlemeden hüküm veren sizi mahkûm etmişti. Siz benim sevgime lâıyk değildiniz. Binaenaleyh bundan sonra benim için yoktunuz. Ertesi gün, ben hocaların odasında yalnızca otururken uzaktan sizin yatak odanızdan çıkarak müdüriyete doğru gelmekte olduğunuzu gördüm. Sizinle o kadar dargındım ki, ne yaptığımı bilmeden ve sırf izzet-i nefsim vuran darbeye karşı isyan etmek için, siz yaklaşırken ve beni gördüğünüzü bildiğim halde, oradan uzaklaşıp yatak odama girdim. İki dakika geçmeden kapıma vuruldu ve sizi karşımda gördüm. Gayet sükûnetle ve bana, ömrümde aldığım en büyük derslerden birini vermekte olduğunuzu ihsas etmeden:

-Size bonjur demeye geldim kızım, dediniz.

Aradan yirmi sene geçti. Fakat, size yemin ediyorum ki hâlâ bugün bu satırları yazarken yanaklarımdan ateş fişkiriyor, hâlâ kendimi on altı yaşındaki genç kız gibi kabahatli buluyorum.

-İşte sizin bana karşı ilk tanıştığımız günlerde bir antipati beslemenizin başlıca sebebi budur sanırım. Fakat sizden aldığım ders beni öyle kamçılıyordu ki, kendimi size

göstermek, size beğendirmek benim de bir şahsiyetim olduğunu ispat etmek için var kuvvetimle vazifeme sarılmıştım. Siz ancak, sene sonunda talebeye veda ederken, benimkilerin:

-Tatilde size Türkçe mektup yazmamıza müsaade eder misiniz? diye sordukları vakit benim mevcudiyetimin farkında olur gibi oldunuz ve bana: “Aferin Muazzez, senin sınıfın ötekilerin hepsini geçti” dediniz. Bu son sözleriniz olmasaydı, ben ikinci sene Beyrut’a dönmekte cidden tereddüt edecektim.

Size dargınken benim için nasıl bir dünyanın yıkılmış olduğunu bilmiyordunuz: Siz benim için “yazı” ilâhı idiniz; size inanmayınca kalemi elime alıp iki kelime yazamıyordum.

Fakat ikinci sene böyle olmadı. Tekrar Beyrut’a gitmek için bulduğumuz zaman bana elinizi uzatınca, her şeyin değiştiğini, kalbinizde bana karşı bir sempati uyandığını anladım. Yanılmamışım. O günden sonra, içimden geçenleri anlamışsınız gibi, bana çok yaklaştınız, her vesile ile beni yanınıza çağırdınız; mektebe her misafir geldiğinde beni sofranıza aldınız; hatta benimle yakından alâkadar olduğunuzu birçok vesilelerle ispat ettiniz.

Sizi sıkıyorum fakat o günler beni o kadar çağırıyor ki kendimi koparıp bugüne çekemiyorum; tekrar atfınızı dilerim.

Bir gün Belkis Hanım’ın yanında; hocalardan Rukiye Hanım’ın bana: Çok anlayışsız ve mânâsız bakışların var Muazzez demesi Belkis Hanımı kızdırdı. Başka hocalar da münakaşaya dâhil oldular, nihayet Belkis Hanım beni müdafaa için bu sözleri söyledi.

- Muazzez’in bakışları mı mânâsız? Onu bir de siz ablama sorun. Her zaman onun için “sözlerimi çarçabuk anladığını gözlerinde okuyorum. Şeytan çekici gibi bir şey...” deyip duruyor.

Vak’a alelade bir şeydi ve haddizatında hiç bir kıymeti yoktu, fakat sizin bana ehemmiyet vermiş olmanız noktasından bence çok mühimdi.”³⁶⁶

Halide Edib, Muazzez Tahsin’in anısından da anlaşılacağı gibi otoriter bir idarecidir. Öğretmenlere yapacağı uyarıları başkaları aracılığıyla iletir. Muazzez Tahsin,

³⁶⁶ Enginün, “Halide Edib Adivar ve Lübnan’daki Günleri”, *Araştırmalar ve Belgeler*, s. 168–178.

çok sevdiği, hayranı olduğu ve sadece kendisine yakın olmak için İstanbul'dan Beyrut'a geldiği Halide Edib'ten böyle bir uyarı aldığında çok üzülür. Hemen İstanbul'a dönmeyi düşünür. Ancak bu mümkün olmayınca Halide Edib'i görmezden gelir, gördüğünde "günaydın" demez. Bunun üzerine Halide Edib, onun yanına giderek "günaydın" der. Bu olay, Muazzez Tahsin'i mahcup eder ve kendi deyimiyle "iyi bir ders" olur. O günden sonra kendini affettirmek ve beğendirmek için çok çalışır. Halide Edib'ten beklediği iltifatı ise ancak sene sonunda duyar. Halide Edib, Muazzez Tahsin'in öğrencilerinin başarısından dolayı onu tebrik eder. Bu tebrik Muazzez Tahsin için çok önemlidir. Bu sıcak yaklaşım sayesinde ertesi yıl da Beyrut'a gider.

Muazzez Tahsin, yaşadığı bu olumsuzlukların nedenini yaşının çok küçük olmasına bağlar. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, bu olayları hatırladıkça kendini suçlar ve yüzü kızarır. Halide Edib, Muazzez Tahsin'in gözünde ulaşılamayacak biridir ve ona yakın olmak kendisini çok mutlu eder. Yazdığı eserleri Halide Edib'e göndermeye çekinir. Daha sonra tüm cesaretini toplayarak eserlerini gönderir ve eleştirmesini ister. Halide Edib'in fikirleri onun için çok önemlidir. Bu alıntı, sadece Halide Edib'in otoriter bir idareci olduğunu göstermiyor, bir başka niteliğini daha yansıtıyor. Halide Edib, elemanları arasında ayırım yapmayan, hepsine eşit muamele eden ve elemanlarından da bu eşitliği benimsemelerini isteyen bir idarecidir. Bu, çok önemlidir. Hatta bir idareci ancak bunu sağladığında başarılı olur.

Halide Edib'in, Muazzez Tahsin selâm vermeyince onunla konuşması da önemlidir. Elemanı ile yüz göz olmadan ona mesaj iletiyor. İdareci olarak ikaz etmesi, aralarındaki ilişkinin bitmesine sebep olamaz. Üstelik Muazzez Tahsin davranışında haksızdır ve Halide Edib, onu mahcup ederek bir kez daha ders verir.

1916 yılında Cemal Paşa Halide Edib'e ikinci bir mektup yazar. Nakiye Hanım ile beraber Suriye'ye gelip Şam, Beyrut ve Lübnan'da okul açmak için bir plan hazırlamalarını rica eder. Bu teklif, Halide Edib ve Nakiye Hanım tarafından kabul edilir. Suriye'deki Türk ve İslâm eserlerini incelemeye davet edilmiş olan Hamdullah Suphi Bey'le beraber Suriye'ye giderler.

Suriye'de Cemal Paşa ile okul planlarını konuşurlar. Halide Edib, plan yapmadan önce Araçlarla temasa geçmesi gerektiğini, kendi ihtiyaçlarını en iyi

Arapların bileceğini belirtir. Bunun için de en Batılılaşmış yer olan Lübnan'dan başlamayı uygun görür. Sonra bir plan hazırlayarak düşüncelerini uygular.

Cemal Paşa'nın amacı, halkı memnun edecek bir öğretim metodu bulmaktır. Bu öğretim dini olmaktan ziyade liberal ve Batı esaslarına dayalı olacaktır. Rapor iki haftada hazırlanır. Halide Edib, incelemesi sırasında çeşitli yabancı okulları gözleme imkânı da bulur. Suriye'deki en yüksek okul ve bilim kurulu Amerikalılarıdır. Başında Doktor Bliss bulunmaktadır. Amerikalılar, çocukların kafasına ve karakterine belirli bir yön vermekte eşsiz bir metot kullanırlar. Halide Edib, bunlar arasında bulunan papaz ve rahibelerle de tanışır. Bunlar fedakâr ve ideallerine bağlı insanlardır. Halide Edib, bu papaz ve rahibelerin davranış farklarını bir yana bırakarak idarî yeteneklerini ve insanî taraflarını takdir eder.

İstanbul'a hareket etmeden önce Cemal Paşa, Nakiye Hanım, Hamdullah Suphi ve Halide Edib'e Aintoura Yetimler Yurdu'nu gezdirir. Jezvitler tarafından yapılan bu okul, eskiden geniş bir bahçe içinde, sağlam taş binalardan kurulu bir kolejdir. Şimdi ise içinde dört yüz yetim çocuğun barındığı ve Türk hükümetine ait bir yetim evidir. İki kadın, iki de erkek öğretmeni vardır. Okuldaki çocuklar zayıf, üzüntülü ve bakımsız görünmektedir. Bunlar, Kürt, Ermeni ve Türk çocuklarıdır. Toplu öldürmeler, göç ya da savaş nedeniyle kimsesiz kalmışlardır.

Cemal Paşa ile Beyrut valisi Azmi Bey Okulu gezmeye gelirler. Her tarafı gezdikten sonra kiliseyi de görmek isterler. Kilise, resim ve kutsal insanların heykelleri ile dolu ve karanlık bir yerdir. Cemal Paşa, resmî bir okulun yanında kilisenin bulunmasının doğru olmayacağını, buranın yatakhaneye çevrilmesi gerektiğini söyler. Halide Edib, yatakhane hazırlanmış olduğunu, buranın yatakhane için elverişli olmadığını ve kilisenin okulla ilgisi bulunmadığını anlatır.

Der-Nassıra'da dil ve dikiş nakış için ayrı sınıflar açılır. Dumani adlı bir Arap, fabrikasından üniforma ve önlük yapılmaya uygun kumaşlar getirir. Bu fabrikaya, kumaşlar karşılığında para yerine buğday verilecektir. Vali Azmi Bey bu adamı himayesine alır ve okulun üniforma ve önlükleri o fabrikadan alınan kumaşlardan dikilir. Halide Edib, Dumani'nin annesini de tanır. Asil bir kadındır ve Halide Edib bu anne oğula büyük bir saygı duyar.

Halide Edib, mart ayında okullar kapanınca birçok öğretmenle birlikte İstanbul'a döner. Doktor Bliss ile damadı Mister Dodge'dan askeri harekât başlar başlamaz Aintoura'yı himayelerine almalarının rica eder. Kurumdaki Ermeni çocuklarının Kızılay'a teslim edilmesini ister. Mister Dodge ve Doktor Bliss bu istenilenleri yapacaklarına söz verirler ve sözlerinde dururlar.

Doktor Lütfi Bey en fazla küçük çocuklarla uğraşır. Bunların arasından sekseni kendilerine gösterilen dikkate rağmen ötekiler kadar gelişmemişlerdir. Bu çocuklar güneş banyosu yapar ve okulun verebileceği gıdaların en iyisini alırlar. Buna rağmen yüzlerindeki hüznün değişmez. Vücutları da tamamen gelişemez.

Beyrut Valisi Azmi Bey, Beyrut ve Lübnan sokaklarından toplattığı yedi yüz Arap çocuğu için bir yetimler evi tesis eder.

Lübnan Mutasarrıfı Ali Münif Bey, sokak çocukları ve kimsesizler için birkaç tane aşhane kurar. Onun halefi İsmail Hakkı Bey, aşhane sayısını artırır. Amerikalılar da bu kimsesiz çocuklara yardım ederler. Amerikan okulunun müdürü Doktor Bliss'in damadı Dodge, kendi başına işlettiği birinci derece bir yetimler evi kurmuştur. Doktor Bliss, Halide Edib'in isteği doğrultusunda okullara Arapça öğretmenleri bulur. Beden eğitimi bölümünün başında çalışan Miss Fisher'i de, Doktor Bliss bulmuştur.

Beyrut ve Lübnan'ın zengin ve modaya düşkün hanımları da okullar için çalışırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

HALİDE NUSRET ZORLUTUNA

1. HALİDE NUSRET ZORLUTUNA VE EĞİTİM

1901–1984 yılları arasında yaşamış olan Halide Nusret Zorlutuna, Türk Edebiyatı tarihine “Millî Edebiyat Akımı” taraftarı ve takipçisi bir şair ve yazar olarak girmiştir.³⁶⁷ Halide Nusret, şairliği ve yazarlığı yanında, öğretmenliği ile de ön plana çıkmayı hak eden bir yazardır. O, inandığı değerleri mesleğinde uygulamayı hedeflemiş bir öğretmendir. Yazarın hatıraları bize, bu hedeflerine ulaştığını ve mesleğini çok sevdiğini anlatmaktadır. Halide Nusret’in romanlarında ve özellikle hatıralarında eğitim meselesi üzerinde durulmaktadır.

Halide Nusret, şiirlerinin çoğunu kurtuluş heyecanıyla söylemiştir. Ülkenin güzellikleri ve Milli Mücadele’yi gerçekleştiren değerler üzerine yazdıkları da eğitici kişiliğinin bir parçasıdır. Halide Nusret’in şiirleri, okuyucuları üzerinde kalıcı izler bırakmıştır.³⁶⁸ Halide Nusret, Türk şairlerinden Nazım Hikmet’i çok sever ve bu iki şair bir araya geldiklerinde şiir üzerine sohbet ederler.³⁶⁹

³⁶⁷ Gürel, Zeki, *Halide Nusret Zorlutuna Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1988.

³⁶⁸ Halil Soyuer, Halide Nusret Zorlutuna’nın *Geceden Taşan Dertler* isimli kitabındaki şiirlerini okul sıralarında iken ezberlemiştir. Daha sonra, Halide Nusret’in kitap ya da dergilerde tesadüf ettiği şiirlerini defterine kaydetmiştir. Halide Nusret, eşinin asker olması nedeniyle pek çok yer dolaşır ve sonra Ankara’ya yerleşir. Halkevlerinde düzenlenen şiir günlerine düzenli olarak devam eder. Halide Nusret Zorlutuna, 1954 yılından sonra kendini tamamen tasavvufa adar. Halil Soyuer’e göre, Halide Nusret’in tasavvufla ilgili şiirleri, bu türün en başarılı örnekleri arasında yer alır. Halide Nusret, çok duygusal bir anne, öğretmen ve şairdir. Yaşı ilerledikçe, Halide Nusret’teki bu duygusallık daha da artar. Ankara’da Körler Okulu’nda düzenlenen bir şiir gününde şiir okur ve çok duygulanır: “Yıllar yüzünde çizgi çizgi, saçlarında tel teldi. Yetmiş yaklaşan yaşı, karlı, yüce bir dağı andıran başı ile mikrofonu çıktığı zaman, onun onurlu yüzünü hayatlarında hiç görmemiş ve göremeyecek olan Körler Okulu öğrencileri tarafından dakikalarca alkışlanmıştı. Bu alkışlara, göz damarlarında birikiveren damlacıklarla cevap vermek istedi. Fakat çocuklar bu damlacıkları da görmekten mahrumdular.” (bkz. Soyuer, Halil, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Defne*, Haziran 1966, Yıl 1, Cilt I, Sayı 10, s. 9-10)

³⁶⁹ Halide Nusret ile Nazım Hikmet çok yakın arkadaşlardır. İsmet Kür, Nazım Hikmet ile tanışmasını ve ablasıyla Nazım Hikmet arasındaki dostluğu şöyle anlatır: “Ablamla Kadıköy’deki bir akrabanın -ünlü Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necatilerin- evinde gecelemiştir, vapurla eve dönüyoruz. Salona, iri yapılı, güneş gibi bir adam girdi... Nazım Hikmet’i ilk böyle gördüm. En çocukluğumda Göztepe’deki eve bir ya da iki kez gelmişmiş... “Aa, Nâzım...” dedi ablam. Güneş adam yanımıza geldi: “Bak Halide, istersen oturmaya... Mimlenirsin, peşine adam takarlar, üstelik hocasın.” Ablam kolundan çekip yanına oturttu... Konuşuyorlar...” (bkz. Kür, İsmet, *Yarı Roman*, s. 88.)

1.1. Halide Nusret Zorlutuna'nın Aldığı Eğitim

Halide Nusret'in aldığı eğitimle ilgili olarak en ayrıntılı bilgiler hatıralarında yer almaktadır. Yazar, yazma kabiliyetinin temellerini, küçük yaşlardan itibaren aldığı eğitime borçludur.

Bir Devrin Romanı, Halide Nusret'in öğrenciliği ve öğretmenliği ile ilgili hatıralarının yer aldığı kitabıdır. Eser, yazarın annesinden aldığı ilk dersin anlatımı ile başlamaktadır. Halide Nusret'in annesi, Ayşe Nazlı Hanım, babası ise Avnullah Bey'dir.³⁷⁰ Halide Nusret'in babasının 1901 yılında Sinop hapisanesinde müebbet kararı ile başlayan kürek mahkûmluğu yedi yıl sürmüş ve 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânıyla sona ermiştir.³⁷¹ Halide Nusret'in babası Sinop zindanında mahkûm iken, annesi ona hem ana babalık, hem de hocalık yapmıştır. Babasının lalası olan ve "Hacı Dede" diye hitap ettiği kişi ile annesi, Halide Nusret'in eğitimi konusunda tartışırlar. Eserde çok açık belirtilmemesine rağmen, Hacı Dedenin, annenin kızına verdiği sıkı eğitime karşı olduğu anlaşılmaktadır.

Halide Nusret, "dört yaş, dört ay dört günlükken" okumaya başlamıştır. Yazar, bu okuma yaşının o dönemde değişmez bir gelenek olduğunu söyler. Halide Nusret'in

³⁷⁰ Asıl mesleği gazetecilik olan Avnullah Kâzımî Bey'in gerçek adı Mehmet Selim'dir. Yönetimdekilerin takibinden kurtulmak için Avnullah Kâzımî takma adını kullanmıştır.

Halide Nusret'in kardeşi İsmet Kür, *Yarısı Roman* isimli eserinde, babasının İstanbullu olduğunu belirtir. Mehmet Selim Bey, Abdülhamid döneminde hürriyet mücadelelerine, Meşrutiyet döneminde de fırkacılıkla uğraşmış bir gazetecidir. Kardeşi Süleyman Tevfik Bey ile birlikte "*Mürüvvet*" gazetesini çıkarırlar. Yazdığı bir makaleden dolayı tevkif edileceği öğrenilince, arkadaşları tarafından yurt dışına kaçırılmıştır. Yurda döndüğünde, Avnullah-ül Kâzımî takma adını kullanır. (bkz. Kür, a.g.e., s. 120.)

³⁷¹ Halide Nusret, "Annem" şiirinde babasının sürgünde olmasına ve ona duyduğu özleme de temas eder:

*Bir zamanlar
Gülümserdi elâ gözlerin bahar bahar.
Bir çift minicik kuştı ellerin
Yumuşak, bembeyaz...
O sıcak sesinde her zaman yaz,
Ninniler, şiirler söyledin bana.
"Babam gelecek!" derdin
Sesinde bir hasret yana yana...*

*Zencire vurulmuş bir arslandı babam
Hürriyet için
Uzak zindanların karanlığında...
Bunu bilmeden ağlardım seninle beraber
"Babam gelecek!" derdim,
Sonra da gülerdim, gülerdim,
Gözyaşlarını dindirmek için...*

(bkz. Zorlutuna, Halide Nusret, *Ellerim Bomboş*, Kür Yayınları, Toker Matbaası, İstanbul, 1967, s. 38.)

hem annesi hem de babası okumayı çok severler. Anne ile baba, edebî konularda sohbet ederler. Özellikle annesi kitaplara çok düşkün birisidir. Seksen yaşında gözlerini kaybedene kadar okumaya devam etmiştir. Kızına da okuma zevkini aşılar:

“Anneciğim o yaşta bize gergefte işlemeyi, dikiş dikmeyi öğretirdi. Rahmetli, doğuştan terbiyecisi, müşfik, aynı zamanda otoriter bir kadındı. Öğretmen olsa imiş ideal öğretmen olurmuş... Öğle yemeklerinden sonra, beraber, karyolamıza uzanır, “İkdam” gazetesini okurduk. O tarihlerde pek az aile gazete alırdı, biz abone idik, her sabah gazetemiz gelirdi. Annem, babamın zamanından alıştı; o zamanlar “İkdam” “Sabah” gazeteleri ile birlikte “Servet-i Fünûn” “Musavver Malûmât”, “Hanımlara Mahsus Gazete”ye de abone imişler. Babam rahmetli: “Hanım, benim vaktim olmuyor, sen oku da akşamları bana da anlatırsın” dermiş. Bu suretle akşam sohbetleri için edebî konular tatlı tartışma mevzuları da hazırlanmış. Anlaşıldığına göre babam da yaman bir “eğitimci” imiş. Annem zaten çok zeki, kafası işleyen bir kadındı, kahve, sigara içmezdi, ama müthiş bir okuma tiryakisi idi. 80 yaşına kadar bu tiryakilik onda devam etmiştir. Gözlerini kaybettikten sonra ister istemez okumaktan vazgeçti.”³⁷² (s. 17)

Halide Nusret, kitap ve gazete okuyan, okuduklarını tartışan bir aile içinde yetişmiştir. Özellikle o dönemde bir kadının gazete okuması çok önemlidir. Gazete okumak demek, aktüaliteyi, siyasî ve sosyal olayları takip etmek, yaşadığı dönemin farkında olmak demektir.³⁷³

Anne ve babanın, çocuğun okuma alışkanlığı kazanmasında önemli rol oynadığı açıktır. Çocuk, anne ve babasını her konuda olduğu gibi kitap okuma konusunda da örnek alır. Bu bakımdan Halide Nusret çok şanslıdır. Zamanının çoğunu annesiyle geçirir ve annesi, kızına küçük yaşlardan itibaren edebiyat sevgisi aşılar.³⁷⁴ Halide Nusret’in annesinden aldığı bu sevgi ömür boyu devam eder: *“Edebiyata, özellikle şiire düşkündü. O yaşında beni karşısına alır, Namık Kemâl’den, Ziya Paşa’dan beyitler ezberletirdi. Mânâsını anlamadan, papağan gibi ezberlerdim. Mânâlarını da*

³⁷² Zorlutuna, Halide Nusret, *Bir Devrin Romanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

³⁷³ Gazeteleri takip eden, siyasî ve aktüel meselelerle ilgilenen ve bu konuda çocuğuna örnek olan bir başka anne de Hüseyin Cahit Yalçın’ın annesidir.

³⁷⁴ Halide Nusret, *Yayla Türküsü* isimli şiir kitabını, kendisine küçük yaşta şiir zevkini aşılayan annesine armağan etmiştir.

açıklamağa çalışırdı, ama beş, altı yaşında bir çocuğa meselâ “Hürriyet Kasîdesi”nden:

“ Kilâbı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahralar

Uyan, ey yâreli şir-i jiyan, bu hâb-ı gafletten.” beytinin mânâsını anlatmak mümkün mü?...

“Sakın bunları kimsenin yanında söyleme” diye de sıkı sıkı tembih ederdi. Çünkü bunları okumak şiddetle yasaktı.

Ben o zaman ezberlediğim şiirlerin çoğunun anlamına, yıllar sonra, lise talebesi iken vardım. Ama çok gariptir, içimde kısılmış bir ışık sanki birdenbire açılırdı; sanki ben bunları eskiden beri biliyormuşum gibi olurdu...

Çocukluğumun güzel hâtıralarından biri de annemle beraber gazete okuyuşumuzdur.

Öğleden sonra uzanır, gazete okurduk, demiştim. Çoğunlukla o okurdu, bazen de bana okuturdu... Altı yaşında mükemmel gazete okurdum. Tefrika romanlar pek hoşuma giderdi, ilk okuduğum roman, galiba “Bîçare Bakkal” idi.” (Bir Devrin Romanı, s. 18)

Çocuğun okuduğu metni anlaması elbette çok önemlidir. Ancak bu örnekte de görüldüğü üzere çocuk bazen anlamını bilmediği ahenkli mısraları da kolaylıkla ezberleyebilir. Hafızada kalan bu mısralar, çocuk bir yetişkin olduğunda yeniden canlanacak ve o, farkında olmadan kültürün temelleri küçük yaşlarda atılmış olacaktır.³⁷⁵ Aynı zamanda iyi bir şair olan Halide Nusret, şiir zevkini anlamadan ezberlediği bu mısralar vasıtasıyla kazanmıştır.³⁷⁶

Halide Nusret yedi yaşındayken, II. Meşrutiyet’in ilânıyla babası sürgünden döner. Bir süre sonra Feneryolu’ndan Süleymaniye’ye taşınırlar. Bu taşınma sonucunda

³⁷⁵ Çocukluk çağından itibaren şiir zevkiyle büyüyen Halide Nusret, daha sonra yazdığı şiirlerle adını duyurur. Özellikle “Git Bahar” şiiri Yahya Kemal tarafından beğenilmiştir. Yahya Kemal, bu şiiri “senelerden beri yeni bir lezzetle tekrar” okuduğunu ifade eder. (bkz. Beyatlı, “Vezinler I”, *Edebiyata Dair*, s. 109–120.)

³⁷⁶ Annesinden çok küçük yaşlarda şiirler dinleyerek büyüyen ve şiir zevkini böylelikle edinen Halide Nusret, yazdığı şiirleri ilk olarak, kardeşi İsmet Kür’e okur. İsmet Kür, henüz bu şiirleri anlayacak yaşta olmamasına rağmen, Halide Nusret bu alışkanlığından vazgeçmez. Halide Nusret, kardeşine her akşam gününün nasıl geçtiğini de anlatır. Aralarında on beş yaş olan bu iki kardeş, iki arkadaş gibi yakın ve birbirlerine bağlıdırlar: “Aramızdaki büyük yaş farkına karşın, en çocukluğumdan beri, ablam beni kendine arkadaş etmişti... Yazdığı her şiiri, bunları anlamama olanak bulunmadığı yaşlarımda bile, ilk bana okurdu... Gününün nasıl geçtiğini anlatırdı.” (bkz. Kür, İsmet, *Yarısı Roman*, s. 33.)

Halide Nusret, iki ay devam ettiği Fransız “Sörler” okuluna gidemez. Bu açığı kapatmak için, babasının Sinop Hapishanesi’nde tanıştığı bir arkadaşından matematik dersi almaya başlar. Kur’an ve Türkçe dersleriyle annesi ilgilenir:

“Hesap (matematik) dersini pek sevmiyordum. Çünkü bu derse aklım hiç ermiyordu: Söylesem gülersiniz. Behçet ağabey “toplama” dersi verirken mesela 10’la 8’i toplayıp “Sekizi yazın, elde var bir” yahut 25 toplayıp – “Beşi yazınız, elde var iki demez miydi, içimden cin ifrit kesilirdim; bakarım, ne onun elinde bir şey var, ne benim! Peki elde birler ne demek oluyor?...”

Zavallı sevgili Behçet ağabey! Bu aptal talebeden ilk zamanlarda çok çekmişti. Şimdi düşünüyorum da sabrına hayran kalıyorum.

Bu Behçet ağabey o zaman 25 yaşlarında vardı. Meşrutiyet’ten evvel subay - hem de galiba kurmay subay- çıkmış. Sultan V. Murad’ın cenazesi götürülürken görmüş, hayıflanmış: “Bir padişah böyle dört hamalın sırtında giderse ya bizim akıbetimiz ne olacak?... Demişmiş. Hafiyeler padişaha jurnal etmişler; çocukcağızı hemen üniformalarını soyup cascavlak Sinop zindanına atmışlar. Orada babam ona öğretmenlik etmiş; galiba mantık, ruhiyat (psikoloji) ve tasavvuf dersleri vermiş... Ama onun benimle yorulduğu kadar yorulmamıştır herhalde.” (Bir Devrin Romanı, s. 24)

Bir süre sonra Halide Nusret’in babası Kerkük Mutasarrıflığı ile görevlendirilir. Kerkük’e taşındıklarında Halide Nusret’in eğitimi ile ilgilenen yine annesi olur ve bu yeni ortamda çocuğunun eğitiminin aksamasından endişe duyar. İlk günden kızına özel öğretmenler bulmaya ve bir an önce derslerin başlamasına gayret gösterir.³⁷⁷ Fakat Halide Nusret, derslere başlama konusunda annesi kadar istekli değildir. Ona göre bu yeni muhitte ders kitaplarından daha ilgi çekici konular vardır.

³⁷⁷ Halide Nusret, annesine duyduğu aşırı bağlılığı ve kendisinin eğitimi ile ilgilenmesini, “Annem” şiirinde şöyle ifade etmiştir:

*Anamdın, babamdın...
Yavrundum, yoldaşın, haldaşındım,
Tek daldım tutunduğun...
Kardaşındın, öğretmenimdin,
Her şeyimdin sen.
Sımsıkı tuttun ellerimden,
Işıklı yollara götürdün beni...*

..... (1961) Ankara (bkz. Zorlutuna, Halide Nusret, *Ellerim Bomboş*, Kür Yayınları, Toker Matbaası, İstanbul, 1967, s. 38.)

Halide Nusret, babasını ilk kez yedi yaşındayken görme imkânına sahip olmuştur ve sürgünden döndükten sonra da günde ancak birkaç saat görebilmektedir. Bu nedenle babasına karşı sonsuz bir saygı beslerken fazla bir sevgi hissetmez. Oysa başta eğitimi olmak üzere her şeyiyle yakından ilgilenen annesini çok sever.

Halide Nusret'in babası Kerkük'te, çalışkanlığıyla ve yaptığı yeniliklerle çok sevilir. Şehri düzene sokar, oradaki eğitim ortamıyla ilgilenir. Onun sayesinde, kimsesiz çocuklar yatılı okullara yerleştirilmişlerdir. Sokaklarda bir tek evsiz çocuk kalmamıştır. Mekteb-i İdadî ile bir Sanayi Mektebi, bir de Kız Okulu açılmıştır. Açılan erkek sanat okulunda demircilik, ayakkabıcılık, marangozluk öğretilir. Halide Nusret'in babası Avnullah Bey, Kerkük'te dürüstlüğü nedeniyle de çok sevilir. Hiçbir vesileyle hediye kabul etmez.

Avnullah Bey, kızını erkek gibi yetiştirmek ister. Dinine bağlı, aydın bir Müslüman'dır. Çevrenin düşüncelerine önem vermeden, kızına at binmeyi, silah kullanmayı öğretmek ister. Anne, rahat bir ortamda büyümüş olmasına rağmen, kızının at binmesine ve erkek gibi yetiştirilmesine ilk etapta karşı çıkmıştır. Çevrenin, bu durumu dedikodu malzemesi yapmasından çekinmektedir. Baba bu konuda daha rahat, anne ise temkinlidir. Çevrenin bir kızın "erkek gibi" yetiştirilmesine vereceği tepkisiyi merak eder:

"Bir gün anneme dedi ki:

-Çok eskiden ninelerimiz; mükemmel binici ve atıcı idiler, sulhta ve harpte erkeklerine mertçe yardım ederlerdi. Zaman-ı saadette -yani Peygamber Efendimiz zamanında- gazalara kadınlar da gidiyorlar; mücahidlere su ve yemek yetiştiriyorlar; onları yüreklendiriyorlar, gazilerin yaralarını sarıyorlardı. Sıkışık zamanda da şehitlerin silâhlarını kapıp bizzat muharebeye katılıyorlardı. Kadın dediğin böyle olmalı hanım!... Çıtkırıldım şehir kızı olmasın benim kızım.

Annem bu fikre karşı değildi:

-Peki, bey, dedikodu olmazsa cuma günleri beraber götürün, ata binmeyi, silâh kullanmayı, nişan almayı öğrensin. Ben de çocukken, Karamürsel'deki çiftliğimizde, ata binerdim. Rahmetli büyükannem yaman bir Dağıstanlı hanımdı; silâhı yanından eksik olmazdı. Bütün o civardaki çiftlik sahipleri ondan çekinirler, onu sayarlardı.

-Silâh kullanmayı da Halep'te ben sana öğretmiştim, değil mi?

-Evet efendim. Eğer dedikodu olmazsa, Nusret'in de böyle yetişmesini isterim tabî.

-Niye dedikodu olacakmış? Giyer sırtına maşlahı, sarar başına "agal - keyfe"yi, tamam; gören onu erkek çocuğu sanır.

Bu dediği kıyafet gerçekten Arap erkek kıyafeti idi, bu kıyafet içinde benim de erkek çocuğu sanılmam gayet tabî idi." (Bir Devrin Romanı, s. 56)

Halide Nusret'in babasının, kızını hayata hazırlıklı olarak yetiştirmek istediği için at binmeyi ve silah kullanmayı öğrenmesini istediği anlaşılmaktadır. Baba, elbette kızının bir savaşçı olmayacağını farkındadır. Ama zor durumda kaldığında, mecbur olduğunda kendini savunmayı bilmelidir. Yıllar sonra, Anadolu'nun çetin şartları altında öğretmenlik yaparken Halide Nusret'in mücadelecisi yanı ön plana çıkar. Çocukluğunda babasının bu kadar üzerinde durduğu hayata hazırlıklı olma ve en güç anlarda önce kendini, ardından çevresindeki savunmasız insanları savunabilme biçiminde özetlenebilecek bu eğitim anlayışı, yazarın Anadolu'daki öğretmenlik hayatında çok işine yaramıştır.

Halide Nusret, Kerkük'te özel dersler alır ve Kerkük hatıralarının arasında önemli bir yer tutan iki öğretmeninden bahseder. Bu iki öğretmen, Arapça öğretmeni Süleyman Efendi ve Farsça öğretmeni Molla Hıdır Efendi'dir. Süleyman Efendi, Halide Nusret'in babasının açtığı lisenin öğretmenlerindedir. Avnullah Bey, lisenin müdürü olan Tahir Nadi Bey'den, kızına özel ders vermesi için bir öğretmen istemiş, o da Süleyman Efendi'yi göndermiştir. Halide Nusret bu öğretmene hiç ısınmaz. Yazarın bu öğretmen ile ilgili yorumu, öğretmenin nasıl olması gerektiğine dâir fikirlerini de içermektedir. Öğretmen güler yüzlü olmazsa, öğrenci o öğretmenin dersini sevmez, sevmediği derse çalışmak istemez ve bunun sonucunda da başarısız olması kaçınılmazdır. Ayrıca öğretmen, dersini anlatırken istekli olmalı, enerjisiyle öğrencisini de olumlu yönde etkileyebilmelidir. Arapça gibi zor bir dilin öğrenilmesi için, bu dersi veren hocanın güler yüzlü olması özellikle şarttır. Aksi takdirde, doğası gereği oyuna meyilli olan çocuk dersten uzaklaşp oyuna yönelecektir:

"Bu zat, herhalde şimdi göçmüştür, Allah rahmet eylesin, çok ciddî, çatık kaşlıydı; her zaman itina ile tıraş olur, temiz giyinir, muntazam kravat bağlar, az konuşurdu. Benden de, dersinden de, kendi canından da bıkmış bir hali vardı.

Arapça zaten çatık kaşlı, yani çetin, zor bir dil. Hocanın da yüzü gülmeyince, bu dersler âdeta benim günlerimin kâbusu oluyordu. Hiç de çalışmıyordum. Hoca kapıdan çıkınca kitabı yazıhanemin üstüne veya gözüne atardım. Tekrar geleceği gün elime alır, güya çalışmak isterdim ama, nafile, bir türlü içinden çıkamazdım. Öğretmenin asık yüzü, bezgin tavrı gözümün önüne gelirdi, içimi bir sıkıntı sarardı; kitabı bir köşeye fırlatıp bahçedeki işime dönerdim.

Bahçede çalışmağa pek hevesliydim. Benim hizmetime verilmiş benimle yaşıt, ya da benden birkaç yaş büyük kızlar ile birlikte dere kenarında ne güzel oynardık!” (Bir Devrin Romanı, s. 62)

Halide Nusret, Arapça dersinin tersine Farsça dersini çok sever ve bu derste başarılıdır. Bunun da en önemli nedeni, Farsça öğretmeni Hıdır Efendi’yi çok sevmesidir. Bu öğretmen, Süleyman Efendi’nin aksine, tatlı dilli ve güler yüzlüdür. Öğrencisinin ilgi alanlarını bilir ve dersini ona göre yönlendirir:

“Kerkük’te Arapça derslerim pek zayıf gidiyordu, ama Farsça derslerim, tam tersine, pek hızla ilerliyordu. Öğretmenim Hıdır Efendi, top sakallı, abani sarıklı, güler yüzlü, tatlı dilli, muhterem bir insandı. Kendisini çok seviyordum.

Rahmetli, benim manzum söze, şiiire karşı zaafımı sezmiş olacak ki, derslere, ekseriya, Hazret-i Mevlânâ’dan, Şeyh Sadi’dan bir beyit veya bir kıta ile başlardı. O anda gönümün ve zihnimin kapıları sanki ardına kadar açılırdı. Hocamın her dediğini can kulağı ile dinler ve hemen öğrenirdim. Zaman zaman bana Farsça kompozisyon ödevleri verirdi ve yazdıklarımı pek beğenir, över; beni yazmaya teşvik ederdi.

Demek ki bu muhterem muallim benim yazma hevesimi, istidadımı da keşfetmişti. Kuvvetle tahmin ediyorum ki bu zat “Usul-i Tedris” okumamıştı. Garbın öğretim metodlarından tamamen habersizdi; fakat Allah’ın “Öğretmen olsun” diye yarattığı insanlardan biri idi, onun için bu işte böylesine muvaffak oluyordu.” (Bir Devrin Romanı, s. 63–64)

Halide Nusret, yukarıdaki alıntıda da işaret ettiği gibi, öğretmenliğin “doğuştan ve Allah vergisi bir meslek” olduğu düşüncesini eserlerinde sık sık vurgular. Öğretmenin öğrencisinin yeteneklerini keşfetmesi ve onu bu doğrultuda yönlendirmesi son derece önemlidir. Öğretmen, öğrencilerine verdiği ödevleri kontrol etmeli, onları

cesaretlendirmelidir. Halide Nusret, Farsça öğretmenininde şahsında övdüğü bu özelliklere sahip bir öğretmen olur.

Halide Nusret, Kerkük'ten ayrılıp İstanbul'a geldikten sonra, bir süre Hıdır Efendi ile Farsça mektuplaşır, daha sonra yazışmaları kesilir. Hocasını daima saygı ile anar ve hayatta olup olmadığını merak eder. Yıllar sonra, tesadüfen hocası Molla Hıdır Efendi'nin kızı ile tanışır. Hocası, kızının adını Halide Nusret koymuştur. Halide Nusret bunu öğrenince çok mutlu olur. Hocasının da kendisini çok sevdiğini ve unutmadığını bu vesile ile anlar.

Halide Nusret'in babası Avnullah Bey, bir eşkıya reisinin verdiği rüşveti kabul etmeyince görevinden azledilmiştir. Bunun üzerine Kerkük'ten ayrılır ve İstanbul'a dönerler. Halide Nusret'in eğitimi burada da ilk sorundur. Anne ile babanın kızlarının eğitimi konusuna yaklaşımları farklıdır. Annesi okul eğitimini, babası ise evde özel öğretmenlerle eğitimi savunur. Baba, gerektiğinde kızının eğitimi ile meşgul olacaktır, kızına kitaplar alır, ona kitap okur. Bu kitaplar, Halide Nusret'in okuma hevesini perçinler:

“Annem, benim bir okula gitmemi çok istiyordu. Babam da: “Ne lüzumu var? Evde bol bol okusun, bilgisini genişletsin, ben meşgul olurum, icab ederse muallim de tutarız.” diyordu. Gerçekten de benimle meşgul oluyordu. Kerkük'te elde ettiğim Farsça'yı ilerletmem için bana “Gülistan” okutuyordu. Ara sıra Mesnevî'den beyitler de verirdi. Hazret-i Mevlâna ile Şeyh Sadi ile ahablığım o zamandan kalmadır. Ayrıca Kerkük'teki sevgili öğretmenim Molla Hıdır Efendi ile de Farsça mektuplaşıyordum.

Rahmetli babacığım bana kucak dolusu da kitap getirirdi.

Bir gün, hiç unutmam, bir ziyaretten eve dönüşümüzde, ikinci katı üçüncü kata bağlayan merdivenin her basamağı üzerinde bir kitap bulunduğunu görmüş, bu büyük sürpriz karşısında sevinçten deliye dönmüştüm. Çok da şaşırmıştım doğrusu... Şaşırmıştım, çünkü o zamanlar, babamın içimde biraz da ürkek bir saygı yaratmış olan o ağırbaşlılığından bu tarz bir hareket bekleyemezdim... Ama şimdi düşününce, okumayı delice seven bir çocuksa bundan daha güzel bir sürpriz yapılamazdı diyorum.

Geceleri ben okurdum, kendisi dinlerdi. Victor Hugo'nun “Sefiller”ini bitirdikten sonra başka tercüme romanlar okumağa başladık. Akşamdan akşama

okumayı artık kim bekler? Elimdeki kitabı bütün gün okuyor, sonra akşamları babamın karşısında tekrarlıyordum.

Artık delice bir okuma hirsına kapılmıştım. Elimde olsa yemeyecek, içmeyecek, uyumayacak, sadece roman okuyacaktım. Okumaktan başka her şey bana mânâsız, lüzumsuz, adî görünüyordu. Yalnız, çocukluk arkadaşım Fahriye bizde kaldığı günler, bu delice okumaya biraz ara verirdim; bazen rahmetli annesinden izin alır, onu haftalarca bizde alıkoyardım. Fahriye ile sohbetimiz de, çoğunlukla romanlar üstüne olurdu. O da okumayı çok seviyordu.” (Bir Devrin Romanı, s. 82–83)

Okumaya babasının önderlik etmesi ve kitap hediye etmesi Halide Nusret’i hem okumaya teşvik etmiş, hem de bu olay, Halide Nusret’in babası ile yakınlaşmasına vesile olmuştur. Babasını çok az gören Halide Nusret, onun kendisiyle ilgilenmesinden dolayı mutludur.

Annesi, kızının okumaya duyduğu bu isteğin, dikiş nakış gibi uğraşılara karşı da oluşması için çaba sarf eder ancak Halide Nusret bu konuda hem isteksiz, hem de kabiliyetsizdir. Annesi kızının bu haline üzülür, çünkü bunlar bir ev hanımı için mutlaka gerekli bilgilerdir.

Halide Nusret, okuduğu romanların etkisiyle sık sık hayallere dalar ve “ayakları yerden kesilir.” Çok fazla roman okuması, evde üzerine düşen bazı görevlerini de aksatmasına neden olmaktadır. Annesi, kızının bu durumundan rahatsız olur ve roman okumasını yasaklar.³⁷⁸ Bu yasak, Halide Nusret’i çok üzer. Annesinin kararına karşı çıkmaz ama gizliden gizliye roman okumaya devam eder:

“Eyvahlar olsun, şimdi ben ne yapacaktım? Elinden en kıymetli oyuncağı alınmış bir çocuk, elinden ekmeği, aşı alınmış bir insan benden daha mutsuz, umutsuz olamazdı. Benim içimde yaşadığım renkli, geniş dünyam; maceralarını kendileriyle

³⁷⁸ Edebiyatçılarımızdan bazıları, kadının eğitimi için gayret sarf ederken, bazıları roman okumalarını zararlı bulur. Görüşleriyle daha çok batıya yakın bulunan Tevfik Fikret, kadınların roman kahramanlarından etkilenmelerinden endişe etmektedir. Servet-i Fünun döneminden önce, yazdığı duygudan uzak ve gerçekçi romanlarıyla tanınan Mehmed Celâl, daha katı bir yaklaşımla romanları reddeder. *Roman Mütalâası* adlı risalesinde, hemen her romanda görülen aşk ilişkilerinin, tabiatları gereği müteessir olan kadınların bu duygularını uyandırmaktan başka bir işe yaramayacağını belirtir. Mehmed Celâl’e göre, “bir kadının vazifesi, hayâlperverane yazılmış romanları kitabhânesinden kaldırarak, onların yerine ciddî eserler koymak ve onlardan alacağı lezâîzi zevcinin nâsiyesinde, çocuklarının mâsûmane tebessümünde aramaktır.” (bkz. Andı, M. Fatih, “Kadın Roman Okursa”, *Roman ve Hayat*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 35–43.)

beraber yaşadığım dostlarım elimden alınmıştı. Ellerim böğrümde, yabancı bir dünya içinde yapayalnız kalmıştım sanki.

Annemin bu yasağı koymak için dayandığı gerekçeler kuvvetliydi: Ben romanlara dalalı, evden barktan, işten güçten soğumuştum! Vazifelerimi ihmal ediyordum; günlerce toz almadığım, babamın mendillerini yıkamadığım oluyordu. Bazen kilerden erzak çıkarmayı bile unutuyordum. Küçük kardeşimle hiç ilgilenmiyordum. Sanki sarhoştum, sanki bu insanlara yabancı idim. Evet, annem doğru söylüyordu; gerçekten onun dediği gibiydim. Ne var ki, hâlimden çok memnundum ve o sarhoş, o uykulu hâlimle kendimi pek mutlu hissediyordum.

Ne bu olaydan önce ne de ondan sonra, anama hiç karşı koymamışumdur. En ciddi, en hayatî meselelerde -bazen haksız olduğuna inandığım halde bile- ona uydum, ona itaat ettim. Yalnız, bu meselede gizli gizli direndim. Onu yenemedimse bile berabere kaldık.” (Bir Devrin Romanı, s. 84–85)

Halide Nusret, bu sorunu halletmek için bazı akrabalarından da yardım ister. Bu akrabaların başında Kevser Ablası gelir. Kevser, uzaktan akrabası olan Sahure Teyzesinin büyük kızıdır. Kevser, bu yasağı duyunca üzülür ve Halide Nusret’e Recaizade Mahmut Ekrem’in *Nejat Ekrem* kitabını verir. Bu kitabı vermesinin nedeni, Ayşe Nazlı Hanım’ın da Recaizade Mahmut Ekrem’in eserlerini çok sevmesidir. Kevser’in umduğu olur ve bu kitabı Halide Nusret annesiyle beraber okur. Kitabın birçok yerinde birlikte ağlarlar. Halide Nusret bu kitaptan bazı bölümleri de ezberler. Ondaki şiir ezberleme isteği, annesinin küçük yaşta kendisine şiir ezberletmesinden kaynaklanır. Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal’den birçok beyiti Halide Nusret’e daha çok küçükken annesi ezberletmiştir. Ayşe Nazlı Hanım, zamanının iyi tahsil görmüş hanımlarındandır. Ateşli bir hürriyet aşığı ve ileri görüşlü ve mücadeleci bir kahraman olan eşi Avnullah Kâzımî Bey’in, Ayşe Nazlı Hanım üzerindeki etkisi büyüktür.³⁷⁹

Halide Nusret’in çevresindeki insanlar onun okuması için çaba gösterirler. O, annesinden gizli de olsa roman okumaya devam etmiştir: *“Ailedeki başka genç hanımlar da bana kitap, roman temin etmeye başladılar. Çeşit çeşit romanları -Şerlok Holmes dâhil- tavan aralarına, hattâ, tuvalet aralıklarına saklayıp gizlice okuduğumu hatırlıyorum.” (Bir Devrin Romanı, s. 88)*

³⁷⁹ Tuncor, Ferit Ragıp, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Kadın Gazetesi*, 31 Aralık 1962, Sayı 747, s. 6.

Halide Nusret'in annesi son derece bilinçli biridir. Böyle bir annenin çocuğuna kitap okuma yasağı koyması, Halide Nusret'in kitap okumaya dalarak görev ve sorumluluklarını, hatta dünyayı unutması nedeniyledir. Fakat Halide Nusret'in yasağa rağmen gizlice kitap okumaya devam etmesi, kitap okuma yasağının doğru bir yaklaşım olmadığını göstermektedir. Çocuk, istediğini yapmanın yolunu bulabilmektedir. Üstelik her çocuk Halide Nusret gibi şanslı olmayabilir. Halide Nusret'in etrafında, okuyacağı kitabı seçmesine yardımcı olacak büyükler vardır. Kitap seçiminde çocukların bir kılavuza ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Çevresindekilerin yardımını görmeyen çocuk, yanlış kitaplara da yönelebilir.

Bir süre sonra Kızıltoprak'tan Göztepe'ye taşınırlar ve bu taşınma ile Halide Nusret, o tarihte yeni açılan Erenköy Lisesi'ne başlar. Okulda beş sınıf açılmıştır ve müracaat edenler okula sınavla alınmaktadır. On beş yaşından büyükler okula kabul edilmemektedir. Halide Nusret bu okulun beşinci sınıfına kabul edilir. Erenköy, Göztepe ve o civarın kalburüstü ailelerin kızları bu okula gitmektedir. Buna rağmen sınıflar çok kalabalık değildir. Halide Nusret bu okulda çok mutludur:

“Bizim sınıfta otuz kadar arkadaşlık. Karşılıklı sevgi ve saygı havası içinde ne kadar mesuttuk! Büyük bir dikkat ve gayretle derslere sarılmıştık. O zamanlar şimdiki öğrenci kızlarımızla kıyaslanamayacak kadar okumaya hevesliydik.

Okumak, çok okumak, daha çok okumak! En güzel rüyamız, en büyük ülkümüz buydu.” (Bir Devrin Romanı, s. 88–89) Okuma alışkanlığını annesi sayesinde kazanan Halide Nusret, gittiği bu iyi okul ve arkadaş çevresi sayesinde daha da ilerletir. Okul ve arkadaş çevresi öğrenciyi olumlu yönde etkilemektedir. İyi bir okul ortamı öğrencinin derse motivasyonunu da sağlar. Halide Nusret, eserlerinde sık sık Erenköy Kız Lisesi'nden övgü ile bahseder. Yazarın *Büyükanne* romanında, Büyükanne de Erenköy Kız Lisesi'nden mezun olmuştur. Bu okul, Büyükanne'nin çocukluğunun ve ilk gençliğinin en güzel anılarına sahiptir.

Halide Nusret bu okuldaki öğretmenlerini çok sever. Amacı, derslerde en iyi olmaktır. Fransızca dersine çok çalışmasına rağmen, sınıfın en iyisi olmakta zorlanır. Bu derste iki önemli rakibi olan Meliha ve Celile isimli kızlarla yarış halindedir. Fakat onlara yetişmesi imkânsızdır. Meliha'nın annesi Fransızdır. Celile ise yedi yıl Fransız mektebinde okuduktan sonra bu okula gelmiştir.

Halide Nusret, Fransızca dersinin öğretmeni Şevki Bey'i çok sever. Şevki Bey de Halide Nusret'in başarılı bir öğrenci olduğunu düşünür. Halide Nusret'e "Kavâidçi Hanım" lakabını takmıştır:

"Şevki Bey Hoca: "Gel bakalım Kavâidçi Hanım! Sen bunu bileceksin." diye beni tahta başına çeker, Fransızca birtakım kaideler söyler, beni terletir dururdu. Rahmetlinin kanaatine göre; ben iyi bir öğrenciydim ve ileride pek iyi bir öğrenci olacaktım!"

Ne yazık ki, sene sonunda imtihana gelen mümeyyizler rahmetli hocam gibi iyimser olmadılar ve bana "6" numarayı bastırdılar, inci dizisi gibi baştan aşağı "10"larla dolu olan karnemde o "6"nın kötü kötü sırtışını ömrümce unutamadım." (Bir Devrin Romanı, s. 90)

Erenköy Kız Lisesi'nde sınavlara başka okulların öğretmenlerinin dışında, mebuslar ve ayan azaları da katılırlar. Böyle bir heyet karşısında sınava tabi olmak öğrenciler açısından çok heyecan verici ve zordur. Halide Nusret, *Bir Devrin Romanı* isimli hatıratında, bu sınavlardan ikisini uzun uzun anlatmıştır. Birisi din dersinin sınavıdır. Dersin hocası Eşref Efendi Hoca, Halide Nusret'i mümeyyizlere en iyi öğrencisi olarak takdim eder. Halide Nusret, mümeyyizlerden birinin Allah'ın varlığını nasıl ispat edebileceğine dâir sorduğu soruya babası ya da hocasından duymuş olduğu Farsça bir beyiti okuyarak cevap verir. Bu cevap sınav heyetinin çok hoşuna gider ve Halide Nusret'i alkışlarlar. Başka soru sormazlar. Halide Nusret, hocasının yüzüne baktığında onun yüzünde gördüğü sevinç pırıltısını ömrünün sonuna kadar unutamaz.

Halide Nusret'in bu döneme ait diğer bir hatırası Türkçe dersinin sınavı ile ilgilidir. Erenköy Lisesi ve özellikle Halide Nusret'in sınıfı Türkçe dersinde çok başarılıdır. Hatta bu başarı çevredeki diğer okullarda duyulmuştur. Türkçe öğretmenleri, bütün öğrencilerine çok güvenir. Ancak ilk olarak sınava giren ve bu derste çok başarılı olan arkadaşı Nezihe Fuad, sınav salonundan ağlayarak çıkmıştır. Çok zor sorular sorulmuştur ve Nezihe Fuad bu zor soruları cevaplandıramamıştır. Öğretmenleri de çok üzgündür. Halide Nusret, arkadaşının yaşadıklarını duyduğu için ruh hali bozuk bir şekilde sınava girer:

“Gerçi sınıfımızın bütün öğrencileri her derste başarılı idiler, hele Türkçe dersinde bize yetişecek kimse tasavvur edemezdik; bilgimizle böylesine mağrurduk! Öğretmenimiz de bize öylesine güveniyordu.

O gün, Türkçe imtihanı günü, bin bir heyecan içinde imtihan kapısında beklerken, Türkçe’de en başarılı talebelerden biri olan Nezihe Fuad hıçkırma hıçkırma, ağlayarak salondan çıktı;

—Mahvoldum! Mahvoldum, hiç bir şey bilemedim. Orda fena bir adam var. İnsana acaip sualler soruyor. Alaylı alaylı konuşuyor, hocamız öyle üzgün ki...

diyerek bir sıranın üzerine çöktü, ben altüst olmuş bir halde imtihan salonuna girdim. Hocam zayıf bir sesle:

-En iyi talebelerimdir. dedi.

Kara sakallı yaşlıca bir zat -ki bu Nuri Efendi’nin Selanik’te Atatürk’e de öğretmenlik yapmış olduğunu yıllarca sonra İstanbul Kız Lisesi’nde birlikte çalışırken öğrenmiştim- mağrûrane gülerek :

-Ötekine de böyle demiştin ama, Hocanım, cılk çıktı, demez mi?... Zaten sıfıra düşmüş moralim bu sözlerden sonra sıfırın çok altına düştü tabî.

Başta Nuri Efendi olmak üzere, mümeyyizler birçok soru sordular. Hepsine tıkr tıkr cevaplar veriyordum ama söylediğimin farkında değildim. Sonunda “korkunç mümeyyiz” bana bir soru daha “tevcih” etti:

-Asker kelimesinin Türkçe’si nedir?

- Çeri.

-Allah kelimesinin Türkçe’si?

-Tanrı.

-Başka?

Sustum. O da nihayet cevapsız bırakılmış bir soru yakalamanın keyfi içinde:

-Yoktur tapacak, Çalap’tır ancak.

dedi.

“Çalap” kelimesinin öz Türkçe olmadığını o zaman nerden bilecektim?...

Ve böylece imtihandan perişan bir halde dışarıya çıktım.” (Bir Devrin Romanı, s. 92–93)

Halide Nusret, sınavdan çıkar çıkmaz arkadaşı Nezihe'nin yanına gider. İkisi de çok üzgündür. Halide Nusret arkadaşına, üst kattaki yatakhaneden aşağıya atlayarak intihar etmeyi teklif eder. Nezihe hiç düşünmeden, bu teklifi kabul ettiğini söyler. Daha sonra, öğretmenlerini ve ailelerini daha çok üzeceklerini düşünerek intihar fikrinden vazgeçerler. Bir mektup yazarak öğretmenlerinden özür dilerler. Öğretmenlerini çok seven bu iki öğrencinin en büyük üzüntüsü, onun güvenini boşa çıkarmış olmalarıdır. Öğretmenini çok seven öğrenci hem kendisi, hem de öğretmeni için çalışmaktadır. Bu nedenle Halide Nusret, öğrencinin başarısı için öğretmenini sevmeyi şart koşar.

Halide Nusret'in okuduğu Erenköy Kız Lisesi, "Rıdvan Paşa Köşkü" diye bilinen muhteşem bir binada açılmıştır. Güzel bir bahçeye sahip olan bu bina, adeta bir "saray yavrusu"dur. Halide Nusret bu okulda özel hayatının bütün sıkıntılarını unutmuş ve çok mutlu olmuştur. Bu güzel bina, daha sonra bir yangında yok olup gitmiştir.

Halide Nusret, derslerinde başarılı ve edebiyata meraklı bir öğrencidir. Lisede iken, *Talebe Defteri* adlı bir öğrenci dergisinin açtığı yarışmaya, babasının ölümü üzerine yazdığı "Ağlayan Kahkahalar" başlıklı bir yazısı ile katılır. Yarışma sonucunda Halide Nusret birinci olur ve yazısı dergide yayınlanır. Bu, onun için çok önemli bir başarıdır ve yazara göre "aradan geçen elli seneye rağmen onu bu kadar sevindiren bir eseri olmamıştır". Halide Nusret, ilk manzum yazısını da Faruk Nafiz Çamlıbel'in etkisinde kalarak o yıl yazmıştır. Faruk Nafiz Çamlıbel'in halasının kızları, onunla aynı sınıftadır. Faruk Nafiz Çamlıbel bu sırada Tıbbiye'de öğrencidir. *Şarkın Sultanları* isimli eserini yazmaktadır ve bu eseri halasının kızlarına okutur. Kızlar da bu şiirleri Halide Nusret'e getirirler.

Halide Nusret Zorlutuna, "Ric'at Devrinde" başlıklı manzumeyi Faruk Nafiz Çamlıbel'in etkisinde kalarak yazmıştır. Yazdığı bu eser, daha okul sıralarında iken ona, "şaire", "edibe" gibi sıfatlar kazandırır:

"Vezni 7-7 idi, hatırlıyorum; şekli galiba "Sone" idi. Ne yazık ki, şimdi bir mısraı bile hatırımda değil. Bu şiir "Kadınlar Dünyası" dergisinde yayınlanmıştı. Bu, benim için bir çeşit terfi sayılırdı. Öğretmenlerim, arkadaşlarım benimle övünüyorlardı; artık okulda adım söylenmiyor, herkes bana "Şaire!" diye hitap ediyordu." (Bir Devrin Romanı, s. 98)

Faruk Nafiz'in halasının kızları ve Halide Nusret'in arkadaşları olan Musaffa ile Zübeyde, dayılarının oğullarının şairliği ile övünürler. Faruk Nafiz'e de, Halide Nusret'in şiirlerinden bahsederler. Faruk Nafiz, kadınların şiir yazmasına pek sıcak bakmaz:

“Musaffa ile Zübeyde, dayılarının oğlu Faruk Nafiz'in şiirleriyle mağrurdular. Bir yandan da ona “Bizim sınıfta da bir şaire yetişiyor!” diye öğünmüşler... O da “Kadınlar ellerinin hamuruyla bu işlere karışmasalar iyi ederler!” gibi sözler etmiş, onları kızdırmış, sonra da bu dediklerini Musaffa'nın sarı yapraklı müsvedde defterine yazarak bana göndermiş. Teneffüste üçümüz baş başa verip bu alaylı, küçümseyen yazuları tekrar tekrar okuduk. Sinirlendik. O zamanlar, kadın-erkek eşitliği davasının başlangıç seneleri; bu konuda tartışmak modası almış yürümüş... Biz durur muyuz? Hemen bir güzel cevap hazırladık; oturup Musaffa'nın defterine itina ile yazdım bu yazıyı; arkadaşlarım sevinçle alıp Faruk Nafiz'e götürdüler.” (Bir Devrin Romanı, s. 100)

Faruk Nafiz, Halide Nusret'in şiirleri ile ilgili yorum yapmamıştır. Halide Nusret ile Faruk Nafiz, uzun yıllar sonra Faruk Nafiz'in halasının köşkünde tanışmışlar ve dostlukları Faruk Nafiz'in ölümüne kadar devam etmiştir.

Tiyatro sanatçısı Bedia Muvahhit de Halide Nusret'in okulunda Fransızca öğretmenidir. O da Halide Nusret'in şiirlerini çok beğenir ve ona “şaire” diye hitap eder.

1.2. Halide Nusret Zorlutuna'nın Öğretmenliği Ve Öğretmenliğe Bakış Tarzı

Halide Nusret, mesleğini çok seven bir öğretmendir. Kendisinin bu dünyaya öğretmen olmak üzere geldiğini düşünür. Mesleğine ve öğrencilerine son derece bağlıdır.³⁸⁰ Öğrencileri ile yakından ilgilenir. Onlar için bir anne olmaya çalışır.³⁸¹

³⁸⁰ Halide Nusret'in kızı Emine Işınsoy'un *Küçük Dünya* isimli romanında valinin hanımı olarak anlatılan kahraman, Halide Nusret Zorlutuna'dır. Burada valinin hanımı olarak anlatılan şahıs alçakgönüllü biridir. Bu yüzden, hem askerler, hem siviller, hem de yaşadıkları bölgenin halkı onu çok sever. (bkz. Emine Işınsoy, *Küçük Dünya*, Elips Kitap, I. Baskı, Ankara, 2005.)

³⁸¹ Halide Nusret'in kızı Emine Işınsoy, annesinin öğretmenliğini şöyle değerlendirir: “Öğretmenliğinin iyi olduğunu söylerler. Ben öğrencisi olmadım. Kendisi de mesleğine büyük bir aşkla bağlıydı.

Yazarın, *Bir Devrin Romanı* başlıklı eserinde öğretmenliği ile ilgili hatıraları yer almaktadır. Halide Nusret, maddî zorluklardan dolayı çalışmak zorunda kalmıştır. Çok sevdiği okulundan son sınıfta ayrılarak Darülmuallimat'ta sınava girmiş ve öğretmen olma hakkını kazanmıştır. Daha sonra bir tanıdığı aracılığıyla Kadıköy'deki Özel Aşiyân İdadîsi'nin ilk kısmına öğretmen olmuştur.

Halide Nusret, 1924–1957 yılları arasında öğretmenlik yapmıştır. Kurtuluş mücadelesinden yeni çıkan ülke zor durumdadır. Bütün halk mutsuzdur. Yazar, ülkenin içinde bulunduğu bu zor günlerde tek mutluluk kaynağının okulu ve öğrencileri olduğunu belirtir. Mesleğe başladığında çok gençtir. Otuz öğrencisi vardır. Bunlardan beşi kız, diğerleri erkektir. Öğrencilerinin yaşları sekiz ile on bir arasındadır.

Kızı Emine Işınso, kendisiyle yaptığımız görüşmede, Halide Nusret Zorlutuna'nın öğrencilerini çok sevdiğini, onlarla ilgili sorunları evde de konuştuğunu ve okul dışında öğrencileri ile görüştüğünü, onları evine çağırdığını ifade etmiş, mezun olan öğrencileriyle iletişimini koparmadığını belirtmiştir. Öğrencilerini çok seven yazar, onları yakından tanımanın daha iyi bir eğitim için şart olduğunu farkındadır.

Yazarın öğretmenlik yaptığı dönemlerde öğretmenlere mahsus not defteri yoktur. Fakat Halide Nusret, öğrencileri için böyle bir işlev görecektir defter hazırlar. Bu defterde her öğrenciye bir sayfa ayırır. Öğrencinin adını, baba adını doğum tarihini ve öğrencinin ailevî durumunu bu sayfaya kaydeder. Amacı, öğrencilerini daha iyi tanımak ve onlara en iyi eğitimi vermektir. Öğrencilerde gözlemlediği değişiklikleri bu deftere kaydeder. Öğrencilerin dersten aldıkları notlar da bu defterde yer alır. Yazar, anılarını aktarırken, bu defterlere aldığı notlardan da faydalanmıştır. Öğrencilerinin dış görünüşlerini bu defterde ayrıntılarıyla tasvir etmiştir. *Benim Küçük Dostlarım* isimli hatıratının bazı bölümlerinde bu tasvirlerle de yer vermiştir. Kitaptaki bütün ayrıntılar, Halide Nusret'in mesleğini çok sevdiğini göstermektedir. Öğrencilerine önem verir ve onlara zaman ayırır. Öğrencilerine yakın olmayı ve onları tanımayı hedefler. Halide Nusret'e göre, başarılı bir öğretmenin öğrencilerini tanıması gerekir.

Halide Nusret mesleğe başladığı ilk gün çok heyecanlanmış, sevinmiş, gururlanmış ama aynı zamanda korkmuştur. Yazar, mesleğindeki bu heyecanını ve

Öğrencilerinin büyük bir kısmı, anamız derdi. Birçok manevî evladı vardı.” (bkz. Emine Işınso, “Emine Işınso Annesini Anlattı” *Türk Edebiyatı*, Sayı 129, Temmuz 1984, s. 34–36.)

sevincini yıllar geçse de asla kaybetmez. Bu çok önemlidir. Halide Nusret'in mesleğine ne denli önem verdiğiğinin göstergesidir.

Halide Nusret, ülkenin içinde bulunduğu zor günlerde, üzerine düşen vazifenin öğretmenlik yapmak olduğunu düşünür. Allah'ın kendisini öğretmen olması için yarattığına inanır:

“Aşiyân İdadîsi'nin ilk kısmında yaptığım bir yıllık öğretmenliğim esnasında zaten kesin bir karara varmış bulunuyordum: Allah, beni öğretmen olayım diye yaratmıştı, tamamlamadan dünyanın üstüne bıraktığı en güzel eserlerini -insan yavrularını- tamamlamak, onları “Gerçek insan” yapmak için “kendisine” yardımcı olayım diye yaratmıştı! İçimde böyle bir inanç vardı.

Hele o yıllarda sonsuz feragat, sonsuz fedâkârlık isteyen bu kudsî mesleğin mensuplarına, idealist öğretmenlere, ne kadar muhtaçtık!...

Göğüsleri, iman ve şefkat; kafaları bilgi dolu; on binlerce yüz binlerce genç öğretmenin, ellerinde meşalelerle, Anadolu'nun en karanlık köşelerine dağıldıklarını görüyordum sanki. Yüreğim sevinçten çatlayacakmış gibi çarpıyordu ve yarım asır sonraki yani aşağı yukarı şu içinde bulunduğumuz yıllardaki Türkiye'yi hayal ediyordum.

Her köşesi mamur, her ferdi okur-yazar, rahat, mutlu, tam anlamı ile medenî Türkiye!

“O kadar yaşayıp o günleri görür müyüm acaba?..” diye heyecanlanırdım!... Bugün böyle bir Türkiye içinde mi yaşıyoruz? Maalesef hayır. Bununla beraber asla umutsuz değilim; evlâtlarımız, olmazsa, torunlarımız; inşallah, hayalimdeki Türkiye'yi o manen ve maddeten kalkınmış güçlü tok ve mutlu Türkiye'yi mutlaka kuracaklar, mutlaka kuracaklardır.” (Bir Devrin Romanı, s. 166–167) Yazara göre öğretmen, özellikle ülke zor durumdayken idealist olmalıdır. Bu idealizm, onun çalışma azmini kamçılacaktır.³⁸²

³⁸² Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu romanı, yazıldığı devirde ve günümüzde öğretmen adayları ve öğretmenlerin beğeni ile okudukları ve yazarın öğretmenlikle ilgili görüşlerinin yer aldığı bir kitaptır. Her ne kadar romanın kahramanı Feride başlangıçta idealist bir öğretmen değilse de başarılı bir öğretmen olur. Bunun nedeni, öğretmenliğin, her şeyden önce bir insan ve insanlık mesleği olduğunun bilincinde olmasıdır: “Feride idealist bir öğretmen değildir. Onu uzak bir köyde öğretmenliğe sürükleyen şartlar sadece tesadüflerdir, fikirler değil. Onun köylü sınıfı, köy kalkınması, ezilmişlik, geri kalmışlık gibi sosyal ve doktriner düşünceleri yoktur. Fakat her öğretmenin bilmesi gereken bir şeyi çok iyi bilir: Öğretmenlik

Halide Nusret, otuz üç yıl çeşitli okullarda öğretmenlik yapmasına rağmen, Aşiyân Okulu'nda başlayan öğretmenlikteki ilk gününü hiç unutamaz. Yazar, bu ilk izlenimlerine “*Bir Devrin Romani*” başlıklı eserinde geniş olarak yer vermiştir. Çok gençtir ve genç olmak, bir öğretmen için aslında büyük bir avantajdır. Çünkü öğrenciler, genç öğretmene çok çabuk ısınırlar. Halide Nusret, heyecan ve korku ile girdiği bu ilk dersten öğretmenlik mesleğine daha da bağlanarak çıkmıştır. Öğrencilerini tanımak için kendine has yöntemler geliştirir:

“Ben binbir heyecan, biraz da korku ile girdiğim bu “ilk ders”ten çıkarken birdenbire Tanrı’nın beni “öğretmen olsun” diye yarattığını anladığım bir anda bu mesleğe şifasız bir tutku ile tutulmuştum. Bu sevgi, bu tutku ömrüm boyunca sürüp gitmiştir. O zamanlar okullarda “öğretmenlere mahsus defter” yoktu. Fakat ben kendi kendime bir acaip defter icat etmiştim: Bu; 15x20 santim ebadında, 100 yapraklı bir defterdi; her öğrenciye altı yaprak ayırmıştım. Evvelâ öğrencinin adını, memleketini, ana - baba adını, doğum yılını, nüfus kâğıdı gibi, kaydettikten sonra, onun bir fizik tasvirini yapıyordum; sonra aile durumunu -öğrenebildiğim kadar- oraya geçiriyordum ve daha sonra çocukların ruhları üzerine eğiliyor, acemi, tecrübesiz, bilgisiz gözlerimde sonsuz bir “bilmek, görmek, öğrenmek ateşi” ile onların iç âlemlerini tanımaya uğraşıyor; yakalayabildiğim kıvılcıkları, her hafta büyük bir özenle kısa kısa cümleler halinde o sayfaya yazıyordum. Derslerden aldıkları numaraları da her talebeye ayırdığım kısmın son sayfasına geçiriyordum. O defterden bazı sayfaları buraya geçirmek isterdim, ama uzun sürecek... Sevgili okurlarım isterlerse bu hatıraları “Benim Küçük Dostlarım” adlı kitabımda okuyabilirler.” (Bir Devrin Romani, s. 108)

Halide Nusret hatıralarında, bu okulun öğretmenlerinden övgü ile bahseder.

Halide Nusret Zorlutuna, 1924 yılında öğretmenlik için Ankara’ya başvurur. Ücra bir okulda öğretmenlik ister. Onun için tayin edileceği yer önemli değildir. Herkes onun bu isteğine şaşırır:

“Bir arkadaşım:

“kutsal”, “Tanrısal” vs. cinsinden bir meslek değil, hiçbir meslekle kıyaslanmayacak derecede bir “insan” ve “insanlık” mesleğidir. Bunun mânâsı, karşısındaki kitleyi bir eşya, bir tabiat objesi gibi değil, bir “sujet” gibi görmek yahut onu “sujet” yapmaktır. Ham zihinlerin ve dümdüz ruhların teşkil ettiği bir yığına şekil vermek, bu yığından ayrı ayrı şahsiyetler çıkarmaktır.” (bkz. Emil, Birol, “Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin I”, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl 1990, Sayı 2, s. 73–83.)

-Ya Hakkâri'nin bir köyüne tâyin ederlerse, ne yaparsın? dedi.

Ne mi yaparım?... Rahat rahat güldüm:

-Hakkâri'nin köyü, anayurdun bir bucağı değil mi? Kalkar oraya gider oradaki yavruları bağrıma basar, okuturum; onlara anne gibi bir muallim olurum: o çocukları yetiştiririm. Ha İzmir, ha Hakkâri. Bence hepsi bir, cevabını verdim.

Yalnız bir tek yerde çalışmak istemiyordum: İstanbul.” (Bir Devrin Romanı, s. 167–168)

Halide Nusret, bir asker eşi olduğu için evlendikten sonra da ülkenin pek çok yerini dolaşmıştır. Kimi zaman edebiyat, kimi zaman da Türkçe öğretmeni olarak görev almıştır. Otuz üç yıl süren meslek hayatı boyunca da ne eşi ne de kendisi yolluk almıştır. Bunun nedeni, bütün görev yerlerini kendisinin istemesidir.

Halide Nusret Zorlutuna, ülkenin ücra yerlerinde çalışmaktan hiçbir zaman şikâyet etmemiştir³⁸³:

“Ama ben hayatımdan hiç de şikâyetçi değildim; tam aksi, bazılarının gitmemek için istifayı bile göze aldıkları o yerlerde çalışmak memleketimin yavrularına, ihmâl edilmiş yavrucuklarına -o yerlerde- bütün canımla, bütün imkânlarımla hizmet etmek, yurdumu yakından tanımak bana eşsiz bir zevk veriyordu. Biz geçtiğimiz yoksul, yolsuz, ışıksız, susuz yurt köşelerinden “Piyer Loti Âhu” çekip geçmiyorduk. Oralarda yıllarca kalıyor, o çocukları bağrıma basıp benimsiyor, o çocukların ve o halkın dertleriyle dertlenip, sevinçleriyle seviniyorduk. Onların meselelerini, elimizden geldiğince halletmeğe, onlara elimizden geldiğince yararlı olmağa çalışıyorduk.” (Bir Devrin Romanı, s. 163)

Müracaatından bir kaç gün sonra Halide Nusret'in Edirne Dârümuallimâtı'na tayini çıkar.³⁸⁴ Halide Nusret, bu tayine çok sevinmekle beraber, başlangıçta biraz da

³⁸³ Birol Emil, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nu anlattığı “Yüksek Öğretmen Ruhı” başlıklı yazısında, bu okuldan mezun olan öğretmenlerin vasıflarını anlatmıştır. Buradan mezun öğretmenler için Türkiye ne yalnız Rumeli, ne yalnız Anadolu, ne de şu veya bu bölgedir. Topyekûn vatan coğrafyasıdır. Bu nedenle öğretmen her yerde görev yapmaya hazırdır. (bkz. Emil, “Yüksek Öğretmen Ruhı”, *Türk Kültür ve Edebiyatından- 2 / Şahsiyetler*, s. 533–540.)

³⁸⁴ TBMM hükümeti döneminde taşradaki öğretmen okulları da Ankara'daki gibi yoğun ve programlı olmamakla birlikte, çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mesela Edirne Darümuallimâtı konferans salonunda, ilk Türk kadın politikacılarından biri olan Emine Semiye Hanım tarafından “Türk kadınlığının ahlâken tealisine dair” başlıklı bir konferans verilmiş ve bu konferansa, Edirne valisi Şakir Bey başta olmak üzere seçkin bir davetli topluluğu ve geniş bir halk kitlesi katılmıştır. Öğretmen okulları, özellikle II. Meşrutiyet döneminden itibaren sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmuşlar, bu faaliyetler,

koru hisseder. Daha önce çalıştığı Aşyan’da öğrencilerinin yaşları küçüktür. Dârümuallimât’ın öğrencileri ise yaş itibariyle kendisine yakındır. Onların eski öğrencileri gibi kendisini sevip saymamalarından endişe duyar. Bu endişelerine rağmen yazar, sevgi ile her şeyin halledileceğine inanır. Öğrencilerini çok sevecektir, bunun karşılığında öğrencilerin de kendisini seveceklerine emindir.

Halide Nusret, öğretmenliğinin ilk yıllarında, öğretmenlik mesleğini seçen bir şahsın evlenmesine gerek olmadığını düşünmüş, evlenmenin, öğretmenin “kalbini de çalışmalarını da böleceğini” zannetmiştir. Öğrencilerin, öğretmen için yeterli bir meşgale olacağını düşlemiştir:

“Dârümuallimâtın talebeleri, yaşları benimkine yakın, kocaman kızlar olmalıydı. Acaba onları, Aşyan’daki küçüklerim gibi sevebilecek miydim? Daha, daha önemlisi, onlar beni sevecek, sayacaklar mıydı? Bu endişe, zaman zaman, sevincime hafif bir gölge düşürüyordu, ama aldırımıyordum.

“Talebe değil mi? Hepsi de çocuk sayılır pekâlâ. Onlar sıralarda ben kürsüde! Bana “Muallime Hanım!”, “Hocanım” diyecekler. Onlara bir şeyler, iyi şeyler, öğreteceğim. Onları o kadar çok seveceğim ki, onlar da beni ister istemez sevecekler” diyordum kendi kendime.

O zamanki düşünceme göre, insan öğretmen olduktan sonra evlenip çocuk çocuğa karışmasına da hiç lüzum yoktu. Evde bir “evin erkeği” birkaç da çocuk. Hayır, bunlar insanın kalbini de, çalışmalarını da bölerdi. Ben kendimi, olduğum gibi, var gücümlle, memleketimin çocuklarına adamıştım. Her birini ayrı ayrı, bir öz anne şefkati ile bağrıma basıp yetiştirecektim. Bu kararım - güya - pek kesindi!...” (Bir Devrin Romanı, s. 168–169)

Halide Nusret, yolluk almak ve tayin edildiği okul hakkında bilgi edinmek için gittiği İstanbul Maarif Müdürlüğü’nde, Edirne’de görev yapacağı okulun müdürü Remzi Bey ile karşılaşır ve onunla daha Edirne’ye gitmeden tanışmış olur. Okul müdürü iyi bir insandır ve Halide Nusret’e çok iyi davranır. Halide Nusret, bu güler yüzlü idareciye

Cumhuriyet döneminde daha da artmıştır. Öğretmen okullarındaki öğrenciler, öğretmenleri eşliğinde farklı illerdeki öğretmen okullarına geziler düzenlemişlerdir. Bu tür faaliyetlerde Edirne Kız ve Erkek öğretmen okulları oldukça başarılı olmuşlardır. Bu okullardaki öğrenciler, öğretmenlerinin başkanlığında Trakya’nın büyük bir kısmını gezme imkânı bulmuşlardır. (bkz. Öztürk, Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 111.)

çabucak ısınır. Edirne'ye ulaştığında gece yarısıdır ve içinde ne yapacağını ve nereye gideceğini bilememenin verdiği bir korku vardır. Ancak okul müdürü, Mustafa Ağa isimli kapıcıyı, Halide Nusret Zorlutuna'yı karşılamak üzere istasyona göndermiştir. Mustafa Ağa, Halide Nusret'e çok yakın davranır. Halide Nusret de onu çok sever.

Okula ulaştığında onu bekleyen öğretmenler ve öğrencilerin yakın ve candan ilgileri ile karşılaşır. Bu ortamda yazar, kendisini güvende ve mutlu hisseder. Okulda ilk olarak, meslektaşı Zehra Kemal ile tanıştırılmıştır. Zehra Kemal'e "Müdire Hanım" diye hitap edilmektedir. O devirde kız okullarında bir erkek müdür, bir de hanım yardımcı bulunmaktadır ve ona da "Müdire Hanım" denilmektedir.

Bu okuldaki ilk dersi son sınıflara olan Halide Nusret, çok heyecanlıdır. Öğrencilerinin kocaman kızlar olduklarını düşünür ve onlardan çekinir. Fakat bu öğrenciler çok saygılıdır ve Halide Nusret'i yazılarından tanımaktadırlar. Halide Nusret, bu okulla ilgili anılarının bir kısmını "*Benim Küçük Dostlarım*" kitabında da anlatmıştır.

1924 yılının Ocak ayından 1926 yılının Eylül ayının ortasına kadar kaldığı bu okulda Halide Nusret hayatının en mutlu günlerini geçirmiştir. İstanbul'dan uzak kalmak onu dinlendirmiştir. Buradaki tek sorunu, ara sıra parasız kalmasıdır.

Halide Nusret, dersine girdiği sınıflara her hafta kompozisyon ödevi verir. Öğrencileri kompozisyon dersini çok sever ve uzun yazılar yazarlar. Halide Nusret, öğrencilerinin yazdığı bu kompozisyonları severek ve dikkatle okur. Ödevlerin altına görüşlerini yazar. Halide Nusret, kompozisyonların altına görüşleri yazmayı Süleyman Şevket Bey isimli hocasından öğrenmiş ve benimsemiştir. Halide Nusret Zorlutuna'ya göre, ödevlerin altına öğretmenin yazdığı olumlu bir cümle öğrenciler üzerinde çok etkilidir. Öğretmen için bir külfet gibi görünen bu inceleme, öğrenci açısından teşvik edicidir ve ihmal edilmemelidir:

"Ödevlerin altına öğretmenin yazdığı tatlı, teşvik edici bir cümle, sihirli bir anahtardır; çocuğun ruhunda kapalı duran bir kapıyı açar ve gizli kalmış bir kabiliyeti gün ışığına çıkarır.

Her hafta yüzlerce sayfa kompozisyon ödevini -dilbilgisi ödevleri, yazılı yoklamalar da başka- dikkatle inceleyip, düzeltip, altına satır satır yazı yazmak şüphesiz kolay değildir; fakat bunun gözle görülür, elle tutulur derecede faydası vardır

çocukların yetişmesi bakımından. Onlar, yazılarının böylesine dikkatle incelendiğini görmekten zevk ve gurur duyarlar; hele öğretmenin düşüncelerini belirten ve “kızım” “çocuğum” “yavrum” gibi tatlı kelimelerle biten yazılar şevklerini, heveslerini büsbütün artırır. Bu gerçeğe uzun tecrübelerim sonunda inanmışımdır.” (Bir Devrin Romanı, s. 194–195) Öğrencilerin, hazırladıkları ödevlerin titizlikle incelendiğini bilmesi, onların ödev hazırlarken daha titiz davranmalarına neden olur. Böylece verilen ödev amacına ulaşmış olur.

Halide Nusret’e okulda “şaire hanım” diye hitap edilmektedir. Yazar bundan hiç hoşlanmaz ve hoşnutsuzluğunu hem öğrencilerine hem arkadaşlarına anlatır. Bir süre sonra arkadaşları ona ismi ile öğrencileri ise “hocam” diye hitap ederler. Ancak yazar, bulunmadığı ortamlarda kendisinden “şaire hanım” diye bahsedildiğinin de farkındadır.

Halide Nusret Zorlutuna öğrencilerinden çok memnundur. Hepsi terbiyeli uslu öğrencilerdir. Fakat bu uslu öğrenciler her öğretmene karşı aynı şekilde davranmaz, öğretmene göre tavır alırlar. Yazar, öğrenciler hakkındaki görüşlerini şöyle anlatır:

“Talebelerim, genellikle, akıllı, uslu, terbiyeli hanımlardı; pek çokları iyi aile çocuklarıydı. İçlerinde pek zekî olanları da vardı. Öğretmenlerine bağlı ve saygılı idiler. Bununla beraber, bir iki öğretmene karşı pek saygılı olmadıklarını; onlarla - özellikle bir tanesiyle- alay ettiklerini, onun dersini dinlemediklerini, öğrenmediklerini biliyorduk.

Sene sonunda başka mekteplerden gelen mümeyyizler -sınıf birincisi Fahriye İslâm dâhil- bütün sınıfı, matematikten ikmâle bırakmışlardı; o arkadaş da başka yere nakledilmişti.

“Ah nerde eski zamanın talebeleri?...” diye yakınıp dövünmek biraz yersiz gibi geliyor bana. Her zaman, her devirde talebe zayıf öğretmenle alay etmeye, çekişmeye hazırdır. Talebe milleti ne de olsa, bir yanı ile zâlimdir.

Ama bugünkülerin de ölçüyü, hesabı, kitabı fazlaca aştıkları da inkâr edilmez bir gerçek.” (Bir Devrin Romanı, s. 195) Öğretmen öğrencisine karşı sevecen, ama aynı zamanda kuvvetli olmalıdır. Öğrenci, zayıflığını hissettiği öğretmene karşı olumsuz davranışlar sergileyebilir.

Halide Nusret, Edirne’de muallimler birliği ve Türk Ocağı’na yönetim kurulu üyesi seçilmiştir. Annesinin ve kardeşlerinin Edirne’ye taşınmaları üzerine ev kiralar ve yalnızca nöbetçi olduğu gecelerde okulda kalır. Halide Nusret Edirne’de, özellikle Darüleytam’dan gelen öğrenciler arasında yazılmaya değer pek çok tip olduğuna inanır. Bu çocukları Benim *Küçük Dostlarım* kitabının ikinci cildinde anlatmak ister.

Halide Nusret kitabında, dönemin eğitim hayatı hakkında da bilgi verir. O dönemde Ramazan ayında okullar ve resmî daireler öğleye kadar tatildir. Öğretmen ve öğrenciler namaz kıldıktan sonra dersler başlar. Okuldaki evci öğretmenler yatılı öğretmenleri ve öğrencileri iftara çağırırlar. Bunun sonucunda öğretmen ve öğrenciler, ailelerinden uzak kalmalarının acısını daha az hissederler.

Halide Nusret Zorlutuna’nın evi okula çok yakındır ve en fazla iftar yemeğini o verir. Halide Nusret, bu davetler sayesinde öğrencilerini daha iyi tanır, onların sorunlarını dinler ve çözüm bulmaya çalışır. Halide Nusret öğrencileriyle o kadar yakınlaşmıştır ki onların evliliklerine de aracı olmuştur. Çok sevdiği öğrencisi Mediha Abbas’ı mezun olduktan sonra bir öğretmenle evlendirir. Evlilik törenleri Halide Nusret’in evinde yapılmıştır.

Halide Nusret, meslek hayatının ilk ve en büyük potunu Edirne Kız Öğretmen Okulu’nda kırmıştır. Bir gece önce sinemaya gittiği için ertesi günkü derse hazırlanmadan girmiştir. İlk dersi son sınıflardır. Eski nesirden bir örnek okuyacaktır. Parçanın başlığını *Eşk-i Hüsun* diye okur ve bu terkinin anlamını öğrencilerine açıklar. Yazıyı okumaya başlayınca, *Eşk-i Hüsun* diye okuduğu terkinin *Eşek Hasan* olduğunu anlar. Son sınıf öğrencilerinin yaşları kendisine yakındır ve öğretmenlerinin yaptığı bu yanlışa gülmezler. Halide Nusret Zorlutuna öğrencilerinden özür diler ve yanlısını düzeltir. Öğretmenliğinin ilk yılında yaptığı bu yanlılık ona ömür boyu ders olmuştur. En iyi bildiği konu için bile bir gün önceden hazırlanmadan derse girmez.³⁸⁵ Yazarın öğretmen arkadaşlarından Haşim İşcan da buna benzer bir hata yapmıştır. Coğrafya dersinde “çeçe sineği” adlı bir sineği “çeçe sinki” olarak okur. Öğrenciler bu yanlışı

³⁸⁵ Mehmet Kaplan, “İdeal Öğretmen” başlıklı yazısında, ideal öğretmenin sınıfa girmeden önce öğrenciler neler öğreteceğini bilmesi gerektiğini vurgular. Hatta öğretmen derste anlatacaklarını yazıya geçirmelidir. Yazma, düşüncelere çeki-düzen verir. Düşünceleri dağımk olan öğretmen gevezeliğe düşer ve zamamı boşa harcar. Derse hazırlıksız giren bir öğretmeni öğrenciler de fark eder ve ciddiye almazlar. Böyle bir öğretmenin öğrencilerine faydalı olması beklenemez. (bkz. Kerman, “Mehmet Kaplan’a Göre Öğretmen ve Okul”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 231–239.)

fark ederler fakat Haşim İşcan yanlışını düzeltmeye gerek görmez. Mesleğini ciddiye alan bir öğretmen, daha önce anlatmış olsa bile derse hazırlıksız girmemeli, vereceği dersi mutlaka önceden gözden geçirmelidir. Derse hazırlıklı gitse de öğretmen bazen hata yapabilir. Bu durumda öğretmen, yanlışını fark eder etmez düzeltmeli ve öğrencilerinden özür dilemelidir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın Edirne Kız Öğretmen Okulu'ndaki diğer bir anısı da Selim Sırrı Tarcan ile ilgilidir. Halide Nusret, Edirne Kız Öğretmen Okul'una tayin edildiğinde yirmi üç yaşındadır. Öğrenci kıyafetine doyamamıştır. Bu okuldaki öğrencilerin kıyafetleri çok hoşuna gider. İki öğretmen arkadaşı ile birlikte öğrencilerin kıyafetine benzer bir kıyafet diktirirler. Bu kıyafetle dolaştığı bir gün okula Selim Sırrı Tarcan gelir ve Halide Nusret'e müdür odasını sorar. Halide Nusret, Selim Sırrı Tarcan'ı müdürün odasına götürdüğünde müdür ikisini tanıştırır. Selim Sırrı Tarcan, öğrenci zannettiği bu kişiyle tanıştırılmasını yadırgar. Bunu fark eden müdür, Halide Nusret ismini söyleyince Selim Sırrı Tarcan, yıllardır yazılarını ve şiirlerini okuduğu şahısla tanışmaktan duyduğu mutluluğu belirtir ve ondan özür diler. O günden sonra Halide Nusret bu kıyafetleri bir daha giymemiştir. Öğretmen, kıyafetleriyle öğrencilerden ayrılmalıdır. Çoğu zaman öğretmenin kıyafeti öğrenciler için model oluşturur. Bu nedenle öğretmen kıyafetine özen göstermelidir

Halide Nusret'in okulda hazırladığı bir müsamere çok sevilip beğenilmiş ve mahallî gazeteler ile aydın çevreler tarafından övülmüştür. Halide Nusret, Halide Edib'in *Zeynebim Zeynebim* hikâyesini piyese çevirmiştir. Edirne Kız Öğretmen Okulu öğrencileri konuyu benimseyerek oynamışlardır. Halide Nusret, otuz üç yıllık öğretmenlik hayatı boyunca çeşitli piyesler yazıp sahneye koymuştur. Bunlar içinde en başarılısı, Halide Edib'in hikâyesinden uyarladığı bu piyestir. Halide Nusret, "bir eğitimci gönlü ve gözü" ile yazdığı bu piyeslerde, çocukları "iyi insan" olmaya yöneltmek istemiştir. Öğrencilerini yetişmiş bir sahne sanatçısı kadar başarılı bulur. Öğrencilerinin bu başarısı onu çok mutlu etmiştir.³⁸⁶

Halide Nusret kitabında, Reşat Nuri Güntekin'in kendisine yazdığı bir mektuba da yer vermiştir. Bu mektupta Reşat Nuri, Halide Nusret'in öğretmenliğini överken,

³⁸⁶ Sayılğan, Aclan, "Halide Nusret Zorlutuna İle Bir Mülâkat", *Ayşe*, Ekim 1970, Yıl 2, Sayı 22, s. 14, 15, 16, 32.

kendi eğitim ve öğretmenlik anlayışını da ortaya koymuştur. Reşat Nuri Güntekin'e göre, öğretmenin çevresindekileri uyandırmak ve uyarmak görevi vardır. Okul ise güzel fikirlerin ve duyguların doğduğu yerdir. Bu güzel fikirler yavaş yavaş her yere yayılır. Memleketin geleceği de yine okullara ve oradan yayılacak güzel fikirlere bağlıdır.

Reşat Nuri Güntekin, Halide Nusret sayesinde, edebiyat öğretmenliği ile idareciliğin birleştiğinde öğrencilerin daha yakından tanınacağını anlamıştır. Reşat Nuri Güntekin'e göre Halide Nusret hem edebiyatçı, hem de terbiyecidir. Reşat Nuri, öğrencinin sadece bilgi açısından değil, "hayat ilmi" açısından da yetiştirilmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle Reşat Nuri, kız okullarında bayan öğretmenlerin daha yararlı olacağına dikkat çeker.

Okullarda okutulan edebiyat dersleri ile ilgili olarak Reşat Nuri, edebiyat tarihinden önce daha çok "hayatî edebiyat"a yer verilmesinden yanadır:

"Biraz umûmî düşünmek lâzım gelirse sizin gibi nazik ruhlu terbiyecilere vilâyetlerin ne kadar muhtaç olduğunu teslim etmek zaruretindeyiz. Ben öyle düşünüyorum ki vilâyetimiz, vilâyetlerdeki kardeşlerimiz yarım uyku içinde uyuşmuş bulunuyorlar. Onları uyandırmak için, dimağlarını güzel fikirler, gönüllerini güzel heyecanlarla doldurmak için iyi mürebbiden başka hiç bir kuvvet yoktur. Bunun için ilim de kâfi değil, ilim ağzıyla söylenmiş sözler dimağların sathına hafif bir boya ve yıldız tabakası vurmakla kalıyor. Ruhları dünyada ancak ruhlar uyandırabilir, heyecan bizatihi doğan bir şey değil, ruhtan ruha sirayet eden bir kuvvettir. Evet, fikrimce güzel fikirler gibi güzel hisler de mekteplerde, vilâyet mekteplerinde doğacak, sonra bu ışık yavaş yavaş etrafa yayılacak. Belki biraz saf ve çocukça bir düşünce. (Biz, mektep hocaları hep biraz çocuk kalmaya mahkûm değil miyiz?) Fakat ben bu memleketin istikbâlini, uyanmasını ancak bu şekilde tasavvur ediyorum.

Zengin ruhunuzdan kızlarımıza ne kadarını verebilerseniz şimdilik kârdır.

Ruhsar hakkında yazdığınız birkaç söz vazifenizi ne kadar ince bir nüfuz ve muhabbetle yaptığınızı gösterir. Benim bir seneden fazla bir zamanda, bu mazlum çocuk hakkında yarım yamalak anlayabildiğim şeyi siz bir haftada anladınız. Küçük bir darbenin kırabileceği bu nahif, meyyal-i inkisar çocuk ruhunu takviye için kim bilir ne güzel şeyler buldunuz ve söylediniz. Keşke mümkün olsaydı da bu çocuk sizin yanınızda kalsaydı. Ruhsar hakkında söylediğiniz şeyler edebiyat muallimliğiyle idare

muavinliğinin şahsınızda içtima etmesi pek iyi bir şey olduğunu bana bir kere daha anlattı. İdareniz mihaniki bir idare olmayacak nasıl ki dersleriniz de güzel sözlerden ibaret kalmayacak. İki vazifenin bir araya gelmesi bu ruhları istediğiniz gibi işlemek imkânını size verecek.

Ah sizin gibi hem edebiyatçı hem terbiyeci muallimelerin adedi artsa. Kızlarımızı emniyetle onların nezih, hassas ellerine bırakabilsek. Meselâ bugün benim bir kız mektebinde muallim olmamda ne münasebet var? Hassas bir hemşire elinden beklenecek nazik, müşfik ruh kuyumculuğunu bizzarure cinsinin huşunetini muhafaza etmiş bir erkeğe tevdi etmek acı bir mecburiyettir. Benim için bir teselli mecburiyeti de şudur ki: kızlarımız malûmat itibariyle günden güne yükseliyorlar. Fakat malûmattan daha yüksek olan hayat ilminde mateessüf çok cahil, çok çocuk kaldılar. Hiç olmazsa bu noktada onları biraz daha takviyeye, tenvîre muvaffak olurum diyorum ki bu da benim için büyük bir tesellidir.

Darümuallimatların edebiyat programları pek güzel. Mateessüf lise programları sırf tarih-i edebiyat ile dolu. Hayatî edebiyata hiç yer ayrılmamış. Edebiyat lâyıkıyla tadılıp anlaşılmadan tarih-i edebiyatın ne kadar mânâsız ve faydasız olacağı aşikârdır.” (Bir Devrin Romanı, s. 214–215)

Halide Nusret, öğrencileri ile okul dışında da görüşmektedir. Bunlardan biri olan Salih Zeki, Halide Nusret’in Erkek Muallim Mektebi’nde imtihan ettiği öğrencilerdendir. Sınıf birincisidir. Zeki ismini ona öğretmenleri takmıştır. Halide Nusret kardeşine keman dersi aldirmek isteyince, çok iyi keman çalan Salih Zeki tavsiye edilir. Salih Zeki çalışkanlığı ve nazikliği sayesinde Halide Nusret tarafından çok sevilir ve Halide Nusret onu kavalyesi olarak balolara götürür.

Halide Nusret, sorumluluklarını en iyi şekilde yapmaya çalışan bir idareci ve öğretmendir. Trakya’daki öğretmenlerden oluşan yirmi beş kişilik bir heyet ile meslekî incelemelerde bulunmak üzere Bulgaristan’a gider. Okul müdürü de bu heyettedir. Halide Nusret, okulda müdür yardımcısıdır. Hem müdürün hem de kendisinin aynı anda okulda bulunmamasının doğru olmadığını düşünür. Kayıt dönemidir ve okulda yapılacak çok iş vardır. Buna rağmen her ikisi de bu seyahate katılırlar. Okul müdürünün rahat biri olması, Halide Nusret gibi sorumluluk sahibi bir öğretmenin de rahat olmasını sağlarmış ve o da bu geziye katılmıştır.

Halide Nusret Zorlutuna, edebiyat öğretmeni ve müdür yardımcısı olduğu bu okulun müdürünü babası gibi sever ve ondan çekinir. Okul müdürü de okuldaki tüm öğretmenleri sever ve öz babaları gibi onları himaye eder. Halide Nusret Zorlutuna bu okulda müdür muavinidir ancak idare işlerinden fazla anlamaz. Daha çok okulun inzibat işleriyle uğraşır. Öğrenciler üzerinde otoritesi vardır. Mesleğini çok seven yazar, otoriter ancak sevecen bir öğretmendir. Öğrencileri onu çok sever ve güvenirler. Yazarın bütün amacı öğrencilerini iyiye, doğruya ve güzele alıştırmaktır.

Halide Nusret, Edirne'den sonra İstanbul Kız Lisesi'ne tayin edilmiştir. Edirne'deki okulda öğretmen sayısı yirmi iken bu yeni okulunda yüz yirminin üzerindedir. Bu okuldaki edebiyat öğretmenlerinden biri de Halide Nusret'in hocası olan Süleyman Şevket Bey'dir. Yazar, bu okuldaki ilk dersinde çok heyecanlanır. Öğrencileri onu şiirlerinden tanımaktadırlar. Halide Nusret bu ilk dersinde öğrencilerinden beklentilerini açıklar:

“Buna karşılık elbette, sizin tarafınızdan incitilmek de istemem. Bunun için ilk derste sizden istediğim, beklediğim davranışları söyleyeceğim ve hoca-talebe kaldığımız müddetçe, bunları sizden bekleyeceğim. Her hocanın, her talebeden beklediği ilk şey: “çalışmak” tabii. Bunu söylemeye lüzum bile yok, değil mi? Dersime çalışmanızı istiyorum. Benim dersim ana dilimiz, edebiyatımız. Şimdiye kadar bu dersi sevmeyen, bu derse çalışmayan bir tek hanım talebe görmedim ben.” (Bir Devrin Romanı, s. 272)

Öğretmenin ilk dersinde öğrencilerinden beklentilerini söylemesi, öğrencilerin öğretmenlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini bilmeleri bakımından önemlidir. Öğretmenin isteklerini bilen öğrenci derste daha dikkatli ve temkinli olacaktır.

Bu okulda ders programı çok sık değişmektedir. Halide Nusret Zorlutuna ve diğer öğretmenler ders programının sürekli değişmesinden şikâyetçidirler. Okuldaki diğer bir düzensizlik, öğretmenler kurulu toplantısının belirlenen gün ve saatte yapılmaması, sürekli ertelenmesidir:

“İstanbul Kız Lisesi'nin o seneki (1926–27 ders yılı) mühim meselesi ne talebe çokluğu, ne öğretmen yokluğu, ne ders kitapları, ne de araçsız laboratuvar meselesiydi. Fakat bunların hepsinin üstünde bir mühim, bir halledilmez meselemiz vardı ki, cümlemizi per perişan ediyordu: Ders programı meselesi!...

Sakın “O da mesele mi?” demeyin! Başına gelmeyen bilemez onun ne korkunç şey olduğunu.

Aylar geçti, müdür değişti, öğretmenler arasında da değişiklikler oldu ama bu “program meselesi” bir türlü yörüngesine oturmadi.

Cumartesi günü önümüzdeki haftanın saatlerini deftere güzelce kaydedip giderdik. Pazartesi sabahı ilk dersi olanlar muallim odasında buluşurlardı. İstanbul büyük şehir, dağınık şehir, iki, hatta üç vasıta değiştirerek aç acına mektebe koşmuş bulunan muallimler, duvara henüz asılmış taptaze programa bakınca kızılca kıyamet kopardı:

-Kardeşim vallahi hazır çayımı içmedim treni kaçırmayayım, diye; ilk derse yetişeyim diye. Bakınız üçüncü dersi koymuşlar bana. Hâlbuki dördüncü saatte Erkek Muallim’de bulunmam lâzım.

-Birinci, ikinci üçüncü derslerim vardı bugün. Dün değiştirmişler programı. Hiçbir dersim yok... Tâ Bostancı’dan buraya, dağlar, denizler aşip niye geldim ben? İnsan çıldırabilir!

-İnsan çıldırabilir de katil de olabilir birader, vallahi olur mu olur!

Diye sızlanırdı.

Daha birçokları, daha ağır kelimeleri konuşurlar, bazen muavin odasında kavga çıkarırlar; ağızdan dirhemle laf çıkan mağrur müdürümüze bile heyet halinde giderler, dert anlatırlardı. Ama idare kös dinlemişti, aynı aksaklıklar sürüp giderdi. Bir gün bakardınız duvarda asılı duran programın yanına bir levha asılmış:

Toplanıp ehl-i ilim her biri bir lâf atar!

Çelebi böyle olur bizde “Mektep” dediğün!

Derken öğretmenlerin ısrarlı teklifleri üzerine “meclis-i muallimîn” -yani öğretmenler kurulu- toplanmasına karar verildi. Müdürlükten bir bildiri çıktı; filân toplanmasına karar verildi. Müdürlükten bir bildiri çıktı; filân gün, filân saatte toplanacaktık.

İstanbul’un yedi tepesinden kopup gelmiş yüzden fazla öğretmen o gün o saatte, mektepte toplandık, fakat... Müdür Bey’in mühim işi çıkmış, gelememiş, haber yollamış, haftaya aynı gün aynı saate kalsın, diye.

O kalabalığın nasıl, ne halde ve neler söyleyerek dağıldığını tahmin edersiniz, anlatmağa hiç hacet yok.

Ve ertesi hafta yine aynı gün, aynı saatte toplandığımız zaman yine aynı haberle karşılaşp dağıldığımızı söylesem bana inanmazsınız, değil mi?... Gerçekten de inanılması güç bir şey bu. Amma maalesef gerçektir.” (Bir Devrin Romanı, s. 273–274)

Ders programının düzenli olması öğretmenler açısından önemlidir. Hayatlarını ders programlarına göre düzene koyan öğretmenler, sürekli değişen ders programı nedeniyle zor durumda kalmaktadırlar. Yazar burada, İstanbul’da öğretmen olmanın zorluğuna da dikkat çekmektedir. Küçük bir şehirde sorun olmayan ulaşım, İstanbul’da önemli bir meseledir. Gerek toplantı günlerindeki, gerekse ders programındaki düzensizlik, öğretmenlerin okul idaresine karşı güvenlerini sarsmaktadır.

Halide Nusret Zorlutuna, İstanbul Kız Lisesi’nde Şükûfe Nihal ile yakın arkadaştır ve kitabında onun mektuplarına da yer vermiştir.³⁸⁷

Şükûfe Nihal’in mektubunda maarif teşkilatına ilişkin eleştiriler yer almaktadır. Şükûfe Nihal, mesleğine karşı heyecanını yöneticilerin yanlış uygulamaları sonucunda kaybetmiş, hatta mesleğinden soğumuştur:

“Senin ve benim hâlimiz nasıl olacak bilmem. Bu Maarif, çok utanmaz şey! Bizi bulmuş da bunuyor. Bir aklıma eserse, her şeyi göze alıp iç yüzlerini ortaya atacağım. Ama biraz daha sabredebeyim, diyorum. Sanki birkaç tane bizim gibi elemanları varmış gibi ellerinde, bize karşı müstağni davranıyorlar. Bütün bunlarla ben zaten kâfi derecede mektepten soğudum. Daha üç-beş ay evveline kadar hep o on altı yaşındaki heyecanıyla sınıfa giriyordum, sınıftan kıpkırmızı olmuş, estetik heyecanlar içinde çıkıyordum. Ben talebeye, talebe bana müştaktı. Hâlâ da arkamdan ağlıyorlar ve gelenle bir mukayese yapınca daha çok sızlanıyorlar. Bunları bilen kim? Oraya gelebilsem de bir dertleşsek!... Ama artık hiç bir şey yapamayacak haldeyim, öyle yorgunum, öyle bezginim ki!... Başım sert kayalara çarpa çarpa artık sağlam yeri

³⁸⁷ İki yazarın dostluğu uzun yıllar devam eder. Şükûfe Nihal, ölümünden altı yıl önce ve hastalığı esnasında Halide Nusret’e yazdığı bir mektupta, iyileşme ve Anadolu’yu gezme özlemini dile getirir: “... Hâlâ gönlüm, şu bitkin halde dalgalanıyor. Gidebileceğim yerleri düşünüyorum. Bir otomobil kiralayıp, yer yer Anadolu’yu dolaşmak isterdim. Geçenlerde mülâkat yapan bir gazeteci bunları benden duyunca, hemen gazetesine yazmış ve sonunda, karyolanın ayakucunda beni sopaların beklediğini de yazmayı unutmamış. Büyük bir espri gibi... Hanım, nasıl gideceksin bu sopalarla, der gibi...” (bkz. Argunşah, Hülya, Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 73.)

kalmadı. Hiçbir ciddî şeyle uğraşmak istemiyorum. Ancak gelişigüzel, hayâl mahsulü bir şeyler yazmak ara sıra zevk oluyor, o kadar... Bizim o kadar genç, heyecanlı, iradeli zamanlarımızın kıymetini takdir etmeyen; bizi boş yere harcayan bu memlekette artık bir şey yapmak istemiyorum. Bütün mânâsiyle boş yere harcadık farkında olmadılar. Ortada şarlatanlar kendini gösterdi. Biz sinip kaldık, bizi görmelerini bekledik. Bir de şimdi, sanki bir “tevcih”miş gibi bir hocalığı bile çok görerek zorluklar çıkarıyorlar. Ben Nisan’ın beşine kadar raporluyum, ondan sonra da iyi olabileceğimi sanmıyorum. En küçük bir ciddî düşünce, kafamda zonklamalar yaratıyor. Heyecan, koşma, vakit harcama gibi şeyler istemiyorum. Bakalım ne olacak?...

Ha, bir de yeni bir usûl çıktı: Raporlu olanların yerine vekil vermiyorlar, dersler, arkadaşlar arasında taksim ediliyor. Bu da ne demek? Acaba herkesi bir vicdan azabıyla ürkütmek için mi yaptılar bunu? Gerçekten çok üzüldüm...

Arkadaşlar da benim kadar yorgun, kendi dersleri başlarından aşmış, şimdi bir de benim derslerimi yüklendiler. Rica ettim müdüre: “Ben para almamaya razıyım ne yaparsam yaparım, vekil tutulsun” dedim, imkân yok! Ne yapayım şimdi? Elim, kolum bağlandı, hiç birinin yüzüne bakacak hâlim kalmadı. Bu halde gidip çalışmam da. Hâlet-i ruhiye son derece bozuk. Sınıf, vazife dediler mi, aklım başımdan çıkıyor. Şu tekaüt kanunu bir çıksa, hemen çekileceğim. Of, ne kadar başını ağrıttım değil mi? Görüyorsun ya, artık ne şiir, ne bir şey!” (Bir Devrin Romanı, s. 138–139–140)

Bu mektubunda eğitim teşkilatını tenkit eden Şükûfe Nihal, aynı zamanda, öğretmenin çalışmasının takdir edilmesini istediğini, bu gerçekleşmeyince çalışma azminin kalmadığını, hatta mesleğinden soğuduğunu belirtmektedir. Neredeyse öğretmenin hasta olma hakkı bile yoktur. Hastalanan bir öğretmenin derslerinin, zaten ders yükü çok ağır olan diğer öğretmenlere taksim edilmesi yanlıştır ve böyle bir yaklaşım, öğretmenlerin ilişkilerine de zarar vermektedir.³⁸⁸

Halide Nusret’in bu okuldaki öğretmenliği yedi yıl sürmüştür. Daha sonra gönüllü olarak, şark hizmetini yapmak üzere Kars Lisesi’ne tayin edilir.

³⁸⁸ İnci Enginün, Halide Nusret Zorlutuna ve Şükûfe Nihal’i Mütareke döneminde yazmaya başlayan kadın yazarlar olarak değerlendirirken, “Halide Nusret’in Halide Edib çapına ulaşamamış bir yazar” olduğunu belirtir. Halide Nusret’in şiirleri ile nesir türündeki eserlerini de değerlendiren İnci Enginün, ondaki asıl edebiyat malzemesinin hatıra kitaplarında olduğunu vurgular. (bkz. Uğurcan, Sema, “Türk Kadın Yazarları Hakkında İnci Enginün’ün Görüşleri” *İnci Enginün’e Armağan*, Dergâh Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 1997, s. 72–85.)

1926 yılında Binbaşı Aziz Vecihi Bey’le evlendikten sonra, Kırklareli, Kars, Karaman, Urfa, Maraş ve Sarıkamış’ta çalışır. Bu yörelerin halkıyla çok çabuk kaynaşır ve sorunlarıyla yakından ilgilenir. Halide Nusret’e göre, taşrada ve yatılı bir okulda çalışan öğretmen, öğrencisini yakından tanıma fırsatı bulur. Kendisi de taşrada ve yatılı bir okulda göreve başlar. Daha sonra, İstanbul’da, öğrenci sayısı bine yaklaşan büyük bir kız mektebinde çalışır. Halide Nusret, yoksul çocuk çehresini “K...” Ortaokulunun birinci sınıfında tanır. Bu sınıfta, yaşları on iki ile yirmi arasında elli kadar erkek çocuk vardır. Kış mevsimidir ve çocuklar üzerlerindeki ince ve yırtık kıyafetlerle donmak üzeredirler. Halide Nusret, on yıllık meslek hayatında ilk kez kürsüde söyleyecek bir söz bulamaz, öğrencilerle konuşmaya başlamadan önce yutkunur ve sıkılır. Sınıftaki küçük çocuklar sıtma ve yoksulluk nedeniyle gelişmemiş, cılız görülmektedirler. Selim de bu sınıfın öğrencilerindedir. Selim, babası tenekeçi olan ve tenekecilik mesleği Musevîlerin elinde olduğu için fakir düşen bir ailenin çocuğudur. Çok çalışkan ve zeki bir çocuktur. Bütün öğretmenleri onun başarısını takdir eder ve çok severler. İçinde bulunduğu sıkıntılı ortama rağmen neşeli görünen Selim’in gözlerinde, Halide Nusret “müphem bir gölge” görür. Bu belirsizlik, Halide Nusret’i çok üzer ve düşündürür. Yıllar sonra Selim’i mutlu ve müreffeh bir hayata kavuşmuş olarak görene kadar bu üzüntüyü içinden atamaz.

Halide Nusret, doğuda çalışırken otuz beş yaşındadır ve neredeyse kendisiyle aynı yaşta öğrencileri vardır. Bazı öğretmenler, yaşları ilerlemiş bu öğrenciler hakkında olumsuz görüşlere sahiptir ve bu olumsuz düşüncelerini onunla paylaşırlar. Bu nedenle Halide Nusret, yaşı ilerlemiş öğrencilerin sınıfına ilk kez derse girerken ürperir. Ancak derse girer girmez, öğretmen arkadaşlarının kendisini yanılttıklarını anlar. Öğrencileri ona karşı çok saygılı davranırlar. Yazar, yaşları kendisine yakın olduğu için başlangıçta çekindiği bu öğrencilerini çok sever ve onların da kendisini sevdiklerinden emindir. Halide Nusret, öğretmen arkadaşlarının şikâyet ettikleri “saygısızca davranışlar”ın hiçbiri ile karşılaşmaz.

Halide Nusret, meslek hayatı boyunca başkalarından duyduklarına inanmamış ve daima öğrencilerini kenditanımaya çalışmıştır. Bu tutum, yazarın meslek hayatı boyunca daha az yanılmasını sağlamıştır. Önemli olan öğrenciye hitap edebilmeyi,

yaklaşmayı bilmek ve öğrencinin gönlünü kazanmaktır. Bunları başardıktan sonra en dik başlı öğrenci bile öğretmenine saygıda kusur etmez.

Halide Nusret, üstün zekâlı ve itaatkâr olduklarına inandığı Doğu gençliğine hayrandır:

“Zaten beni Şark gençliğine hayran eden sebeplerden biri de bu üstün zekâları ve itaatlarıdır.

O âsi, o serkeş görünüşleri arkasında, Yarabbi, ne tatlı bir itaatları vardır:

Bazan arslan kadar cesur ve mağrur, bazan kaplan kadar vahşî ve zalim görünen bu çocuklar, yerine göre, bir kuzu gibi sakin, itaatli olurlar.

Onlara hitap etmeyi bilmek; onların kalplerini, itimatlarını kazanmış olmak lâzımdır. Haksızlık etmediğinize, kendilerine karşı iyilik ve şefkatle dolu olduğunuza inanmışlarsa mesele yoktur; sizin uğrunuza göz kırpmadan can verebilirler!”³⁸⁹ (s. 48)

Halide Nusret Güneydoğu’da da görev yapmıştır. Buradaki öğrencilerini de çok sever. Bu öğrenciler çok zekidirler ve yazar, onlar arasında, kendi ifadesiyle bir tane “aptal” a rastlamaz. Ancak çok zeki olan bu öğrenciler, canları isterse okur, istemezse okumazlar. Ölçüsüz bir heyecana sahiptirler ve yazara göre bu heyecan kontrol edilebilirse onlarla başarılamayacak iş yoktur. Genel olarak buradaki insanların ve öğrencilerin tek kusuru çabuk unutmalarıdır:

“Onların yalnız bir kusurları vardır:

Çabuk unutulurlar.

Bugün bakarsınız, size candan bağlıdırlar; onlara karşı olan sevginizi, fedakârane duygularınızı gayet iyi anlamışlardır! Ve bunları cevaplandırmağa hazır görünürler.

Fakat, az sonra hiçbir şey yok!...

Hepsi unutulur. Sanki sizi hiç tanımamışlardır!

Öz evlâdım gibi sevdiğim, üstlerine titrediğim, yetişmeleri için elimden gelen her fedakârlığı seve seve yaptığım nice küçük kızlar ve oğlanlar... -kaç tane sevgili küçük dost!...- ayrılığımızın daha birinci yılında beni unuttular...

Amma, ne yapalım, meşhur atasözüdür: “Kusursuz güzel olmaz!” derler.

³⁸⁹ Zorlutuna, Halide Nusret, *Benim Küçük Dostlarım*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1948, s. 48. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Onların da kusuru bundan ibaret kalsın!” (Benim Küçük Dostlarım, s. 89)

Yazar, *Yurdumun Dört Bucağı* isimli şiir kitabında yer alan “Güneşler Doğacak” şiirinde, görev yaptığı yer olan Urfa’yı anlatmıştır. Urfa’da dört yılını geçirmiş ve “taze kafalara tohumlar” ekmiştir:

*“Ben Urfa’da geçirdim dört yılımı.
—Bir hayli ömürdür dört yıl dediğin.-
Ve gözümün gönlümün bütün ışıklarını
Saçarak o cennet bahçesine,
Cevap verdim onun derinden gelen sesine:
Tohumlar ekтім taze kafalara,
Işık tohumları!
Filizlendiğini gördüm o tohumların.
Güneş o kafalardan doğacak;
Doğacak Urfa’nın sonsuz baharı!”³⁹⁰*

Halide Nusret’in bu şehrin eğitimine katkısı unutulmamıştır ve adı bugün hâlâ Urfa’da saygı ile anılmaktadır.

Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı* kitabının ikinci bölümüne, *Benim Küçük Dostlarım* isimli hatıratından bahsederek başlar. 1948’de Ahmet Halit Kitabevi tarafından basılan bu kitap, tamamen öğrencileriyle ilgili hatıralarıyla doludur. Kitap, Mütareke günlerinde İstanbul’da öğretmenlik yapan yazarın öğrencilerini daha iyi tanımak için tuttuğu hatıra defterinden oluşmaktadır.

Halide Nusret Zorlutuna’nın *Benim Küçük Dostlarım* isimli kitabı öğretmenler tarafından çok beğenilmiştir. Bazı öğretmenler, bu kitabın öğretmen okullarında ders kitabı olarak okutulmasını teklif etmişlerdir.³⁹¹ Bazıları ise bu hatıraları daha da genişleterek yazmasını isterler. Bir grup öğretmen ise kendilerinin başlarından geçen ilginç olayları anlatarak Halide Nusret Zorlutuna’dan bunları da yazmasını rica ederler.³⁹²

³⁹⁰ Zorlutuna, Halide Nusret, *Yurdumun Dört Bucağı*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara, 1950, s. 35.

³⁹¹ İnci Enginün, bu kitabın öğretmen adaylarının mutlaka okuması gereken kitaplardan olduğuna inanır. (bkz. Enginün, “Tanzimat Sonrası Edebiyatçılarımız ve Çocuk”, *Araştırmalar ve Belgeler*, s. 42–48.)

³⁹² Arif Nihat Asya, Halide Nusret’in 50. sanat yılı dolayısıyla düzenlenen bir toplantıda yaptığı konuşmada *Benim Küçük Dostlarım* isimli hatıratı değerlendirir. O da Halide Nusret’in bu kitabını bir

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Benim Küçük Dostlarım* adlı hatıra kitabı, çocuklara ve mesleğine duyduğu bağlılık ve sevginin ifadesidir.³⁹³ Kitapta, yazarın daha çok öğrencileri ile ilgili anıları bulunmaktadır. Kitabın her bölümünün müstakil bir başlığı vardır ve bu başlıklar, öğrencilerin isimlerinden oluşmaktadır. Kızılı erkekli on yedi öğrencinin tasvir edildiği, vakalara dayanılarak karakterlerinin tahlil edildiği eserde yazar, kahramanlarını her türlü ruh halleriyle ve hayatlarının sırlarıyla canlandırmıştır. Halide Nusret, her ne kadar kitabının önsözünde “buna bir hikâye kitabı denilemez; çünkü içinde bir damlacık hayal bulamayacaksınız” diyorsa da her sanat eseri gibi bu kitapta da muhayyilenin payı inkâr edilemez. Şehir ve okul adlarının belirtilmediği eserde, kahramanların adları da değiştirilmiştir. Halide Nusret'in öğrencilerinden Fevziye Abdullah Tansel, yazdığı bir yazıda, kitabın gerçeğe uygunluğunu değerlendirmiştir: “Nitekim ben bu kitabı okurken, canlandırılan tiplerden birkaçını derhâl tanıdım; fakat esas hakikî olmakla beraber, san'at kaygısıyla eseri daha câzip hale getirmek için bâzı vak'a ve karakterlerin, teferruat bakımından hayâl unsurlarıyla renklendirildiği sezilir ve böyle olması da pek tabîdir. Bu eser, bedîî kıymetinden başka, müellifinin muhtelif hususiyetlerini ve meslek hayatını aydınlattığı için de kayda değer.”³⁹⁴

Yazar, kitabın her bölümünde bir öğrencisinden bahsederken, öğretmenlik mesleği ile ilgili görüşlerini de yeri geldiğinde ifade eder. Öğretmen öğrenci ilişkisinin nasıl olması gerektiği kitapta sık sık vurgulanır. Halide Nusret'in öğretmenlik mesleğini seçme nedeni, içindeki çocuk sevgisidir. Yazar, çocuklara duyduğu bu aşırı sevgiyi en büyük “zaafı” olarak niteler. Halide Nusret'e mesleğini tanıtan ve sevdiren

meslek kitabı olarak ilgili herkese tavsiye eder: “Buradan, “Küçük Dostlarım” kitabına dönerek, onu yalnız bir hatıra değil, aynı zamanda bir meslek kitabı olarak ilgililere tavsiye ederim. Öteki eserlerini hepimize sağlık verdim. Fakat bunun, okul klâsikleri arasına girmesi gereken bir kitap olduğu kanaatindeyim. Bu kanaatimde ısrarlı ve inatlıyım.

Aramızda Millî Eğitim Merkez teşkilâtından, benzeri işlerle vazifeli kimse varsa bu noktayı onun dikkatine, ehemmiyetle, arz ederim. Öyle biri –gerçekten- varsa sözlerimi sözlü bir dilekçe olarak kabul etsin ve cevabını altı aydan fazla geciktirmesin! Bu kitap, eğitimin aradığı ve yok zannettiği kitaplardandır.” (bkz. Asya, Arif Nihat, “Halide Nusret Zorlutuna'nın 50. Sanat Yılı” *Defne*, Haziran 1967, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 42, s. 4–11.)

³⁹³ İnci Enginün, bu kitabı okuduktan sonra her öğretmenin tecrübelerini yazmasını ister. Ancak bu, öğrencilerini yetiştirmeyi hedef alan, onları tek tek tanıyan öğretmenlerin yapabilecekleri iştir. Kalabalık sınıflarda öğretmenin öğrencilerini yakından tanıması ve sorunlarıyla ilgilenmesi zordur. (bkz. Enginün, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 185–188.)

³⁹⁴ Tansel, Fevziye Abdullah, “Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserleri ve Edebî Şahsiyeti” *Defne*, Temmuz 1967, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 43, s. 6–7–8.

öğrencileridir. Öğrencilerini tanıyıp sevdikçe, öğretmenlik mesleğinin anlamını daha iyi idrak etmeye başlamış, öğrenciye dersi sevdiren öğretmenin yolunu, yıllar içinde kazandığı tecrübelerle öğrenmiştir. O, mesleğini sadece bilgi aktarımı olarak görmemiş, öğretimin yanında çocukların eğitime, onlarda olumlu yönde davranış değişikliği oluşturmaya özellikle dikkat etmiş, öğrencilerinin kişilik, yetenek ve ilgileri doğrultusunda gelişmelerini istemiştir.

Halide Nusret, öğrencileri arasında ayırım yapmayan bir öğretmendir. Tembel-çalışkan, sevimli-sevimsiz bütün öğrencilerine karşı eşit davranır ve onları çok sever. Bazı öğretmenler öğrencileri arasında ayırım yapmakta, zeki ve çalışkan çocukları daha çok sevmektedir.³⁹⁵ Bu, öğrencileri olumsuz etkileyebilecek yanlış bir davranıştır. Oysa Halide Nusret, kendisine “öğretmenim” diyen öğrencilerini çocuğu gibi görür. Eser boyunca yazar, öğretmenliği “anneliğe” benzetir.³⁹⁶ Halide Nusret’e göre öğretmen, kendi çocuklarına karşı hissettiği duyguları, vatanın bütün evlatlarına karşı hissetmelidir.³⁹⁷ Halide Nusret, bir öğretmen olarak öğrencilerini, “üzerinde uzun uzun düşünülecek bir meçhuller ve tezatlar âlemi” olarak görür:

“Hayatta her insanın bir zaafı, bir iptilâsı vardır. Benim tek büyük zaafım da - niçin itiraf etmemeli...- çocuk sevgisidir! Ve bu aşk yüzünden ışık etrafında dönen bir pervane halinde öğretmenlik mesleğine tutulmuş kalmışımdır.

³⁹⁵ Kâzım Nami, öğrencilere eşit davranılması konusunda Halide Nusret ile benzer görüşleri savunmaktadır:

“ Muallim bilhassa çalışkanların veya iyi istidatları olanların gayretlerine yardım etmek ebeveynin sevimliliğine çocuklarına daha büyük bir mülâyemet göstermekle mukabele eylemek gibi pek tabî meylâna karşı kendini korumalıdır.” (bkz. Kâzım Nami, *Muallimin Meslek Aklâkı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 67.)

³⁹⁶ Mehmet Kaplan, “Okul ve Öğretmen” başlıklı yazısında, ebeveyn ile öğretmeni mukayese eder. Bizde, öğretmenle ebeveyn birbirinin yerine geçirilmiş; öğretmen anne ve baba gibi telakki edilmiştir. Bu görüş, Mehmet Kaplan’a göre son derece yanlıştır. Çocuğun anne ve babasıyla münasebeti biyolojik ve hissîdir. Bu yüzden, anne ve babaların iyi öğretmen olamayacakları halk arasında bir atasözü gibi tekrarlanır. Öğretmenle öğrencinin münasebeti fikrîdir. Öğrencisine karşı hissî davranan öğretmen de iyi ve başarılı bir öğretmen olamaz. (bkz. Kerman, “Mehmet Kaplan’a Göre Öğretmen ve Okul”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 231–239.)

³⁹⁷ Halide Nusret, kendisiyle yapılan sohbetlerde ve müstakil yazıların da öğretmenlik ile anneliği birleştirir: *“Her şeyden evvel ana olmak lâzımdır, yalnız kendi çocuklarına değil, bütün yurt çocuklarına karşı gerçek bir ana sevgisi taşıyan ve onlara elinden geldiği kadar kanat geren, yetiştirmeye çalışan kadın bence eli öpülecek bir annedir.”* (bkz. “Kıymetli Şair Halide Nusret, Zorlutuna”, *Türk Yurdu*, Ankara, Haziran 1965.)

Yalnız sevimli, terbiyeli, zeki ve çalışkan olanları değil, - böylesini herkes sever!- ben sevimsiz, somurtkan, haylaz, hatta aptal çocukları da severim. Bana “öğretmenim!” diyen ses, beni “annem” diye çağıran ses kadar sevgili ve kıymetlidir.

Bir yaşından, yirmi yaşına kadar her çocuk, bence zevkle okunmağa değer meraklı bir kitap karşısında uzun uzun, hayran hayran düşünülecek bir meçhuller ve tezatlar âlemidir” (Benim Küçük Dostlarım, s. 5)

Nadide isimli öğrencisi hastanede yatmaktadır. Halide Nusret Zorlutuna, öğretmen arkadaşlarıyla birlikte Nadide’yi ziyarete gider. Halide Nusret, bu ziyaretini “Mektebin Çocuğu” başlıklı yazısında da anlatmıştır.³⁹⁸ Nadide’ye arkadaşlarından biri elbise dikmiştir. Nadide bu elbiseyi görünce çok sevinir. Siyah önlük giyinmekten bıkmıştır. Tatil günleri bu beğendiği elbiseyi giyeceğini hayal eder. Hastanenin yemeklerini yiyemediği için Nadide’ye okuldan yemek gönderilir. Yaramaz olduğu için öğretmenlerinin kendisini sevmediğini düşünen Nadide, bu ziyaret sayesinde düşüncesinin yanlış olduğunu anlar. Halide Nusret, yaramazlığından dolayı sevilmediğini düşünen Nadide’ye “çocuklarının annelerini üzmelerinin normal olduğunu” söyler. Yazar, öğrencilerini çocukları gibi görür: “Çocuk!... dedim. Evlatlar daima türlü yaramazlıklarla annelerini üzerler. Dünya kuruldu kurulalı bu böyledir. Şimdi bunun için kendini üzmeye mânâ var mı yavrucağım?” (Benim Küçük Dostlarım, s.16)

Halide Nusret, diğer ziyaretlerinde Nadide’ye hikâye ve şiir okur. Nadide de ona şarkı söyler. Bir süre sonra Nadide iyileşemeyerek veremden ölür. Nadide, Halide Nusret’e “Şair Hanım” diye hitap etmektedir. Yazar bu öğrencisinin ölümüne çok üzülür. Mesleğinde tattığı büyük sevinçlerin yanında en büyük acıyı öğrencilerini kaybettiğinde yaşar. Halide Nusret’in, bu öğrencisi için yazdığı bir şiir dergide yayınlanmıştır.³⁹⁹

Halide Nusret, öğretmenin öncelikle kendisini öğrencilerine sevdirmesi gerektiğine inanır. Bu sevgi, öğretmen ile öğrenci arasında iyi bir iletişim kurulabilmesi ve öğrencinin başarısı açısından şarttır. Çocuklar, özellikle de kız öğrenciler genç

³⁹⁸ Zorlutuna, Halide Nusret, “Mektebin Çocuğu”, *Millî Mecmua*, 7 Şubat 1340, Cilt 1, nr. 8, s.123–124.

³⁹⁹ Zorlutuna, Halide Nusret, “Mektebin Çocuğu İçin”, *Millî Mecmua*, 24 Temmuz 1340, Cilt 2, nr. 18, s. 280.

öğretmenleri severler. Yazar, yaşlı bir öğretmenin kendini sevdirmesi için ya çok tecrübeli, ya da öğrencilerine karşı şefkat ve sevgi dolu olması gerektiğini düşünür.

Genç öğretmen, sevimli, güler yüzlü ve zeki ise mesleğindeki tecrübesizliğine rağmen kendisini kolayca sevdirebilir. Öğrenci öğretmenini severken alanında ne kadar iyi olduğuna, bilgi birikimine değil, öğretmenin dış görünüşüne ve kendisine karşı yaklaşımına önem vermektedir:

“Çocuklar -bilhassa küçük kızlar- genç öğretmenleri severler. Yaşlı bir öğretmen, eğer kendini ve dersini sevdirmeye muvaffak oluyorsa, bu çok defa uzun yılların tecrübesinden süzölmüş bilgisi ve hesaplı, plânlı hareketleri sayesinde. Yahut da bir ışık tufanı gibi içinden mütemadiyen etrafa taşan pek üstün bir sevgi ve şefkat yüzündendir. Fakat genç öğretmen -eğer biraz da sevimli ve güler yüzlü ve zeki ise- bütün acemiliğine, beceriksizliğine rağmen kendini kolayca sevdirebilir. Bu hususta onun büyük yardımcısı tabiatıdır. Bazen canlı gözlerinin bir gülüşü, parlak başının bir bükülüğü sınıfı büyüleyiverir. Artık ondan sonra “zafer” onundur. Bütün çocuk ruhları elinin altında işlenmemiş zengin bir toprak gibi, onun vuracağı çapayı, onun atacağı tohumu bekler.” (Benim Küçük Dostlarım, s. 9) Halide Nusret, meslek hayatı boyunca öğrencilerini sevmiş ve onlar tarafından sevilmiş bir öğretmendir. Öğrencileri tarafından seilmek ve hatırlanmak, onun en büyük isteği ve gurur kaynağıdır.

Halide Nusret, yaşamak için adeta öğrencilerinin sevgisine muhtaçtır. Anadolu'nun kasabalarından biri olan “Ka...” da görev yaparken ailevî bir nedenden dolayı Rumeli'de “K...” ne gelir. Burada hastalanır ve ders yılı başladığı halde görev yerine gidemez. Hastalığı ve iyileşme dönemi görev yerinden uzakta geçer. Okulunu ve öğrencilerini çok özler. Hastayken kaldığı ev, bir ortaokulla yan yanadır. Buradan öğrencileri seyreder:

“Evimiz ortaokulla sırt sırta idi. Ders zillerini odanın içinde çalınıyormuş gibi duyuyordum. Çok defa, yatağımdan fırlayıp arka salona koşar, alnımı cama dayar, “onlar”ın bir kuş sürüsü gibi cıvıldaşarak okul avlusuna dökülüp, dağılışlarını; sonra bir ikinci zil sesiyle tekrar toplanarak içeriye girişlerini, nefessiz, seyrederdim. Sonra, yüzüm gözyaşlarıyla sırlıklam, yatağıma dönerdim. Çok seneler önce, aynı okulda öğretmenlik etmiş olduğum güzel günleri hasretle düşünmeğe daldardım.” (Benim Küçük Dostlarım, s. 91)

Benim Küçük Dostlarım isimli hatıratın “Kasketli Başlar”⁴⁰⁰ adını taşıyan bölümünde Halide Nusret, yaşadığı ve kendisini çok üzen bir sıkıntıyı anlatmıştır. Hastalığı sebebiyle raporlu olduğu dönemde, kendini iyi hissettiği bir gün dolaşmaya çıkar. Sokakta yürürken okuldan çıkan öğrencilerin kendisine selam vermelerini bekler. Ancak öğrenciler onu tanımadıkları için selam vermezler. Halide Nusret buna çok üzülür ve bir daha okulun çıkış saatlerinde sokakta bulunmamaya karar verir. Bu, onun için dayanılamayacak bir durumdur:

“Kendimi, hakaret görmüş terk edilmiş, kimsesiz, yalnız bir insan gibi hissediyor; iliklerime kadar üşüyordum...”

O gün eve bedbaht ve perişan döndüm. Ve ondan sonra, okulun tatil saatlerinde sokakta bulunmaktan müthiş surette korkar oldum.

Tek tek tesadüf ettiğim kasketli başlar dahi bana işkence oluyordu. Ben ona, gayrı ihtiyarî gülerek bakıyordum ve onun bigâne bir bakışla, beni selamlamadan, yanımdan geçip gidişi bende tarifi imkânsız bir ıstırap uyandırıyor, içime bir kimsesizlik acısı çöktürüyordu.” (*Benim Küçük Dostlarım*, s. 91–92)

Yaşadığı bu olay, Halide Nusret’e, bu şehirde bir zamanlar okuttuğu eski öğrencilerini hatırlatır. Her biri çeşitli görevlerle yurdun farklı bölgelerine dağılmışlardır. Mezun olan öğrencileri, Halide Nusret’i gördükleri yerde ellerini öperek ona olan sevgi ve saygılarını belli ederler. “Cemiyetin malı” olan bu insanlar artık onun öğrencisi değildirler. Halide Nusret, bu öğrencilerini “yuvadan uçmuş yavrulara” benzetir.

Halide Nusret, hatıralarını kaleme aldığında yirmi bir yıllık öğretmendir. Yirmi bir yıl boyunca öğrencilerini anlamaya ve çözmeye çalışmıştır. Uzun yılların tecrübesine rağmen hâlâ öğrencilerini tam olarak çözebildiğine inanmamıştır. Yirmi bir yıllık öğretmenlik hayatı boyunca yetiştirdiği öğrenciler çeşitli meslekler edinmiş ve Anadolu’nun dört bucağına dağılmışlardır. Yazar, Anadolu’nun hangi kasabasına gitse

⁴⁰⁰ Yahya Akengin, Halide Nusret’in *Benim Küçük Dostlarım* kitabını okuyunca çok beğenir ve heyecanlanır. Bu kitabı değerlendirdiği yazısında, Halide Nusret’in öğretmenliği anneliğe benzetmesi üzerinde durur. Bu duyguyla, Halide Nusret mesleğine “pervane misali” bağlanmıştır. Yahya Akengin, kitabın “Kasketli Başlar” bölümünde konuşan kişinin yalnız öğretmen değil, “öğretmenlik mesleğinin ruhunu taşıyan” biri olması gerektiğini vurgular. (bkz. Akengin, Yahya, “Benim Küçük Dostlarım”, *Hisar*, Cilt 17, Sayı 163, Temmuz 1977, s. 28.)

orada, kendisine “hocam” diye hitap eden bir öğrencisine rastlamış ve bu onu çok mutlu etmiştir.

Halide Nusret, okuluna ve öğrencilerine karşı duyduğu büyük özleme daha fazla dayanamaz ve henüz tam iyileşmemesine rağmen annesini ve kızını yanına alarak şubat ayının soğuk bir gününde “Ka...”a gitmek üzere yola çıkar. Eşini ve oğlunu ardında bırakmasına rağmen öğrencilerine kavuşacağı için çok sevinçlidir. Tek isteği, bir an evvel öğrencilerine kavuşmaktır. Uzun süren bir yolculuktan sonra gece “Ka...”a ulaşırlar. Havanın soğukluğuna ve gece olmasına rağmen, öğrencileri onu istasyonda karşılarlar.

Halide Nusret Zorlutuna çok duygulanır ve ağlayarak Allah’a şükreder. Ertesi sabah ateşi olmasına rağmen okula gider. Öğretmen arkadaşları, Halide Nusret’in ateşli olduğu halde neden okula geldiğini anlayamazlar. Halide Nusret’e göre herkes onun hasta hasta okula gelmesini yadırgayabilir ama öğretmenlerin, öğrencileri özlemenin ne demek olduğunu bilmesi gerekir.

Yazar, derse girmeden önce rahatsızdır ancak derse girip öğrencilerinin gözlerine bakınca hastalığını ve sorunlarını unuttur. Öğrencileri onun en büyük mutluluk kaynağıdır:

“Ahbaplarımın çoğu, beni ayıplıyorlardı. Yüzüme söylemedikleri sözü bakışlarında ayan beyan okuyordum:

-Derdin ne?... Neyin eksik?... kış, kıyamette rahat yuvanı bırakıp yalnız başına yollara düşer, buralara gelersen işte böyle hastalanır, garip garip yatarsın. Bu ölümlü dünyada, değer mi sanki?... Neye ihtiyacın var?!...

Zavallılar “neye ihtiyacım olduğunu” bir türlü anlayamıyorlardı. Onlar “ihtiyaç”ı yemek, içmek, giyinmekle... Sadece “para” ile ölçüyorlardı.

Her türlü menfaatin üstünde bir “aşk”la bir maksada bağlanmanın ne demek olduğunu bilmiyorlardı. Maksat uğrunda ölmenin de güzel, pek güzel bir şey olabileceğini duymıyorlardı. Bunu ömürlerince duymamağa “mahkûm” dular.

Onlara için için acıyor; bazan kulaklarıma kadar gelen budalaca ve zalimce tenkitlerini bu merhametle karşılayarak hoş görüyordum.

Ve hastalığım müddetince kapımdan hiç eksik olmayan “kasketli başlar”ın candan ilgileri ve sevgileri bana yetiyordu.

İyi olup, sokağa çıktuktan sonra da kasketli başların beni muhabbetle, hüürmetle selâmladıklarını görerek mesut oldum.

Bu güzel başların içine attığım güzel fikirlerin oralarda gelişip büyüdüğüne emindim.

Yetmez mi?...” (Benim Küçük Dostlarım, s. 94-95)

Teneffüs zili çaldığında Halide Nusret öğretmenler odasına zor gider. Öğretmenler onu evine götürürler. Halide Nusret, yolculuk esnasında üşüttüğü için ağır bir gribe yakalanmıştır. Öğrencileri, hastalığı esnasında sürekli ziyaretine gelir, onu asla yalnız bırakmazlar.

Yazarın hasta yattığı bir gün öğrencileri ziyaretine gelirler. Halide Nusret bu ziyarete çok sevinmiştir. Ancak sevincini fazla belli etmez. Öğrencilerini ayrı ayrı kucaklayıp öpmek ister fakat “hocalık vakarı” buna engel olur:

“Karyolanın üstü lâhzada çiçekle dolmuştu ve ben mesuttum! Evet, daha bir dakika evvel “yeis” in korkunç uçurumu içinde çırpınan ben, ne kadar mesut olmak mümkünse o kadar mesuttum!... Onlara -sevinç gözyaşları dökerek- teşekkür etmek; “Kurtuldum, kurtuldum diye haykırarak her birini ayrı ayrı kucaklayıp öpmek istiyordum. Fakat hocalık vakarım (!) buna müsaade etmiyordu! Bunun için beni bir anda hayata iade etmiş olan bu güzel ve büyük heyecanı içimde gizliyerek onlara sadece gülümsedim; nazik kelimelerle teşekkür ettim.

Ve bu çocuklar; beni o gün ne derece mesut etmiş olduklarını asla bilmeden dönüp evlerine gittiler.” (Benim Küçük Dostlarım, s. 13)

Halide Nusret, öğrencilerine hep bir “anne” kadar yakın olduğunu vurgulayan bir öğretmendir. Tabiatıyla bir anne için en doğal davranış, yavrusunu kucaklayıp öpmektir. Oysa Halide Nusret, her ne kadar öğrencilerine bir anne sevecenliği ile yaklaşmış olsa da bu hatırası, öğretmenlik ile anneliğin asla aynı kefedede olmadığını göstermektedir. Anne ile çocuk arasındaki teklifsiz ilişkinin, öğretmen ile öğrenci arasında yaşanması öğretmenliğin tabiatına aykırıdır. Dolayısıyla, öğretmen anne veya baba sıcaklığı ile öğrenciye yaklaşırsa da daima, öğrenci ile öğretmen arasında bir mesafe olacaktır. Yazarın bu davranışının bir “mesafe koyma” olup olmadığını sorduğumuz Emine Işınso, annesinin insan ilişkilerinde mesafe koyan biri olmadığını, sadece insanları kırmaktan korktuğunu ifade etmiştir. Emine Işınso’ya göre annesinin

öğrencilerine sevgisini ve mutluluğunu belli etmeme nedeni, o tarihlerde mesleğinde yeni olmasıdır. Mesleğinin ilk yıllarında böyle bir davranışta bulunması, Halide Nusret'in deyimiyle “mesleğinde henüz olgunlaşamadığının” da göstergesidir.

Halide Nusret, yazısı güzel olmamasına rağmen yazı dersleri de vermiştir. Dersi vermeyi kabul etmesinin tek nedeni ise, öğrencilerine bu ders vasıtasıyla başka bilgileri aktarabilmektir. Yazı dersinin amacı sadece “düzgün ve okunaklı yazı yazmak” olsa bu dersi vermeyi asla kabul etmeyecektir.⁴⁰¹ Halide Nusret, yazı derslerinde öğrencilerine şiir parçalarını ödev olarak verir ve derste, ödev olarak verdiği bu şiirlerin açıklamalarını yapar. Amacı, bu şiirler aracılığıyla öğrencilerini eğitmektir. Bu nedenle öğrencilerine yazdıracağı metinleri özenle seçer. Bu örnekte de vurgulandığı gibi dersi zenginleştirerek, öğrenci için cazip hale getirmek öğretmenin elindedir. Öğretmen, yaratıcı olmalıdır.

Öğrenciler yazı ödevlerini yaparken Halide Nusret sıralar arasında dolaşarak öğrencilerin yanlışlarını düzeltir. Bir süre sonra da kürsüye oturarak öğrencilerini seyrederek. Bu sırada her öğrencisiyle ilgili hayaller kurar. Onların gelecekteki mesleklerini tahmin etmeye çalışır:

“Şu, en ön sırada oturan ağırbaşlı kumral küçük; muhakkak ki çok iyi bir vali olacaktır. Hatıra, gönüle bakmadan; en ufak bir suiistimale meydan vermeden gayet doğru ve muntazam çalışan bir vali.

Onun arkasında oturan ince yüzlü sarışın çocuk, bu uzun ve manalı parmaklarla ya bir müzisyen yahut da bir ressam olmalıdır. Onda zaten bir sanatkâra yakışan hem ürkek, hem de mağrur bir bakış vardır; boyu uzun, başı diktir...” (Benim Küçük Dostlarım, s. 39–40) Sık sık, öğrencilerini çocuğu gibi gördüğünü ve kendisinin onlara anne olduğunu vurgulayan yazar, kendisini bu kadar yakın hissettiği öğrencilerinin geleceğini de bir anne hassasiyeti ile merak eder. Öğrencilerinin geleceğine dâir

⁴⁰¹ İlköğretim okulu Türkçe eğitimi yazı dersi öğretim programında, bu dersin içeriği şöyle açıklanmaktadır: “Bu derste öğrenciler; düzgün, okunaklı, temiz ve seri yazma becerisi kazanırlar. Bu becerilerin ise titiz ve uzun süren bir çalışma sonucunda gerçekleşebileceği unutulmamalıdır.

Yazı çalışmaları, öğrencilerin kişiliklerine olumlu temeller atılmasını sağlar. Uygulamalarda görüldüğü gibi güzel yazma becerisi, öğrencileri dikkatli, özenli, sabırlı olmaya, yaratıcı ve estetik düşünmeye sevk eder.” (bkz. Cemiloğlu, Mustafa, İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi, Alfa Yayınları, Ekli III. Baskı, Bursa, 2001, s. 300.)

tahminleri ve beklentileri vardır. Yazar, öğrencisi olmasa da her çocuğa sevgiyle ve geleceğin umudu gözüyle bakar.⁴⁰²

Halide Nusret, öğrencilerini karakterleri ve görünüşleri açısından çeşitli mesleklere uygun bulur. Bunlar arasında en dikkate değer olanı, yazarın, ufak tefek, sakin ve tatlı bir kız olan Gülizar'ın öğretmen olacağını düşünmesi ve hayal etmesidir:

“Derste, -bilhassa müzakere yaparken -bir taraftan onları dinler, bir taraftan da beni pek eğlendiren ve öteden beri başlıca zevklerimden birini teşkil edegelmekte olan hayal oyununa dalarım.

Karşımdaki yavruları, on yıl, yirmi yıl, otuz yıl sonraki halleriyle gözümün önüne getiririm:

Büyük komutanlar, meşhur sanatkârlar, profesörler, mühendisler karşımda geçit resmi yaparlar!

Meselâ, bütün ömrümde tanımış olduğum talebelerin en kafalısı, en çalışkanı olan şu -nenelerimizin tâbiriyle- “paşa kılıklı” Kurtcebe’de istikbâlin en büyük komutanını selâmlamamak mümkün olur muydu?...

Daha şimdiden bir vali vakarı ve azametiyle oturduğu yeri dolduran Kasım da, şüphesiz, geleceğin sayın valilerinden biriydi!

Ufak tefek, sakin ve tatlı bir kız olan Gülizar'ın; kendim gibi, şefkatli, mesleğe âşik bir öğretmen olacağını farz ederdim.” (Benim Küçük Dostlarım, s. 48–49)

Halide Nusret, Muazzez adlı bir öğrencisi vesilesiyle öğretmenlik mesleği ve bu işi yapacak kişi ile ilgili görüşlerini açıklar. Muazzez, liseden sonra öğretmen okuluna

⁴⁰² “En Büyük Vazife” isimli şiiri, Halide Nusret'in çocuklara olan güvenini ifade eder.

Çocukları sev, onlara hürmet et:

Kemal, Hâmid ve Fikret çocuktular dün.

Bugün

Tarihte bir altın sahifedirler...

.....

Çocukların karşısında hürmetle eğil:

Her küçük kız bir annedir

Ve her erkek

Yarının çok şerefli bir askeri!

Hep onların arasında yetişecek

İstikbâlin İsmetleri, Fevzileri, Kemalleri!..

(bkz. Zorlutuna, Halide Nusret, “En Büyük Vazife”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 9, 21 Nisan 1927, s. 28.)

geçmek istemektedir. Muazzez'in bu isteğini duyan Halide Nusret çok şaşırır. Ona göre Muazzez bu mesleği yapamaz. Çünkü Halide Nusret'e göre:

1. Öğretmenlik, özellikle ilkokul öğretmenliği tahammül, feragat ve fedakârlık ister.

2. Farklı yaratılış ve özelliklere sahip çocuklara bir şeyler öğretmek çok zordur.

3. Öğretmenlik, Tanrı'nın bu meslek için yarattığı özel kişilere mahsus bir meslektir.

4. Öğretmen olan kişi bütün ömrünü bu yolda harcamak durumundadır.

5. Öğretmen olmak için zor koşullar altında çalışmayı kabul etmek gerekir. Rahatına düşkün olan kişiler bu işi yapamazlar. Yazara göre Muazzez, bu koşulları yerine getirecek biri değildir.

Halide Nusret, öğrencilere gösterilecek sevginin eşit olmasının önemini vurgulamıştır. Okulda öğrenciler öğretmenlerine, “muallime hanım” diye hitap ederken, Halide Nusret'in Bursalı Fatma isimli öğrencisi ona “malmanım” diye hitap eder. Fatma çok kıskançtır, öğretmenin başka bir öğrenciye gösterdiği fazla bir ilgiyi kıskanır, hüngür hüngür ağlar. Yazar, hem bu vesile ile hem de sık sık öğretmenin öğrencilerine eşit davranması gerektiğini belirtir.

Zeynep, yazarda iz bırakan bir başka öğrencidir. Çok esmer olduğu için arkadaşları arasında “Arap” diye çağırılan Zeynep'e Halide Nusret, Zeyno adını takar ve bu isim Zeyno'nun arkadaşları arasında da yaygınlaşır. Zeyno arkadaşlarını sevmez. Arkadaşları da Zeyno'yu hem sevmez hem de kıskanırlar. Arkadaşları kendisini kızdırdığında “babacığım babacığım!” diye ağlayan Zeyno'ya karşı Halide Nusret derin bir şefkat duyar ve bu aşırı bağlılığı belli ettiği için arkadaşları Zeyno'yu çekemezler.

Gizemli bir çocuk olan Zeyno'nun içindeki sırrı keşfetmek için Halide Nusret onunla yakından ilgilenir. Halide Nusret'in okulda nöbetçi olduğu bir gece, Zeyno bir ağlama krizi geçirir. Yazar, ona sevgiyle yaklaşır ve çok ilgilenir. O günden sonra Zeyno, Halide Nusret'i ablası olarak görür ve ona sırlarını anlatır. Annesini hiç hatırlamamaktadır. Babası, büyükannesi ve kardeşleri ile birlikte yaşamaktadır. Savaş yıllarıdır. Bir gece bir kayık dolusu çocuğu Ortaköy Darüleytamı'na getirirler. Zeyno da bu çocuklar arasındadır. Zeyno, o günden sonra ailesinden hiç kimseyi göremez. Babasının kendisini aramaması onun için çok üzücüdür. Bu yüzden babasını affedemez.

Halide Nusret, ona babasının ölmüş olabileceğini söylediğinde çok rahatlar. Babasının ölmüş olması ihtimalini, kendisini aramamasına tercih eder. Böylece Halide Nusret, öğrencisi hakkında merak ettiklerini öğrenmiş olur. Bu örnek, öğretmen-öğrenci arasındaki ilişkinin bazı hallerde sırdaşlığa kadar uzanabileceğini göstermektedir. Böyle samimi bir dostluğun kurulabilmesi için öğrencinin öğretmene güvenmesi şarttır.

Mefharet, yazarın çok sevdiği öğrencilerden biridir. Mefharet'in, arkadaşlarını çok iyi idare eden lider bir şahsiyeti vardır. Yazara göre o hem çok zeki, hem de çok güzeldir. Mefharet, arkadaşları tarafından çok sevilir. Onun lider kişiliği tüm arkadaşları tarafından kabul görmüştür. Halide Nusret, böyle bir öğrencinin öğretmeni olduğu ve onun tarafından sevildiği için gurur duyar. Onun sevgisini kaybederse bütün sınıfın sevgisini kaybedeceğini düşünür. Öğrencinin sevgisini kaybetmemek Halide Nusret için önemlidir. Öğrenci öğretmenini severse derste başarılı olur. Yazar bu gerçeği kendi öğrenciliğinde fark etmiştir.

Fahrünnisa, yazarın çok çalışkan bir öğrencisidir. Derste hiç kendi isteğiyle söz almaz. Halide Nusret, ona ne zaman bir soru yöneltse ya da ders anlattırsa tek bir yanlına rastlamamıştır. Bu kadar başarılı bir öğrencinin derste kendi isteğiyle söz almaması Halide Nusret'in dikkatini çeker ve bunun nedenini öğrencisine sorar. Fahrünnisa, yanlış yapmaktan korkan gururlu bir öğrencidir. Ona göre gönüllü olarak derse kalkmak, “ben bu konuda her şeyi biliyorum, hiç yanlış yapmam” anlamına gelmektedir. Fahrünnisa, yanlış yapmanın insanı gülünç duruma düşürdüğüne inanmaktadır. Halide Nusret, bu öğrencinin kendine güvenmesi ve yanlış yapmaktan korkmaması için onunla konuşur. Öğrencinin okula “öğrenmek ve yanlışlarını düzeltmek için geldiğini” vurgular. Bu konuşma Fahrünnisa üzerinde etkili olur ve öğretmenini kendine daha yakın hisseder. Fahrünnisa, bu yakınlıktan sonra Halide Nusret'e, yazdığı şiirleri gösterir. Şiirlerde, vezne, kafiye ve dile hâkimiyet bulan Halide Nusret, onu şiir yazması konusunda teşvik eder. Halide Nusret'in, Fahrünnisa gibi pek çok şiir heveslisi öğrencisi olmuştur. Yazar, bu öğrencilerin heveslerini kırmadan onları yönlendirmiş ya da eksiklerini uygun bir dille anlatmıştır:

“Ben; lise, bilhassa ortaokul sıralarında doğru dürüst iki nesir cümlesi yazamadan manzum yazmağa heveslenip de veznin, kafiyenin, mânânın, mefhumun,

başını gözüünü yaran talebelere pek tutulurum. Ve böylelerini -Allah biliyor ya!- teşvik edecek kadar iyi niyet de gösterememişimdir. En tatlı sözüm nihayet:

“İleride, şüphesiz pek güzel yazacaksınız. Fakat manzum yazmağa başlamadan evvel, gayet sağlam nesir yazmanız birinci şarttır. Binaenaleyh...” tarzında birkaç cümleyle cesur genç şairi atlatmaktan ibaret kalır. Binlerce öğrencim arasında, yüzlerce ve yüzlerce heveskâr gördüm. Bunlardan ancak on tanesini ciddî ve samimi olarak manzum yazmağa teşvik etmişimdir ki, bunların en başında Fahrünnisa vardır.

Evet, pek orijinal değildi. Pek engin dalışları, baş döndüren uçuşları yoktu. Fakat daha o zamandan vezne, kafiye, lisana öyle bir hâkimiyeti, mevzuunu elinde bir balmumu

külçesi gibi öyle bir kalıba döküşü vardı ki, beğenmemek mümkün olamazdı.

“Bu yoldan geçip belki ileride başka bir hedefe varacak. Fakat bu yoldan mutlaka geçmesi lâzım!” diye düşünüyordum ve ilerlemesini daima teşvik ediyordum.”
(*Benim Küçük Dostlarım*, s. 77)

Fahrünnisa hem liseyi, hem de Edebiyat Fakültesi’ni başarıyla bitirir. Üniversitedeki hocaları da onu çok beğenirler. Halide Nusret, birkaç yıl sonra bu öğrencisinin şiir kitabını gördüğünde çok sevinir ve onunla gurur duyar. Fahrünnisa, edebiyat mesleğine ilmî çalışmalar yaparak devam eder. Halide Nusret, bu öğrencisine olan inancını ve beklentilerini dile getirir. Fahrünnisa’dan, adını dünya edebiyat tarihlerinde ebedileştirecek orijinal eserler bekler. Yazarın kızı Emine Işınsoy, kendisiyle yaptığımız bir görüşmede, Fahrünnisa’nın edebiyat araştırmacısı Fevziye Abdullah Tansel olduğunu ifade etmiştir.

Yazarın, edebiyata ilgi duyan bir başka öğrencisi de Leyla’dır. Halide Nusret, bütün başarılı öğrencileri gibi onunla da gurur duyar. Leyla’nın öğrencilerini çok iyi yetiştireceğine inancı tamdır: *“Derken, ben bu güzide anneden, bu güzide öğretmenden yarına doğacak “güneşler”i görür gibi oluyordum ve gözlerim sevinç yaşlarıyla doluyordu...”* (*Benim Küçük Dostlarım*, s. 81)

Halide Nusret’in, kız lisesindeki öğrencileri zeki, sevimli, duygulu çocuklardır. Yazar daima, bütün üzüntülerini, endişelerini, acılarını, sağlık sorunlarını kapıda bırakarak sınıfta girmiştir. Öğrencilerinden çok memnundur, mesleğini çok sever ve geleceğe dâir hayalleri ona güç verir.

Halide Nusret, ilk dersinin sekizinci sınıflara olduğu bir gün öğretmen masasının üzerinde bir demet çiçek bulur. Öğrencilere bu çiçekleri getiren kişiyi sorar ancak öğrencilerin bu çiçekleri kimin getirdiğinden haberleri yoktur. Daha sonra aylarca ilk dersinin olduğu sınıflarda masanın üzerinde hep aynı çiçek demetine rastlar. Her sabah ilk derslerde bulduğu bu çiçek demeti onu çok mutlu etmekle beraber, kimin getirdiğini henüz öğrenememiştir. Kendisini çok seven öğrencilerinden birinin getirmiş olabileceğini tahmin eder. Bir gün sınıflardan birinde “bu çiçeklerin artık kendisini mutlu etmediğini, bir daha bu çiçekleri eline almayacağımı” söyler. Çiçekleri getiren, Fazilet adlı öğrencisidir. Onun çok üzülüğünü gören Halide Nusret, çiçekleri getirenin Fazilet olduğunu anlar. Fazilet, Türkçe dersinde başarılı bir öğrencidir. Ancak Halide Nusret, onun kendisini bu kadar çok sevdiğini fark edememiştir. Halide Nusret, öğrencisine yazdığı bir dörtlükle bu çiçeklere teşekkür eder. Yazar, kalemi kuvvetli olan Fazilet’in şair olmasını ister. Fazilet, tatillerde yazılarını Halide Nusret’e yollar. Üniversitenin, o zamanki adı “Riyaziye” olan Matematik bölümünde okuyarak öğretmen olur. Halide Nusret ile birlerini görmezler ancak mektuplaşırlar. Bir süre sonra mektuplaşmaları biter. Öğretmeni onu unutmamıştır ancak o Halide Nusret’i unuttur. Bu, yazarı çok üzer:

“Birbirimizi göremiyorduk; fakat yıllarca mektuplaştık.

Sonra...

Bir gün, esefle gördüm ki artık mektuplaşmıyoruz!

Ben, “ Kızımın çiçekleri”nin bana dediklerini tuttum!

Fakat o, gönüllü erler gibi sınırdan sınıra koşarak ihtiyarlayan öğretmenini unuttu.” (Benim Küçük Dostlarım, s. 86)

Fazilet’in her sabah öğretmenin masasına bıraktığı çiçeklerin adı “Forget me not”tır. Halide Nusret, “Kızımın çiçeklerinin bana dedikleri tuttum” ifadesiyle bu çiçeklerin adının anlamını kasteder. Yazar bu hatırasıyla, öğretmenlik mesleğinin acı taraflarından birine değinmektedir: Öğrencinin vefasızlığı. Bu Halide Nusret’i çok üzer. O, öğrencileriyle ilgilenen, onlara emek veren ve bunun karşılığında hatırlanmayı bekleyen bir öğretmendir. Emek verdiği öğrencinin okuldan sonraki hayatını takip etmek, öğrenci mezun olduktan ve yasal olarak öğretmenin kendisini değerlendirme süreci ortadan kalktıktan sonra öğrencinin vefa gösterdiğine şahit olmak, öğretmen için

kelimelerle ifade edilemeyecek kadar büyük bir mutluluktur. Böyle bir mutluluğun başladığı halde devam etmemesi ıstırap vericidir. Öğrenciyi etkileyen, iz bırakan öğretmen olmak, öğretmenlik mesleğinin öğretmene vereceği en büyük hediyedir.

Halide Nusret, hatıralarında sadece başarılı öğrencilere yer vermemiştir. Başarısız öğrenciler de onun için önemli ve dikkate değerdir. Bütün öğretmenlerin yaramazlığından şikâyetçi olduğu İrfan da başarısız bir öğrencidir. Bütün sınıfta sadece o ödev getirmez. Halide Nusret, İrfan'ın oturduğu mahalleye giderek ailesi hakkında bilgi edinir. İrfan, zengin bir ailenin çocuğu olmasına rağmen fakir hayatı yaşamaktadır. Üvey annesi onunla ilgilenmemekte ve ona kötü davranmaktadır. Geceleri lamba yaktırmaz, onu soğuk odada yatırır. İrfan, çoğu zaman bir dilim yavan ekmelele okula gelir. Öğretmenleri onun bu durumundan haberdar değillerdir. Halide Nusret, bu kadar kötü şartlar içinde yaşayan öğrencisinin farkına varmadıkları için hem kendini hem de diğer öğretmenleri suçlar.⁴⁰³ O güne kadar kendini olgun bir öğretmen zanneden Halide Nusret, on yıllık meslekî tecrübesine rağmen hâlâ olgunlaşmadığına bu olay sonucunda karar verir. Ona göre öğrenci hakkında ön yargılı olmamak gerekir. Öğretmen, öğrencileri hakkında her zaman yeni şeyler öğrenir:

“Yavrucağın ne elîm şartlar altında; manen ve maddeten nasıl her gün biraz daha yıkılarak bu bedbaht ömrü sürüklediğini bilmeden zalim hükümler veriyor, atıp tutuyorduk!

“Ben ki kendimi artık olgun bir muallim sayıyorum. Meğer on yıllık meslek hayatı da insanı öldürmeğe yetmiyormuş!” diye düşündüm ve hayıflandım.

Bir tesadüf -sadece bir tesadüf- bana İrfan'ın yavan ekmeğini göstermemiş olsaydı, biçare çocuk gözümde ilelebet “aksi, tembel, anormal” olarak kalıp gidecekti. Dahası da var. Şüphesiz İrfan o yıl sınıf da geçmiyecekti ve daha sonraki yıllar... Velhasıl çocuğun istikbâli bizim elimizde pek âlâ da tehlikedeydi!” (Benim Küçük Dostlarım, s. 30–31) Halide Nusret, hem öğrenciyi, hem de öğrencilerin ailelerini yakından tanımaya büyük önem verir. Bunun için gerektiğinde öğrencilerinin ailelerini ziyarete gider.

⁴⁰³ Alemdar Yalçın, Halide Nusret'in *Benim Küçük Dostlarım* isimli kitabında yetim ve kimsesiz öğrencilerine gösterdiği derin ilgi ve sevgiye dikkat çeker. Yazarın bu hassasiyetinde, hissettiği memleket sevgisinin büyük payı olduğunu vurgular. (bkz. Yalçın, Alemdar, “Halide Nusret ve Anadolu”, *Töre*, Sayı 158, Temmuz 1984, s. 20–21.)

Halide Nusret, öğrencilerine kompozisyon ödevi olarak “annenizi mi daha çok seversiniz, yoksa babanızı mı?” konusunu vermiştir. İrfan’ın üvey annesi ile olan ilişkisini bilmeden verdiği bu ödev, İrfan’ın ailevî durumunu öğrendikten sonra onu rahatsız eder. Halide Nusret’in tecrübesiz bir öğretmenken yaşadığı bu hadise bize, öğrenciye böyle bir soru sormanın yanlışlığını düşündürmektedir. Belki özel bir sohbet esnasında öğrenciyi daha iyi tanımak için bu soru sorulabilir. Ancak ders esnasında okunacak bir ödevde böyle bir soru sormak pedagojik açıdan pek uygun değildir. İrfan, bu ödevini de diğer ödevleri gibi getirmemiştir. Halide Nusret, yanına gidip İrfan’ın omzunu okşar ve bu kompozisyon konusunu isterse yazmayabileceğini söyler. O günden sonra Halide Nusret ile öğrencisi arasındaki uçurum kapanır, İrfan çok rahatlar. Halide Nusret, sorunlu öğrencilerinin sorunlarını araştırıp onları kazanmada hep başarılı olmuştur.⁴⁰⁴ Bu başarı sadece sorunu olan öğrenciyi değil, yazarı da çok rahatlatır.

Osman, yazarın diğer bir başarısız öğrencisidir. Sakin ve saygılı bir çocuktur. Halide Nusret, öğrenci için sakin ve saygılı olmanın tek başına yeterli olmadığına, derslerine de çalışması gerektiğine inanır. Halide Nusret, Osman’ın bulunduğu sınıfın Türkçe dersini, sene ortasında başka bir öğretmenden devralmıştır. Osman’ın, önceki öğretmenin yaptığı sınavdan aldığı not çok düşüktür. Oysa Halide Nusret, öğrenciyi ürkütmemek ve ümitsizliğe düşürmemek için ilk karnede 1 ve 2 numara verilmesine karşıdır. Ancak, okuma yazmayı bile bilmeyen Osman’a 1 veren öğretmeni de haklı bulur:

“Ben, öğrenciyi ürkütmemesi, ümitsizliğe düşürmemesi bakımından ilk karnede 1, hattâ 2 numaraya par prensip muhalif olmaklığıma rağmen, genç öğretmene hak vermekten de kendimi alamıyordum: Bu çocuk okur yazar değildi! Zavallı öğretmen 3 numarayı nerede bulsun da ona versindi!...” (Benim Küçük Dostlarım, s. 33)

Osman’ın Halide Nusret tarafından beğenilen yanı ise dersi çok dikkatli dinlemesidir. Halide, sınıfta Behçet Kemal Çağlar’ın bir şiirini okurken, Osman’ın

⁴⁰⁴ Birol Emil’e göre şahsiyet sahibi bir öğretmen, öğrencilerinde var olan içe kapanmayı, çekingenliği, iç sıkıntılarını, bunalımları, hatta maddî problemleri rahatlıkla silebilir. Öğretmen, öğrencilerinin de şahsiyet sahibi bireyler olduğunu göz ardı etmemelidir: “Karşımızda sınıf denen bir blok, bir kütle, şekilsiz bir yığın değil, anlaşılmaya, takdir edilmeye, sevmeye, hatta sayılmaya muhtaç tek tek öğrencilerimiz ve biz istersek, böyle davranırsak onların her birinden pırl pırl şahsiyetler çıkarabiliriz.” (bkz. Emil, Birol, “Bir Öğretmenler Günü Daha”, *Türk Kültür ve Edebiyatından- 1 / Meseleler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 234–246.)

kendisini yine çok dikkatli dinlediğini fark eder. Osman, öğretmenin şiiir okuyuşunu çok beğenmiştir. Halide Nusret, onun da kendisi gibi güzel şiiir okuyabileceğini söyleyerek Osman'ı cesaretlendirir. Fakat Osman'ın kendine güveni yoktur:

“Okuyanlar senden başka değİllerdi ki, dedim, bir kere dene, bak. Amma çok okuman lâzım. Anlıyor musun? Çok oku. On kere, yirmi kere... bıkmadan! Ben ders verirken de bütün dikkatinle dinle. Okuduğın şeyin mânâsını iyice kavra. Göreceksin ne kolay olacak, kendin de şaşacaksın!” (Benim Küçük Dostlarım, s. 33) Halide Nusret'in Osman'ı cesaretlendirmek için söylediğı bu sözler sınıftaki bazı öğrenciler tarafından gülererek karşılanır. Oysa Halide Nusret, Osman hakkında söylediğı sözlerde gayet ciddidir. Osman da öğretmenin kendisini böylesine cesaretlendirmesinden dolayı çok mutlu olur.

Halide Nusret, ertesı gün Osman'a iade ettiğı kompozisyon ödevinin altına, yine ona cesaret vermek amacıyla -eksikliklerini belirttikten sonra- “istidadınız var” notunu düşer. Aslında Osman'ın ödevi çok kötüdür. Ancak yazar, Osman'ı cesaretlendirerek onu kazanabileceğine inanır. Halide Nusret'in çabaları sonuç verir ve Osman sadece Türkçe değil, diğere derslerde de dikkate değer bir başarı gösterir. Osman'ın başarısının nedeni tamamen, yazarın onu çalışmaya teşvik etmesi ve çalışırsa başaracağına inandırmasıdır. Öğretmenin başarısız öğrencisiyle yakından ilgilenmesi bu örnekte de görüldüğü gibi çoğu zaman olumlu sonuç vermektedir. Başarısız öğrenciyi tembel diye kendi haline bırakmamak gerekir. Halide Nusret'in, görünüşte tembel olan öğrencilerle yakından ilgilenmesi, öğretmenin önyargılı olmaması gerektiğinin somut bir göstergesidir.⁴⁰⁵ Öğretmen, öğrencinin başarısını engelleyen faktörü bulup ortaya çıkartmalıdır. Başarısız öğrencilerin ders çalışmalarını engelleyen sorunları olabileceğı gerçeğı unutulmamalıdır. Halide Nusret'in bu örnek davranışı, kalabalık sınıfların sorumluluğunu üstlenmek zorunda olan öğretmenler için çok kolay uygulanabilir bir davranış değildir. Öğretmenin verimli olması, sınıfındaki öğrencileri tanıyabilmesi, onların sıkıntılarını tespit edip, çözüm yolları bulabilmesi için sınıflardaki öğrenci sayısının fazla olmaması gerekir.

⁴⁰⁵ Ahmet Mithat Efendi, özellikle dil öğretiminde öğretmenin çok sabırlı olması gerektiğini ve başarısız öğrencileri olsa bile yoluna devam etmesini tavsiye eder. (bkz. Zülfikar, Hamza, “Ahmet Midhat'ın Rehnümâ-yı Mu'allimîn'i”, *Türk Dili*, sayı 521, Mayıs 1995, s. 532–539.)

Halide Nusret'in okuttuğu birinci sınıflardan birisi “kabiliyetsiz” öğrencilerle doludur. Bu çocukların çoğu iki seneliktir ve adeta öğrenmemek için sözleşmişlerdir. Özellikle de dil bilgisi dersinde çok başarısızdırlar. Her fırsatta öğrencilerini çok sevdiğini ve onları çocukları gibi gördüğünü vurgulayan yazar, bu sınıftaki öğrencilerini sevmediğini açıkça belirtir. Onlara bir şey öğretememesinin nedeninin de bu sevgi eksikliği olabileceğini düşünmektedir. Sınıftaki başarı seviyesi Halide Nusret'in diğer sınıflarına göre çok düşüktür. Bazı öğretmenler bu sınıftaki öğrencilerin toptan sınıfta kalacağına inanmaktadırlar. Okulun diğer sınıflarındaki başarısız öğrenciler bu sınıftaki başarılı öğrencilerin seviyesindedirler. Mehmet Yakut da bu sınıfın öğrencilerindedir. Halide Nusret, “fındık faresi”ne benzettiği Mehmet'i çok sever. Mehmet, Halide Nusret'ten çok korkar. Ne zaman yanına yaklaşırsa, kızarır ve ellerini, öğretmeni ona vuracakmış gibi başına siper eder. Halide Nusret, onun bu haline acır, bazen hoşuna gider, bazen de öfkelenir. Dil bilgisi dersinde yazar, bu öğrencilere hemen hiçbir şey öğretememiştir. Üstelik içindeki öğretme ümidi de artık yok olmaya başlamıştır. Bu yüzden zaman zaman kendini kaybederek öğrencilere bağırıp çağırmıştır. Bir süre sonra bu öğrencilere kızmayı bırakır:

“Aylar ve aylar geçtiği halde, isimle sıfatı bir türlü birbirinden ayıramayan; zamire fiil, fiile bağ diyen; okuduğunu anlamayan, kazara anladığını da asla anlatamayan bu acayip sınıftan bıkmış usanmıştım.

Üçüncü dönem “devre” başında bütün ümidimin, bütün enerjimin tükenmiş olduğunu gördüm.

İçimdeki, onları yetiştirme hırsıyla birlikte asabiyetim, öfkelerim de sönmüştü. Onların öğrenmemek inadı karşısında kendimi kaybederek kızıp köpürmekten, bağırıp çağırmaktan birdenbire vazgeçtim...” (Benim Küçük Dostlarım, s. 58)

Mehmet Yakut'un en büyük amacı, Türkçe dersinden yedi almaktır. Halide Nusret'e, çok çalıştığını, ancak tahtaya kalktığında her şeyi unuttuğunu söyler. Halide Nusret onu cesaretlendirir ve “eğer yapacağı sözlü sınavdan altı alırsa ona yedi vereceğini” vaad eder. Mehmet'e bir hafta çalışma süresi verir. Mehmet için bu sınav, “hayat memat” meselesidir. Sınav günü geldiğinde çok heyecanlıdır. Halide Nusret ona önce bir metin okutur. Mehmet, okuduğunu özetlemede çok başarılı olur. Daha sonra tahtaya çıkar. Tahtaya çıkmak Mehmet'i çok korkutur. Tahtaya, “idam sehпасına

bakan bir mahkûm gibi ” bakar. Halide Nusret, o anda öğrencilerinin tahtaya çıkma korkularını fark eder. Bu korkunun nedeninin kendisinin yanlış hareketleri olabileceğini düşünür. Öğrencilerinin tahtaya çıkma korkusunu fark eden yazar çok üzülür. Bu korkuyu daha önceden fark etmediği için kendisine kızar. Öğrencilerinin bu korkularının daha önceden farkına varsa, dil bilgisini öğrencilerine tahtasız öğretmenin yolunu arayacaktır: *“Tahtaya, idam sehпасına bakan bir mahkûm gibi baktı. O zaman benim kafamın içinde de bir şimşek parladı: Demek onları asıl korkutan bu, “tahta başı” faslıydı.*

Bu antipatiyi şüphe yok ki benim yanlış hareketlerim uyandırmış olacaktı.”
(*Benim Küçük Dostlarım*, s. 60)

Halide Nusret, Mehmet’e içinde isim tamlamasının olduğu bir cümle sorar. Mehmet, bu cümledeki isimleri türlerine göre ayırır. Cümlede geçen “Ahmet’in arkadaşı” tamlamasına “bal gibi isim tamlaması” der. Halide Nusret çok şaşırır. Bunun ne demek olduğunu sorduğunda Mehmet, defterinde öyle yazdığını, kendisinin onlara bu şekilde öğrettiğini ifade eder. Halide Nusret, Mehmet’in defterine bakar. Gerçekten Mehmet “bal gibi isim tamlaması” şeklinde not almıştır. Halide Nusret çok şaşırır, hatasını anlar ve kahkahalarla güler. Geçmiş derslerden birinde “Hasan’ın babası” tamlamasını bilmeyen öğrencisine sinirlenmiş ve “bal gibi isim tamlaması” diye bağırmıştır. Mehmet de bu derste öğretmenin söylediğini aynen not almıştır:

“Mehmet Yakut, tahta başında bir sevinç dalgasına tutulmuş gibi iki tarafa sallandı. Hepsini bildiği anlaşılıyordu. Telâşından dili dolaşarak başladı:

-Ahmet, isim. Özel isim, madde ismi. Arkadaş: İsim, cins ismi, madde ismi, Ahmet’in arkadaşı: Bal gibi isim tamlaması!

- Efendim?!...

-Bal gibi isim tamlaması.

-O da ne demek?... Mehmet duraladı:

-Kitap yazıyor efendim.

-Hangi kitap, oğlum?

-Kitap değil efendim, defter. Senin yazdığının müsvedde defteri.

-Getir bakayım, nerde?

Sirasının üzerinde duran sarı yapraklı müsvedde defterini kaptı, sahifelerini karıştırdı, yarım dakika geçmeden aradığını buldu, muzaffer bir tavırla bana gösterdi. Sahifenin ortasında şu cümleler yazılıydı: “Hasan’ın babası fakir, fakat namuslu, değerli bir adamdı.” Hasan’ın babası: Bal gibi isim tamlaması. Fakir:.....

Birden şaşalamıştım, fakat sonra işi hemen anladım ve sınıf ortasında, mektep hayatımın ilk büyük kahkahasını attım!

Mesele şundan ibaretti:

Bazen hoşuma giden, bazen de sinirime dokunan bir mısra veya bir tâbir dilime dolaşır ve artık günlerce, haftalarca kendimi ondan kurtaramam.

Bir ara da bu, “bal gibi...” tabirine takılmıştım. Daha evvel duymamış mıydım bilmem, birdenbire kendimi bu iki kelimeye fena halde kapılmış buldum. Sıralı sırasız, münasebetli münasebetsiz, hep bunu söylüyordum. Bu iki kelime sınıfa bile benimle beraber girip çıkıyordu.

İşte bu günlerden birinde “Hasan’ın babası”nın isim tamlaması olduğunu bilmiyen bir çocuğa sinirlenmiş:

-Hasan’ın... babası!... bunu bilmiyecek ne var?... Bal gibi isim tamlaması işte!...

Diye bağırılmıştım.

Demek Mehmetçik de bunu ağzımdan çıktığı gibi yazmış, öylece bellemişti.”

(Benim Küçük Dostlarım, s. 60–61–62)

Halide Nusret bu olaydan sonra hatasını anlar ve öğretmenin ağzından çıkan her kelimeye dikkat etmesi gerektiğini fark eder. Zira öğrenci, öğretmenin söylediği şeyleri olduğu gibi kabullenmektedir. Mehmet, bu sınavdan beklediği notu alır. O günden sonra sınıftaki diğer öğrenciler de daha çok çalışırlar. Sınıfın başarı seviyesi dönem sonunda yüzde elliye çıkar. Bu sınıf, Halide Nusret’i çok yorar. Hatta her yıl böyle bir sınıf okutmak zorunda kalsa, yıpranacağını ve öğretmenlikte bu yaşa gelemeyeceğini düşünür. Halide Nusret, çalışkan öğrencileri sever, başarısız öğrencileri sevmez. Çalışkan öğrencinin öğretmene enerji verdiğine inanan yazarın, burada bir çelişki içinde olduğu görülmektedir. Çünkü Halide Nusret daha önce defalarca, öğrencileri arasında ayırım yapmadığını belirtmiştir. Hatta yazar bütün öğretmenlere, öğrencilerine eşit davranmaları konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Burada yazarın öğrencileri çalışkan ve tembel olarak ikiye ayırması ve çalışkanları tercih ettiğini

söylemesi, çalışkan öğrencinin öğretmen açısından itici bir güç olmasından kaynaklanmış olabilir.

Halide Nusret bir gün ders anlatırken tavanda bir ışık fark etmiştir. Bu ışığın, öğrenciler tarafından tavana tutulan bir aynadan çıktığını düşünür ve kimin yaptığını sorar. Kimseden ses çıkmayınca çok sinirlenir. Halide Nusret, o zamana kadar onları korkutacak hiçbir şey yapmamıştır. Buna rağmen “anne şefkati” gösterdiği bu çocukların kendisine gerçeği söylememelerine tahammül edemez. Sınıftan birkaç öğrenci ismi sayarak eğer bu işi yapan ortaya çıkmazsa, saydığı isimleri “İnzibat Meclisine” vereceğini söyler. Bu tehdide rağmen sınıftan kimsenin sesi çıkmaz. Aslında öğrenciyi İnzibat Meclisine şikâyet etmek Halide Nusret’in öğretmenlik anlayışına uygun bir davranış değildir. Öğretmenliğinin ilk yıllarında bile böyle bir ceza yöntemine çok az başvurmuştur. Bu nedenle, bir süre sonra öğrencileri bu şekilde tehdit ettiğine pişman olur. Fakat artık geriye dönüş yoktur. Öğrenciye karşı “yapacağım” dediği bir şeyi yapmamak yazarın prensiplerine aykırıdır.⁴⁰⁶ Bu, öğrencinin öğretmeninin sözlerine inanmamasına sebep olabilir:

“Talebeyi İnzibat Meclisine vermek, talebeyi idareye şikayet etmek!...

Ne yalan söylüyeyim, bu gibi tedbirlere değil şimdi, genç yaşlarımda bile için için gülmüşümdür ve “hiç başvurmadım” demeyeyim amma, muhakkak ki pek az başvurmuşumdur.

Hal böyleyken, bu gün nasıl olmuş da bu, ecinni tayfasına:

-Sizi İnzibat Meclisine vereceğim!

Tehdidini savurmuştum?...

“Bu çocuklar derste ayna çıkardılar; ondan sonra da inkâr ettiler. Cezalarını veriniz!...”

Böyle mi diyecektim!... Yaşıma başıma göre, ne gülünç, ne sapma sapan söz Allahım!

Amma, talebeye karşı “yapacağım!” dediğim bir şeyi yapmamak da prensibime tamamen aykırıdır.” (Benim Küçük Dostlarım, s. 41–42)

⁴⁰⁶ Öğretmenin söz ve davranışlarında tutarlı olması gerektiği görüşü, Halide Edib’in *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıratında da vurgulanır. Halide Edib’in hocası, dersi dinlemeyen ve yaramazlık yapan ablasını sürekli dayakla tehdit eder ama hiç dövmez. Bu yüzden Halide Edib’in ablası, hocasının tehditlerine inanmaz olmuş ve yaramazlığını daha da arttırmıştır.

Bir gün sınıfının en ürkek öğrencisi aynı sınıftan iki öğrenci tarafından aynayı tutan kişi olduğu gerekçesiyle Halide Nusret'in odasına getirilir. Halide Nusret, bu öğrenciye ceza vermeden önce onunla konuşur ve aynayı tutan kişinin o olup olmadığını araştırır. Çocukla yaptığı konuşma sonucunda, tehdit edildiği için suçu üzerine aldığını anlar. Bunun üzerine çocuğu tehdit eden ve odasına getiren iki öğrenciyi yanına çağırarak yaptıklarının yanlış olduğunu belirtir. Öğrenciler, öğretmenlerinin kendileriyle konuşmasından sonra yaptıkları bu hareketten dolayı mahcup ve pişman olurlar.

Halide Nusret, yirmi yıllık öğretmenlik hayatında ilk kez öğrenciye “yapacağım” dediği şeyi yapmaktan vazgeçer ve öğrencileri İnzibat Meclisine vermez. Ancak yaşadığı bu olayın aslını öğrenmeye kararlıdır. Bir gün yine ders anlatırken tavanda aynı ışığı görür. Sınıfı kontrol eder ancak bunu yapan sınıftan biri değildir. Pencereye gider. Hacı Ali Ağa isimli simitçi, simit ve pişmaniye dolu cam kutusu ile pencerenin altında dolaşmaktadır. Sınıfa yansıyan da bu cam kutunun ışığıdır. Halide Nusret, kendisini rahatsız eden bu konunun açığa kavuşmasına çok sevinir.

Halide Nusret, öğrencilerine çok samimi ve yakın davrandığı için kendisine yalan söylemelerine asla tahammül edemez. Neriman adlı öğrencisi başka bir vilâyetten naklen Halide Nusret'in çalıştığı okula gelmiştir. Bu öğrenci, Halide Nusret'e hayatını anlatır. Annesini küçük yaşta kaybettiğini ve mutaassıp, sert bir imamın kızı olduğunu söyler. Halide Nusret onun için üzülür. Ancak okul müdürü Neriman'ın samimiyetine inanmamıştır ve Halide Nusret'i, Neriman'a fazla inanmaması konusunda uyarır. Halide Nusret müdürün haklı olduğunu, Neriman'ın naklen geldiği vilayetteki lisenin müdüründen aldıkları mektuplardan anlar. Neriman, bu liseden iki erkek öğrenciye mektup yazmıştır. Okul müdürü, Neriman'ın bu mektupları yazarak öğrencilerin huzurunu kaçırdığını belirtmektedir. Halide Nusret, Neriman'ı çağırarak arkadaşlarına mektup yazıp yazmadığını sorar. Neriman yazmadığını söyleyince, ceza vermeyeceğini belirterek doğruyu söylemesini ister. Neriman'ın mektup yazdığını ısrarla inkâr etmesi üzerine çok sinirlenir, bir tokat atar ve hatta küfreder. Neriman ağlayarak ayaklarına kapanınca kendisi de ağlar ve “yalan söylediği için onu asla affetmeyeceğini” söyler. O günden sonra Neriman'ı kazanmak için hiç mücadele etmez. Yıllar sonra anılarını yazarken, Neriman'la bir daha ilgilenmemesini bir hata olarak görür ve üzülür.

Öğretmen, çok kötü hareketlerde bulunsa dahi öğrencileri için mücadele etmeli, kurtarma ümidi az olsa da sonuna kadar pes etmemelidir. Halide Nusret'in Neriman'ı kurtarmak için mücadele etmemesinin nedeni, çok sinirlenmesi, iyi niyetli yaklaşımına karşılık bulamaması, öğrencinin ısrarla yalan söylemesi ve bunun sonucunda yazarın onunla ilgili ümidini kaybetmesidir. Okul müdürü de sene sonunda Neriman'ın naklini uzak vilayetlerdeki okullardan birine yaptırır. Halide Nusret, daha sonra Neriman'la ilgili hiç haber alamaz ve onu hatırladıkça içinde öfkeyle karışık bir sızı duyar. Onu merak eder. Tek isteği onun “akıllı uslu bir öğretmen, iyi bir ev kadını ve mutlu bir anne” olduğunu duymaktır. Öğrencilerine çok kızsada da yazar, onların geleceklerini merak eder ve onlar için iyi şeyler diler. Öğretmenlik mesleğinde bu tür problemlili öğrencilere ulaşmak, onların sorunlarını çözerek öğrenciyi kazanmak önemlidir. Bunun için öğretmenin sabırlılı olması, öğrencisine zaman ayırması ve pedagoji bilmesi gerekir. Neriman, Halide Nusret'in ulaşamadığı öğrencilerdendir.

Halide Nusret, meslek hayatının ilk bir iki yılı hariç hiç idarî görev üstlenmemiştir. Ancak idareciler kadar, hatta onlardan da fazla öğrencilerinin aileleri hakkında bilgi sahibidir. Bugünkü okul-aile birliğı kavramını daha cumhuriyetin ilk yıllarında Halide Nusret'in kafasında tasarlayıp ve uygulamaya koyduğu görülmektedir. Öğretmenlik yıllarının çoğunu taşrada geçiren yazar, öğrencilerini yakından tanıma imkânı bulur. İsmi vermediğı bir öğrencisi kızamık olmuştur. Ateşi çok yüksektir. Babasını küçük yaşta kaybeden bu çocuk, orta halli bir memur olan dayısının yanında yaşamaktadır. Yengesi ona çok iyi davranır. Halide Nusret, öğrencisine hasta hasta okula gelmemesini söyleyerek onu hükümet doktoruna gönderir. Öğrencinin hasta olduğu halde okula gelme nedeninin riyaziyeden sözlüye kalma korkusu olduğunu öğrenen Halide Nusret, “riyaziye öğretmeniyle konuşacağını” söyleyerek öğrenciyi doktora gitmeye razı eder. Öğrenci kızamık çıkarmaktadır ve doktor ona hemen eve gitmesini söyler. Ertesi gün Halide Nusret bu hasta öğrencisini alışverişe giderken görür. Yengesi onu hasta olduğu halde alışverişe göndermiştir. Halide Nusret öğrencisinin durumuna çok üzülür, onun için gözyaşı döker. Öğrencilerinin sorunlarıyla yakından ilgilenen yazar, çocuğun yengesini ziyaret ederek kızamıklı çocuğa nasıl bakılması gerektiğini anlatır.

Yıllar sonra Halide Nusret bu öğrencisiyle tekrar karşılaşır. Yedek subaydır. Öğrenci özür dileyerek Halide Nusret'e yıllardır onu rahatsız eden bir gerçeği açıklar. Yıllar önce riyaziye dersinin sözlüsünden kurtulmak için vücudundaki alerjiyi kızamık olarak göstermiştir. Bu konuda kendisine yardımcı olacak öğretmen olarak, Halide Nusret'i seçmiştir. Halide Nusret, öğretmenleri içinde en şefkatli ve merhametli olandır. Halide Nusret, öğrencilerinin sorunlarıyla ve sağlığıyla yakından ilgilenir, onların sorunlarını çözmeye çalışır. Öğrenciler de bu nedenle onu kendilerine yakın görürler:

“Fakat talebelerin hayatı ve sıhhatiyle en çok alâkadar öğretmen olarak, sizi düşünmüştüm! Meselâ, sizden başka herhangi bir muallim beni eve gönderse bile, riyaziye öğretmeniyle görüşüp sözlü imtihan meselesini düzeltmeyi kendine iş edinmezdi. Ben de korktuğuma uğrar, sözlüye, ikmale kalır, büyük bir ihtimalle, seneyi de kaybederdim... Kullandığım hileyle bunlardan kurtuldum amma, içimi yiyen azaptan bir türlü kurtulamadım...” (Benim Küçük Dostlarım, s. 71)

Öğrencisi, Halide Nusret'ten af diler. Yazar öğrencisini affeder çünkü ona göre öğretmen affedici olmalıdır. Halide Nusret'in öğrencilerine olumlu yaklaşımı bir yandan böyle bir olay yaşamasına neden olurken, diğer yandan da öğrencisinin yıllar sonra bile olsa kendisine karşı dürüst olmasını sağlamıştır. İyi niyetli olmak, insan ilişkilerinin sağlıklı olabilmesi için gereklidir. Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkide de tüm insan ilişkilerinde olduğu gibi iyi niyet önemlidir. Öncelikle öğretmen, öğrenciye sevgi ve anlayışla yaklaşmalı, sorunları olduğu zaman, elinden geldiğince destek ve yardımcı olmalıdır. Ancak bu yolla öğrenciye insanın önemi ve insan ilişkilerinin sevgi, anlayış ve hoşgörü temeline dayandığı öğretiler. Fakat bunu yaparken öğretmenin unutmaması gereken çok önemli bir nokta vardır: Her insanın içinde bulunabilecek iyi niyeti istismar temayülü. Bu temayül öğrencilerde de vardır. Öğrenciler, zor durumda kaldıkları zaman, kolaylıkla iyi niyeti istismar yoluna gidebilirler. Halide Nusret, henüz mesleğinin başındayken böyle bir tuzağa düşmüştür. Öğretmenin bu tür istismarlara engel olması, zamana bağlı bir tecrübe işidir. Çocukların kişiliklerini, aile yapılarını çok iyi tanımak ve onlara hoşgörünün ancak dürüstlük ve samimiyet karşısında ortaya çıkacağını anlatmak gerekir.

Birkaç hafta sonra aynı öğrenci, öğretmenin kendisi için sevdiği kızını ailesinden istemesini rica eder. Halide Nusret, çocuğu gibi gördüğü öğrencisine karşı

“annelik” görevini yapar ve evlenmelerine aracı olur. Yazar, henüz düğün bitmeden öğrencisinin evlendiği kıza kötü davrandığını görür ve çok üzülür. Bu öğrencisi bir süre sonra hırsızlıktan hapse girince ona olan inancı kaybolur ve onu affettiği için büyük acı duyar.

Halide Nusret, mesleğini icra ederken, emeklilik günlerini de hayal etmiştir. Emekli olduğunda onu en çok üzecek konu, okullara uzaktan ve bir yabancı gibi bakacak olmasıdır. Yazar, çocuklara bir tavsiyede bulunarak *Benim Küçük Dostlarım* adlı hatıratına son verir:

“Şimdi çocuklar, çocuklarım, beni iyi dinleyin:

Yaşınız ister yedi, ister on yedi, hattâ ister yirmi yedi olsun, başınızda eğer okul kasketi taşıyorsanız yolda size gözleri şefkat ve hasret yaşlarıyla dolu olarak bakan ihtiyarları hemen selâmlayınız! Ve eğer, rastladığınız bir tabutun içinde bir öğretmen varsa, onu birkaç adım olsun takip etmekten çekinmeyiniz!

Bu suretle bir borç ödemiş, bir iyilik etmiş ve Tanrı'nıza bir adım yaklaşmış olursunuz!” (*Benim Küçük Dostlarım*, s. 95)

2. AİLE İÇİNDE EĞİTİM

2.1. Kadının Eğitimi

Romanlarında kadın tipleri işlemede daha başarılı olan Halide Nusret, bu romanları aracılığıyla kadınlara ahlâklı, faziletli ve anlayışlı olmayı öğütler.⁴⁰⁷ Halide Nusret'in romanlarında kadının eğitimine fazla yer verilmemiştir. Yazar, sadece satır aralarında, eserindeki konunun bir parçası olarak kadının eğitim meselesine temas etmiştir. Halide Nusret'in, okuyucunun dikkatini kadın eğitimi konusuna çekmek gibi bir çabası yoktur.

Halide Nusret'in, romanlarında çok fazla değinmediği kadın eğitimi konusunda çeşitli vesilelerle beyan ettiği fikirleri, bir kadın olarak bu konudan uzak olmadığını göstermektedir. Yazar, kadınların ahlâklı ve iradeli olmak şartıyla serbestçe yaşamalarını savunur. Halide Nusret'e göre, her kesimden kadın, “bilgili ve haysiyetli”

⁴⁰⁷ Aktaş, Şerif, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, Özener Matbaası, 14. Cilt, İstanbul, 2002, s. 33–53.

olarak yetiştirilmeli, kadına, başta annelik duygusu olmak üzere, millî geleceği kuracak yapıcı ve yaratıcı bir şahsiyet kazandırılmalıdır.⁴⁰⁸

Halide Nusret'in *Küller, Aşk ve Zafer, Beyaz Selvi* isimli romanlarındaki kadın kahramanlar, sevecen ve fedakâr insanlardır. Entrika çevirmez, çevirseler de başarılı olamazlar. Özel hayatları ile ilgili bir sorun yaşadıklarında mücadelecî ve dirençli bir tavır sergileyemezler. Sürekli fedakârlık yaparlar ve bu fedakârlık onlar için son derece doğal bir davranıştır.⁴⁰⁹

Gül'ün Babası Kim? romanında, Mecla, Leman isimli bir kadından mektup alır. Leman, Mecla'nın sevgilisi Talat'ın eski sevgilisidir. Leman, mektubunda eğitimsiz biri olduğundan yakınmaktadır: “Beni nasıl kandırıp düşürdüğünü size uzun uzun anlatmayacağım; ben tahsil görmedim, cahilim güzel sözlü yazı yazma bilemem. Hem onun aynı güzel sözleri size de tekrarladığına eminim. Hepsi geçici birer yalan olduktan sonra neye yarar?...”⁴¹⁰ (s. 24) Leman'a göre Talat'ın kendisini kandırma sebebi, aldığı eğitim sonucunda söylediği güzel sözlerdir. Leman, eğitim almadığı için kendini cahil olarak görür.

Leman'ın Talat'tan bir kızı vardır ve Talat, Mecla'ya âşık olduğu için onları terk etmiştir. Üstelik Leman hâlâ Talat'ı sevmektedir. Mektupta, içinde bulunduğu zor durumu anlatan Leman'ın isteği, Mecla'nın Talat ile evlenmemesidir. Mecla, Leman'a yazdığı mektupta yaşadıklarından kendisinin sorumlu olduğunu belirterek Leman'ı suçlar. Evliliğe karşı olmasına rağmen Talat ile evlenecektir. Bu evliliği yapmasının sebebi ise sadece toplumun beklentisine cevap vermektir. İki insanın sonsuza dek beraber yaşama mecburiyetinde olmadığına inanan Mecla, Talat'ın Leman'ı terk etmesini doğru bulur. Aşk biterse evlilik de bitmelidir. Kendisinin Talat ile olan evliliği de aşkları bittiğinde sona erecektir.

Halide Nusret, *Aydınlık Kapı* romanında kızların eğitimine temas eder. Roman kahramanlarından Fazilet çok hastadır. Vildan ve Piraye onunla ilgilenirler. Fazilet'i tedavi için gelen Doktor Celal Paşa, Vildan ve Piraye'yi tıbbiyeye yazdırmak ister. Her ikisi de hasta ile yakından ilgilenmişlerdir. Fakat o dönemde kızlar tıbbiyeye

⁴⁰⁸ Tural, Sadık Kemal, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Töre*, Sayı 158, Temmuz 1984, s. 4–9.

⁴⁰⁹ Yalçın, Alemdar, “Halide Nusret ve Anadolu”, *Töre*, s. 158, Temmuz 1984, s. 20–21.

⁴¹⁰ Zorlutuna, Halide Nusret, *Gül'ün Babası Kim?*, Remzi Kitaphanesi, Güneş Matbaası, İstanbul, 1933. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

gidememektedir. Celal Paşa, kızların da bir gün tıbbiyeye gireceklerini, belki bunu kendisinin göremeyeceğini ifade eder. Yazar, Celal Paşa'nın hayalinin gerçek olduğunu ve bugün kadın doktorlarımız olduğunu belirtir:

"...Senin arkadaşların yaman hastabakıcı Fazilet! Doğrusu çok iyi baktılar sana aşk olsun! Bir gün gelir de kızları da tıbbiyeye alırlarsa, evvelâ bu iki küçük hanımı kaydettireceğim!

Bu sırada, komşu bahçede cırlak bir çocuk sesi, o yıllarda pek moda olan bir piyasa şarkısını ısrarla tekrarlıyordu.

Aman doktor, kör olası doktor,

Derdime bir çare!...

Doktor Paşa, bize yağdırdığı iltifatları birden keserek parlayıverdi:

-Kapatın şu camı!

Sonra bu ani hiddetten utanmış gibi, sesi tekrar tatlılaştı:

... -Ne o?... Bakıyorum inanmamış gibi gülümsüyorsunuz?... Neden olmasın? Türk kızında öyle bir zekâ, öyle bir kabiliyet vardır ki... Sizler erkeklerden iyi doktor olmazsanız, ben diplomamı yırtarım!...

Ben, teveccühüne teşekkür etmeye çalışırken, Piraye ümitsizce dudak büktü:

-Muvaffak olmasına oluruz evel Allah, Paşa hazretleri... Ama kızları tıbbiyeye alırlar mı hiç?... Olacak şey değil!...

-Olacak kızım olacak. Ben belki görmem amma, siz mutlaka göreceksiniz!

O gün bize uzak bir hayal, bir şaka gibi gelen bu sözler, akıl almayacak kadar kısa bir zamanda hakikat oldu:

Hür topraklarımız üstünde bugün, kadın doktorlarımız var!..."⁴¹¹ (s. 182)

Halide Nusret'in kadın hakları ile ilgili bir yazısı, *Ayşe* dergisinde yayınlanan, "Mutlu bir Yıldönümü" başlıklı makaledir. Mart ayı, Türk kadının için önemli bir olayın yıldönümüdür. Türk kadını, 1 Mart 1935 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde mebus olarak çalışmaya başlamıştır. Bu gün her yerde coşku ile kutlanmalı ve kadınlara bu hakkı tanıyan Atatürk de saygı ile anılmalıdır. Birçok ülkede kadınlar bu hakları elde etmek için mücadele etmelerine rağmen kazanamamışlardır. Türk

⁴¹¹ Zorlutuna, Halide Nusret *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

kadınının bu hakları elde etmesi, Atatürk'ün ileri görüşlü bir lider olduğunu gösterir. Halide Nusret yazısında, kadınların haklarını elde etmeleri ile ilgili eleştirilere de cevap verir:

“Bazı erkek vatandaşlarımız çok defa, yarı şaka, yarı ciddi, bana şöyle demişlerdir: “Siz haklarınızı kolunuzun kuvvetiyle almış değilsiniz, garpli kadınların uzun kanlı mücadeleler sonunda elde ettikleri hakları, Atatürk size, bir gül demeti hediye edercesine verdi!”⁴¹²

Halide Nusret, bu görüşe tamamen karşıdır. Batılı kadınlar haklarını elde etmek için erkekleriyle çarpışırken, Türk kadını şahsî menfaatlerini bir yana bırakarak erkeğinin yanında düşmanla mücadeleye girişmiştir.

Çalışkanlık, vefa, sabır ve fedakârlıkta eşsiz olan Türk kadını bu hasletleri sayesinde haklarını kazanmıştır.

2.2. Çocuğun Eğitimi

2.2.1. Anne-babanın çocuğun eğitimi ile ilgilenmesi

Halide Nusret'in eserlerinde anne de baba da çocuğun eğitimi ile ilgilenir. Ancak yazar, kendi hayatında da olduğu gibi anneyi çocuk eğitimi konusunda daha aktif gösterir. Çocuğun yetiştiricisi olan anne, aynı zamanda çocuğu ile daha fazla vakit geçiren kişidir. Roman kahramanı olan anneler, hem evde çocukları ile yakından ilgilenirler, hem de onların okul eğitimi almalarını isterler. Bunun tek istisnası, *Aşk ve Zafer* romanındaki Zemzem Hanım'dır. Zemzem Hanım, oğlunun okula gitmesini istemez.

Aşk ve Zafer romanının ilk bölümün başlığı “Zinnur”dur. Zinnur, Çiftahavuzlar'da bir köşkte yaşamaktadır. Savaş ortamıdır ve Zinnur'un ağabeyi Halit ve babası, savaşta şehit olmuştur. Dayısı da askere gitmiştir. Zinnur, dayısının bir an evvel dönmesini çok ister. Zinnur'un baba tarafı asker, anne tarafı sanatçılarla doludur. Babası Fahrettin Paşa, sert bir askerdir. Ancak annesine sert davranmaz, onu incitmekten korkar. Köşkte, Zinnur ile dadısı Gülsüm ve annesinin dadısı Cemalifer Kalfa ilgilenir. Camalifer Kalfa pek çok masal bilir. Zinnur'un annesi de sık sık kızına

⁴¹² Zorlutuna, Halide Nusret, “Mutlu Bir Yıldönümü”, *Ayşe*, Yıl 2, Sayı 15, Mart 1970, s. 2.

masal anlatır. Zinnur, annesinin genellikle uydurduğu ve sonunda hep iyilerin kazandığı bu masalları çok sever:

“Bu yaşlı çerkes kızı bir sürü güzel masal bilirdi. Fakat bunları Zinnur’a ancak onu gündüz uykusuna yatırdığı zamanlar söylerdi. Her seferinde de:

“Gündüz masal söylenmez ki sultanım, Allah vere de donumuza fare kaçmasa.” diye yalancı bir endişe gösterdikten sonra:

“Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur zaman içinde develer tellâl iken, keçiler berber iken, ben annemin beşiğini tıngır mungır salları iken...” tekerlemesi ile başlar; ona şehzadelerle bahçıvan kızlarının; sultan hanımlarla genç çobanların devli perili aşk maceralarını anlatırdı.

Ama Zinnur, annesinin masallarını daha çok severdi.”⁴¹³ (s. 9)

Zinnur, annesinin anlattığı masal kahramanlarını kafasında canlandırır. Zinnur için annesinden masal dinlemek adeta “bir bayram sevinci”dir. Masal dinlerken çocuk annesi ile arasındaki sevgiyi daha yoğun hisseder. Çocuk eğitiminde masal önemlidir. Çocuk, masal aracılığıyla hayal dünyasını zenginleştirir:

“Annesi yanına gelir onu öper: “Kapa gözlerini de sana masal söyleyeyim meleğim!” der; Zinnur’a, sonu bazan rüyalarında tamamlanan rüya gibi masallar söylerdi. Ve bunlar her gece değişirdi, her gece bir başka güzel masal. Değişmez bir kahramanı vardı bu masalların... İyi peri. Bu güzel peri herkese iyilik eder; iyi çocukları kocaman bir kuşun gümüş kanadlarına bindirerek aya gezmeğe götürürdü. Ve ayda ne maceralar ne maceralar... Ne görülmedik hayvanlar, ne ormanlar, ne saraylar...

Zinnur da kaç gece annesine benzettiği o “iyi peri”nin kollarında kocaman kuşun kanadına binip aya gitmiş, o altın merdivenli; zümrüitten, yakuttan avizeli saraylarda prenslerin misafiri olmuştu!

Büyüdükten sonra Zinnur, bu masalların, anneciğinin zengin muhayyilesinden doğduğunu anladı.” (Aşk ve Zafer, s. 10)

Zinnur’un babası ölmüş, teyzesinin eşi Rüştü, Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara’ya çağırılmıştır. Teyzesi Ankara’ya taşınınca Zinnur da onlarla beraber

⁴¹³ Halide Nusret Zorlutuna, *Aşk ve Zafer*, Töre-Devlet Yayınevi, İstanbul, 1978. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Ankara'ya gider. Bir gün Zinnur, eniştesi Rüştü'nün arkadaşı Kemalettin Kâmi ile tanışır. Edebî konularda sohbet ederler. Kamî, Zinnur ile teyzesi Vedia'nın edebî bilgilerine hayran olur. Rüştü, Refik Selim'in Zinnur'un dedesi, Vedia'nın ise babası olduğunu söylediğinde Kamî, Zinnur'un edebiyata ilgisinin sebebinin daha iyi anlar.

Roman kahramanlarından İbrahim, Eyüp Bey ile Zemzem Hanım'ın çocuklarıdır. İbrahim'in zengin bir ailesi vardır. Rüştüye mektebini birincilikle bitirir. Urfa'da yaşarlar. Babası, İbrahim'i İstanbul Sultanisi'nde okutmak ister. Annesi Zemzem Hanım ise oğlu İbrahim'in İstanbul'da okumasına karşıdır:

“O mektep müdürü ile maarif müdürü söz birliği edip Eyüp Bey'i kandırmuşlardı: Kendi karıları söylemişlerdi Zemzem Hanım'a, İbrahim çok akıllı imiş de, güya, İstanbul'da okursa büyük adam olurmuş!.. Olup da ne olacak?... Oturup rahat rahat babasının servetini yemek varken?...” (Aşk ve Zafer, s. 31) Zemzem Hanım'a göre okumanın anlamı yoktur, oğlu oturup babasının servetini yemelidir. Sonunda İbrahim'in babasının istediği olur ve İbrahim, İstanbul Sultanisi'ne başlar. Okulda çok başarılıdır ve çevresi tarafından sevilir. İbrahim tatilde Urfa'ya gelir. İbrahim, bir tatil dönüşü, amcasının kızı Zeliha'nın kendisinden kaçtığını fark etmiştir. Bunun nedeni, herkesin Zeliha ile kendisini evlendirmek istemesidir.⁴¹⁴ İbrahim'in annesi, oğlunun okulu bırakıp Zeliha ile evlenmesi taraftarıdır. İbrahim'in İstanbullu bir kız ile evlenip, İstanbul'da kalmasından korkmaktadır. İbrahim'in annesi Zemzem Hanım cahil bir kadındır. Bu nedenle oğlunun eğitimi de onun için önemli değildir. Tek düşündüğü, oğlunu yanında tutmaktır.

Yazarın meslektaşı ve yakın arkadaşı Şükûfe Nihal'e armağan ettiği *Beyaz Selvi* romanının başında, Nadide'nin oğlu Demir'in liseyi bitirdiği belirtilir. Nadide, çocuklarının başarısıyla mutlu olan ve bu başarılar sayesinde sorunlarını unutan bir annedir. Demir, Siyasal Bilgiler Fakültesi ikinci sınıfına geçmiştir. İpek, ilkokul dördüncü sınıfa gitmektedir. İki de okulda çok başarılıdır.

Büyükanne romanında Büyükanne'nin çocukluğu verilir. Büyükanne'nin mükemmel bir annesi vardır. Babası da iyi bir insandır. Babası, istibdada karşı çıkıp

⁴¹⁴ Olcay ÖnerToy, Halide Nusret'in Sisli *Geceler* ile *Aşk ve Zafer* romanlarında günümüze kadar gelen beşik kertmesinin eleştirisinin yapıldığını belirtmiştir. ÖnerToy'a göre bu romanlarda, küçük yaşlardan itibaren birbirleri ile evlenecekleri söylenen gençlerin kötü sonları anlatılmıştır. (bkz. ÖnerToy, Olcay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1984, s. 39.)

hürriyet istediği için sürgüne gönderilir. Bu yüzden annesi ona hem analık, hem babalık hem de öğretmenlik yapmıştır. Büyükanne'nin babası 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânıyla geri döner. Bu romandaki Büyükanne tipinin hayatı, yazarın hayatıyla örtüşmektedir.

Aydınlık Kapı romanının kahramanlarından Fazilet, piyano ve keman çalmaktadır. Annesi otuz üç yaşında ölen Fazilet'i, kendisinden on beş yaş büyük ablası büyütüştür. Onun yüzünden ablası da babası da evlenmemişlerdir. Fazilet'in babası Mutasarrıf Selim Zekai Bey, kızının eğitimiyle yakından ilgilenmektedir. Fazilet'in özel öğretmenleri vardır fakat onlardan öğrenmediği pek çok şeyi babası öğretir. Selim Zekai Bey'in Türkçe, Arapça ve Fransızca kitaplardan oluşan çok büyük bir kütüphanesi vardır:

“Mutasarrıf Bey, o zaman için tehlikeli sayılan ileri fikirlere sahip, hürriyetperver bir adamdı. Oraya zaten sürgün gönderilmişti. Kızının tahsil ve terbiyesiyle bizzat meşgul olur; ona her gün gelen hususî öğretmenlerin öğretmediği birçok şeyleri öğretirdi. Onların bir koca oda dolusu Türkçe, Arapça ve Fransızca kitapları vardı. Behçet Beyin kütüphanesi onlarınkinin yanında çocuk oyuncağı gibi kalıyordu.” (Aydınlık Kapı, s. 16)

Lerzan'ın babası kızının eğitimi ile ilgilenir ve ona bir şiir ezberletir. Bu, vatan ve özgürlükle ilgili bir şiirdir ve Lerzan'ın annesi, kocasına kızına böyle şiirler ezberletmemesi gerektiğini, bir yerde ağzından kaçırabileceğini söyler. Behçet Bey'e göre ise kızı çok akıllıdır ve Behçet Bey ona çok güvenir:

“Göreceksiniz, bu memlekette hürriyet güneşi doğacak, bu zulmetleri boğacaktır. Zalimler, müstebitler cezalarını çeceklerdir, dediğini Lerzan duymuş, sarhoşlukla saçmaladığına hükmetmişti. Hatta bir akşam, Lerzan'ı karşısına alıp:

—Büyük vatan şairinin bir beytini olsun sana ezberleteceğim! demiş ve ona tekrarlata tekrarlata iki mısra ezberletmişti.

—Annesi telâşlanmış:

—Bey, ne yapıyorsunuz? Çocuktur bu, bir yerde ağzından kaçırır, başımız ateşe yanar! demişti ama, Behçet Bey gülmüştü:

-Kaçırmaz o!... Kimin kızı o? Benim kızım akıllıdır.” (Aydınlık Kapı, s. 59–60)

Halide Nusret, *Bir Devrin Romanı* isimli hatıratında, buna benzer bir anısını anlatmaktadır. Annesi, daha çok küçükken, Halide Nusret'e Ziya Paşa ve Namık

Kemal'den şiirler ezberletmiş, kızı bu şiirlerin manasını anlamasa da beyitleri açıklamıştır. Halide Nusret'in annesi de kızına, bu şiirleri kimsenin yanında okumamasını sıkı sıkı tembih etmiştir. Çünkü bu şiirleri okumak o dönemde yasaktır.

Gül'ün Babası Kim? romanında Mecla, yabancı bir okulda, dini değerlerden uzak bir eğitim alır. Mezun olduktan sonra kendini boşlukta hisseder ve ruhundaki bu boşluğu aşkla doldurmak için Talat isimli bir gençle yakınlaşır. Bunun sonucunda Talat'tan hamile kalan Mecla, evlilik dışı bir çocuk sahibi olur. Çocuk doğurmayı bir "cinayet" olarak gören Mecla, hayattan bütün ümidini kesmiştir. Çocuğu için yaşamaya karar veren Mecla, onu "imanlı ve iradeli" yetiştirmek ister. Bu yetiştirme tarzı, Mecla'nın bir zamanlar şiddetle karşı çıktığı ve ablasının savunduğu eğitim tarzına benzemektedir. Mecla, yaşadığı olumsuzluklardan sonra dünyaya bakış açısını değiştirmiştir. Yabancı bir okulda okuduğu için dini değerlerinden uzaklaşan Mecla'nın çocuğunu "imanlı" yetiştirme isteği, ondaki değişimin ifadesidir. Yaşadığı bu değişimden önce Mecla, dini eğitim alan ve bu eğitimi savunan ablasıyla alay etmiştir ve tartışmıştır.

Halide Nusret, Cumhuriyet'in 46. yılı münasebetiyle yazdığı yazıda, annenin çocuğunu eğitmesi konusundaki fikirlerini anlatmıştır. Her anne çocuğuna, Türk tarihi ile gurur duymasını öğretmelidir. Halide Edib, çocuğunu eğitecek olan annenin iyi bir eğitim alması gerektiğini sık sık vurgularken, Halide Nusret bu konuya değinmez. Halide Nusret'e göre, çocuklara millî duyguyu aşlamak çok önemlidir ve bu öncelikle annenin görevidir:

"Her Türk annesi, imanlı göğsünden taşan ak sütle birlikte bu ak ve berrak duyguyu da çocuklarının damarlarına akıtmamış olsaydı, nesilden nesile iftiharla devrettiğimiz o muhteşem mazinin sahibi olabilir miydik?"

*Büyük Türk milletinin aydın geleceği de yine, millî duygularının sağlam temeli üstünde emniyet ve kuvvetle yükselecektir. Biz Türk anaları buna inanmışız, buna inanıyoruz, buna inanacağız!"*⁴¹⁵ Halide Nusret, Türk milletinin kahramanlığını hafife alanları, "Türklüklerinden şüphe edilecek gafiller" olarak değerlendirir. Ona göre, "Türk milletinin muhteşem mazisini Türk çocuklarına sık sık hatırlatmak, o maziden daha muhteşem bir istikbal meydana getirmek için onlara hız verecektir." Halide Nusret,

⁴¹⁵ Zorlutuna, Halide Nusret, "Cumhuriyet'in 46. Yılında", *Ayşe*, Yıl 1, Sayı 10, Ekim 1969, s. 3.

yalnız bu yazısında değil, diğer eserlerinde de millî değerlerimize önem vermiştir. Yazar, bir öğretmen olarak öğrencilerine bu duyguları nasıl aşıladığından hatıralarında açık olarak bahsetmez. Ancak o bahsetmese de, Türklüğe ait değerlere böylesine önem veren bir öğretmenin öğretmenliğinde öğrencilerine bu duyguları telkin edecek bir eğitim vereceği muhakkaktır.

Öğretmenliği sık sık anneliğe benzeten yazarın, kendisini yazısında bahsettiği annelerin yerine koyması da muhtemeldir:

“Evet, parolamız bu, değil mi? “Daima daha çok ve daha büyük işler yapmak.” Milyonlarca Türk gencini bu parolanın ışığında, imanlı, kuvvetli ve mutlu, aydın bir geleceğe doğru koşar görmek, her ana kalbini hızla, gururla doldurup taşıracak bir şeydir. Bunun tasavvuru bile gözlerimizden sevinç yaşları akıtacak kadar heyecan vericidir.”⁴¹⁶

Gençler, kahramanlıklarla dolu Türk tarihini içlerine iyice sindirmeli ve sonraki nesiller aktarmalıdır. Yazar, annelerden beklentisini bir kez daha vurgulayarak yazısına son verir: *“Bilhassa bugünün ve yarının genç anneleri buna çok dikkat etmeli, bu nokta üstünde önemle durmalıdırlar. Çünkü memleketin istikbâli, onların temiz ellerine tevdi edilmiştir.”⁴¹⁷*

2.2.2. Anne-baba dışındaki kişilerin çocuğun eğitimi ile ilgilenmesi

Halide Nusret’in romanlarında anne babası bir nedenle eğitimiyle ilgilenemeyen çocukların eğitimini genellikle akraba çevresinden ya da hayırsever kişiler üstlenmiştir.

Aşk ve Zafer romanında, sekiz yaşında iken annesini göğüs kanserinden kaybeden Zinnur’un eğitimiyle teyzesi Vedia ilgilenir. Vedia, üvey annesiyle anlaşamadığı için ablasının köşkünde kalmaktadır:

“Zinnur’un tahsili, terbiyesi ile de genç teyze candan meşgul olurdu. Zinnur ilk keman ve Fransızca derslerini ondan almıştı. İlk din dersleri ile okuma yazma bilgilerini de anneciğine borçluydu. Sonradan eve birçok özel öğretmenler de gelip gitmişti ama bu ilk iki öğretmenin derslerinden aldığı zevki Zinnur, başkalarında bulamamıştı.” (*Aşk ve Zafer*, s. 12)

⁴¹⁶ Zorlutuna, a.g.m., s. 4.

⁴¹⁷ Zorlutuna, a.g.m., s. 4.

Zinnur'un büyük babasının Perran isimli genç bir karısı vardır. Büyükbaba, bu kadının bulunduğu ortamlardan hoşlanmaz ve bu yüzden sık sık torunu Zinnur ile vakit geçirir. En büyük zevki torunu ile edebiyat dersi yapmaktır:

“Çiftehavuzlar'daki eski köşkün münzevî, sessiz, hattâ biraz da esrarengiz havası içinde, hisli zekî torunu ile edebiyat dersi yapmak şimdi onca hayatın en büyük zevki idi. Fuzûli'nin, Nedim'in yahut Nail-i Kâdim'in bir gazelini okurken “Ah ne güzel, ne güzel” diye kuşlar gibi cıvıdayıp çırpınan küçük kız ona dünyayı bağışlardı sanki.

-Anneciğin de pek severdi bu gazeli, ezber okurdu... Ne harikulâde bir kızdı. Küçüçük yaşta bunları anlardı, duyardı... Sen de tıpkı onun gibisin derdi. “Sen de tıpkı onun gibisin...” ve bu sözlerle Zinnur'u ne derece bahtiyar ettiğini bilmeden bir başka gazele geçirdi.” (Aşk ve Zafer, s. 14)

Beyaz Selvi romanının son bölümünde, Doktor Hamid'in hatıra defterine yazdıkları yer alır. Doktor Hamid, annesini küçük yaşta kaybetmiştir. Orta halli bir ailenin çocuğudur. Annesinin ölümünden sonra babası bir daha evlenmez. Hamid'i büyükannesi büyütür. Büyükannesinin zengin insanlardan oluşan bir çevresi vardır. Ve sık sık Hamid'i de alarak zengin konaklara gezmeye gider. Bu zengin konaklarda yaşayan bir paşa Hamid'i beğenir ve onu yatılı okula yazdırır. Hamid, Tıbbiye'den mezun olana kadar hep yatılı okul öğrencisi olarak kalmıştır:

“Fakat dokuz on yaşıma geldikten sonra, anlaşılmaz bir duygu ile o konaklardan, o ahbaplardan kaçır oldum. Onların refahı, rahatı beni rahatsız etmeğe başlamıştı.

Zavallı ninemi de kırk yıllık ahbaplarından mahrum ediyor, kendimle beraber eve kapıyordum.

İşte bu sıralarda bir gün, zorla gittiğim bir konakta “paşafendi”nin huzuruna çıkarılmışım. Adamcağız benimle konuşmak tenezzülünde bulundu. Suallerine asık suratla verdiğim cevaplar nedense pek hoşuna gitti ve -Allah ondan razı olsun!- beni leylî mektebe yatırdı...

*Tıbbiyenin kapısından bir doktor olarak çıkıncaya kadar hep “leylî mekteb talebesi” olarak yaşadım.”*⁴¹⁸ (s. 87) Hamid’in bu okuldan mezun olduğu yıllarda hem kendisini himaye eden paşa, hem de babası ölür.

Büyükanne romanında, Büyükanne boş zamanlarında çocuk romanları okur. Altmışını geçmesine rağmen çocuk kitaplarını zevkle ve dikkatle okumasının nedeni, torunlarına uygun kitabı seçmektir. Büyükanne, başta torunları olmak üzere etrafında pek çok kişinin okumasını ister. Bunun için çok çaba sarf eder. Bu çabaları sonuç verir ve Büyükanne’nin eğitimine katkıda bulunduğu gençler ya beklenen davranış değişikliğini gerçekleştirir ya da meslek sahibi olurlar.

Büyükanne, annesi evden kaçan, babası ise utancından ve üzüntüsünden uzak bir yere gittiği için babaannesiyle yaşayan Attilâ isimli bir köylü çocuğunu yanına almak istemiştir. Büyükanne, etrafında yaramazlığıyla tanınan Attilâ’nın eğitimle uslanacağını düşünmektedir. Büyükanne’nin yanına aldığı pek çok kişi, verilen eğitimden sonra olumlu yönde değişmiştir:

*“Gerçi böylesi ile Büyükanne ilk defa karşılaşmıyordu. Az evvel, burada civil civil konuşan zeki, neşeli, sevimli, okur-yazar Sevinç bile, bundan on yıl önce böyle karamsar, kötümser, terbiyesiz bir küçük kız değil miydi?.. Sonra daha başkaları... Şimdi harp okulunda, sağlık memuru okulunda, tıp fakültesinde, imam-hatip okulunda, hemşire okulunda güzel güzel okumakta olan bir yığın çocuk... Bunlar içinde de böyle “çetin ceviz”ler vardı.”*⁴¹⁹ (s. 19)

Attilâ’nın dedesi ve babaannesi, torunlarının Büyükanne’nin yanında kalıp eğitim almasından çok mutlu olurlar.

Büyükanne’nin tahmini doğru çıkar ve Attilâ gerçekten aldığı eğitim sonucunda değişir. Bu değişimde Büyükanne’ye karşı duyduğu sevginin payı büyüktür. Bir gece çiftlikte yangın çıkar. Herkes dışarı kaçır. Büyükanne’nin içeride kalan tespihlerine üzüldüğünü gören Attilâ, eve girerek bu tespihleri kurtarır. Yangın kısa sürede söndürülür. Attilâ hafif yaralıdır.

⁴¹⁸ Zorlutuna, Halide Nusret, *Beyaz Selvi*, Uğur Kitabevi, İstanbul, 1945. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

⁴¹⁹ Zorlutuna, Halide Nusret, *Büyükanne*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1971, 1. Baskı. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

Attilâ'yı tedavi etmek için Doktor Nejat çağrılır. Büyükanne, öğrenciliğinde Doktor Nejat'ın eğitimiyle de ilgilenmiştir:

“Büyükanne, onun, çiftliğin ilk kuruluş yıllarındaki halini hatırlayıverdi o anda: Dal gibi bir çocuktuk; bir ortaokul talebesi, terbiyeli ve çekingendi. Ağzından laf dirhemle çıkardı sanki. Ailesi, onu güçlülükle okutuyorlardı. Halleri, vakitleri iyi değildi; fakat çocuk “okuyacağım!” demiş dayatmıştı.

Nejat lisede okuduğu müddetçe onun elbiselerini ve kitaplarını Büyükanne hediye etmişti. Lisenin fen kolunu birincilikle bitirip tıp fakültesine burslu girdikten sonra da yine bayramda seyranda ona hediyeler alırdı Büyükanne. Şimdi de çiftliğin ve köyün biricik sevgili doktoruydu işte.” (Büyükanne, s. 59)

Büyükanne, uzun yıllar yanında çalışan Sevinç'i de yatılı okula göndermek ister. Onun iyi bir hemşire olacağına inanır. Doktor Nejat'a yardım edişini görmüş ve onda bu fikir uyanmıştır. Sevinç, Büyükanne'nin yardımıyla hemşire okulunda okumuş ve hemşire olmuştur.

3. OKULDA EĞİTİM

3.1. Okullar

3.1.1. Üniversite

Beyaz Selvi romanında Dünder, Nadide isimli evli bir kadına âşık olur. Aşkına karşılık bulamayınca, Nadide'nin doktor olan kocası Hamid'in muayenehanesine Gülten takma adlı kızı gönderir. Gülten'in asıl adı Muazzez'dir. Muazzez, Dünder'in amcasının komşusudur. Dünder onu küçük yaştan beri tanır. Muazzez sanata ve sanatçıya hayrandır, en büyük amacı tiyatro mektebine gitmektir. Dünder, Muazzez'e, tiyatro okuluna girmesi için kendisinin verdiği rolü başarıyla oynaması gerektiğini ve başarılı olursa bu okula girebileceğini söyler. Muazzez, Dünder'in bu isteğini hemen kabul eder ve yapacağı işin çok kolay olduğunu düşünür. Oynaması gereken rol, Nadide'nin kocasını baştan çıkarmaktır. Muazzez bu rolü başarıyla tamamlar. Romanda, Muazzez'in istediği okula girip girmediği tam olarak anlatılmamıştır. Ancak Dünder'in, Nadide'ye yazdığı bir mektupta Devlet Konservatuarında öğrenci olduğu belirtilmiştir.

Şahıslarının bir kısmının gerçek hayattan alındığı *Sisli Geceler* romanı, Millî Mücadele'nin taze hatıralarıyla ülkücü doktor ve öğretmen portrelerinin çizildiği bir eserdir.⁴²⁰ Roman kahramanlarından Fikret, çalıştığı hastanede kâtiplik yapan Zehra isimli bir kıza âşık olur. Zehra, asil bir aileye mensuptur. Babası Ahmet Münir Paşa, cesur ve namuslu bir askerdir. Kafkas cephesinde şehit olan oğlu Ekrem'in acısına dayanamayarak, mütarekeden bir sene evvel ölmüştür. Bunun üzerine Zehra ile annesi yalnız kalırlar. Tek maddi varlıkları olan evleri yangında yok olunca Zehra, hayatlarını devam ettirebilmek için çalışmaya başlar. Evleri yandığında Zehra on sekiz yaşındadır. Sultanî'den birincilikle mezun olmuştur. Dârülfünun'a devam etmektedir. Zehra, büyük bir istekle başladığı okulu bırakmak zorunda kalır. Zehra'nın üniversitede hangi bölümde okuduğu romanda belirtilmemiştir.

Aynı romanın kahramanlarından Fikret, cephede savaşmaya gider. Oradan ablası Sacide'ye yazdığı mektupta, şiir yazar kardeşi Nüzhet'in Dârülfünun'a gidip gitmediğini, gitmiyorsa onu zorlamalarını ister. Çünkü ona göre şair olmak için aynı zamanda iyi bir eğitim almak gerekir. Bu düşünce, romanda sık sık Sacide'nin avukat eşi Kenan tarafından da dile getirilmiştir: “*Nüzhet darülfünuna gidiyor mu? Gitmiyorsa kuzum sıkıştırın, ablacığım. Her zaman Kenan'ın söylediği gibi iki ifail, bir tefaille iş bitmiyor.*”⁴²¹ (*Sisli Geceler* s. 46)

Aydınlık Kapı romanında, Vildan'ın büyük oğlu Behçet üniversitede hukuk okur. Sermet ise liseye gitmektedir. Bu iki kardeş sürekli tartışırlar. Sermet'in asi bir karakteri vardır ve okula gitmek istemez: “*-Değiştirin bu kafayı!... Derslerden nefret ediyorum. Mektebi de, mektebi icat edeni de Allah kahretsin! Hoca milletinin topunun Allah belasını versin. Okumak istemiyorum. Yaşamak istiyorum. Servetime sahip olmak, keyfimce yaşamak istiyorum!*” (*Aydınlık Kapı*, s. 262–263)

İki kardeş arasında kız kardeşleri Feza'nın alacağı eğitim konusunda tartışma çıkar. Sermet, Feza'nın mutlaka Bebek'teki Amerikan Kız Koleji'ne gitmesini ister. Behçet ise hiç okula gitmeden evde özel öğretmenlerden Türkçe, yabancı dil ve müzik dersleri almasını ister. Romanda, olumlu özellikleriyle anlatılan Behçet'in, kardeşinin

⁴²⁰ Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, s. 290.

⁴²¹ Zorlutuna, Halide Nusret, *Sisli Geceler*, Orhaniye Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1341. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

eğitimi konusunda Amerikan Kız Koleji'ni tercih etmemesi anlamlıdır. Halide Nusret, yabancı okullara olumlu bakmaz.

3.1.2. Yabancı Okullar

Halide Nusret, yabancı okullara olumlu bakmaz. Yabancı okulların, öğrenciyi sahip olduğu değerlerden uzaklaştırdığına inanır.⁴²² Yazarın neden bu kadar yabancı okul aleyhinde olduğunu sorduğumuz kızı Emine Işınso, annesinin “beş vakit namaz kılan bir Müslüman olarak yabancı okulların Hıristiyanlık propagandası yapmasını onaylamadığını” belirtmiştir. Yabancı okullardaki misyonerlik faaliyetinin Halide Nusret'i daima rahatsız ettiği görülmektedir. Yazar, bu rahatsızlığını ve yabancı okullar hakkındaki olumsuz düşüncelerini, romanlarında yabancı okula giden kahramanlarını mutsuz ederek okuyucuya yansıtır. Halide Nusret, Feneryolu'nda oturdukları sırada iki ay Fransız Sörler okuluna gitmiştir. Süleymaniye'ye taşınınca bu okula devam edememiştir.

Gül'ün Babası Kim? Romanının kahramanlarından Mecla ve Nezihe kardeşlerdir. Aralarında on iki yaş fark bulunan bu kardeşlerin dünyaya bakış açıları birbirine benzemez. Bu farklılığın en önemli nedeni, aldıkları eğitimidir. Nezihe, kardeşini çocuğu gibi sever ancak onun fikirlerine katılmaz. Nezihe evlidir ve Tunç isminde bir çocuğu vardır.

Romanda, Nezihe'nin ağzından, Mecla'nın aldığı eğitim eleştirilir. Mecla yedi yaşını bitirmeden babası onu bir yabancı okula yatılı olarak verir. Mecla, ilk önce bu okula gitmek istememiştir. Ancak babasının zoru ile gittiği bu okula zamanla çok alışır.

⁴²² Abdullah Satoğlu, Halide Nusret'in edebiyatımızdaki yerini değerlendirirken, onun büyüklüğünün ne romancılığında, ne de şairliğinde olduğunu belirtir. Ona göre Halide Nusret'in en üstün vasfı, eserlerine de yansıyan milliyetçilik ve vatanseverlik duygusudur: “Aslında onun en üstün vasfı ve meziyeti, Tanzimat'ın ortaya çıkardığı, kendi tarih ve kültürünü, âdet ve geleneklerini benimsemeyen, eski değer ve büyüklerini tanımayan, taklitçilik ve -oku doğrusuna- batıcılığı “ilericilik” sayan “acayip aydın” tipinin çok bol olduğu son yarım asır içinde;

Gözümde hep eski çağlar
Çağlar dumanlı dumanlı...

Gibi, gurur ve gönül mazisinden alan, milliyetçi ve memleket sever duygularından kaynaklanmaktadır.

Mâzisinden aldığı bu gurur ve gücü, şu mısralarla daha da perçinlemektedir.

Bütünü budur değil mi, budur bizim mâzimiz

Ne bir çirkin manzara, ne fena bir hâtıra...

Yalnız yüreğimizde derinleşen bir yara.” (bkz. Satoğlu, Abdullah, “Halide Nusret Zorlutuna”,

Türk Dili, Temmuz 1997, Sayı 547, s. 77–81.)

Hatta ayda bir kez bile eve gelmemeye başlar. Nezihe, her gelişinde Mecla'yı aile ortamından ve manevî değerlerinden biraz daha uzaklaşmış bulur. Mecla'daki bu değişimi fark eden tek kişi ablası Nezihe'dir:

“Nezihe için bu çocuk meçhul, esrarengiz bir âlemdi. Onu tanımadan, tanıyamadan seviyordu. Zaten tanımağa pek vakti de olmamıştı. Mecla'yı babası yedi yaşını bitirmeden, bir ecnebî mektebine leylî vermişti. Çocuk evvela ağlamış, sızlamış gitmek istememişti. Fakat sonra sonra mektebine o kadar ısınmıştı ki bazan ayda bir gece bile eve gelmezdi. Ve her gelişinde evinden, ocağından, ailesinden biraz daha uzaklaşmış bulunurdu. Bu müthiş hakikati yalnız Nezihe görüyordu. O kendi dertleri, kendi ıstırapları arasında bile, kardeşinin ruhundaki azim ve korkunç tahavvülü fark ediyordu.” (Gül'ün Babası Kim?, s. 22-23) Yazarın, Nezihe için “kendi derdi” ifadesini kullanmasının nedeni, babasının isteği üzerine sevmediği biriyle evlenmesi ve mutlu olamamasıdır.

Mecla ve Nezihe'nin babası, metresleriyle gününü gün eden ve ailesine karşı ilgisiz biridir. Anneleri de hayatı boyunca “alınının kara yazısına ağlamaktan” çocuklarıyla ilgilenmeye vakit bulamamış bir kadındır. Kendi eğitiminde özellikle annesinin yerini sık sık vurgulayan Halide Nusret, genellikle çocuklarıyla yakından ilgilenen, onları eğiten olumlu anne tipleri çizmiştir. Bu romanındaki anne ise yazarın eserlerindeki diğer anne tiplerinden farklıdır. O, çocuklarıyla hiç ilgilenmez.

Nezihe'ye göre Mecla bu okulda geleneklerinden ve dinden uzak bir eğitim almaktadır. Mecla, yine bu okuldaki aldığı eğitim yüzünden anne ve babasına karşı saygısız ve asi davranmaya başlamıştır. Ablası Nezihe, Mecla'ya anne ve babasına karşı vazifelerini hatırlattığında Mecla sinirlenir. Mecla'ya göre çocuğu dünyaya getirme “budalalığında” bulunan insanlar, o çocuğa karşı görevlerini yerine getirmek zorundadırlar. Mecla, babasını sorumsuz biri olduğu ve annesini de, babası gibi sorumsuz bir adamla evlenip ondan çocuk doğurduğu için suçlamaktadır. Ona göre anne ve babasının evlilikleri büyük bir hatadır. Mecla'nın bu fikirlerini duyan ablası Nezihe onun gittiği okulu eleştirince, Mecla da ablasının aldığı eğitimi kötüler:

“-Annemiz de evet, hiç şüphesiz, annemiz de! Babam gibi adamla ömür geçirip ondan evlât yetiştirmek cürüm değil de nedir?... Onlar, evlendikleri gün bir büyük hatâ

işlemişlerdi. Ondan sonra beraber geçirdikleri her dakika bir hata, bir günah! Anladın mı?...

-Rica ederim, ikide bir “anladın mı?” diye sorma sinirleniyorum... Ah, babam senin bu fikirlerini duymalı idi! Bu, onun yegâne hatasının cezası olurdu.

-“Yegâne hatası” dediğin nedir acaba?

-Seni küçük yaşta ecnebî mektebine vermesi!... Size mektepte bunları mı öğretiyorlar, Meclâ?

-Evet hanımefendi. Size bunları öğretmezler miydi?

-Hayır.

-Sahi, size namazın farzlarıyla abdestin sünnetlerini ezberletirlerdi, değil mi?

-Bize insanlığı öğretirlerdi. Meclâ, bizim mekteplerimizde gene de öğretirler.

-İnsanlığı mı?... Ne müphem kelime!... O nasıl bir anka kuşu imiş acaba ablacık?...

-Anka kuşu değil yavrucuğum; “insanlık” demek... Büyüklere hürmet, itaat; küçüklere şefkat, muhtaçlara yardım, haktan hiçbir zaman...

Mecla bir kahkaha attı:

-Kâfi, kâfi ablacık! Devam etme! Ramazanda Fatih Camiine gider, vaaz edersin, iştahını oraya sakla!... Bu dünyada bu lâfların modası çoktan geçti! Hürmet, itaat, merhamet, bilmem ne... Bunlar boş lâflar!” (Gül’ün Babası Kim?, s. 16-17)

İki kardeş arsında geçen bu tartışma aslında yazarın yabancı okullarla Türk okulları arasındaki farklılığı somutlaştırmak için romana yerleştirdiği bir sahnedir. Nezihe burada yazarın sözcülüğünü üstlenmiştir. Okul, öğrenciye millî değerlerin öğretilmesi gereken yerdir. Yabancı okullar ise bunun tam tersi bir faaliyet içindedirler.

Mecla’nın fikirleri Nezihe’yi endişelendirir. Nezihe’ye göre Mecla’nın bu durumda olmasının nedeni, aldığı eğitimidir:

“-Ah ablacık, yarım dakika evvel söyledim: Bana ahlâk dersi verme, diye.

-Hayır, onun için değil... Seni temin ederim... Fakat hakikaten korkuyorum Mecla, endişe ediyorum: Ne olacaksın?...

Bu itikatlar, bu fikirler, bu hassasiyet, bu ateşin zekâ ve bu imansızlık... Yarabbi, bu kız ne olacak?...” (Gül’ün Babası Kim?, s. 21)

Mecla asla kadere inanmaz. Ona göre insanlar talihlerini kendileri belirler. Mecla evliliğe de karşıdır. Yedi yaşında gittiği bu okul, onun fikirlerini tamamen değiştirmiştir.

Romanın “Onun Defteri” başlığını taşıyan üçüncü kısmı Havva adlı birinin hatıra defterinden oluşmaktadır. Bu bölümde, Havva’nın, romanın başında eğitimi uzun uzun anlatılan Mecla olduğu açıklanır. Mecla, sevdiği adam olan Talat’a güvenmiş, ondan hamile kalmıştır. Talat, hamile olduğunu öğrenince Mecla’yı terk etmiştir. Bunun üzerine Mecla, ablası Nezihe’ye hak verir ve o güne kadar inandığı fikirleri değiştirir. Mecla, yaşadığı olumsuzlukların yegâne sebebi olarak aldığı eğitimi görür:

“Şimdi salim bir kafa ile düşünürken bilâ tereddüt hükmediyorum: Ben hasta bir kızdım!

Dünyada, sevdiğim, bağlandığım, inandığım hemen hemen hiçbir şey yoktu. Beni yedi yaşında, süt damlası gibi bir çocukken, kaldırıp attıkları mektepte, bütün sevdiğim, inandığım şeylerden yavaş yavaş boşaltmışlar; fakat yıktıkları kıymetlerin yerine aynı kuvvette başkalarını ikame edememişlerdi. Ruhum ve kafam bir ihtilâl, bir herç ve merc içinde harap olmuş gitmişti.

Anamı, babamı, ailemi sevmiyor, hepsini merhametsizce itham ediyordum. İçlerinde biraz sevdiğim bir ablam vardı. Benim zavallı sevgili Ziziciğim!... Şimdi onu o kadar çok seviyor ve anlıyorum ki.

Lâkin her şeyi affettiğim, hoş gördüğüm bu günümde bile babamı affedemiyorum. Çünkü beni kucağında babasız bir çocukla bu toprak evde çile çekmeğe mahkûm eden günahın büyük bir hissesi ona aittir. Beni hasta mütereddi ve kâfir yapan babamdır; yedi yaşında bir çocukken beni o mektebe leylî veren babam!...

Evet, muhakkak ki hasta idim: Dünyada sevilecek, bağlanılacak, inanılacak bir şey bulamıyordum. Memleketimi hakir, milletimi sefil, mukaddesatımı gülünç görüyordum. Yalnız hürriyet istiyordum, bilâ kayıt ve şart hürriyet! Bir de doğruluğa kıymet veriyordum, yalandan müteneffirdim. O kadar. Her tarafı çürümüş benliğimde kalan yegâne sağlam nokta bu idi.” (Gül’ün Babası Kim?, s. 99-100)

Okulda verilen eğitim, kişinin hayata bakış açısını belirleyen önemli bir faktördür. Bu eğitim, yaşanan toplumun gelenek ve görenekleriyle tezat teşkil ediyorsa ve aile, çocuğun topluma uyumlu bir birey olması için gereken eğitimi vermemiş, onu

başıboş bırakmışsa, istikbali olumsuz yönde etkileyecek hataların önüne geçmek mümkün değildir. Mecla, romanın bu kısmında samimi bir değerlendirme yaparak içine düştüğü çirkin ve zor durumun sebeplerini gözler önüne serer: Yanlış okul ve ilgisiz aile.

Bir süre sonra Havva şiir yazmaya başlar. Okulda öğrendiği vezin ve kafiye sayesinde yazdığı şiirlerdeki hataları düzeltir. Burada Havva'nın ağzından okulda alınan teorik eğitimin eleştirisi de yapılır:

“Mektepte iken öğrenmiş olduğum vezin ve kafiyenin hayatta işime yarayacağı hiç aklıma gelmemişti. Taşkın ıstırabımı, korkularımı, ümitlerimi sahifelere döktükten sonra ölçülü olup olmadıklarını anlamak için bir kere daha okudum; ufak tefek hatalarını düzeltince meydana çıkan şiire ben de şaştım!” (Gül'ün Babası Kim?, s. 120-121) Romanda bu kadar olumsuz anlatılan okulun adı belirtilmemiştir. Yazar sadece, “ecnebi mektebi” ifadesini kullanmıştır.

4. EĞİTİMCİLER

4.1. Mürebbiyeler

Halide Nusret, sadece iki romanında mürebbiye konusuna çok kısa olarak temas etmiştir. Yazarın mürebbiyeye bakışı olumsuzdur. Bunun nedeni, mürebbiye denince yabancı uyruklu kişilerin akla gelmesidir. Halide Nusret, yabancı uyruklu mürebbiyelerin terbiyesiyle büyüyecek çocukların kültürlerinden uzaklaşmasından endişe duyar.

Aydınlık Kapı romanında Lerzan çok zayıf ve hasta olduğu için çocuğuna bakıcı tutulur. Bu bakıcının özellikleri hakkında bilgi verilmemiştir.

Gül'ün Babası Kim? romanında, İbrahim Mümtaz, karısı Mecla'nın edebiyat âleminde ihtiyaç duyulan biri olduğuna, gençliği içinde bulunduğu kötü durumdan kurtaracak eserler yazabileceğine inanır. Bu nedenle Mecla sadece yazı yazmalı, ev işleri ile vaktini harcamamalıdır. Bunun için İbrahim Mümtaz, ev işleri için hizmetçi ve çocuk için dadı bulmak ister. Yabancı öğretmenlerin elinde yetişen Mecla, onun bu fikrine pek sıcak bakmaz. Özellikle ecnebi dadı bulma fikri Mecla'nın hoşuna gitmez ve bu fikre şiddetle karşı çıkar: *“Mamañih, evi hizmetçi ile doldurmanın bilâkis benim huzurumu bozacağını ona anlattım. Hele dadı!... Maazallah!... Bilhassa ecnebî dadı!*

Allah göstermesin, Allah göstermesin!... Ölüüm böyle bir şeye razı olamam!” (Gül’ün Babası Kim?, s. 214) Havva, eski adıyla Mecla, hem ev işleriyle, hem de çocuğu ile kendisi ilgilenecektir. İbrahim Mümtaz çok mutludur. Mecla’nın Talat’tan olan kızı Gül’e nüfus kâğıdı çıkartır. Babası olarak da kendi adını yazdırır.

4.2. Öğretmenler

Halide Nusret Zorlutuna’nın eserlerindeki öğretmen tipleri çok canlıdır. Bunun nedeni, yazarın öğretmen olması ve bu tipleri gözlemlerinden yararlanarak ortaya çıkarmasıdır. Hatıralarında öğretmen arkadaşlarından geniş olarak bahseden yazar, romanlarından sadece *Gül’ün Babası Kim?’de* ayrıntılı olarak öğretmenlerden bahsetmiştir.

Bu romanın gerek aslî kahramanı, gerekse ikinci derecedeki kahramanları gerçek hayattan alınmış kimselerdir ve gerçek hayattan alınmış özellikleriyle canlandırılmışlardır. Bu öğretmenlerin hepsi hayat dolu, neşeli, şakacı ve eğlenmeyi seven insanlardır. Birbirlerine karşı samimi davranırlar. Çevrelerindeki insanlarla çabuk kaynaşırlar. Buldukları ortamda mutlu olmayı bilirler.

Yazarın görev yaptığı Edirne Kız Muallim Mektebi öğretmenlerinin anlatıldığı bu romanda, kahramanlar arasında yazarın kendisi de vardır. Romanda, çocuk terbiyesi, analık hisleri ve her türlü ayrıntılarıyla taşra hayatı anlatılmıştır. Öğretmenlik, Halide Nusret’in yazarlığını da besleyen, doyuran, olumlu yönde etkileyen bir meslektir:

“Sınıflar, hikâye ve romanları, şiirleri için yepyeni duygular kazandıran, müşâhede malzemeleriyle dolu bir san’at laboratuvarı idi. Onun talebeleri arasında ben de varım; 1929-30’da İstanbul Kız Lisesi’nin sekiz ve dokuzuncu sınıflarında hocamdı. O, talebelerine yalnız bilgi vermekle yetinen bir hoca değildi; hele biraz canınız fazla sıkılmış ve üzgün olmaya görün, hemen alâkadar olur, türlü yollara başvurarak ruhunuzun en mahrum köşelerine nüfûz etmek isterdi. Bu yüzden, birçok talebeleriyle hocalık mesleğinin icabı olan sevgi ve saygıdan başka, şefkat ve minnet hislerinin kaynağından kuvvet alan samimi dostluklar teessüs ederdi. Mesleki icâbı yanılmıyorsak daha çok talebelerini yakından tanımak için, onların ruhlarının bir aynası olan kompozisyon vazifelerini dikkatle okur, bunların altına gayet güzel ve çok okunaklı yazısı ile düşündüklerini kaydeder, bâzı vazifeler hususi konuşmalara da vâsita olurdu.

Gösterdiği bir abla, bir ana yakınlığı dolayısıyla, talebeleri kendisini severdi. Okuttuğu saha Türkçe ve edebiyat dersi de, böyle bir zemin için çok elverişli idi ve bizler, onun derslerini dört gözle beklerdik. Ben, boş derslerimizde de hocamızın başka sınıflardaki derslerine gider, ondan istifâdeye çalışırdım.”⁴²³

Gül’ün Babası Kim? romanında, aslî kahraman öğretmen değildir. Ancak, gerek öğretmenler, gerekse okulun diğer elemanları eserde yer alırlar. Muallim mektebinde hizmetli olan Hasan Efendi bu kahramanlardandır. Bu okulun öğretmenleri, Hasan Efendi’nin evine gelerek orada misafir olarak kalan Havva ile tanışırlar. Havva’yı çok severler. Romanın bu bölümünde öğretmenler fiziksel özellikleri bakımından ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Öğretmenlerin hepsi burada çalışmaktan çok mutludur. Bu köy onlara sorunlarını unutturmuştur. Öğretmenler Hasan Efendi’nin evinden ayrılırken, Havva’yı ve Hasan Efendi’nin karısı Pembe Hanım’ı okula davet ederler.

Halit Bey de bu okulun öğretmenlerindedir. Pembe Hanım ve Havva ilk davetleriyle okula gelmeyince Halit Bey, tekrar evlerine giderek onları nehir kenarında düzenlenen geziye çağırır. Pembe Hanım’ın da katıldığı bu gezide öğretmenler Havva ile yakından ilgilenirler. Bu öğretmenlerden Samiye ile Muhsin adlı tamburî birbirlerini sevmektedirler. Bütün öğretmenler Muhsin’i çok severler ve ikisinin evlenmesini isterler. Romanın sonunda Muhsin ile Samiye evlenirler. Romanda Halit Bey’in öğretmenliğe bakış açısı da verilmiştir. Diğer öğretmenlerin bu köyü çok övmeleri ve burada sorunlarını unuttuklarını söylemeleri üzerine Halit Bey burada bir “manevî hastalıklar sanatoryumu” yapılmasını teklif eder. Bu sayede öğretmenler çok para kazanacaklardır:

“-Öyle ise hiç durmasınlar, hemen buraya bir “Manevî hastalıklar sanatoryumu” yaptırınlar, madem ki memleketin ab u havasında bu şifakâr tesir var; vallah dünyanın dört köşesinden buraya hastalar dökülürdü; yaşları yirmi ile otuz arasında binlerce ve binlerce insan!... Ha?... Ne dersiniz kızlar?... Yapalım mı şu işi?... Bir senede milyoner oluruz alimallah. Nasıl olsa bu hocalıkla iki yakamızın bir araya geleceği yok. Eyisi mi...” (*Gül’ün Babası Kim?*, s. 57-58) Öğretmenler, maddî sıkıntı içinde olmalarına rağmen mutludurlar.

⁴²³ Tansel, Fevziye Abdullah, “Halide Nusret Zorlutuna’nın Eserleri ve Edebî Şahsiyeti” *Defne*, Temmuz 1967, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 43, s. 6–7–8.

Havva'nın öğretmen okulundaki öğretmenlerle arası çok iyidir. Bir gün Güzide, okulun hizmetlisi Mustafa Ağa ile Havva'ya haber göndererek, hastalandığını, onunla konuşmak istediğini söyler ve Havva'yı okula çağırır. Acele ile okula gelen Havva, bunun “bir nisan şakası” olduğunu anlar. Bütün öğretmenler neşe içinde birbirlerine şaka yapmanın yollarını aramaktadırlar:

“Hepsi de ne şen ne mes’ut insanlar, yarabbî!... Bütün tanıdıklarına tezkereler yolluyorlar, telefon açıyorlar, muziblik icat ediyorlardı; çılgın bir neş’e içinde âdeta sarhoştular. Muallimlerden, monoloğ yazmakla meşhur, Cevat Hamdi Bey “bir nisan delileri” diye bir komedi yazacağını söylüyordu.

Bu Cevat Hamdi Bey de tuhaf bir çocuk. Her fırsatta paradan, kendi parasından bahsetmek istiyor. Hatta cüzdanını çıkarıyor, içindeki yüzlük banknotları arkadaşlarına gösteriyor; onlar da mütemadiyen kendisiyle alay ediyorlar, hâlbuki budalaca hareketlerine rağmen, o hiç de aptal bir adama benzemiyor. Bilakis zeki, pek zeki bir adam. Hatta onun keskin zekâsıyla bütün vilâyete hâkim olduğunu bile söylüyorlar, ne garip!

... İki saat kadar onların neş’eli âlemi içinde avunduktan sonra, Gül’ümün meme saatine yetişmek için eve döndüm.” (Gül’ün Babası Kim?, s. 120-121)

Havva, Samiye öğretmen ile Muhsin Bey’in nişan törenine katılır. O günden sonra Havva ile evlenmek isteyen pek çok kişi çıkar. Bunlardan biri de muallim Furuzan’dır. Romanda Furuzan’ın zengin olmadığı üzerinde durulur. Bu, Halit Bey’den sonra öğretmenin maddi durumunun iyi olmadığına dâir ikinci ifadedir: *“Tütün tüccarı Murat beyden ve küçük muallim Furuzan’dan mütemadiyen mektup alıyorum. Muallim beyin ayaklarım altına atacak serveti olmadığı için, ortaya yalnız kalbini fırlatıyor. Benden randevu da istemiyor...” (Gül’ün Babası Kim?, s. 138)*

Havva, yaz tatili dolayısıyla İstanbul’a giden Güzide’yi çok özler ve o olmayınca çok sıkılır. Güzide ile Havva tatilde mektuplaşırlar:

“Bugün Güzide hanımdan mektup aldım, çok sevindim. Bana iyi ve tatlı şeyler yazıyor... Onu dinlerken, onu okurken içimde bir tasfiye oluyor, kendimde iyiliğe karşı bir atılma hissediyorum... Onun talebeleri ne bahtiyar mahlûklar... Bana öyle geliyor ki, senelerce ondan iman, ümit, ateş ve heyecan almış olan bu genç kızlar, memleketin

her tarafına birer meş'ale gibi dağılacaklar ve etraflarına daima ıfık, daima iyilik dağıtacaklar..." (Gül'ün Babası Kim?, s. 148)

Fahire, Güzide ve Halit öğretmenler, çevrelerindeki insanlara yardım etmeyi çok severler. Mecla'ya yardım eden bu öğretmenlerin birbirleri ile olan ilişkileri de çok samimidir. Mecla, bu öğretmenler sayesinde içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulur. Güzide'nin tatlı ve şefkatli sesi Mecla'yı rahatlatır. Güzide, Mecla'yı yanında bulunan öğretmenlerle tanıştırır. Mecla, öğretmenlerle tanıştırdıktan sonra öğretmenleri göz ucuyla tetkik eder. Yazar, burada bulunan öğretmenleri Mecla'nın gözüyle anlatmıştır:

"Yaşları yirmi ile yirmi beş arasında görünüyordu, içlerinden yalnız biri, Necmünusa sarışındı. Küçük zayıf yüzünde büsbütün kocaman görünen deniz rengi gözleriyle altın sarısı saçları hemen göz alıyordu. Kafilenin en gösterişli giyineni de o idi: biraz lakayt, (kayıtsız) biraz mağrur ve müstehzi bir tavrı vardı. Ulviye onun yanında oturuyordu. Sade, vakur kıyafeti üstünde başı sakın ve yüksekti; beyaz çehresi üstünde kahverengi gözleriyle ince kumral kaşlarının iddiasız güzelliği derhal göze çarpıyordu. Muhsine çok esmer, fakat çok sevimli bir kızdı, içinden gülen gözleri, biçimli siyah kaşları ve siyahlıktan lâcivert yakamozlar yapan saçları ona cazip bir mânâ vermişti. Fahire de biraz ona benziyordu; esmer, siyah gözlü bir taze. Fakat onun güzel siyah gözleri birer damla kor gibi için için yanıyor ve omuzları; hayatın insafsız yükü altında biraz çökmüş gibiydi; çektiği çilenin izleri alınının çizgilerinde ve saçlarının beyaz tellerinde göze çarpıyordu. Havva, onun gizli ıstırabını gizlice selâmladı.

Fahire'nin yanında Zeynep, karanın yanında beyaz gibi duruyordu. Birinin her halinde bir elem, bir ıstırap ifadesi, ötekinin ise her kımıldanışında coşkun bir neş'enin izleri vardı. Kocaman kahverengi gözleri, neş'eden panl parıl yanıyordu.

Nihayet Halit Bey! Bol, ferah, pürüzsüz kahkahalar atan adam!...

Havva, bu adamın yaşını tahmin edemedi. Solgun mavi gözleri bir çocuğun veya bir velinin gözleri hatırasız, elemsiz ve iyilikle dolu idi. Fakat başı bir karlı dağ gibi bembeyazdı. Kolay ve güzel lakırdı söylüyor, ömründe kederle hiç yüz yüze gelmemiş bir insan gibi gülüyordu." (Gül'ün Babası Kim?, s. 61-62)

Halide Nusret, Güzide'yi tasvir ederken, duygularını katmış, kendini hissettirmiştir:

“Güzide güzel bir kız değil. Fakat berrak bir su kadar güzel, feyyaz, ışıklı bir gülüşü var. Bütün sefaletlere acıyan, bütün günahları affeden ve nihayet bütün insanları, bütün tabiatı severek içine alan bu geniş, bu derin ruhun karşısında hürmet ve muhabbet duymamak kabil değil. O, aynı zamanda, her mevzu üzerinde konuşmayı bilen zeki, kafalı bir kız.” (Gül'ün Babası Kim?, s. 95)

Halit Bey ile Güzide zaman zaman çeşitli konularda tartışırlar. Bazen aynı fikir üzerinde anlaşılır, bazen de görüşleri birbirine tamamen zıt düşer. Yazar, Halit Bey'i şöyle tasvir eder:

“Halit Bey, yaşına ve hayattaki tecrübelerine rağmen, heyecanlarına, hayallerine fazla mağlup olan idealist bir adam. Bütün idealistler gibi, onunda çok saf tarafları var. Kendi idealleri haricinde hiçbir fikrin mevcudiyetine inanmak istemiyor. Gözleri, bulutsuz bir gök gibi tertemiz, aydınlık. Bembeyaz başı da, insan eli değmemiş bir karlı şahika kadar temiz görünüyor. Bütün güzel ve zayıf şeylere karşı cazip bir alâkası, bir eğilişi var.” (Gül'ün Babası Kim?, s. 89-90)

Diğer bir öğretmen Fahire, âşık olmuş, sevdiği kişiye inanmış ve aldatılmış biridir. Sevdiği kişi, onu kendisine iyice âşık ettikten sonra ortadan kaybolmuştur. Gözlerinde, çok acı çekmişlerin “tatlı ve anlayışlı melâli” vardır. Mecla, bu yüzden Fahire'yi kendine yakın bulur.

Romandaki öğretmenlerin hepsi alçakgönüllü, sevgi dolu ve neşeli insanlardır. Maaşları azdır. Halide Nusret, öğretmen maaşının az olduğunu öğretmenlik hatıralarını anlatırken de vurgulamıştır. Kendisi de sık sık parasız kalmıştır. Buna rağmen eserlerinde, alınan maaşın azlığından yoğun bir yakınmaya ve çözüm beklentisine yer vermemiştir.⁴²⁴

Aşk ve Zafer romanında, İbrahim'in babası Eyüp Bey, Urfa'da İbrahim'in arkadaşı olan gençleri bir araya toplar. Bunlardan Nedim, vatan sevgisi ile dolu bir

⁴²⁴ Eserlerinde anlattığı öğretmen karakterleriyle ve özellikle *Çalığışu* romanıyla tanınan Reşat Nuri Güntekin, kahramanı Feride'nin ağzından, öğretmenlerin para sıkıntısı ile ilgili eleştiriye yer verir: “Ben, muallimliği açlıktan ölmek için kabul etmişim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönliümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verecek?” (bkz. Güntekin, Reşat Nuri, *Çalığışu*, İnkılâp Kitabevi, 33. Baskı, İstanbul, 1987, s. 311.)

ilkokul öğretmenidir. Anne tarafından Eyüp Beyin akrabasıdır. Otuz yaşındadır ve iki çocuğu vardır. Vatani için seve seve savaşır. Nedim'in vatani için savaşması anlamlıdır. Çünkü Halide Nusret'e göre öğretmenlik, özellikle ülke zor durumdayken ifa edilmesi gereken bir görevdir. Yazar, Nedim tipi ile bu fikrini bir kez daha vurgular.

4.3. Özel Öğretmenler

Halide Nusret'in sadece bir romanında özel ders alan kahramanlardan bahsedilmiştir. *Aydınlık Kapı* romanında, Lerzan'ın babası Behçet Bey, İstanbul'dan Mısır'a hatta Avrupa'ya sık sık seyahat eden biridir. Lerzan çok yaramaz bir çocuktur. Üç yaşına geldiğinde bir kız kardeşi olur. Onun da adını Vildan koyarlar. Vildan, Lerzan'ın tam tersine uslu bir çocuktur. Bu iki kardeşin hiçbir huyu bir birine benzemez. Lerzan'ın karakteri babasına, Vildan'ın karakteri ise annesine benzer. İki kız kardeş, konağa gelen özel hocalardan Türkçe, Fransızca, resim ve piyano dersleri alırlar. Vildan'ın özellikle dile yeteneği vardır. Fransızca dersini bir Fransız matmazel verir. Ancak bir süre sonra belirtilmeyen bir nedenle büyük hanımefendi bu hocayı konaktan uzaklaştırır ve yenisini getirmemekte ısrar eder. Yazar, bu hoca dersleri bırakmasa Vildan'ın birkaç senede bir Fransız gibi Fransızca konuşacağını ifade eder:

“Konağa gelen hususî hocalardan o da ablası gibi Türkçe, Fransızca, resim ve piyano dersleri alıyor ve kendine göre bir şeyler öğreniyordu. Bilhassa lisana istidadı vardı; Büyük Hanımefendi, Fransız “Matmazel”e kızıp onu evden uzaklaştırmakta ve yenisini getirmemekte ısrar etmemiş olsaydı, birkaç senede muhakkak ki bir Fransız gibi Fransızca konuşacaktı.” (*Aydınlık Kapı*, s. 15)

Bu romanda Fazilet, birkaç öğrenciye keman dersi verir. Bunu herkesten saklar çünkü çok gururludur.

5. ÖĞRENCİLER

Halide Nusret Zorlutuna öğrencilerini çok sever. Öğretmenlerinin kendilerine karşı sonsuz sevgisini hisseden öğrencileri de onu çok severler. Mesleğe başladığı ilk yıllarda Halide Nusret'in çeşitli sıkıntıları vardır. Bu sıkıntılarını öğrencilerine duyduğu aşırı sevgi sayesinde unuttur. Yazar, öğrencilerini, “renk renk, boy boy,” dilinden

anlayan, kendisini sevgi dolu pırıl pırıl gözleri ile dinleyen bir topluluk” olarak nitelendirmiştir.⁴²⁵

Büyükanne romanında, Attilâ okulda çok başarılıdır. Derslerini dikkatle dinler ve bu yüzden evde çalışmasa da okulda başarılı olur. Tarih dersini çok sever. Özellikle Atatürk’ten bahseden dersleri dinledikçe mutlu olur. Attilâ’nın ilkokulu pekiyi derecede bitireceği kesindir. Fakat Attilâ bununla yetinmez. Büyükanne ve Paşababa’nın kitaplıklarında yer alan eserleri de okumaya başlar. Bu konuda Büyükanne ona yardımcı olur. Daha şimdiden ortaokuldaki başarılı öğrencilerle boy ölçüşecek düzeye gelmiştir:

“Tatil başının en güzel sürprizi Attilâ’nın pekiyi derece ile ve öğretmenlerin büyük sevgi ve takdirlerini toplayarak sınıfını geçmesi oldu. Daha birkaç ay evvel ondan yaka silken, hatta: “Bu çocukta adam olacak göz yok!” diyen bazı öğretmenler, ondaki mucizeli değişikliğe şaşırıp kalıyorlardı. O densiz, hadsiz, âsî, pervasız ve küstah çocuk gitmiş; yerine terbiyeli, itinalı, çalışkan ve efendi bir çocuk gelmişti. Aralarında konuşan öğretmenler, Büyükanne’nin sihirli kudreti önünde bir kere daha eğiliyorlardı.

Attilâ’nın başarısı, Büyükanne ile Paşababa’yı da pek sevindirmişti. Hatta İstanbul’daki, Ankara’daki dayılardan, teyzelerden, kardeşlerden, Attilâ’ya tebrikler ve hediyeler gelmişti.

Hele annesinin sevinci... Attilâ’nın annesi, bütüen yoksuzluğuna rağmen, dışından tırnağından artırarak aldığı saati oğlunun koluna takarken, kendini dünyanın en mutlu annesi hissediyordu.” (*Büyükanne*, s. 115)

Bu arada Sevinç de gittiği yatılı okulda çok başarılı olmuş, hocalarını şaşırtmış, Büyükanne’yi sevindirmiştir.

Teyze çocukları arasında yaşanan karşılıksız aşkların anlatıldığı *Sisli Geceler* romanında, “kadın affetmeli mi?” sorusunun cevabı aranır. Yazara göre kadın eğer seviyorsa ihanet eden kocasını yuvasının saadeti için affetmeli, ancak, ihaneti asla unutmamalıdır.

Roman kahramanlarından Nüzhet, cephede savaşmaktadır. Oradan yazdığı bir mektupta Zehra’ya, İzmir’e girmeye az kaldığını, büyük ihtimalle oraya girince şehit

⁴²⁵ Zorlutuna, Ayşe Banu, “75. Yılına Dolduran Halide Nusret Zorlutuna İle Bir Mülâkat”, *Töre*, Sayı 65, Ekim 1976. s. 7-11.

olacağını söyler. Tüm mal varlığını Zehra'ya bırakır. Bunun nedeni, Zehra'nın eskiden beri hayali olan Anadolu'da okul açma planını gerçekleştirebilmesidir. Zehra'nın bu hayali gerçekleşirse Nüzhet de mutlu olacaktır:

“Hani senin bir zamanlar pek içten bir arzun vardı, Zehra. Anadolu'dan geldikten sonra bana sık sık ondan bahsederdin; Anadolu'da bir mektep açıp küçük çocukları başına toplamak; onların berrak bir suya benzeyen ruhlarıyla, marîz küçük vücutlarıyla bir ana gibi meşgul olmak...”

İşte ben bugün sana, bu rüyayı bir hakikat yapmanı rica ediyorum. Bütün servetimi resmen sana terk ettim. İzmir'in cennet gibi bağlarından birini al, içine iki katlı geniş, beyaz bir bina yaptır; babaları İzmir rüyası uğrunda şehit olan küçük kızları oraya topla; onlarla uğraş, uğraş kardeşim... Sonra bu teşkilâtı gündün güne tevâ edersiniz, değil mi Zehra? Orada koskocaman bir mahalle, bir “İzmir kızları mahallesi” yaparsınız. Bu namla mecmualar, kitaplar neşredersiniz.

Sende harikulâde bir yaşamak ve yaşatmak kabiliyeti, nâ-mütenahî bir sevgi ve şefkat menbaı vardır, o yaralı çocuk kalplerini ne güzel tedavi edeceksin, Zehra. Onlar da bil-mukabele, senin görünmez yararı görünmeyen bir minnet ve rikkatle ne güzel saracaklar!...” (Sisli Geceler, s. 215–216)

Halide Nusret, öğretmenliği hep anneliğe benzetir. Kendisini öğrencilerine çok yakın hisseder. Hatıralarında, bir öğrencisinin evlenmesine vesile oluşunu anlatır. Bu romanında da Ahmet Nüzhet, yazdığı bu satırlarla, Zehra'ya çocuklara sevgi ile yaklaşmasını, onlarla yakından ilgilenmesini tavsiye eder. Büyüyen kızları sevdiği kişilerle evlendirmesini tembihler. Ahmet Nüzhet'in Zehra'dan son isteği ise, senede bir kere, en sevdiği öğrencisini yanına alarak mezarını ziyaret etmesi ve *Kur'an* okumasıdır.

Romanın sonunda, bu okulun açıldığından ve eğitiminin on birinci yılını kutladığından söz edilir. Bu okul, her geçen gün ilerlemekte ve hayret edilecek bir gelişme göstermektedir. Okulda, en büyüğü yirmi, en küçüğü on iki yaşlarında olmak üzere kırk iki kız öğrenci bulunmaktadır. Okulun açılışından beri, on dokuz genç kız evlendirilmiştir:

“Son şehit mektebi, daima olduğu gibi tekrar edelim, yalnız Türkiye'nin değil, bütün dünyanın en mükemmel mekteplerinden biridir. Burada çocuklar, iptidâ tahsili

alırken, istidatları tecrübe olunmakta, beşinci sınıftan sonra her hanım kız, müstaid olduğu mesleğe çalıştırılmaktadır. Şimdi yüksek sınıflarda çalışan yirmi altı hanımdan üçü tıp, dördü edebiyat, dördü riyaziyat, beşi felsefe, ikisi hukuk şubelerine hazırlanmakta, sekizi ise mükemmel birer aile kadını, tam bir “anne” olmak üzere yetişmektedirler. Bu sekiz hanımın bu sene sergiye koydukları dikiş ve el işleri, akla durgunluk verecek derecede mükemmeldir. Fatma ve Zeynep Hanımlar Darülfünun hukuk şubesine, Emine Hanım da edebiyata devam edeceklerdir. Emine Hanım, “Gönlümdeki Işık” unvanlı eser-i edebînin muharriresidir. İstikbal bu genç hanımı pek büyük bir edibe olarak selamlayacaktır. Naciye ve İffet Hanımları ise mektep, hayata ekmel bir kadın numunesi olarak bırakmıştır.” (Sisli Geceler, s. 218–219)

Öğrenciler, Zehra’ya bir anne gibi bağlanmışlardır. Diplomalarını Zehra’nın elinden alan öğrenciler ağlarken, kendini zor tutan Zehra’nın da elleri titremektedir. Sonunda o da mezun olan öğrencileri gibi ağlamaya başlar. Her öğrencinin burada sevgi ile yetiştirildiği ve çok iyi eğitildiği anlaşılmaktadır.

Törenin sonunda yaptığı konuşmada, Münire Gaye Hanım, bu okulun açılışından, açılış sebebinden, o güne kadar geçirdiği safhalardan bahseder ve konuşmasının sonunda, şehit olan Ahmet Nüzhet Bey’i de yâd eder.

6. OKUL EĞİTİMİ NETİCESİNDE KAZANILAN MESLEKLER

Halide Nusret eserlerinde, eğitimin sonunda bir meslek edinme fikrine fazla yer vermez. Romanlarından ikisinde çeşitli mesleklerden kısaca bahseden yazar, en fazla öğretmenlik mesleği üzerinde durmuştur.

Büyükanne romanının son sahnesinde Büyükanne ile Paşababa’nın ellinci evlilik yıl dönümü kutlaması anlatılır. Tüm aile çiftlikte toplanmıştır. Mutlu bir ortam vardır. Paşababa torunlarına tek tek ileride ne olacaklarını sorar. Fatih ve Mustafa Kemal asker, Nazlı yazar, Orhan makine mühendisi, Emine mimar, Selim ziraat mühendisi olmak istemektedir. Attilâ ise doktor olmak ister. Havva ve Fatoş müzikle ilgileneceklerdir.

Gül’ün Babası Kim? romanında, Mecla’nın evlilik dışı hamile kalması babasını ve eniştesini çok kızdırır, onu evde istemezler. Bu yüzden Mecla, büyük babasının ahababı olan Hasan Efendi’nin yanına yollanır. Mecla’nın annesi, kızının masrafları için her ay Hasan Efendi’ye para gönderir. Köyde herkes Mecla’yı Havva adıyla ve kocası

ölmüş bir kadın olarak tanır. Havva'nın bir kızı olur. Havva, doğumdan sonra kızı için yazılar yazmaya başlar. Fakat çocuğuna baktığı için yazmaya fazla zamanı yoktur, üstelik çocuğa bakmayı bilmemektedir. Çamaşır yıkamayı bilmez. Hasan Efendi'nin karısı Pembe Hanım, para vermeyince Havva'ya yardım etmez. Havva, çocuğunun çamaşırılarını yıkamak için bir kadın tutacaktır. Bunun için ablasından para ister. Ablasına olan borcunu çalışıp ödeyeceğini düşünen Havva, nasıl bir işte çalışacağını bilememektedir. Havva, aldığı eğitim sayesinde öğretmen olabileceğini, ancak gayri meşru çocuk sahibi olmasının bu mesleği yapmasına engel olduğunu düşünür:

“Çalışır, öderim.” diyorum amma, nasıl çalışacağımı da bilmiyorum... Çocuğunun çamaşırılarını yıkamaktan aciz olan miskin bir kız, hayatta ne işe yarar ki?... Okumam yazmam var; lisan falan da biliyorum; belki bir İngilizce hocası olabilirdim ama, kucağında babası meçhul bir çocuk taşıyan bir kadına da elbette hocalık vermezler. Hakları da var. Güzide gibi, Ulviye gibi, Samiye gibi tertemiz kızların arasında böyle lekeli bir unsurun işi ne?...” (Gül'ün Babası Kim?, s. 115)

Güzide, Ulviye ve Samiye, Havva'nın en yakın dostu olan öğretmenlerdir. Havva, gayri meşru çocuk doğurduğu için kendini öğretmenlik mesleğine uygun biri olarak görmez. Öğretmenin toplumda örnek kişi olması gerektiği görüşü, yazar tarafından burada üstü kapalı da olsa belirtilmektedir.

7. DİN EĞİTİMİ

Kızı Emine Işınsu'nun ifadesiyle “beş vakit namaz kılan” Halide Nusret, çevresindekileri de dine bağlı yaşamaya teşvik eden biridir.⁴²⁶ Hakkında yazılan çoğu

⁴²⁶ Halide Nusret Zorlutuna'nın dostlarından Vasfiye İleri bu konuda şunları anlatmıştır:

“Muhterem Halide Nusret Hanumefendi'yi eserlerinden tanımış ve ben de hayranlarından olmuştum. Kendilerini görmek en büyük arzumdu. Kardeşimin hanımı ve aynı zamanda Halide Nusret Hanumefendi'nin talebesi olan Dr. Vecihe Dânişoğlu bizi bir araya getirdi. İkimiz de birbirimize uzun uzun baktık. Ben yüzünden gözlerimi ayıramamakta haklıydım ama o bana niçin bu kadar tanıyormuş gibi bakıyordu? Daha ileride bana, saçımdaki bir tutam beyazın kendisine 'Beyaz Selvi' romanının kahramanını hatırlattığını söylemişti.

Çok eski dostmuş gibi sohbe başladı. Dini mevzua nasıl geçtik bilmiyorum. Bana, 'namaz kılıyor musunuz?' diye sordu. Ben de, 'Evet, sabah namazını kılıyorum' dedim. 'Niçin yalnız sabah?' dedi. Bu dağdağa içinde bu kadarını yapabiliyorum diyecektim. Fakat 'Niçin yalnız sabah' diyen ses beni o kadar sarsmıştı ki konuşamadım. Ve ertesi gün şükürler olsun onun dediği gibi oldu. Bundan dolayı iltifatlarını o derece mahzar oldum ki bana 'Ruhumun öz kardeşi' dediler. Son işittiğim söz 'Vasfiyem, seni çok seviyorum' oldu. Her nefesinde Allah Kelâmı vardı. Onunla bulaşacağıma öyle inanıyorum ki, düştüğüm boşluktan bu duygu ile kurtuluyorum.” (bkz. İleri, Vasfiye, “Ne Dediler”, Töre, Temmuz 1984, Sayı 158, s. 25.)

yazıda, onun dine bağlı yaşayışı üzerinde durulmaktadır. Halide Nusret, yedi yaşından itibaren beş vakit namaz kılmaya başlamıştır. Ömrünün son yıllarında, “ölümü mukadder bilen imanı sayesinde” ölüm korkusu hissetmemiştir.⁴²⁷ Halide Nusret’in şiirlerinde de din duygusunun sık işlendiği görülmektedir.

Aydınlık Kapı romanında Vildan, babasının ölümünden sonra bir süre onun ölümünü hayal eder. Eserde Vildan’ın aldığı din eğitime geniş olarak yer verilmemiştir fakat sahip olduğu dini bilgiler onu korkulara sürükler. Babasının ölürken su istediğini ve ona bir yudum su verecek biri olmadığını öğrenince çok üzülür:

“Babacığı susuz ölmüş...

Hâlbuki insanlar ölürken şeytan, elinde bir bardak su ile karşularına gelir, “imanını ver de sana su vereceğim!” diye onları kandırmaya, imanlarını çalmaya çalışmış... Onun için ağır hastaların ağızlarına her dakika su -yahut daha iyisi zemzem - verilmiş...

Vildan, bunu eskiden beri biliyor. Yıllarca önce, kendi minnacık bir çocukken, konakta “Bacı” diye hürmet edilen emektar bir kalfa ölmüştü; o vakit Mihrişelek hep onun başucunda oturup, ağzına pamukla zemzem akıtmıştı.

Çocukları odaya yanaştırmıyorlardı amma Vildan, arada bir fırsatını bulup koşar, bacıya bir şeyler götürmek, onun gönlünü hoş etmek isterdi.

İşte o zamanlar, hastaya niçin durmadan su verdiğini Mihrişelek’ten sormuş, bu hususta ondan izahat almıştı.

İmanını kurtaramayan insanların öbür âlemde neler çektiklerini de Kur’an-ı Kerim hocası onlara anlatmıştı.

İman!...

Bu kelimeyi hoca onlara nasıl tarif etmişti, pek bilemiyordu amma, geniş ve temiz çocuk muhayyilesinde Vildan; “iman” denilen şeyi “İnsanların içlerini ve yüzlerini aydınlatan bir ışık” diye düşünüyordu. Göğsün içinde saklı, çok güzel bir ışık.

⁴²⁶ Halide Nusret Zorlutuna’nın *Ellerim Bomboş* isimli şiir kitabının bölümlerinden biri, “Allah adın zikredelim evvela”dır. Kitabın bu bölümünde dini içerikli şiirleri yer alır. (bkz. Ercilasun, Bilge, “Halide Nusret Zorlutuna’nın Şiir Dünyası”, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 172–184.)

⁴²⁷ Tunali, Yağmur, “Halide Nusret’in Dönülmez Seferi”, *Töre*, Sayı 158, Temmuz 1984, s.17–19.

Mel'un şeytan, demek insandan o ışığı çalıyor ve o vakit insan, içi dışı kapkara olarak öbür dünyaya gidiyor.

Ne çirkin, ne korkunç şey!...

Son nefesini susuz veren babasının o güzel yüzünü kapkara tasavvur etmek çocuğu çıldırtıyordu. Onun, zebaniler elinde işkence gördüğünü tasavvur ettikçe yatağının içinde kıvranyor, tortop oluyor; küçük yumruklarını ısırarak ağlıyor... Sonra da avuçlarını göklere açarak merhameti, mağfireti bol olan büyük Rabbinden babasına merhamet dileniyordu.

Kimbilir, belki de Allah onu son nefesinde korumuştur. O kadar iyi, o kadar tatlı bir adamdı ki.

Mihrifelek kalfa da söyledi ya, karıncayı bile incitmek istemezdi. Allah, böyle kulları severmiş... Belki de bu yüzden onun imanını korumuştur. Evet, belki de şimdi babası o güzel cennet bahçelerinde gezip dolaşıyordur!

Nihayet imdadına yetişen bu teselli ile bu güzel ümitle çocuk sükûn bulur, bitap bir halde uykuya dalar.

Fakat bir iki akşam sonra gene şüpheler, azaplar, kâbuslar başladılar.” (Aydınlık Kapı, s. 27–28)

Küçük yaşta verilen din eğitimi çocuk için zararlı olabilmektedir. Çocuk, öğrendikleri ile duyduklarını birleştirerek muhayyilesinde korku verici olaylar tasarlar, bu da çocuğu olumsuz etkiler.

Behçet Bey'in şehirden uzak bir çiftliği vardır. Behçet Bey İstanbul'a gitmeden önce ailesini bu çiftliğe bırakmıştır. Ziya Bey, Behçet Bey'in çiftlik komşusunun oğludur. Behçet Bey'in ölümünden sonra Lerzan'a görücüler gelir. Fakat hem annesi hem de Lerzan görücüleri reddederler. Lerzan, evleneceği kişiyi kendisi seçecektir. Bir süre sonra Lerzan, Şerif Hanım isimli bir arabulucu sayesinde Ziya Bey'le mektuplaşmaya başlar. Lerzan, henüz on üç yaşındadır. Ziya Bey'in kendisiyle ilgilenmesi hoşuna gider. Ziya Bey, Şerif Hanım'dan ailesinin Lerzan'ı kendisine vermeyeceğini duyunca kaçırmaya karar verir. Ziya Bey'in asıl amacı, Lerzan sayesinde zengin olup rahat bir hayat yaşamaktır. Ziya Bey'in babası Ömer Efendi'nin tek isteği, oğlunun okumasıdır. Fakat Ziya Bey bir baltaya sap olamaz. Birkaç yıl Galatasaray Lisesi'nde okur. Burada biraz Fransızca öğrenir. Baharın gelmesiyle birlikte Behçet

Bey'in ailesi çiftliğe taşınır. Lerzan ile Ziya geceleri buluşmaya başlarlar. Lerzan bir ara bu buluşmalardan rahatsız olur ve bir daha gitmeyeceğine dair kendi kendine yemin eder. Bir süre sonra bu yemininden pişmanlık duyar ve ekmek doğrayıp köpeklere vererek bu yemininden kurtulmaya çalışır.

Gül'ün Babası Kim? romanında, Nezihe dinî eğitim almıştır ve aldığı eğitim ona büyüklere saygıyı, küçüklere sevgiyi ve muhtaçlara yardımı öğretmiştir. Bu eğitim yüzünden babasına karşı direnemeyen Nezihe, babasının isteği üzerine sevmediği biriyle evlendirilir. Oysa Nezihe başkasını sevmektedir. Bu evlilik onu mutsuz eder ama yine de anne babasına karşı saygılıdır. Yaşadığı olumsuzlukları hep kadere bağlar. Geceleri yatağında gizlice ağlar fakat babasına tek bir kelime bile söylemez. Mecla, henüz altı yaşında olmasına rağmen ablasının acı çektiğini anlar. Ablasının yaşadıklarından dolayı babasını suçlar. Mecla'ya göre babası, “metresleri peşinde koşan sorumsuz bir adam”dır. Annesine ve babasına karşı hissettiği olumsuz duyguları sık sık ablasıyla paylaşır. Yabancı bir okulda okuyan Mecla, ablasının aldığı din eğitimini de küçümser.

SONUÇ

Her ikisi de öğretmenlik yapmış olan Halide Edib Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın öğretmenlik mesleğine ve genel olarak eğitime bakışlarının incelendiği araştırmada elde edilen sonuçları şöyle özetlemek mümkündür.

Eğitimi hayatın her sahasına yayan ve toplumda her bireyin eğitimine önem veren Halide Edib, eserlerinde en fazla kadının eğitime değinmiştir. Her alanda gelişme ve ilerlemenin temelini kadının eğitime bağlayan yazar, geçmişten gelen bu eğitim eksikliğinin giderilmesi için gerek yazılarıyla, gerekse faaliyetleriyle çaba sarf etmiştir. Halide Edib'e göre, kadının eğitimi önemlidir çünkü kadın çocuğu yetiştirecek ilk şahıstır. İyi eğitim almış bir anne, iyi eğitilmiş bir toplumun temelidir. Geleceğin mimarı olan nesillerin, daha beşikte iken doğruluk, çalışkanlık gibi olumlu duygularla yetiştirilmeleri gerekir. Bunu yapacak olanlarsa çocuğa ilk eğitimi veren kadınlardır.

Erkekler de kadın eğitimi konusunda kadınlar kadar hassas olmalıdırlar. Halide Edib'in romanlarında bu anlayışı savunduğunu, erkek kahramanına kadını eğitmek görevini verdiğini görüyoruz. Erkek, kadını eğiterek onu kendi seviyesine çıkartmayı amaçlamaktadır. Öte yandan Tanzimat döneminde pek çok erkek yazarımız da, kadının eğitimini savunmuş ve bunun için çaba sarf etmiştir. Ancak Tanzimat yazarları, iyi eğitim almış kadının sosyal hayattaki yerini düşünmezler. Halide Edib ise hemcinslerinin aldıkları eğitimi nerede ve nasıl kullanacaklarını da düşünmektedir. Çünkü yazar, kadının sosyal hayatta aktif olabildiğini aldığı eğitime bağlamaktadır.

Halide Edib kadının eğitimini ve çalışma hayatındaki yerini bir bütün olarak değerlendirmektedir. Günümüzde, sadece kadının değil, erkeğin de çalışma hayatında yer alabilmesi için iyi bir eğitim alması şarttır. Erkeklerin egemen olduğu bir toplumda, kadının kendini kabul ettirebilmesi için daha çok mücadele etmesi gerekmektedir. Kadın, sosyal hayattaki yerini çalışarak kazanmak, kimseye ihtiyaç duymadan, tek başına ayakta durabileceğini ispatlamak zorundadır. Halide Edib, romanlarında biraz da kendi hayatından yola çıkarak yarattığı kadın kahramanlarına, özlediği ideal kadın kimliğini vermeye çalışır. Bu ideal kadınlar, mücadeleden yılmayarak başarıya ulaşan kadınlardır.

Halide Edib'in eserlerinde canlandırılan erkek kahramanlar genellikle kadının eğitimine önem verir ve bunun için gayret sarf ederler. Halide Edib, Türkiye'de kadınlar arasında feminizmin yayılmasından rahatsız olur. Bu, her ülkede görülebilecek doğal bir süreçtir. Fakat feminizmin yayılması için kadın eğitiminin çok ileride olması gerekir. Hâlbuki bizim, kadın eğitimi konusunda atmamız gereken pek çok adım vardır. Ayrıca yazar, feminizmin erkeklere karşı bir hareket olarak görülmesini de doğru bulmaz. Çünkü aklı başında pek çok erkek, kadının eğitilerek ilerlemesi için çalışmaktadır.

Halide Edib'in eserlerinde savunduğu bu fikirler, yaşadığı dönemde ilgi ile karşılanmıştır. Bugün açısından bakıldığında, Halide Edib'in eserlerinin döneminde uyandırdığı ilgiyi anlamak zor olabilir. Aradan geçen yıllarda Türk toplumu değişiklikler geçirmiştir. Bugün, çalışma hayatında yer alan kadınların sayısı çok fazladır. Halide Edib, eserlerinde devamlı kadının eğitimini ve çalışma hayatında yer almasını savunmuştur. Günümüzde ise artık bu konu yoğun olarak tartışılmamaktadır: *“O, sadece Türkiye’de değil, yurt dışında da Türkiye’yi mükemmel bir şekilde temsil eden ve Amerika’da Williamstown Politika Enstitüsünde bir toplantıya başkanlık eden ilk kadındır. Evde, sokakta, iş yerinde, kürsüde gördüğümüz Halide Edib, o tarihlerde*

hep tekti. Bugün onun örnekleri, tıpkı özlediği gibi toplumumuzda yerlerini almışlardır."⁴²⁸

Halide Edib'in eserlerinde işlenen bir başka düşünce ise, bireylerin eğitim konusunda işbirliği yaparak sonuca daha hızlı gitmeleridir. Yazar, iyi eğitim almış kadınların, eğitim almamış kadınları bilinçlendirmek için her konuda konferans veya ders vermelerini ister. Üstelik bu dersler için aşırı bir masrafa da gerek yoktur. Eğitimin nerede yapılacağı çok önemli değildir. Avrupa'daki "pazar mektepleri" gibi bizde de "cuma mektepleri" açılmalı, mahallelerde bilgili genç kızlar mahallenin çocuklarını toplayarak onları eğitmelidirler.

Eğitim süreci içinde bazı alışkanlıklarını değiştirmek zorunda kalacak olan kadının bunları kabullenecek olgunluğa sahip olması şarttır. Kadın, eğitime gönüllü ve istekli olmalı, hatta bunun için mücadele etmelidir. Yazar, eğitim gören kadınların, bilgilerini yanlış yerlerde ve sadece gösteriş amacıyla kullanmamaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Zira bazı kadınlar, aldıkları iyi eğitimi ve özellikle yabancı dil birikimlerini, gösteriş veya ilgi çekmek için kullanmaktadırlar.

Çocukluğundan itibaren özel öğretmenlerden dersler alan, eğitimini yabancı bir okulda tamamlayan Halide Edib, eğitim sürecine girecek olan Türk kadınlarına yeni fikirlerle ve kültürlerle tanıştıkça kendi kültürlerini koruyup, köklerine bağlı kalmalarını öğütlemektedir. Halide Edib eserlerinde, kadının millî kültürünü unutmadan, aldığı eğitim sayesinde hars-medeniyet sentezini yapabilecek durumuna gelebileceğini savunur ve bu terkihi özler.

Memleket meseleleri ile yakından ilgilenme ve gerektiğinde aktif olarak görev alma, Halide Edib'in eğitilmiş kadından beklediği bir başka özelliktir. İyi eğitim alan kadın, vatanını evi gibi görmektedir. Halide Edib, kendisi de ülke zor durumdayken cephede görev almış, vatanın kurtuluşu için çalışmıştır. Bir yandan da yazdığı eserlerle millî mücadeleyi desteklemiş, halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Bu yönleriyle Halide Edib'in, savunduğu fikirlerle yaşayış tarzı uyuşan samimî bir yazar olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Halide Edib, aldığı eğitimin de etkisiyle her konuda Doğu ile Batı'nın sentezini savunur. Onun, eğitilmiş kadından hem klasik Türk musikisi, hem de klasik Batı musikisine aşina olmasını beklemesi, bunun göstergesidir. Bu nedendir ki Halide Edib, kadın eğitiminde İngiliz ve Amerikalıların model alınmasını ister. Amerikalılar, uygulamaya dayalı bir eğitim yöntemiyle kendine güvenen, faal, çalışkan insanlar yetiştirmişlerdir. Uygulamanın esas alındığı bu eğitim modeli bizde de örnek alınmalı ve iki kültürün sentezi yapılarak eğitimde doğru kararlar verilebilmelidir.

Halide Edib, öğretmenlik yapmış bir yazar olarak, eserlerinin hemen hepsinde çocuktan bahseder ve eğitimin çocuğa kazandırdıkları üzerinde önemle durur. Bireye önem veren yazar, eğitim vasıtasıyla çocuğu bir birey olarak yetiştirmeyi amaçlar. Bu sayede çocuk, güçlülere karşı direnebilmeyi ve ayakları üzerinde durabilmeyi öğrenecektir. Böylece okul, hem çocuğu birey olarak yetiştirecek, hem de hayata hazırlayacaktır. Yarının büyükleri olan çocukların yetişmesine önem verildiği takdirde, bugün var olan şikâyetler sona erecektir.

⁴²⁸ Enginün, İnci, "Halide Edib", *Bir Sığınak Olarak Kitap ve Edebiyat*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2001, s.140-142.

Çocuğa verilecek eğitimin önemli bir amacı, iş birliğini ve ekip çalışmasını öğretmektir. İnsanın toplumda tek başına yaşaması düşünülemez. Sürekli insanlarla iç içe ve iletişim halinde olan bireyin, etrafındaki insanlarla iyi ilişkiler kurabilmesi ve birlikte çalışabilmeyi öğrenebilmesi çok önemlidir. Bu öğretilerin kazanılması çocuğa verilecek sorumluluk duygusuyla orantılıdır. Halide Edib, çocuğa sorumluluk kazandırılmasında öğretmenin payının çok büyük olduğuna inanır. Bu nedenle, okulda çocuğa ev ödevi verilmesi gerektiğini savunur. Ona göre okul eğitimi boyunca çeşitli ödevler yapan ve görevler üstlenen çocuğun, sorumluluk duygusu gelişir. Öğretmen, vereceği ödevlerle öğrencide bu duygunun oluşmasına katkıda bulunur. Bireyin çocuk yaşlarda edineceği sorumluluk duygusu, ileriki yıllarda hayatını olumlu yönde etkileyecektir. Diğer taraftan, verilen ev ödevi, çocuğun sürekli bir öğrenme ortamında bulunmasını sağlayacaktır.

Eğitimle çocukta iyi duygular uyandırmalı, onu güzele ve doğruya yöneltmek hedeflenmelidir. Vatan sevgisi ve millî bilincin çocuğa, okul sıralarında aşılması gerekir. Millî bilinci sağlam nesiller, başka kültürlerle karşılaştıklarında bocalamaz, milliyetlerini unutmazlar. Halide Edib için her çocuk, geleceğimiz için bir umuttur ve vatan bu çocuklara emanet edilecektir. Geleceğimizi emanet edeceğimiz çocukların kuvvetli bir vatan sevgisine sahip olması şarttır. Edebî eserler aracılığı ile çocuklarda ve gençlerde duyguların eğitilmesi gerekir.

İyi bir eğitim, çocuğa yalnız kendi ulusunu değil, başka milletleri de sevmeyi öğretir. İnsanlar arasında din, dil, ırk ayırımı yapmadan barış içinde yaşama duygusunu aşılacak eğitimin hedefleri arasındadır. Halide Edib, gelecekte dünya barışının iyi eğitilmiş annelerin eğiteceği çocuklar sayesinde kurulacağına inanır. Bunun için, tüm eğitimcilerin barışa inanması gerekir. Savaşı ve ayrımcılığı hedefleyen bir eğitim anlayışı düşünülemez.

Halide Edib, kitap sevgisinin çocuğa küçükken kazandırılması gerektiğini savunur. Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus, doğru kitabın seçilmesidir. Yanlış seçilen bir kitap, henüz kitapla tanışan çocuğun daha yolun başında kitaptan soğumasına neden olur.

Çocuğun gelişiminde masal önemli bir yere sahiptir. Masal, çocuğu hayata hazırlayan bir türdür. Masal vasıtasıyla çocuğun ufku genişler, hayal gücü zenginleşir. Halide Edib, bazılarının korkutucu bulduğu ve bu yüzden asla okutulmaması gerektiğini düşündüğü cin ve peri masallarının bile derlenmesini ve koruma altına alınmasını ister. Bunların çocuğa okunmasında ya da anlatılmasında herhangi bir sakınca görmez. Bu masallar vasıtasıyla çocuk, geniş bir hayal gücüne sahip olacaktır.

Her alanda ilerlemeyi hedefleyen bir toplumun fertlerini, işini en iyi yapacak şekilde yetiştirmesi kaçınılmazdır. Bu da ancak meslekî eğitimin yaygınlaştırılmasıyla ulaşılabilecek bir hedeftir. Halide Edib, meslekî eğitime önem verir ve sık sık bunun gereğini belirtir.

İyi eğitim almış anne ya da baba, çocuğun iyi bir eğitim almasını da sağlar. Halide Edib'in eserlerinde ailede genellikle anne ya da babadan biri çocuğun eğitimiyle ilgilenir. Bazı romanlarında ise çocuğun eğitimi ile ilgilenme anne baba dışındaki kişilere kalır. Anne veya babanın çeşitli nedenlerle çocuğun eğitimi ile ilgilenememesi durumunda çocuğun eğitimini üstlenen bu kişiler, çocuğun yakın akraba çevresinden olabileceği gibi, akrabalık bağı bulunmayan şahıslar da olabilirler.

Yazarın romanlarında anne babadan çocuğun eğitiminde yönlendirici olan ise ailede sözü geçendir. Eşler arasında var olan eğitim düzeyi farkı, onların çocuklarının eğitimine bakışlarında ve isteklerinde çatışmaya yol açar. Anne ya da babadan biri, çocuğun kendi kültürü ile yetişmesini isterken, diğeri Batılı eğitimi savunabilmektedir. Bazen de Doğu-Batı sentezini yakalayabilmiş anne-babaların, çocuklarını bu senteze uygun olarak yetiştirme çabaları görülmektedir. Halide Edib'in, eğitimin her sahasında aradığı ve özlediği, bu sentezi yapabilmektir.

Halide Edib'e göre iyi bir eğitim, okulun özellikleriyle de yakından ilgilidir. Okulun fizikî yapısı, çocuğun psikolojisini etkilemektedir. Ona göre okulun Türk ya da yabancı olmasının bir önemi yoktur. Halide Edib'in eserlerinde, yabancı okulları ve özellikle Amerikan Kız Koleji'ni olumlu yönleriyle anlattığı görülmektedir.

Halide Edib'den önceki yazarlarda Fransız eğitimi ağır basarken, Halide Edib'te bu tarz eğitim yerini Anglo-Sakson terbiyesine bırakır. Amerikan Koleji'ndeki eğitimi öven yazar, bu okul sayesinde çocukluğunun ve gençliğinin zor dönemlerini en az sıkıntıyla atlattır. Okulun huzur dolu havası onu sorunlarından uzaklaştırmıştır. Bu nedenle Halide Edib, özellikle romanlarında yatılı okullardan övgü ile bahsetmektedir. Yazarın eserlerinde yatılı okul, aile ortamları evde kalmalarına engel olacak kadar kötü olan çocuklar için bir kurtuluş olarak görülmektedir. Galatasaray Lisesi de dönemin Batılı eğitim veren yatılı okullarındandır. Halide Edib'in kahramanlarından bazıları bu okulda okurlar ve yazar, eserlerinde bu okuldan övgü ile bahseder.

Mahalle mektebi, orta halli ailelerin çocuklarının gittiği okuldur. Burada eski tarz eğitim verilmektedir. Yazar, eserlerinde mahalle mekteplerine fazla yer vermez.

Halide Edib'in eserlerinde yeniliğe açık olan kahramanlar, ya Batılı eğitim veren okullarda okumuşlar ya da çocukluktan itibaren Batılı bir eğitimcinin -genellikle mürebbiye- terbiyesinden geçmişlerdir. Yazarın eserlerinde mürebbiyeler olumlu yönleriyle anlatılmaktadır.

Eğitimin diğeri bir aşaması olan üniversite, Halide Edib'in eserlerinde geniş yer tutmaktadır. Üniversite eğitimi, kadın erkek bütün insanlar için gereklidir. Halide Edib Adıvar'ın eserlerinde, gerek yurt dışındaki üniversitelerde, gerekse Darülfünun'da okuyan gençlere rastlamak mümkündür. Yazar, ülkenin geleceğine şekil verecek kişiler olarak gördüğü üniversite gençliğine büyük bir güven duymaktadır. Üniversitede iyi bir eğitim alan kişi, milletinin ilim ve fikir hazinesini bir bütün olarak görmeli, geçmişini reddetmemelidir. Yeri geldiğinde bu hazinenin içindeki iyileri ve kötülere ayırt edebilmeli, millî meselelere duyarlı olmalı, millî meselelerle dünya meseleleri arasında ilgi kurmalıdır.

Yazar, üniversite eğitimin önemine değinirken, bu eğitimi alan insanların objektif ve ilmi esas alan kişiler olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Halide Edib, dünyanın her yerinde kötü yönetimlerin üniversiteden yetişen aydın insanları ezmeye ve yok etmeye çalıştıklarını ve hatta gelecekte de çalışacaklarını vurgular.

Halide Edib, uzun yıllar hoca olarak görev yaptığı İstanbul Üniversitesi'ni yurt dışındaki üniversitelerle kıyaslar. İstanbul Üniversitesi, Fransız ve Amerikan üniversitelerinden ziyade, geleneğe bağlı kalmış İngiliz Oxford Üniversitesi'ne benzemektedir. Her iki üniversite de yıllar geçmesine rağmen ortamını değiştirmemiş, geleneğe bağlı kalmıştır. Yazara göre bu geleneğe bağlılık, ister ilkokul, ister yüksek okul olsun zorunludur. Halide Edib, birikime önem veren biridir ve okulun geleneksiz

olamayacağını belirtmektedir. Yazarın “gelenek”le kastettiği, eğitimde devamlılıktır. Halide Edib’in, üniversiteler üzerine birçok öneri ve eleştirisi bulunmaktadır:

1. Halide Edib, yeni bir üniversite açma konusunda dikkat edilmesi gereken hususları belirtmiştir. Kurulması planlanan ne olursa olsun, hem yerli, hem yabancı uzmanın görüşünü almak gerekir. Cumhuriyet devri, yıllarca bu sahalarda fikir üreten kıymetli aydınlar yetiştirmiştir.

Bir insan, ne kadar güçlü ve etkili bir şahsiyet olursa olsun, kendi başına bir üniversite açması imkânsızdır. Üniversite açmak için bir ilim muhiti, zümresi ve halkın şuurunda bir hazırlık olması lâzımdır.

2. Osmanlı İmparatorluğunun maarif sistemi medreselere dayanır. Fatih, medreseleri dünya üniversitelerinin seviyesine getirmiştir. Ancak Fatih’ten sonra medreseler kendini yenileyememiş ve çağın gerisinde kalmıştır. Diğer yandan, Batı’nın ilim metotlarından haberdar olarak yetişen idadî gençleri, medreseyi ilerleme yolunda tek engel gibi görmeye başlamışlardır.

Halide Edib’e göre, milliyetçiliğin aşırıya götürülmesi üniversitelerin geri kalmasının bir başka nedenidir. Böyle “dar bir bakış açısı”, okullarda okutulan bazı kitapların kaldırılması gibi tehlikeli bir sonuç doğurmuştur.

3. Medresenin çöküşünün başlıca iki sebebi vardır. Birincisi, âlimlerin ilimle değil, zamanın ileri gelenlerine meddahlık etmekle uğraşmaları, ilmî vazifelerini ihmal etmeleridir. Diğeri ise, fikir hürriyetinin eksik olmasıdır. Zira fikir hürriyeti, üniversitelerin yenilenmesinde ve gelişmesinde önemli yere sahiptir.

4. Bütçesini hükümetten alan üniversitenin tamamen bağımsız olması beklenemez. Üniversitelerin bağımsız olmaması, üniversite hocalarını diğer memurların seviyesine indirmektedir. Üniversite devlet tarafından maddî olarak desteklenmeli, ancak sadece devletten yardım beklenmemelidir. Üniversiteler, kendilerini idare edecek maddî kaynaklar bulmalıdırlar.

5. Üniversitede hocalık yapmış biri olarak, üniversite eğitiminin amaçları ve metotları, yazarın üzerinde durduğu önemli bir konudur. Yazar, özellikle Fen ve Edebiyat fakültelerinin eğitim eksiklerine değinir. Fen fakültelerinden mezun olanlar, klâsik kültürden habersizdirler. Güzel sanatlar veya edebiyat mezunları ise bilimde geridirler. Fen fakülteleri mezunları eksiklerinden dolayı üzüldürken, güzel sanatlar ve edebiyat mezunları adeta bu eksikleriyle gurur duyarlar. Fen fakülteleri mezunlarının insan ilişkileri ve sosyal meselelerde bilgi sahibi olmamaları endişe vericidir. Yazara göre, hem Edebiyat Fakülteleri, hem de diğer fakülteler “hasta”dır.

Bizde Edebiyat Fakültesine henüz lâıyk olduğu ehemmiyet verilmemiştir. Bu fakülte daima emre ve direktife en fazla muhtaç fakülte olarak telakki edilmiştir. Üniversitenin içindeki münevverler arasında bile Edebiyat Fakültesinin bir sürü kuru laftan ibaret olduğunu, kapatılmasıyla, üniversitenin üstünden “fuzulî” bir yükün kalkacağını iddia edenler vardır. Bu, son derece tehlikeli bir zihniyettir. Yazara göre, edebiyat fakülteleri, milletlerin ilerlemek için takip etmeleri gereken yolu belirleyen fakültelerdir ve kapatılmaları düşünülemez. Halide Edib, Edebiyat Fakültesini milletin geleceği açısından olmazsa olmaz fakülteler arasında görmektedir.

Bazıları da Edebiyat Fakültesini sadece Türkoloji bölümünden ibaret kabul ederek, bunun dışındaki bölümleri gereksiz görmüşlerdir. Yazar, bu görüşü tehlikeli bulur. Edebiyat Fakültesinin Türk harsına ve diline önem vermesi gerektiği gerçeğini vurgulayan Halide Edib, Türkoloji bölümlerinin önemine dikkat çeker. Kendi dillerini

gerektiği gibi bilmeyen insanlar, yabancı dili ne kadar iyi bilirlerse bilsinler, taklitten öte gidemezler. Türkçe'nin çok iyi bilinmesinden sonra, bir yabancı dil öğrenmek şarttır. Edebiyat fakülteleri, gelecek nesillerin önünü açacak yerlerdir ve bundan dolayı geniş bir salahiyet ve hürriyeti hak etmektedirler. Bu fakülteler, kendi meselelerini kendi içlerinde halledebilecek şekilde özgür olmalıdırlar. Bir fakültenin sorununu en iyi bilenler, yine orada görevli olan kişilerdir.

Halide Edib, kendi dilimize ve harsımıza önem vermeyi savunurken, üniversitelerde bunun dışındaki bölümleri yok saymanın bizi medrese zihniyetine götüreceğini düşünür. Ona göre, bir insanın kendi harsı ve edebiyatına karşı derin bir bakış açısı geliştirmesi, başka medenî milletlerin edebiyat ve fikir abidelerini tanımakla olur.

6. Edebiyat fakültelerinin tarih bölümleri çok önemlidir. Bu bölümler, vesika toplamak ve olayları tespit etmek dışında, öğrencilere medeniyet tarihi de okutulmalıdır. Batılı aydınların hepsi, medeniyet tarihi dersini tarih bölümünde şart koşarlar. Tarih öğretiminde objektiflik, tenkit ve mukayeseli düşünme esas kabul edilmelidir.

Halide Edib'e göre, bir milletin geleceği “tarih zihniyetinin sağlam veya çürük olması ile” yakından ilgilidir. Bizde bir “Batı medeniyeti tarihi” serbest kürsüsüne ihtiyaç vardır. Bazı Batılı tarihçileri bir süre için bu kürsüye davet etmek, gençlerin ufkunu açacaktır

7. İnsan hayatını, insanların birbirleriyle ilişkilerini, kafa ve ruhların olgunluğunu, kısacası toplumun şeklini belirleyen bir alan olan felsefe bölümünün de gerekliliği tartışılmazdır. Halide Edib'e göre felsefe bizim hayatımıza “din” kadar tesir etmiş bir konudur. Belki önemli filozoflar geniş kesimler tarafından bilinmeyebilir ancak bu filozofların görüşleri geniş kitlelere yayılmıştır. Bu nedenle, bir felsefe serbest kürsüsüne ihtiyaç vardır. Bu alandaki yeni görüşler ve gelişmelerden, açılacak bu kürsü sayesinde haberdar olunabilir.

8. Tarih ya da felsefe ile ilgili bir kürsü kurulduğunda, çağırılacak misafir hocaların özenle seçilmesi gerekir. Yabancı dil bölümlerinde de yurt dışından gelecek yabancı hocalara ihtiyaç vardır.

9. Halide Edib, gazeteciliğin gelişmesi için Edebiyat Fakültesine bir gazetecilik kürsüsünün açılmasını teklif etmiştir. Buraya hem yurt dışından, hem de kendi ülkemizden tanınmış gazeteciler davet edilmelidir.

10. Üniversitede okumak, herkesin hakkıdır. Bu hak, aynı zamanda yüksek demokrasilerin vazgeçilmez özelliğidir. Üniversiteye girebilmek için, lise diploması almak, sonra da olgunluk derecesine sahip olmak lazımdır. Bu olgunluğa erişen herkesin üniversitede okuma hakkı vardır. Fakat uygulamada bu kurala uyulmamış, her fakülte, öğrencilerini seçmek için yeniden sınava tabi tutmuştur. Olgunluk, üniversiteye girme hakkı veren bir derecedir. Bu derecenin yeterli olmaması ya da uygulamadaki aksaklıklar, öğrencileri ilgilendirmez. Halide Edib, o dönemde uygulanan olgunluk sınavlarının bir çıkmaz olduğunu vurgulayarak, bu sınavları yapan jürilerin farklı özelliklere sahip olmasının, jürinin değerlendirme ölçülerinin bölgeden bölgeye ve şahıstan şahısa değişmesi sonucunu doğurduğuna dikkat çekmiştir.

11. Fakülteler, öğrencileri seçmek için yaptıkları sınavlarda yeterince özgür değildir. Bölümlere alınacak öğrenci sayıları hakkında fakültelere söz hakkı

tanınmamıştır. Fakültelerin kapasiteleri bilinmeden belirlenen öğrenci sayılarıyla birlikte derslik ve hoca ihtiyacı ortaya çıkmış, bu da öğrenci kalitesini düşürmüştür.

12. Halide Edib'e göre, filolojiye gelen bir öğrencinin, lisede çok iyi yabancı dil öğrenmesi gerekir. Eğer bu gerçekleşmemişse, iki sömestr boyunca öğrenciye dil öğretecek enstitüler kurulmalıdır. Yabancı dille eğitim veren liseden mezun olmayan ve bir şekilde yabancı dili öğrenememiş öğrenciler, bu enstitülerden bir belge almalıdırlar. Yabancı dil ile ilgili bazı sınavları bu enstitüler üstlenmelidir. Aksi takdirde, filolojilerin eğitim seviyesi düşer ve sadece dil öğreten bir okul konumuna gelir. Filolojiler sadece dil öğreten kurumlar değildir. Filoloji bölümleri öğrencilerine, yabancı ülke edebiyatlarını, felsefelerini ve Batı'nın ilerlemesinde rol oynayan meseleleri öğretmek durumundadır.

13. Büyük üniversite olmak için üç önemli şartı yerine getirmek gerekir. Birincisi, bilim, fikir ve sanat dünyasındaki gelişmelere ayak uydurmak, ikincisi, medenî dünyanın ilim merkezleriyle ilişki içinde olmak, onlarla işbirliği yapmak, üçüncüsü ise, kendi memleketinin ihtiyaçlarını göz önünde tutmak, geçmişi gençlere öğretmek ve milletine hizmet etmesi gerektiğini unutmamaktır.

14. Profesörler, gereğinden fazla idare kurullarında meşgul edilmektedirler. Bunun sonucunda, hocaların öğrencilerine ayıracağı zaman azalmaktadır.

Üniversitede çalışanların sorunları da Halide Edib'in eserlerinde yer almaktadır. Hocalar ve özellikle asistanlar maddî sıkıntı içindedirler. Daha fazla para kazanmak için ek iş yapmak zorunda olan üniversite hocaları, kendilerini geliştirmek ve akademik çalışma yapmak için zaman bulamamaktadırlar. Yazar, üniversite hocalarının aldıkları maaşın, Cumhuriyet döneminde, Amerika'daki üniversite hocalarının maaşlarına denk duruma geldiğini belirtmiş, hocaların maddî durumlarındaki bu iyileşmeye karşılık, fikir hürriyetlerinin olmamasından şikâyet etmiştir. Fikir hürriyeti ise ilerlemenin temel şartıdır.

Halide Edib, üniversite eğitimi için ihtiyaç duyulan burs konusuna da değinmiştir. Özellikle maddî imkânsızlıklar içinde olan başarılı öğrencilerin burslarla desteklenmesi gerekir. Bu konuda devlete büyük görev düşmektedir. Devlet burslarının çoğu, mecburî hizmet karşılığında verilmektedir. Burs alan öğrenci, eğitimi bittikten sonra devletin gönderdiği herhangi bir yerde belirli bir süre mecburî hizmet yapmak zorundadır. Bu mecburî hizmet uygulaması, bir taraftan taşradaki ihtiyacı karşılarken, diğer yandan başarılı öğrencilerin buralarda körelmesi tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle devlet, zorunlu hizmet uygulaması yüzünden başarılı öğrencilerden yeterince yararlanmamaktadır. Yazara göre burs karşılığında mecburî hizmet şartı kaldırılmalıdır.

Halide Edib, zenginlerin üniversite vakıfları kurmasını ister. Bu vakıflar sayesinde halk, birbiriyle kaynaşacak, halk arasında zenginlere karşı var olan olumsuz bakış açısı değişecektir. Bu vakıflar, öğrencilere burs vererek, yurtlar yaparak, öğrenci sanatoryumu kurarak, üniversitelerin ilerlemesinde faydalı olabileceklerdir. Halkı bu tür yatırımlara teşvik edebilmek için, vakıflara ya da serbest kürsülere vakıf sahibinin ismi ya da yine vakıf sahibinin isteğiyle, isim yapmış başka bir âlimin adı da verilebilir.

Eğitime çok önem veren bir yazar olarak Halide Edib, nitelikli insanların değerinin bilinmediğinden yakınmaktadır. Zor şartlarda eğitim alan insanlara, eğitimle kazandıkları birikimi kullanacak imkân verilmemesi ya da alınan eğitimin insanın

karnını doyuracak kadar para kazandırmaması Halide Edib'in eserlerinde sık sık şikâyet ettiği bir durumdur. Oysa yazar, üniversiteli gençlere büyük ümitler bağlamış ve eski zihniyeti değiştirecek ve insanları medenîleştirecek gençlerin üniversitelerden yetişeceğine olan inancını her fırsatta vurgulamıştır. Halide Edib'e göre üniversite eğitimi almak, serbest düşünceye ve yeni fikirlere açık olmak demektir. Üniversitelerde Batı özentsine yer verilmemeli, gençler boş zamanlarını fikir alışverişiyle geçirmelidirler.

Halide Edib'in eserlerinde üniversite mezunu bir eş arayan kahramanlar da yer almaktadır. Hatta bu kahramanlar, bir üniversite mezunu ile evlenmeyi, bir milyonerle evlenmeye tercih edilebilmektedirler.

Halide Edib, devleti yönetenlerin eğitim konusunda hassas olmalarını bekler. İttihat ve Terakki Hükümeti, eğitim sahasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. O dönemin eğitiminin modern temelleri bu hükümet tarafından atılmıştır. Üniversiteyi de yeniden tesis edip modernleştirmişlerdir. Bu dönemde, yurt dışından kendi alanlarında tanınmış birçok hocalar getirtilmiştir. Kadınların üniversiteye alınmaları da yine bu döneme rastlamaktadır.

Kadınların üniversitede eğitim görmelerine büyük önem veren Halide Edib, her alanda kadın ve erkeğin eşit olmasını ister. Kadın ve erkeğin üniversitede aynı ortamda eğitim alması gerekir.

Halide Edib eserlerinde Batı tarzı eğitimi yerinde almaları için bazı kahramanlarını yurt dışına göndermiştir. Yurt dışına giden kahramanlar, oradan yeni fikirlerle dönerler. Bunlardan bazıları olumlu niteliklere sahip olurken, bazıları da ne yazık ki millî değerlerinden uzaklaşırlar. Yazar okurlarına, yurt dışında alınan eğitimin insana pek çok şey kazandırdığı gibi, dikkatli davranılmazsa hiçbir şey vermeyeceği mesajını göndermektedir. Zira o dönemde Almanya'da doktora yapmış gençler kum gibi kaynamaktadır ve onlar da yurda döndüklerinde, üniversitelerde istedikleri kadroyu bulamamaktadırlar. Hatta Sorbon'da felsefe doktorası yapanlar bile işsiz kalmışlardır. O dönemde devlet dairesinde en küçük bir işe girebilmek için dahi tamdığa, torpile ihtiyaç duyulmaktadır. Şayet bir tanıdığınız yok ise yurt dışında eğitim almış olmak bile iş bulmada kolaylık sağlamamaktadır.

Yazar, Avrupa'daki her üniversitenin iyi olmayacağına, Amerika'da bile eğitim seviyesi çok düşük üniversiteler bulunduğuna dikkat çekerken, Batı'daki her uygulamanın bizim ihtiyaçlarımıza cevap vermeyeceğini vurgulamaktadır. Amerikan toplumunun ihtiyaçları ile bizim toplumumuzun ihtiyaçları aynı değildir. Gençlerine vereceği eğitimin yönünü toplumun ihtiyaçları belirlemelidir.

Yurt dışında alınan diplomanın işe yaramaması ve Türkiye şartlarının henüz gençleri değerlendirmeye hazır olmaması toplumda, Avrupa'da yüksek öğrenim yapmanın gençleri "beceriksiz" kıldığına dâir bir kanı uyandırmıştır. Oysa bunun en önemli nedeni, gençlerin ülkenin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan eğitim için yurt dışına gönderilmeleridir.

Eğitim için yurt dışına gönderilecek öğrencilerin mutlaka yabancı dil öğrenmesi gerekir. Yabancı dil öğrenmeden yurt dışına gitmek, önemli bir zaman kaybı demektir. Ayrıca yurt dışına gidecek öğrencilere, gidecekleri ülkeyi tanıtan bir kurs verilmelidir. Böylece öğrenci, gideceği ülkede daha bilinçli hareket edebilecektir.

Yurt dışına eğitim için gönderilecek öğrenciler, edineceği mesleği belirlemiş ve o meslekte ilerlemek isteyenlerden seçilmelidir. Yurt dışında moda olan bazı bölümleri

tercih eden öğrencilerin, ülkeye döndüklerinde işsiz kalma ihtimali çok yüksektir. Yani her konuda olduğu gibi eğitim konusunda da Batı'dan, bize lâzım olanı almak gerekir. Bizim de Batılılardan üstün yanlarımız vardır ve bu yönlerimizi ön plana çıkarmak gerekir.

Yurt dışına gönderilecek öğrenciler ne kadar özenle seçilirlerse, başarı oranları o kadar yüksek olur. Öncelikle, bütün siyasî kaygılardan uzak, tarafsız bir seçme heyeti oluşturulmalıdır. Bu öğrenciler, aynı zamanda şahsiyet sahibi ve olgun olmalıdırlar. Eğitimleri bittiğinde, yurt dışında iş bulup kalmak yerine, ülkelerine dönerek hizmet etmelidirler.

Halide Edib, eğitimimizde tıpkı Batı'da olduğu gibi teknik bilimler yanında sanata da gerekli değeri vermemiz gerektiğini vurgular. Yurt dışına gönderilecek öğrencileri de bu doğrultuda yönlendirmek gerekir.

Eğitimi Batılılaştırmak için mücadele eden bir devlet adamı olan II. Mahmut döneminde, yurt dışına öğrenci gönderilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır.

Batı'ya eğitim için gönderilen öğrenci sayısı Meşrutiyet devrinde artmış ve Cumhuriyet devrinde, öğrenciler adeta akın halinde eğitim için yurt dışına gönderilmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve inkılâpların temelinde yurt dışına eğitim için gönderilen gençlerin rolü yadsınamaz. Özellikle tıp alanında Amerika'ya giden öğrenciler başarılı olurlar. Yazar bu başarıyı, Amerika'nın tıp alanında tetkik ve tecrübeye çok önem vermesine bağlar. Bizde ise tıpta nazarı yaklaşımlar hâkimdir ve her ikisinin sentezini doğru yapan öğrencilerimiz alanlarında çok başarılı olmuşlardır.

Müspet bilimlerde İngiltere ve Fransa örnek ülkelerdir. Özellikle, felsefe, tarih ve edebiyatın önemli eserleri bu ülkelerden çıkmaktadır. Almanya, Kant ve Hegel gibi büyük filozoflara sahiptir. Ancak bu ülkede felsefeye siyaset karıştırılmıştır. Bunu bir olumsuzluk olarak değerlendiren Halide Edib, ülkemizden yurt dışına felsefe eğitimi için gidecek öğrencilerin, herhangi bir ideolojiye göre yetiştirilmemeleri gerektiğini vurgular.

Halide Edib, eserlerinde çeşitli öğretmen tiplerine yer vermiştir. Bunlar genellikle olumlu davranış gösteren öğretmenlerdir. Öğretmenlik gibi kutsal bir mesleği yapan insanlar, aynı zamanda insanı insan yapan değerlere sahip olmalıdırlar. Öğretmen, insan yetiştiren kişidir. Hem yurt içinde hem de yurt dışında eğitim faaliyetinin içinde bulunan Halide Edib, otuz yılı aşan öğretmenlik hayatı boyunca “iki iyi insan yetiştirmiş olmayı” başarı sayar.

Çocuk, evde öğrendiği pek çok şeyi okulda pekiştirme imkânı bulur. Öğrenci, bir model olarak gördüğü ve her yönüyle örnek aldığı öğretmeni aracılığıyla, ailesinden gördüğü pek çok kuralı yaşantı haline getirir. Bu yüzden, öğretmenin iyi bir rehber olması, davranışlarıyla öğrencilerine örnek olması ve onlara kendini sevdirmesi gerekmektedir.

Tanzimat'tan itibaren hayatımıza giren mürebbiyeleri de eğitim yaklaşımları açısından değerlendirmek ve onları da bir nevi öğretmen saymak gerekir. Halide Edib, çocuğa ilk eğitimi veren ve bu yönüyle, anne babadan sonra ilk eğitimci sayılabilecek mürebbiyeler hakkında genellikle olumlu görüş bildirmektedir.

Halide Edib'in mürebbiyelere olumlu gözle bakmasının en büyük nedeni, genellikle yabancı uyruklu olan bu kişilerin, olumlu özellikleriyle, eğittikleri çocuklara örnek olmalarıdır. Daha da önemlisi, Halide Edib'in beğenisini kazanan mürebbiyeler,

çocukları eğitirken onları kendi kültürlerinden uzaklaştırmak gibi bir çaba içine girmezler. Çocuk, Batılı bir mürebbiyeden ders alsada gideceği yolu belirlemekte özgürdür. Tabii bunun için anne babanın iyi bir rehber olması şarttır.

Öğretmenlerin her konuda bilinçli olmasının ülkenin geleceği açısından hayati önem taşıdığını vurgulayan yazar, maddî sorunlarla öğretmenlerin engellenmemesi gerektiğini savunur. Öğretmenlerin hayat seviyelerinin yükseltilmesi ve geleceklerinin garanti altına alınması gerekmektedir.

Öğretmenlerin maddî durumları, Cumhuriyet devrinde eskisiyle kıyaslanamayacak şekilde düzelmiştir. Okullardaki araç gereç sayısı ve öğretmenlerin bilgi düzeyi de bu dönemde yükselmiştir. Hocalar, Türkiye dışındaki medenî dünyanın eğitim alanındaki gelişmelerinden de bu dönemde haberdar olmuşlardır. Halide Edib, Maarif Vekilleri'nin, eğitimin her kademesinde eğitim programları ve kurumları üzerinde son derece rahat ve keyfî değişiklikler yapmalarını eleştirmektedir. Her yeni Maarif Vekili, istediği hocayı istediği yere sürgün göndermektedir. Öğretmenler, önceden bu sürgünden haberdar edilmedikleri gibi, bu son derece keyfî durum karşısında itiraz hakkına da sahip değildiler.

Halide Edib, öğretmenlerin çeşitli nedenlerle sürekli yer değiştirmesini yanlış bulur. Bu yaklaşımın, öğretmenin öğrenciler ve öğrenci velileri arasındaki saygınlığını azaltacağını düşünür. Daha da önemlisi, eğitimden iyi verim alınabilmesi için öğretmenlerin öğrencilerini iyi tanıması ve iyi bir iletişim kurmasının şart olduğuna dikkat çeker. Bunun için öğretmenin bulunduğu okulda uzun süre görev yapması gerektiğini belirtir.

Öğretmen eşlerinin birbirlerinden ayrı yerlere tayin edilmesi nedeniyle darmadağın olmuş aileler bir hayli fazladır. Yazar buradan hareketle öğretmenlerin yerini değiştirmenin bizde alışkanlık haline geldiği sonucuna varmaktadır. Bu tür keyfî uygulamaların eğitime büyük zararlar verdiğini savunan yazar, söz konusu "asayiş ve emniyet" meselesi bile olsa, öğretmenin tayin edilmesini doğru bulmaz. İyi bir eğitim ve öğretim için tayin, azil ve erken emeklilik gibi konularda tarafsız olunmalı, "şahsî ve siyasi" davranılmamalıdır. Halide Edib, tayinlerde öğretmenlerin özel durumlarının göz önünde bulundurulmasını ve tayin edilmek zorunda olan bir öğretmenin, atandığı yerde oturacağı evinin mutlaka hazır bulundurulması gerektiğini belirtir.

Halide Edib, eserlerinde öğretmenlerde gözlemlediği bazı olumsuz davranışları da belirtmektedir. Örneğin öğretmen olan kişi, ayırım yapmadan Anadolu'nun her yerinde çalışmalıdır. Bazı öğretmenler, taşrada çalışmaktan korkmaktadırlar. Yazar, Anadolu'nun gerçeklerini görerek, Anadolu'da okulların bakımsız olduğunu ve orada çalışacak öğretmenlerin bu okulları düzeltecek gayrete sahip olması gerektiğini belirtir. Öğretmen, çevresiyle uyum içinde olmalı, çok farklı bir çevreden geliyor olsa dahi, özellikle Anadolu'da çalışacaksa, buradaki insanları küçük görmemelidir. Yazara göre ideal öğretmen çok okuyan biri olmalı, hem öğrencilerine, hem de çevresine model oluşturmalıdır.

Halide Edib, Amerikan Koleji'nde edindiği izlenimlerin de etkisiyle eserlerinde yabancı uyruklu öğretmenleri olumlu yanlarıyla anlatmıştır. Bu öğretmenler, öğrencilerini yetiştirmek için Türk öğretmenlere oranla daha çok çalışırlar ve öğrencilerine çok yakın davranırlar. Ancak yazar, bu yakınlaşmanın tehlikelerine de dikkat çeker. Çünkü bazı yabancı uyruklu öğretmenler, öğrencilerine kendi dinlerini aşılama istemektedirler. Halide Edib'in eserlerinde, bu kişiler başarılı olamazlar. Hatta

bu çaba içinde olan öğretmenlerle karşılaşan öğrenciler, kendi dinlerine daha sıkı bağlanırlar.

Halide Edib, öğretmenliğin doğuştan gelen bir kabiliyet olduğuna inanır. Sonradan kazanılması çok zor olan bir kabiliyettir bu. İyi bir öğretmen, çocuğa önem verir ve onun psikolojisini çok iyi bilir. Eğitimde hedeflere ulaşabilmek için çocuğun dünyasına inmek gerekir. Öğrencilerle kurulacak iyi bir iletişim, hem öğrenciye, hem de öğretmene okulu sevdirebilir. Öğrenci, öğretmeninden korkmamalı, ancak öğretmenine karşı saygılı davranmalıdır. Bunu sağlayabilmek, öğretmenin elindedir. İyi bir öğretmen olabilmek için, her şeyden önce çocukları sevmek gerekir. Sevgi dolu, hoşgörülü ve iyi niyetli bir öğretmenin eğitimde başarısız olma ihtimali çok azdır. Çünkü sevgi dolu bir öğretmen, öğrencileri arasında ayırım yapmaz ve hepsine eşit mesafede olması gerektiğini bilir. Bu, öğrencinin öğretmeni sevmesi ve ona güvenmesi açısından gereklidir. Aksi takdirde öğrencinin başarısı düşer ve okuldan soğur.

Öğretmen, kararlı ve tutarlı olmalı, ilkelerinden taviz vermemelidir. İlkelerini uygulamayan bir öğretmenin, öğrencinin gözünde inandırıcılığı kalmaz. Öğrenci, “yapacağım” dediği şeyi yapmayan öğretmeni ciddiye almaz, öğretmenine saygı göstermez. En olumsuz şartlar altında dahi öğretmen, soğukkanlılığını kaybetmeden, yapılması gerekenleri yapmalıdır.

Halide Edib, öğrencisinin yanlış bir davranışını gören öğretmenin, öğrenciyi mutlaka uyarması gerektiğini, hatta gerekli görüyorsa şiddete başvurmadan cezalandırma yoluna gitmesinin faydalı olacağını söyler. Böyle bir yaklaşım, öğretmenin mesleğini ciddiye aldığını gösterir. Mesleğini ciddiye alan bir öğretmen, mesleğinin gerektirdiği gibi davranır. Sorumluluk duygusuyla hareket eder. Böylelikle öğrencilerine örnek olur, onları yönlendirir.

Halide Edib’e göre bir öğretmenin başarısını diğer öğretmenlerle olan iyi ilişkileri de olumlu etkilemektedir. Çünkü meslektaşlarıyla iyi anlaşan, onlarla iş birliği yapabilen öğretmenin meslekteki başarısı daha da artar. İyi bir öğretmen, arkadaşları hakkında onların olmadığı ortamlarda kötü söz söylememeli ve dedikodu yapmamalıdır.

Halide Edib’e göre öğretmen, idealist ve açık fikirli olmalıdır. Millî bilince sahip olmak ve millî bilince sahip öğrenciler yetiştirmek, iyi bir öğretmenin vazgeçilmez vasfıdır. İyi bir eğitim almış olmak, iyi bir öğretmen olma yolunda atılan ilk adımdır. Öğretmen, meslekî süreçte de kendini yetiştirmeli, bilgilerini yenilemelidir.

Toplumların ayakta kalması için öğretmenlere çok iş düşmektedir. Özellikle de ilkökul öğretmenleri eğitimin temel dayanağıdır. İlkokul öğretmenleri, öğrencilere hem insan, hem de hayvan sevgisini aşılamalıdır. Bu iki duygu küçük yaşlarda çocuğa kazandırılmalıdır. Eğer insan sevgisi çocuklara gereği gibi anlatılır ve kazandırılırsa, toplumda yaşanabilecek pek çok sorunun önüne geçilmiş olur.

Yazar eserlerinde eğitimin sorunlarını çok geniş bir yelpazede ele almış ve kendince çözümler önermiştir. Öyle ki okullardaki kâğıt israfını konusunda bile gözlemlerine ve tavsiyelerine yer vermiştir. İlkokuldan üniversiteye kadar eğitimin birçok kademesinde kâğıt israfı hat safhadadır. Bu israf, ülkemizde zengin ülkelerdekenden bile ileri durumdadır. Öğretmenler, israftan kaçınmalı, fakir aile çocuklarına pahalı, onları zor duruma sokabilecek araç gereçler aldirmamalıdır. İlkokul çocuklarına israfın kötü yanları anlatılarak onların bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Çünkü küçük yaşta israfın kötü bir şey olduğunu öğrenen çocuk, ileride gösteriş ve israftan kaçınacaktır.

Halide Edib, eğitimi siyasete bağlamanın yanlış olduğuna dikkat çeker. Eğitimde devamlılık esastır ve yazar, hükümetler değiştikçe eğitim programlarının da değişmesini tehlikeli bulur.

Halide Edib, çocukluk dönemlerinde yaşadığı acı tecrübeler sonucunda, öğretmenlerin ve ailelerin kitap seçimi konusunda son derece hassas olması gerektiği uyarısını yapar. Çünkü yanlış seçilen kitaplar, çocukların davranışları ve ahlâkı üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Özellikle de tercüme kitapların çoğu olumsuz özelliklere sahiptir. Bu kitaplar, çocukların ahlâkı üzerinde olumsuz tesir bırakmakta, çocukları cinsî sapıtmalara ve şiddete yöneltmektedir. Örneğin Amerikan dedektif hikâyeleri Amerika'da dahi çocuklara okutulmazken, bu kitapların tercümeleri bizde ortaokul, hatta ilkokul öğrencileri tarafından ilgi ile okunmakta veya okutulmaktadır.

Halide Edib'in eserlerinde yer alan bazı kahramanlar, sadece özel öğretmenler tarafından yetiştirilirler ve bunların okul hayatından hiç bahsedilmez. Özel öğretmenler, Halide Edib'in eserlerinde genellikle alanlarında yeterli bilgiye sahiptirler ve olumlu özelliklere sahiptirler. Özel ders veren öğretmenler, mesleklerini severek yaparlar. Tek şikâyetleri, zengin ailelerin şımarık çocuklarına ders vermenin zorluğudur. Halide Edib'in eserlerinde, özel öğretmenlerden alınan eğitimin yetersiz ve düzensiz olduğunu düşünen aileler, çocuklarına okul eğitimi aldirmayı tercih ederler.

Halide Edib, eğitim camiasından biri olarak öğrenci tiplerini de yakından tanımış ve bunu eserlerine aksettirmiştir. Bu öğrenciler genellikle milliyetçidirler ve yurt dışında eğitim alıp, ülkemize hizmet etmek isterler. Aldıkları bilgilerle çevrelerini değiştirmeyi hedeflerler. Halide Edib, ülkenin geleceği olarak gördüğü bu gençlere sonsuz bir güven duymaktadır. Vatan savunmasında öğretmenleri ile el ele çalışan ve genellikle fakir ailelerin çocukları olan öğrencilerden, Halide Edib'in eserlerinde övgü ile bahsedilmektedir.

Halide Edib, eserlerinde maddî durumu iyi olmadığı için özel ders veren öğrencilere de yer vermiştir. Okumak için çalışmak zorunda olan bu fakir çocuklar, Halide Edib'in eserlerinde okul hayatında başarılı olurlar. Oysa Batı özentisi içinde olan zengin aile çocukları bilgiyi moda olduğu için alırlar. Kendilerini geliştirme kaygısı taşımazlar. Bunlar, saygısız, köksüz, yozlaşmış tiplerdir. Yazara göre öğrencilerin bu durumda olmalarının sebebi, Batı hayranı olan aileleridir. Zira bu aileler, Batı'dan gelmesi şartıyla her şeyi düşünmeden kabul etmektedirler.

Halide Edib'in eserlerinde Anadolu'daki kız öğrenciler, erkek öğrencilere oranla silik tipler olarak çizilmiştir. Kız çocuklarının küçük yaşlardan itibaren aldıkları baskıcı eğitim, onların daha sonraki hayatlarında değişime ve yeni fikirlere kapalı olmalarına neden olmaktadır. Bunlar, zamanla değişip yeniliklere uyum sağlasalar da içlerindeki suçluluk duygusunu atamazlar.

Dini ve toplumsal baskılarla, ya da eski kültürle yetişen insanlar kadının fazla eğitim almasını gereksiz görmekte dirler. Halide Edib'in eserlerinde, kadınların eğitim almasına karşı çıkan kadın kahramanlar da yer almaktadır. Bu tür kadınların ortak endişesi, alınan eğitimin evlenme yaşını geciktirmesidir. Diğer yandan, kadının alacağı eğitimin onu toplumda çok da önemli mevkilere getirmeyeceği görüşü hâkimdir. Eski zihniyeti savunanlara göre kadın okusa da yeri evidir.

Eski tarz eğitim alanlar müziğe olumlu bakmazlar. Eski tarz eğitimde dayak, ceza ve korku esastır ve sanata önem verilmez. Onlara göre yeniye bağlanmak, geçmiş hor görmektir. Çünkü yenileşme, bazı insanlar tarafından Batı'yı aynen taklit etmek

olarak kabul edilmektedir. Halide Edib, bu hassas noktada, öz değerlerimizi kaybetmeden Batılılaşma sentezini gerçekleştirebilmenin ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, eski tarz eğitim alan kişilerde milliyet bilincinin gelişmemesine ve bu kişilerin ülke sorunları karşısında duyarsız kalmalarına dikkat çekmektedir.

Meslek edinme, eğitimin insana kazandırdıkları arasında önemli bir yere sahiptir. Halide Edib'in eserlerinde kahramanlar, meslek edinmek için gerek yurt dışında, gerekse Türkiye'de çeşitli okullara giderler. O dönemde öğretmenlerin yetiştiği okul olan Darülmualimat'tan yetişecek öğretmenler, yazar da sonsuz bir güven ve gelecek için umut uyandırmaktadır. Halide Edib eserlerinde en fazla, doktorluk, öğretmenlik, avukatlık, politikacılık, elçilik... mesleklerine yer vermektedir. Bunlardan, öğretmenlik ve doktorluk, yazarlarımızın Cumhuriyet'in başlangıcından itibaren özellikle üzerinde durdukları iki meslektir. Yeni kurulan Cumhuriyet'in, alanlarında iyi yetişmiş, idealist öğretmen ve doktorlara ihtiyacı vardır.

Halide Edib'e göre birey, aldığı eğitimle olumlu yönde değişebileceği gibi, bu eğitimden olumsuz da etkilenebilir. Yazar, eğitimin sonucunun olumlu ya da olumsuz olmasını, daha çok eğitimi veren kişiyle bağlantılı görmektedir. Halide Edib'e göre, bilinçsiz kişilerin verdiği eğitim faydadan çok zarar getirmektedir ve özellikle küçük yaşlarda çocuğa verilecek zararlı eğitimin olumsuz etkileri ömür boyu devam etmektedir. Bu tehlike karşısında yazar, anne ve babaları özellikle mürebbiyelere karşı uyararak, yanlış eğitim veren mürebbiyenin yetiştirdiği çocuğun ana dilini bile unutturabileceğini hatırlatır.

Devlet adamları ya da bazı yörelerdeki zengin kişiler, eğitimin kalitesinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması için çaba sarf etmektedirler. Bu insanların eğitime en önemli katkıları, çocuklar için okul ya da yetim evi açmalarıdır. Yazarın eserlerinde özellikle Kâzım Karabekir ve Cemal Paşa, eğitime hizmetleri nedeniyle en çok adı geçen şahıslardır.

Halide Edib, eserlerinde din eğitimi üzerinde durur ve bu tarz eğitimde sevgiyi ön plâna çıkarır. Hoşgörüyü dayanan bu din anlayışı şeriat kurallarına sıkı sıkıya bağlı değildir. Onun eserlerinde, insanları cehennem ile tehdit eden din adamları çevreleri tarafından sevilmez ve kabul görmezler. Tanrı'dan aşk ve güzellik olarak bahseden mutasavvıflar ise güven duyulan ve çok beğenilen şahıslar olarak çizilmektedir.

Araştırmaya konu olan diğer yazar Halide Nusret Zorlutuna'nın gerek hatıralarında, gerekse diğer eserlerinde öğretmenlik mesleği ile ilgili görüşlere rastlamak mümkündür. Halide Nusret'e göre öğretmenlik, Tanrı'nın bazı özel insanlara doğuştan verdiği bir yetenektir. Öğretmenin toplumda örnek kişi olması gerekir. Öğretmenlik eğitimi olsa da ahlâk yönünden zayıf insanlar bu mesleğe lâyık değildirler. Öğrenciyi etkileyen, iz bırakan öğretmen olmak, öğretmenlik mesleğinin öğretmene vereceği en büyük hediyedir. Halide Nusret, hayatı boyunca bunu hedeflemiş ve başarmış bir öğretmendir. Çünkü o, öğretmenliği sonradan öğrenilen bir meslek olarak görmez ve bu mesleği, ülke zor durumdayken yapılması gereken bir vazife olarak kabul eder. Halide Nusret, her Türk gencinin bu bilinçle hareket etmesini ve öğretmenliği "meslek"ten ziyade "vazife" olarak görmesini ister. Zira öğretmen vatanını sevmelidir ve vatanın her yerinde görev yapabilmelidir. Öğretmenliğe "meslek" olarak bakanlar, biraz da rahatlarına düşkün oldukları için taşrada çalışmak istemezler.

Halide Nusret'e göre öğretmenlik, -en iyi bildiği konu dahi olsa- önceden hazırlık yapmayı gerektiren bir meslektir. Derse hazırlıklı gitse de bazen öğretmenin derste hata yapması çok doğaldır. Bu durumda öğretmen yanlışını fark eder etmez düzeltmeli ve mutlaka öğrencilerinden özür dilemelidir. Ayrıca öğretmen konuşurken, hitap ettiği sınıfın seviyesini dikkate almalı, kelimeleri seçerek kullanılmalıdır.

Öğretmen, sınıfa girdikten sonra şahsî problemlerini unutabilmeli, bunları öğrenciye yansıtmamalıdır. Çünkü öğretmenin şahsî sorunlarından ziyade, başarısız öğrenciyi derse teşvik etmek, cesaretlendirmek gibi aslî sorumlulukları vardır. Bir dersten geçme ümidini kaybeden öğrencinin derse ilgisi azalır ve hiç çalışmaz. Bu nedenle öğretmen, ilk sınavlarda öğrencilere sınav kâğıtları kötü de olsa, çok düşük notlar vermemelidir.

Sınıflarında disiplin sorunu yaşayan öğretmenler, öğrencilerine nasıl yaklaşacağını bilmeyen öğretmenlerdir. Önemli olan, öğrenciye hitap edebilmeyi, yaklaşmayı bilmek ve öğrencinin gönlünü kazanmaktır. Bunları başardıktan sonra en yaramaz öğrenci bile öğretmene karşı saygılı davranır.

Diğer taraftan öğretmen, kıyafetlerine özen göstermelidir ve kıyafetleriyle öğrencilerden ayrılmalıdır. Çünkü öğretmenin kıyafeti çoğu zaman öğrenciler için model oluşturmaktadır. Ne yazık ki öğretmenin aldığı ücret yetersizdir. Halide Nusret hatıralarında, öğretmenliği esnasında parasız kaldığından da bahseder.

Halide Nusret, öğretmenliği anneliğe benzetir. Öğretmen, öğrencilerine çok yakın olmalı, öğrencileri arasında ayırım yapmamalıdır. Öğrenciler arasında ayırım yapmak kıskançlığa neden olmakta ve öğrenci başarısını olumsuz etkilemektedir.

Yazara göre öğretmen, mesleğini sevmeli ve hem kendini, hem de dersini öğrencilerine sevdirmelidir. Bunun için de öğrencileri çok sevmek gerekir. Öğrenci, güler yüzlü, öğrencisiyle ilgilenen ve yaşı genç bir öğretmeni ilk görüşte sever.

Halide Nusret'e göre öğretmen, öğrencilerine zaman ayırmalı, verdiği ödevleri dikkatle incelemeli ve başarılı öğrencilerini ödüllendirmelidir. Bu, öğrencileri çalışmaya teşvik edecek bir davranıştır. Öğretmenin, incelediği ödevlerin altına yazacağı olumlu bir cümle, öğrenciler üzerinde çok etkili olabilir. Öğretmen için bir angarya gibi görünen bu inceleme, öğrenci açısından teşvik edicidir ve ihmal edilmemelidir. Öğrencilerin, hazırladıkları ödevlerin titizlikle incelendiğini bilmesi, onların ödev hazırlarken daha titiz davranmalarına neden olmaktadır. Böylece verilen ödevler de amacına ulaşacaktır.

Halide Nusret Zorlutuna'nın eserlerindeki öğretmen tipleri, yazarın gözlemlerinden yola çıkarak oluşturuldukları için çok canlıdır. Bu öğretmenlerin hepsi hayat dolu, neşeli, şakacı ve eğlenmeyi seven insanlardır. Birbirlerine karşı samimi davranan bu öğretmenler, çevrelerindeki insanlarla çabuk kaynaşırlar. Buldukları ortamda, olumsuz şartlar olsa da mutlu olmayı bilirler.

Halide Nusret, öğretmenin, öğrenci karşısında zayıf ve tutarsız olmaması gerektiğini vurgular. Öğretmen, öğrenciye “yapacağım” dediği şeyi mutlaka yapmalıdır. Aksi takdirde öğrencinin güvenini kaybeder. Öğretmenin sınıf içindeki otoritesi de bu güvensizlik nedeniyle sarsılır. Öğretmen, tehdit ederek ve korkutarak öğrenci üzerinde otorite kurmaya çalışmamalı, tahammüllü olmalı, öfkesini kontrol edebilmeli, sınırlıyken bile sözlerini tartarak konuşmalıdır.

Halide Nusret'e göre öğretmenlik, özellikle ilkökul öğretmenliği “tahammül, feragat ve fedakârlık” ister. Her öğrenciyi “çözülmesi gereken bir düğüm” olarak

değerlendiren Halide Nusret'e göre, farklı yaradılış ve kişilik özelliklerine sahip çocuklara bir şeyler öğretmek çok zordur. Öğrencilerini çözmek için uğraşan, onların dünyasına girebilen öğretmen, başarıya ulaşabilir.

Halide Nusret, hem öğrencileri, hem de öğrencilerin aileleri hakkında bilgi sahibi olmaya önem veren bir öğretmendir. Ona göre öğretmen, çocukların kişiliklerini, aile yapılarını çok iyi tanımalı, öğrencilerinin okul dışındaki hayatlarıyla da ilgilenmeli ve başarısızlıklarının sebebini öğrenmek için aileleriyle görüşmelidir. Özellikle küçük şehirlerde ve yatılı okulda çalışan öğretmen, öğrencisini yakından tanıma fırsatı bulur. Böylece öğretmen başarısız öğrencilerin ders çalışmalarını engelleyen sorunları daha kolay tespit edebilir. Halide Nusret'in işaret ettiği bir başka husus, öğretmenin verimli olması, sınıftaki öğrencileri tanıyabilmesi, onların sıkıntılarını tespit edip, çözüm yolları bulabilmesi için sınıflardaki öğrenci sayısının az olmasının önemidir.

Halide Nusret, öğrencilerinin gelecekte sahip olacakları mesleği merak eden, onların ilgi alanları ve yetenekleri doğrultusunda tahminlerde bulunan bir öğretmendir. Bu nedenle, mezun ettikten sonra da öğrencilerinin durumunu takip eden yazar, meslek sahibi olup yurdun dört bucağına yayılan öğrencileriyle gurur duyar. Halide Nusret, öğretmenlik mesleğini öğrencileriyle birlikte öğrenen, uygulayan ve uygulama sonuçlarını takip eden bir öğretmendir.

Halide Nusret hatıralarını sonradan yazmıştır ve bu hatıralarla öğretmenlere yol göstermek istemiştir. Öğretmenlik hayatı boyunca edindiği tecrübelerini ve sistemdeki hataları, olması gerekenleri göstermeye çalışmıştır. Yazara göre bu hatalardan birisi, edebiyat derslerinin işleniş tarzıdır. Ona göre okullarda okutulan edebiyat derslerinde, edebiyat tarihinden daha çok, "hayatî edebiyat"a yer verilmelidir. Yine okullarda verilen yazı dersinin amacı sadece "düzgün ve okunaklı yazı yazmak" olmamalıdır. Yazı derslerinde öğrencilere verilen parçalar aracılığıyla öğrencileri eğitmek gerekir. Bu nedenle öğrencilere yazdırılacak metinler özenle seçilmelidir. Dersi zenginleştirerek öğrenci için cazip hale getirmek öğretmenin elindedir ve bu aynı zamanda öğretmenin yaratıcılığına bağlıdır.

Halide Nusret, iyi bir öğretmen olmanın kurallarını, hatıralarını anlatırken satır aralarında okuyucuyla paylaşmaktadır. Öğretmenin, daha ilk dersinde öğrencilerine, onlardan beklentilerini açıklaması gerekir. Böylece öğrenciler, öğretmenlerine karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda önceden fikir sahibi olacaklardır. Öğretmenin isteklerini bilen öğrenci, derste daha dikkatli ve temkinli olacaktır.

Halide Nusret'e göre öğretmenler açısından önemli bir sorun, okullardaki ders programının düzensizliğidir. Oysa okuldaki düzen, öğretmenin okul dışındaki hayatını planlaması açısından çok önemlidir. Hayatlarını ders programlarına göre düzene koyan öğretmenler, sürekli değişen ders programları nedeniyle zor durumda kalmaktadırlar. Küçük şehirlerde sorun olmayan ulaşım, İstanbul'da öğretmenlerin derslerine yetişmelerini engelleyecek kadar önemli boyutlara ulaşmıştır. Özellikle büyük şehirlerdeki okul idarecileri, yapmayı planladıkları herhangi bir toplantının saatini, gününü ya da ders programını keyfî bir şekilde değiştirmemelidirler.

Halide Nusret de Halide Edib gibi başarılı ve istikrarlı bir toplum için kadın eğitiminin çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Halide Nusret'e göre kadın, her konuda bilgili olarak yetiştirilmeli, kadına, başta annelik duygusu olmak üzere, millî geleceği kuracak yapıcı ve yaratıcı bir şahsiyet kazandırılmalıdır. Türk kadını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde mebus olarak görev aldığı 1 Mart 1935 tarihini her yerde coşku ile

kutlamalı ve kadınlara bu hakkı tanıyan Atatürk de bu önemli günde saygı ile anılmalıdır. Birçok ülkede kadınların bu hakları elde etmek için mücadele etmelerine rağmen kazanamamış olmaları dikkate alındığında, Türk kadınının bu hakları elde etmesi, Atatürk'ün ileri görüşlü bir lider olduğunu gösterir. Atatürk, Batılı kadınlar haklarını elde etmek için erkeklerle çarpışırken, Türk kadınının şahsî menfaatlerini bir yana bırakarak erkeğinin yanında düşmanla mücadeleye girişmiş olması fedakârlığını görmüş ve Türk kadınlarını lâıyk oldukları yere getirmekte tereddüt etmemiştir. Çünkü Atatürk, çalışkanlık, vefa, sabır ve fedakârlıkta eşsiz olan Türk kadınının bu hasletleri sayesinde haklarını elde etmiş olduğunun bilincinde olan eşsiz bir liderdir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın eserlerinde çocuğun eğitimi ile hem anne hem de baba ilgilenir. Ancak yazar, kendi hayatında olduğu gibi eserlerinde de anneyi çocuk eğitimi konusunda daha etkin gösterir. Çocuğun yetiştiricisi olan anne, aynı zamanda çocuğu ile daha fazla vakit geçiren kişidir. Halide Nusret'e göre Türk kadını, çocuklarının başarısıyla mutlu olur ve bu sayede tüm sorunlarını unuttur. Her anne çocuğuna, Türk tarihi ile gurur duymasını öğretmelidir ve bu annenin en önemli görevidir. Türk milletinin muhteşem mazisini Türk çocuklarına sık sık hatırlatmak, o maziden daha muhteşem bir gelecek meydana getirmek için önemlidir. Böyle bir geleceğe hizmet etmek Türk kadınının, yani annenin en önemli vazifesidir. Bu vazifeyi yerine getirmek için her anne çocuğuna kitap okutmalı, kitabı sevdirmelidir. Çocuğu, "imanlı ve iradeli" yetiştirebilmek için doğru kitabı seçmek önemlidir ve uygun kitabı seçmek için çocuk kitabı okuyan büyükler de Halide Nusret'in eserlerinde yer alır.

Çocuklarının eğitimi konusunda hassas olan aileler, eğitimde masala yer vermektedirler. Masal dinlerken çocuk, annesi ile arasındaki sevgiyi daha yoğun hisseder. Çocuk, masal aracılığıyla hayal dünyasını zenginleştirir. Halide Nusret, çocuklara özellikle Türk masallarının anlatılmasını önerir. Böylece çocukta millî duyguların gelişmesi sağlanacaktır.

Halide Nusret, çocuğu kendi kültüründen ve geleneklerinden uzaklaştıracak her türlü yabancı etkilere karşıdır. İki ay Fransız Sörlük okulunda okuyan yazar, yabancı okullara olumsuz bakmaktadır. Ona göre yabancı okullar Hıristiyanlık propagandası yaparak, öğrenciyi sahip olduğu değerlerden uzaklaştırmaktadır. Yazara göre bu okullarda okuyan öğrenciler, hem millî ve dini değerlerinden, hem de ailelerinden uzaklaşmakta, âsi hareketler sergilemektedirler. Bu kişiler, yaptıkları hatayı sonunda fark eder ve kendi kültürlerine yönelirler. Çocuklarını yabancı okullara gönderen aileler, genellikle eğitimi umursamayan, çocuklarına karşı ilgisiz ailelerdir. Ailesinden ilgi görmeyen bu çocuklar, kendi çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenirler.

Halide Nusret'in eserlerinde, özellikle yabancı okullarda eğitim alan kahramanlar, yabancı uyruklu mürebbiyelere olumlu gözle bakmazlar ve çocuklarının yabancı mürebbiye tarafından yetiştirilmesini istemezler. Yabancı okullarda aldıkları eğitimden memnun kalmayan bu kişiler, çocuklarının kendileri gibi yetişmesini istemezler.

Halide Nusret Zorlutuna eserlerinde, alınan eğitimin sonunda bir meslek edinme fikrine fazla yer vermez. Romanlarından ikisinde çeşitli mesleklerden kısaca bahseden yazar, en fazla öğretmenlik mesleği üzerinde durmaktadır.

Araştırmaya konu olan Halide Edib Adivar ile Halide Nusret Zorlutuna'nın bazı konulara bakış açılarında paralellik görülmektedir. Halide Edib'in annesi hayatta olmadığı için eğitimiyle babası ilgilenmiştir. Halide Nusret'in ise babası sürgünde

olduğu için eğitimiyle daha çok annesi meşgul olmuştur. Ancak sürgünde olan Halide Nusret'in babası, döndükten sonra kızının eğitimi ile yakından ilgilenmiştir.

Her iki yazar da okul eğitiminin yanında özel dersler alarak yetişmişlerdir. Bu özel derslerin, yazarların yetişmelerindeki katkısı büyüktür. Gerek okullarındaki öğretmenler, gerekse özel dersler aldıkları öğretmenler, Halide Edib ve Halide Nusret'i etkilemiştir. Meslek hayatlarında bu öğretmenleri örnek almışlardır.

Halide Nusret, annesinin kendisine kitap okuması sayesinde, Halide Edib de babasının yakın ilgisi sayesinde kitap sevgisi edinmişlerdir. Her iki yazar da çocukluktan itibaren evlerinde kitapla iç içe olmuşlardır ve yaşlarının üzerinde bir kitap okuma merakına sahiptirler. Çocukluktan itibaren masalla iç içe büyüyen Halide Edib ve Halide Nusret, çocuğa masal okumayı ve anlatmayı gerekli görmekteyler.

Din konusunda Halide Nusret, Halide Edib'ten farklı düşünmez. Halide Nusret de dinde korkutmayı onaylamaz ve bu korkutmanın yarardan çok zarar vereceğine inanır. Hatta Halide Nusret'in romanlarında bazı roman kahramanlarının sahip oldukları dini bilgiler, onları yersiz korkulara sürüklemiştir. Üstelik Halide Nusret Zorlutuna, dinin gereklerini yerine getirerek yaşamış bir yazardır. Hakkında yazılan çoğu yazıda, onun dine bağlı yaşayışı üzerinde durulmaktadır. Halide Nusret'in romanlarında olduğu gibi şiirlerinde de din duygusunun sık işlendiği görülmektedir.

Her iki yazarın eserlerinden anlaşıldığı gibi küçük yaşta verilen din eğitimi çocuk için zararlı olabilmektedir. Çocuk, öğrendikleri ile duyduklarını birleştirerek muhayyilesinde korkunç olaylar tasarlar. Bu da çocuğu korkutur ve olumsuz etkiler. Alınan din eğitimi, büyüklere saygıyı, küçüklere sevgiyi ve muhtaçlara yardımı öğretmelidir. Kuvvetli din eğitimi alan kişiler, yaşadıkları olumsuzlukları kadere bağlayarak daha kolay kabullenmektedirler. Halide Nusret'in eserlerinde, yabancı okullarda okuyanların, dine dayalı eğitim alanları küçümsedikleri görülmektedir. Halide Nusret böyle bir davranışı asla onaylamamaktadır.

Her iki yazar da eğitimde dayağa karşı çıkarlar. Halide Edib, çocuklukta edinilen olumsuz izlenimlerin daha sonraki hayata tesir edeceğine inandığı için, falakaya şiddetle karşı çıkar. Kendisi, gittiği bir okulda gördüğü dayak hadisesi yüzünden, daha küçük yaşta okuldan soğumuştur. Halide Nusret de eğitimde sevgi ve hoşgörüyü esas alır. Onun eğitim anlayışında şiddete asla yer yoktur.

Halide Edib de, Halide Nusret de, öğretmenliğin doğuştan getirilen bir yetenek olduğunu, sonradan çalışarak öğretmen olunamayacağını savunurlar. Öğretmenlik eğitimi almak, bu meslekte başarılı olmak için yeterli değildir.

Hem Halide Edib, hem de Halide Nusret, ülkelerini çok severler. Bu sevgiyi, ayırım yapmadan vatanın her yerinde çalışarak ispat ederler. Her iki yazar da öğretmenliği, ülke zor durumdayken üzerlerine düşen bir vazife olarak görürler. Halide Edib, öğretmenlik yapmayı hiç düşünmezken, ülkenin içinde bulunduğu zor durum nedeniyle kendisine yapılan teklifi kabul eder ve öğretmenliğe başlar. Yazarların, eserlerinde sorumluluk duygusuna önem verdikleri görülmektedir. Sorumluluk duygusu, eğitimde düzen ve disiplini sağlar.

Bu iki öğretmen yazar, aynı zamanda askerlik mesleğiyle de iç içedirler. Halide Edib'in orduda görev alması ve Halide Nusret'in eşinin asker olması önemlidir. Tanzimat sonrasında öğretmenlik adeta askerlik gibi görülür. Ömer Seyfettin öğretmenliği askerliğe benzetirken, Atatürk de "muallim ordusu" ifadesini kullanmıştır.

Bu iki önemli eğitimci yazarın eserlerinde, yetişme tarzlarından kaynaklan farklı tutum ve fikirlere de rastlanmaktadır.

Halide Edib öğretmen olarak yetişmemiştir. Halide Nusret ise öğretmen okulu mezunudur. Belki de bu nedenle, Halide Edib'in eserlerinde, öğrencilerle ilgili sıcak anlatıma Halide Nusret'te olduğu kadar yoğun rastlanmaz. Halide Nusret, öğrencilerine ve mesleğine duyduğu aşırı sevgi ve bağlılığı eserlerine aktarmıştır.

Halide Edib, çocuğu yetiştirecek kişi olan annenin iyi bir eğitim almasını şart koşar. Halide Nusret de annenin çocuğu eğitmesi konusu üzerinde durur. Ancak o, eserlerinde kadının eğitimi konusuna Halide Edib kadar fazla yer vermez. Halide Edib, bir yandan yazılarıyla kadının eğitilmesini savunurken, diğer yandan bu konuda aktif olarak mücadele vermiştir.

Halide Edib, bizdeki bir aksaklığı eleştirir ya da düzeltmeye çalışırken, hep Batı ülkelerindeki uygulamalara dikkat çeker. Halide Nusret'te böyle bir kıyaslama yoktur.

Kısa bir süre Fransız Sörlük okuluna giden Halide Nusret, yabancı okullara olumsuz bakar. Yabancı okulların, öğrenciyi sahip olduğu değerlerden uzaklaştırdığına inanır. Eğitimi yabancı bir okulda alan ve sahip olduğu değerlerden hiç bir şey kaybetmeyen Halide Edib ise yabancı okulların verdiği eğitimi övmektedir. Buradaki öğretmenler, onun ilerideki hayatı üzerinde çok olumlu tesirler bırakmışlardır.

Halide Edib'in eserlerinde mürebbiyelere karşı olumsuz bir yaklaşıma rastlanmazken, Halide Nusret, yabancı uyruklu mürebbiyelerin verdiği eğitimi eleştirir.

Halide Nusret'e göre, öğrencilerine yeterince zaman ayırmak için öğretmen olan kişinin evlenmemesi gerekir. Öğretmen olan kişi bütün ömrünü bu yola adanmış durumdadır. Ona göre evlenmek, öğretmenin "kalbini de, çalışmalarını da böler." Öğrencileri, öğretmen için yeterli bir meşgeledir. Bu, Halide Nusret'in mesleğinin ilk yıllarında savunduğu bir fikirdir. Daha sonra kendisi de evlenip iyi bir öğretmen olarak, bu fikrinin her zaman geçerli bir kural olmadığını ispatlamıştır. Halide Edib ise ayrıca öğretmenlik mesleği üzerinde durmadan, kadınların evli olmalarının çalışmalarına engel olmayacağı fikrini savunmaktadır. Hatta Halide Edib, bir kadının evli olmasının işindeki başarısını arttıracaklarını savunur. Evli olmak, ister kadın, ister erkek olsun, "gerek fikrî, gerek maddî sahada, çalışanların normal ve insanî kalmaları için" tercih sebebi olmalıdır.

Buraya kadar anlatılan eser incelemelerinde, her iki yazarın öğretmenliğe bakışları ve eğitime katkıları irdelenmiştir. Halide Edib'in gerek eğitimden bahseden eser sayısı ve gerekse ele aldığı konu çeşitliliği, Halide Nusret'ten daha fazladır.

Bu yazarlar, eserlerinde kullandıkları üslup açısından değerlendirildiğinde, Halide Edib'in, okuyucuyu yoracak kadar karışık bir anlatımı olduğu rahatlıkla söylenebilir.⁴²⁹ Halide Edib'in bu üslubu çok eleştirilmiştir. Halide Nusret ise, akıcı

⁴²⁹ Halide Edib'in üslubundaki bu dağınıklığın nedeni, çok hızlı ve çok sayıda eser yazması ve daha sonra bu eserleri kontrol etmemesidir. Olcay ÖnerToy'un aktardığı bir diyalog, bu üslubun nedeninin yazarın ağzından ifadesidir: "Yazarken cümleleriniz hatırıza kolaylıkla gelir mi, yoksa kelimelerinizi çok mu ararsınız? sorusuna verdiği "Hiç aramam, konuştuğumdan daha kolay yazarım" ve "Tabii sonra tekrar gözden geçirir ve düzeltirsiniz; kelimelerinize ve cümlelerinize son kat'i bir şekil verirsiniz!" sorusuna verdiği "Pek az okur, pek de az düzeltirim" cevapları, bize dil ve üslubundaki sadeliğin, yer yer görülen cümle bozukluklarının nedenini belirtmiş oluyor." (bkz. ÖnerToy, Olcay, "Halide Edib'in Küçük Hikâyeleri", *Hisar*, Yıl, 1966, s. 16-18.)

üslubuyla ve Halide Edib'e oranla daha sade olan diliyle okuyucuyu kendine çekmektedir.

Çalışmada, Halide Edib'in eserlerinde tespit edilen bazı konular üzerinde Halide Nusret'in pek fazla bir şey yazmadığı ve hatta hiç bahsetmediği ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, Halide Edib'in, öğretmenlik dışında da eğitim faaliyetinin içinde yer almış, okullar açmış, müfettişlik yapmış bir yazar olmasıdır. Halide Nusret ise bir süre idarecilik dışında hep öğretmenlik mesleği içinde yer almış biridir. Ayrıca Halide Edib, eğitimin her sahası ile ilgili fikirlerini beyan eden eserler verirken, Halide Nusret, yaşadıklarını anlatmayı tercih etmiştir. Bunun sebebi, Halide Nusret'in –ülke zor durumda da olsa- pek çok kurumu hazır bulmasıdır. Halide Edib, bu kurumların oluşması ya da ıslahı yolunda fikirler üreten bir yazardır.

Sonuçta her iki yazar da yaşadıkları dönemlerde, eğitim sahasındaki aktif hizmetleriyle, bugün ise eserlerindeki fikirlerle eğitim anlayışına ve öğretmenlik mesleğinin özelliklerinin belirlenmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Ada, Sefer, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Genel Durumu”, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı 2, Yıl 1990, s. 15–19.
- Adıgüzel, Hacer, *Osmanlı Dönemi ve Sonrasında Türk Kadınının Sosyal Hayata Katılma Süreci*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1998.
- Adıvar, Halide Edib, “Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder” *Tanin*, numara 6, 24 Temmuz 1324/ 6 Ağustos 1908.
- Adıvar, Halide Edib, “Üniversite Kafası ve Tenkit”, *Tanin*, numara 20, 7 Ağustos 1324/ 20 Ağustos 1908.
- Adıvar, Halide Edib, “Bir Dost Çehresi Etrafında”, *Tanin*, numara 41, 28 Ağustos 1324/ 10 Eylül 1908.
- Adıvar, Halide Edib, “Bazı Endişelerim”, *Tanin*, numara 42, İstanbul, 29 Ağustos 1324 /11 Eylül 1908.
- Adıvar, Halide Edib, “Maarif Nezareti Daire-i Aliyyesine”, *Tanin*, numara 56, 12 Eylül 1324/25 Eylül 1908.
- Adıvar, Halide Edib, “Acı Hatıralardan” *Tanin*, numara 71, 27 Eylül 1324/10 Ekim 1908.
- Adıvar, Halide Edib, “Mehâsin’i Okuyan Kardeşlerime”, *Mehâsin*, numara 6, İstanbul, Eylül 1324/1909, s. 418–421.
- Adıvar, Halide Edib, “Kız Mektepleri Hakkında Bir Mütalaa-i Mühimme”, (Miss Fry’ın raporunun tercümesi), *Tanin*, numara 167, 18 Kânûn-ı Sâni 1909.
- Adıvar, Halide Edib, “Gedikpaşa’da, Doktor Vivian’ın Osmanlı Hanımlarına Bir Nutku”, *Tanin*, numara 209, İstanbul, 16 Şubat 1324/29 Şubat 1909.
- Adıvar, Halide Edib, *Talim ve Terbiye*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1327/1911.
- Adıvar, Halide Edib, “Felâketlerden Sonra Milletler” *Türk Yurdu*, Cilt 3, numara 16, 16 Mayıs 1329/29 Mayıs 1913.
- Adıvar, Halide Edib, “Yirminci Asırda Kadınlar”, *Mektep Müzesi*, numara 1–3, İstanbul, 1 Mayıs–1 Haziran 1329/ 14 Mayıs–14 Haziran 1913.

- Adıvar, Halide Edib, “Bir Ziyafet ve Bir Nutuk”, *Tanin*, İstanbul, 1 Mart 1330/ 14 Şubat 1914.
- Adıvar, Halide Edib, “Selim Sırrı Bey’e”, *İctihâd*, numara 96, İstanbul, 5 Mart 1330/18 Mart 1914, s. 2152.
- Adıvar, Halide Edib, *Mev’ud Hüküm*, Ayyıldız Matbaası, İstanbul, 1918.
- Adıvar, Halide Edib, “Türk Kadınları Hakkında”, *Büyük Mecmua*, numara 15, İstanbul, 13 Teşrin-i Sani 1919, s. 226.
- Adıvar, Halide Edib, *Son Eseri*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1919.
- Adıvar, Halide Edib, “Kadınlığa Aid Darülfünunda Kadın”, *Büyük Mecmua*, numara 6, 1919, s. 89.
- Adıvar, Halide Edib, *Ateşten Gömlek*, Teşebbüs Matbaası, İstanbul, 1339.
- Adıvar, Halide Edib, *Dağa Çıkan Kurt*, İkbâl Kütüphanesi, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1338–1340.
- Adıvar, Halide Edib, *Yeni Turan*, Orhaniye Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1342–1924.
- Adıvar, Halide Edib, *Kalp Ağrısı*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1340–1924.
- Adıvar, Halide Edib, “Gökalp Ziya”, *Vakit*, numara 2454, İstanbul, 27 Teşrin-i sani 1340/1924.
- Adıvar, Halide Edib, *Seviye Talib*, Orhaniye Matbaası, II. Baskı, 1342–1924.
- Adıvar, Halide Edib, *Handan*, Orhaniye Matbaası, Üçüncü Baskı, 1342–1924.
- Adıvar, Halide Edib, *Raik’ın Annesi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1342–1924.
- Adıvar, Halide Edib, *Vurun Kahpeye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1926.
- Adıvar, Halide Edib, *Zeyno’nun Oğlu*, İlhami-Fevzi Matbaası, İstanbul, 1928.
- Adıvar, Halide Edib, *Sinekli Bakkal*, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1936.
- Adıvar, Halide Edib, “Yeni Dünya, Eski Kadın”, *Yedigün*, numara 201, İstanbul, 13 İkinci Kânun, 1937.
- Adıvar, Halide Edib, “Üniversite Şehrinde”, *Yedigün*, numara 209, 10 Mart 1937.

- Adıvar, Halide Edib, “Delhi’deki Müslüman Üniversitesi: Camia”, *Tan*, numara 1090, İstanbul, 13 Mayıs 1938.
- Adıvar, Halide Edib, “Camia’nın Terbiye ve Tahsil Usulleri”, *Tan*, numara 1092, İstanbul, 15 Mayıs 1938.
- Adıvar, Halide Edib, “Kalküta’da Hindû Üniversitelileri Arasında”, *Tan*, numara 1169, İstanbul, 31 Temmuz 1938.
- Adıvar, Halide Edib, “Emin Efendi Lokantasında”, *Akşam*, numara 7375, 29 Nisan 1939.
- Adıvar, Halide Edib, *Tatarcık*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1939.
- Adıvar, Halide Edib, Mektebe Nasıl Başladım?, *Arkadaş*, Yücel Yayınevi, Cilt 1, Sayı 2, İstanbul, 17 İkinci Kanun 1941, s. 24.
- Adıvar, Halide Edib, “Kadın Çalışmalı mı?” *Akşam*, numara 10083, İstanbul, 14 Kasım 1946.
- Adıvar, Halide Edib, *Sonsuz Panayır*, Remzi Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1946.
- Adıvar, Halide Edib, “Demokrasi ve Üniversiteler”, *Akşam*, numara 10072, 31 Ekim 1946.
- Adıvar, Halide Edib, “Hükümet Üniversite ve Fakülte”, *Akşam*, numara 10097, 28 Kasım 1946.
- Adıvar, Halide Edib, “İmtihanlar ve Üniversite”, *Akşam*, numara 10104, 5 Aralık 1946.
- Adıvar, Halide Edib, “Üniversitede Burs Meselesi”, *Akşam*, numara 10139, 9 Ocak 1947.
- Adıvar, Halide Edib, “Gene Kadın”, *Akşam*, numara 10146, İstanbul, 16 Ocak 1947.
- Adıvar, Halide Edib, “Hocalara ve Gazetecilere Dâir” *Akşam*, numara 10181, İstanbul, 20 Şubat 1947.
- Adıvar, Halide Edib, “Dünya Üniversiteleri: Nereye?” *Akşam*, numara 10215, 27 Mart 1947.
- Adıvar, Halide Edib, “Yeni Zaman Vakıfları: Üniversitede”, *Akşam*, numara 10223, 3 Nisan 1947.

- Adıvar, Halide Edib, “Nereden? Üniversite Arkadaşlarıma...” *Akşam*, numara 10956, İstanbul, 13 Nisan 1949.
- Adıvar, Halide Edib, “Nereye? Üniversiteli Arkadaşlara...” *Akşam*, numara 10963, İstanbul, 20 Nisan 1949.
- Adıvar, Halide Edib, “Hocalar Faciası”, *Akşam*, numara 11126, İstanbul, 2 Ekim 1949.
- Adıvar, Halide Edib, “Üniversite ve İlköğretim Hocalığı”, *Akşam*, numara 11164, İstanbul, 12 Kasım 1949.
- Adıvar, Halide Edib, “Üniversite İdeali”, *Akşam*, numara 11175, İstanbul, 23 Kasım 1949.
- Adıvar, Halide Edib, “Harice Gönderilen Talebe” *Akşam*, numara 11190, İstanbul, 8 Aralık 1949.
- Adıvar, Halide Edib, “Kadın Tahsilinin Bir Büyük Bayraktarı: Kirkpatrick”, *Akşam*, numara 11281, İstanbul, 9 Mart 1950.
- Adıvar, Halide Edib, “Hocalar Davası” *Akşam*, numara 11533, İstanbul, 16 Kasım 1950.
- Adıvar, Halide Edib, *Döner Ayna*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Güven Basımevi, İstanbul, 1954.
- Adıvar, Halide Edib, “Münevver Kadınlar Ne Konuşurlar”, *Yeni İstanbul*, numara 2151, 14 Kasım 1955.
- Adıvar, Halide Edib, “Bir Amerikalı Maarifçi Gelmiş” *Yeni İstanbul*, numara 1925, 28 Mart 1955.
- Adıvar, Halide Edib, “İnsan Kafasının Ehemmiyeti”, *Yeni İstanbul*, numara 2158, İstanbul, 21 Kasım 1955.
- Adıvar, Halide Edib, *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1955.
- Adıvar, Halide Edib, “Boş Zaman Meselesi ve Kadınlar”, *Yeni İstanbul*, numara 2277, 19 Mart 1956.
- Adıvar, Halide Edib, “Kadınlar Arasında”, *Yeni İstanbul*, numara 2387, İstanbul, 9 Temmuz 1956.

- Adıvar, Halide Edib, “Kadınlar Arasında”, *Yeni İstanbul*, numara 2387, 9 Temmuz 1956.
- Adıvar, Halide Edib, “Reşat Nuri Güntekin’e” *Yeni İstanbul*, numara 2545, İstanbul, 17 Aralık 1956.
- Adıvar, Halide Edib, “Amerika’ya Giden Seyyah veyahut Talebe İçin”, *Yeni İstanbul*, numara 2615, İstanbul, 25 Şubat 1957.
- Adıvar, Halide Edib, “Amerika’da Tahsil Meselesi”, *Yeni İstanbul*, numara 2629, İstanbul, 11 Mart 1957.
- Adıvar, Halide Edib, “Mevlâna Celâleddin-i Rumî”, *Yeni İstanbul*, numara 2952, İstanbul, 4 Şubat 1958.
- Adıvar, Halide Edib, *Akile Hanım Sokağı*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Yeni Matbaa, İstanbul, 1958.
- Adıvar, Halide Edib, “Çaresaz”, *Cumhuriyet*, numara 13340–13364, 24 Eylül 1961–18 Ekim 1961.
- Adıvar, Halide Edib, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul, 1962.
- Adıvar, Halide Edib, *Hayat Parçaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
- Adıvar, Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1963.
- Adıvar Halide Edib, “Feridun Hikmet’in Günlüğü’nden”, *Harap Mabetler*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 59–76.
- Adıvar, Halide Edib, *Sevda Sokağı Komedyası*, Atlas Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1971.
- Adıvar, Halide Edib, *Çaresaz*, Atlas Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1972.
- Adıvar, Halide Edib, *Kerim Usta’nın Oğlu*, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974.
- Adıvar, Halide Edib, “Ah Vatan, Vah Vatan”, *Kubbede Kalan Hoş Sada*, Hazırlayan: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 156–161.
- Adıvar, Halide Edib, “Ultimatom-Liste (Bir Talebe Defterinden)”, *Kubbede Kalan Hoş Sada*, Hazırlayan: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 212–216.
- Adıvar, Halide Edib, “Dukduk”, *Kubbede Kalan Hoş Sada*, Hazırlayan: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 222–226

- Adıvar, Halide Edib, “Mihri’nin Mektubu”, *Kubbeye Kalan Hoş Sada*, Hazırlayan: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 68–75.
- Adıvar, Halide Edib, “Bir Hayatın Üç Perdesi”, *Kubbeye Kalan Hoş Sada*, Hazırlayan: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 33–40.
- Adıvar, Halide Edib, “Balalayka Çalan Adamın Sergüzeşti”, *Kubbeye Kalan Hoş Sada*, Hazırlayan: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 187–190.
- Adıvar, Halide Edib, “Bir Kadın İçin”, *Kubbeye Kalan Hoş Sada*, Hazırlayan: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 78–87.
- Adıvar, Halide Edib, “Genç Sertman”, *Kubbeye Kalan Hoş Sada*, Hazırlayan: İnci Enginün, Atlas Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1974, s. 206–211.
- Ahmet Mithat Efendi, *Letâif-i Rivâyât*, Hazırlayanlar: Gökçek, Fazıl- Çağın, Sabahattin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ahmet Rasim, *Falaka*, Hâmit Matbaası, İstanbul, 1927.
- Aka Gündüz, *Sansaros*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1945.
- Akengin, Yahya, “Benim Küçük Dostlarım”, *Hisar*, Cilt 17, Sayı 163, Temmuz 1977, s. 28.
- Akın, İsmail, *Çocuk Edebiyatında Tevfik Fikret ve Şermin Adlı Eserinin Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aksu, M. Hakkı, *Ziya Gökalp’in Eğitim ve Din Eğitimi ile İlgili Görüşleri*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1989.
- Aktaş, Şerif, “Halide Edip Adıvar”, *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken-Söğüt Yayınları, 11. Cilt, İstanbul, 1992.
- Aktaş, Şerif, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, Özener Matbaası, 14. Cilt, İstanbul, 2002, s. 33–53.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (1860–1923)*, Mas Matbaacılık, 4. Baskı, (?).
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara, 2004.

- Ana Britannica*, “Herman Harrel Horne”, Hazırlayan: Arıkan, Özden - Görmüş, Alper - Gürbilek, Nurdan – Elhüseyni, Nurettin – Karabağlı, Çiğdem – Karkın, Muhittin, Cilt 11, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Andı, M. Fatih, “Kadın Roman Okursa”, *Roman ve Hayat*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 35–43.
- Argunşah, Hülya, “Maarif ve Kadınlar”, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Makaleler I*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2001.
- Argunşah, Hülya, *Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.
- Asya, Arif Nihat, “Halide Nusret Zorlutuna’nın 50. Sanat Yılı” *Defne*, Haziran 1967, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 42, s. 4–11.
- Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri*, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1985.
- Atay, Falih Rıfki, *Zeytin Dağı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Başar, Erdoğan, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Bazin, Germain, *Sanat Tarihi*, Çeviren: Üzra Nural, Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.
- Bekiroğlu, Nazan, *Halide Edib Adıvar’ın Romanlarının Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1987.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebî Portreler*, “Halide Edib Hanım”, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1968, s. 30–40.
- Beyatlı, Yahya Kemal, “Resimsizlik ve Nesirsizlik”, *Edebiyata Dâir*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1984, s. 69–71.
- Beyatlı, Yahya Kemal, “Vezinler I”, *Edebiyata Dâir*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1984, s. 109–120.
- Beyatlı, Yahya Kemal, “Yeni Turan”, *Edebiyata Dâir*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1984, s.167–171.
- Bilgin, Behzat, “Halide Edip...” *Yeni Asır*, 14 Ocak 1964, s. 2.
- Binbaşoğlu, Cavit, *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

- Can, Gülnur, *Halide Edib Adivar, Aka Gündüz ve Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Kadın*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1997.
- Caporal, Bernard, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını II (1919–1970)*, Yeni Gün Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Cemiloğlu, Mustafa, *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, Alfa Yayınları, Eklî III. Baskı, İstanbul, 2001.
- Çakır, Serpil, *II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991.
- Doğan, İsmail, *Bizde Kadın*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Doğramacı, Emel, *Türkiye'de Kadının Dünyü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.
- Durakbaşa, Ayşe, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000.
- Emil, Birol, "Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin I", Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl 1990, Sayı 2, s. 73–83.
- Emil, Birol, "Bir Öğretmenler Günü Daha", *Türk Kültür ve Edebiyatından- 1 / Meseleler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 234–246.
- Emil, Birol, "Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin II", *Türk Kültür ve Edebiyatından- 2 /Şahsiyetler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 336–364.
- Emil, Birol, "Yüksek Öğretmen Ruhu", *Türk Kültür ve Edebiyatından- 2 / Şahsiyetler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 533–540.
- Emine Işınsu, "Emine Işınsu Annesini Anlattı" *Türk Edebiyatı*, Sayı 129, Temmuz 1984, s. 34–36.
- Engin, Vahdettin, *Mekteb-i Sultani*, Galatasaraylılar Derneği, İstanbul, 2003.
- Enginün, İnci, "Âmin Alayı", *Meydan Larousse*, Kılıçoğlu, Safa- Araz, Nezihe-Devrim, Hakkı, I. Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Enginün, İnci, "Adivar, Halide Edib", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, Cilt I, İstanbul, 1977.

- Enginün, İnci, “Adıvar, Halide Edib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, 1988.
- Enginün, İnci, *Halide Edib Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İkinci baskı, Ankara, 1989.
- Enginün, İnci, “Ziya Gökalp ve Halide Edib”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 77–86.
- Enginün, İnci, “Yakup Kadri ve Halide Edib”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 94–108.
- Enginün, İnci, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s. 185–188.
- Enginün, İnci, “Türk Kadın Yazarları”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 268–281.
- Enginün, İnci, “Halide Edib ve Halk Kültürü”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 335–351
- Enginün, İnci, “Ziya Gökalp ve Çocuk”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 426–435.
- Enginün, İnci, “Namık Kemal’in Eğitim Konusundaki Görüşleri”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 400–408.
- Enginün, İnci, “Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Çocuklar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 416–425.
- Enginün, İnci, “Ziya Gökalp ve Aile”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 436–444.
- Enginün, İnci, “Halide Edib ve Mevlevîlik”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 570–579.
- Enginün, İnci, “Romanımızda Yabancı Okullar”, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1992, s. 241–246.
- Enginün, İnci, “Tanzimat Sonrası Edebiyatçılarımız ve Çocuk”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s. 42–48.
- Enginün, İnci, “Halide Edib’te Musiki ve Zihniyet Değişikliği”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s. 153–167.

- Enginün, İnci, “Halide Edib Adıvar ve Lübnan’daki Günleri”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s. 168–178.
- Enginün, İnci, “Halide Edib’in Mektupları”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s. 492–521.
- Enginün, İnci, “Halide Edib ve Okuyucuları”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s. 522–555.
- Enginün, İnci, “Halide Edib’in Hintli Dostlarıyla Mektuplaşmaları”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2000, s. 556–591.
- Enginün, İnci, “Halide Edib”, *Bir Sığınak Olarak Kitap ve Edebiyat*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2001, s. 140–142.
- Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003.
- Ercilasun, Bilge, “Halide Nusret Zorlutuna’nın Şiir Dünyası”, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 172–184.
- Ercilasun, Bilge, “Servet-i Fünun Edebiyatı”, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*, Akçağ Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1997, s. 293–330.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1941, 3. Cilt.
- Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat*, Hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.
- Gövsa, İbrahim Alâeddin, “Muallim Ordusu” *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, Hazırlayan: Kaplan, Mehmet - Enginün, İnci - Kerman, Zeynep - Birinci, Necat - Uçman, Abdullah, Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1992, s. 573–575.
- Güntekin, Reşat Nuri, *Tanrı Misafiri*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1966.
- Güntekin, Reşat Nuri, *Çalığışu*, İnkılâp Kitabevi, 33. Baskı, İstanbul, 1987.
- Güntürkün, Nazan, *Halide Edip İle Adım Adım*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Günyol, Vedat, “Anılar Adıvar’lar”, *Gösteri*, İstanbul, 1981.

- Gürani Arslan, Nur, *Türk Edebiyatında Amerika ve Amerikalılar*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2002.
- Gürel, Zeki, *Halide Nusret Zorlutuna Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1988.
- Güvemli, Zahir, “Halide Edib Adıvar”, *Yeni Sabah*, 10 Ocak 1964, 26. Yıl, numara 8919, s. 3.
- Güzel, Şehmus, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Ayhan Matbaacılık, İstanbul, 1985, Cilt 3–4.
- Hayber, Abdülkadir, *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri’nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine, “Torunu Halide Edip’i Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1994.
- Hesapçioğlu, Muhsin, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Eğitim Programları ve Öğretim*, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş. I. Baskı, İstanbul, 1988.
- İleri, Vasfiye, “Ne Dediler”, *Töre*, Temmuz 1984, Sayı 158, s. 25.
- İnci, Handan, “Ahmet Mithat Efendi ve Çocuk Terbiyesi”, *Türk Dili*, sayı 521, Mayıs 1995, s. 577–589.
- İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi* “Adıvar, Halide Edib”, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 267–272.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk İslâm Sentezi*, Aydınlar Ocağı Yayını, Özal Matbaası, İstanbul, 1985.
- Kanbolat, Yahya, *Halide Edib Adıvar’ın Romanlarında Feminizm Sorunu*, Bayır Yayınları, (?).
- Kansu, Ceyhun Atuf, *Köy Öğretmenine Mektuplar*, Toplum Yayınevi, Ankara, 1964.
- Kantarcıoğlu, Selçuk, *Eğitimde Masahın Yeri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kaplan, Mehmet, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Aslî Tipler”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s. 459–475.

- Kaplan, Mehmet, “Vatan Yahut Silistre”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s. 186–194.
- Kaplan, Mehmet, *Tevfik Fikret*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987.
- Karabekir, Timsal, “Çocuk Davamız”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, “Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler” Sempozyumu, İstanbul, 2003, s. 141–160.
- Karakuş, Afsaneş Sh. Z., *Türk Kadınının Siyasî Kimliğinin Oluşma Süreçleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Ankara*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1999.
- Kavcar, Cahit, *II. Meşrutiyet Döneminde Edebiyat ve Eğitim*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, 1988.
- Kâzım Nami, *Muallimin Meslek Ahlâkı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
- Kâzım Şinasi, “Suriye Mektepleri”, Halide Edib Hanımefendi ile Mülâkat, *Servet-i Fünûn*, Cilt 52, numara 1351, 14 Haziran 1333/1917.
- Kerman, Zeynep, *Halid Ziya Uşaklıgil’in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayı 105, Ankara, 1995.
- Kerman, Zeynep, “Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya’da Mürebbiye Meselesi”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 85–90.
- Kerman, Zeynep, “Mehmet Kaplan’a Göre Üniversitelerimiz”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 213–220.
- Kerman, Zeynep, “Mehmet Kaplan’a Göre Öğretmen ve Okul”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 231–239.
- Kerman, Zeynep, “Romancılarımızın İdeal Kadın Tipleri”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 259–267.
- “Kıymetli Şair Halide Nusret, Zorlutuna”, y. b. d., *Türk Yurdu*, Ankara, Haziran 1965.

- Kili, Suna- Gözübüyük, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, I. Baskı, İstanbul, 1970.
- Koloğlu, Orhan, "Halide Edip, Devrimler ve Demokrasi", *Tarih ve Toplum*, Eylül 1998, Sayı 177, s. 53–58.
- Köprülü, Fuat, "Mev'ud Hüküm Münasebetiyle", *İnci Mecmuası*, 1 Şubat 1919.
- Köprülüzade Fuad, "Darülfünun'un Vazifeleri", *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, Hazırlayan: Kaplan, Mehmet- Enginün, İnci- Kerman, Zeynep- Birinci Necat- Uçman, Abdullah, Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1992.
- Köstüklü, Nuri, *Kâzım Karabekir ve Eğitim*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.
- Kurnaz, Şefika, *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kurnaz, Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kutlu, Sacit, "Didâr-ı Hürriyet", *Kartpostallarla II. Meşrutiyet (1908–1913)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2004.
- Kür, İsmet, *Yarısı Roman*, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1995.
- Malkoç, Neriman, "Kadın Ediplerimizden Röportajlar", *Yeni İstanbul*, 1 Kasım 1954, Yıl 5, Sayı 1778.
- Montessori, Maria, *Çocuk Eğitimi, "Montessori Metodu"* çeviren: Güler Yücel, Sander Yayınları II. Baskı, İstanbul, 1982.
- Moran, Berna, "Sinekli Bakkal", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, I. Cilt, İletişim Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 1990, s. 117–135.
- Namık Kemal, "Maarif", Kaplan, Mehmet- Enginün, İnci- Emil, Birol, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II (1865–1876)*, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 235-238.
- Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.

- Oktaý, Ayla, “Öğretmenlik Mesleđi ve Öğretmenin Nitelikleri”, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, *Eđitim Bilimleri Dergisi*, Yıl 1991, Sayı 3, s. 187–193.
- Orakçı, Adem, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Maarif Teşkilatı ve Öğretmen*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990.
- Orakçı, Adem, *Atatürk Devri Türk Romanında Öğretmen ve Eğitim*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.
- Öğün, Süleyman Seyfi, *Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1992.
- Önertoy, Olcay, “Halide Edib’in Yeni Turan’ı ve Ziya Gökalp”, *Türkoloji Dergisi*, Cilt II, Numara I, Eylül, 1965.
- Önertoy, Olcay, “Halide Edip’in Küçük Hikâyeleri”, *Hisar*, Yıl, 1966, s. 16–18.
- Önertoy, Olcay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1984.
- Öztürk, Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Öztürk, Cemil, *Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Öztürk, Cemil, “21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, Yayına Hazırlayanlar: Oğuz, Orhan -Oktaý, Ayla- Ayhan, Halis, Sedar Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul, 2001, s. 223–280.
- Polat Haydaroğlu, İlknur, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Rüştü Necdet, “Mektep”, *Servet-i Fünûn*, Cilt 12, numara: 311, 13 Şubat 1312.
- Sanay, Recai, *Kızıl Rusya’da Bir Türk Kadını*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, (?).
- Sarı, Binnaz, *Halide Edib Adivar’ın Talim ve Terbiye Kitabında ve Çocukluk Dönemini Anlatan Kitaplarında Din Motifleri ve Din Eğitimi (Mor Salkımlı Ev)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.

- Satoğlu, Abdullah, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Türk Dili*, Temmuz 1997, Sayı 547, s. 77–81.
- Sayılgan, Aclan, “Halide Nusret Zorlutuna İle Bir Mülakat”, *Ayşe*, Ekim 1970, Yıl 2, Sayı 22, s. 14, 15, 16, 32.
- Sınar, Alev, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872–1950)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1997.
- Sınar Çılgın, Alev, *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, Dergâh Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2003.
- Sirman, Nükhet, “Müsavattan Eşitliğe”, *Üç Kuşak Cumhuriyet*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Soyuer, Halil, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Defne*, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 10, s. 9–10.
- Şişman, Adnan, *Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868–1871)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Türk Edebiyatında Cereyanlar”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, Hazırlayan: Zeynep Kerman, 2. Baskı, İstanbul, 1977, s. 101–127.
- Tansel, Fevziye Abdullah, “Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserleri ve Edebî Şahsiyeti” *Defne*, Temmuz 1967, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 43, s. 6–7–8.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Külliyyâtı- II Limni ve Malta Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1989.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Külliyyâtı- I Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1989.
- Tansuğ, Sezer, *Resim Sanatının Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, “Adivar, Halide Edip”, Editör: Murat Yalçın, Yapı Kredi Yayınları, Cilt I, İstanbul, 2001.
- Taşkıran, Tezer, “Kaybettiğimiz Büyük Romancı”, *Son Havadis*, 18 Ocak 1964, Yıl 12, Sayı 1238, s. 5.
- Tekeli, İlhan, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

- Tekeli, Şirin, “Türkiye Aydınlanması Kadınlara Nasıl Baktı?”, *Türkiye’de Aydınlanma Hareketi, Dünü, Bugünü, Sorunları*, Adam Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1998.
- Toros, Taha, *Mâzi Cenneti*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1992.
- Tunalı, Yağmur, “Halide Nusret’in Dönülmez Seferi”, *Töre*, Sayı 158, Temmuz 1984, s. 17–19.
- Tuncor, Ferit Ragıp, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Kadın Gazetesi*, 31 Aralık 1962, Sayı 747, s. 6.
- Tural, Sadık Kemal, “Halide Nusret Zorlutuna”, *Töre*, Sayı 158, Temmuz 1984, s. 4–9.
- Turhan, Vahit, “Hocalık Yönüyle Prof. Halide Edib Adıvar”, *Cumhuriyet*, 26. yıl, numara 8927, 18 Ocak 1964.
- Türk Dili Dergisi, Roman Özel Sayısı*, Sayı 154, Ankara, 1964.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara, 1988, 8. Baskı, Cilt I, s. 435.
- Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik’in Tekke Ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- Uğurcan, Sema, “Modern Bir Cumhuriyet Kızı: Ayten”, *Millî Kültür*, Kültür Bakanlığı Tanıtma ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 6 Kasım 1981, Cilt 3, Sayı 5, s. 19–21.
- Uğurcan, Sema, “Türk Kadın Yazarları Hakkında İnci Enginün’ün Görüşleri”, *İnci Enginün’e Armağan*, Dergâh Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1997, s. 72–85.
- Uğurcan, Sema “Kiralık Konak ve Tatarcık Romanlarında Nesiller” *Mehmet Kaplan’a Armağan*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s. 286–305.
- Ulusoy, Ayten – Güngör, Abide – Köksal Akyol, Aysel – Subaşı, Güzin – Ünver, Gülşen – Koç, Gürcü, *Gelişim ve Öğrenme*, Anı Yayıncılık, II. Baskı, Ankara, 2002.
- Urgan, Mina, *Bir Dinozorun Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, 48. Baskı, İstanbul, 1998.
- Uyguner, Muzaffer, *Halide Edip Adıvar, Yaşamı, Sanatı, Yapıtları, Seçmeler*, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1992.

- Ünaydın, Ruşen Eşref, *Diyorlar Ki*, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1972.
- W. O. Lester Smith, *Çağdaş Eğitim*, Çeviren: Nurettin Özyürek, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1967.
- Yalçın, Alemdar, “Halide Nusret ve Anadolu”, *Töre*, Sayı 158, Temmuz 1984, s. 20–21.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, “Muallim”, *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, Hilâl Matbaası, İstanbul, 1325, s. 144–155.
- Yavuz, Fehmi, *Din Eğitimi Ve Toplumumuz*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.
- Yorulmaz, Osman Bülent, *Halide Edib Adivar’ın Hindistan Hayatı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.
- Yorulmaz, Osman Bülent, *Türk Edebiyatında Hindistan*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991.
- Yücebaş, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Halide Edib*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1964.
- Zorlutuna, Ayşe Banu, “75. Yılına Dolduran Halide Nusret Zorlutuna İle Bir Mülâkat”, *Töre*, Sayı 65, Ekim 1976, s. 7–11.
- Zorlutuna, Halide Nusret, “Mektebin Çocuğu”, *Millî Mecmua*, 7 Şubat 1340, Cilt 1, Numara 8, s. 123–124.
- Zorlutuna, Halide Nusret, “Mektebin Çocuğu İçin”, *Millî Mecmua*, 24 Temmuz 1340, Cilt 2, Numara 18, s. 280–281.
- Zorlutuna, Halide Nusret, *Sisli Geceler*, Orhaniye Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1341.
- Zorlutuna, Halide Nusret, “En Büyük Vazife”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı 9, 21 Nisan 1927, s. 28.
- Zorlutuna, Halide Nusret, *Gül’ün Babası Kim?*, Remzi Kitaphanesi, Güneş Matbaası, İstanbul, 1933.
- Zorlutuna, Halide Nusret, *Beyaz Selvi*, Uğur Kitabevi, İstanbul, 1945.
- Zorlutuna, Halide Nusret, *Benim Küçük Dostlarım*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1948.

- Zorlutuna, Halide Nusret, *Yurdumun Dört Bucağı*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara, 1950.
- Zorlutuna, Halide Nusret, *Ellerim Bomboş*, Kür Yayınları, Toker Matbaası, İstanbul, 1967.
- Zorlutuna, Halide Nusret, “Cumhuriyet’in 46. Yılında”, *Ayşe*, Yıl 1, Sayı 10, Ekim 1969, s. 3–5.
- Zorlutuna, Halide Nusret, “Mutlu Bir Yıldönümü”, *Ayşe*, Yıl 2, Sayı 15, Mart 1970. s. 2–3.
- Zorlutuna, Halide Nusret, *Büyükanne*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1971.
- Zorlutuna, Halide Nusret *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Zorlutuna, Halide Nusret, *Bir Devrin Romanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.
- Zorlutuna, Halide Nusret, *Aşk ve Zafer*, Töre-Devlet Yayınevi, İstanbul, 1978.
- Zülfikar, Hamza, “Ahmet Midhat’ın Rehnümâ-yı Mu’allimîn’i”, *Türk Dili*, Sayı 521, Mayıs 1995, s. 532–539.

Özgeçmiş

1972 yılında Malatya’da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi İstanbul’da yaptım. 1994 yılında, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldum. Aynı yıl, Kocaeli iline bağlı Gebze ilçesine edebiyat öğretmeni olarak atandım. 1995 yılında, “Falih Rıfkı Atay’ın Millî Mücadele Yazıları” isimli tezimle Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’nden mezun oldum. 1998 yılında, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi bölümünde okutman olarak göreve başladım. Halen aynı fakültede görev yapmaktayım.